

Secolul 20

În interiorul revistei:
MOMENTE ALE
LUPTEI PENTRU
LIBERTATE ÎN
P L A S T I C A
R O M Î N E A S C Ă

8 reproduceri
după lucrări de :

AL. CIUCURENCU

GH. D. ANGHEL

VIDA GEZA

I. VLASIU

VIRGIL ALMĂȘAN

I. BIȚAN

Coperta :

AL. CIUCURENCU

«1 Mai liber»

Montaj de Sorin Radu

Reproduceri în culori
de la numerele 6 și 7-8
foto Florin Dragu

Covoare românești, pliant
cu reproduceri în culori
Muzeul de artă populară

foto Dan Grigorescu

23 AUGUST
1944-1964

I. BIȚAN, Eliberare

TUDOR ARGHEZI

Nu-nțelegeam

Nu-nțelegeam ce se gindeau să spuie,
Cercînd zaplazul cît e prins în cuie
Și mult mirați că poarta n-are
Zăvoare și încuietoare.

— „Așa ne-am pomenit, Bătrînii mei
N-au prea umblat cu lacăte și chei.
Deprinși, cum se obișnuise,
Cu porțile și ușile deschise,
Și la biserică și casă.
Drumețul intră, poarta mea îl lasă,
Se hodiește sau se-nchină,
Și pleacă mulțumit, cu traista plină”.

Ei au mai zis pe păsărește :
— „Cine vă apără și vă păzește ?”

— „Nouă ne-a stat întoldeauna paza
Celui ce face noaptea și amiaza
Și cugetul curat.
Cetățile, un vînt le-a măturat,
Și zidurile mari și întărite
Se fac tărăite-n vînt. Pe nesimțite,
Un duh al gîndului le scurmă.
Au fost cetăți și n-a rămas o urmă.
Puterea inimii vă doare,
Căci decît cremenea-i mai tare.
De mii de ani eu mă păstrez
Fără cetăți și fără meterez.
Sînt alt soi de bărbat :
Eu am bătut și fără să mă bat.
Cu zîmbetul și așteptarea
Am strîns acasă toată zarea
Și se va-nioarce înc-o dată
Și cită-a mai rămas înstreînată.
În fieștece țarină străină,
Am bulgări tari de jar și de lumină.
Străinii nu pot să le are,
Că plugul nu răzbește prin viștoare
Și se fac scrum și vitele și plugul.
Cenușa li-e cîștigul, funinginea belșugul”.

MIHAI BENIUC

Cu mii de cai putere

Nu-s pui de domn, nu țin să par deștept
Pe oameni îi privesc în față drept.
Ci-n fața oricui clopul nu-mi ridic —
Părinții mei dau țării bob din spic !

N-ajung nimic ? — De mii de generații
Noi tot muncim, și au ajuns tot alții...
Așa să fie, dacă-i dat așa.
Dar pin' la urmă tot se va vedea !

N-am cui vorbi, dar de vă spun de lăncu,
Vă pipăiți în buzunare teancul
Bancnotelor furate : vă gîndiți
Pe unde cît mai iute s-o tuluți.

Ori nu-i așa ? — Hei, nouă sute șapte...
Îl știm, îl știm ! Și-i drept, e încă noapte.
Dar s-a-nroșit a ziuă-n răsărit.
Umblați ca furnicarul răscolit.

Ați priceput : Cu mii de cai putere
Se crapă zorii unei alte ere !

MIRON RADU PARASCHIVESCU

Bună Ziua

Da, orice s-ar împlîna, ziua e bună :
o mamă a murit de foame, un submarin a mai scufundat șapte vapoare ;
patruzeci de mii de copii francezi au fost înmormînați
în urma tragicelor evenimente din cursul anului 1940 ;
un oraș a fost incendiat cu bombe de tip atomic ;
în Polonia trei mii de oameni au fost împușcați ;
„inamicul a lăsat pe cîmpul de luptă peste cinci sute
de morți și o mie șapte sute optzeci și trei de răniți”,
anunță mîndru și foarte exact ultimul comunicat.
Eu întreb : cine e inamicul ?
Fiindcă restul n-are nici o importanță
și proclam, de aceea, categoric :
Bună Ziua, hoiturilor fără importanță
anonime și universale,
Bună Ziua !

Da, ziua e bună, într-adevăr, strașnic de bună !
Și dacă nu-i pe cît ar trebui,
eu știu bine, oamenii mei, că doar voi faceți toate zilele
și toate zilele de mine le veți face voi
de la un capăt la altul
pe măsura voastră omenească : extraordinare, simple și curate.

Într-una din ele ne vom întîlni ca și azi,
ne vom privi lung, ne vom întinde mina
și ne vom spune, în deplină cunoștință de cauză :
Bună Ziua !

Eu sînt aici pentru voi toți.
Pentru această zi sînt eu aici,
și pentru nimic în lume n-am de ce plînge.
Sînt doar alîft de fericit :
apă, văzduh, soare și pămînt,
toate se rostogolesc la picioarele noastre.

Și, alături de mine, de umărul meu,
voi toți, nenumărați,
cei pentru care cînt și care mă ascultați,
voi toți cărora vă spun acum
odată mai mult :
Bună Ziua !

COVOARE ROMÎNEȘTI

- I Covor oltenesc (detaliu)
- II Covor din Maramureș (detaliu)
- III Covor din Maramureș (detaliu)
- IV Covor oltenesc (detaliu)
- V Covor oltenesc (detaliu)
- VI Covor oltenesc

IV

MUZEUL DE ARTĂ POPULARĂ
Foto DAN GRIGORESCU

V

III

II

colul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor din R.P.R.

Comitetul de redacție:

MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ȘEF, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR-GENERAL DE REDACȚIE

7 • 8

1 9 6 4

SUMAR

23 AUGUST 1944 • 23 AUGUST 1964

MIHAI BENIUC, *Popularitatea literaturii noastre noi* • 5
MARCEL BRESLAȘU, *Trecut, prezent și viitor* • 10

★

**Documente ale luptei comuniștilor pentru
eliberarea țării noastre de sub jugul fascist**

★

PAUL GEORGESCU, *Dimensiunea istoriei în literatura
noastră nouă* • 20
HORIA BRATU, *Social, național și universal în literatura
română contemporană* • 26

Ecouri românești pe toate meridianele

ANDRÉ FRÉNAUD, *Laudă Moldovei* ; HEINZ KAHLAU, *Do-
brogea* ; HUGO GUTTIÉRREZ VEGA, *O mărturie despre*

om ; Literatura noastră în conștiința lumii ; Prestigiul teatrului românesc în lume ; Despre prieteni și tovarăși de luptă ; Prețuirea poeziei românești ; MARIO RUFFINI, Prima lecție de limbă română sub soarele Africii ; Ecouri • 41.

Pagini literare din lupta împotriva fascismului

- K. SIMONOV, *Dincolo de Cercul Polar*, nuvelă, în românește de Igor Block (cu o introducere a autorului, scrisă special pentru „Secolul 20”) • 61
- VERA INBER, *Sub semnul lumînii* • 74
- NIKOLAI CIUKOVSKI, *Vișnevski în blocada Leningradului* • 78
- OLGO BERGGOLT, „N-am participat, ci am trăit” • 81
- ALEXANDR STEIN, *Toamna la Leningrad, 1941* • 82
- A. KOZAKOV, *Din însemnările unui operator de film* • 91
- NINA KOSTERINA, *Fragmente de jurnal* • 95
- KARL SANDBURG, *Omul cu degetele zdrobite*, poem, în românește de Petre Solomon • 101
- CORNELIUS RYAN, *Ziua cea mai lungă*, reportaj, în românește de Alexandru Sever • 103
- NORMAN MAILER, *Luiz*, povestire, în românește de Simona Drăghici • 149
- W. H. AUDEN ; R. TODD, *Versuri*, în românește de Petre Solomon • 162
- ROBERT DESNOS, *Straja de la Podul Zarafilor*, poem (fragment) traducere și notă introductivă de Dan Deșliu • 165
- ANTOINE DE SAINT EXUPÉRY, *Pământul oamenilor*, fragment, în românește de Alexandru Baci • 170
- ANTONIO MACHADO, MIGUEL HERNÁNDEZ, RAFAEL ALBERTI, VICENTE ALEIXANDRE, *Versuri*, în românește de Ștefan Aug. Doinaș • 177
- J. L. PACHECO, *Poezii*, în românește de Tiberiu Utan • 187
- MARÍA TERESA LEÓN, *Salvatorii Muzeului Prado* • 188
- KAREL DOSTÁL, *Iulius Fučík*, în românește de Sanda Apostolescu • 193

- KAREL JONCKHEERE, *Copii cu glas de greier*, în românește de Romulus Vulpescu • 199
 — *Literatura neerlandeză sub jugul german* • 204
- PAVLE ZORIĆ, *Literatura iugoslavă în lupta de eliberare națională* • 209
- IVO ANDRIČ, *Surcele*, nuvelă, în românește de Mirko Jifcovići • 213
- LLAZAR SILIQI, *Prihtina*, fragment de poem • 220
- MIGJENI, *Cîntece necîntate*, versuri, în românește de Mădălina Fortunescu • 221
- A. SIKELIANOS, *Rezistența*, poem, în românește de Lambros Petsinis • 222
- T. KORAROS, *Un flăcău*, schiță, în românește de Lambros Petsinis • 223
- HÂNS SCHERFIG, *Friydenholm*, fragment de roman, în românește de Iulia Soare și Alexandru Budișteanu • 227
- NORDHAL GRIEG, *Adio, Imn către Vardoe*, versuri, în românește de Tașcu Gheorghiu • 238
- GUGLIELMO PETRONI, *Tu nu povestești niciodată nimic*, fragment de roman, în românește de Silviu Gallu • 241
- DARIO PUCCINI, *Literatura Rezistenței în Italia* • 247
- BOIKA VAPȚAROVA, *În toiul luptei* • 252
- BORIS VAPȚAROV, *Amintiri despre fratele și tovarășul de luptă* • 256
- BĂLINT GYÖRGY, *Trei eseuri*, proză, în românește de M. Fortunescu și Óváry Géza • 258
- F. C. WEISKOPF, *Suvenir*, schițe, în românește de Iulia Soare • 263

«...Și flăcările să nu vă mistue»

documente din timpul războiului antifascist, cu un «cuvînt înainte» de Thomas Mann, în românește de Mariana Șora • 269

ILYA EHRENBURG, *Procesul de la Nürnberg*, în românește de Tatiana Nicolescu • 297 ,

J. IWASZKIEWICZ, *Fata cu hulubii*, nuvelă, în românește de Rodica Ciocan-Ivănescu • 306

★

VAN-IUAN-țian, *Tatăl și fiul*, schiță, în românește de Mihail Calmîcu • 340

★

Arte

D. I. SUCHIANU, *Cinematografia Rezistenței* • 351

Cărți • idei • opinii • 355

★

Cadran mondial • 365

Prezentarea artistică GETA BRĂTESCU

POPULARITATEA LITERATURII NOASTRE NOI

Cine vrea să priceapă cu adevărat ce înseamnă douăzeci de ani de revoluție culturală și de cultură revoluționară în România trebuie să cunoască mai bine accepția pe care a căpătat-o în acest răstimp cuvîntul „popular”. Înainte acest cuvînt era luat de obicei în trei sensuri, unul designînd origine folclorică (ex. : artă populară), altul calitate scăzută (ex. : birt popular), iar altul de contact cu masele, acceptat bucuros de ele (ex. : un deputat popular). Altul este astăzi titlul acestui adjectiv, cînd spunem bunăoară : muzică noastră de azi are un caracter popular. Nimeni nu se gîndește la degradarea calității nici la proveniența folclorică, nici chiar la simpla forță de circulație, ci la destinația artei muzicale, la menirea ei, de a fi pusă la îndemîna tuturor, păstrîndu-și valoarea maximă ca creație culturală. Este sensul leninist al cuvîntului, anume că arta și cultura în general trebuie să fie ale poporului, el avînd mai mult ca oricine dreptul să se bucure de ele. Deci ceea ce s-a schimbat în această privință este un transfer al mesajului artei de la *elită la popor*, cu toată puterea ei de a vehicula frumosul și stimula idei și afecte, precum și de a promova idealuri și de a susține valoarea etică a comportării umane, izvorul inspirației artistice putînd fi oriunde, dar în primul rînd în experiența socială a celor ce muncesc fizic și intelectual, a celor ce de fapt realizează bunurile vieții însuflețiți de socialism și comunism. Numai astfel putem vorbi de o revoluție culturală și de o cultură revoluționară.

Firește, combătînd ideea că arta și cultura în general ar aparține de drept unei *elite*, cei ce împing în prim plan social în folosul poporului valorile de creație se obligă simultan să ridice nivelul maselor populare, încît între ele și creatorii de bunuri artistice și științifice să se realizeze

limbajul comun necesar pentru înțelegere reciprocă. Acest lucru l-a făcut la noi, în ultimele două decenii, desfășurate de la eliberare, partidul oamenilor muncii.

Căci adevăratul autor al revoluției socialiste și, în ceea ce ne privește, al revoluției culturale este conducerea partidului comunist, încă din ilegalitate și din închisori și lagăre, ca rodnică sămânță pentru viitorul socialismului în România, în frunte cu adevăratul ei conducător de pe atunci, tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Desigur că mai ales în ceea ce privește valorile artistice există o serioasă și bogată bază în însăși arta populară și simțul artistic multilateral dezvoltat al poporului nostru. Artiștii noștri cei mai mari și-au extras esența creației lor din izvoarele nesecate ale tezaurului popular : Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Grigorescu, Enescu, Brâncuși... Opera lor se cerea continuată la nivelul revoluției socialiste, în condițiile răsturnării raporturilor de clasă, puterea revenind întregului popor, și a noii situații economice, cu industria mare devenită bun național și cu agricultura transformată, la nivelul tehnicii moderne, în bun colectiv, intelectualitatea jucînd un rol de prim ordin în tot acest proces, sub îndrumarea și grija forurilor de partid și de stat.

A cuprinde sau măcar a enumera succesele artistice din acești 20 de ani, în puține pagini, este cu neputință și poate nu ar fi cel mai interesant lucru. E mai important de cunoscut trăsăturile specifice ale acestei epoci de creație, căci fără îndoială se poate vorbi de o nouă epocă ce are caracteristicile proprii ei. Mă voi referi numai la literatură.

Am spus de popularitatea care caracterizează literatura nouă, în sensul că însuși scriitorul în mod conștient are în vedere masele largi de cititori mizînd nu pe senzational sau vulgar, ci pe faptul că oamenii care construiesc socialismul și sînt confrunțați cu grele probleme sociale, politice și tehnico-științifice merită literatură de cea mai bună calitate, inspirată din problemele, frământările, preocupările, greutățile și succesele celor ce muncesc. În această privință scriitori ca Marin Preda, Titus Popovici sau Ion Lăncrănjan, în romanele lor, au adus o nouă viziune evolutivă a satului, de la momentele dezolante, fără ieșire, din ajunul războiului, la colectivizarea agriculturii realizată în cursul acestor decenii, treptat. Eugen Barbu atacă dificila și greu accesibila problemă a clasei muncitoare, în diferite etape, scoțînd în evidență conștiința ei revoluționară, aceasta din plin atunci

cînd scrie despre pregătirea insurecției armate, de la a cărei înfăptuire sărbătorim 20 de ani de libertate a țării. Aurel Mihale, Al. I. Ștefănescu și Laurențiu Fulga vin cu palpitante momente epice din războiul antifascist, dezghio-cînd conștiința în formație a unui popor ce se redresează și pornește cu hotărîre la scuturarea jugului fascist și la lupta împotriva cîmpitorului, subț imboldul comuniștilor din România, alături de armatele sovietice în ofensivă contra hitleriștilor. Acestea sînt numai cîteva cazuri și aș remarca în ele faptul că atenția scriitorului (e vorba de scriitori formați în regimul nostru) se concentrează asupra omului și a *umanului*. Același lucru este perfect adevărat despre scriitori ca V. Em Galan, Nagy Istvan, Szemler Ferenc, sau dramaturgi ca Lucia Demetrius, Aurel Baranga și Horia Lovinescu, în ale căror piese se reflectă probleme din viața intelectualității, pe lîngă celelalte probleme sociale actuale. Scriitorii democrați și progresiști, prin apropierea lor nemijlocită de partidul clasei muncitoare, în care au recunoscut făuritorul drumului istoric al poporului eliberat, au pregăt看 această epocă a literaturii realităților socialiste. Probleme ale trecutului, conținuturi de viață din perioade istorice cu alte relații sociale, cînd în prim plan stăteau clase exploatatoare, iar poporul exploatat era ținut în chingi, scriitori ca Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu sau Zaharia Stancu le-au pus într-o lumină nouă, în opera lor omul ocupînd o poziție centrală, cum este cazul cu „Nicoară Potcoavă”, „Un om între oameni” (e vorba de Bălcescu) sau „Descult”, opere capitale ale literaturii noastre realizate de cei trei scriitori citați. Această împingere a omului în raza de observație a scriitorului, în care omul nu este obiect de studiu, ci o finalitate istorică în condițiile socialismului, ca factor integrat în colectivitatea istorică scutită de exploatarea claselor dominante, este specifică în măsură cel puțin egală dacă nu mai pronunțată chiar și în poezia noastră nouă. Numele sînt la îndemîna oricui, iar pentru economie de spațiu eu mă voi mulțumi să-l amintesc pe al lui Arghezi, care a și găsit cea mai fericită expresie sintetică a trăsăturii fundamentale din epoca noii noastre literaturi, dînd uneia din cele mai strălucite cărți din opera sa bogată în strălucire, titlul „Cîntare Omului”.

Această *cîntare omului*, cîntare în sensul de întruchipare artistică, ținînd să angajeze, prin toate genurile literare, un amplu și profund dialog cu masele de cititori și vizînd să

pună în vibrație nu numai coardele estetice ale sufletului lor, ci să acționeze și asupra miezului etic al vieții lor, prin stabilirea unui contact orientat ideologic și istoric în contemporaneitate, după idealurile comuniste, asigură esența popularității literaturii din ultimii douăzeci de ani.

Știind aceasta, este mai ușor să înțelegem popularitatea în sensul obișnuit de mare circulație a cărții, cu tiraje de zeci de mii de exemplare și în ediții repetate, epuizate dacă nu în câteva zile, cum se întâmplă, atunci desigur în câteva săptămâni sau luni.

În continuitate, popularitatea în același sens se realizează tot mai mult prin tot mai frecventele traduceri în diferite limbi străine, traduceri tot mai solicitate din opera lui Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Zaharia Stancu, pe lângă clasici, dar nu numai a lor, ci și a scriitorilor mai tineri și mult mai tineri, în rusă, franceză, germană, maghiară, italiană, engleză etc.

Reviste din străinătate tot mai des ne fac propuneri de colaborare cu articole, cu proză sau cu poezii, iar la întîlniri literare internaționale, cum a fost bună oară cea asupra romanului la Leningrad în anul 1963 sau asupra eticului în literatură la Helsinki în 1964, luările de cuvînt românești, pline de fermitate, au făcut impresie prin competență și bogăție de informație, prin claritate de orientare ideologică.

Desigur că mișcarea literară din ultimele două decenii la noi în țară poate fi caracterizată și prin alte trăsături, printre care orientarea ideologică, poziția scriitorului față de problemele timpului, experiența nemijlocit dobîndită de scriitor prin contactul cu realitatea, precum și varietatea mare de stiluri sînt definitorii ca și marea varietate de modalități de înfățișare a conținuturilor vieții, de la tendințe romantice la sobrietate realistă, de la forme literare clasicizante la maniere modernizante. Merită toată atenția, cu atît mai mult cît într-o țară ca a noastră ai ce și despre ce spune, în măsura temeinicelor transformări social-istorice, economice, culturale și nu mai puțin etice, aduse de dezvoltarea rapidă a socialismului și de intensificarea relațiilor multiple cu cele mai multe și mai importante țări ale lumii. Noile realități se cer exprimate în limbajul și la nivelul epocii noastre, al erei nucleare și al confruntării, la modul coexistenței pașnice, dintre capitalism și comunism.

Credincioși propriei noastre concepții despre lume, pentru care idealurile umanitare ale comunismului sînt lege, noi

creдем că și în viitor literatura noastră nouă trebuie să evolueze pe traiectoria popularității, în sensul de intensificare a legăturilor ei cu poporul, cu viața lui în continuu proces de ascensiune, și că experiențe din contactul cu colectivitatea și din examenul propriei conștiințe trebuie să capete expresia artistică cea mai înaltă, neuitînd că literatura noastră este umană, comunică oamenilor și cu ei, iar ca atare nu poate pierde din vedere numitorul comun al vieții omenești : eticul. Împletirea fericită a eticului cu esteticul și artisticul, prin mijlocirea unui limbaj tot mai suplu, mai expresiv pentru idei și sentimente și mai clar pentru semeni, este de fapt ceea ce poate să-și dorească orice scriitor, știind că numai astfel se va putea, din domeniul de cercetare specific creației literare, întoarce cu *noul* ce-l așteaptă cititorii : fenomenul viu al relațiilor dintre oameni, definite în timp și spațiu, cu dureri și bucurii, cu înfrîngeri și victorii și cu tendința general umană de ridicare pe drumul progresului material și moral.

În aceste două decenii de strădălnice căutări și rodnice creații care au contribuit la deschiderea unei noi epoci literare în țara noastră, izvorită din înfăptuirile oamenilor socialismului, nu trebuie uitat nici o clipă, prin grija sa de oameni, prin asigurarea temeliei materiale a patriei socialiste, prin activitatea de orientare și îndrumare în toate sectoarele vieții politice, economice, sociale și culturale — cel din urmă bucurîndu-se, în ceea ce privește știința, arta și literatura de o incomparabil mai mare atenție ca în trecut — făuritorul succeselor și victoriilor noastre, partidul celor ce muncesc și în primul rînd conducerea sa, bogată în experiență și încercată în luptă.

LA A DOUĂZECEA ANIVERSARE A ELIBERĂRII PATRIEI

TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR

La popasul acesta sărbătoresc, oamenii din domeniul artei și culturii au nu numai prilejul ci și datoria să facă un bilanț al strădaniilor și realizărilor lor pe parcursul celor două decenii — așa cum și-l fac muncitorii din toate secțiile construcției socialiste, atât pentru a consemna ceea ce s-a făcut în acest răstimp, cât și pentru a configura, cu luciditate, în deplină cunoștință de cauză și cu întregul simț al răspunderii, sarcinile etapei următoare, cele imediate ca și cele de perspectivă.

Temeinicia unei asemenea analize, justetea criteriilor sub semnul cărora este întreprinsă, acurateța cu care se degajează contururile unei astfel de investigații, depind în cea mai mare măsură de capacitatea noastră de a detecta esențialul, trăsăturile majore, de a nu ne lăsa copleșiți ori derutați de vastitatea și varietatea materialului asupra căruia sîntem chemați să rostim judecăți de valoare. Referindu-mă în mod special la frontul literaturii noastre în această perioadă, cred că pot fi desprinse cîteva concluzii cu caracter de generalitate :

La baza tuturor succeselor pe care le-au înregistrat în aceste două decenii poezia, proza, dramaturgia, critica și istoria literară — stă ajutorul permanent pe care scriitorii l-au primit din partea Partidului. Prețioasele îndemnuri și recomandări ale conducerii, ale tov. Gh. Gheorghiu-Dej

Documente ale luptei comuniștilor pentru eliberarea țării de sub jugul fascist

ROMANIA LIBERĂ

octombrie 1943.

Nu mai lupta unită a forțelor patriotice ne poate salva de la pierirea sigură

(Noul apel al Partidului Comunist, partidul muncitorilor)

Sub loviturile concentrate ale Națiunilor Unite, regimul banditesc al hitloriștilor, urât de lumea întreagă, se găsește în toată Europa în fața prăbușirii. Ce face în acest timp nemernicul Antonescu și banda lui de la cîrma țării ? El asigură pe Hitler că îi vor rămîne credincioși pînă la ultimul soldat român.

Nu mai un singur răspuns poate exista la acest atac: risedesc: lupta unită neîmpăcată a întregului popor împotriva bandiților hitleriști și complicilor lor. Este datorია supraviețuirii fiecărui patriot, a fiecărui om cinstit, ca să ia parte prin toate mijloacele la subminarea mașinii de război hitleriste și la doborîrea guvernului vinovat. Acela care nici sînză, în ceasul din urmă, nu-și schimbă atitudinea pasivă față de trădătorii de la cîrma țării, acela merită să dea socoteala împreună cu aceștia pentru pierirea țării noastre.

Partidul Comunist, partidul muncitorilor, care de la începutul robiei noastre naționale luptă pentru înfăptuirea Frontului Patriotic Antihitlerist al poporului român și al minorităților naționale, și care duce singur dintre toate partidele țării de la început o luptă hotărîtă pentru eliberarea noastră națională, apelaază din nou la poporul țării. În acest apel propune tuturor partidelor și organizațiilor patriotice formarea unui Comitet Național de Luptă, care să mobilizeze și să unească toate forțele vii ale țării, fără deosebire de clasă și de religie, pe baza următorului program.

..

CATRE TOTI MUNCITORII, FUNCTIONARIII SI INGINERII DELA S. T. B.

FRAȚI S.T.B.-IȘTI!

Războiul de jaf și de cotorpire al lui Hitler și Antonescu a împins țara la dezastru. Sute de mii de români au cazut și continuă să cadă jertfă războiului tâlhăresc al hitleriştilor. Datorită continuării fără rost a acestui război pierdut, țara noastră este prefăcută în câmp de bătălie. Nemții — retrăgându-se sub loviturile zdrobitoare ale Armatei Roșii Eliberatoare — jefuiesc și ard orașele și satele noastre, batjocoresc femeile și fetele noastre.

Din cauza prezenței hoardelor nemțești pe pământul nostru, țara noastră este supusă celor mai crâncene bombardamente aeriene.

FRAȚI S.T.B.-IȘTI!

Antonescu — din ordinul lui Hitler — a pus noi biruri pe spatele nostru. Salariile noastre de mizerie nu ne ajung decât pentru frunze de ceapă. Peste toate acestea, guvernul vrea să ne ia salariul pe o lună, pentru susținerea mai departe a războiului banditesc al lui Hitler și Antonescu.

AJUNGE FRAȚI S.T.B.-IȘTI!

Să ne ridicăm cu toții la lupta pentru:

1. Ziua de lucru de 8 ore;
2. Sporirea imediată a salariilor, în raport cu scumpetea;
3. Acordarea unui împrumut egal cu leafa pe 3 luni, așa cum au primit și funcționarii dela Stat;
4. Demilitarizarea întreprinderii;
5. Asigurarea dreptului de liberă organizare sindicală și politică;
6. Libertatea de gândire a scrisului și a cuvântului;
7. Autonomia și reorganizarea Asigurărilor Sociale, sub control muncitoresc;
8. Eliberarea tuturor celor închiși și internați pentru lupta patriotică antihitleristă.

Acestea sunt cuvintele noastre, legitime, care pot
solidari la lupta pentru a le obține, ele fiind supranumite de
slugile hitleriste, prin partizarea lor cu fascismul și hitle-
rismul crotopitor de popoare.

FRĂȚI S.T.B.-IȘȚII

Datoria noastră sfântă este a ne uni la lupta pentru :

Alungarea nemților din țară ! Alungarea dela cârmă țării,
a bandiților, cari ne-au vândut țara și cari au adus razboi pe
pământul patriei noastre !

Acest razboi este contra poporului nostru, care geme sub
bombardamentul Aliaților împotriva nemților, cari au înca-
lecat pe țara noastră.

Viața copiilor și locuințele ne sunt decimate ; -frații noștri
mor cu miiile ; groaza poporului i se citește pe fața ; patrimo-
niul Național este distrus : regiunile cele mai bogate sunt
jefuite sub pretext de retragere strategică a lui Hitler.

FRĂȚI S.T.B.-IȘȚII

Un singur strigat sa ne unească :

Ajunge atâta suferință și groază !

Oprii exterminarea poporului pentru războiul lui Hitler !

Cereți eșirea, imediat, din razboiul lui Hitler și Antonescu !

Incheierea pacy, imediat, cu foștii noștri aliați : Uniunea
Sovietică, Anglia și America !

Doborârea guvernului Antonescu și instaurarea unui gu-
vern al poporului, format din reprezentanții tuturor grupurilor
democrate și patriotice antihitleriste !

Trăiască unitatea de luptă a S.T.B.-iștilor din Frontul
Unic Național !

COMITETUL PATRIOTIC
DELA S.T.B.

CĂTRE TOȚI MUNCITORII, FUNCȚIONARII ȘI INGINERII DELA LEMAITRE!

LEMAITRIȘTII

Războiul de jaf și de cotoptre al lui Hitler și Antonescu a împins țara la dezastru. Sute de mii de români au căzut și continuă să caia jertla războiului tâlhăresc al hitleriştilor. Datorită continuării țării fără rost a acestui război pierdut, țara noastră este prefăcută în câmp de bătălie. Nemții, retrăgându-se sub loviturile zdrobitoare ale Armatei Roșii Eliberatoare, jefuesc și ard orașele și satele noastre, batjocoresc femeile și copiii noștri.

Din cauza prezenței hoardelor nemțești pe pământul nostru, țara noastră este supusă celor mai crâncene bombardamente aeriene.

LEMAITRIȘTII

Antonescu, din ordinul lui Hitler, a pus noi bluzi pe spatele nostru. Salariile noastre de mizerie nu ne ajung decât pentru frunze de ceapă. Peste toate acestea, guvernul vrea să ne la salariul pe o lună, pentru susținerea mai departe a războiului banditesc al lui Hitler și Antonescu.

AJUNGE FRAȚI LEMAITRIȘTII!

Să pörnim la luptă pentru:

Mărirea salariilor în raport cu scumpetea și introducerea indexului lunar!

Nici un ban pentru împrumut!

Nici o oră suplimentară pentru timpul pierdut cu alarma!

Destilnțarea închisorii din fabrica!

Înlăturarea instrucției istovitoare a tinerilor!

FRAȚI LEMAITRIȘTII

Salvarea noastră și a poporului nostru din această nenorocire stă în ridicarea noastră în masă la lupta patriotică împotriva războiului criminal al lui Hitler și Antonescu:

Pentru eșirea imediată din război și încheierea păcii cu Aliații!

Răsturnarea guvernului Antonescu și formarea unui guvern din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste!

Nici un obuz pentru războiul lui Hitler!

FRAȚI LEMAITRIȘTII

Trăiască lupta patriotică a poporului român!

Trăiască Frontul Unic al întregii clase muncitoare din România!

Trăiască Armata Eliberatoare a Aliaților!

Trăiască România Liberă și Independentă!

**COMITETUL PATRIOTIC
DELA LEMAITRE**

VIII

entru eliberarea țării de sub jugul fascist

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Documente ale luptei comuniștilor pent

MEMORIE CULTURALĂ

u eliberarea țării de sub jugul fascist

x

MEMORIE CULTURALĂ

@Asociația Ziarștilor Independenți din România

Documente ale luptei comuniștilor pentru eliberarea țării de sub jugul fascist

- I Apel al P.C.R. apărut în ziarul „România liberă”, oct. 1943
- II Manifestul : Către toți muncitorii, funcționarii și inginerii de la S.T.B. (iulie 1944)
- III Manifestul : Către toți muncitorii, funcționarii și inginerii de la S.T.B. (iulie 1944 — continuare).
- IV Manifest : Către toți muncitorii, funcționarii și inginerii de la Lemaître (iulie 1944)
- V Apelul Comitetului Central al P.C.R. din 28 august 1944
- VI Sus : Adresă circulară (din 15 mai 1940) a Facultății de Filozofie și Litere prin care profesorii erau invitați să participe la conferința unui profesor german din München
- VII Jos : Convocatorul semnat de câțiva profesori, printre care N. Iorga, care răspunde textual : „Nu pot veni la astfel de manifestații de propagandă pentru o cauză odioasă. Regretabil că Facultatea în neutralitatea noastră oficială, i se asociază”.
- VIII Aspect din timpul luptelor Formațiunilor Patriotice împotriva hitleriștilor. — Controlul circulației (23—28 august 1944)
- IX Aspect din timpul luptelor Formațiunilor Patriotice împotriva hitleriștilor — București (23—28 august 1944)
- X O formațiune a Forțelor Patriotice în timpul luptelor din București (23—28 august 1944)

INSTITUTUL DE ISTORIE A PARTIDULUI
DE PE LINGĂ C.C. AL P.M.R.
ARHIVA CENTRALA

personal, stima și încrederea de care s-au bucurat, stimulările morale și condițiile materiale care asigură elaborarea operei și ducerea ei la capăt, apoi difuzarea și popularizarea acesteia, toate au contribuit la creșterea nivelului literaturii noastre, la îmbogățirea conținutului de idei, la constanta desăvârșire a măestriei.

Prezența în rîndurile scriitorilor angajați în marea bătaie a revoluției noastre culturale, a tuturor generațiilor de poeți, prozatori, dramaturgi, critici. În anii aceștia au apărut cărți, concepute și realizate de pe pozițiile clasei muncitoare, animate de spiritul de partid, purtînd, de la semnaturile ilustre ale unor clasici ai literaturii noastre, ca Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, pînă la acelea ale tinerilor care abia mijesc din anonimat.

Consecința firească și nemijlocită a acestui îmbucurător fenomen este „diversitatea în unitate”. Diferențierea tot mai nuanțată a operelor, în modalitățile și formele lor de expresie, dar și consubstanțialitatea intimă, organică pe care o vedește ansamblul. Aș spune că această pluralitate e convergentă, că și ceea ce apare net contrastant e unificat de factorul comun al participării active la cauza transformării conștiințelor, că însumarea nu este una de ordin cantitativ ci duce la saltul unei lăuntrice coerențe — așa cum densitatea și limpezimea unei pietre prețioase, conferă (cel puțin în mod ipotetic) strălucire oricărei răsfîngeri, sub oricare unghi de incidență, în jocul multiplu, dar nu arbitrar al fațetelor șlefuite... Incandescentul focar este în însuși miezul vieții noastre noi.

În al doilea rînd „varietatea” mijloacelor de comunicare artistică, nu e determinată numai de personalitatea deosebită a scriitorilor — temperament, cultură, proveniență și formație socială, maturitate — și, să nu uităm ! — talent, măiestrie — ci mai ales de variația tematică, de imensul număr de „subiecte” care te îmbie, de „medii”, de „tipuri”, de împrejurări și procese care solicită atenția scriitorilor, stîrnesc interesul lor, constituie materia primă a viitoareii opere de artă ; această tematică, practicament inepuizabilă, nu e acoperită la întîmplare, ci conform cu înclinările,

cu corespondențele, cu afinitățile fiecăruia. De aci, simțămîntul, rar desmîntit, al autenticului, al lucrurilor trăite, în intensitatea și complexitatea lor, perceptibile și elocvente nu în pofida ci datorită transfigurărilor pe care le implică exigențele genului practicat, de la notația lirică la amplul poem epic, de la schiță la romanul-frescă, de la scenetă la drama sau comedia care înfățișează un întreg sector de viață, în care interferează probleme dintre cele mai diverse.

Recrutarea cu precădere a eroilor și acțiunilor din cea mai stringentă actualitate, selecția voluntară, deliberată a aspectelor caracteristice, definitorii ale acestei actualități, nu decurg din vreo „comandă” exterioară, ci din ecoul, irezistibil, pe care tot ceea ce se petrece — acum, aici, acasă — îl trezește în conștiința noastră de contemporani, sau, talmăcind neologismul, de pătași, de participanți efectiv, și pe cît se poate eficienți, la minunatele vremi pe care le trăim.

S-a cristalizat, din ce în ce mai limpede, și pe prețul destulelor dibuiri, noțiunea de „accesibilitate” a literaturii. Ea nu este o concesie — și cu atît mai puțin un „codism” în fața gustului (și a sferei de apercepție...) „abia în fază de formație” a marilor mase de cititori.

Nu este oare o absurdă prezumție, o grotescă înfumurare și o greșeală de neiertat, ideea că am fi beneficiarii exclusivi ai succesiunii genialului autor anonim al Mioriței sau al legendei Mînăstirii Argeșului — pe temeiul patalamalei eliberate de noi, Uniunea Scriitorilor — și că față de ceilalți descendenți, la fel de legitimi ai părintelui comun, catadicsim a ne „pleca”... pînă la „accesibilitate”?

Cei ce au avut într-adevăr ceva de spus, de-a lungul mileniilor, n-au fost niciodată obscuri, criptici, anevoie descifrabili în mesajul lor, și dacă există un sub-text, un cifru revelator al stărilor contingente (și implicit labile, mutabile) — și la Homer și la Dante, și la Cervantes sau Shakespeare și la Balzac și la Eminescu al nostru, nu acesta e esențialul ! Ceea ce le-a asigurat permanența și universalitatea, nemurirea în timp și în spațiu, a fost faptul că se adresau oamenilor din vremea lor, cu profunda dorință și patetica strădanie de a fi înțeleși, de a se face înțeleși.

Cred că putem afirma la capătul multor experiențe, că în linii mari (și ele singure contează pînă la urmă) am depășit stîngăciile uceniciei noastre. Rămîne de domeniul anecdotei literare „poemul” realizat de un șugubăț, prin punerea cap la cap a strofelor unui mare număr de poeți și care, neputînd pecetia nici unuia dintre ei, avea aerul să sune unitar ! Pentru a rămîne în această ordine de idei, azi, la lectura unei poezii inedite, adeseori a unei singure strofe, (lucrul mi se întîmplă frecvent deschizînd radio-ul în mijlocul unei recitări) recunoști poetul, tînr sau bătrîn — căruia îi aparțin, pentru că îi aparțin realmente. Că mai există imitatori, pastșori inocenți sau vinovați, epigoni fideli sau eclecticici ? Să nu ne zorim cu osîndirea celor de bună credință. Autonomizarea, emanciparea de influențe — nu arareori covîrșitoare — e un proces îndelungat, chinuitor și discontinuu — supus unor multiple avataruri, printre care... și acela de a te poticni, iremediabil în drum !

Dar aci joacă legea numerelor mari. Baza de selecție e imensă, mereu mai largă și mai cuprinzătoare prin însuși accesul la cultură al întregului tineret, prin conectarea la circuit a unor uriașe rezerve, prin descătușarea — și captarea — unor forțe, nu numai numeric, inepuizabile. Și cu aceasta ajung la stabilirea unui alt parametru al literaturii noastre noi : tinerețea ei, viguroasa și atotrăzbatătoarea ei tinerețe, sporită, alimentată permanent de noii veniți, de cei care s-au născut ori s-au învolburat sub soarele socialismului, a celor liberi în toată puterea cuvîntului și între altele liberi de apăsătoarele umbre ale trecutului — pe care noi vîrstnicii nu le-am putut scutura, decît în parte, de pe umeri. În paranteză fie zis însă, această tinerețe e molipsitoare, ea a determinat apariția „celeia de-a doua primăveri” la cei aflați în toamna ori chiar în iarna vieții. Nu este vorba de „mimarea” unei exuberanțe, a unui entuziasm juvenil, ci cu adevărat de o revigorare la fîntînile miraculoase ale acestor timpuri. Ar fi și cu neputință, altfel, să îți pasul vertiginoaselor preschimbări care se petrec sub ochii noștri, alături de inima noastră. Franțuzul zice că „avem vîrsta arterelor noastre”. Noi avem vîrsta sîngelui impetuos care ne pulsează în vine. Avem (pe prețul de a ne supraviețui) cei douăzeci de ani ai Patriei.

De altfel, dacă participarea entuziastă la elanul creator al poporului întreg, a scriitorilor din generațiile mai tinere apare ca un fenomen natural, trebuie remarcat și faptul — care stă în bună măsură la baza unității structurale a întregului front literar — că în copleșitoarea lor majoritate scriitorii mai în vîrstă de acuma și-au manifestat simpatia și soldaritatea cu clasa muncitoare, încă din vremurile grele ale ilegalității Partidului. Numele multora dintre acei care semnează azi cărți îndrăgite de marea masă de cetitori, pot fi regăsite pe actele de protest, pe apelurile către opinia publică — împotriva proceselor samavolnice, a te-roarei din închisori, a regimului de aprigă exploatare de pe acele vremuri. Puterea de atracție, prestigiul și autoritatea Partidului, hegemon al luptei anti-fasciste, a grupat încă de pe atunci în jurul său conștiințele celor mai buni, mai cinstiți dintre cînturari. Cei mai mulți dintre aceștia și-au consfințit de altfel adevărată de atunci, fiind astăzi ostași devotați ai Partidului, comuniști înflăcărați, slujitori harnici ai baricadei culturale, parte integrantă a revoluției noastre.

Să mai menționăm neîntreruptul proces dialectic care se desfășoară între literatură și cititori, destinatarii ei? Exigența acestora din urmă crește cu fiecare nouă carte citită, discernămintul lor se formează neconținut, se amplifică, se desăvîrșește. Generațiile mai tinere, în mod special, au pretenții bine fundamentate, la o literatură de înaltă calitate. La rîndul lor, scriitorii angajați în această competiție — veritabilă întrecere socialistă — contribuie cu fiecare carte bună la statornicirea criteriilor, la extinderea discernă-mîntului, la sporirea și diferențierea exigenței acelor care sînt eroii și modelele lucrărilor lor, dar care în același timp vor să se recunoască în acești eroi, să găsească alte modele pentru propria lor existență individuală și obștească. Făcînd să funcționeze întreaga claviatură enumerată pînă aici, în acorduri armonioase, în cele mai fine nuanțe cromatice, folosind măiestria ca pe un mijloc și nu ca un scop în sine, ocolind capcanele virtuozității, disprețuind „pedalele” artificioase și rezonanțele artificiale, păstrînd măsura (cu unicul metronom care e tic-tacul inimii) — răspundem la aceste îndreptățite așteptări și adăugăm — fiecare după puterile și

cu mijloacele personale, cite o „notă” la mărețul imn de slavă închinat Țării celei noi și făuritorilor ei.

Mijloacele acestea, cu cît sînt mai diferențiate, dau simfoniei o vibrație mai adîncă, un relief sonor mai pregnant. Disonanțele își dau în petec — și se exclud de la sine.

Las la o parte — cu bună știință — problema, ori mai bine zis falsa problemă, mult și prea mult dezbătută, a „tradiției și inovației”. Orice inovație, valabilă, devine tradițională, așa cum la baza oricărei tradiții care s-a statornicit, stă un act de creație inovator. Dacă totuși evoc această predilectă preocupare a celor care taie firul de păr în patru, o fac pentru a menționa și sublinia că după infructuoase încercări proletcultiste de a lua totul d-a capo — literatura zilelor noastre a reînnodat firul cu tot ce a fost valoros în aceea a înaintașilor, preluînd în mod creator, ducînd mai departe gîndirea și simțirea care „s-au exprimat” și „ne-au exprimat” de-a lungul vremii — de la folclor pînă la moștenirea — ce ne revine în mod legitim — a scriitorilor progresiști, democrați, patrioți, din întregul nostru trecut.

★

Se mai cere consemnată — cu mare și firească bucurie — întru întregirea acestui tablou (care nu-și propune decît să traseze cîteva chenare și nicidecum să epuizeze aspectele distinctive ale noii noastre literaturi) — iradiația scrierilor romînești în lumea întreagă. S-au tradus în acești ani, și într-un ritm progresiv, în multe graiuri ale globului, un impresionant număr de opere ale clasicilor noștri, ale contemporanilor aparținînd tuturor generațiilor, în monografii sau antologii, adesea în tălmăciri purtînd semnături prestigioase. În edituri sau în publicații de mare răspîndire apar ample studii consacrate scriitorilor noștri și operelor lor. Aproape o sută de catedre, de conferințe și lectorate de limba și literatura romînă de pe lîngă universități din toate continentele, formează cadre de cunoscători și cercetători ai scrierilor romînești. An de an cursurile de vară de la Sinaia sînt frecventate de tot mai mulți cîrturari, tineri și

mai vîrstnici, veniți de pretutindeni pentru a-și îmbogăți informația asupra literaturii noastre, pentru a deprinde — pe viu — limba aceasta atît de „dulce și frumoasă.”

Aniversările noastre culturale — cum a fost centenarul nașterii lui I. L. Caragiale, sau recent, împlinirea a trei sfer-turi de veac de la moartea lui Mihail Eminescu — prilejuiesc participarea activă a zeci și zeci de scriitori de pretutindeni, mulți dintre ei fiind traducători sau exegeți ai operelor celor comemorați. Reviste de prestigiu universal, cum este *Europe* creată de ROMAIN ROLLAND, publică numere consacrate literaturii noastre. Scriitorimea din țara noastră ia parte activă la tot mai multe congrese, întâlniri, consfătuiri profesionale peste hotare, dobîndind în toate aceste foruri internaționale o prețuire și o recunoaștere întemeiate pe competența și seriozitatea comunicărilor și intervențiilor, pe referirile la o literatură care și-a dobîndit ea însăși drept de cetate în cultura universală.

În balanța culturală — o, cît de deficitară în trecut, cînd eram aproape exclusiv importatori ! — cîntărește astăzi greu „volumul volumelor” noastre ! Ca și în atîtea alte domenii, cei douăzeci de ani care au trecut de la Eliberare, au făcut să străbată, departe peste hotarele țării, și ecoul literaturii noastre, ea însăși ecou al simțămîntelor care ne însufleșesc, al gîndurilor care ne călăuzesc în opera de construire și de desăvîrșire a socialismului.

★

Dintre toate definițiile care se dau literaturii realist-socialiste pe care o slujim, cea mai succintă mi se pare și cea mai satisfăcătoare : «a vedea prezentul cu ochii viitorului.» Literatura tuturor epocilor a avut visătorii, vizionarii și proorocii săi ; ceea ce ne deosebește însă radical de toți aceștia este faptul că vedem și judecăm prezentul în perspectiva și în lumina unui viitor ale cărui direcții și dimensiuni le putem pre-vedea, cu acea previziune științifică cu care ne-a înarmat concepția marxist-leninistă despre istorie, despre legile și legitățile dezvoltării societății. Trepidantul

nostru veac, cu salturile lui înainte, fără precedent în analele omenirii, scurtează etapele, precipită ritmul transformărilor, atît pe planul material cît și pe cel moral. Viitorul nu este „unde va” în zare, ci în tangibila apropiere, în imediata noastră preajmă... Reversul acestui fenomen e desprinderea, îndepărtarea rapidă de trecut, uitarea unor experiențe trăite „mai ieri”, văduvirea noastră de unele învățăminte, scump plătite, detașarea de conștiința primejdiei unor recidive, autoliniștirea...

Dînd o simplă mișcare de translație, în timp, definiției de care vorbeam mai sus, avem datoria imperioasă de a examina și „trecutul nostru cu ochii prezentului”, să facem să re trăiască (așa cum putem să-i judecăm noi acum) anii eroicelor lupte ale clasei muncitoare, temelia pusă în suflitele acelora ce aveau să devină constructorii de azi, rădăcinile profunde, ascunse și întunecate din care au răsărit florile, luminoasele flori ale acestui prezent, premise și cheazășii, ele însele, ale răsădurilor viitoare.

Tradiția luptelor revoluționare — cu episoadele ei glorioase, cu eroii lor, cei mai buni fii ai clasei muncitoare — a avut și are o înfrîurire puternică asupra scriitorilor noștri. Încă din primii ani de după 23 August au apărut cicluri de poezii sau poeme de largă respirație în care erau evocate luptele ceferiștilor și petroliștilor care au culminat „în iarna lui '33” cu marea pagină din istoria noastră, a Griviței Roșii, procesele în care conducătorii Partidului deveneau din acuzați, acuzatori, Doftana și celelalte închisori și lagăre în care s-au călit și au învățat cei întemnițați, cultivînd virtuțile de bază ale clasei : unitatea, solidaritatea, disciplina, abnegația, vitejia, fermitatea și consecvența, modestia... E aproape cu neputință de găsit vreun poet, bătrîn sau tînăr, care să nu fi închinat poeme slăvirii acelor vremi, și eroilor noștri, Ilie Pintilie, Filimon Sîrbu, Petre Gheorghe, Vasile Roaită, Donca Simo și atîția alții. Citez, din memorie, Arghezi, Beniuc, M. R. Paraschivescu, Jebeleanu, Maria Banuș, Cicerone Teodorescu, Miha Dragomir, Corbea, Tulbure, Ion Bănuță, Veronica Porumbacu, Nina Cassian, și alții, tineri sau foarte tineri, cum ar fi Nichita Stănescu în ultimul său poem care începe cu „anul Griviței”.

Proza noastră, în schițe, nuvele, fragmente de roman sau romane întregi reconstituie și ea episoade, acțiuni, chipuri de luptători. Și aci o enumerare completă e dificilă : Zaharia Stancu, Geo Bogza, Mihai Beniuc, Nagy Istvan, Ion Pas, Szemler Ferenc, Eugen Barbu, Francisc Munteanu.

Multe lucrări relatează despre războiul criminal purtat împotriva U.R.S.S., despre insurecția armată — pasul hotărât și hotărâtor al Eliberării, despre întoarcerea armelor împotriva hoardelor fasciste, înfățișându-și eroii cu „antecedentele” lor, cu formarea lor în ultimii ani ai ilegalității (Camilar, Fulga, Marin Preda, Em. V. Galan, Titus Popovici).

Cîteva opere dramatice (Beniuc, Baranga și Moraru, Davidoglu, Fulga) filme ca Lupeni 29 (Mandric, Tic) sau Nepoții Gornistului (Cezar Petrescu și M. Novicov), unele librete de operă sau de oratoriu, completează această frescă. Studiile de sinteză, consacrate acestui înălțător trecut al luptelor antifasciste așa cum se oglindește el în literatura noastră, vor completa acest succint și totuși atît de grăitor tablou.

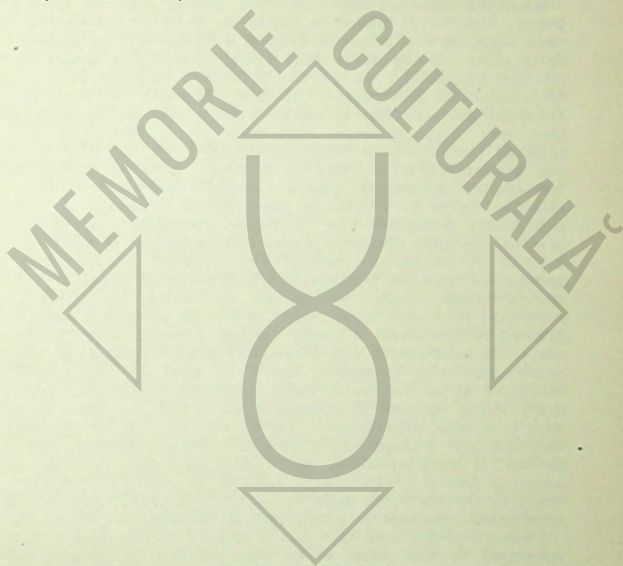
Și totuși — mai este de sigur, încă atîta de făcut și în această direcție. Dacă evocăm acel trecut (cei douăzeci de ani de ilegalitate în perspectiva celor douăzeci de ani de viață liberă) nu o facem numai pentru a veșnici faptele pilduitoare și chipurile celor care și-au înscris numele printre ctitorii vremii noastre — ci și pentru a înfățișa în toată hidoșenia fascismul, această rușinoasă pată pe obrazul veacului nostru, cu cortegiul său monstruos de asasinate în masă, de practici inchiizitoriale, de schingiuire a trupurilor și a sufletelor... Strigătul (sugrumat, vai, la propriu) al lui Fucik : „oameni, v-am iubit, fiți vigilenți !”, nu trebuie să se stingă în ecouri vătuite...

Alături de înaltele și repetatele îndemnuri ale Partidului, aceste rînduri își îngăduie și ele — ca ale unui modest și vechi activist — să amintească scriitorilor, că pe lîngă menirea lor principală, aceea de a fi martorii conștienți și cronicarii pasionați ai prezentului, au și sarcina de a întregi istoria „anilor împotrivirii” cu noi și noi pagini. În mijlocul

nostru trăiesc încă mulți dintre luptătorii de atunci... De la aceștia putem afla mai mult decît din documente...

Mărturii de a doua mînă ? Nicidecum ; e vorba de trecutul patriei și deci de al fiecăruia dintre noi. Victor Hugo, care moștenise de la taică-său, o veche mantie, o purta din vreme în vreme, rostind aceste sublime cuvinte : „Mă înveștmîntez cu părintele meu !”

Pe marile coordonate ale literaturii noastre noi — actualitate și partinitate — trecut, prezent și viitor, se înscriu în indisolubila lor unitate dialectică, aceea care conferă întregului deplina sa măreție.

Dimensiunea istoriei în literatura noastră nouă

Analizînd literatura ultimelor două decenii din țara noastră vom observa ușor că ea aduce, în raport cu literatura anterioară, numeroase elemente noi, originale, ceea ce e firesc dacă ne gândim că, pe de o parte ea este rodul unei concepții științifice despre lume, a marxism-leninismului, pe de altă parte reflectă o societate în plin proces de transformări revoluționare, cu totul originală, fără precedent. Dintre elementele ce compun acest complex original al unei noutăți structurale și concepționale, vom reține aici un singur element deosebit de semnificativ și bogat în consecințe de tot felul și pe care l-aș exprima astfel: trecerea de la istoria trăită la istoria înțeleasă. Într-adevăr, caracteristic pentru literatura anterioară Eliberării era mai ales faptul că istoria era suportată ca o cascadă de întîmplări neprevăzute și neprevizibile, că viitorul constituia o amenințare permanentă din care izbucneau adesea fulgere teribile și neînțelese. Dacă o existență umană se constituie pînă la urmă într-un destin, acest termen era greu de fatalitate amenințătoare, de neprevăzut și arbitrar. Scriitorii noștri contemporani, dimpotrivă, înfățișează destinul individual ca o serie logică, drept o evoluție firească a unor premise inteligibile. Caracterul e social, destinul e social, prin urmare realizarea sau nerealizarea individului este efectul necesar al unei comportări iar nu al hazardului. Istoria, ca sursă de destine individuale reprezintă și ea un factor logic, determinabil deci previzibil. Dacă mulți dintre scriitorii contemporani occidentali au introdus atît de mult în ecuația individ-istorie, factori de hazard și absurd, aceasta se datorește atît deosebirilor de structură dintre societatea noastră, socialistă, și cea capitalistă, unde jocul economic și social are un aspect ascuns și social, cît și faptului că scriitorii respectivi n-au reușit să descopere sub salturile, cotiturile și paradoxele istoriei, determinismul economic și social, aspecte dialectice ale luptei de clasă.

Punînd în relief ceea ce e nou și original în literatura noastră contemporană, trebuie totuși, să nu dăm impresia de ruptură tradițiilor bune ale trecutului, fiindcă aceasta nu ar corespunde realității, ci, precum bine se știe, literatura noastră contemporană preia și dezvoltă tot ce a fost progresist și valoros în epocile anterioare. Încercarea de a descifra istoria, mersul revoluției la romîni, constituie preocuparea principală a lui Bălcescu și, mai tîrziu, obsesia majoră a lui Eminescu. Chiar dacă marile noastre poet n-a reușit din pricina limitelor obiective ale epocii să descopere legile viitorului, el a introdus în literatura romînă viziunea istorică. Prin viziunea istorică nu înțe-

legem, bine-nțeles descrierea unor epoci revoluate, ci depășirea atitudinii individualiste în care societatea e compusă din indivizi nelegați între ei, necomunicând unul cu celălalt, și a căror evoluție este independentă de viața poporului, de trecutul și viitorul societății, de realitățile economice. O asemenea privire, absolut aberantă, rezultată din exasperarea individualismului burghez este falimentară și în literatură. Eminescu era organicist, înțelegea deci că individul este integrat unui ansamblu economic și social, că această totalitate de realități care era, pentru el, poporul, are un trecut și un viitor ce constituie istoria. Individul era introdus deci într-un context organic, se forma în el, se dezvolta cu el, avea o anume funcție determinată în cadrul lui. Eminescu înțelegea dinamica socială, existența claselor, eliminând din stup trîntorii, adică intermediarii, care nu aveau o funcție economică productivă. Aceeași pasiune pentru istorie ca totalitate înțelegea se manifestă și la Mihail Sadoveanu. Cei doi mari scriitori, din repulsie față de prezentul burghez se retrăgeau într-o epocă anterioară, căutînd în trecut, dar mai ales în stratul țărănesc, acel teren ferm necesar construcției viitorului. Sadoveanu, ca și Eminescu, depășește atomismul individualist, integrînd individul într-o totalitate organică. Patriotismul lui Sadoveanu decurge tocmai din preocuparea îngrijorată pentru destinele poporului său. Iar cea mai profundă atenție „măsurată tragicei sale soarte”, era îndreptată spre muncitorul plugar.

Nicoară Potcoavă, povestire istorică, scrisă după Eliberare, capodoperă de semnificație și stil, e un strălucit exemplu de istorie înțeleasă. Documentarea impresionantă, recompunerea unei întregi epoci cu mijloacele marii arte, nu trebuie să ne ascundă profunzimea înțelegerii. Nicoară Potcoavă e primul erou tragic care depășește tragedia prin înțelegerea necesității, de unde și acea umbră luminoasă pe care o degajă și pe care Georgeta Horodincă a numit-o fericit tristețea conducătorului. Urmas al lui Ioan-Vodă, domnitor al poporului, răz-bunătorul său Nicoară Potcoavă reprezintă ideea de dreptate. El își dă seama că forțele ce i se opun, coaliția imperiului otoman cu marii boieri moldoveni, constituie pentru mult timp o superioritate obiectivă. Dacă totuși el alege calea luptei, aceasta nu e pentru că își închipuie oarecum că ar putea învinge, ci pentru a păstra vie în popor, ideea de libertate națională și socială, înțelegînd că, pînă la urmă, această idee trebuie să fie învingătoare. Acceptarea istoriei ca o dinamică socială, ca o desfășurare obiectivă de forțe contrarii, săvîrșirea unui sacrificiu nu în vederea unui viitor imediat ci al unui viitor al doilea, îndepărtat dar necesar, face din Nicoară Potcoavă un erou fără precedent în proza noastră, un erou al necesității înțelese.

Arhitectul Ioanide, personajul principal al romanului *Bietul Ioanide* de G. Călinescu, și țăranul mijlocăș Ilie Moromete, eroul *Morometilor* de Marin Preda, vor să iasă din istorie. Evident, cei doi romancieri și cele două romane se deosebesc foarte mult, de la mediul analizat la particularitățile stilistice, dar cu toate marile și fireștile neasemănări, să reținem o problemă comună, aceea enunțată mai sus. Cele două romane se petrec înaintea ultimului război mondial, într-o perioadă în care vîntul tragic al istoriei acumulate nori amenințători la orizont. Și tocmai atunci, arhitectul Ioanide și țăranul Ilie Moromete vor să-și păstreze echilibrul interior, bazat pe izolare psihologică, pe neaderență critică la evenimentele exterioare, adică istorice. O indiferență binevoitoare față de oameni, cu dispreț indiferent față

de lacomi, „bolnavii de avere”, achizitorii de orice fel, le asigură celor doi liniștiți dovada necontaminării morale cu o burghezie detestată. Arhitectul și țăranul, producători de bunuri, creatori de case și griu, își închipuie că, în schimbul activității lor utile, vor fi lăsați în pace, istoria privind doar pe accia ce vor să o dirijeze. Eroarea lor e însă fundamentală pentru că delimitarea interior-exterior e iluzorie, fiindcă nimeni nu e imun la istorie iar cei doi au de îndurat soarta acelor orașe care, declarându-se deschise în vederea războiului n-au fost mai puțin supuse bombardamentelor aeriene și terestre. O altă iluzie a lui Moromete și a lui Ioanide a fost aceea că echilibrul lor se baza pe un statu quo, pe un echilibru exterior. Lui Moromete i se părea că timpul trece încet în cîmpia Dunării, că toate vor rămâne cum fuseseră, cel puțin în timpul vieții sale, iar Ioanide se închipuia în afara istoriei, ridicînd domuri clasice incoruptibile, pe malul stagnant al Dimboviței. Această „slavă stătătoare”, după expresia poetului Ion Barbu, era însă un miraj căci istoria e un dinamism, viața o prefacere continuă, iar echilibrul o stare teoretică, momentană. Dezastrul ce urmează chiar în familiile Ioanide și Moromete e cunoscut, nu mai reamintim faptele Din două cărți atît de diferite se desprinde însă imposibilitatea de a fi în afara istoriei.

Darie, eroul mîinii al ciclului de romane cunoscute sub numele generic *Descult*, asistă la mizeria țăranimii din vechiul sat rominesc, la rășcoalele din 1907, la primul război mondial cu cortegiul său de dezaastre, și la zbuciumările postbelice. Zaharia Stancu a strîns suferințele de tot felul cu un patos amar al exasperării. Darie privește uluit rostogolirea de nedreptăți, jafuri, omoruri, împilări, exploziile de ură, de bombe, de furie — manifestări ale societății burgheze. Din cele cinci volume apărute în acest ciclu, Darie e un martor și se poate vorbi de ucenicia lui. Ce va deveni Darie, nu putem încă ști, fiindcă el este minat de contradicție: pe de o parte, minia împotriva exploataților, a bogaților, pe de alta, dorința de a nu se lăsa doborît, de a învinge în acea lume cu mijloacele ei. Darie reține din istorie violența, a indivizilor și asupra indivizilor, ea i se pare un joc cu viața, cu moartea, cu averea, un amestec de nedreptăți și violență, de hazard și viclenie oarbă. El nu a descoperit încă legile dinamicii sociale, deși le presimte. Viziunea subiectivă încă a lui Darie e corectată de avalanșa de fapte, dure, pregnante, încăpătinate, elocvente, ce alcătuiesc o imagine limpede a lumii aceleia, dispărută pentru totdeauna.

Disparația unui om de rînd ne aduce mai aproape de zilele noastre, o parte însemnată a acțiunii desfășurîndu-se chiar în anii noștri. Totuși, nu numai nucleul epic al romanului lui Beniuc ci și forța sa o constituie evocarea războiului, al celui de-al doilea și mai teribil flagel pe care l-a cunoscut umanitatea. Caracteristic în cel mai înalt grad pentru acest război a fost caracterul său ideologic deschis, acum nu s-au mai înfruntat națiuni, ci s-au izbit ideologii înarmate, într-o măsură mult mai mare decît în conflagrațiile precedente. De aici a rezultat că fiecare a trebuit să aleagă repede, definitiv, că neutralitatea sau pasivitatea n-au fost posibile, că bătălia nu s-a dat numai pe granițe, ci și în lăuntrul lor, în fiecare oraș, în fiecare sat. Anastase Mustea din *Pe multe de cuîți* și Avram Protop din *Disparația unui om de rînd*, sint frați buni, intelectuali ridicați din țăranimea asuprită, ageri la minte, de o îndrăzneală prudentă. Ei înțeleg mecanismul istoriei, au o încredere liniștită în victoria forțelor progresului,

ajută cu priceperea lor grăbirea fenomenului inevitabil. E important de notat că deși trece prin grele încercări, Avram Protopop nu e niciodată în panică, nu e speriat, ci calm. Liniștea lui se bazează nu pe o iluzie ci pe cunoașterea legilor științifice ale istoriei, căci el e marxist, comunist — nu pe neparticipare, ci pe participare. Pentru eroul comunist, istoria nu e hazard ci lege, nu e stagnare sau salt în neprevăzut ci desfășurare dialectică a realităților sociale.

La acest adevăr ajunge și Teodorescu, eroul lui Titus Popovici din *Setea*. În mod paradoxal, învățătorul Teodorescu le predă copiilor istoria, fără a înțelege el însuși ce înseamnă, de fapt, aceasta, până când războiul i-a administrat o lecție de istorie. De abia când ceea ce fusese pentru el o însușire de date, de domni și de bătlăii s-a transformat într-o realitate, într-o experiență de viață, Teodorescu a înțeles istoria și a devenit comunist. Integrarea lui George Teodorescu în viața politică, participarea lui la bătlăia pentru reforma agrară constituie urmarea logică a înțelegerii sensului adică al victiei. Căci istoria nu e un trecut depus, stratificat și împietrit, ci însuși sensul devenirii, deci ea este prezent și viitor. Teodorescu înțelege nu numai că istoria ne solicită ci ne și implică, și a nu lua o atitudine înseamnă a avea una. Replica lui Teodorescu, în negativ, o constituie Suslănescu, omul cu bune intenții dar a cărui labilitate îl împiedică să găsească atitudinea adecvată. Suslănescu are curaj când nu e nevoie și nu are când el e necesar, se oprește la aparente fatal schimbătoare, se mbată cu vorbe și sare dintr-o extremă în alta nu din convingere ci din ne-nțelegere, astfel încât, dacă manifestările sale sînt comice pentru cititor, zbatera sa în contratimp are ceva jalnic.

Problema transformării conștiințelor, care stă — pe drept — în centrul literaturii noastre contemporane (și în mod deosebit al prozei) e strîns legată de aceea a înțelegerii istoriei. Așa, Justin Rădulescu, absolventul facultății de filozofie din *Al cincilea anotimp* de Al. I. Ștefănescu, trăiește o criză a valorilor ce-l împiedică să acționeze. Scriitorul și-a concentrat atenția îndeosebi asupra modului în care istoria îl obligă, prin logica ei implacabilă, să ia, în cele din urmă, atitudine, să redescopere valorile și numai această descoperire îl va transforma într-un om de acțiune. Alți scriitori au preferat să se concentreze, de la început asupra oamenilor de acțiune, a celor care au înțeles și trăiesc conform înțelegerii lor, adică a luptei comuniștilor pentru transformarea din temelii a societății. Problema acțiunii imediate, utile, e aceea a eroilor lui Aurel Mihale în *Noapți înfrigurate* (pe frontul anti-hitlerist), a eroilor lui Eugen Barbu în *Șoseaua Nordului* (pregătirea insurecției armate), a eroilor lui V. Em. Galan în *Bărăgan* (transformarea socialistă a agriculturii), a eroilor lui Nagy Istvan în *La cea mai înaltă tensiune* (naționalizarea industriei) etc. Ori care ar fi forma acțiunii — determinată de momentul istoric și de domeniul concret de manifestare al ei — scriitorii au fost atenți la calitățile morale pe care această acțiune le cere și le dezvăluie. Dintr-un complex de valori, Remus Luca reține (în *Poveste de dragoste*) îndeosebi devotamentul disciplinat al comunistului, în vreme ce Anton Filip (din *Bărăgan*), revelă în deosebi eficacitatea acțiunii lui. În toate aceste cazuri, ca și în altele, pe care nu le mai amintim, fiindcă o epuizare a lor ar fi cu neputință într-un articol ce discută doar un aspect al lucrărilor, e de remarcat că, explicit sau implicit, la baza acțiunii stă tocmai înțelegerea istoriei.

Unul dintre caracteristicile prozei noastre noi, și care va avea urmări importante în diferite aspecte ale ei, o constituie interdependența fenomenelor, caracteristică decurgînd direct din importanța co-virșitoare a istoriei asupra literaturii. Una dintre urmările interdependenței constă în aceea că scriitorul — și romancierul în primul rînd — caută să cuprindă cît mai mult din realitate, să încorporeze fenomenele cauzale în legăturile lor cele mai complicate. De aici ia naștere romanul monografic și romanul frescă. Tendința, de altfel, de a cuprinde medii diferite se manifestă nu numai în cadrul monografic ci și în acela al romanului de formație (*Veneam din întuneric* de N. Jianu, *Terra di Siena* de Francisc Munteanu) dar forma preferată a tendinței rămîne cea monografică. Multe din cărțile citate pînă acum pot fi considerate fie monografii spațiale, fie temporale, așa că nu le mai amintim încă odată, rămîne grija autorului de a-și cristaliza observațiile, centrîndu-le pe o colectivitate care poate fi o stradă (*Strada Lux* de Petre Sălcudeanu), fie o întreprindere (*La marginea orașului* de Al. Simion, *Podul amintirilor* de Ieronim Șerbu) sau un oraș într-un moment anumit (*Puterea* de Corneliu Letu). Evoluția unei colectivități pe o perioadă relativ îndelungată o cuprinde romanul frescă, modalitatea în care accentul cade, desigur, pe tipul reprezentativ. Încercările cele mai demne de reamărit, în această privință sînt *Primăvara pe Tîrnave* de Lucia Demetrius și *Cordovanii* trilogia lui Ion Lănerăjan. Cea mai interesantă încercare de frescă citadină o constituie *Risipitorii* de Marin Preda. Caracteristic acestor opere e faptul că istoria invadează cotidianul, transformînd calitativ evenimentele, dînd celor mai mici fapte culoarea istoriei. Ion Ianoși, în *Romanul monumental și secolul XX* a demonstrat cu stringență că romanul frescă nu ține de o simplă intenție formală, ci decurge din necesitatea urmării amănunțite a existenței sociale, a relațiilor cauzale complexe, a interdeterminărilor reciproce. Important, aici, e de reținut mai ales că nici individul, nici o colectivitate restrînsă nu mai pot fi înțelese ca monade, ca elemente închise ce-și ajung lor înșile.

Schimbind acum puțin unghiul de privire, merită să discutăm puțin o obiecție nu lipsită de interes pe care Virgil Ardeleanu o aduce semnatarului acestor rînduri. Referindu-se la un articol publicat în *Contemporanul*, criticul scrie: „Probabil nu mai puțin uimiți au fost aceiași cititori după lectura unui articol al lui Paul Georgescu unde se spune că *Bariera* nu ne apare ca o reușită dacă o considerăm o monografie a mahalalei sau o frescă. Ea trebuie privită ca un portret moral, „cel al lui Vițu.“ Criticul mai adaugă: „Nea Vițu, bine conturat în cotidian, se risipește tocmai cînd e pus să acționeze“. Interesant. Cum rămîne atunci cu viața pe care trebuie să o iradieze, în orice împrejurare, de la prima pînă la ultima filă a narațiunii, un personaj literar viabil?“ În continuare Virgil Ardeleanu cere ca orice caracterizare „să fie însoțită de o stringentă analiză la obiect“ (*Gazeta literară*, XI, 26 (537). Evident ar fi de dorit... Numai că într-un articol în care se discută o problemă, ilustrîndu-se demonstrația cu unele titluri, lucrul este imposibil; iar dacă mai amintim și că, despre respectiva carte, respectivul a scris pe larg, e drept, în alt articol, atunci se poate afirma chiar că „stringenta analiză la obiect“ e și inutilă. Că e așa, o dovedește și Virgil Ardeleanu, mulțumindu-se să afirme, fără să demonstreze. Problemele ridicate de Virgil Arde-

leanu sînt însă interesante chiar pentru discuția noastră. Larga răspîndire a romanului monografic a dus, oarecum, la credința că cerințele acestei modalități ar fi necesități înseși ale romanului, ceea ce nu e adevărat. Dar asemenea credință, sau prejudecată, a creat prejudicii scriitorilor care au încercat și alte modalități, printre care reamintim respingerea *Barierei* de T. Mazilu pe motivul că nu corespunde canoanelor romanului monografic. Că nu corespunde, e adevărat, dar asta nu înseamnă, în cazul de față, decît că *Bariera* nu e roman monografic. Valoarea cărții am încercat să o demonstrez în cronica respectivă, așa că nu e necesar să reargumentez aici, unde e vorba despre altceva. Vreau doar să subliniez că reducerea, de către critică, a literaturii la o monogradalitate, e primejdioasă. A doua problemă e dacă un personaj trebuie sau nu să se manifeste neapărat în acțiune. Eu cred că nu e totdeauna necesar. Mai întîi, portretul literar se caracterizează tocmai prin acea că nu-l surprinde pe erou în acțiune; apoi, literatura se poate ocupa și de viața obișnuită, de fiecare zi, a oamenilor, în care aceștia sînt angajați în procesul de producție, trăiesc printre prieteni, în familie, etc., fără a săvîrși propriu zis o acțiune. Desigur, termenul de „acțiune” e ambiguu, dar în sensul teoriei literare el este înțeles, de obicei, drept o serie coerentă de fapte. Or, romancierul nu trebuie să ignore că, într-o epocă de construcție pașnică, mai ales, un erou nu trebuie neapărat să fie implicat într-o acțiune spectaculoasă.

Așa dar, în existența lui cotidiană, nea Vițu e bine surprins și portretul său moral reiese din relațiile sale sociale (și cotidianul comportă o formă de acțiune, inacțiunea desăvîrșită nu o realizează nici Oblomov...). Cînd e vorba însă de a săvîrși o acțiune propriu-zis (transport de arme, ciocnire cu fasciștii), nea Vițu e mai puțin convingător și aici Virgil Ardeleanu are, desigur, dreptate să semnaleze un hiatus. Greșeala autorului provine, cred, (și această greșeală am mai semnalat-o și la alte romane) din aceea că se trece brusc de la o modalitate la alta (de la portretul moral la romanul de acțiune), or, fiecare dintre ele își are specificul său, rigoarea sa internă ce trebuie respectată. *Ura oltenilor* de Dumitru Radu Popescu, poate fi considerat și sub aspect monografic (satul colectivizat), dar de fapt e o confruntare morală. Aici, istoria, renunțînd la formele spectaculoase s-a integrat în lupta dintre nou și vechi. Problema nu mai e a bifurcării drumurilor, a alegerii esențiale, ci a transpunerii principiilor în practică. Aceasta nu înseamnă de loc idilism și toropeală, dar romancierul trebuie să depună un efort analitic mai mare, să studieze relațiile noi ce se stabilesc, să descopere semnificații în cotidian. E ceea ce face Dumitru Radu Popescu, iar, în schiță, Nicolae Velea și Fănuș Neagu: mai puțin o literatură a evenimentelor cît a ecoului lor în conștiință. Literatura construcției socialismului e tot mai mult o literatură a relațiilor, de la *Desfășurarea* de Marin Preda, la *Casa* de Vasile Rebreanu ea acordă tot mai multă atenție acestui aspect implicit al istoriei. Sensibilitatea acestor tineri (la care mai adăugăm și numele lui Nicolae Țic și Radu Cosașu) la ecoul istoriei în conștiință e o garanție a unei literaturi viitoare, profunde și nuanțate, a problemelor contemporane fundamentale. Și deși numele lui Geo Bogza nu e legat de roman, nu putem încheia această trecere în revistă, fără să reamintim ceea ce sensibilitatea prozei contemporane îi datorește.

Social, național și universal în literatura română contemporană

Oricum am privi-o, fie dintr-o perspectivă tematică, fie din punct de vedere istorico-literar, sau în lumina raportului dintre tradiție și inovație, o discuție despre căile de dezvoltare ale literaturii noastre noi pornește de la niște realități istorice fundamentale.

Sîntem martorii unei epoci în care pe toate tărîmurile activității umane se manifestă un crescendo al contradicțiilor, se înfruntă mai categoric ca oricînd, două concepții de viață opuse. Dacă ar fi să definim aportul specific al literaturii noastre în complexul literaturii universale contemporane, am grupa trăsăturile ei caracteristice în cîteva domenii care bineînțeles se întrepătrund: prin modul în care literatura noastră a afirmat originalitatea de substanță a culturii noastre, prin ceea ce a adus nou ca expresie a unei structuri psihice originale; prin capacitatea de a reliefa o calitate nouă, etică și estetică a literaturii mondiale, în ordinea ogîndirii aspectelor fundamentale ale realității socialiste; prin spiritul ei polemic și prin caracterul ei se replică la o anumită literatură a eșecurilor umane, la o anumită tematică străbătută de ideea neputinței omenești, de robia impulsurilor inconștiente și de egalizarea indistinctă a binelui și răului. Există în momentul de față un dialog și o confruntare care reflectă modul în care cîteva concluzii fundamentale deduse din experiența istorică recentă a umanității, au îmbogățit viziunea romancierilor.

După cum se știe, literatura secolului XIX și-a pus problema angrenării individului în societatea burgheză; o nouă structură a orașului, o nouă mică burghezie a satelor au creat o nouă ierarhie socială care s-a reflectat în chip explicit în literatură printr-o tipologie specifică. Aceasta a fost o cucerire fundamentală în dezvoltarea realismului. Dar literatura secolului XX nu se poate mărgini la dezvoltarea legăturii dintre individ și societate așa cum o regăsim, la Balzac de pildă, sau chiar în marile sinteze de la sfîrșitul secolului XIX; ritmul dezvoltării istorice s-a accelerat astăzi într-o asemenea măsură încît epoca anterioară deși nelipsită de zguduiri sociale pare marcată de o stabilitate relativă. Nu este de aceea, de mirare, că mai ales în ultimii cincizeci de ani, dar mai ales în epoca de după cel de-al doilea război mondial, literatura reflectă într-un fel nou evenimentele majore ale epocii, ogîndește *irupția profundă a evenimentului politic* în viața personajelor (chiar a celor mai „retrase” sau mai „izolate”), dependența strînsă a existenței individuale de marile frămîntări politice care carac-

risează dinamica socială. *Istoricitatea* a devenit într-o asemenea măsură principalul procedeu de evaluare a individului, *opțiunea* pe care acesta o face în cadrul luptei politice a devenit într-o asemenea măsură criteriu determinant în reconstituirea coordonatelor psihologiei sale, încât multe din operele scrise chiar în perioada dintre cele două războaie mondiale par să derive dintr-o concepție ideologică și artistică mai apropiată de cea de-a doua jumătate a secolului XIX decât de epoca de după cel de-al doilea război mondial. Lucrul acesta devine evident chiar în evoluția unor scriitori a căror creație într-un răstimp de douăzeci-treizeci de ani poartă amprenta unor realități istorice diferite și — pornind de aici — abordează nu numai o problemă diferită dar vădesc și modificări de perspectivă, inovații structurale care ar fi fost de negândit în oricare altă epocă istorică și chiar în secolul XIX, a cărui scriitori descriu uneori o traiectorie cu cotituri remarcabile.

Elocvente în această privință sînt variația și noutatea pe care o oferă, la o distanță de cincisprezece ani, opera epică a lui G. Călinescu. Particularitățile intime ale creației (tendința spre o umanitate canonică, spre o tipologie a universalului), problematica specifică (tema „omului superior”) au rămas aceleași, însă viziunea autorului s-a modificat considerabil. În *Enigma Otiliei*, Felix este construit după o metodă specific balzaciană: formarea și maturizarea eroului sînt concepute ca o biografie sentimentală și intelectuală de dinamica violentă a istoriei; odată premisele sociologice ale personajului formulate cu precizie, destinul său evoluează într-o progresie „normală”, marcată de descoperiri în deosebi în sfera intelectului și a sentimentului. Ceea ce i se întîmplă eroului este „normal”, necesar pentru formarea și călirea sa spirituală. În jurul său mișună o lume de filistini și ambițioși, de avari și risipitori care se încadrează deopotrivă în perspectiva unei tipologii universale etern-omenești, de care am vorbit la început, dar și într-un tablou al jocului relațiilor familiare burgheze și mic-burgheze românești la începutul secolului XX. În ciclul publicat cincisprezece ani mai tîrziu (*Bietul Ioanide*, *Scrinul negru*), contradicția principală a eroului constă în faptul că este destinată prăbușirii tocmai încercarea de-aș construi o ordine a existenței întemeiată în primul rînd pe-o independență spirituală și pe un sistem de reacții defensive care să-i asigure liniștea corespunzătoare (sistem care inevitabil îl duce, ca o formă de apărare, la hipertrofia personalității artistice, la sensualismul cerebral, la desprinderea polemică de filistinismul și conformismul burtă-verzimei intelectuale, fără ca această hipertrofie și desprindere să aibă eficiente acțiuni practice); existența eroului este complet dislocată de intervenția nemiloasă a lumii exterioare, care nu este concepută la modul balzacian, adică nu este privită ca intervenția unui mediu social oarecum stabil; ci se exprimă printr-o suită de lovituri, care, prin rapiditatea cu care se succed, prin dimensiunile și „incomprehensibilitatea” lor (în raport cu nivelul prealabil de înțelegere al mecanismului social de către Ioanide) acționează ca „fatumul” antic sau „destinul” shakespearian. În *Enigma Otiliei* viziunea evenimentelor rămîne marcată de existența unor coordonate care surprind croul cel mult prin imprevizibilul lor concret-psihologic, însă nu prin ineditul lor istoric. Felix Sima ajuns la vîrsta lucidității, trebuie să se smulgă de ceea ce a fost trăit la modul inocenței și să asimileze prezentul; odată ce-a înțeles mobilurile diferitelor categorii cu care intră în contact, (bani, posesiune, nevoia de afecțiune, paternitatea, etc.), adică odată ce a surprins diferitele ipostaze ale umanității „canonice”; odată ce a asimilat

citeva experiențe fundamentale (iluziile legate de dragoste, valoarea de apărare a suspiciunii, avantajele cultivării propriului egoism în mijlocul egoismelor altora), croul nu mai trebuie să facă decît un efort minim de adaptare, adică să stabilească o relație *particulară*, o adevărată concretă cu diversele categorii cu care intră în contact. Desigur și aici există posibilitatea unor surprize. Fiindcă Otilia nu îmbracă natura sufletească a unei mari categorii de indivizi și are o personalitate nu numai distinctă dar și complet inedită, o surpriză fundamentală — pentru Felix Sima — va surveni în direcția aceasta; surpriză care nu va fi însă destul de cuprinzătoare pentru a-i disloca echilibrul sufleteș. Altfel se petrec lucrurile în romanele scrise după 23 August. În *Bietul Ioanide* modul în care arhitectul își pierde copiii este tot altfel de tragic și de impredictibil — prin înălțuirea evenimentelor care duc la catastrofa, ca și modul în care Hamlet își pierde părintii (analogia nu ni se pare prea hazardată, pentru motive pe care le vom expune ulterior). O dinamică istorică accelerată răstoarnă neîncetat propriile premise după cum — pe alt plan — suflul de nebunie caracteristic epocii elisabethane reduce la neant nu numai universul închis al prințului danez, ci însăși traiectoria existenței sale, logica elementară a relațiilor familiale. Paralelismul poate merge mai departe dacă ținem seama de faptul că lanțul culpabilităților se cristalizează într-o simetrie impresionantă: Tudorel poartă vina pieririi surorii sale așa cum Gertrude devine cauza morții soțului ei, iar Ioanide asistă neputincios la pierirea copiilor exact cum printr-o logică implacabilă (care duce la Shakespeare către desăvîrșirea catastrofei) Hamlet rămîne pînă la urmă „singur”. „părăsit”. Nu întîmplător Călinescu își intitulează romanul *Bietul Ioanide*, expresie împrumutată din piesa lui Shakespeare unde „Poor Hamlet” definește solitudinea finală a eroului, rezultat al înălțuirii de neînlăturat a evenimentelor, lapidar sintetizată în acel „bietul Hamlet”. Este un efect impresionant al unor modalități foarte apropiate — categorical vorbind — de difuzare și de repercutare a „efectului tragic”, folosind ceea ce în estetica modernă a tragediei se numește „simetrie inversă”; ceea ce în *Hamlet* este tragedie finală, reprezintă în *Bietul Ioanide* tragedia paternității. Însă ceea ce la Shakespeare reprezintă în ultimă analiză un complex de evenimente sufletești, o fabulație și un ficționalism artistic, în care rolul fundamental îl are „orbirea Gertrudei”, în epoca contemporană se numește „istorie”; „orbirea” lui Tudorel ca și a lui Ioanide nu este decît un reflex al unei anumite poziții în conflictele lumii contemporane.

Există desigur în *Bietul Ioanide* și în *Scrinul negru*, numeroase figuri și episoade balzaciene (moartea lui Gonzalv Ionescu, avatarurile lui Hagienus); dar în chip fundamental, Ioanide este pus în fața unei lumi pe care o ignoră și pe care o scoate la suprafață ineditul istoric. Fascismul de care pînă atunci nu știa nimic, pătrunde în propria sa casă, îi transformă copiii în criminali odioși, îi face să sfîrșescă jahnice. După ce nutrise credința că se poate menține mereu în lumea frumuseții „izolat” de mediul burghez, într-o lume unde „dobitocii” din juru-i n-au acces, Ioanide odată cu victoria temporară a fasciștilor și cu tragedia sa familială este obligat acum să evolueze — singur farsă! — în mijlocul lor într-un chip extravagant, naiv, caraghios chiar, dar cu luciditate, semănînd cu acei bufoni sublimi care-și marchează *atitudinea de frondă* prin autopastîșare și se delectează în sinea lor de reducția mintală a unor curteni incapabili de a pricepe că paiața de care fac haz își bate în realitate joc de ei. Dar și acest sistem de

reacții defensive de apărare a creației și a liniștii trebuitoare ei, va fi fără efect pînă cînd revoluția nu-l va ajuta să-și găsească un început de echilibru moral și nu-i va trezi din nou facultățile creatoare anihilate aproape de tragedia familială, pînă cînd eroul va porni deci pe drumul atît de glorios trasat de trilogia lui Alexei Tolstoi.

Și din punct de vedere al construcției, al tehnicii, schimbarea perspectivei în creația lui G. Călinescu este considerabilă. *Enigma Otiliei* era un roman al educării caracterului, un Bildungsroman, un roman al renunțării și în același timp al înfăptuirii unui tel, un roman în care resemnarea conștientă a eroului pe un anumit plan, pe plan personal, era contracara pe plan social de mari zone de compensație, de satisfacții în realizarea vocației, în ansamblu, resemnarea nu implica nici eșec, nici disperare. *Bietul Ioanide* este, hotărît, romanul unui eșec, un roman în care jocul complicat al compensațiilor determină în cele din urmă o structură psihică profund contradictorie, o duplicitate sentimentală a eroului, duplicitate care privită din afară poate să pară scandaluoasă; originalitatea *tipului*, în literatura mondială, este efectivă, mai presus de orice îndoială. Frenesia temperamentală a omului capabil de contradicțiile cele mai strigătoare, ar putea fi la rigoare încadrată unui principiu ordonator, unui hedonism al inteligenții. Însă este clar că depășește principiul clasic, simetria caracterologică, logica prestabilă a tipologiei realiste „clasice” și se încadrează în tipologia marilor eroi ai Renașterii, epocă de mari și continui dislocări sociale. Reacțiile derutante, incerte, enigmatice ale Otiliei în romanul de dinainte de război sînt înfime în raport cu zodia în care evoluează Ioanide și chiar Caty Zănoagă (ultimă, prin acea imoralitate aparentă care o degradează, prin firea anxioasă și mai ales prin traiectoria destinului, aparține mai mult epocii de după cel de al doilea război mondial decît perioadei „interbelice”).

Și în mijloacele folosite de autor pentru caracterizarea eroilor se vedește o schimbare; acum, în ultimele două romane, scriitorul nu se obiectivează întotdeauna, (deși creionează și eroi tipici de roman social balzacian), complăcîndu-se în universul creat prin personajul principal. Vechea repulsie a autorului față de amestecul literaturii cu psihologia și filozofia lasă acum loc unui alt tip de proză în care își aduc contribuția erudiția, înclinațiile estetice, tentația spre abordarea succesivă a unor variate modalități, în care autorul sintetizează și topește în narațiune o cantitate uriașă de digresiuni asociative.

În *Enigma Otiliei* ironia fundamentală rămîne aceea carageliană, adică arta de a surprinde mecanica sufletească cu gesturile caracteristice și clișeele verbale. În *Scrinul negru* ironia are farmecul paradoxului, nu mai izvorăște din sentimentul contradicțiilor și împinge mecanica detracată a personajului pînă la consecințe extreme, pînă la absurd. Ioc-mai conștiința ineditului „istoric” în noile sale dimensiuni îl determină pe G. Călinescu să descopere „absurditatea” care se ascunde în contextul real al evenimentelor; absurdă este astfel moartea lui Hergot al cărui destin ilustrează lipsa de semnificație pe care o capătă existența în condițiile aceluia „accident monstruos” al istoriei pe care-l reprezintă fascismul; absurdă este încercarea celor depășiți de eveniment de a proiecta vechea inerție a instinctelor achizitive și vechile automatisme psihice, avaritia afaceristă în situațiile limită de viață și de moarte din epoca contemporană. Astfel cei doi deportați evrei se tirguiesc la

nesfârșit în pragul morții pentru un ceas, gratuitatea gestului distonând în chip absurd cu gravitatea situației

Urmărind același proces de inserțiune a literaturii noastre în cadrul literaturii contemporan-universale, nu putem să trecem cu vederea opera lui Camil Petrescu care prin *Jocul ielelor* și prin *Danton* anticipează cu treizeci de ani o problematică dezvoltată pe plan internațional abia după cel de-al doilea război mondial în literatura occidentală (*Sartre*, *Camus*). Concepția marxistă l-a ajutat pe autor la rezolvarea unei vechi antinomii prezente în opera sa între acțiune și contemplație, între libertate și necesitate, între justiția abstractă și dreptatea istorică, între scop și mijloc în revoluție. Este compatibilă apărarea „marilor adevăruri” cu meandrele activității practice, cu efortul întortochiat pe care-l implică traducerea în viață a idealului revoluționar? Ca și G. Călinescu, însă pe un alt plan, intelectualul la Camil Petrescu reușește să se elibereze de antinomiile sale, de „Jocul ielelor”, și să se însereze într-o dialectică a concretului Personalitatea orgolioasă, monadică, supusă prin firea lucrurilor tuturor intemperțiilor și în același timp împins de „fanatismul ideii”, către o poziție intransigentă, eroul lui Camil Petrescu își găsește o împlinire într-o subtilă înțelegere a procesului istoric. Bălcescu — ca tip de revoluționar a cărui rază de acțiune depășește momentul său istoric — are orgoliul răsturnării tuturor prejudecăților și răspunderea morală a luptătorului pentru care soarta revoluției devine un imperativ profund și personal. Este semnificativ că în această nouă ipostază cei care sînt supuși satirei mușcătoare a autorului sînt tocmai teoreticienii compromisurilor, protagoniștii unui umanism călduț și al petracărilor neprincipiale, predicatorii fătărnici care urmăresc amînarea la infinit a deciziilor. În *Bălcescu și Un om între oameni*, Camil Petrescu a intuit rezolvarea acelei contradicții între „supraistoricitatea” normelor morale și demersul concret al revoluționarului, între imperativul categoric și istoria văzută ca necesitate și perspectivă, mergînd pe o cale pe care Sartre pășește abia acum. Se poate vorbi de o similitudine relativă de preocupări și de o înrudire a problematicii la cei doi scriitori: în diferitele ipostaze ale intelectualului, ei se luptă cu propriul lor spirit, desvăluie conștiințe nefericite, ambivalența intelectualului în societatea burgheză; denunță jalnica iluzie a libertății și automistificările inerente reprezentărilor despre sine ale intelectualității burgheze.

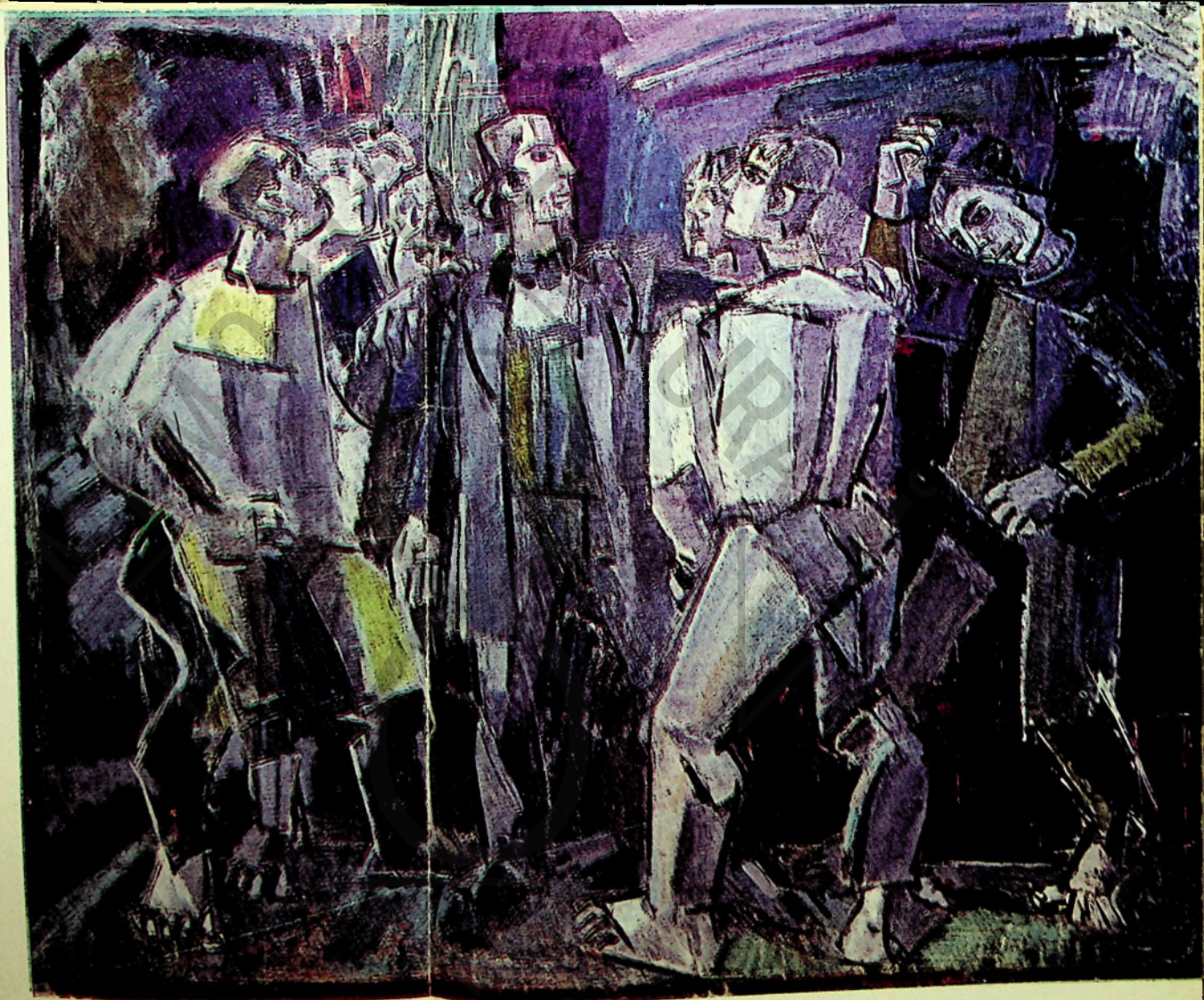
O perspectivă originală decurgînd din însușirile noilor realități istorice și care aruncă o proiecție semnificativă în tabloul literaturii mondiale contemporane, o regăsim în cele mai bune opere inspirate din viața satului. Puține cărți din literatura lumii izbutesc să scoată la iveală ca *Desculț* a lui Zaharia Stancu, într-o viziune cu adevărat „dinăuntru” și atît de cutremurător, cum se adună în sufletul țărănimii un depozit uriaș de ură și revoltă, picătură cu picătură din fiecare moment al vieții zilnice. Există o violență elementară, o furie a mizeriei și desnădejdiei, care reflectă o condiție specific contemporană; există o înverșunare și ferocitate în săvîrșirea răfuieiilor care vădesc înăsprirea relațiilor dintre oamenii din sat și pe care o sugerează în chip subtil ritmul precipitat și zvîcnit al povestirii. Dacă am vrea să situăm *Desculț* pe planul literaturii universale, l-am plasa (discutînd, bineînțeles, pe planul analogiilor relative) lîngă acea proză americană contemporană care descrie regiunile semi-feudale din Deep South, acel perimetru al foamei, de o înăpoiere terifiantă încă și azi la la treizeci de ani, după *Drumul tutunului*. Nu e vorba aici să facem echi-

valențe valorice și apropieri în spațiul social, ci de confruntarea unui *climat*, a unei atmosfere literare. Aceeași repulsie față de pseudo-optimismul sentimental, față de înfrumusețarea artificială, aceeași sensibilitate ascuțită față de curentul subteran de umanitate răzbate de sub bătaile cumplite de sub disperările care se schimbă într-o cli-pită în ură, de sub aparenta indiferență și apatie, într-un cuvânt de sub suprafața existenței. Dar apropierile se opresc aici, fiindcă după propria mărturisire a lui *Caldwell*, scriitorul american nu „are nici o soluție de împărțit, nici un adevăr filozofic de comunicat. și nici imboldul evanghelic de a schimba cursul umanității”... La Zaharia Stancu dimensiunea anti-idilică, asprimea merge pînă la pam-flet și caricatură grotescă; dar, ceea ce este mai important — din-colo de violență și izbucniri elementare, — personajele sale au o tendință incoercibilă către „formare”, către depășirea zonei de re-pulsie, către spargerea încercuirii. Într-un cuvânt furia, scîrba, re-mușcarea, dispararea lasă loc „anilor de învățătură și peregrinare” ale lui Darie (*Jocul cu moartea, Pădurea nebulă*) — unde fără a-l uita pe Panait Istrati — Stancu pășește pe calea deschisă în litera-tura contemporană de un Gorki.

Desculț este prin excelență un tip de „Bildungsroman” țărănesc extrăgîndu-și autenticitatea din lipsa oricărei iluzii în ceea ce pri-vește posibilitățile unei existențe decente în societatea timpului. Can-tonîndu-se în contestație și revoltă, Darie este dintru bun început eliberat de mitul micii proprietăți agricole, de acel „social-blindness” cum numea Marx iluziile de independență ale micului proprietar agricol. *Moromeții* reprezintă tocmai tragedia acestui *social-blindness*, efortul supraomnesc de a menține și conserva într-o perioadă care se vrea de relativă acalmie, o existență cvasi-patriarhală. Moromete este eroul pasiv cu un suflut prea larg pentru a se adapta lumii în care trăiește, iar mecanismul psihologic al simulării-disimulării reprezintă în primul rînd un sistem de reacții defensive, urmărește prelungirea „timpului răbdător” adică a acelei perioade de acalmie în care asu-pra lui au fost exercitate presiuni economice excesive. Atît Darie cît și Moromete sînt purtătorii unei psihologii caracteristice de clasă; însă ar fi eronat să le definim stările de spirit în chip linear pe o bază pur categorială. Dialectica furiei și durerii se manifestă la Darie într-un mod specific, eroul este chinuit, anxios, cu numeroase cris-pări, în timp ce mijlocușul Moromete este un om senin, exuberant, capabil de a alunga nălucirile spaimei. Privită prin prizma raportului din-tre țaran și pămînt, *Desculț* este drama multîmilor lipsite de pămînt, *Moromeții*, drama iluziei intangibilității micii proprietăți agricole, *Setea* o dramă a deslipirii de pămînt. Din perspectiva sociologică-literară a problematicii țărănești *Desculț* este o polemică în primul rînd cu vizio-neia semănătoristă, cu paseismul idealizant și apologia boierimii. *Moro-meteii* este polemic orientat în primul rînd împotriva micii proprietăți agri-cole, împotriva soluției mic-burgheze, poporaniste a problemei țărănești. *Moromeții* reprezintă o operă de demistificare în mai multe sensuri: desvăluie inconsistența și echivocul pe care-l reprezintă iluzia micii gospodării prospere; confruntă diversele reprezentări prin care ță-ranii înșiși de-a lungul timpului și-au înfățișat raporturile cu lumea; zdruncină serios — prin faptul că este primul roman psihologic ță-rănesc — mitul burghez al primitivismului, prejudecata lipsei de adîncime a vieții sufletești a oamenilor simpli. În literatura con-sacrată temei satului, *Setea* are — iarăși — un caracter polemic:

asemeni cărților lui Rebreanu, *Setea* este un roman al ridicării mulțimilor, dar în același timp și o replică. Căci în timp ce *Răscoala* e romanul gloatei, *Setea* și acum în urmă *Cordovanii* sînt romanele aderării conștiente a maselor la revoluția declanșată de clasa muncitoare. Avem deci în față o reprezentare multiplă a dramei pămîntului nu numai în componentele arivismului, în dimensiunile ambiției și lăcomiei de pămînt ci și în setea de descătușare de pămînt. Opoziția celor două moduri fundamentale de a înțelege și a duce lupta pentru pămînt este, indiscutabil nouă în literatura noastră. Ana Moț, croina lui Titus Popovici descinde prin tenacitatea și patima îmbogățirii din *Mara* lui Slavici, reprezintă vechea lume a lui *Ion*. Atitudinea fundamentală opusă este întruchipată de *Mitrea Cocor*, de Mitru Moț, de *Lae* din *Cordovanii*, oameni ai unei alte epoci care se transformă din răzvrătiți anarhici în luptători conștienți. Înăuntrul acestei tipologii fundamentale există o serie de variațiuni prin care literatura noastră atinge o problematică fundamentală a lumii contemporane. Eroul lui Preda este astfel ca psihologic, foarte modern prin dedublarea conștiinței sale (care depășește dualitatea mijlocașului): din punct de vedere sociologic foarte complex prin paradoxul poziției sale (Moromete încearcă să se elibereze de pămînt printr-o acțiune de sens contrar, adică prin întărirea unei gospodării mic-burgeze prospere); și în sfîrșit este din punct de vedere artistic, inedit. Candoarea și inocența sa se proiectează astfel cu atît de puternică intensitate, încît crează un „contra-mit”, *contra-mitul conservării inocenței în fața tăvălugului capitalist*. În timp ce eroul lui Zaharia Stancu este un „arhetip”, un erou-emblematic, un erou-simbol, un erou anti-problematic, care repudiază misterul și refuză contradicția, neferindu-se să intre foarte de timpuriu în viața socială, Moromete este incapabil de a se detașa de ceea ce a fost trăit la modul inocenței, rămîne toată viața „nevinovat”, aproape virgin, oricît ar cultiva — programatic — neîncrederea. Aici, Marin Preda se apropie (tot în ordinea analogiilor relative) de William Faulkner, la care puritatea a rămas o constantă fundamentală a eroilor, ducînd uneori pînă la forme patologice ascunse — și reprezintă un mijloc de smulgere din „prezentul perpetuu”, din plasa raporturilor cu lumea înconjurătoare. În opera lui Faulkner este vorba întotdeauna de ceea ce el însuși a numit „virginitatea bărbatului”, de incapacitatea acestuia de a se detașa de ceea ce a fost trăit la modul inocenței, înainte de pătrunderea sîngeroasă a răului, a capitalismului. Puritatea devine astfel o stare de prostație, un raport negativ cu exteriorul, o stare care se pierde prin contactul social. O asemenea puritate regăsim la eroii lui Marin Preda: în candoarea lui, Moromete, în „seninătatea” lui Ilie Barbu, în „golful aurit” din viața lui Nan, eroul din *Friguri*, dar și la personajele mai vechi, din primele nuvele ale lui Preda, la Pațanghel, din *Dimineața de iarnă*, la Ilie Resteu, la Mîai. Puritatea aceasta, dezarmată și dezarmantă, exprimă nu atît reflexul unei neputințe, tendința spre declarare inevitabilă, o incapacitate congenitală față de orice forme ale organizării sociale, o anarhie biologică, o inadaptabilitate, inaptitudinea de a se supune ritmului existenței, ci o repulsie față de închiaburire, față de „pofta de cîștig”, un respect pentru omul care muncește, o formă a sociabilității. Quentin din *Zgomotul și furia*, Christmas din *Lumină de August*, sînt pînă la urmă „desvirinați”, devin în romanele ulterioare, lacomi, ariviști lipsiți de scrupule: un Mink, un Flem Snopes, căci

V. ALMĂȘAN, Bălcescu între tăbăcari

II. Gh. D. ANGHEL, „Bălcescu”

I. VLASIU, „Horea”

Faulkner, în a doua parte a carierii sale, intuiește în pătrunderea violentă a capitalismului o metamorfoză socială care duce la dezumanizare. Ori, eroii lui Preda rezistă dezumanizării, concep disimularea și duplicitatea ca o pavază cu care-și apără în ascuns starea de liniște voioasă și clipele de beatitudine obținute trudnic. Nu e vorba astfel numai de o afinitate psihologică ci și o finalitate diferită a operei. Există într-adevăr, fără îndoială, o apropiere și între „liniștea” *Morometilor*, între narațiunea adecvată „timpului răbdător cu oamenii” și tehnica faulkneriană a evocării prin acumularea detaliului, între expunerea cu o aparentă detașare, și predilecția parantezelor îndelungate, a căror semnificație nu apare decît ulterior, prin ricoșeu în dialectica surprinzătoare și adeseori imprevizibilă a narațiunii. Însă dincolo de aceste afinități temperamentale, dincolo de aplecarea spre firile închise, ciudate, dincolo de simpatia dostoevskiană față de cei aruncați la marginea societății, semnificația fundamentală este diferită; opera lui Preda rămîne, luată în totalitatea ei o pledoarie nedesmințită pentru seninătate și încredere, Moromete fiind, în semnificația sa universală — și în această rezidă nota originală — o forță morală pozitivă. Astfel în finalitatea operei lui Preda, Șolohov îl învinge, de fapt, pe Faulkner.

Dialectica creației lui Marin Preda devine astfel dialectica unei mari creații complexe și profund originale, a cărei viziune cu totul aparte este profund marcată de amprenta timpului. Așa se explică varietatea excepțională a operei sale, vizibilă încă din primul volum *Întîlnirea din pămînturi* unde totul este privit cu o lentilă măritoare, reconstituit cu încetîntorul în articulațiile fine și unde dincolo de maniera strict obiectivă a transcrierii exhaustive a celor mai elementare și aparent semnificative gesturi se desvăluie cîteva cutremurătoare parabole (*Calul*, *Colina*, *Înainte de moarte*) semnificînd un univers terifiant, frica de moarte, drumul spre Necunoscut, spaima care se transformă în violență. Dar tot de la început regăsim vitalitatea unui Pațanghel care-i prefigуреază pe Moromete, pe Ilie Resteu care-și strigă disperarea în fața nedreptății care i se face, aceea îndrăzneală care-l anticipează pe Anton Modan și Ilie Barbu. Metamorfoza socială determină la Marin Preda nu numai o evoluție creatoare excepțională care-l duce de la *Întîlnirea din pămînturi* la *Risipitorii* dar și la o conciliere a eroului său cu lumea. Nu împlător, parcă, pentru a da un sens fundamental esențializat acestei evoluții, într-o replică semnificativă la *Bătrînul și marea*, Marin Preda crează în ultima sa nuvelă *Friguri* o parabolă a dirzeniei dar și a erosului adolescent în care etica complexă și dificilă a perseverenței se îmbină cu propovăduirea necesității unei zone senine.

Prin irupția unei problematice majore politice, procesele de conștiință ale colectivității ies din regiunile obscure; în romanul românesc rural apar figuri distincte și evaluate care canalizează energiile și făuresc pe planul relațiilor umane noi norme care șterg limitele așa-zisei vieți provinciale și rurale, transpunînd, de pildă, în mediul intelectualității satelor o problemă gravă și complexă care ne duce drept în inima dezbaterii moderne asupra rolului și responsabilității intelectualului. În opera lui Titus Popovici, trăiesc cu intensitate, și cu probleme distincte, variate medii sociale: în romane de „atmosferă” în care descoperim atît în ultimul act al dramei pămîntului cît și soluția finală a inadaptabilității intelectualului. Este semnificativ că tocmai intervenția directă a marilor evenimente so-

cială și politice ale epocii — războiul, reforma agrară, instaurarea puterii populare — determină frontal mersul acțiunii, tocmai evenimentul politic conferă cărților lui Titus Popovici autenticitate. Pentru predecesorii săi, intelectualitatea, „albăstrimea satelor” reprezenta o mică lume infra-provincială, caracterizată prin arivism minor, prin conflicte de precedentă, prin mici intrigi familiale și politice (în sensul îngust al manevrelor și subterfugiilor electorale, etc.). Dintr-odată însă, când satul românesc apare într-o grandioasă prefacere, dascălul onest care-și îndeplinea conștiincios obligațiile pedagogice devine un erou problematic, își pune față termenii alternativei și, depășind individualismul blazat, se formează, regenerat ca militant comunist.

Dacă *Desculț* este un roman al urii neiertătoare, *Moromeții* un roman al resemnării și eșecului, *Setea* un roman al energiilor, proza scrisă de mulți tineri urmărește să scoată în relief alături de oameni de voință înzestrați cu tenacitate comunistă, prezența firilor mai firave, sensibilizate de suferință, pentru care progresul înțelegerii, sentimentul de eliberare morală înseamnă o adevărată renaștere. O primă intrare în acțiune. Aici, de fapt, atingem straturile cele mai profunde ale procesului de dezalienare, aici regăsim incursiunile cele mai profunde pe care le-a făcut literatura noastră în înfățișarea procesului de restabilire a liniamentelor unei existențe decente. E vorba de recistigarea unei elementare demnități de către acci oameni înzestrați cu firi închise și ciudate, care au dus în trecut o viață chinuită la marginea societății, și care datorită presiunii sociale nu au cunoscut decât suferință și jigniri. Această redeșteptare a interesului activ al literaturii față de o lume mortificată de eșecuri în lupta pentru existență, s-a manifestat în ultimii ani prin creații valabile, datorită unui număr mare de prozatori, aparținând diferitelor stiluri: există astfel a reeducare a sentimentelor, o regenerare a interesului activ față de lumea înconjurătoare, o „desmeticire” care exprimă cu totul altceva decât sublitteratura „dumiririi”, un exemplu semnificativ în această privință îl constituie trilogia lui Ion Lăncrăjan al cărui erou străbate „o lungă călătorie în noapte”, înainte de a se descătușa de lăcomia de pământ, de violență și de obsesia *vendettei* singeroase. Există apoi o tendință de reabilitare a excentricilor din mediul rural, a psihologiilor ciudate care, în proza lui D. R. Popescu, a dus la câteva analize de o mare profunzime sufletească; există apoi o reeducare a sentimentelor, în primul rând a bucuriei la Nicolae Velea (în raport cu care câteva din conceptele caracteristice ale acestei stări de spirit au fost inițial puse în circulație) și al cărui erou Nea Dănilă, din *Odiha* exprimă în termenii cei mai lapidari redescoperirea lumii înconjurătoare: „Pe orice-ți cădeau ochii ți se năzărea că parcă atunci îl vezi întâia dată și te minuna”.

Trebuie spus că, această lume profund originală a „oamenilor din subterană” care descinde din realitățile specifice ale satului românesc, fără echivalentul traiectoriei către bucurie și eliberare, își găsește, la punctul de pornire o înrudire într-o întreagă literatură occidentală unde psihologia „outcast”-ului, a omului simplu menținut mai mult sau mai puțin arbitrar la marginea societății și nu numai din motive de ordin social, ci și din cauza firii lui închise, sucite, mohorâte, este familiară atât scrierilor din tinerețe ale unui *Vittorini*

sau *Silone*, cît și unei întregi linii de scriitori de la *Steinbeck* și pînă la *Saroyan*, de la *Juan Goytysolo* și pînă la *Jorge Amado*. Pe de altă parte, aceleași teme le mai regăsim, însă, desigur, cu alte coordonate și pornind de la o altă realitate socială, în proza și cinematografia sovietică din ultimii ani la un *Tarkovski*, *Uladimov* sau *Baklanov*. Ce ne spune o asemenea arie de răspindire? Este aici reflectarea unui întreg proces caracteristic pentru universalismul literaturii contemporane care-și extinde aria de investigație, ne găsim în fața unui proces de descoperire și revalorificare a unor rezerve imense de energie umană ascunse sub timiditate și aparență banalitate; apare aici un nou principiu de selecție a personajului, o reacție față de tipologia spectaculoasă; regăsim în această preocupare nu o toleranță față de excentricitate ci un apel polemic împotriva neatenției față de cei din jur, împotriva desconsiderării neglijente a trăirilor și suferințelor celor umiliți, împotriva judecăților preconceptuate și superficiale. În această grandioasă operațiune de reabilitare a omului simplu, literatura noastră își are, în cadrul universalismului contemporan, un loc de cinste, reprezintă un drum care nu se va opri la jumătate. Este semnificativ că la scriitorii noștri, pe baza unei tradiții care a cunoscut pe un Sadoveanu, Caragiale, Pavel Dan, fenomenul are loc fără a fi colorat de sentimentalism și fără umanitarismul dulceag cu care ne obișnuise modul în care o anumită literatură minoră zugrăvea psihologia inadaptabilului (vezi de pildă opera lui Brătescu-Voinești); apropierea de această lume este însoțită de o explozie de vitalitate artistică, de violență și culoare (Fănuș Neagu, Al. I. Ghilea), de discreție și umor (D. R. Popescu, N. Velea). Chiar atunci cînd, ca ultimă răbufnire a dramei pămîntului, oamenii se înfruntă cu o violență primară, cu o dorință neostoită de răzbunare, momentul de depășire a unei asemenea izbucniri este altceva decît închircire și neputință, altceva decît leit-motivul zădărniceii. O filozofie a eșecului și ratării apare numai acolo unde sînt închise *căile de acțiune*, unde omul devine jucăria întîmplării sau bunului plac. Există o logică inevitabilă a ratării și eșecului și pe această bază s-a creat în literatura occidentală o atitudine de simpatie și de înțelegere față de cei care sucombă în fața durității existenței sau a asaltului cotidian al banalității. Locul de muncă sau instituția socială apare într-o asemenea literatură ca un simbol, ca o parabolă a alienării, a transformării omului într-un obiect. Mai ales în legătură cu o asemenea parcelare a existenței a apărut apologia idealizată a „celor care nu-și vînd libertatea pentru un salariu”, cum se exprimă un erou din nuvela lui Arthur Miller *The Misfits* („Desacsații”) a apărut astfel o literatură care face cultul anarhiei, al eliberării de muncă (vizibilă și-n unele nuvele ale lui Kérouac, Salinger, Nelson Algren și chiar în unele opere ale „tinerilor furioși” englezi ca Watterhouse: *Billy mincinosul*, Arnold Wesker: *Johnny Sikes, Supă de pui cu orz*). Este aici o reacție împotriva degradării însuși a conceptului de muncă, împotriva mentalității filistine a „welfare-state”-ului și societății afluate. Căci într-o asemenea literatură, activitatea practică apare în mod necesar, fie ca un prilej de suferință, de jigniri, de subordonări ierarhice iraționale, de insatisfacții continui, fie într-o cheie realist-critică — ca o platformă pentru arivismul burghez și mic burghez în sfîrșit — în cheie satirică

— ca un simbol al zădărniceii eforturilor omenești, ca un mit al lui Sisif, al alienării omului în lucruri mărunte și vane. Justificarea unei literaturi socialiste este însă de neconceput fără premiza că uzina, instituția devine un loc de interferență a destinelor umane. Investiția universală interior al omului se realizează pornind de la ideea că locul de muncă a devenit o platformă de afirmare a personalității în proza noastră contemporană. De aceea este ușor de înțeles, de ce într-o asemenea direcție, sînt greu de găsit, cît de cît, echivalențe sau analogii relative de atmosferă. Aceasta nu înseamnă însă că terenul a fost efectiv explorat atît în stratul deprinderilor, evenimentelor și sentimentelor trăite în cursul orelor de muncă, cît în sublinierea efectelor variate asupra dezvoltării generale a personalității. Romane de producție care rupeau munca de problematica umană legată de ea și uneori de o tendință de a înlocui dramatismul marilor dispute în jurul idealurilor avansate prin stereotipia supărătoare a tehnicismului îngust sau prin vulgaritatea pseudoconflictelor melodramatice, au împiedicat un timp pe această temă acel flux de cărți de prim ordin, pe măsura însemnătății ei și cu o valoare comparabilă cu aceea a unor romane ca *Scrinul negru*, *Desculț* sau *Moromeții*. Totuși nelegați de o formă fixă, scriitorii care s-au consacrat acestei teme, au explorat, uneori ca un succes apreciabil, cele mai felurite formule, mîna de pasiunea de a descoperi valorile psihologice și etice ale omului contemporan. Nagy Istvan, Eugen Barbu, Nicolae Tic, Radu Cosașu, Teodor Mazilu, au familiarizat cititorul cu acel climat autentic socialist al vieții cotidiene din fabricile noastre, într-o manieră atît de diferită de retorica găunoasă cu care autorii diletanți împodobiseră tema. Elementul fundamental pe care îl regăsim în literatura pe această temă este demonstrația valorii umane a relațiilor create pe locul de producție, ideea că succesul luptei pentru mărirea producției este de neconceput fără iubirea adevărului, fără repulsia împotriva a tot ce-l alterează și-l ascunde. În *Cea mai înaltă tensiune*, Nagy Istvan sublinia această nouă dimensiune pe care o capătă demnitatea muncitorului în socialism, dimensiune care implică de pe acum (e vorba de perioada imediat de după naționalizare) nu numai un respect față de om ca atare, ci și față de produsul muncii lui. Convenționalismul și lipsa de scrupule, spiritul de mîntuială și camuflarea erorilor apar astfel ca trăsături legate de aspectele concrete ale incapacității de a te integra unor relații într-adevăr umane. Dialectica unei asemenea tematicii, chiar cînd se referă la perioada de început a industriei socialiste, a dus astfel la o nouă perspectivă asupra relațiilor dintre particular și general, la o nouă tipologie umană și nu numai la un nou concept al eficacității conducerii întreprinderii. Astfel relațiile dintre oameni nu sînt determinate numai de eficacitatea în ansamblu a întreprinderii respective, de capacitatea de-a obține rezultate, de-a îndeplini planul, ci și de *climatul socialist* care se realizează în locurile noastre de muncă; în acest fel între rezultatele practice și psihologice se produce o interacțiune pe care nu o înregistrează planul de stat, dar care reprezintă un câștig al moralei socialiste, al noilor realități umane pe care le generează. Tocmai de aceea în dialectica temei se observă că scriitorii cei mai buni nu mai pun un rezultat de egalitate mecanică între rezultatele activității practice și conștiința socialistă, conferind acesteia din urmă

o sferă mai largă. Pe de altă parte, înseși conceptele legate de rezultatele activității practice, capătă o semnificație mai largă tocmai în măsura în care practica devine nu un simplu produs nemijlocit al unei activități lineare, ci rezultatul complex al unui ansamblu de factori între care calitățile umane joacă un rol fără îndoială nu dintre cele mai mici. Însuși conceptul de capacitate organizatorică capătă o semnificație etică multilaterală. În momentul în care preia conducerea tipografiei Filipache din *Facerea lumii* de Eugen Barbu este un om format cu un simț dezvoltat al dreptății, devotat cauzei și nutrind un scrupul moral și intelectual mergând pînă la disprețuirea succesului personal. Pe de altă parte, el nu este lipsit nici de calități organizatorice, părăind într-un cuvînt să întruchieze rezultatele unui nou sistem de educație și un nou etalon moral, după care fericirea depășește limitele unui concept pur personal, exprimă încununarea tuturor eforturilor colective în construirea unei noi societăți. Și totuși, Filipache, acest personaj eficient și „drept”, de o vitalitate excepțională ajunge întîi un „neînțeles”, un izolat, pentru că în cele din urmă să piardă contactul cu realitățile, chiar cu cele strict familiare; refractar prin înșăși structura sa rigorismului rigid, Filipache ajunge în chip paradoxal în postura unui ascet, care ridică între el și realitățile din jur un ecran de neînțelegeri și pe care abia o experiență amară trebuie să-l învețe în continuare formele concrete ale simpatiei, exercițiul unor relații într-adevăr umane cu oamenii cu care vine în contact. Modalitățile de reprezentare a valorilor tipic muncitorești în literatura noastră nouă nu pot fi reduse numai la un profil unic, la o mentalitate-model, la un singur tip de erou; tocmai în neînțelegerea existenței acestei varietăți tipologice rezidă în mare parte exclusivismul unor polemici în care participanții își anulează reciproc creația și dreptul respectivilor la un coeficient personal; unii resping ideea că un erou muncitor poate avea dimensiuni contemplative de spiritualizare și dezinteres mergînd pînă la ascetism, ca cele pe care le propune prin eroii săi, Mazilu; alții consideră idealismul etic exasperat pe care-l relevă eroii nuvelor și reportajelor lui Vasile Nicorovici și Radu Cosașu ca proiecție a așa-zisului „erou ideal”, psihologia acțiunii nemijlocite la personajele lui Barbu este condamnată ca un „fetişism al acțiunii”, în numele prozei de analiză; tipologia adolescenților mai puțin expansivi, mai puțin comunicativi, mai puțin versați în exprimarea directă a sentimentelor lor — cum sînt eroii cărților lui *Nicolas Tic* etc. — este considerată ca deficitară și puțin reprezentativă de către cei care consideră voioșia și buna dispoziție ca o trăsătură obligatorie la muncitorilor noștri. Cheia dezvoltării tematicii industriale rămîne tocmai înfățișarea condiției muncitorești în toate ipostazele sale, un cult al înțelegerii diverselor atitudini și în același timp o intransigență etică față de acele acțiuni și procedee care, deși nu capătă o sancțiune formală negativă din partea societății și nu se încadrează în nici un text prohibitiv de lege, reprezintă o frînă serioasă în progresul moral al societății, o încălcare a normelor nescrise, de viață socială. În acest sens orice încercare de-a depăși tipologia spectaculosului este de bun augur și este semnificativ că un scriitor ca Eugen Barbu pune cu atîta vigoare în *Munca de jos* problema purității morale, introduce eroi care largesc în chip fericit limita aprecierilor morale, aria judec ților de valoare. Și Eva chiar („Munca de jos”) este

o ființă recuperabilă tocmai fiindcă imoralitatea ei este numai aparentă, iar dorul ei de necunoscut, complexul ei de inferioritate nu capătă proporții maladive, forma robiei față de instinct. Efortul literaturii noastre pe această linie nu poate merge decît în direcția lărgirii unei tipologii, fie că scriitorul pare mai interesat de lupta dintre vechi și nou, de formele concrete ale acestei lupte care nu exclude căderi și eșecuri, fie că tipologia îmbrățișează acea lume abia descinsă din mediul țărănesc care se găsește în plin proces de adaptare la noile realități sociale ale orașului, fie că scriitorul se orientează în primul rînd spre acci eroi care oglindesc în modul cel mai pregnant renașterea spirituală. În proza tinerilor mai cu seamă se observă formele în care se cristalizează „modalitatea eroică a cotidianului”; abnegația dezinteresată, îndeplinirea unor sarcini aparent banale, dar care cer un mare efort de tenacitate, de concentrare a energiilor, implică ura împotriva convenționalismului și a lipsei de scrupule, un climat de mulțumire sufletească, un minim de puritate în viața personală, un fior patetic care la prima vedere pare disproportionat față de „banalitatea” faptelor zugrăvite, dar este însăși condiția fundamentală a realizărilor. Astfel se explică febra stilistică, romantismul fugal pe care-l întîlnim într-o mare parte a acestei proze, modalități care nu pot fi condamnate în numele combaterii idilismului; astfel se explică în ciuda acelei „viziuni reportericești” cu care este uneori pe nedrept etichetată această literatură înțelegerea cea mai delicată pentru tot ce este pur, grațios, tineresc; a motivelor care lucrează în sufletele tinere: timiditatea mindră, bunătatea neștiutoare de sine, emulație morală, dorință de a plăcea celorla pe care-i stimezi mai mult. Tocmai în acest fel se realizează varietatea unei tematici necunoscute în literatura occidentală, complet inedită acolo, chiar și în limitele sale esențiale și care exprimă lupta dintre vechi și nou în cadrul societății socialiste. Însă trebuie spus în același timp că dacă străduința de a scoate în evidență „noul climat” prin autenticitatea „cadrlui”, a detaliilor și printr-o întreagă galerie de portrete și profiluri muncitorești a demonstrat influența covârșitoare a noii concepții de viață, proza cu tema muncii n-a dat încă acea operă pe care sîntem în drept s-o așteptăm corespunzătoare ca valoare temei; densitatea evenimentelor și marea lor forță răsunătoare nu și-a găsit încă corespondentul în crearea unor eroi de dimensiuni morale colosale, capabili de a suda forțele unei colective indestructibile. Avem însă în literatură o galerie de tineri muncitori care se disting prin intransigență morală, printr-o capacitate de dăruire efectivă printr-o îndrăzneală a concepției și un dinamism sfîrșimător al vechilor cadre care entuziasmează și stîrnește dorința de-a le urma exemplul.

Există apoi un roman *Risipitorii* unde regăsim calități legate de o autoanaliză severă, de capacitatea de a distinge binele și răul, de a crea un circuit al încrederii și a introduce în zona sentimentelor personale, principiile binefăcătoare ale unei morale noi. Vale, doctorul Sîrbu, Constanța, realizează un concept al prieteniei care depășește formula intereselor comune și ajunge în sfera afinităților afective. În cîteva romane consacrate luptei Partidului în ilegalitate (*Șoseaua Nordului*, *Pe multe de cușit*, *Bariera*) regăsim acel tip omenesc nou, de o originalitate caracteristică incontestabilă, luptător și pasionat, curajos pînă la însumarea celor mai dramatice riscuri în acțiune, cu o viață interioară îmbogățită și aprofundată prin tot ceea ce putea aduce

rezistența față de lumea exterioară și întocmirile vremii. Viziunea contemporană asupra curajului pe care-o regăsim, dincolo de erorile de interpretare, pînă și în literatura lui Malraux este determinată de lupta revoluționară a clasei muncitoare. În *Șoseaua Nordului* se evidențiază atitudinea bărbătească a eroilor, se înfățișează într-o manieră proprie eroismul rezistenței antifasciste. Tendința lui Eugen Barbu către „epica pură”, dominarea situațiilor și oroarea de sentimentalism nu reprezintă o subestimare a implicațiilor ideologice, ci o încercare robustă de a da semnificație detaliilor. În *Bariera* valoarea psihologică a croulului este covârșitoare. Eroul desvăluie o onestitate funciară, o sensibilitate absolută, o sete de acțiune și o capacitate foarte directă de a se orienta în situații complexe, realizînd o figură complexă de muncitor care spulberă în chip lapidar mitul burghez al pretinsului orizont intelectual limitat al muncitorului.

În romanele lui Mihai Beniuc există un singur erou asupra căruia autorul își îndreaptă întreaga sa atenție. Mihai Beniuc fiind atras mai curînd de disputa de idei de nuanță intelectuală, subliniază imposibilitatea de acomodare la societatea capitalistă ca o premiză a aderării față de comunism.

În literatura de război a lui Aurel Mihală, există o psihologie specifică, a cotiturii în conștiința unei colectivități. Scriitorul dezvăluie racilele vechiului, brutalitatea cruzimii, răbufnirea instinctuală, răzvrătirea simțurilor, amestecul de rudimentar și maladiv, ura fără motive plauzibile, apoi desprinderă de încordarea sălbatică a instinctelor, educarea mentalității rudimentare.

În acest fel se poate spune că în literatura nouă, evidențierea este posibilă în toate direcțiile, o confruntare valoroasă cu tematica trecutului sau cu literatura occidentală contemporană. Demistificarea apare aici ca o cheie de boltă care absoarbe argumentarea etică în două ipostaze contrarii, în primul rînd desvăluie racilele vechiului, răbufnirea instinctuală, brutalitatea și cruzimea existenței, apoi în al doilea rînd reliefează depozitul de calități și rezervele de energie și de bogăție sufletească dincolo de încordarea sălbatică a instinctelor, afirmînd în spirit polemic existența unor calități spirituale incontestabile în domenii pe care prejudecata le vroia dominate de o mentalitate rudimentară. Însă mai mult decît atît există un domeniu propriu al literaturii noastre, anume dezvăluirea procesului de dezalienare, învățarea bucuriei de a trăi procesul de înfrîngere a egoismului, desprinderea de norme și convențiile burgheze, desvăluirea sentimentului de eliberare morală pe care-l trăiește omul nou odată cu victoria revoluției. Constituie un merit al literaturii că ea nu ocolește cazurile mai dificile de dezmeticire a unor oameni cu mentalitate rudimentară și face incursiuni în domenii sufletești mai tainice, unde ecoul înnoirilor sociale pătrunde treptat și totuși definitiv. Dar și aici în literatura noastră ei mai urmează încă să-și spuie cuvîntul o cunoaștere mai aprofundată a mediului muncitoresc, densitatea experienței, simțul clasificărilor fine.

Sublinierea originalității unei literaturi nu este același lucru cu depistarea unui timbru unic, cu descoperirea unei ipostaze comune caracteristice și total inedite. Literatura se realizează prin fuziunea unor tendințe multiple, uneori chiar contradictorii. În contextul literaturii mondiale, literatura romînă nouă a început să-și spună un cuvînt propriu, viguros și personal. Faptul că ea se poate încadra într-un sistem de referințe în care comparațiile, analogiile relative și raportu-

rile la literatura mondială de cea mai bună calitate nu constituie o întreprindere hazardată și lipsită de modestie, faptul că în cuprinsul ei pot fi deslușite o serie de valori noi în ordinea sentimentală și morală, faptul că o serie de tehnici literare foarte moderne au fost asimilate în mod organic, faptul că prin cele mai bune trăsături ale sale, literatura noastră dezvoltă într-un spirit nou cele mai bune trăsături caracteristice literaturii noastre clasice, toate acestea dau pe deplin măsura originalității ei, constituie argumente pentru afirmarea permanențelor ei. Acum peste douăzeci de ani Camil Petrescu își punea întrebarea atât de neliniștitoare pe care i-o stârnea însăși lipsa de ecou pe care literatura o întâlnea în societatea capitalistă: poate oare o țară mică să producă o cultură mare? Examinând întregul drum al literaturii noastre clasice și contemporane, răspunsul care se poate da astăzi este în chip evident afirmativ.

ecouri românești pe toate meridianele

ANDRÉ FRÉNAUD

LAUDĂ MOLDOVEI

...Mărturisesc că am rămas încântat de România, de priveliștile și de oamenii ei... Am fost mișcat îndeosebi de Moldova. Treceam, împreună cu tovarășii mei de drum, printr-un peisaj amplu și dulce totodată, pătrunzînd printre dealurile ce se succedau asemenea spinărilor unor animale uriașe. Era ca un pelerinaj al magilor. Cîmpurile nemărginite, rămase de-acum înaintea fără haturi, îmi apăreau aidoma unui imens teatru în aer liber, menit să celebreze nunta omului cu natura, iar grupurile de țărani înșirate pe ogoare păreau că se mișcă în același alai cu noi. Ne însoțeau parcă și casele, orînduite în sate, înapoia gardurilor lor, pînă la marginea drumurilor străbătute de nenumărate miorițe păzite de cîte un moșneag sau de cîte un copil. Iar noi înaintam mereu spre locul de sărbătoare, spre nunta așteptată, spre o țintă pe care n-o cunoșteam, de fapt, dar care ne chema... Și, deodată, ne-am pomenit în plin balet, la marginea unei păduri lingă Ipotești, în mijlocul unei uriașe mulțimi — într-un loc unde energia spirituală și mîndria unui popor își găsiseră întruchiparea în poezie ca și în minăstiri.

Pe scurt, am simțit iarăși chemarea vieții tainice, am străbătut din nou drumul ce duce spre înțelegerea și unirea oamenilor — a oamenilor ce se străduiesc să se ridice deasupra conflictelor... Și iată că am și început să simt nostalgia priveliștilor abia întrezărite! Dar chemarea a fost puternică, și la fel de puternică iluzia de a fi descoperit „locul și formula”, potrivit expresiei lui Rimbaud. Da, destul de puternică pentru a ne da certitudinea vocației noastre de a merge înainte, „certitudinea că vom merge pînă la capăt, înfruntînd obstacolele” — cum scriam, cîndva, într-un poem.

În românește de PETRE SOLOMON

◀ CRISTIAN BREAZU, sculptură

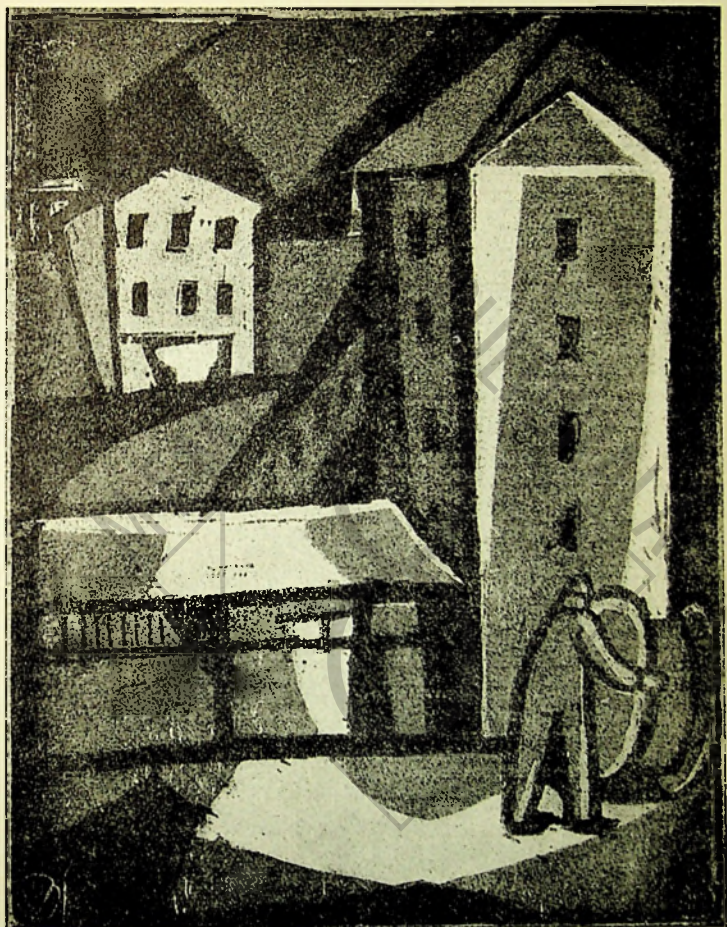
HEINZ KAHLAU

DOBROGEA

*Stepă-n asalt,
Dobrogea.
Buruieni roșii,
ciulini sticloși și încinși
crescuți în nisip.
Și oi lingă lacul cu apă sărată.
Spaima, behăind, se adapă.
Bordeie-ngropate-n pământ
și terme romane.
Dar șiruri prelungi de salcîmi
stîng mizeria-ncinsă,
vîntul de foc.*

*Azi, șes fără margini,
scăldat de cîmpuri lactee,
de florile-soarelui.
Sori semănați în pămînt, de tractoare.
Țăranul coase acum
înselatelor stepe
veșmînt de porumb.*

În romînește de VERONICA PORUMBACU

VASILE DOBRIAN — Turnul flotației — gravură

O MĂRTURIE DESPRE OM

Teatrul românesc de azi prezintă două aspecte deosebit de interesante:

În primul rând, marile număr de colective teatrale care funcționează regulat în diferite orașe ale țării și care îndeplinesc o importantă sarcină de culturalizare a poporului. În al doilea rând, frământările inovatoare ale regizorilor tineri, căutarea unor noi forme de expresie teatrală, îndrăzneala interpretării și preocuparea lor permanentă de a surprinde în operele dramatice nu numai aspectele superficiale, ci și intențiile profunde ale gândirii autorului.

Impresionează plăcut sălile moderne și comode, ticsite de un public entuziast, competent și doritor să participe la discuțiile despre montarea spectacolelor. La București am înțeles pe deplin că teatrul, mai bine spus magia teatrului stabilește o strânsă legătură între actorii care vorbesc și se mișcă pe scenă, interpretând gândirea autorului și a regizorului, și spectatorii care au un rol fundamental în spectacolul teatral prin receptarea intelectuală a mesajului operei. Autor, regizor, actori, scenograf, tehnicieni și public participă cu toții la experiența spirituală care constituie esența unui teatru profund și conștient de importanța lui culturală.

Am văzut la București spectacolul cu piesa O scrisoare pierdută a lui Caragiale, spectacol care a însemnat pentru mine redescoperirea acestui autor român. Caragiale, deși mort de mult, e un autor surprinzător de actual. Într-un stil viguros și direct, el minuieste formele de expresie ale absurdului și, bun cunoscător al posibilităților nelimitate ale farsei, ne dă o mărturie a momentului istoric pe care l-a trăit, dezvăluind, cu amplificarea de rigoare, plăgile așa-numitelor „republici liberale”, ridicolele și totodată tragicele lor veleități „democratice”, superficialitatea lor condamnată, vorbăria goală, frazele pompoase sub care-și ascundeau corupția, patriotismul de bilci, demagogia oratorică. Am descoperit în Caragiale pe adevăratul maestru al lui Eugen Ionescu și al teatrului absurdului, dar, înainte de toate, pe cel mai viguros critic al vremii sale. Acțiunea piesei se petrece în România, dar are valabilitatea pentru toate țările care au suferit tragicele înșelătorii ale „îzbăvitorilor liberali”. Mi-ar plăcea să văd această comedie în montarea unuia dintre tinerii regizori români. O scrisoare pierdută pusă în scenă de un regizor din vechea școală prezintă riscul de a se transforma într-un simplu joc scenic plin de situații încurcate și de tipuri pitorești, cu alte cuvinte, într-o comedie de moravuri. Piesa lui Caragiale cere o tratare modernă, care, în cadrul tehnicii farsei, să pună în valoare aspectele de critică politică, socială, în sfârșit... umană a unei întregi epoci. Mă gândesc la felul cum ar fi montat David Esrig această operă teatrală atât de importantă prin rechizitoriul pe care-l face „republicii de tip secolul XIX”, cu toată șarlataneria ei parlamentară. Mă gândesc la felul în care ar fi pus în lumină acest tânăr și talentat regizor absurditățile vremurilor ogindite de Caragiale, vremuri care dăinuie încă, din păcate, în multe țări.

Mihail Sebastian a fost un viguros creator de caractere și un dramaturg stăpîn pe toate efectele scenice. Piesa lui Jocul de-a vacanța

e un tablou jovial, optimist, fără exagerările și stridențele comediei nord-americane saturate de veselie artificială și de jovialitate prefabricată. Dramaturg dintre cele două războaie, ca și Claude André Puget, creează o galerie de personaje de mare puritate sufletească, pe care realitatea le răsplătește prin grele lovituri, silindu-le să evadeze. De-a lungul acestei piese bine construite de care ne ocupăm, se perindă în fața spectatorilor: fata realistă și visătoare, atât de visătoare, încât preferă să-și ferească visurile de contaminarea cotidianului, și pe care realizează pe jumătate și apoi fuge cînd i se oferă prilejul să și le împlinească; tînărul care în timpul vacanței urmează un tratament de liniște și, obosit de conviețuirea cu semenii, se închide într-un mutism din care izbutește să-l scoată numai bucuria de a trăi a fetei; funcționarul care scapă de rutina serviciului întreprinzînd fabuloase călătorii imaginare. Toate aceste personaje își construiesc în timpul vacanței o mică lume ideală și solitară, iar în final, resemnați, se întorc la obositoarea lor rutină și la răceala egoistă a societății burgheze. Am văzut această piesă pusă în scenă de un colectiv din București format din actori minunați și un regizor profund și echilibrat — Moisesescu.

Radu Beligan e un caz remarcabil de echilibru emoțional și de control al mijloacelor de expresie ale actorului. Béranger întruchipat de el e, după părerea mea, inegalabil. Am văzut piesa lui Ionescu la México, la New York, la Milano și vă pot asigura că Beligan e actorul care a înțeles cel mai bine complexitatea personajului. Fără stridențe, păstrînd o elegantă atitudine de om dezamăgit, dar plin de energie reținută, pur, idealist, amar și cinic, Béranger cere actorului care-l întruchipează o concentrare absolută și un autocontrol foarte strict, care nu permite nici o deviere provocată de emoție, și Beligan răspunde pe deplin acestor exigențe.

Montarea Rinocerilor realizată de Giurchescu are un merit fundamental: nu cade în excese de folosire a procedeele tehnice, păstrînd o viguroasă exprimare indirectă. Prin faptul că nici un moment nu apar în scenă rinocerii, regizorul obține un efect surprinzător. Pe de altă parte, romînilor culoarea verde închis a rinocerilor le amintește imediat sinistra „Gardă de fier” și, de aceea, simbolul utilizat de Ionescu nu mai e necesar. În această concepție regizorală, piesa cîștigă în forță și profunzime.

David Esrig e un regizor inteligent și modern, deschis tuturor formelor de experimentare teatrală. Am văzut în montarea lui Umbra de Șvarț și am rămas entuziasmat de sobrietatea modernă cu care mînuiește elementele farsei, de costumele folosite, de scenografia simplă, de efectele de lumină, de clar-obscurul care redă minunat atmosfera bivalentă a operei, lumină și umbră, realitate și vis, bine și rău. Mă tem să nu cad în superlative vorbind de Esrig și de colectivul său, dar, în ciuda acestui risc, afirm că rezultatele muncii sale sînt extraordinare. Lumea lui Andersen, pusă de Șvarț în slujba unor intenții de satiră politică, e redată de Esrig cu echilibru și îndrăzneală.

În România a fost înțeles adevărul că teatrul nu e o distracție pentru domnișorii eleganți care-și omoară uritul în saloanele pustii ale lumii bune, ci o artă care cere pregătire intelectuală atât din partea actorilor, cît și a publicului, o mărturie a omului despre trecerea lui prin lume, despre pasiunile lui, despre lupta, ura, absurdul și, mai presus de toate, despre dragostea lui, pentru că în cele din urmă totul e dragoste.

Roma, VI, 1964

Articol în exclusivitate pentru SECOLUL 20

Literatura noastră în conștiința lumii

Traducerile, vizitele, cunoașterea valorilor culturii noastre naționale peste hotare au făcut ca România să fie prețuită în cele mai îndepărtate țări în egală măsură și pentru literatura ei care, deși relativ tânără, poate sta alături de marile literaturi ale lumii.

Îndepărtata Islandă, țară cu vechi tradiții literare, a putut cunoaște ceva din gândurile și aspirațiile poporului nostru cu ajutorul traducerilor din Sadoveanu, a cărui figură, după un critic străin, „trebuie considerată printre cele mai tipice și semnificative din întreaga literatură a lumii”; romanul *Desculț* de Zaharia Stancu a entuziasmat deasemenea cititorii acestei îndepărtate țări. Vizitele scriitorului islandez Andersson și apoi cea a laureatului Premiului Nobel, Halldor Laxness în țara noastră se datoresc în parte și interesului stîrnit de aceste tălmăciri.

Opera lui Mihail Sadoveanu cucerește mereu alte meridiane ale globului terestru. „Sadoveanu este un puternic creator de oameni și un peisagist cu nuanțe bogate...” — remarcă anul trecut un critic literar elvețian. Zeci de volume s-au tipărit și se tipăresc în peste douăzeci și cinci de țări ale lumii. O amplă ediție a operelor sale, alcătuită după criterii științifice este în curs de pregătire în Uniunea Sovietică, ca să nu mai amintim că numai în ultimii trei ani au apărut în aceeași țară cincizeci și patru de titluri din opera sadoveniană traduse în 21 de limbi, într-un tiraj de 2.456.000 exemplare. Pentru a-i ajuta pe cititori să pătrundă cit mai bine tîlcul scrierilor sadoveniene, criticii sovietici au editat și două ample monografii despre marele prozator român. Anul trecut o casă de editură din New York a publicat o amplă culegere de 600 de pagini din nuvelistica lui Sadoveanu, în timp ce editura „Twayne” din același oraș a tipărit *Povestiri de război și Povestiri la gura sobei*; anul acesta, revista *Short Story International* a inclus o altă nuvelă de Sadoveanu. Numele său a putut fi întîlnit în librăriile din Portugalia, Vietnam, Japonia, Republica Democrată Germană și Republica Federală Germană, Danemarca, Italia, Grecia, Elveția, Polonia, Franța, Ungaria, Cehoslovacia și Siria. Nu lipsit de semnificație este faptul că romanul *Mitrea Cocor* a fost tradus în Ucraina de Mihail Stelmah, laureat al premiului Lenin. *Baltagul* este considerat peste hotare ca „una din splendorile literaturii romîne”.

Printre clasicii prozei romînești a căror popularitate crește neîncetat se numără Ion Creangă, tradus în unsprezece limbi. Iată cum îl recomandă editura „Losada” din Buenos Aires: „un adevărat geniu al umorului, a cărui operă a ridicat la cel mai înalt nivel artistic elementele culturii populare”. Iar Caragiale nu este apreciat numai ca dramaturg

ci și ca maestru al genului scurt. Volumul apărut la Atena în editura „Kedros” a fost considerat drept un eveniment literar.

Imagine a satului românesc și a vieții de luptă de dinainte de eliberare, opera lui Zaharia Stancu se bucură de o răspîndire semnificativă, după cum sublinia odată și scriitorul slovak Peter Karvaš. După succesul romanului *Descuț*, tradus în peste douăzeci de limbi, *Jocul cu moartea* s-a început cariera internațională, fiind tradus recent în Franța, R. D. Germană, în Italia și pe alte meleaguri.

Răscoala lui Liviu Rebreanu a fost recent publicată în R. D. Vietnam, *Pădurea spînzuraților* la Sofia, Chișinău și Praga unde a mai apărut și o culegere de nuvele sub titlul *Catastrofa*, precum și romanul *Răscoala* și *Ion*. *Scrinul negru* a lui George Călinescu a apărut la Budapesta și la Varșovia într-o prezentare grafică remarcabilă, iar *Enigma Otiliei* a fost publicat la Paris, Praga și mai recent, în lituaniană, la Vilnius.

Nuvelele Luciei Demetrius au apărut la Praga și la Moscova, în timp ce la Leipzig s-a editat recent versiunea germană a romanului lui Ion Marin Sadoveanu *Sfîrșit de veac în București*, după ce înainte fusese la Paris, prezentat publicului francez.

Filmul *Codin* a trezit în R.F.S. Iugoslavia interesul pentru Panait Istrati: astfel a apărut în limba sîrbă *Kira Kiralina* și *Codin*, în timp ce în Portugalia a fost tradus romanul *Ciulinii Bărăganului*. În Turcia, au apărut toate aceste trei opere ale lui Istrati.

Cezar Petrescu este și el prezent printre autorii binecunoscuți în străinătate. Romanul *Întunecare* a fost editat la Moscova și în R.D.G., *Calea Victoriei* în Italia, Polonia, Cehoslovacia, *Fram, ursul polar* la Paris. *Vinul de viață lungă* de N. D. Cocea a apărut într-o ediție de lux la Budapesta, în editura „Europa”.

La Zagreb, editura „Naprijed” a publicat traducerea romanelor *Patul lui Procust* și *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război* de Camil Petrescu.

Cărțile lui Vladimir Colin sînt bine primite în R.D.G., în Iugoslavia, Uniunea Sovietică. *Țara de piatră* de Geo Bogza a devenit cunoscută cititorilor polonezi prin intermediul traducerii semnate de Danuta Bienkowska.

Din scrierile lui Eugen Barbu au fost traduse *Șoseaua Nordului*, — la Moscova și Varșovia, *Nuvele* în R.D.G. și Cehoslovacia, *Pe un picior de plai*, Cehoslovacia etc., din Marin Preda *Moromeții* a apărut integral la Moscova, Kiev, Praga, iar romanul *Risipitorii* este în curs de apariție la Kiev, din Titus Popovici *Străinul* a apărut la Moscova într-o ediție de peste 100.000 de exemplare, iar *Șetea* a apărut în versiune italiană la Roma; din Francisc Munteanu au fost traduse peste hotare *Statuile nu rid niciodată*, *Terra di Siena*, *Testamentul*, *În orașul de pe Mureș*, *Lența*.

Masivei antologii de proză românească publicată în Uniunea Sovietică vine să i se adauge antologia nuvelei românești publicată în limba franceză sub egida UNESCO-ului, cea editată la Berlin de editura *Der Morgen*, culegerea de proză românească publicată de editura elvețiană *Les amis du livre* ce conține nuvele, schițe, fragmente de roman, de la Negruzzi și Nicolae Filimon și pînă la D. R. Popescu, selecțiunea de povestiri de autori clasici publicată în Japonia, însoțită de scurte prezentări ale autorilor incluși (Delavrancea, Alecsandri, Vlahuță, Ispirescu, Coșbuc, Creangă, Eminescu etc.); „Antologia prozei românești” din co-

lecția *Panorama da conto universal* publicată de editura „Civilização Brasileira” din Rio de Janeiro, cuprinde o vastă panoramă a prozei românești de-a lungul veacurilor, începînd cu o traducere în proză a legendei meșterului Manole și terminînd cu Francisc Munteanu și alți reprezentanți ai tinerei generații de scriitori; volumul de nuvele ale scriitorilor noștri clasici și contemporani apărut în editura „Fexi” din Atena se deschide cu un cuvînt înainte de academicianul Stratis Mirivilis; o culegere intitulată „Povestiri românești” a apărut anul trecut la Cairo în traducerea eminentului prozator, prieten al țării noastre, Mohamed Mandour. Sub titlul *Der Tod der Möwe* („Moartea pescărușului”) a apărut recent în R.D.G. o culegere de nuvele românești din secolul XX. De asemenea la Montevideo a ieșit de sub tipar o antologie de proză românească.

Eminescu, puțin cunoscut înainte de război, devine astăzi tot mai mult un poet cu răspîndire universală, cucerind în felul acesta locul ce i se cuvine printre cei mai mari poeți ai tuturor timpurilor. Răsunetul pe care l-a avut în lumea întreagă aniversarea celor 75 de ani de la moartea sa ne îndreptățește pe deplin să nutrim această convingere.

Intr-o discuție prietenească cu Pierre Seghers, Rafael Alberti, traducătorul lui Arghezi în spaniolă, exclamă: „Arghezi? Poate cel mai mare poet de azi”.

Entuziasmul cu care a fost primită culegerea lui Luc André Marcel din poeziile lui Arghezi, și primirea călduroasă ce i s-a făcut autorului la Paris dovedesc înalta prețuire de care se bucură poetul român, „poet al dragostei, pelerin al cîmpurilor și al nopților în care luna pare să urce ca seva în tulpinele aride, poet al luptei...”

În Italia, Quasimodo lucrează la o tălmăcire din versurile sale; Maria Tereza Leon și Rafael Alberti au redat lumii hispanice, după opera lui Eminescu, și pe cea a lui Arghezi.

Peter Viereck, poetul american, considerînd creația argheziană drept o sinteză a spiritului poporului nostru, intenționează să ofere cititorilor din țara sa delectarea de a-l citi și gusta pe Arghezi. În Uniunea Sovietică Arghezi a fost tradus în repetate rînduri și mai recent într-o frumoasă ediție în două volume sub îngrijirea lui A. Sadețki. În R. P. Ungară a apărut de asemenea o amplă culegere din versurile marelui poet român. În cadrul colecției belgiene *Anthologie de l'Audiotheque* din Bruxelles a apărut un volum de versuri alese de Tudor Arghezi, în traducerea poetului Charles Moisse. Vasco Popa a tradus pentru revista „Republica” din Zagreb un ciclu de poezii argheziene, iar doctorul Radu Florea un altul pentru revista sîrbă „Polia”.

Niciuna din antologiile de poezie românească publicate într-o țară sau alta nu omite numele lui Tudor Arghezi. Astfel culegerea tipărită la Sofia cu titlul „Poezii romîni” îl așează la loc de frunte printre cei 30 de autori incluși, și tot așa se-ntîmplă și în cazul Antologiei publicate anterior — *Anul 1907*. Iannis Ritsos procedează la fel în culegerea sa de poezie romînă din secolul XX. Și *Antologia poeziei romînești*, publicată în Italia și prefațată de Quasimodo acordă lui Arghezi cîntea convenită.

În Uniunea Sovietică a apărut o masivă antologie de peste 1000 de pagini, ilustrînd evoluția poeziei noastre din cele mai vechi timpuri („Miorița”) pînă în zilele noastre (Nicolae Labiș). Culegeri asemănă-

toare au apărut la Budapesta și în R.D.G.; se află în pregătire antologii de poezie românească datorate poetului George Maurer (R.D.G.), poetului și criticului Karel Jonckheere (Belgia) și scriitorului Harry Malinovski (Polonia). Nu mai puțin lăudabilă este intenția eseistului și valorosului traducător suedez Arne Hăcqvist de a alcătui o antologie de poezie românească la Stockholm. În 1960 a apărut la Paris, sub îngrijirea lui Hubert Juin, un volum intitulat *Poèmes roumains*, ca doi ani mai târziu editura pariziană „Messidor” să publice o altă culegere de poezie românească.

Prețioasă este și culegerea de poezie populară românească, tradusă și îngrijită de Maria Tereza Leon și Rafael Alberti, precum și cea apărută la Budapesta într-o elegantă formă grafică. Folclorul românesc se bucură de multă atenție peste hotare ceea ce a și făcut ca să apară la Londra o culegere de basme populare românești în traducerea lui Jane Ure, și o selecție asemănătoare la Tokio, în timp ce la Varșovia, purtând titlul *Meșterul Manole*, a văzut lumina tiparului o amplă antologie de poezie populară.

În Italia poezia românească se bucură de un prestigiu recunoscut, marcat de apariția unor plachete de versuri, a unui ciclu de poezie românească în revista *L'Europa Letteraria* și de editarea unei antologii de poezie de după cel de-al doilea război mondial sub îngrijirea lui Mario Micheli. La *vita della vita*, culegere din operele poetice ale lui Mihai Beniuc, însoțită de o introducere semnată de Rafael Alberti și deschizându-se cu traducerea lui Quasimodo a poeziei *Din umbră*, a constituit un eveniment literar consemnat cu multă căldură de critică și presă. Tot așa s-a întâmplat și cu volumul de poezie al Mariei Banuș *Nuovi Spazi*, apărut recent la Milano.

Cunoscutul poet maghiar Jékely Zoltan semnează traducerea unei culegeri din poezia lui Eugen Jebeleanu ce cuprinde și *Surîsul Hiroșimei*. Alte traduceri din opera sa au apărut la Bratislava, în Uniunea Sovietică, iar *Surîsul Hiroșimei* a fost publicat la Paris, Roma, în Japonia. Volume din poezia lui Mihai Beniuc au apărut la Paris sub îngrijirea lui Hubert Juin, la Praga și Moscova. După cum relatea poetul bulgar Anghel Todorov, apariția la Sofia a unei culegeri din poeziile lui Mihai Beniuc, sub titlul *Toboșarul vremurilor noi*, a fost un adevărat eveniment. Într-un tiraj important a apărut la Chișinău volumul lui Ion Bănuță *La hotarul dintre lumi*, în timp ce poezia lui Tiberiu Utan, a Ninei Cassian și altora au făcut obiectul câtorva numere ale revistei *L'Europa Letteraria*. Macedonski a apărut recent la Budapesta într-un volum amplu comentat, iar Florica Ștefan a dat la iveală un volum de tălmăciri din creația Magdei Isanos.

Printre semnele de prietenie și admirație închinete de străini țării noastre se numără frumoasele volume de impresii: *Din pragul României* de Maria Tereza Leon și Rafael Alberti și *Grădina pământului de aur* de Miguel Angel Asturias.

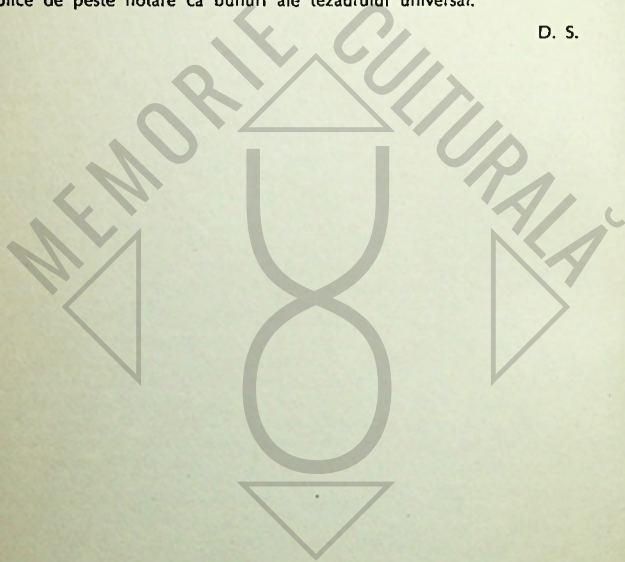
În aceeași categorie se încadrează și cartea scriitorului slovac Milan Rajskei, *Arabescurile românești*, monografia apărută în editura ateniană „Kedros”, cu titlul *Romînia*, sub semnătura lui Kostas Birkas, prefațată de academicianul Spiros Melas, volumul publicistului belgian Camille Deleclos, *A travers la Roumanie nouvelle*, apărut la Anvers. O altă carte deosebit de interesantă despre România a fost cea a scriitorului vest-german Hartmut Bunke și publicată de „Kongress Verlag” din Berlin.

Numeroși oameni de litere au fost oaspeții țării noastre. Cunoscînd direct realitățile și realizările din România socialistă, atît pe tărîm economic cît și cultural, ei au devenit purtători de cuvînt ai literaturii noastre, făcînd-o cunoscută și apreciînd-o prin intermediul traducerilor, prin articole, eseuri, declarații, impresii de călătorie, conferințe în cadrul unor simpozioane sau alte asemenea manifestări. În felul acesta zeci și zeci de publiciști și oameni de cultură s-au perindat prin țara noastră ducînd peste granițe mesajul de pace al culturii noastre socialiste.

Din acest context nu trebuie să ometem nici cursurile și seminariile de romanistică ce au loc în fiecare vară la Sinaia — adevărat izvor de informații științifice asupra culturii romînești la care se adapă mereu alți și alți specialiști interesați să-și reînnoiască și să aprofundeze cunoștințele privind literele romînești.

Valorile culturii noastre se impun pe scara tot mai largă a opiniei publice de peste hotare ca bunuri ale tezaurului universal.

D. S.

Prestigiul teatrului românesc în lume

În afirmarea tot mai largă și mai temeinică a valorilor artei noastre în lume, teatrul joacă un rol de frunte. Atît dramaturgia, cit și arta noastră scenică se bucură de o recunoaștere unanimă, de un prestigiu mereu înflorit prin realizări interesante, care fac să se vorbească de o autentică școală romînească de teatru.

Alături de Eminescu, Ion Luca Caragiale a devenit un clasic universal. Înainte de Eliberare s-a spus că e intraductibil, dar iată că în ultimii douăzeci de ani *O scrisoare pierdută*, *O noapte furtunoasă* sau *D-ale carnavalului* au făcut înconjurul planetei noastre, fiind tălmăcite în peste 25 de limbi, dintre care nu lipsesc japoneza, araba, chineza, urdu (hindustană). „Caragiale este tipic românesc — scrie Pierre Gamarra în articolul *Un dramaturg universal* — dar tocmai prin acest mare adevăr ne interesează el. Există în opera lui Caragiale teme umane generale și durabile. Ca toate marile opere clasice... ea aparține timpului ei și tuturor timpurilor”. Iar după spectacolul *O scrisoare pierdută* oferit de Teatrul Național din București în cadrul Festivalului Internațional de Artă dramatică de la Paris, în 1956, cronicarul revistei *Paris Théâtre*, exclamă: „S-a vorbit pe bună dreptate de o revelație. E cert că ansamblul romînilor a dat două reprezentații de un comic prodigios care au suscit neîncetat aplauze bine meritate...” Asistînd la același spectacol, trimisul revistei engleze *The Stage* făcea o măgulitoare invitație în legătură cu *O scrisoare pierdută*: „E o piesă care, fără-ndoială, își va croi drum într-o bună zi, pînă la Londra...” Profetia s-a dovedit exactă: n-a trecut multă vreme și posturile de radio B.B.C. au pus în undă această comedie a lui Caragiale, iar Teatrul Camerei Verzi din Manchester a pus-o în scenă. Teatrul din Brighton, în schimb, a preferat *O noapte furtunoasă*.

Opera lui Caragiale a fermecat pe toată lumea care a cunoscut-o, pe spectatori, ca și pe criticii de specialitate, pe actori, ca și pe regi-zori. În acest sens, pe cit de lapidară, pe atît de grăitoare e declarația lui A. Perevențev: „A juca în piesele lui Caragiale e o sărbătoare pentru orice actor. A vedea piesele lui Caragiale e o sărbătoare pentru orice spectator”. Clasicul nostru a devenit popular pe toate meridianele, pe toate scenele lumii, de la centrul industrial Uhan din Republica Populară Chineză și de la Tokio pînă în Havana, de la Cairo, Damasc și Istambul pînă în nordicele centre Rotterdam și Tampere, în Finlanda. Comediile carageliene continuă să-și păstreze prospețimea și de multe ori actualitatea, și nu e de mirare că la Roma, bunăoară, ele sînt înscrise în programul unor centre teatrale de... avangardă: spectacolul coupé *Scene di carnevale*, cu fragmente din întreaga operă a lui Caragiale, a deschis în 1958 cea de-a treia stagiune a Festivalului Noutăților, la Teatro dei Satiri. Pe de altă parte, declarația lui Rjochei Inada, actor la teatrul Bugeiza din Tokio, în privința actualității *Scrisorii pierdute* e

plină de tîlc: «N-aş fi crezut niciodată că tema *Scrisorii pierdute* este atît de actuală şi se potriveşte aşa de bine cu Japonia contemporană. Un prieten de-al meu m-a întrebat după spectacol: „Domnul Caragiale a vizitat cumva Japonia după cel de-al doilea război mondial?”»

În mod firesc, din ansamblul literaturii noastre dramatice, comediiile lui Caragiale ocupă cea mai largă arie de răspîndire în ţările lumii (fiind jucate pînă acum în peste 50 de mari oraşe), dar nu se poate spune că ele epuizează întreaga prezenţă teatrală romînească peste hotare. *Ultima oră*, *Steaua fără nume* şi *Jocul de-a vacanţa*, piesele lui Mihail Sebastian se bucură şi ele de o entuziastă primire din partea teatrelor şi a publicului de pretutindeni, de la Tbilisi, unde se joacă în limba gruzină, la Bratislava, la Roma şi la Paris. Apoi, fie că apar în volume masive, ca antologiile în limba spaniolă — la Havana — sau în limba italiană — la Roma; fie că sînt montate în spectacole de prestigiu, operele dramatice romîneşti găsesc o căutare şi o preţuire mereu accentuate: *Gaişele* lui Alexandru Kirişescu, după ce au fost traduse în italieneşte, sînt aplaudate în Cehoslovacia, la Kosice, în timp ce *Omul cu mîrtoaga* de Gheorghe Ciprian, *Titanic vals* de Tudor Muşatescu cu *Omul care a văzut moartea* de Victor Eftimiu desfată publicul din Tallin, din Milano, din R. P. Bulgaria, din Gnişno, în R. P. Polonă.

Dramaturgia romînească de actualitate, noile lucrări ale autorilor noştri, dedicate reconstrucţiei post-belice şi construirii socialismului, şi-au dovedit o remarcabilă vitalitate şi în afara ţării. Horia Lovinescu, prin *Citadela sfărîmată* şi *Febre* e un autor cunoscut astăzi atît în Tientzin cît şi la Darmstadt, la Riga sau la Cairo; *Celebru* 702 al lui Alexandru Mirodan a devenit... celebru la Havana şi la Brno, ca şi în cele peste 20 de scene sovietice, care l-au găzduit. Şi fiindcă tot e vorba de o satiră, să nu uităm succesele repurtate de *Mielul turbat* al lui Aurel Baranga în o mulţime de oraşe străine, printre care Berlin, Sîntenbourg, Sofia. Dintre lucrările mai recente ale lui Aurel Baranga, *Siciliana* a fost înscrisă în repertoriul mai multor teatre din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Bulgaria. În sfîrşit, Virgil Stoenscu, Octavian Sava, Simon Magdă, Sergiu Fărcăşan completează seria, încă deschisă, încă provizorie, a autorilor noştri contemporani reprezentaţi peste graniţe. La toţi aceştia trebuie să adăugăm o remarcă specială privind apariţia într-unul din primele numere ale revistei italiene *Teatro Nuovo* a piesei *Trei generaţii* de Lucia Demetrius, precum şi reprezentarea dramei *Oameni care tac* de Alexandru Voitin la Wiener Boulevardsbuhne.

Desigur că una din modalităţile cele mai eficace de popularizare a valorilor artei noastre teatrale o constituie turneele în străinătate. Putem aminti, în acest sens, turneul Teatrului Municipal la Budapesta, al Teatrului Naţional din Iaşi la Chişinău, al Teatrului Secuiesc din Tîrgu Mureş în R. P. Ungară, al Teatrului de Stat din Constanţa la Varna. Ultimul în ordine cronologică, dar nu şi ca răsunset, voiajul artistic al Teatrului de Comedie la Moscova şi Leningrad, cu *Prietenă mea Pix*, cu *Umbra* şi cu *Svejk în cel de-al doilea război mondial*. O intensă activitate în acest domeniu a desfăşurat-o teatrul de păpuşi „Tăndărică”: de două ori în Egipt — unde a şi format cadre de păpuşari — în Albania, în Uniunea Sovietică, în Cehoslovacia. Caracteristic pentru ţinuta spectacolelor prezentate de „Tăndărică” e următorul pasaj dintr-o cronică apărută în *Rude Pravo*: „A venit, a jucat şi... a obţinut un succes deplin!”

La acest capitol, însă, se cuvine să subliniem în primul rînd deosebitul succes obţinut de cele trei mari turnee ale Naţionalului din Bucu-

rești, la Paris, Veneția și Moscova. Despre spectacolele de la Paris am mai pomenit. La Veneția, în 1957, cu prilejul aniversării lui Goldoni, Naționalul a fost prezent cu *Bădăranii*. Despre felul în care s-au comportat artiștii noștri, vorbesc cu prisosință ecourile presei și ale posturilor de radio italiene. *Il Giorno* din Milano, scria: „Românii au adus la Veneția, poate, spectacolul cel mai convingător din câte au fost prezentate la Festivalul goldonian”. Giacomo Antonini, cronicarul posturilor de radio, își încheia astfel impresiile despre spectacolul nostru: „Numeroase aplauze la scenă deschisă și ovația finală au demonstrat cât de mult a plăcut acest frumos spectacol publicului venit în număr foarte mare”. La rindul său, Paolo Emilio Poesio, în *La Nazione italiana*, după ce-i elogia pe actorii bucureșteni, continua: «La înălțimea rolurilor masculine, femeile: vom aminti nobila prospețime a Celleri Dima, care joacă prin nuanțe, apoi pe Silvia Dumitrescu-Timică, pentru a ajunge la adevărata revelație produsă de Eugenia Popovici, o Lucietta care pare ieșită tocmai din paginile scriitorului nostru, toată numai burzuluieli și alintări, ciondăneli și bosumflări, rățoieli și supușenie. Până astăzi, acesta a fost — dintre spectacolele străine — cel mai „venețian”, cel puțin în ce privește o tradiție latină și în special italiană. Lucrul a fost, de altfel, din plin demonstrat de aplauzele prelungite și extrem de călduroase care au încununat eforturile românilor.»

În toamna lui 1958, Teatrul Național se află în Uniunea Sovietică având în program *O scrisoare pierdută*, *Anii negri*, *Steaua fără nume*, *Revizorul* și *Bădăranii*. Entuziasmul publicului e unanim, iar opiniile specialiștilor — superlative. Valentin Plucek, renumitul regizor de comedii satirice, scrie în *Literaturnaia Gazeta*: „Am văzut un teatru de o mare cultură și serioase concepții, pentru care scena e o catedră...” Despre spectacolul *Steaua fără nume*, Serafima Birman, artistă a poporului, are următoarea părere: „Spectacolul s-a jucat în limba română, însă fiecare interpret îi ajută pe spectatorii moscoviți ca, din când în când, să nu mai folosească căștile. Nu e nevoie de căști când pe scenă (după cum spune Stanislavski) se reprezintă viața spiritului omenesc, exprimată într-o formă artistică”. Iar regizorul și pedagogul V. Toporkov, nota, în legătură cu *Revizorul* și cu Radu Beligan, interpretul principal: „Interpretul lui Hlestakov a atins, după mine, perfecțiunea...”

Recent, același distins om de teatru, de data aceasta vizitându-ne el, avea să declare mulțumit de un alt spectacol românesc: „Una din impresiile cele mai puternice mi-a lăsat-o spectacolul studenților români din București cu *Hamlet*!” Iată-ne ajunși, astfel, la un alt capitol al temei noastre: opiniile diferitelor personalități străine, opinii bazate pe un contact nemijlocit cu teatrul românesc, pe constatări, ca să zicem așa, făcute „direct la sursă”. Fără excepție, aceste opinii sînt din cele mai favorabile, oglindind cu sinceritate și obiectiv, realitatea. Bineînțeles, se pot remarca și aici nuanțe diferite, în funcție de poziția și asociațiile stabilite de cei ce ne-au vizitat țara. Așa, de pildă, criticul italian Arnaldo Frateili, într-un articol intitulat *Un teatru exemplar*, privește aproape cu invidie realizările din România: „Ceea ce am văzut și am învățat în România în materie de teatru, spectacole și administrație teatrală, a trezit în mine admirația împletită cu invidia pe care o simte săracul în casa bogatului!”

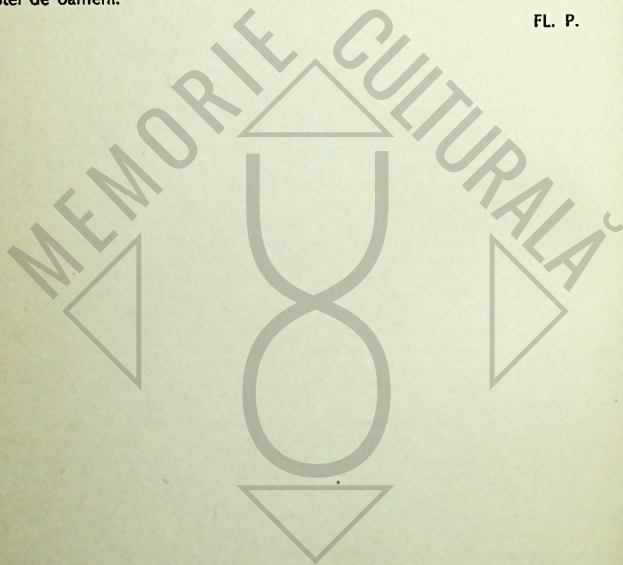
Părerile exprimate nu vizează ansamblul vieții teatrale românești contemporane, ci uneori se detailează aproape în elemente de cronică. Acesta e cazul Rosamondei Gilder, ilustru om de teatru din Statele Unite ale Americii, atunci când vorbește despre spectacolul *Rinocerii*,

la Teatrul de Comedie: „În ceea ce privește spectacolele, am văzut *Rinocerii* — un spectacol care m-a impresionat foarte mult. Regia și interpreții principali în frunte cu Radu Beligan, au fost extraordinari. Este cea mai bună montare pe care am văzut-o până acum. Cu toții văzusem piesa înainte, dar aici am înțeles-o mai bine”.

Pentru unii străini, veniți de departe, din America de Sud, de exemplu, înflorirea teatrului românesc a constituit la început o adevărată surpriză. Așa a constatat cu plăcere columbianul Enrique Buenaventura: „Sînt surprins de dezvoltarea, de ritmul intens al mișcării teatrale din România și de calitatea ei. Bucureștiul nu are nimic de invidiat nici unei capitale europene în această direcție... Unele puneri în scenă sînt realmente revoluționare din punct de vedere teatral, iar cîteva interpretări depășesc mult calitatea medie din orice capitală.”

Prezența teatrului românesc pe scenele lumii e o prezență a omului, a luptei și pasiunilor sale, și mai presus de orice, o prezență a dragostei de oameni.

FL. P.

Despre prieteni și tovarăși de luptă

În cinstea aniversării a 20 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist a apărut în limba rusă o nouă culegere de proză românească intitulată *Luceafărul*. Culegerea conține o serie de schițe și nuvele alese tocmai pentru a ilustra tematic evenimentul pe care-l omagiază volumul.

A trecut multă vreme, două decenii aproape, de când armatele altor popoare s-au reîntors la vatră și oamenii dezbrăcându-și haina militară s-au apucat de muncă pașnică, creatoare. Dar nici unul din cei care a luptat cu arma în mână împotriva fascismului și a contribuit la victoria păcii și libertății, nu va uita zilele de grele încercări prin care a trecut și el și tovarășii săi de luptă. Anii trec, dar numele eroilor nu se uită și în jurul multora din ei se țes legende. Amintirea acestor fapte glorioase trăiește vie în paginile culegerii *Luceafărului*. Din nuvela lui Laurențiu Fulga, cu care se deschide volumul — și care i-a dat și titlul —, răsar chipul gingaș al fetei tanchist cu părul ei bălai Nadia care a rămas pentru ostașii români o întrupare a speranțelor de pace. Chipul „omului cu arma”, al ostașului, domină toate schițele și nuvelele incluse în acest volum, devenind eroul lui central.

Volumul atrage curiozitatea cititorului prin subiectele și temele interesante, dar și prin varietatea stilistică a bucăților incluse. Ne impresionează prin nota tragică schița lui Petru Vintilă „De la doi la douăzeci”, realizată sub forma unui reportaj de război. Alte bucăți, ca de pildă, „Trei răni” sînt scrise sub forma unor povestiri ale ostașilor, care relatează unui auditoriu nepretențios fapte trăite în război. De altfel, multe din schițele din volum au un caracter oarecum documentar, de cronică de război, purtând o amprentă puternică de autenticitate, de fapt trăit, văzut, cules din viață. (Dragoș Vicol *Ultimul petec de pămînt*). Această autenticitate este una din calitățile principale ale volumului *Luceafărul*.

Traducătorii volumului sînt: B. Andrianov și I. Ogorodnikova, cărora le aparține și selecția materialului. Din generația tînă de prozatori români sînt prezenți în volum I. Grecea, Corneliu Leu, Dragoș Vicol, alături de numele unor scriitori cu activitate mai veche, cum ar fi Laurențiu Fulga, Petru Vintilă, sau Nicolae Țăutu.

Traducerea este în genere curgătoare, frumoasă, realizată într-o limbă vioaie. De altfel activitatea îndelungată pe acest tărîm a celor doi tîlmăcitori este o cheazăie pentru calitatea versiunii ruse.

Reînnodînd la distanță de două decenii amintirile aceluia august 1944 și a lunilor ce i-au urmat de luptă comună împotriva fascismului a armatelor sovietice și române, volumul *Luceafărul* va contribui la cunoașterea și mai bună de către cititorul sovietic a poporului român și a condițiilor în care s-a născut prietenia romîno-sovietică.

I. ZAIUNCIKOVSKI

Poezia românească se bucură de o binecunoscută și unanimă prețuire în rîndul cititorilor sovietici. Serile de poezie, închinete unora sau altora dintre reprezentanții literaturii noastre clasice sau contemporane, antologii însumînd versuri aparținînd poeților celor mai feluriți, volume, pagini, consacrate în cele mai bune reviste din Uniunea Sovietică, au devenit de mult tradiționale. O nouă confirmare în acest sens o constituie recentele traduceri în limba rusă din versurile lui Mihai Beniuc și ale Veronicăi Porumbacu.

Revista *Znamia* a publicat nu de mult două din realizările poetice ale lui Mihai Beniuc incluse în volumul *Pe coardele timpului*: *Cheile*, în traducerea lui Stanislav Kuniaev și *Mai trebuie*, în tălmăcirea lui Vladimir Kornilov. În tălmăcirea vibrantă și viguroasă a lui Stanislav Kuniaev răsună cu toată autenticitatea glasul poetului nostru.

În colecția *Poezia străină contemporană*, Editura pentru literatură străină din Moscova a publicat un volum de poezii ale Veronicăi Porumbacu, intitulat *Melodia luminii*. După cum ne spune Stepan Șcipaciov în cuvîntul său introductiv, e primul volum care reunește o sumă de tălmăciri din creația poetei romine, altfel destul de cunoscută cititorilor sovietici. Încercînd să definească personalitatea poetică a Veronicăi Porumbacu, Stepan Șcipaciov apelează la cuvîntul „curaj”. „Curaj în autocunoaștere, curaj în sinceritatea cu care se dezvăluie în fața noastră. Curaj în cunoașterea lumii, în cunoașterea oamenilor. Curaj în hotărîrea de a împărtăși pe deplin soarta poporului său — și bucuriile și durerile lui și răspunderea pentru viitor.”

Volumul, alcătuit de Iuri Kojevnikov, conține o selecție din culegerile publicate de Veronica Porumbacu de la 1950 încoace, precum *Anii aceștia*, *Lirice*, *Întreg și parte* etc.

Alegerea a fost făcută cu competență, în mod judicios, astfel că volumașul reunește tot ceea ce este mai valoros și mai interesant în creația Veronicăi Porumbacu din ultimii ani. De altfel, selecția sprijină pe deplin categorisirea pe care S. Șcipaciov o face în prefață vorbind despre versurile lirice, filozofice și publicistice ale poetei romine.

Marea majoritate a versurilor sînt tălmăcite de același neobosit popularizator al literaturii romine în Uniunea Sovietică, Iuri Kojevnikov. În afară de el mai întîlnim și numele altor traducători, familiare celor ce urmăresc prezența literaturii romine în U.R.S.S.: V. Tușnova, N. Gorskaja.

Bun cunoscător al limbii romine, Iuri Kojevnikov a realizat o tălmăcire și fidelă și frumoasă, adică de fapt o transpunere adevărată a poeziei în limbă străină, în așa fel încît ea să-și păstreze și farmecul, și personalitatea reală. Efortul traducătorului merită toată aprecierea. Am putea spune că de la contribuțiile sale valoroase din volumul *Antologia poeziei românești*, I. Kojevnikov n-a mai dat o tălmăcire în versuri atît de realizată.

Reușite sînt și traduceri semnate de ceilalți tălmăcitori, îndeosebi de V. Tușnova.

T. N.

Prima lecție de limba română sub soarele Africii

În iunie 1963 am fost invitat la Asmara spre a prezida o comisie de bacalaureat pentru școlile secundare pe care Italia le mai are în acest oraș, pînă cînd statul etiopian își va forma propriul său corp didactic pentru acest tip de școli.

După două halte, la Atena și la Cairo, în timpul cărora mi-am umplut privirile de minunile lumii antice și arabe, am fost primit la aeroportul orașului — care poartă numele unui vechi împărat, Iohannes IV — de către personalul de conducere și cadrele didactice ale școlilor noastre, precum și de profesorii de amarică, limba oficială a statului.

Am constatat o pregătire foarte bună, mai ales la elevii etiopieni, din partea cărora mă așteptam la dificultăți de exprimare în italiană, limbă a școlilor noastre, în timp ce limbile oficiale ale Imperiului sînt amara, așa cum am arătat, și engleza.

Am fost invitat să vizitez University College, o instituție universitară după modelul american, dar cu limbă de predare italiană, ale cărei cursuri sînt recunoscute și asimilate, printr-o lege specială, cu primii trei ani ai facultăților universitare italiene corespunzătoare, pentru ca studenții să poată frecventa cel de-al patrulea an în Universitățile noastre.

Găzduit în mod provizoriu la Institutul Surorilor Comboniene, University College din Amara cuprinde următoarele facultăți: litere și un institut pedagogic; drept, economie și comerț; matematică și știință; și în curînd se va deschide cursul preparator de doi ani al facultății de inginerie. Profesorii sînt recrutați din Etiopia, dar statul italian acordă în fiecare an academic cîte o călătorie gratuită unui număr de zece profesori universitari de la diferite facultăți, pentru a ține aici prelegeri de specialitate.

Predarea în limba italiană, chiar și a cursurilor referitoare la discipline locale, ca de exemplu, cursurile lingvistice de limbă amarică, filologia dialectelor Imperiului și altele, corespunde unei necesități, limba noastră fiind încă înțeleasă în întreg Imperiul etiopian, ca limbă de comunicare între localnici care vorbesc diferite dialecte: amara, ridicat la rangul de limbă oficială, galla, tigrin, șuahili etc. În legătură cu aceasta, am observat cu multă curiozitate că pînă și între cei care vorbesc

același dialect, numărul în limba italiană e folosit curent la încheierea socotelilor, la cumpărarea și plata mărfurilor.

Să vorbesc cu dinamica directoare a cursurilor și să primesc invitația de-a ține o conferință studenților în litere și celor de la institutul pedagogic, pe o temă la libera mea alegere — a fost unul și același lucru ; am acceptat cu plăcere, deoarece mi se ivea prilejul de-a vorbi despre limba română, desigur pentru prima oară într-o universitate africană, astfel, limba română și locul ei în sistemul lingvistic romanic au devenit subiectul prelegerii.

Sală plină, foarte numeroși studenți etiopieni, chipuri de toate nuanțele, de la cel aproape alb al Abisinilor, la cafeniul palid al tribului Amhara, la cenușiul oamenilor Galla, la negrul mat al Somalilor, la negrul luciu al Dancalilor. Dar toți, cu ochii lor extrem de albi, deschiși și îndreptați spre mine cu atîta insistență, încît aproape că mă simteam stingherit ; erau ochi plini de dorința de-a cunoaște, care se uitau țintă în ai mei, cu văditul interes al omului care ascultă lucruri ce-i plac, demonstrînd că urmăreau firul vorbelor mele fără nici un efort, alergînd de la tabla pe care scriam exemplele, la caietele în care le copiau cu o mișcătoare silință.

După lecție — care a durat sacrosantele patruzeci și cinci de minute academice — studenții au fost invitați să ceară lămuriri și informații ; după depășirea sfiei provocate de această metodă pedagogică insolită, a urmat o continuă alternare de întrebări și de răspunsuri lămuritoare și iarăși întrebări, — studenții îngrămădindu-se în jurul meu și făcîndu-mă să simt din plin cele 45° de căldură cite erau în sală — pentru mine, temperatură tropicală ; pentru prietenii mei negri, abia un început de primăvară : ne aflam de fapt în anotimpul ploilor și furtuna noastră cea de toate zilele era nelipsită la ora prînzului.

N-a fost aspect al vieții politice și literare romînești care să nu fi format obiect de curiozitate, de informare, de cercetare, fără nici o clipă de întrerupere pînă seara tîrziu, atît de tîrziu încît atunci cînd, în sfîrșit, curiozitatea le-a fost satisfăcută și domolită, se făcuse ora unsprezece : la hotel am găsit restaurantul închis și... m-am dus la culcare fără să cinez.

Lecția a mai avut apoi și efectul unei invitații de a mă reîntoarce la Asmara pentru un scurt curs de filologie ; am promis că voi alege ca temă a dizertațiilor, cea mai veche limbă romanică : romîna. Mă voi întoarce la Asmara în luna noiembrie, avînd aproape certitudinea că voi vorbi și la Addis Abeba. Voi ține aceste prelegeri și probabil multe altele încă...

Pentru că, o dată, la Vălenii de Munte, o babă mi-a prezis că voi trăi nouăzeci și trei de ani ; aceeași vîrstă mi-a fost confirmată de *abuna* din Axum, orașul sfînt al Abisinilor, orașul mitic al Reginei din Saba. Ce să zic : n-aș vrea să le desmint ! Vreau s-o cred atît pe una, cît și pe cealaltă...

Un trandafir roșu pentru Eminescu — astfel își intitulează Christine Wolter cele două pagini frumoase din revista germană *Sonntag*, închinată comemorării celor 75 de ani de la moartea autorului *Luceafărului*.

Articolul este însoțit de versiunea germană a poeziilor *Povestea codrului*, *Pe aceeași ulicioară*, *Și dacă ramuri*, *Ce te legeni în codrule* și *Criticilor mei*, *Afară-i toamnă*, *Scrisoarea II*, *Mai am un singur dor*, în tălmăcirile lui Günther Deicke, Christine Wolter și Alfred Kittner, apărute în volumul *Der Abendstern*, tipărit anul acesta de „Editura Aufbau” din Berlin.

Portretul poetului și un desen al lui V. Cupșa completează cele două pagini omagiale închinată de revista *Sonntag* lui Eminescu.

Revista literară budapestană *Elet és irodalom* publică sub semnătura lui Réz Pál un impresionant medalion *Eminescu*, cu prilejul aniversării a trei sferturi de veac de la moartea poetului. Urmărind biografia spirituală a lui Eminescu, Réz Pál stabilește și locul pe care marile nostru poet îl ocupă în constelația poeziei universale, alături de Byron, Shelley, Petőfi, Ady, Pușkin. „În fiecare vers al lui Eminescu ne apare, așa cum spunea Jékely Zoltán, chipul frumos și pasionant al unei căpetenii divine rănite din Parthenon”, scrie Réz Pál referindu-se în special la *Luceafărul*, la *Împărat și prolețar*, la *Scrisori* și *Melancolie*. Pentru semnatarul rîndurilor din revista budapestană, Eminescu înseamnă o uriașă forță poetică explosivă, care din clipa izbucnirii sale nu a mai putut fi pusă la îndoială. Ceea ce a asigurat în mare parte nemurirea operei lui Eminescu — unul dintre cei mai culti oameni din România veacului trecut — este caracterul ei popular. Eminescu a pătruns imediat în conștiința poporului român fiindcă a intuit și a exprimat ce e mai semnificativ în trăsăturile spirituale ale acestuia. Și Réz Pál încheie rîndurile sale astfel: „Prin fiecare vers, poetul a dat expresie nu numai personalității sale proprii și ființei poporului său, ci și veacului pe care l-a înfruntat cu amărăciune și decepție”.

Cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, în Israel a apărut un volum de versuri din Eminescu traduse în limba ebraică, intitulat: *Lirice*: Volumul a apărut în Editura „Ahi-a-saf” din Ierusalim. Coperta redă și un reușit portret al poetului din perioada studenției.

Hebdomadarul „*Les Lettres françaises*” semnalează — prin pana lui Hubert Juin — apariția în versiune franceză, la editura *Albin Michel*, a romanului „*Jocul cu moartea*” de Zaharia Stancu. Criticul francez după ce arată că aceasta este a doua lucrare a scriitorului român care apare în tălmăcire franceză — prima fiind romanul *Desculș* — subliniază calitățile romanului *Jocul cu moartea* (în traducerea lui I. Igiroșianu).

Hubert Juin relevă caracterul picaresc și liric al cărții și îndeosebi umanitatea ei profundă și adevărată „în care în definitiv încrederea în om termină prin a mătura amărăciunea fatalității”.

Romanul *Desculș* al scriitorului Zaharia Stancu cunoaște o a doua versiune în limba cehă, superioară ca tălmăcire și prezentare grafică celei dintîi, apărută în anul 1950.

Ediția din anul 1964 este tradusă de František Holub, care a tălmăcit numeroase opere literare românești în limba cehă, printre care *Străinul*, *Nuvele* de Rebreanu și altele.

Volumul își atrage imediat atenția prin deosebit de frumoasa prezentare grafică. Supracoperta reproduce o pictură de Dumitru Ghiață, însoțită de o succintă prezentare a vieții și operei pictorului român.

Postfața semnată de Eva Streibingerová se oprește asupra câtorva momente esențiale din viața lui Zaharia Stancu, analizând totodată romanul *Desculț* și caracterizându-l pe Darie, eroul principal al acestuia.

Apariția în librăriile cehoslovace prezentându-l în una din emisiunile sale literare.

În numărul pe iunie al revistei de literatură universală *Nagyvilág* din R. P. Ungară, au apărut șase poezii de Lucian Blaga, traduse de Aprily Lajos și Lendvay Eva. La rubrica „Autorii numărului”, Lucian Blaga este caracterizat ca „Unul dintre cei mai buni poeți români”.

Aceeași revistă, în același număr, publică o recenzie semnată de Csátári Daniel despre cartea lui Francisc Munteanu, *Terra di Sienna*, în care se spune printre altele: „Montajul de tip cinematografic al scriitorului este capabil să creioneze situații dramatice de o înaltă tensiune, zugrăvind figurile cu plasticitate și stăpînind atmosfera epocii”. Menționăm că această carte a apărut de curînd în editura budapestană „Europa”, în traducerea semnată de Kosály Márta.

Săptămînalul francez *Les lettres françaises* publică cu prilejul aniversării a 75 de ani de la moartea marelui Mihai Eminescu un amplu articol intitulat „În legătură cu Eminescu” de Charles Camproux. Autorul face o serie de observații judicioase pe marginea lucrărilor lui Ch. Bulgăr („Eminescu despre problemele limbii romîne literare”), și Zoe Dumitrescu-Buşulenga (Eminescu), subliniind unele aspecte ale operei eminesciene pe care le socotește de o actualitate incontestabilă.

Charles Camproux scoate în relief lupta lui Eminescu pentru făurirea unei limbi literare cu rădăcini în folclorul și viața poporului, în opoziție cu limba cosmopolită folosită de cercurile conducătoare ale vremii.

În continuarea articolului — autorul amintind că în acest an se celebrează și a 50-a aniversare de la moartea poetului francez Frédéric Mistral — face o pregnantă analogie între concepțiile poetice și sociale ale celor doi scriitori: „Este ușor de făcut o paralelă între Eminescu și Mistral — scrie Charles Camproux. Amîndoi și-au iubit cu pasiune poporul. Amîndoi au scris lucruri minunate folosind folclorul, legendele, istoria poporului lor. Amîndoi și-au consacrat viața pentru făurirea unei limbi literare accesibile poporului”.

În același număr al săptămînadarului francez este publicată pe prima pagină și o frumoasă adaptare a „Cugetărilor sărmanului Dionis” datorată cunoscutului poet francez Guillevic.

Pagini literare din lupta împotriva fascismului

Un cuvînt înainte al lui K. SIMONOV

Aș vrea să spun cîteva cuvinte cititorilor revistei „Secolul 20” înainte ca ei să treacă la lectura nuvelei mele. Eroul acestei nuvele, corespondentul de război, Lopatin, a existat și totodată n-a existat. Cu mulți ani în urmă, în 1939, pe cînd mă afluam în deșertul Mongoliei, în toiul războiului nostru cu japonezii, în care mongolii ne erau aliați, am locuit în aceeași iurtă cu scriitorul Boris Lapin. Era cu zece ani mai mare decît mine, călătorise mult prin Orient, și era la data aceea autorul cîtorva volume de proză nu prea mari, dar excelente. Lapin trata războiul cu seriozitate, dar privea cu singe rece pericolele, ba aș putea zice cu oarecare umor, cu acel umor de care este capabil un om de un curaj admirabil și totodată eminamente civil, pe care nici un fel de război nu ar fi în stare să-l transforme în militar.

Doi ani mai tîrziu, acest om care a rămas pînă în ultima sa clipă un exemplu de eroism pentru tovarășii săi, a murit în timpul luptelor de la Kiev.

Nu am avut intenția să fac din Boris Lapin eroul nuvelor mele. Era o personalitate mult prea viguroasă pentru aceasta. Dar unele trăsături ale fizicului, unele comportări, atitudinea față de război și de primejdii cu care l-am înzestrat pe Lopatin, se asociază în mintea mea cu vecinul din iurta mongolă, cu scriitorul Boris Lapin.

Am scris pînă acum cîteva schițe și nuvele despre Lopatin, corespondentul ziarului Krasnaia zvezda. Eroul meu a trăit asediul Odesei, a fost în Crimeea, a luat parte la luptele din împrejurimile Moscovei în decembrie 1941, a ajuns pînă dincolo de Cercul Polar, la granița norvegiană. Prin toate aceste locuri pe unde l-am trimis, am fost și eu însumi. Carnetele mele de însemnări din anii de război sînt sprijinul meu cel mai important cînd fixează traiectoria drumurilor de război ale lui Lopatin.

E foarte probabil că am să mai scriu încă o serie de schițe și nuvele închinată acestui erou care va parcurge drumurile de război, pe care am avut ocazia să le parcurg și eu, tovarășul său de meserie și, aș zice chiar, colegul său de redacție, căci și eu, ca și el, am fost corespondent de război al ziarului Krasnaia zvezda.

Probabil că, în cele din urmă, drumurile îl vor duce și pe el ca și pe mine la Berlin, și această nuvelă va fi ultima din cele pe care le voi scrie despre Lopatin.

Cine știe, poate că, în cele din urmă, aceste nuvele vor deveni un roman despre corespondentul de război Lopatin. Desigur, un corespondent nu este omul cel mai important într-un război, dar așa cum am scris despre alții, așa vreau să scriu și despre ei, despre corespondenții de război, despre scriitori, despre oamenii de aceeași meserie cu mine. Și simt această dorință cu atît mai puternic, cu cît din

cei 900 de scriitori care au plecat pe front, 300 nu s-au mai întors la casele lor, ceea ce demonstrează limpede că au fost ostași adevărați.

De curînd, am vizitat din nou locurile unde se desfășoară acțiunea novelei pe care o veți citi. În acești 23 de ani totul s-a schimbat acolo, dar cerul și marea au rămas aceleași, aceeași a rămas aurora boreală. Cînd îți ridici capul s-o privești te uimește întocmai cum te-a uimit prima oară. Sînt locuri foarte frumoase și foarte aspre. Iar mie mi se pare astăzi că ele și-au păstrat frumusețea chiar și în zilele acelea cumplite ale războiului, în ciuda tuturor greutăților.

11 iunie 1964

KONSTANTIN SIMONOV

Dincolo de Cercul Polar

Iată ce a notat despre toate astea în jurnalul său Lopatin, mai tîrziu, în tren, pe drumul de întoarcere de la Murmansk la Moscova.

„Rareori m-am gîndit la viața mea atît de mult ca în noaptea aceea. Pregătirile de plecare fuseseră terminate, cercetașii, aliniați pe chei, își inspectau pentru ultima oară echipamentul și radiotelegrafistul verifică stația portativă, făcînd să țiuie slab, în picla gerului, cîteva semnale de apel. Apoi halatele albe de camuflaj alunecară unul după altul în jos pe zidul cheiului, ca și cînd s-ar fi scoborît în infern. Dedesubt, vedeta se legăna încet pe apa liniștită. Inozemțev, Rîndin și cu mine coborîrăm ultimii pe vas. Nava se desprinsese de dană și porni spre ieșirea din Golful Kola. Valurile deveneau tot mai mari. Cercetașii și Inozemțev se instalară în sala echipajului, iar eu și cu Rîndin rămăserăm pe punte.

— Nu-i așa că ai o senzație ciudată cînd predai carnetul de partid înainte de plecare în misiune? mă întrebă tam-nesam Rîndin, atît de sigur că sînt, ca și el, comunist, încît era cît pe ce să mă fac că n-am auzit întrebarea. Mi-a trebuit un mare efort ca să-i răspund totuși că nu sînt membru de partid.

Nu știu de ce, interlocutorul meu se arătă foarte surprins.

— Cum se poate una ca asta?! mi-o trînti cu franchețea lui obișnuită și cam brutală. — Nu cumva ți-a făcut bucată originea socială?

I-am spus că nu originea socială e pricina, dar că pur și simplu așa s-a întîmplat; în tinerețe n-am intrat în partid, iar mai tîrziu, cu trecerea anilor, m-am obișnuit cu această situație.

— Te-ai înfundat, probabil, în mediul dumitale literar, spuse el după o pauză. — Acum, însă, ești omul nostru, ești militar, ai să navighezi o vreme cu noi, și băieții or să-ți dea numaidecît recomandaje. Păcat numai că plec...

Aici mințea, fiindcă nu-i părea cîtuși de puțin rău că pleacă. Dimpotrivă, încă de dimineată le împuiase tuturor urechile spunînd că raportul i-a fost aprobat și că poimîine pleacă să lupte sub zidurile Moscovei, într-o brigadă de infanterie marină.

Nu era singurul care ceruse să fie trimis la Moscova, dar deocamdată numai el obținuse aprobarea, fie pentru că era moscovit de baș-

tină și stăruise asupra acestui fapt în raportul său, fie pentru că a avut, ca întotdeauna, noroc.

— Am impresia că azi vremea e și mai rea decît ieri, spuse, după ce era cît pe ce să cadă în apă într-o clipă de neatenție, cînd luase mîna de pe balustradă ca să-și șteargă fața udă.

Eram curios să aflu pentru ce, timp de patru zile, în fiecare seară, eram opriți în ultimul moment să ieșim în larg din pricina timpului nefavorabil, în vreme ce astăzi, dintr-odată ne lăsaseră. În fiecare dimineață îmi dădeam actele la păstrare, pentru ca seara să le iau iarăși înapoi, și aceste pregătiri colidiene îmi zdruncinaseră zdravăn nervii.

— Cred că nu îți închipui că din cauza stării timpului? rise Rîndin. — Asta ți se spunea numai așa, ca o justificare. În realitate, nu din pricina vremii n-am fost lăsați să plecăm, ci pentru că serviciul de informații nu confirmase încă schimbarea garnizoanei. Azi a confirmat-o. Acolo, pe promontoriu, au o baterie și o companie de acoperire. Ni s-a comunicat că ieri au evacuat tot, în afară de patrule. Ei bine, noi vrem să prindem momentul pînă n-apucă să vină schimbul celălalt. Să găsești acolo o sută de oameni sau cincisprezece, nu-i același lucru!

„Lua-v-ar naiba să vă ia! mi-am zis. — Mai bine să nu mă fi luat cu voi, decît să mă luați și să nu-mi spuneți de la început cum stau lucrurile!”

Deși rămase tăcut, Rîndin simți de bună seamă necazul meu. Era în general un om ciudat: cînd cu desăvîrșire nesimțitor, cînd ca o membrană hypersensibilă.

— Am și făcut tărăboi în privința dumatăle la conducere, mărturisi el, apropiindu-și de mine fața grasă și udă, și ștergîndu-și de pe ea stropii de apă cu un gest rotund, mișcare pe care o face pisica cu laba. „De ce aiuriți omul cu starea vremii? Puneți-l la curent!” Dar parcă are cine să mă asculte?

Rîndin se referea la căpitanul de rangul întii, Sidorin, șeful serviciului de cercetare maritimă, un om atît de calm și de politicos, și pînă într-atîta de riguros în aplicarea regulamentelor maritime, încît a face tărăboi de față cu el era ca și cum ai fi fluierat în biserică. Pînă și Rîndin își domolea, în prezența lui, temperamentul vulcanic și vorbea cu glas scăzut, adică la fel ca toți ceilalți.

— Așa și pe el se sigilează noaptea! îmi strigă el la ureche, străduindu-se să acopere vuietul tot mai puternic al vîntului. — Și dumneata vrei să-ți fi divulgat dinainte totul! Mai ales că, după cum văd, nu ești nici membru de partid. Interlocutorul meu nu voia să mă jignească, pur și simplu mă tachina. — Mă rog, și de ce nu ești mata membru de partid? Ai putea totuși să mi-o spui, dar fără subterfugii intelectualiste? Oricum, mergem să facem un act de diversivune!

— Ce te legi de mine? mă înfuriai. — Am să ți-o spun atunci cînd o să-mi dai recomandăția.

Rîndin izbucni în rîs. Îi plăcea cînd i se riposta.

— Constat că ești bine dispus! Și asta pentru că pleci la Moscova. Da? strigai eu.

— Extrem de bine dispus! țipă el înveselit și chiar încercă să îngîne una din ariile sale false, dar un val îi astupă la timp gura căscată cu o jumătate de litru de apă sărată, ceea ce-l făcu să scuipe îndelung, rîzînd cu hohote și înjurînd de mama focului.

Pe urmă, se aplecă deodată peste balustradă, îndoindu-se pe jumătate, și îmi spuse cu o voce atât de răgușită, încât abia îl auzii :

— Du-te jos ! Peste câteva momente ți se va înfățișa un tablou dezagustător.

N-am înțeles imediat ce voia să spună și am mai zăbovit o clipă.

— Du-te dracului de-aici ! Nu vezi ? strigă și se frînse din nou, aplecat peste balustradă : vomita.

Coborîi în sala ticsită de oameni. O vedetă e o navă neîncăpătoare, și cînd se îndeasă în ea douăzeci de inși peste efectiv nu mai ai unde să calci.

Inozemțev ședea la un colț al mesei și juca șah cu el însuși, pe un mic eșichier de călătorie, în care piesele se înfingeau în orificiile pătrățelelor. Oricît m-aș fi uitat la el, nu mă puteam nicidecum obișnui cu fața lui. Cu o lună în urmă, în timpul unei lupte corp la corp, fusese împușcat în nas. Glonțul îi străpunsese lateral, și de fiecare parte a nasului avea două pete rotunde și negre, cicatrizate.

Cercetașii se mai înghesuiră și-mi făcură loc lingă căpitanul-locotentent.

— Ei, ce mai face tovarășul maior din serviciul de coastă ? mă întrebă Inozemțev, ridicîndu-și spre mine ochii încruntați, adînc înfundați în orbite. — A și început să dea de mîncare la pești, ori încă nu ? adăugă fără nici o umbră de compătimire.

Nu-l prea vedea cu ochi buni pe Rîndin, iar azi îi mai era și ciudă pe el, pentru că maiorul, cu toate că era cu un picior la Moscova, stăruise totuși să participe la operație.

Rîndin, deși îi plăcea să spună că e marinar, nu făcuse niciodată parte din efectivul navigant și se înfuria teribil cînd Inozemțev îl lua cu „Tovarășul maior din serviciul de coastă”, subliniind titulatura completă.

Inozemțev, dimpotrivă, navigase toată viața nimerind în serviciul de cercetare abia cu trei luni în urmă. Submarinul lui a fost scufundat cu bombe de adîncime în primele zile ale războiului și, din tot echipajul, numai el s-a întors de pe lumea cealaltă. Ziceau oamenii că o lună de zile a zăcut la spital, vînat ca un mort ; pe urmă, și-a revenit și s-a întors la flotă. Dar alt submarin n-a mai căpătat, pentru că nu erau. A intrat în serviciul de cercetare maritimă, s-a specializat în actele de diversiune și efectua aceste operații, una după alta, cu o cruzime rar întîlnită chiar și printre cercetași. Din această pricină a și avut o ciocnire cu Rîndin în timpul unei operații, cînd s-a pus chestiunea dacă să ia sau nu prizonieri. Inozemțev comanda grupul de diversiune, Rîndin era adjunctul șefului serviciului de cercetare și deci ultimul cuvînt el îl avea. De-atunci, însă, lui Inozemțev nu-i plăcea să meargă în misiune cu Rîndin. Așa cel puțin mi s-a spus și părea să fie adevărat.

— Facem o partidă ? îl întrebai.

— Nu. Mă plictisește, îmi răspunse. — Și-așa și-așa, ai să ci, gi ! (L-am bătut de câteva ori în prima zi cînd ne-am cunoscut).

— Îți dau avans.

— Nu accept eu așa ceva nici de la Domnul-Dumnezeu, îmi răspunse el, după care mă întrebă dacă nu mi-e rău.

— Deocamdată, nu.

Vrusei să-i spun că am navigat mult, inclusiv în Nord, dar mă răzgîndii.

AL. CIUCURENCU, „Ana Ipătescu” (fragment) p. 48

GEZA VIDA, „Cap de țăran” p. 49

AL. CIUCURENCU, „13 Decembrie 1918”

AL. CIUCURENCU, „1 Mai liber”

— Rîndin, în schimb, varsă ca o domnișoară, de fiecare dată cînd balansul trece de trei grade. Să fi fost eu în locul lui, n-aș mai fi rezistat și așa fi trecut de mult la infanterie.

— Poate tocmai de-aceia a și... începutui eu, văzînd deodată pentru întia oară în această lumină raportul lui Rîndin.

Inozemțev, însă, nu mă lăsă să sfîrșesc vorba :

— Nu, nu pentru asta.

Părea să fie drept. Echitatea începe cu aprecierea celor pe care nu-i agreezi.

— Ce-ți veni să ne însoțești ? mă întrebă după ce un nou val zvîrli vedeta noastră cu atîta putere, încît ne prăvălirăm de două ori, încolo și încoace, unul peste altul. Pe Rîndin îl amuza faptul că-l însoțește în misiune un corespondent, pe Inozemțev, dimpotrivă, se pare că-l irita.

— Așa mi-a ordonat redactorul-șef.

— Asta-i altceva, zise el și atunci îmi dădui seama că din clipa aceasta o să mă trateze cu mai multă condescendență.

— Cît avem de mers ? întrebai.

— Cu valurile astea, vreo trei ore și jumătate pînă la destinație, răspunse el după ce se gîndi puțin. — Vom debarca însă cu cincisprezece kilometri dincolo de obiectiv, pentru că nu se poate s-o facem chiar sub nasul lor. Așa că poți socoti patru ore.

Se gîndea probabil la felul cum voi străbate eu acești cincisprezece kilometri și dacă nu cumva le voi fi o povară, căci mă întrebă tamesam ce vîrstă am.

I-am spus că am patruzeci și cinci de ani. Mă informă atunci că, în septembrie, i-a însoțit într-o misiune un căpitan de la ziar, tinerel de tot.

Remarca trebuia înțeleasă în sensul că s-ar fi putut găsi și un altul ceva mai tînăr ca mine.

Îi răspunsei că acel căpitan era de la alt ziar, și că din partea ziarului nostru eu sînt singurul aici, ceea ce-l satisfăcu din nou.

— Știi să tragi ? mă întrebă.

Îi răspunsei că la nevoie știu.

— Și cu grenadele cum stai ?

Înainte de plecare, Rîndin mă echipase cu două grenade.

Mărturisii că nu știu decît în teorie cum se mînuiește grenada.

— În teorie, e prea puțin ! observă Inozemțev, deloc ironic și îl zgîlții de umăr pe plutonierul cercetașilor, un flăcău blond, care ațipise pe jos și răsufila calm printre buzele trandafirii, ca de copil.

— Cehonin ! la de la tovarășul intendent de rangul doi cele două grenade pe care le are asupra sa.

Zîmbii, gîndindu-mă la Inozemțev : „Da, ăsta știe tot : și că nu sînt membru de partid, și ca atare, nici comisar de batalion, ci intendent de rangul doi și nimic mai mult, că sînt bucuros să mă dezbar de grenadele mele și, deci, e de prisos să-mi mai ceară asentimentul”.

Fără să se ridice de jos, Cehonin luă grenadele din mîinile mele și le prinse cu cîte-o sfoară de centură, alături de celelalte patru care-i atîrnau la șold. Aranjîndu-se mai comod, plutonierul își rezemă capul de genunchii mei și numaidecît adormi din nou. Chipul îi căzu din cap, ceea ce mă făcu să-i admir fără să vreau părul auriu ca al lui Esenin. Flăcăul acesta cu ochii albaștri semăna în general într-un fel cu Esenin, nu așa cum arăta acesta înainte de a-și pune capăt zilelor, ci cu cel pe care l-am mai apucat și eu, cînd, în 1920, am descins la Moscova.

Pînă acum, în tot timpul războiului cred că nu mă gîndisem nicio dată la vîrsta mea, dar azi, așa deodată, m-am gîndit. Flăcăul acesta care se rezemase de genunchii mei avea cel mult douăzeci și doi de ani, iar cînd adormea, părea și mai tînăr. Dacă m-aș fi însurat mai devreme și altfel, poate că aș fi avut și eu un băiat de seama lui. Deși nu mai eram tînăr, în ciuda înfățișării mele care nu-i inspira încredere căpitanului-locotenent Inozemțev, aveam sănătatea de invidiat a unui cocoș bătrîn și vînos. De aceea, de obicei nu pomeneam nicio dată de vîrstă.

— Dumneata cîți ani ai — treizeci și trei ? îl întrebai pe Inozemțev.

Căpitanul dădu din cap.

— Ai doi copii, nu ? Cîteodată îmi place să întreb așa, afirmativ, și adesca ghicesc.

— Doi, răspunse el și deodată se oțărî la mine : — Ce, vrei să-ți completez toată fișa personală, ori te mulțumești numai cu datele asupra situației familiale ?

— Da' ce, eu n-am completat fișa ?

— Să zicem că ai dreptate, răspunse el, și se ridică. — Mă duc să văd cum mai e vremea. Cehonin, lasă-mă să trec !

Pășind peste cei care dormeau, ajunse la scară și se făcu nevăzut. Cehonin, ridicîndu-se ca să-l lase să treacă, își ceru voie și se așeză lingă mine pe locul lui.

— Tovarășe maior, să nu-i mai vorbiți tovarășului căpitan-locotenent de copii, îmi spuse plutonierul.

— De ce — i-a pierdut ? întrebai, înciudat pe mine însumi că, fără să fi fost nici o nevoie, m-am apucat să zgîndăr rana altuia.

— Nu, sînt în Siberia. Cît a stat dînsul la spital, soția i-a trimis la maică-sa, iar dumea ei a rămas cu dînsul aici ; a intrat sanitară la spital. Acum, dînsul o mină la copii, dar ea nu pleacă, vrea să stea aici, lingă dumealui. De fiecare dată cînd ne întoarcem din misiune, dacă nu e de gardă, îl așteaptă pe chei. Îi iese înainte, dar dînsul o repede : „Ce, încă n-ai plecat...?” și trece pe lingă ea. Nu poate să-i ierte că nu pleacă la copii. Amîndoi au caracter. O s-o vedeți și dumneavoastră cînd ne-om întoarce din misiune.

— E frumoasă ?

— Nu știu, nu m-am uitat la dînsa, răspunse Cehonin cu asprime în glas.

O oră mai tîrziu, Rîndin mă chemă sus. Răsărise luna și balansul scăzuse simțitor.

— Cine a chemat-o, cine dracul a pus-o să vină ? făcu el, arătînd cu capul în direcția lunii ; gluma ascundea neliniștea care-l stăpînea : o noapte cu lună nu este prielnică operației.

Era atîta lumină, încît deslușeam bine fețele amîndorura — și a lui Rîndin, și a lui Inozemțev. În răstimpul de cînd mă despărțisem de ei, maiorul suferise cumplit ; fața lui grasă era atît de palidă, încît sprincenele groase, împreunate, păreau trase cu condeiul. Inozemțev trăgea încruntat din pipa strînsă în palmă, ca să nu pătrundă în ea stropii de apă.

Se pare că înainte de venirea mea avuseseră o explicație.

— Auzi la el ! spuse Rîndin, arătîndu-l cu un semn din cap pe Inozemțev. — Stăruie ca în timp ce el va efectua operația, eu să stau pe vedetă, în larg, și să-i slujesc de acoperire. Ce fel de acoperire pot eu să-ți fiu, mă rog ? se întoarce spre căpitan. — Vedeta și așa are un singur tun ; altul de unde să iau ?

Inozemțev rămase tăcut, vădit nemulțumit că Rindin face părtaș la discuția lor pe altcineva, cu totul de prisos.

Dar maiorul o ținea una :

— Zău dacă ai pic de conștiință ! Auzi propunere : tu să lupți și eu să asist.

— V-am spus părerea mea, replică Inozemțev, neacceptînd tonul intim. — De ordonat, dumneavoastră ordonați !

— Ce să mai ordon ? Cum am zis, așa o să fie ! i-o rețeză maiorul.

— Curînd vom ajunge la destinație. Permiteți să mă duc să pregătesc oamenii ? întrebă sec Inozemțev.

— Du-te.

Rămași numai noi doi, Rindin alunecă pe panta confesiunilor :

— Ai văzut ce fel de om e ? Putea să-și inchipuie că asta e ultima operație la care iau parte și să nu-mi strice cheful !

Scupă necăjit peste bord și vru, cred, să înceteze, dar nu putu.

— Se socoate un cercetaș înăscut, și dacă eu lupt fără să fac o mutră acră, rîzînd și cîntînd în gura mare, se cheamă că nu sînt cercetaș și că, dacă rămîn teafăr, am pur și simplu baftă ! Iar în ce privește operațiile, sîntem unu la unu — cîte douăsprezece fiecare. Azi ne aflăm amîndoi la a treisprezecea, număr fatidic.

Eram obișnuit cu lăudăroșeniile lui, dar de rîndul acesta parcă mi se strînește inima și, ca să risipesc simțămîntul ce mă cuprinsese, îi spusesei că, în ciuda a ce se spune, eu unul socot numărul „treisprezece” purtător de noroc.

— Ei ași ! răspunse Rindin. — De altminteri, e o prostie să crezi că există vreun număr care poartă noroc ! Om cu noroc — asta da... Uite, dumneata, bunăoară, ești un om norocos. Azi ești aici, pe Oceanul Înghetat, iar acum trei săptămîni, nu mai mult, erai pe Marea Neagră, la Odesa !

I-am răspuns că nu era cine știe ce chilipir să asisti la evacuarea Odesei.

— Dar s-a făcut în cea mai perfectă ordine ! Cel puțin așa rezultă din articolușul dumitale. — Ori poate ai turnat la gogoși ?

I-am atras atenția să-și aleagă cu mai multă grijă expresiile. Maiorul rămase tăcut, în timp ce eu revăzui în minte ceea ce nu relatasem în „articolușul” meu, așa cum îl calificase el, pentru că tot s-ar fi tăiat.

...E ora cinci dimineața. A mai rămas o jumătate de ceas pînă la plecarea ultimelor șalupe. Nemții bombardează cu întîrziere portul pustiu. Magaziile ard. Șalupele sînt încărcate la lumina fumurie, nesigură a incendiilor. Comandantul bazei navale, un marinar înalt și flegmatic, semănînd cu Sidorin așa de-aici, pășește agale, bocănînd cu tocurile, pe cheiul de beton și se apropie de generalul Efimov, care urmărește cu o privire ironică bombardamentul inutil al nemților. Cu un gest neglijent duce mîna la cozoroc :

— Tovarășe comandant, permiteți să vă invit la o gustare...

— Să mergem ! Cu o mișcare largă a brațului, Efimov ne cuprinde pe toți cei aflați în preajmă. Intrăm în căsuța pustie a postului de comandă, aflată chiar pe chei. Înăuntru n-a mai rămas absolut nimic, afară de masa acoperită cu o pînză de un alb imaculat, încărcată de sticle și gustări. Masa stă ca o provocare aruncată destinului și nemților. Așa, din picioare, bem cîte o stacană de bere și mîncăm, cu ochii la geamurile înroșite de incendiu. Și Efimov, și marinarul își dau seama că această ultimă gustare pe chei e o sfidare și chiar o ștren-gărie, dar în același timp asta înseamnă pentru ei ultima palmă ce i-o

dau tacit dușmanului, care abia acum, cu o înfîrziere de douăzeci și patru de ore, se apropie prudent de orașul lipsit de viață. Coborîm apoi scara și punem piciorul pe șalupa ce se leagă ușor. Efimov are ochii grei, ca de plumb, obosiți. Momentul de sfidare a trecut. În față îl așteaptă Sevastopolul, în spate au rămas două luni de lupte în valuri de sînge pînă la genunchi și, în ciuda acestui sînge, Odesa părăsită...

— Asta e, tovarășe corespondent, îmi spuse Efimov, privindu-mă drept în față cu ochii lui grei, și în plumbul lor surprind pentru o clipă reflexele purpurii ale incendiului, care le dau o nuanță sîngerie...

Cred că am rămas tăcut multă vreme, pentru că Rîndin, socotind că m-am supărat, puse mîna pe umărul meu și-mi spuse că a glumit cînd m-a făcut mincinos, deși asta i se poate întîmpla oricui; și un cerce-
taș minte uneori de îngheață apele, cit despre scriitori, fără asta nici nu se poate.

Dădui din cap și-l lămurii de ce am rămas tăcut și la ce mă gîndeam.

Mă ascultă cu atenție, uitîndu-și mîna grea pe umărul meu, iar atunci cînd sîrșii, răsuflă o dată adînc.

— Păcat de băieți! Le spunea băieți la toți oamenii pe care-i considera de treabă, de la soldat la general. — Ce-or fi făcînd ei acum la Sevastopol? Asediați colo, asediați dincoace! Cînd, oare, îi-o mai fi dat să-i vezi?... Uite și eu, urmă, răsuflînd iarăși adînc, singur m-am cerut să fiu transferat la Moscova, dar azi am stat așa în picioare de cînd am plecat, dînd de mîncare la pești și gîndindu-mă într-una: adio, Regiune Polară, adio, frați cercetași, adio, căpitane-locotenent Inozemțev, holeră submarină ce ești! Cu toți m-am certat. Păcat! Nici un Birou de Informații n-ar putea să spună cînd am să mă mai văd cu dumneata... Așa front, zic și eu. Colosal! exclamă el deodată, degajîndu-mi în sîrșit umărul și desfăcîndu-și larg brațele. — De aici pînă la Sevastopol, și oameni peste oameni, și zilnic murind cîteva mii... Iar noi aici — ca niște firicele de nisip. Ne ducem în cercetare pentru te miri ce podeț sau ia colo trei tunulețe, și ne bucurăm, ca și cînd am fi ouat un ou de aur... Și nu nouă ne e dat să alegem pe cei ce vor muri mîine, sau doar în ultima zi. Iar cine-o fi să ajungă pînă la capăt, o să trebuiască să facă cînte! Este, tovarășe Lopatin?

Apoi, jenat parcă de atîta sentimentalism, se stropși la lună:

— Și tu, ticăloaso, ce tot îmi bagi faru-n ochi?

Acum, la lumina lunii, marea și cerul aveau aproape aceași culoare cenușie, densă și monocromă, și numai la orizont, unde se îngemănau pînzele lor cenușii, de-abia se deslușea o geană de negreală.

— Ce-i asta? îl întrebai pe maior, arătînd într-acolo.

— Ținta călătoriei noastre — Norvegia.

După toate aparențele, ne pregăteam de debarcare. Siluetele albe ale cercetașilor umplură puntea.

„Acum mai avem puțin“, mi-am zis și gîndul că, peste cincisprezece sau douăzeci de minute, voi coborî pe un țărîm unde nu se află ai noștri, ci sînt numai nemți, mă descumpăni prin noutatea lui.

Inozemțev urcă pe punte ultimul și numaidecît se apropie de Rîndin. Se retraseră amîndoi mai la o parte, vorbiră ceva între ei, apoi maiorul mă chemă la el:

— Poate rămîi pe vedetă? Prea e luminoasă noaptea asta...

Aș fi vrut să spun „da“, dar spusei „nu“ și îndată îmi dădui seama că maiorul nici nu se așteptase la alt răspuns, ci pusese întrebarea numai la stăruința lui Inozemțev.

— Nu ți-am spus eu ? îi zise el căpitanului, depărtându-se de mine. Spusese asta, chipurile, în șoaptă, dar atât de tare, că numai un surd nu le-ar fi auzit.

Lângă țarm apa era mică, presărată cu bolovani, și vedeta nu se putu apropia de uscat. Scara se dovedi a nu fi suficient de lungă, așa că fu înădită cu câteva scinduri. Doi matrozi din echipajul navei intrară în apa rece ca gheața, ajutându-i pe cercetași să treacă pe puntea improvizată, ca să ajungă la țarm uscați.

Eu izbutii totuși să înmoi în apă unul din pîslari și poalele halatului de camuflaj, care înghețară de îndată, făcînd în mers un zgomot ca de tablă.

Despre tot ce s-a petrecut apoi acolo, pe țarm, am scris într-un reportaj pe care l-am trimis la *Krasnaia zvezda*. E drept că a trebuit să trec cu vederea destul de multe amănunte, să schimb numele și să operez unele amputări, la cererea marinarilor care mi-au citit reportajul, dar în linii mari, totul era exact așa cum s-a petrecut, și ca să mai povestesc o dată despre toate astea mi-e lene. E ca și cum ai scrie din nou literă peste literă.

Pe scurt, cînd ne întorceam, vîlătaia depozitelor pe care le incendiasem acolo, pe promontoriu, și exploziile munițiilor ne-au mai petrecut o oră încheiată. Pe urmă totul s-a liniștit. Spre ziță ne și aflam în apele noastre, ocolind dinspre nord Peninsula Ribar i. Balansul încetase cu desăvîrșire. Rîndin arăta cit se poate de decent, căci nu mai vomita, dar era prost dispus ; îi era necaz că ultimul lui act de divisiune se soldase într-un mod atît de pașnic, fără nici o luptă cu nemții.

— Vezi, îmi spuse, apropiindu-se de mine, am glumit noi pe seama numărului fatidic, dar tot a fost cu ghinion. Mare scofată am mai făcut !

Și înciudat scupă peste bord :

— Ce, la asta visam eu cînd mergeam încolo ?

Acum, la întoarcere, începu să mi se pară că și eu îmi făcusem alte iluzii. După ce trecuse pericolul, îmi era necaz că patrulele germane au fugit undeva în munți încă înainte de a ne fi apropiat noi, fără măcar să încerce să angajeze o luptă, așa că nu ne-a mai rămas decît să incendiem și să distrugem tot ce aveau nemții acolo, pe promontoriu. Aș fi vrut acum, cu întîrziere, ca totul să fi fost mai primejdios și mai riscant decît s-a dovedit a fi în realitate.

— Nu ți s-a mai întîmplat niciodată așa ceva ? îl întrebai pe Rîndin.

— O dată a fost și mai rău. Am debarcat, așa cum se spune, pe alte coordonate ; două ore am scărmanat stîncile și ne-am întors. Asta însă a fost cîndva !... Dar acum, tocmai la reprezentația de adio, un asemenea eșec !

— De ce socotiți că a fost un eșec ? îl întrebă Inozemțev. Pînă atunci stătuse lângă noi, rezemat în coate pe balustradă, uitîndu-se în apă și tăcînd cu atîta îndîrjire, încît se părea că n-o să scoată o vorbă pînă la Poliarnii.

— Fiindcă n-am avut noroc să lupt și eu acum, la urmă, îl lămurii maiorul.

— Misiunea a fost executată întocmai și fără pierderi, observă Inozemțev. — Eu, dimpotrivă, socot că a fost o reușită.

— Pentru tine a fost o reușită, pentru mine — un eșec, suspină Rîndin. Și, aducîndu-și probabil aminte de cele ce vorbise cu mine la ducere, mă întrebă : — Mai rămîi multă vreme la noi, în flotă ?

I-am răspuns că asta depinde de redacție.

— Dacă mergi de citeva ori cu noi, ai asigurată recomandăția de intrare în partid! spuse Rindin, ca și când ar fi uitat că poimîine pleca.

Nu mă putui reține să nu i-o amintesc, dar asta nu-l puse deloc în încurcătură.

— Dacă n-oi fi eu, o să ți-o dea Inozemțev, spuse el generos și, ca întotdeauna, fără să reflecteze prea mult. — Ce zici, Inozemțev, îi dai recomandăția corespondentului?

— Dacă o să fim împreună atît cît se cere, da, răspunse acesta.

— Și cît se cere? întrebă maiorul.

— Ce, dumneavoastră nu știți? îl întrebă, la rîndul său, Inozemțev.
— Zău că nu știu. Știam, dar am uitat. O lună într-o unitate, da? Eu sînt acum infanterist, nu mai fac serviciu cu voi...

Zicînd acestea, se îndepărtă fluierînd.

— Dumneata n-ai făcut raport să fii transferat la Moscova? îl întrebai pe Inozemțev.

— Nu, îmi răspunse. — Eu lupt unde se nimereste.

— Nu intenționezi să te reîntorci în flota submarină?

— Asta nu depinde de mine, spuse el atît de acru, încît înțelesei că o dorește, de tîna seamă, și că întrebarea mea era de prisos.

— Vezi, urmai, Jegeaba căutai să mă pui la adăpost și nu voiai să mă lași să cobor de pe bord. Nu s-a tras nici măcar un foc...

— N-am căutat să te pun la adăpost, replică Inozemțev. — Mi-era pur și simplu teamă că ai să rămii în urmă și că o să trebuiască ori să întîrziem din pricina dumatăle, ori să te lăsăm cu cîțiva oameni. Nu știam că urci bine pe munți. Cît despre faptul că nu s-a tras nici un foc, de ce îți închipui că eu trebuia să mă gîndesc tocmai la dumneata? De ce îți faci astfel de iluzii, de vreme ce porți, ca și mine, uniforma militară?

Nu i-am răspuns și, de altfel, ce aș fi putut să-i spun? Gîndeam despre el că e un om drept și că, dacă aș face cerere de intrare în partid, ar trebui să cer recomandății de la oameni ca el, și nu de la cei care sînt gata să le dea oricui...

Rămăsei tăcut. Tăcea și el. Pe urmă, socotind probabil că mă pusese la locul meu, spuse împăciuitor:

— Cu ori fără schimburi de focuri, asta depinde de la caz la caz. Rindin socoate că dacă ai mers o dată cu el în misiune, aproape că-i vinovat față de dumneata dacă nu s-a dat nici o luptă. Oamenii sînt însă bucușori că misiunea a fost executată și încă fără să se fi tras nici un foc de armă. Ei vor să trăiască, îi mai așteaptă încă multe în viață...

La Poliarnii am coborît de pe vedetă primul, fără a-i mai aștepta pe Inozemțev și pe Rindin, care mai aveau treabă pe bord.

Cînd mi-am luat rămas bun de la maior, mi-a spus:

— Poate ne mai vedem pe Frontul de vest. Și ne-am sărutat de trei ori, din inițiativa lui.

Cu Inozemțev m-am înțeles să vin la el, la serviciul de cercetare maritimă, după ce voi fi scris reportajul, ca să-l vadă.

— Cînd vii? m-a întrebat.

I-am răspuns că peste vreo trei sau patru zile.

A rămas o vreme tăcut, socotind ceva în minte, apoi a spus:

— Dacă vii peste patru zile, mă gîsești.

Nu mi-am luat rămas bun de la el, efuziunile nefăcînd parte din firea lui. Mi-a spus: „Mă găsești“, a dus mîna la căciulă și întorcîndu-mi spatele, l-a strigat pe plutonier:

— Cehonin, adună efectivul!

Ajuns pe chei, mi-am adus aminte de cele ce-mi spusese Cehonin acolo, pe bordul vedetei, despre soția lui Inozemțev.

Pe chei venea încet din față o femeie cu cizme în picioare, în cojoc și cu basma. Mîinile și le virise în buzunarele cojocului. Avea o față frumoasă, indiferentă și plictisită. O față parcă congelată, dar dacă ai fi topit-o, nu se știe dacă nu s-ar fi prefăcut toată în lacrimi.

Femeia venea în întîmpinarea mea, încet-încet, ca și cînd i-ar fi fost teamă să ajungă prea devreme la celălalt capăt al cheiului, unde stătea ancorată vedeta noastră.

Abia cînd începui să urc dealul, pe scara largă, circulară, bine cunoscută tuturor celor care au poposit la Poliarnii, nu mă putui abține și întorsei capul.

Jos, pe chei, mergeau în coloană cercetașii, iar în spatele lor, pe porțiunea rămasă cu desăvîrșire pustie, stătea singură-singurică femeia aceea. Stătea singură și nu știu de ce, un minut încheiat nu mi-am putut lua ochii de la ea. Stăteam ca un prost, o priveam și mă gîndeam la felurite nenorociri din propria mea viață. Pe urmă îl văzui urcînd pe chei pe Inozemțev. Femeia păși în întîmpinarea lui și își scoase mîinile din buzunare, rămînînd, așa cum mi se păru mie, în așteptare.

El însă n-o îmbrățișă, ci se opri în poziție de drepti, ca și cînd ar fi stat în fața frontului, spuse ceva și trecu pe lingă ea. Femeia mai rămase cîteva clipe așa, cu fața spre mare, apoi se întoarse, își viri mîinile în buzunarele cojocului, îl ajunse din urmă și porni mai departe alături de el. Erau acolo jos, chiar în dreptul meu, proiectați pe fundalul mării, așa că vedeam bine că merg fără ca umerii lor să se atingă...

La postul de transmisiuni mă aștepta o telegramă de la redactorulșef. Îmi cerea să scriu imediat despre aviatorii care apărau Murmanskul de atacurile aeriene. Se vede treaba că materialul era urgent, dată fiind situația de sub zidurile Moscovei. Așa se face că mi-am scris reportajul despre cercetașii maritimi nu la Poliarnii, ci la Murmansk, o dată cu materialul despre aviatori.

Aviatorii care asigurau apărarea Murmanskului erau niște băieți excelenți, dar nu era chip să te urci în avion, în spatele lor, și ca să scrii după relatările altora e întotdeauna dificil. Am scris o zi încheiată despre ei ce-am putut, am expediat materialul telegrafic și abia după aceea, terminînd reportajul cu cercetașii, m-am întors la Poliarnii și m-am prezentat la serviciul de cercetare maritimă.

Am deschis ușa camerei unde l-am vizitat în două rînduri pe Inozemțev dar, spre surprinderea mea, nu-l văzui pe el, ci pe Rîndin. Ședea ghemuit chiar pe colțul mesei și, trăgînd de zor din țigară, răsfoia cu toată palma o revistă ilustrată, făcînd să-i foșnească filele una după alta. Era, pare-se, o revistă americană, luată de la un convoi sosit de curînd. Deasupra lui, fumul de mahorcă se ridica pînă-n tavan.

— Ca să vezi! zise, remarcînd prezența mea și dîndu-se jos de pe masă. — Ca să vezi... repetă și, smucindu-mi mîna și lăsînd-o numai-decît, fără să mi-o strîngă cum se cuvine, respiră într-un chip nefiresc, parcă vinovat. Apoi, după ce făcu cîțiva pași prin cameră, smulse revista de pe masă și mi-o întinse.

— Privește ! De unde scot, ai naibii, atâtea femei frumoase și, mai ales, cum de acceptă ele să se lase fotografiate în felul ăsta ?... Îmi puse revista în mână și o porni iar prin cameră.

Evident, nu era în apele sale. Parcă toate visele lui se năruiseră deodată. Nu cumva comandamentul i-a retras asentimentul de transferare la Moscova, într-o unitate de infanterie marină, și de aceea era acum Rîndin furios ? Mi se făcu milă de el și nu-l întrebai nimic, gîndindu-mă că dacă o simți nevoia, o să vorbească și singur.

— Unde-i Inozemțev ? întrebai.

Se întoarse atît de brusc spre mine cu tot corpul lui masiv, încît trozni podeaua.

— Cum, nu ești la curent cu treburile de-aici ?

Văzînd după fața mea că nu sînt la curent, spuse :

— L-au împușcat pe Inozemțev. Adineaori m-am întors de la praznic. N-am apucat să pun capul jos și nici măcar să mă rad n-am apucat...

Și, ca și cînd ar fi trebuit să-mi demonstreze că încă nu s-a bărbierit, își pipăi cu mîna groasă și păroasă întîi unul din obraji, apoi pe celălalt.

— Uite...

Pe urmă se așeză iar pe masă și-mi spuse cum s-a întîmplat.

El, Rîndin, a fost reținut timp de trei zile, pentru a-și iniția succesul. În vremea asta, Inozemțev, a plecat cu un cuter în Norvegia, ca să ia pe bord, într-un anumit loc, doi oameni de-ai noștri, aflați de-o lună acolo. Oamenii n-au venit la ora stabilită. Potrivit instrucțiunilor, Inozemțev trebuia să iasă în larg, dar el a mai așteptat, și în timpul acesta, între stînci, la un kilometru de fiord, s-a angajat un schimb de focuri. Auzind împușcăturile, Inozemțev a riscat : a luat cu el un grup și a pătruns în interior, în direcția de unde veneau împușcăturile. Cei doi cercetași, care se retrăgeau spre țărm, au fost salvați, și patrula germană care-i interceptase, nimicînd, dar în acest schimb de focuri, Inozemțev a fost ucis pe loc.

— Uite-aici l-a lovit glonțul, spuse Rîndin și puse un deget la rădăcina nasului, între sprîncene. Desigur, oamenii au luat cu ei corpul, nu l-au lăsat. Mai ales că era acolo și Cehonin... A fost ucis și plutonierul Andreevici ; oamenii au ridicat și corpul lui. L-ai cunoscut și dumneata, mă asigură maiorul, privindu-mă stăruitor.

Mă uitam la el, silindu-mă să-mi amintesc de numele acesta.

— L-ai cunoscut, repetă. — Cînd am mers o dată împreună — ții minte ? — ai căzut, într-un loc unde era lunecuş mare, și marinarul care se afla alături de dumneata te-a ajutat să te ridici. Îți amintești ?

— Da, îmi amintesc.

— Acela era Andreevici. Inozemțev îi ordonase de la bun început să aibă grijă de dumneata și omul te păzea. Asta e... încheie după o pauză Rîndin, apoi se dădu iar jos de pe masă și începu să se plimbe prin cameră. Am băut zdravăn și după ce-am băut, am înjurat mortul.

— Pentru ce ? întrebai.

— Pentru că a murit... Instrucțiunile sînt severe : dacă oamenii n-au venit la întîlnire la ora stabilită, ieși în larg ! Dacă le încalci și riști, mori !

Auzindu-l vorbind așa, îi spusei că la prima noastră întîlnire, căpitanul nu mi s-a părut un om capabil să riște trecînd peste instrucțiuni. El, Rîndin, da, dar Inozemțev, nu. Abia mai tîrziu...

Mayorul însă, nu mă lăsă să sfîrșesc vorba :

— Aiurea ! Dacă vrei să știi, el risca mai des ca mine. Numai că mie îmi plăcea să fac caz, pe cînd lui, nu. Apoi, privindu-mă cu ochii oboșiți, roșii, încă amețiți de băutură, urmă : — Dumneata scrii, scrii mereu despre noi... Scrii ce-ți trece prin minte, dar tot nu ne cunoști pe fiecare...

Pe urmă se mai plimbă o vreme prin cameră, și, într-un tirziu, uitîndu-se de data asta nu la mine, ci la propriile lui picioare, spuse :

— Nevastă-sa parcă a avut o presimțire... Nu voia să plece nici în ruptul capului. Îl iubea cu pasiune. De trei ori i-a făcut căpitanul formele de plecare și nici de vorbit, nu-i mai vorbea. Dar ea a rămas totuși pînă la capăt... La praznic n-a lăsat să-i scape o lacrimă. Asta, da, durere ! Eu, unul, n-am încredere în lacrimile de femeie...

— Acum, probabil, o să plece la copii, zisei.

— Nu știu, n-am întrebat-o... răspunse Rîndin, tot cu ochii la picioare.

— Dumneata cînd pleci ? îl întrebai.

— Nu mai plec. Mi-am retras raportul. Locul meu a și fost ocupat... L-au numit pe... aici făcu un semn cu capul înspre masă. — Cu ce ocazie ai venit pe aici ?

Îi spusei că mă înțelesesem cu Inozemțev să-i arăt reportajul.

— Arată-mi-l mie, spuse Rîndin, și întinse mîna. Dar cînd scoasei reportajul din poartă și vrusei să i-l dau, clătină din cap și zise :

— În direcția asta nu prezint suficiente garanții ; dacă e bine scris, mă las furat de lectură și negreșit scap vreun secret militar. Am și căpătat un avertisment pentru un articol apărut în *Krasnii flot*. Haidem direct la Sidorin ; el nu lasă să-i scape nimic prin ochelarii lui...

Puse punga cu mahorcă în buzunarul pantalonilor negri de marinăr, vîrîți în cizme, urcarăm amîndoi la etaj, la căpitanul de rangul întîi Sidorin, și acesta dădu reportajului meu „*În noaptea polară*” forma în care a apărut el apoi în *Krasnaia zvezda*.

În romînește de IGOR BLOCK
Ilustrația de VICTOR CUPȘA

IVAN NEKRASOV, gravură din ciclul „În numele păcii”

Sub semnul luminii

Însemnări despre Alexandr Afinoghenov

Răsfoind din nou jurnalul meu de însemnări din timpul blocadei Leningradului, am găsit notate în ziua de 8 ianuarie 1942 următoarele cuvinte: „Am expediat la Kuibîșev reportajul care mi-a fost cerut de către Agenția Sovietică de Informații. De acolo urmează să fie transmis în America. Dacă Afinoghenov îmi va confirma că reportajul i-a plăcut, am să scriu regulat de trei ori pe lună asemenea articole”.

Astăzi aș putea adăuga acestor rânduri vechi o precizare: Afinoghenov nu mi-a confirmat primirea reportajului și nici nu mi-a scris ce impresie i-a produs. Și nu din neglijență sau uitare. Asemenea păcate erau cu totul străine firii lui. Exact la o săptămână de la însemnarea din jurnal am aflat că Afinoghenov a murit în timpul unui bombardament al aviației germane. A murit în ajunul plecării sale în Statele Unite, unde era trimis în calitate de corespondent al Agenției Tass.

Din primele zile ale războiului, și pînă la moartea sa, Afinoghenov a lucrat la Agenția Sovietică de Informații și această muncă a fost deosebit de rodnică. În condițiile grele ale acelor ani, în împrejurări de mare răspundere el și-a desfășurat din plin calitățile care-l defineau: punctualitate, exactitate în îndeplinirea sarcinilor, simțul politic profund al unui scriitor comunist, talentul de-a se apropia de oameni.

Om de o deosebită energie, Afinoghenov știa să comunice și altora această calitate. O știu din propria-mi experiență. Un telefon sau o telegramă de la el nu putea să nu te stimuleze, făcîndu-te să treci la executarea sarcinii pe care ți-o dădea. În anii războiului exemplul lui Afinoghenov era un stimulent pentru mulți scriitori. Și deși jertfele umane nu erau un lucru rar în vremea aceea, cînd am primit într-o zi geroasă de ianuarie 1942, în camera mea înghețată din Leningradul asediat, vestea că Afinoghenov a murit, prima mea reacție a fost să strig: „Nu se poate, nu cred!” Dar pe loc mi-am zis că trebuie să cred. Totul era posibil în timpul unui război ca acela, în anii aceia grei prin care am trecut.

Și atunci ca și acum îmi reveneau în minte atîtea zile petrecute împreună cu Afinoghenov la Peredelchino, orașelul scriitorilor din apropierea Moscovei, unde ne duceam vara. Era o mare de verdeță și de prospețime. Poienita din fața casei lui Afinoghenov strălucea multicoloră de flori. În vîrfurile mestecenilor cîntau păsările întoarse de pe meleagurile calde.

În tindă îl vedeam pe Alexandr Nikolaevici, cînd meditînd îngîndurat, aplecat pe-o foaie de hîrtie, cînd rîzînd plin de veselie. Și parcă întotdeauna alături de el, în viața de vie sălbatică sau pe scîndurile dușumelii, juca o rază de soare...

Iubea verdeața, florile și copacii. Alexandr Nikolaevici își sădea singur plantele în grădina din fața casei. „Au să crească și au să ne dea umbră” — îmi spuse într-o zi când l-am găsit plantând niște dalii.

Într-adevăr, tufele de dalii au crescut și umbra lor se întinde în fața casei din care a plecat de mult în umbra veșnică, de unde nu mai există întoarcere, cel care le-a sădit cîndva.

Pe Alexandr Nikolaevici îl puteai întâlni adesea pe malul râului Setun: i se zărea de departe capul împodobit cu un păr bălai strălucitor și cămașa albastră. Și parcă și atunci îl urmărea o rază de soare, jucîndu-se în părul lui...

Au fost în viața lui Afinoghenov, desigur, și zile de iarnă sau toamnă. Zile fără soare, zile posomorite. Zile care i-au întunecat viața și au făcut să dispară, uneori, de pe buze zîmbetu-i de un farmec fără seamăn. Dar tocmai în aceste zile fără soare îți dădea și mai bine seama de lumina ce învăluia personalitatea lui Afinoghenov.

Într-adevăr, nu e greu să privești viața cu seninătate și optimism cînd îți luminează soarele și norocul îți însoțește planurile fericite și realizările și mai fericite, cînd pe pagina albă, neîncepută, se aștern lesne gândurile și rîndurile, cînd poți respira cu pieptul plin ozonul succesului. Dar în zilele celelalte grele, mohorîte? Cum te porți atunci?

În însemnările lui Afinoghenov publicate post-mortem, el ne-a dat cel mai bun răspuns la această întrebare: „Omul e gata-gata să se lase copleșit de insuccese, nenorociri și ghinioane, dar dacă are putere să le depășească, momentul de cotitură nu întîrzie și viața i se va desfășura sub semnul luminii”.

Dacă are putere!... Alexandr Nicolaevici a avut putere. Era un om activ, dinamic. Un cetățean adevărat al marii sale patrii, care se interesa de tot ce se petrecea în viață. Un scriitor adevărat. Chiar în momentele de cel mai mare succes nu renunța la căutări creatoare. nu se culca pe laurii victoriei.

Am putea spune că, în genere, Afinoghenov a fost un om căruia în viață i-au reușit toate. Soarta a fost darnică cu el: i-a dat talent, fantezie, un gust artistic fin și calitatea de-a se face simpatic, de-a fermeca oamenii. Dar lucrul cel mai important este că Afinoghenov a știut să dispună în chip inteligent de toate aceste daruri, să le dezvolte și să le întărească, să muncească mult și cu stăruință. Și-a dăruit cu totul inima și mintea menirii sale scriitoricești. A trăit sub semnul luminii, al acțiunii și al dăruirii, și în timp de pace ca și în anii de război.

Se prea poate că unele piese scrise de Afinoghenov pe urmele încă proaspete ale evenimentelor să-și piardă cu timpul din strălucire. Dar niciodată nu-și vor pierde strălucirea personalitatea lui atât de luminoasă, mintea și inima lui atât de darnice.

Afinoghenov a murit tînr, avea numai 37 de ani. De ar fi trăit i-am fi sărbătorit 60 de ani de viață.

Războiul a întrerupt firul vieții și al creației sale, a închis filele cărții în care Afinoghenov scrisese atîtea gânduri luminoase, realizase atîtea personaje de neuitat. Începută sub semnul luminii, viața lui a fost curmată în întunericul și grozăviile războiului. Dar pentru noi și în amintirea noastră Alexandr Afinoghenov rămîne înverșunat în lumină și în soare.

Vişnevski în blocada Leningradului

În viața spirituală a Leningradului asediat au existat, am putea spune, patru centre, reprezentate de patru personalități: Vsevolod Vişnevski, Nikolai Tihonov, Olga Berggolț și Vera Ketlinskaia. Desigur, afirmația mea are un caracter pur convențional. E neîndoicnic că vor fi fost și alte centre asemănătoare. De altfel, nici nu ar fi fost cu putință ca viața spirituală a unui oraș uriaș să se fi concentrat în jurul a numai patru oameni. Cu toate acestea, orice martor obiectiv al acelor ani trebuie să înțeleagă că rolul celor patru scriitori amintiți de mine a fost foarte mare în făurirea acelei rezistențe spirituale, datorită căreia Leningradul a învins toate suferințele, a rezistat și a biruit.

Îi cunoșteam mai de mult pe toți cei patru: erau oameni atât de diferiți, atât de puțin asemănători unul altuia! I-am văzut pe toți patru și în anii blocadei. Cel mai frecvent mă întâlneam cu Vişnevski, pentru că amândoi eram mobilizați în cadrul Flotei Baltice. Și, ori de câte ori aveam puțină, îmi făcea plăcere să-l văd pe Vişnevski.

Vişnevski a locuit în primul an al blocadei la comandamentul politic al Flotei Baltice. Ocupa în clădirea comandamentului politic o cameră în care locuia împreună cu soția sa, pictorița Sofia Kasianovna Vişnevskiaia. Această femeie curajoasă a venit cu avionul în Leningradul asediat, a îmbrăcat și ea uniforma de marină și a intrat în serviciul comandamentului politic. Noi, scriitorii mobilizați atunci la Leningrad, ne aducem aminte cu căldură de ea ca de un bun camarad, ca de o pictoriță talentată...

Întotdeauna mă duceam la Vişnevski cu un sentiment de curiozitate încordată, gustind parcă dinainte toate noutățile, toate lucrurile necunoscute pe care urma să le aud. Și nu e vorba numai de faptul că era mai bine informat decât mine. Datorită călătoriilor mele continui, uneori știam mai bine decât el ce se întâmplă, în realitate, în diferitele sectoare al frontului leningrădean. Dar Vişnevski avea un fel deosebit de a gândi, știa să sintetizeze, să generalizeze evenimentele, să le găsească semnificația caracteristică...

Felul de a gândi al lui Vişnevski era cel al unui istoric. Concepea totul în dimensiuni uriașe, iar istoria, inclusiv cea care se desfășura sub ochii noștri, pentru el, dramaturg înăscut, era o dramă, o adevărată dramă, plină de luptă, de pasiuni, de sentimente înflăcărâte...

Cînd veneam să-l văd, după salutul obișnuit, începea, cu vocea lui, puțin aspră, grăbită, să desfășoare în fața ochilor mei această dramă...

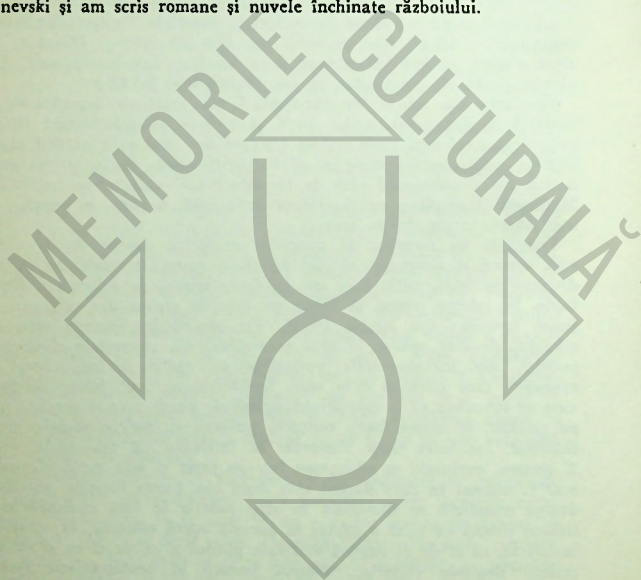
Tot ceea ce era cotidian, particular, personal, și ținea de viața prozaică, nu-l interesa. Pojghița intereselor mărunte care întunecă în ochii multor oameni fața adevărată a lumii, nu exista pentru el. Îi cunoșteam de mult această trăsătură, — bună sau rea, spuneți-i cum vreți — și niciodată nu mă apucam să-i povestesc lucruri banale, mărunte, cotidiene. Vișnevski, de pildă, nu m-a întrebat niciodată despre familia mea, despre cunoștințele mele, despre sănătatea mea, nu s-a interesat cum trăiesc, cum mă descurc. Era total stăpînit de drama care se desfășura și ai cărei eroi nu erau oameni vii, individualități, ci forțe mondiale în luptă: popoare, clase, revoluție și contrarevoluție, progres și reacțiune, haos și voința organizată a maselor, flote, armate, principii, partide, exact ca în dramele pe care le scria și în care oamenii nu erau numai oameni, ci întotdeauna întruchiparea unuia sau altuia dintre forțele mondiale. Pentru mine această capacitate a minții sale prezenta un deosebit interes. Discutam ore de-a rîndul, uneori ne certam de-a binelea, dar întotdeauna, cînd plecam de la el, îmi ziceam că am devenit mai inteligent...

Vișnevski era un orator excelent. L-am auzit de nenumărate ori vorbind în fața marinarilor roșii și trebuie să mărturisesc că era unul dintre cei mai buni oratori pe care am avut prilejul să-i ascult. Știa să stăpînească inimile și să le poruncească. Forța sa de orator izvoja din dramatismul plin de încordare ce-i caracteriza cuvîntările. Marinarii îl ascultau cu răsuflarea întreruptă, uneori, de emoție, cite unul sărea în sus de pe scaun.

Vișnevski nu recurgea la procedee oratorice clasice, nu avea nici voce sonoră și puternică, și nici nu făcea gesturi teatrale. Își începea discursurile încet, puțin cam sec, cu fraze scurte, de informare. Relata fapte. Se referea numai la fapte, pe care le sorbea din cele mai diferite izvoare: din istoria flotei, din amintirile tinereții sale, din numărul de ziar apărut în ziua respectivă, din rapoartele comisarilor politici, din transmisiunile posturilor de radio străine, chiar din zvonurile care circulau prin oraș. Desfășura un lanț întreg de fapte care se succedau cu o repezițiune uriașă de parcă s-ar fi urmărit unul pe celălalt, și aceste fapte concrete țintuiau cu putere atenția ascultătorilor. Iar între timp Vișnevski se inflcăra tot mai mult, vocea îi creștea, cuvintele se năpusteau într-un iureș și mai rapid, de parcă s-ar fi avîntat în zbor ducînd sala după ele. Lupta forțelor mondiale, drama mondială se dezvăluia în chip patetic în fața auditoriului și fiecare simțea că și el e părtaș la această operă măreață, la revoluție, la istorie, că și de el depind destinele patriei și că de el ca și de toți ceilalți depinde victoria... Numai lectorii și conferențiarii special angajați ai comandamentului politic îl ascultau pe Vișnevski cu un aer posomorît: li se părea mereu că încalcă instrucțiunile militare, că spune lucruri de prisos, lucruri necontrolate și neconfirmate și se temeau să nu carcumba „să iasă vreo belea”.

Spusesem adineaori că Vișnevski nu-mi punea niciodată întrebări în legătură cu familia mea, nu se interesa de felul cum trăiesc. Dar

n-aș vrea să las impresia cuiva că era un om neatent, indiferent față de semenii lui. Dimpotrivă, în felul său și în fondul sufletului său, era grijuliu și atent față de oameni și în speță față de mine. Numai că acest interes se răspindea îndeosebi asupra activității mele de scriitor și de ostaș. Mă asculta cu multă atenție, când îi povesteam despre aviația maritimă, îmi puneă întrebări cu insistență... I se părea că e foarte important să mă apuc să scriu un roman sau o nuvelă despre război, să nu mă mărginesc la articole de ziar sau la manifeste. Seria scrisori, care semănau uneori a ordine, adresate șefilor mei prin care cerea să mi se pună la dispoziție timp liber ca să pot lucra. Desigur că aceste cereri nu puteau fi satisfăcute și nu pentru că șefii mei ar fi fost împotrivă, ci pentru că numărul de ziar nu putea aștepta și nu-mi dădea răgaz nici măcar să dorm. De abia după război, mai precis după ce am fost demobilizat, am putut împlini porunca lui Vișnevski și am scris romane și nuvele închinat războiului.

„N-am participat, ci am trăit“

„Cum ați participat la Marele Război pentru Apărarea Patriei, la apărarea Leningradului? iată o întrebare care mi se pune adesea.

...Și totuși nu e cu puțință să mi se pună o întrebare mai grea și, în ce mă privește, mai ciudată. E la fel ca și cum aș fi întrebată: „Povestiți-ne despre participarea dumneavoastră la propria viață“. Parafrazănd un vers din poemul meu *Jurnal de februarie*, scris în februarie 1942 — cea mai cumplită lună a Leningradului, care sună astfel:

*Sufllarea mea aceeași fiind cu-a Leningradului,
N-am fost eroină, am trăit, —*

aș putea răspunde:

N-am participat, ci am trăit.

...De aceea, nu o dată mă surprind evitând să răspund la întrebările referitoare la participarea mea la război. Aș putea să răspund la această întrebare fie ca la un chestionar (din prima zi până la ultima zi a războiului am lucrat la radio Leningrad, am fost pe front cu brigăzile de agitație, aproape în toate diviziile care apărau Leningradul, în numeroase întreprinderi, în case de locuit, în spitale, am fost comisar la trei case etc.), fie prin întreaga mea viață, prin toate cărțile mele, atât prin cele care există, cât și prin cele pe care le scriu și le voi scrie. În special, prin acele care le voi scrie în viitor. De aceea, de fapt, rămîne să dau în viitor răspunsul întreg la această întrebare...

Totuși, în unele probleme voi căuta să răspund și acum...

Cimitirul memorial Piskarevski, în care sînt înmormîntați sute de mii de locuitori pieriți în timpul blocadei Leningradului, e vizitat de oameni care și-au pierdut în război pe cei apropiați și nu știu unde zac cei pe care nu-i pot uita: mama, tatăl, iubitul, fiica, logodnicul, fiul sau bărbatul. Am întilnit (tocmai în zilele Simpozionului Comunității Europene a Scriitorilor) la cimitir un tînăr din Urali al cărui tată a murit în timpul apărării Leningradului: fiul nu știa unde a fost îngropat tatăl său, el venise aici, pe acest „cîmp solemn și trist“ unde odihnesc sute de mii de oameni care și-au dat viața pentru leagănul revoluției; l-a străbătut sub cupola uriașă și liberă a cerului care străjuia cu întreaga sa albastrime înaltă și gingașă colinele dreptunghiulare și plate ale mormintelor frățești, a parcurs printre ele peste o jumătate de kilometru pînă la statuia patriei-mume (creația de-o viață a răposatei sculptorițe Vera Isaieva) pînă la zidul de granit împodobit cu basoreliefuri (proiectul și realizarea arhitectului E. Levinsohn care, din fericire, mai trăiește

încă) și acolo a citit inscripția mea adresată celor căzuți, care se încheie cu cuvintele :

*Fie ca în fața vieții voastre nemuritoare
Pe acest câmp trist și solemn
Pe vecie, să-și plece stindardele poporul recunoscător,
Patria-mumă și orașul-erou Leningrad.*

Și, desigur, flăcăul care abia pășea în viață și-a simțit sufletul ușurat : tatăl său n-a fost uitat, poporul îi cinstește memoria : uite cîți oameni vin zilnic aici și aduc flori ; — oameni din diferite țări, din întreaga lume și din toată Uniunea Sovietică, uite ce muzică răsună deasupra acestor coline netede, de smarald, în care zace tatăl lui. N-are nimic a face că nu e scris nicăieri numele său, căci uite ce glăsuiesc pietrele :

*Numele lor nobile nu le putem enumera aici,
Atît sînt de mulți cei străjuți pe vecie de granit.
Dar, ascultă tu, cel ce privești aceste pietre :
Nimeni nu e uitat, și nimic nu e uitat.*

Sînt mîndră că inscripția mea a intrat ca o parte integrantă în acest ansamblu tragic și măreț. O parte integrantă a muncii comune — iată în ce constă semnificația, iată esența participării mele la apărarea Leningradului ! O, nu e vorba că „eu, eu, eu am făcut !”. Mă refer la faptul că munca mea a intrat ca o parte integrantă în tragedia comună, că am contribuit la călirea bărbăției comune, la victoria comună. Iată semnificația și esența. „Mă bucur : munca mea se contopește cu munca republicii mele”, spunea Maiakovski. Sînt mîndră de faptul că n-a fost vorba de o colaborare vremelnică, ci de una de lungă durată. În sfîrșit, de faptul că severul nostru cimitir ca o uriașă straajă de granit, luptă cu hotărîre și dirzenie pentru singurătatea sa în timp și spațiu : ca să nu mai apară pe lume cimitire ca acestea ! Să nu mai existe drumuri care să ducă la ele ! Nu, nu spre noi răzunători prin rău, nu spre revanșă, ci spre pace cheamă cimitirul Piskarevski. Poporul nostru a început să lupte pentru pace din prima zi a războiului. Și eu laolaltă cu el. Această luptă este în toi, și de aceea spun că răspunsul meu la felul cum am participat la război este încă de domeniul viitorului...

...În luna august a acestui an, în orașul-erou Leningrad va veni în turneu un teatru dintr-un alt oraș-erou, Sevastopol. Cînd în timpul războiului, am lucrat la radio — în 1941—1942 — deseori mi-a fost dat să organizez emisiuni speciale pentru Sevastopol. La rîndul său, Sevastopolul transmitea programe speciale pentru Leningrad. Ele au avut loc literalmente pînă în ultima secundă, cînd Sevastopolul a fost cucerit — și glasul său a amuțit în megafoanele Leningradului. Dar noi am continuat încă multă vreme să-l chemăm...

După ce a fost ridicată blocada, Direcția politică a flotei m-a trimis la Sevastopol... Și azi mi-e greu să-mi amintesc primele clipe ale acestei întîlniri. Știam orașul înainte de război, luminos și vesel, iar acum în fața mea zăceau în amfiteatru ruine, ruine...

Am vizitat capul Hersones, părăsit în 1942 de armata noastră și de unde în 1944 a fost alungată armata germană cu pierderi înzecite. Stîncile abrupte, prăvălite în mare, ripele galbene și înalte, platoul acoperit pînă la genunchi de rămășițe de grenade, de gloanțe, de tancuri, de mitraliere, toate acestea învăluite într-un miros de cadavre în putrefacție

mărturiseau o asemenea tragedie că-ți venea să înnebunești. Am găsit pe promontoriu o uriașă potcoavă ruginită cu cinci cuie — semn de noroc! Iat-o atîrnînd acum în fața mea, deasupra mesei de scris, în locuința mea singuratecă de lîngă Ciornaia Recika, nu departe de locul unde s-a duelat Pușkin... De cîte ori privesc această potcoavă îmi amintesc amiaza toridă cînd rătăcind prin Hersones, i-am spus unuia din tovarășii mei :

„Uite aici ar fi avut oamenii dreptul să vorbească în versuri... Căci într-o asemenea ambianță se pot naște tragediile”.

Scriu și mă gîndesc. Oare nu cumva sînt o înfumurată ? Nu ! Sînt fericită că participarea mea la Marele Război, mica mea participare, continuă pînă în ziua de azi, întregindu-se în lupta tuturor. Mă bucur de asemenea că vă scriu aceste rînduri vouă, cîlitori din România, pentru că în aceeași perioadă în care am vizitat capul Hersones, am petrecut cîteva zile și în România, în orașul Constanța, unde marea m-a uluit prin jocul său năvalnic și luminos care o făcea să nu prea semene cu Marea Neagră pe care o știam eu.

Noi, leningrădenii, nu avem dreptul să ne amintim pur și simplu „de participarea noastră”, noi nu am participat, noi am trăit și trăim nu de dragul gloriei, ci de dragul vieții pe pămînt.

Leningrad, 4 iulie 1964

Toamna la Leningrad, 1941

În septembrie 1941 catedrala Sfântul Isac¹ arăta cu totul altfel decât o țineam minte în nopțile albe ale tinereții mele...

Și acum parcă-mi apare în față silueta ei uriașă, cu contururile neclare cum o vedeam în dimineața de toamnă timpurie, cu primele geruri când mă grăbeam să prind tramvaiul care trebuia să mă ducă pe front.

Mi-o reamintesc cum arăta și noaptea când mă întorceam tot cu tramvaiul de pe front și drumul de la linia întâia pînă la hotel devenea din ce în ce mai scurt...

Noaptea, de pe cupola catedralei, coborau raze de foc accentuînd parcă și mai mult întinericul ce domnea în jur, iar cerul negru atîrna împovărat de urletele bombardierelor Messerschmidt. Prin voința destinului războinic, catedrala Sfântul Isac se transformase într-un punct de artilerie anti-aeriană. De pe cupola ei trăgeau tunurile anti-aeriene. Nemții bombardau Leningradul. Îl bombardau în fiecare noapte. Aproape întotdeauna la aceeași oră.

Cînd oare mi s-a părut catedrala mai măreață, mai apropiată și mai scumpă: atunci în nopțile albe ale tinereții mele trandafirii, visătoare și într-un fel ușuratic, sau acum cînd o vedem posomorită, războinică, aspră și dreaptă?

Am predat directorului hotelului „Astoria”, tovarășul Sanihin, repartitia semnată de comandantul militar al orașului și am primit din mîna lui cheia de la cameră (camera din colț de la etajul întâi în fața monumentului lui Nicolae I). Am intrat în odaia rezervată împreună cu scriitorul și corespondentul de război, Iuli Rest, exact în clipa în care undeva, foarte aproape de noi, aș fi zis chiar lingă urechea noastră, a șuierat și a explodat un obuz. Geamurile s-au făcut țândări și lustra elegantă s-a clătinat, gata-gata să ne cadă în cap.

Prima noastră mișcare a fost să fugim din fața ferestrei. Dar deîndată ne-am apropiat de geam.

Jos, la picioarele noastre, la intersecția dintre Morskaia și Piața Vovrovski, cu o clipă înainte zărisem un chioșc în care se vindeau țigări. Acum el nu mai exista.

Cu acest salut a fost întîmpinată intrarea noastră la Hotel „Astoria”...

După cum am mai spus, comandantul militar al orașului Leningrad repartiza pe toată lumea la acest hotel, care a devenit prin voința condițiilor militare, deopotrivă uimitoare și firești, o arcă a lui Noe și pentru militari ca și pentru civili, pentru cei viteji ca și pentru cei lași,

¹ Catedrala este situată în piața Decembriștilor, avînd în față monumentul lui Petru I de Falconet.

pentru cei fericiți ca și pentru nefericiți, pentru cei puternici, ca și pentru cei slabi, pentru cei minunați ca și pentru ticăloși.

Aici își au sediul corespondenții de război din redacțiile ziarelor centrale de la Moscova, un neam de oameni zgomotoși și cu destul tupeu. Aici se opresc ofițerii și comisarii politici din diferite unități sau de pe vase, care vin să capete o nouă misiune sau pentru vreo altă treabă militară. Aici rămân peste noapte aviatorii din aviația civilă care aproape fără nici o escortă, în schimb urmăriți de avioanele de vânătoare germane, fac cu Douglas-urile lor curse încontinuu peste linia frontului. În colo, în spatele frontului, transportă oameni. De acolo, din spatele frontului, încoace în oraș, aduc muniții, motoare de aviație, arme, carne. Tot la Hotel „Astoria” poți întâlni funcționari din aparatul central al Comisariatelor poporului care au misiunea de a demonta și evacua uzinele din Leningrad. Aici vezi refugiați din regiunile baltice, funcționari cu sarcini de răspundere și oameni de rind, care așteaptă să fie evacuați peste Ladoga în centrul țării. În fiecare dimineață în zori de zi îi aud adunându-se zgomotos în grupuri și plecând în direcția lacului. Iar seara se întorc uzi, înfometați, enervați. Scena se repetă nu o dată. Nu e chiar atât de simplu să te imbarci într-un șlep supraîncărcat de oameni și încă într-un punct de transport pe care nemții îl bombardează cu furie, încontinuu.

La „Astoria” mai poți întâlni și locuitori obișnuiți ai Leningradului ale căror case au fost bombardate. Sînt și moscoviți de cele mai diferite profesii, pe care blocada i-a prins în oraș. Printre ei întîlnesc pe artiștii Lidia Suharevskaja și Boris Tenin, coborînd seara cu termosurile și pledurile în adăpostul antiaerian. Tot la „Astoria” locuiește și „echipajul” redacției „Krasnaia Zvezda”, care a sosit cu cîteva zile înainte la Leningrad din „Pămîntul cel mare”¹. Se spune că mașina cu care au sosit este ultima care a mai trecut înainte de închiderea cercului blocadei. S-ar zice că nemții ațîta doar au așteptat. Printre corespondenții ziarului „Krasnaia Zvezda”, sînt poetul Mihail Svedlov și prozatorul Lev Slavin.

.....

În război trebuie să trăiești ca în război.

Din fereastra odăii mele se zărește perfect silueta neagră a călărețului pe postamentul negru, ce pare a străjui piața din fața catedralei. Din cînd în cînd, chipul lui, energic și masiv, e luminat de reflexe roșietice, reflexele incendiilor sau ale tirului de artilerie.

Mai spre dreapta, se înalță posomorîtă o clădire de granit roșu închis, înconjurată de un grilaj de fier. Aici a fost înainte consulatul german. Impresia funebră pe care ți-o face este sporită și de faptul că toate geamurile sînt sparte, au fost sparte de mulțimea înfuriată, a doua zi după începerea războiului; clădirea este nelocuită și în locul ferestrelor se cască niște guri întunecate.

Noaptea, în întunericul de plumb al toamnei baltice, însăși hotelul „Astoria” cu fațada sa de piatră cenușie, seamănă cu o stîncă încremenită.

Nici o lumină... Doar ici-colo, arareori, din vre-o fereastră, izbucnește pentru a dispăre îndată o rază de lumină.

¹ Așa se chema în anii războiului teritoriul țării neocupat de hitleriști.

Cînd amurgul coboară, — iar la Leningrad în septembrie aceasta se întîmplă destul de devreme — femeile de serviciu trec dintr-o odaie într-alta și controlează dacă toată lumea a lăsat în jos perdelele speciale de camuflaj, făcute din hîrtie a'bastră de împachetat. Și, dacă cine știe cum, vreo rază neprecăută pătrunde de undeva în piață, se aud de îndată fluierături. Într-o clipă în odaie apare însuși directorul hotelului făcînd spume la gură, iar în urma lui năvălește tot atît de indigenată, Nina — chelnărița cu profilul clasic de statuie antică. De astă dată Nina vine împodobită cu o cască de pompier. Căci Nina cumulează și rolul de lociitor de comandant al detașamentului de apărare antiaeriană de pe obiectivul militar „Astoria”. Iar directorul hotelului este comandantul detașamentului.

.

Militarii pe care alarma aeriană îi surprinde în hotel, socotesc că nu-i de demnitatea lor să coboare în adăpost. Mulți dintre ei urcă împreună cu membrii detașamentului de apărare antiaeriană sus pe acoperișul clădirii.

Niciodată n-am să pot uita cerul de septembrie la Leningrad ! Era un spectacol înfiorător, ca dintr-un basm cu vrăjitoare.

Obuze lăsînd dîre de foc, nori de fum portocalii și violeți, lumina moartă a rachetelor germane învăluind siluetele locuitorilor urcați pe acoperișurile caselor, luminile incendiilor mai apropiate și mai îndepărtate, urlete de motoare, șuierăturile bombelor, exploziile obuzelor de artilerie...

Semnalul de încetare al alarmei !

Putem deci coborî în restaurant pentru a lua cîina.

Oricît s-ar părea de ciudat, dar de acolo răsună muzica.

Oricît s-ar părea de ciudat, în restaurant cîntă orchestra ! Orchestra a fost uitată și la evacuare și la mobilizare. Nimeni nu știa ce să facă cu ea și nici muzicanții singuri nu știau ce să facă. Și atunci au fost incluși în detașamentul de apărare antiaeriană „fără întreruperea producției”. Oamenii care locuiesc la hotel mînîncă la restaurant pe baza cartelelor eliberate de comandamentul militar. Nu e încă foamete, dar apropierea ei de oraș se simte din ce în ce mai mult..

În 1962, am citit o carte care m-a lămurit asupra unor probleme pe care pe atunci nu le cunoșteam și nici nu le puteam cunoaște. Această carte, intitulată *Leningradul în blocadă*, aparține lui D. V. Pavlov, care deținea în anii aceia funcția de responsabil cu aprovizionarea în Comitetul de apărare a orașului. Cifrele pe care le citează el în lucrarea sa, explică multe — dacă nu chiar totul.

În ziua de 12 septembrie, la Leningrad existau rezerve de făină și pesmet pentru 35 de zile, de cîrpe și macaroane pentru 30 de zile, de carne și produse de carne pentru 33 de zile, de grăsimi pentru 45 de zile, de zahăr și produse de cofetărie pentru 60 de zile.

Iar în Leningradul blocat de nemți se aflau 2.540.000 de oameni la care se adăugau 343.000 de locuitori ai suburbiilor încercuite de asemeni de fasciști.

Aceste cifre explică cum a început tragedia Leningradului... Și încă o cifră : în oraș rămăseseră 400.000 de copii.

În primele luni ale războiului evacuarea a mers încet, iar mai apoi a fost prea tîrziu...

Aceste cifre, noi nu le cunoșteam pe atunci, nici nu le puteam cunoaște. Dar chiar aici la hotel, menu-ul sărăcea în fiecare zi, stabilindu-se în cele din urmă la o supă cu un pic de verdeață și cașă de mei cu o picătură de unt.

În octombrie, cînd foamea a intrat pe deplin în oraș și prin restaurantul altădată elegant hoinăreau niște pisici slabe de li se vedeau coastele, dar care nu deveniseră încă obiect de consum, cineva dintre membrii detașamentului de apărare antiaeriană a descoperit în subsol, într-un colț, niște lăzi în care rămăseseră uitați de administrație, curcani congelați. Fuseseră destinați exportului. Sau poate dimpotrivă importați? A fost un triumf. Tocmai mă întorsesem din Kronstadt și laolaltă cu ceilalți am căpătat porția mea microscopică de curcan. Dar nici n-am apucat să înfig furculița în ea, că o pisică a sărit și mi-a smuls curcanul din farfurie. Incidente tot atît de dureroase s-au petrecut și la mesele din apropiere. Și oricît am lovit pisicile cu tot ce ne cădea sub mînă, niciuna nu și-a lăsat prada.

Bietele pisici! Nu știau că peste o lună și ele vor fi mîncate.

În decembrie n-am mai întîlnit la Leningrad nici o pisică.

Iuli Rest are obiceiul să organizeze în odaia lui „conferințe de presă”.

Correspondenți de război, întorși spre seară de la Pulkovo, de la Kronstadt, de la Ribațkoie, de la Smolnii, își împărtășesc impresiile.

Nu prea sînt veseli corespondenții și nici impresiile nu prea sînt vesele.

Așa dar să recapitulăm : la 30 august, nemții au pus stăpînire pe stația de cale ferată Mga.

4 septembrie. Pe străzile Leningradului au explodat primele obuze de artilerie.

5 septembrie. Trupele finlandeze au ocupat orașelul Oloneț.

7 septembrie. A început ofensiva generală a armatelor lui Von Leeb împotriva Leningradului.

8 septembrie. A fost cucerit Schliselburg. Tărmul stîng al Nevei pînă la vărsarea riului Tosno se află în mîinile nemților.

Atacurile finlandezilor sînt tot mai active. E adevărat că la 5 septembrie, printr-un contra-atac au fost scoși din Beloostrov. Totuși, se află foarte aproape de Leningrad. Da, dacă granița noastră după războiul din 1940 nu ar fi fost îndepărtată spre istmul Kareliei, nu se știe cum s-ar fi schimbat soarta orașului. Apropierea de Finlanda, aliata Germaniei fasciste, ar fi putut fi fatală. Faptul că în primele luni ale războiului, armatele finlandeze au putut fi ținute la o oarecare distanță, a avut un rol hotărîtor în cumpăna asediului...

Spre front pleacă rezerve noi. Ca altădată în 1918, comuniștii și comsomoliștii sînt mobilizați. Poți citi din nou bilete ca acestea : „Comitetul raional este închis. Toată lumea a plecat pe front”. Pleacă la luptă batalioane de muncitori.

Cîțiva scriitori au murit pe front. De asemenea, un profesor pe care-l cunoșteam. A plecat pe front un batalion al universității. Intelectualitatea din Leningrad sacrifică frontului oamenii săi cei mai buni, așa cum altădată intelectualitatea rusă dăduse revoluției pe Jelevov și Sofia Perovskaia, pe Alexandr Ulianov și pe Vera Figner...

Pe mine mă enervează cîmplit niște tineri estonieni care locuiesc într-un apartament de lux, format din trei camere, la parter. Acolo,

noaptea, se aud sunete de gitară. Într-o zi, trecînd prin fața apartamentului lor, mi-am aruncat ochii pe ușa întredeschisă: semi-întuneric, o femeie pe canapea, învelită într-un șal, cu o cupă de șampanie în mînă. În mijlocul camerei, băieți și fete îmbrăcați în pulovere cu modele cu cerbi, dansează tangou.

Totul mi s-a părut atît de lipsit de tact, de un asemenea prost gust pentru aceste zile și nopți pe care le trăiam. Cine și-ar fi putut închipui că oamenii aceștia plecau la revărsatul zorilor, dar nu spre lacul Ladoga, acolo unde se duceau refugiații din țările baltice, ci traversau linia frontului în spatele dușmanului? De unde puteam să știu că în acest apartament elegant era statul major al organizației lor? Și că fata care sorbea visătoare din cupa de șampanie va muri curînd îndeplinind o misiune a statului major al frontului leningrădean?

N-o știa nimeni din cei ce locuiau la hotel și nu putea s-o știe. În vremea aceea veneau la hotel „Astoria” atîția oameni, care mai de care mai deosebiți, veneau și plecau adesea pentru a nu se mai întoarce niciodată.

.

De dimineață plec la Dubrovka pe Neva.

De cîteva zile acolo se dau lupte fără întrerupere. Lupte pe Neva, se dau lupte pe Neva.

Lupte de care va depinde soarta Leningradului.

Generalul Von Leeb, comandantul armatelor care atacă Leningradul a parașutat ostași și a format un cap de pod pe țărmul stîng al Nevei acolo unde trece șoseaua Leningrad-Schliselburg. Țărmul stîng a fost ocupat de o divizie SS care a participat la cucerirea insulei Creta. Ea avea misiunea să forțeze fluviul Neva, să treacă pe țărmul drept și să se unească cu grupul de armate finlandeze, care înainta în direcția riului Sestra.

Von Leeb, care ocupase în 1938 Sudeții, iar în 1940 linia Maginot, se grăbea. Hitler îi dăduse ordin ca la 21 iulie să ocupe Leningradul. Iar acum era septembrie. La 9 septembrie, divizia SS cretană a făcut o încercare de a trece pe țărmul drept al Nevei. Marinarii noștri, detașamentele de pedepsire formate din muncitori și ostași din divizia 115 au respins atacul. Apoi, au trecut la contraatac și la rîndul lor au forțat Neva. N-a fost simplu. Succesul n-a fost obținut dintr-odată și nici cu puține sacrificii...

S-au făcut tentative de cîteva ori de a trece pe țărmul stîng, dar fără succes. Atunci, alegerea a căzut asupra sectorului de la Dubrovka. Ostașii noștri au făcut rost de bărci de pescari, au construit un pod din scînduri și, în sfîrșit, noaptea, fără nici un fel de pregătire de artilerie, pentru a nu-i speria pe nemți și a nu se demasca, au început operația de trecere.

A fost un plan îndrăzneț și rapid.

Ostașii noștri au reușit să se fixeze pe o limbă îngustă de pămînt lutos, un petec de țărm și o carieră în dreptul terasamentului de cale ferată, un cap de pod minuscul ce a devenit renumitul „Petec de pămînt” de pe Neva, tot atît de glorios ca și bastionul numărul 4 din povestirile lui Tolstoi despre Sevastopol.

Von Leeb a poruncit ca rușii să fie izgoniți de pe această palmă de pămînt cu orice preț. Fără să facă nici un fel de economii, nemții arun-

cau mereu rezerve noi. Tirul de artilerie se auzea zi și noapte deasupra Nevei. Nemții făceau tot ce le stătea în putere pentru a arunca armata noastră înapoi în Neva, iar ostașii noștri făceau tot ce le stătea în puteri pentru a mări capul de pod...

Zilele de 21 pînă la 23 septembrie au fost zilele culminante ale ofensivei germane și totodată zilele de maxim avînt spiritual și moral nu numai la Kronstadt unde mă aflam atunci, nu numai pe linia întîia a frontului, dar și în întregul Leningrad...

M-am întors la Leningrad. Situația de pe front se înrăutățise și în oraș era mai greu decît înainte. El suferise în mod evident de pe urma bombardamentelor aeriene și al tirului de artilerie. Și cu alimentația era tot mai prost. Și cu toate acestea, ceva parcă se schimbasese în aceste zile, se schimbasese în mod radical.

În parcurile, în scuarurile, chiar în Grădina de Vară vedeai detașamente noi care făceau în ritm accelerat instrucție. Pe chei se improvizau puncte de foc... Orașul însuși parcă devenise mai concentrat și mai sever... Momentul de derută trecuse odată pentru totdeauna... Ce se întîmplase ?

Nimic și totul.

Se petrecuse și în apărarea militară și în sufletul oamenilor un moment de cotitură.

Oamenii mureau ca și înainte și știau că încă mulți alții vor muri după ei și nimeni din cei ce luptau pe front sau locuiau în oraș nu avea siguranța zilei de mîine și nu puteau ghici de-i va răpune un glonte, o schijă de obuz sau o bombă. La moartea prin infometare nu se gîndeau încă.

Dar apăruse lucrul cel mai de preț : încrederea, încrederea că momentul critic trecuse pentru totdeauna și nu putea să se mai întoarcă.

În *Povestirile din Sevastopol*, încheindu-și capitolul legat de vizitarea bastionului numărul 4, Tolstoi scria : „Așadar i-ai văzut pe apărătorii Sevastopolului chiar pe locul apărării și te întorci înapoi, nedînd, fără să știi de ce, nici o atenție ghiulelelor și gloanțelor, care continuă să zuiere tot lungul drumului, pînă la ruinele teatrului ; pășești cu mult calm, înălțat sufletește. Și convingerea cea mai de seamă și cea mai reconfortantă cu care pleci de aci este aceea că Sevastopolul nu poate fi cucerit, și nu numai aceasta, ci și că puterea poporului rus nu poate fi stîrbită, și lucrul acesta l-ai văzut nu în mulțimea de traverse, parapete, tranșee ingenios întortochiate, mine și tunuri unele într-altele, din care n-ai priceput nimic, ci l-ai descoperit în ochii, în vorbele, în faptele, în tot ceea ce se cheamă moralul apărătorilor Sevastopolului. Ceea ce fac ei, o fac cu atîta simplitate, atît de nesilit și de firesc, încît ești convins că pot face de o sută de ori mai mult... că pot face totul. Înțelegi că nu sentimentul meschinăriei, vanității, uitării de sine, pe care tu însuți le-ai încercat, îi mîină pe ei, ci cu totul alt sentiment, mult mai puternic, care a făcut din ei oameni în stare de a trăi tot atît de liniștit sub ploaia de ghiulele, puși în fața cîtorva sute de posibilități de a muri, în loc de aceea, singură, căreia îi este supusă toată lumea ; oameni ce trăiesc în condițiile acestea de neconținută muncă, într-o veșnică veghe și în murdărie. Pentru o decorație, pentru o avansare, sau de frica amenințărilor, nu se poate să accepte oamenii acești condiții atît de îngrozitoare ; trebuie să existe o cauză mult mai înaltă care-i îndeamnă.”

O altă cauză mult mai înaltă care-i îndemnă aveau și apărătorii Leningradului. De altfel, Leningradul în septembrie 1941 semăna perfect cu bastionul numărul 4 din Sevastopol în decembrie 1855...

.

Toți cei ce au trăit blocada Leningradului, știu că după acest septembrie a fost un octombrie foarte greu, când veneau știrile că nemții înaintau spre Moscova, a fost noiembrie când nemții au încercuit orașul cu a doua linie de blocadă, a fost decembrie cu foame și frig, apoi niște luni îngrozitoare — ianuarie, februarie, martie. Și fiecare leningrădean pierdea unul după altul pe oamenii dragi lui.

Și totuși mi se pare că acel septembrie a hotărît pentru trei ani înaintea soarta Leningradului. Încă de atunci a devenit limpede că orașul va rezista.

În românește de T. N.

Din însemnările unui operator de film

În zilele grele ale începutului Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în iulie 1941, Arkadi Petrovici Gaidar, corespondent special al ziarului *Komsomolskaia pravda* a sosit în Kievul asediat și s-a stabilit la hotelul „Continental”. La fel ca și în celelalte orașe, existau și aici detașamente ale lui Timur, și Gaidar pe care îl lega o caldă dragoste de acești copii, putea fi văzut adesea în mijlocul lor. De asemenea, pe Kreșciatik, la cinematograful pentru copii „Smena”, unde era situat statul major al timuriștilor, îi puteai vedea chiar pe unii eroi ai povestirilor lui Gaidar.

Devotamentul copiilor față de patrie era neînmormurit. Școala nr. 118 se considera mobilizată pe loc cu tot efectivul ei. Copiii pregăteau camere, unde mamele își puteau lăsa pruncii; îi ajutau atît pe bătrîni cît și familiile celor plecați pe front; se ocupau cu stringerea alimentelor trebuincioase în perioada respectivă; făceau de serviciu la spitale.

O fetiță cu codițe, cred că se numea Tania, cu săpun și prosoape curate, urca în trenul care venea de pe front și dădea o mîină de ajutor, spălînd răniții.

— Dați-mi voie să vă ajut, vă este greu — spunea ea și atentă, stăpînită de o tulburătoare emoție, spăla aceste chipuri dragi. Răniții îi mulțumeau în cuvinte mișcătoare.

În mijlocul copiilor, Gaidar, lat în spate, cu decorațiile pe piet, încins cu cartușiera, și cu sacul său de campanie, aducea cu un Gulliver. Șapca cu stea roșie ascundea o frunte bombată, iar fața rotundă era luminată de doi ochi albaștri-cenușii.

— Nu de mult am văzut doi băiețași-eroi — le spunea Gaidar copiilor. — Rămași în sat, ei au urmărit poziția trupelor dușmane și, noaptea, la adăpostul întinericului, au stricat cîteva motociclete, au luat pîdiele de la mitraliere și au tăiat firul telefonului de campanie. Informațiile furnizate de ei au contribuit la distrugerea detașamentului german.

Îmi amintesc că de pe front sosise un ostaș cu 900 de scrisori destinate familiilor de militari care se aflau în Kiev. Legăturile se întrerupseseră; cum să ajungă la destinație? Ostașul s-a adresat comitetului orășenesc al Comsomolului cu rugămintea de a-l ajuta la distribuirea cît mai grabnică a corespondenței. Au fost chemați 100 de timuriști, care în decurs de o zi au reușit să distribuie toate scrisorile.

Frontul se apropia tot mai mult de Kiev. O puternică formație germană din armatele „Sud” se străduia să cucerească orașul și să distrugă podurile peste Nipru. Corpurile mecanizate sovietice, deși au avut de

luptat cu un adversar de două ori mai numeros, i-au zdrobit pe fasciști. Frumosul oraș cunoștea în timpul zilei o viață trepidantă, era plin de animație și mișcare. Troleibusele și tramvaiele circulau.

Cerul albastru, presărat cu mici nori transparenți, se acoperea dintr-o dată de umbrele parașutiștilor nemți, aruncați în sapele armatelor sovietice.

În memoria apărătorilor Kievului a rămas vie chemarea adresată de partid și guvern poporului ucrainean: „A sosit momentul — se spune în apel — cînd fiecare, fără să-și precupețească viața, trebuie să-și îndeplinească datoria sfîntă față de patrie, față de popor”.

La chemarea partidului, 160.000 de locuitori ai Kievului au construit trei coridoare de apărare, 29.000 de voluntari au pornit la luptă.

Fiecare stradă își construia propria barcadă, la care mereu se adăuga cîte ceva, pentru a fi perfecționată.

Într-o zi călduroasă treceam cu Gaidar pe Kresciatik. Ne chinuia setea. La un chioșc de răcoritoare, un băiețel de vreo șase ani bea apă. Mama lui a cerut o porție dublă de sirop. Stăteam la rînd. Femeia ne-a explicat că medicul i-a prescris ca medicament siropul.

— Desigur, conține vitamine — a confirmat Arkadi Gaidar. Băiețelul și-a golit paharul și a întins mînușa spre cel al mamei. Gaidar l-a luat în brațe, i-a comandat un pahar mare de sirop, apoi am intrat cu toții într-o prăvălie, unde Gaidar a cumpărat pentru femeie și copil, cîteva sticle de suc de fructe.

O dată, Gaidar, stătea de vorbă cu niște ostași răniți în curtea spitalei. Era însoțit de pionieri cu flori în brațe. L-am filmat. O alarmă serioasă a întrerupt filmarea. Pelicula cu Gaidar, împreună cu alte imagini din lupta de apărare a Kievului, au ajuns la Moscova. Printre peliculele realizate de operatori, pe front, o rolă mică, singura imagine cinematografică a lui A. P. Gaidar așteaptă să fie scoasă la lumină și prezentată, pentru a ne oferi încă o întîlnire cu acel om minunat, modest, care nu va pieri niciodată din sufletele noastre.

Grupul nostru de operatori se deplasa cu mașina „M.K.”, alăt de ciuruită de gloanțele trase din avion încît prin aspectul său atrăgea întotdeauna atenția. Mergînd o dată cu această mașină spre Sviatoșino, ne-am ciocnit, pe bulevardul Șevcenko, cu un camion. Aripa și ușa au început să semene cu o armonică. Aspectul ei a devenit jalnic. La sfatul lui Gaidar, ne-am dus să reparăm mașina la garajul din apropierea pădurii Goloseevski. Garajul se afla în zona frontului. Mergeam pe șosea și ne uitam la Academia de agricultură. Printre copacii pădurii se vedea acoperișul ei, unde, știam bine, că se afla un punct de observație nemțesc. Garajul era plin de fum. În uriașa încăpere stăteau aruncate multe taxiuri vechi. Am ales o mașină de la care să împrumutăm unele materiale pentru a o repara pe a noastră. Loviturile de ciocan aducînd aminte de munca pașnică, sunau straniu în atmosfera războiului. Fiecare lovitură avea o rezonanță specială în creierul și în inima noastră... Înarmat, stăteam la pîndă, iar Gaidar și șoferul reparau mașina. Am pornit mai departe. Lîngă studioul cinematografic „A. Dovjenko” pe locul actualului complex de blocuri, era pe atunci un maidan. De departe se auzeau bombe. Ne-am apropiat de Sviatoșino... Pe șosea se odihnea cadavrul unui băiețel de vreo patru ani. Era acoperit cu un strat gros de praf.

În casa unde ne-am oprit era anchetat un prizonier S.S. Un vlăjgan zdravăn cu mîncile suflecate, care fuma țigări sovietice. Eselistul se purta trufaș și obraznic. Proslăvea superioritatea armatei germane, evoca des numele Führerului, afirma că rezistența armatei sovietice este inutilă.

Arkadi Petrovici s-a enervat. El cunoștea situația de pe front, înțelegea mersul evenimentelor.

— Nu de mult am fost într-o unitate care apăra un pod — a spus Gaidar. Acolo, în regiunea Belogorodka, nemții au încercat să treacă riul Irpen dintr-odată, dar au fost opriți. Au ocolit pe malul de vest, în direcția Gorenici, și din nou au forțat riul — dar și de astă dată au fost respinși. Corpurile noastre mecanizate îi încercuiesc pe nemți și îi distrug cu zecile de mii.

Armata, destinată de comandamentul german să dea asalt asupra Moscovei, a înțepenit aici, bate pasul pe loc. Noi ne-am convins că nemții se tem de atacurile aviației noastre, de focurile tunurilor și mitralierelor sovietice. Iată deci superioritatea armatei germane! Voi vă purtați din cale-afară de politicoși, cu fascistul ăsta, îl tratați cu „Kazbek”, iar el și-a luat nasul la purtare și s-a umflat în pene ca un curcan.

De aici am pornit cu Gaidar spre linia întâi, în direcția riului Irpen. Pe șoseaua spre Jitomir, care împarte pădurea în două, am zărit așezări cu denumiri poetice „Visul”, „Iubită”, „Fericirea”. Gaidar a remarcat:

— Cît de aproape este linia întâi. Fasciștii se apropie de „Vis”, de „Iubită”.

Dintr-odată însă șoseaua s-a întrerupt, baricadată de pini uriași și pie-dici anti-tanc. Am luat-o prin pădure spre unitățile noastre militare. Lîngă riul Irpen, care curge la 15 km de Kiev, se află o luncă mlaștinoasă lungă de aproape un kilometru. Fortificațiile durabile de apărare, construite de locuitorii Kievului marcau prima linie de apărare. Dușmanul se afla dincolo de rîu. Trebuia să-i aflăm exact poziția și efectivul unităților. Cercetașii trimiși noaptea pe celălalt mal al riului Irpen n-au obținut destule informații. Iar ziua numărul mare de posturi de observație, aflate pe malul de vest al riului, făceau imposibilă traversarea. Adulții erau opriți. Mai exista o singură soluție; Gaidar, cu inima strînsă, a propus să fie folosiți copiii. Alegerea s-a oprit asupra a doi frați — Sașa și Marina, care cunoșteau excelent locul, știau fiecare potecă din pădure, fiecare ripă și mlaștină. Aveau cunoștințe și printre locuitorii din sate. Sașa și Marina se puteau întoarce, fără a trezi bănuieli, acasă la mama lor rămasă pe teritoriul ocupat de nemți, și culege astfel informații despre dușman. Arkadi Petrovici i-a pregătit el însuși pe copii pentru această trecere în spatele liniei adverse. Cu o amărăciune, pe care se străduia s-o ascundă față de copii, le-a explicat cum să-și îndeplinească fără cel mai mic risc misiunea și cum să-și întipărească în memorie cele văzute.

Pe întuneric, Marina a traversat riul cu cercetașii, iar Sașa, de îndată ce a intrat în apă, s-a speriat. Martorii oculari povesteau că Gaidar, care a mers în noaptea aceea împreună cu cercetașii, îl liniștea pe băiețel și voia să-l ducă pe umeri. Dar Sașa a mers atent alături de el, căutînd să nu facă zgomot. După ce i-au lăsat pe copii acasă, cercetașii au pornit în marșul de noapte. Apoi, ostașii de legătură veneau noaptea și, la locul convenit, luau informații de la Sașa și Marina...

O dată mergeam cu mașina pe malul stîng al Niprului. Deasupra noastră zburau Messerschmidt-uri și alte avioane germane. Se auzea vuietul avioanelor de vînătoare, șuieratul celor de bombardament. Cerul vuia de împușcături și explozii. Bombele cădeau în apă, departe de noi. După bombardament pescarii au ieșit cu bărcile să prindă pești amețiți. Din spre oraș se auzea canonada artileriei. Kievul se apăra.

Trecînd podul, ne-am îndreptat spre Brovari. La marginea drumului, colhoznici cu căruțele oprite, mulgeau vacile. Ne-am apropiat de ei. Bătrîni și copii priveau în tăcere, flacăra vreascurilor, amintindu-și de vatra lor, pierdută parcă, într-un trecut îndepărtat. Gaidar, neliniștit, a camuflat abil focul, pentru a nu fi zărit de avioane. Ne-au pus în față niște câni și o oală cu lapte spumos mirosind a iarbă. La rîndul nostru le-am oferit colhoznicilor pîine proaspătă.

Pe cerul negru al Ucrainei, presărat generos cu stele, își plimbau privirile bățăioase reflectoarele. Din timp în timp izbucneau scînteii pricinuite de explozii. Orizontul îndepărtat se împurpura brusc, pentru ca apoi imediat să se întunece din nou. Greierii își continuau nestingheriți cîntecul. În întuneric, vacile se mișcau încet rumegînd iarba plină de sevă.

Arkadi Petrovici a găsit imediat un limbaj comun cu colhoznicii și a aflat numele copiilor care stăteau lîngă noi. Apoi, întrucît ținea minte aproape tot ce scrisese, le-a istorisit o povestire din volumul său *Secretul militar*, despre un băiat poreclit Kibalciș. După ce a terminat, micuțul Alioșa a spus :

— Nu-mi place în ruptul capului că băiatul moare. Eu mi-aș închipui alt sfîrșit. A venit Armata Roșie și l-a salvat pe băiat. L-au mulțumit pentru vitejia lui, pentru faptul că a păstrat cu curaj secretul militar. Băiatul s-a întors acasă, liniștit, spre cîmpurile nesfîrșite și spre luncile verzi unde a crescut secara și a înflorit hrișca, unde printre grădinile înflorite, îl așteaptă căsuța în care a locuit cu tatăl și fratele său mai mare.

Dar nu l-a mai găsit nici pe tată, nici pe frate. Băiatul a plecat la oraș și a intrat la școala de meserii fără să spună cine este.

Mult l-au căutat pe băiat. Căci pentru vitejia lui, pentru felul în care a păstrat taina militară, guvernul sovietic i-a dat o decorație. Nimeni n-a știut unde se află Kibalciș și atunci decorația lui au prins-o de steagul Comsomolului.

Arkadi Petrovici l-a îmbrățișat pe Alioșa. Nu sînt sigur că reproduc chiar cuvînt cu cuvînt spusele lui Gaidar, dar sensul a fost următorul :

— Ei, prietene... Crezi că scriitorul este liber să dispună de soarta eroului său ? Nu. Eroul are într-o carte viața lui, independentă. El se opune, nu vrea să acționeze împotriva adevărului vieții. Crezi că eu am dorit să-l trimit pe băiat la moarte ? Dar el nu mi-ar fi iertat dacă aș fi compus un sfîrșit fericit. El s-a purtat ca un erou. În asta stă măreția și gloria lui. Și-a dat viața pentru patrie, iar această faptă trebuie să devină o pildă pentru toți.

Apărarea eroică a Kievului a durat 83 de zile. Nenumărate divizii ale armatei hitleriste au fost zdrobite ; peste 100.000 de călăi fasciști — nimiciți. Dușmanul a reușit să pătrundă în oraș doar în momentul cînd din cauza anurilor împrejurări, armata sovietică a părăsit Kievul din ordinul comandamentului suprem. Aceasta s-a întîmplat la 21 septembrie.

M-am despărțit de Gaidar în primele zile ale lui septembrie. La 12 septembrie am fost transportat cu un avion sanitar din spitalul orașului Priluka la Harkov.

După cum se știe, Gaidar n-a folosit locul care i s-a oferit în avion pentru a fi evacuat și a rămas pe teritoriul ocupat de dușmani, încadrîndu-se într-un detașament de partizani.

A murit la 26 octombrie 1941, aproape de satul Lepiava, cînd a ieșit cu arma în mînă pe terasamentul căii ferate să cerceteze dacă este liber drumul pe care urma să treacă detașamentul de partizani.

Din jurnalul Ninei Kosterina

fragmente

1. septembrie. Soarele arde, învăluind în razele sale luminișul pădurii. E prea cald. Parcă m-aș duce să fac o baie. Dar uite că o boare de vânt a răcorit atmosfera. Pădurea a şușotit, și-a scuturat frunzele îngălbenite și a oftat adînc de parcă ar fi spus: „E tîrziu... A venit toamna“.

Azi e înfii septembrie. De ar fi fost totul normal, am fi plecat la Moscova și m-aș fi dus la cursuri. Dar ni se cere să rămînem aici să ducem mai departe lucrările, lucrări care nu se știe cui folosesc și dacă vor folosi vre-odată cuiva... Pîrjolul războiului a cuprins toată țara, „de la stîncile reci ale Finlandei și pînă la Kolchida arzătoare“, dușmanul a intrat adînc pe cîmpiile și pădurile noastre...

Viitorul este întunecat și amenințător. Dar eu m-am hotărît: voi înfrunta acest viitor...

Cerul albastru, de o culoare puțin albicioasă, e acoperit de nori ușori, soarele arde, în jur e pădurea. Niciodată n-am să uit pădurile din Tambov. Pădure scumpă! Mi-ai fost un prieten drag și grijuliu, ai ocrotit iubirea noastră de privirile indiscrete și poate chiar răuvoitoare, ne-ai îmbrățișat cu ramurile tale bogate și ne-ai șoptit povești... N-am să uit nici poenițele cu covoarele lor de flori pestrițe... Acum, peste cîmpii a trecut coasa, a tăiat florile și iarba și în mijlocul lor s-au ridicat căpițe de fin. La început, pufoase și aromate, ele s-au înnegrit după ploaie și s-au pleostit. În mijlocul poeniței se înalță singuratecă și posomorită, căpița mea...

2 septembrie. Bunul nostru Ivan Andreevici, dădaca noastră, a făcut un popas lîngă rîuleț, a scos rucsacul și ne-a propus să pregătim un șașlic. Cu țipete de bucurie, ca niște copii, ne-am repezit să-l ajutăm. Ivan Andreevici și-a asumat rolul de bucătar șef, iar nouă ne-a revenit misiunea de a strînge vreascuri și de a aprinde focul.

În costume de baie, pe jumătate despuiate, alergăm pe malul apei, culegînd vreascuri. Un foc puternic izbucnește, iar noi asemenea unui trib de sălbatici sîntem gata să încingem o horă în jurul lui. Ivan Andreevici ne-a tratat cu un șașlic grozav. Am mîncat cu o poftă

Nina Kosterina, comosomolistă, a murit eroic în zilele Marelui Război pentru Apărarea Patriei, îndeplinind o sarcină de mare răspundere în spatele frontului inamic. Dăm aici cîteva fragmente din jurnalul ei de însemnări, publicat nu de mult în revista NOVII MIR. Acest jurnal, început încă în 1930, cînd Nina avea 15 ani, a fost încheiat în ziua de 14 noiembrie 1941, ziua plecării tinerei fete împreună cu detașamentul de partizani. În vara lui 1941, Nina, studentă la Facultatea de Geologie, a plecat la practică cu o expediție geologică.

neună bucațelele de carne arsă, afumată, amestecată cu puțin nisip... Apoi am făcut baie, ne-am zbeșuit în apă și am ris de Ivan Andreevici... Dar cînd stau să mă gîdesc, mă doare sufletul că undeva aproape, curge sînge, orașe și sate se destramă în foc și pulbere... Și nu-mi mai vine să rîd.

3 septembrie. E greu de spus ce e mai frumos: brazii înalți și falnici, codrul gînditor și sever, sau mestecenii veseli, eleganți de parcă ar fi o horă de fete. Mie personal, îmi plac mai mult pădurile tăcute și posomorite de brazi. Mi-a rămas adinc întipărit în minte un colțișo din pădurile mele...

Lîngă Krutița, dincolo de rîpă, codrul de brazi formează ca un fel de crăpătură prin care trece un drum nu prea mare. E un loc de-o frumusețe care m-a uimit...

Mi-era sufletul apăsător. Am venit în pădure să plîng la umbra brazilor posomorîți și totuși atît de gingași și parcă m-am simțit ușurată. M-a odihnit frumusețea marelă a pădurii. Cît e de frumoasă viața! „Chiar în dureri și în suferințe există bucuria vieții mari! Nu plînge, omulețule!” Am privit cu recunoștință în sus spre virfurile brazilor care păreau să-mi șoptească, legănîndu-se ușor... drumul șerpuia, în jur era pustiu... Toamna se apropia cu pași grăbiți. Încă două-trei săptămîni și te voi părăsi scumpul meu codru, mă voi duce, voi pleca, trebuie să plec într-acolo unde se desfășoară marea bătălie... Parcă mă întristez, gîndindu-mă că părăsesc locurile unde am fost fericită... pentru a căuta o nouă fericire în altă parte. Dar o voi găsi neapărat!

Și-mi pare că aud brazii spunîndu-mi: „Trebuie să trăiești așa încît să ai dreptul să mergi cu capul sus și să-l ții tot așa de sus, de mîndru și de neațîrnat cum îl ținem noi”.

„Pe oameni ca aceștia, soarta îi înfrînge! — șușotiră speriați mestecenii. Furtunile puternice frîng pe cei mîndri, îi smulg din rădăcini... Smerește-te, pleacă-te”.

„Da, dar cei care reușesc să înfrunte și să învingă furtuna devin și mai puternici, și mai mîndri... Nebuniei celor viteji noi slavă-i cîntăm!” răsună foșnetul pădurii.

20 octombrie. Ce șotii îmi face soarta și firea mea! Iată-mă de două săptămîni rătăcind împreună cu un tren înțesat de soldați.

M-am hotărît brusc și definitiv să plec la Moscova. Oricît a încercat să mă convingă șeful expediției să rămîn, oricîl a protestat, nu m-a înduplecat și a fost nevoit să-mi dea o adresă că plec la Moscova... M-am dus la gară, dar trenurile nu mai circulă în mod regulat. Am văzut un tren militar. M-am dus într-acolo. Un sergent tinerel mi-a întins mîna și am urcat în vagon. Și am pornit. De fapt, mai mult stăm pe loc decît mergem, stăm și ziua, stăm și noaptea, și mai ales nu știm încotro mergem. Se așteaptă niște directive ale comandamentului. Astăzi, cunoștința mea, sergentul, a plecat la Penza...

Observații și impresii am cu duimui, așa putea să scriu o carte întregă. Doamne, cîte nenorociri și cîte suferințe în jur!

28 octombrie. Am sosit la Moscova în ziua de 24 octombrie. Am fost de-a dreptul zguduită de ceea ce am văzut. Începînd cu casa noastră, în care n-am găsit pe nimeni. Locuința era complet pustie. Umblam dezorientată din cameră în cameră, toate lucrurile erau la locul lor, cărțile în rafturi, pînă și tot felul de flecușete. Ceasul ticăia

ca de obicei și chiar difuzorul funcționa (vorbește tot atât de exact ca de obicei și vocea crainicului e aceeași ca acum o jumătate de an!). Dar nu mai era nici mama, nici mica Verocika, nici surioara Lealea, nici bunica, nici mătușile... Pustiu și tăcere. Pe biroul meu am găsit o scrisoare de la mama în care mă anunța că trustul lor a fost evacuat în Urali. Și mă sfătuia să plec și eu în Urali...

La prima vedere, Moscova pare aceeași. E adevărat, face o impresie neplăcută faptul că multe ferestre sînt bătute în scînduri, iar altele parcă nițel mototolite. O bombă a lovit clădirea Universității, pe trotuar o grămadă de geamuri sparte, casele din apropiere și de peste drum au rămas toate fără geamuri.

Pe Kalușskaia, din loc în loc se ridică baricade... Minunatul pod Krîmski este minat și pietonii nu mai pot circula.

Îmi pare rău de toate clădirile din Moscova: „Balșoi Teatr” a și fost lovit. Mă plimb prin oraș și mă gîndesc cu teamă — încă o tonă de exploziv și o să dispară încă o clădire minunată! Poate că văd pentru ultima oară Biblioteca Lenin, în sălile tăcute și primitoare ale căreia am meditat atîta, am trăit atîtea clipe frumoase.

5 noiembrie. Astăzi am hoinărit mult prin Moscova și am văzut multe. M-a uimit o clădire. Văzută din față, de pe stradă, pare întregă. Dar e numai o iluzie. A rămas numai fațada, iar în spatele ei, nimic. Prin ferestrele sparte strălucește cerul albastru. E ca un decor prost de teatru.

Trăim zile pline de o așteptare îngrijorătoare. Hitler și-a strîns forțele. Se pregătește să se năpustească asupra Moscovei.

Trebuie să mă hotărăsc și cît se poate mai repede, nu pot rămîne un spectator impasibil. Sigur, poate fi ademenitor să trăiești ca Flavius, ca impasibilul Flavius din *Războiul iudaic*, dar viitorul n-are să mi-o ierte niciodată. Și în timp ce eu stau în această cameră plăcută, oamenii luptă, suferă, mor.

Salve antiaeriene. A fost o zi geroasă, minunată, hitleriștii n-au tulburat Moscova. Acum se înserează... Ce va fi?... Se aude sirena. „Cetățeni, alarma aeriană!” repetă de cîteva ori crainicul cu o voce schimbată. Cineva din apartamentul vecin îmi bate la ușă. „E alarmă, alarmă!” Dar moscoviții rămași în oraș, s-au obișnuit cu bombardamentele și nu prea se mai duc în adăposturi. Eu, cel puțin, n-am fost niciodată.

Dacă ai sta să judeci după relatările martorilor oculari, sînt destule victime ale bombardamentelor. De curînd, pe strada Gorki au fost omorîți mulți oameni care stăteau la rînd în fața unui magazin de alimente: voiau să cumpere stafide și în locul lor au căpătat bombe. Se spune că toată strada era înțesată de cadavre. Dar eu mă plimb liniștită pe străzi, chiar și în timp de alarmă... Iar noaptea dorm atât de adînc că nu aud nimic.

13 noiembrie. ...În ziua de 16 noiembrie plec într-un detașament de partizani. Iată că și viața mea pornește pe același drum pe care a mers tatăl meu.

Comitetul de partid al raionului Lenin m-a îndrumat să merg la C.C.: „Acolo veți găsi ceea ce doriți”. La C.C. am avut o discuție îndelungată în decursul căreia unii dintre cei care au venit împreună cu mine au renunțat singuri, înțelegînd seriozitatea și primejdia excep-

țională a misiunii noastre. Am rămas pînă la urmă numai trei. Dar am rezistat pînă la capăt. „E un iucru greu, înspăimîntător, primejdios!” căuta să ne convingă activistul Comitetului Central. Dar mie mi-era frică de un singur lucru : ca nu cumva în cursul verificării actelor să se descopere că sînt mioapă. Căci atunci înseamnă că totul s-a dus pe apa sîmbetei. Ni s-a spus că va trebui să sărim cu parașuta din avion. Ei, asta e lucrul cel mai ușor, un fleac. Vom acționa separat, fiecare de unul singur. În cazul cel mai bun, cîte doi. Asta e greu... În pădure, iarna, pe zăpadă, în întuneric în spatele dușmanului... Ei, e limpede, doar nu ne trimite să ne petrecem concediul de odihnă ! Așa dar, în ziua de 16 noiembrie, la ora 12, în fața cinematografului Coliseu.

14 noiembrie. O, desigur, nu sînt de granit și nici măcar de piatră. Și de aceea îmi simt sufletul împovărat. Sînt singură și trăiesc ultimele zile în casa noastră. Credeți oare că nu-mi trec tot felul de bazaconii prin cap, că nu-mi pare rău să las casa noastră primitoare și să plec în necunoscut ? O, nu e chiar așa, nu e chiar așa... Și mă simt singură. În aceste zile îmi lipsesc mai mult ca oricînd prietenii... Către camerele pustii și în minte reînvie frînturi, imagini din viața noastră de altădată. Aici mi-am petrecut copilăria, adolescența... Cu dragoste și tristețe răsfoiesc cărțile, scrisorile, însemnările, recitesc pagini din jurnalul meu intim... Uite, am găsit și niște însemnări întîmplătoare pe bucățele de hîrtie.

Îmi iau rămas bun de la toate, și de la cărți, și de la jurnalele de însemnări, și de la toate aceste flecuștețe de care este legată viața cotidiană, care-mi sînt familiare încă din anii copilăriei...

Îmi iau rămas bun și de la jurnalul meu. Cîți ani de-a rîndul mi-a fost tovarăș de drum ! Lui i-am mărturisit nemulțumirile și insuccesele mele. Nu m-a părăsit nici în clipele mele cele mai grele, iar eu i-am mărturisit, cu sinceritate, tot adevărul... Poate că vor veni zile în care, după ce voi fi biruit furtunile, mă voi întoarce la paginile tale îngălbenite și ofilite. Sau poate că... Nu, vreau să trăiesc ! Seamănă a paradox, dar așa este în realitate : mă duc pe front pentru că acolo pot simți bucuria vieții, acolo simți că vrei să trăiești, să muncești și să făurești... Să trăiești, să trăiești !

S C R I S O A R E C Ă T R E M A M A

8 decembrie

Dragă mamă,

Nu ți-am mai scris de mult, dar crede-mă mi-a fost imposibil. De abia m-am întors dintr-o misiune și acum mă odihnesc. În curînd plec din nou. Aș vrea să vezi ce grozav sînt echipată ! Avem lenjerie călduroasă, pîslari, pufoaică, mănuși de lînă... Într-un cuvînt nu mă paște primejdia de a îngheța. Împreună cu mine mai sînt aici mulți tineri. De acasă am plecat în ziua de 16 noiembrie. La început, neobișnuită să dorm în pădure, în zăpadă, am făcut o anghină, dar acum sînt perfect sănătoasă. Îmi scrieți prea puțin. Uite, acum m-am întors din misiune și am fugit de îndată să văd dacă nu cumva sînt scrisori. Dar

n-am găsit nimic. Mă doare în suflet, mamă. Scrieți-mi mai des și spune tuturor a lor noștri adresa mea. Nu fii tristă, mamă, deocamdată totul e bine. Sărută-le din partea mea tare, tare de tot pe Verocika și Lealea. Iar eu te sărut pe cutele aspre ale feții tale.

Nina

Comisariatul Poporului pentru Apărare al U.R.S.S.
Statul Major al Comandantului de Armată

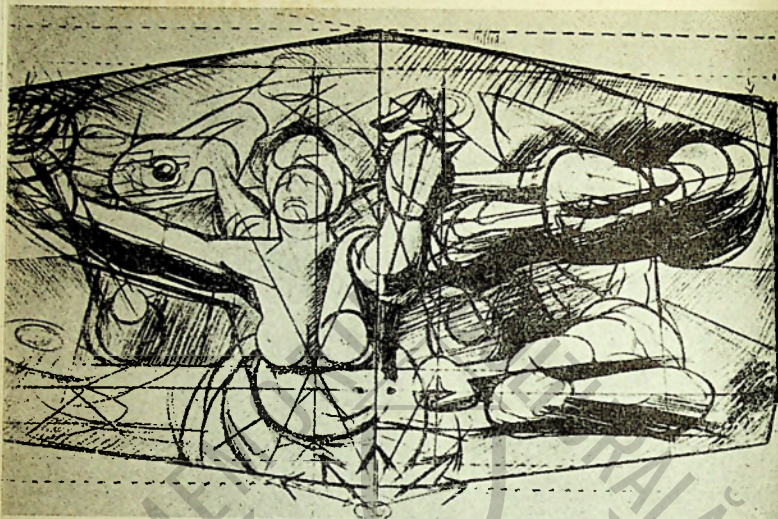
20 ianuarie

Către Kosterina Ana Mihailovna

Înștiințarea nr. 54

Fiica dumneavoastră KOSTERINA NINA ALEEXEEVNA, născută la Moscova, luptând pentru patria socialistă și îndeplinindu-și jurământul militar, a murit ca un erou, îndeplinind o misiune militară în decembrie 1941.

Colonel Kuprianov
Șeful Comandamentului districtual

SIQUEIROS, Desen pentru pictura murală „Noua Democrație”
(*Palace of fine Arts*)

Omul cu degetele zdrobite

Omul cu degetele zdrobite își aruncă umbra prin lume.
 Pornind din codrii de moliști și de brazi ai Norvegiei,
 de-a lungul Europei și dincolo de Mediterana,
 până la palmierii oazelor din Libia,
 el e viu și vorbește în graiul degetelor sale pierdute.
 Un fiu al Norvegiei, strecurat printre rețelele Gestapo-ului
 și printre patrulele naziste
 a povestit această întâmplare petrecută în țara norvegă.
 Norvegienii și-au făcut din inimi altare pentru omul acesta
 anonim
 care-a refuzat să-și amintească numele, numele, numele
 dorite de Gestapo.
 „Spune-ne aceste nume. Vorbește ! Avem nevoie de numele
 astea !”
 Iar omul i-a înfruntat, privindu-i în ochi, și orele s-au scurs
 fără ca vreun nume să fie rostit, — ore și ore în șir,
 fără ca Gestapo-ul să afle vreun nume.
 I-au spus atunci c-au să-l zdrobească, așa cum i-au zdrobit
 și pe alții.
 Biciul lor de cauciuc i-a sfichiuit fața și gâtul —
 biciul acesta pricinuieste durere fără a lăsa urme indiscrete
 și e mai chinuitor decât glonțul care ucide într-o clipită,
 în fața plutonului de execuție.
 Gestapo-ul a cumpănit bine și a hotărât să aplice alte
 metode :
 „Spune-ne aceste nume. Cine erau ? Vorbește ! Dacă nu,
 e vai de tine !”
 Dar n-a fost rostit niciun nume, niciunul !
 Atunci, i-au zdrobit degetul mic de la mîna stîngă.
 Au urmat alte trei degete, și degetul gros al aceleiași mîini.
 Dar n-a fost rostit niciun nume, și omului i s-a dat o zi
 și o noapte răgaz să se gîndească.

Apoi i-au cerut din nou să vorbească, dar el le-a răspuns
prin aceeași tăcere.

Degetul mic al mîinii lui drepte s-a simțit răsucit,
pînă cînd a rămas atîrnat deasupra unei răni sîngerînde.
Au urmat alte trei degete, zdrobite și dumicate unul

cîte unul,

apoi degetul gros, sfărîmat pîn-la os.

S-a gîndit oare omul la viorile sau acordeoanele pe care
nu le va mai atinge niciodată ?

S-a gîndit oare omul la pârul de prunc sau de femeie pe
care nu-l va mai desmierda niciodată ?

Sau la ciocanele ori creioanele pe care nu le va mai putea
folosi niciodată ?

Sau la mînușile ce nu i se vor mai potrivi niciodată ?

Poate că, o clipă, a rîs de Gestapo —

spunîndu-și că de-aci înainte n-o să mai țină în mînă nici
cuțit, nici furculiță,

nu va mai duce la gură nici o cană

și nu va mai fi silit să se iscălească.

Dar toate astea erau doar o parte din planul Gestapo-ului —
el urmărea un anumit scop,

voia să se știe în Norvegia că Gestapo-ul poate fi

groaznic,

voia ca oamenii să-și șoptească, îngroziți :

Iată cum îi tratează naștiții pe cei care refuză să vorbească
sau să dea în vileag nume.

„Îți mai oferim un prilej de a colabora cu noi”.

Dar omul nu le-a dezvăluit niciun nume.

Limba lui zăvorîtă, voința lui norvegiană a înfruntat voința
nazistă,

mîndria și credința lui în libertate

îl făceau să-și dorească moartea decît să li se supună.

Atunci, ei au săvîrșit un ultim act de salbăticie :

i-au sfărîmat cotul brațului stîng,

apoi i-au zdrobit umărul ;

iar în clipa cînd omul a deschis din nou ochii,

i-au sfărîmat brațul drept, întîi la cot, apoi la umăr.

Omul își pierduse, firește, memoria, nu-și mai amintea acum
nici de numele lui, necum de al altora.

Și iată, oameni ca tine, ca mine și ca mulți alții,

nu-l pot uita niciodată pe omul cu degetele zdrobite :

voința, mîndria lui de om liber, trăi-vor mereu.

Umbra lui se mișcă, iar sfintele lui degete vorbesc.
Omul le vorbește semenilor săi despre o mie de morți
groaznice
pe care e mai bine să le îndure, pe rînd, decît să spună
DA, DA, DA
atunci cînd răspunsul e NU, NU, NU, iar moartea e
binevenită
Și vine repede, ca un pas lin făcut într-un limpede și blînd
miez de noapte.

În romînește de PETRE SOLOMON

CORNELIUS RYAN

Ziua cea mai lungă

Cornelius Ryan e un gazetar. Pentru ca să scrie această carte dedicată debarcării anglo-americane pe coastele Franței, a străbătut plajele Normandiei, în timpul războiului și după război, a căutat supraviețuitori pe două continente și în cinci țări, a corespondat cu 1000 dintre ei, a intervievat alți 700, a utilizat aproape 500 de declarații, a cercetat arhive, a stat de vorbă cu mari generali, cu militari și civili și a folosit doisprezece oameni care să-i trieze materialul adunat și să i-l traducă atunci cînd era cazul. Pentru ca, în fine, cartea să ia ființă, mai era nevoie de o idee care s-o organizeze și de talent. Nu i-a lipsit nici una, nici alta. Și cînd această idee i s-a impus definitiv nu l-a mai putut dezarma nici chiar descoperirea destul de surprinzătoare că în lume circulau deja încă vreo 300 de cărți, exact pe aceeași temă.

Pentru spiritele așezate și ordonate, care ori de cîte ori iau o carte în mînă simt nevoia s-o claseze după modelul unui naturalist, pe clase și încrengături, o asemenea carte este mai întotdeauna un prilej de iritație. Căci Ziua cea mai lungă nu e nici istorie, nici roman, nici reportaj. Nu e istorie pentru motivul grozav de simplu că Ryan nu e un istoric: studiul complicat al epocii nu intră în vederile și mijloacele sale. Nu e roman: pentru asta ar fi trebuit să imagineze mai mult decît îi este îngăduit unui bun reporter deprins cu disciplina muncii sale. Și nu e un reportaj: pentru că derogă de la una din legile de fier ale genului, să fie adică o mărturie directă la timpul prezent. La drept vorbind, cartea e cîte ceva din toate astea: căci în munca sa, autorul nu s-a putut lipsi nici de un anume studiu al împrejurărilor, nu s-a putut sustrage definitiv nici obligației de a imagina fie chiar și numai în marginea unor mărturii autentice, n-a putut cu nici un chip renunța la mijloacele reportajului.

Toată munca de elaborare a cărții poartă pecetea tehnicii gazetărești. Chiar ideea de a-și aduna materialul de bază din interviuri și corespondențe — e a unui ziarist. Numai că de data asta, operațiunea a luat proporții cu adevărat americanești. Nu mai era vorba de a despuia teancuri de documente, ci de a răscoli prin amintirile mai mult sau mai puțin confluente ale citorva mii de oameni. Așa dar nu biblioteca putea să fie câmpul de bătălie al autorului, ci însăși inima cea vie a supraviețuitorilor. Și deși la momentul colectării mărturiilor, Ryan e un gazetar — un gazetar în căutarea timpului pierdut — strădania sa, luminată de îndemnul acestei epoci avide de autenticitate, a căpătat caracterul original al unei munci de arheolog. Într-adevăr, a dezgropa de sub molozul timpului, vocea colectivă a unui eveniment, a reconstituit din mii de frânturi de amintiri, monumentul unei zile, a unei singure zile — aceasta e o treabă dificilă și delicată de arheolog.

Dacă ne putem închipui un personaj cu darul ubicuității, care ar sta să colecționeze fiecare notă a unei simfonii pierdute de prin mii de locuri pe unde a fost cîntată, ne-am putea face o idee destul de judicioasă despre munca autorului și despre formula cărții. La fiecare pagină, scena se deplasează: din Franța în Anglia, din Germania în Franța, din birourile statelor majore în taberele militare, din aer pe pămînt, de pe câmpii pe mlaștini, de pe un vas pe altul, de la prora la pupă, de pe plajele nisipoase în adăposturile blindate. Fiecare scenă e scrisă pe baza unei mărturii. Demiurgul e reporter.

Știe o groază de lucruri: de la numărul de morți, la numărul pe care-l purta la pantof soția lui Rommel. Și e pretutindeni, deși se refuză constant atenției noastre; cel mult, scoate capul pe undeva prin subsolul vreunei pagini, într-o notă cu literă măruntă, cu aerul modest și obiectiv al unui ghid care îți dă o informație în plus.

Deși nu are formația unui istoric, nu-i lipsește gustul istoriei. La numai cîțiva ani după război, cînd ne vorbește despre tehnica și straniile lui mașini, o face cu ironia aceea binevoitoare cu care noi înșine privim adesea, în filmele de mare montare, asediul străvechilor cetăți. Cuirasatele, tancurile amfibii, vasele de asalt, planoarele uriașe — toate au ceva din aerul desuet al unor viețuitoare preistorice, inutil împlășate, excesiv de greoaie. Cînd ne înfățișează oamenii, are uneori fiorul acela, deopotrivă de familiar istoricului ca și romancierului care, beneficiind de cunoașterea destinelor, știiu precis că omul acesta care încă ride fericit în primul capitol, va fi în ultimul capitol un cadavru solemn spînzurat, în chingile parașutei sale, sau un hoit nemernic legănat de fluxul nestatornic al mării.

Personajele sale — sutele sale de personaje — se definesc în acțiune: un nume, un gest, un cuvînt e destul. Într-un paragraf se epuizează un destin. De la un paragraf la altul am traversat două lumi. E tehnica unui regizor de cinema, a unui spectator, a unui om deprins să privească, mai degrabă decît să citească gîndurile din dosul frunții, ca un fel de Asmodeu trecut pe la școala lui Proust și Dostoievski. Cînd ține totuși să ne comunice ce gîndesc oamenii aceștia, însăilează între ghilimele o măturie obținută la nivelul prezentului, posterioară evenimentului cu ani de zile. Chiar dialogurile ce ne sînt oferite au aerul unui document reprodus, semnificația unui citat. Și într-un anume sens, asta chiar și este cartea: un document — unul care poate să se adauge ca o filă în bibliografia unui istoric, mai degrabă decît să se inspire din ea.

Ca să pună ordine într-un material atât de bogat și de fărâmițat, autorul a simțit nevoia să-și organizeze cartea cu atenție. Și a făcut-o în chipul cel mai simplu, mai nimerit, montînd întregul material pe scheletul unei zile. Așteptarea, Noaptea, Ziuă — sînt marile compartimente ale aceluiași eveniment. Cînd obține o mărturie — lucrul este evident — o fracționează și o repartizează odată, să zicem la momentul „Așteptării” și altădată la momentul asaltului din zori. Cu cîteva asemenea personaje istorice, care apar episodic, de două, trei ori, autorul consolidează unitatea cărții. Dar deși cartea e montată, după tipul clasic, pe capitole care grupează faptele pe familii și le relaționează semnificativ — adevărata celulă constitutivă a cărții nu este „capitolul”, ci „secvența”. Cartea are în cea mai mare măsură caracterul unui scenariu. Și nu e de loc o întîmplare că a inspirat un film.

Cu atîtea calități, impresia la lectură e că nu lipsea decît foarte puțin acestei cărți ca să fie o carte de seamă. Nu e decît o carte interesantă. Autorul imaginează dificil, ideile n-au înălțime, stilul e pedestru. Cînd e vorba de generali, autorul își pierde spiritul critic. Rommel e un soț ideal, Speidel un mare meloman. Nici unul dintre generalii nemți nu pare să fi aflat ce e hitlerismul; habar n-au că sînt hitleriști. Destul de curios e cazul lui Rommel: un om care și-a păstrat faima de mare căpitan, în ciuda faptului că a pierdut toate marile bătălii decisive; un general de talent căruia, s-ar părea, numai lipsa de resurse a țării sale i-a asigurat toate înfrîngerile. Ryan înclină să acrediteze această legendă și-i atribuie în acest sens un cuvînt foarte semnificativ: „Dacă aș comanda forțele aliate, cred că aș putea pune capăt războiului în 15 zile”. Cu Speidel, lucrurile sînt și mai simple; autorul a cedat șablonului curent, popularizat de atîtea filme și de atîtea cărți în care olișterul neamț, elegant și manierat, cîntă din Bach, recită din Goethe, citează din Kant — și iese afară, cu un cuvînt de scuză, ca să se achite conștiincios de obligațiile curente ale profesiei: să comande un pluton de execuție. Evident, partitura lui Speidel e scrisă cu destulă amabilitatea: momentul execuțiilor nu este înfățișat; numai exercițiile melomanului.

Dar adevărata valoare a cărții e acolo unde găsim pe adevăratul ei erou: masa — masa mare a combatanților. Aici numele proprii nu salvează din anonim pe nimeni. Ryan i-a văzut uneori prea de aproape și prea bine, știe cum arată un soldat mort și nu simte nici o nevoie să-i idealizeze. Eroii lui sînt oameni modești, obosiți, speriați, chinuți de mizeriile întîmității prelungite. Durerea este cel mai adesea partea lor de zestre. Dar oamenii aceștia luptă ca să învingă un dușman redutabil, crud și perfid. Nu e loc nici timp pentru milă și discuții savante. Dar ori de cîte ori vezi triumfînd omenia în mijlocul măcelului, se impune sentimentul tonic că omul e capabil să-și domine nebulina. Englezii îl poartă în bagaje lor pe Shakespeare, așa cum rușii îl purtau pe Tolstoi; toți simt nevoia, în momentul marilor încordări, să-și amintească de oamenii lor de seamă și în umbra marilor lor opere să-și consolideze convingerea în geniul omului și să-și justifice speranța că e demn să-și perpetueze existența. Aici, pe front, patria are chipul acelora pe care îi iubim. Și cînd la sfîrșitul Zilei Z, un soldat de nouăsprezece ani scrie acasă „Dragă tată și mamă... eu sînt sănătos” — acesta e semnul cel mai sigur al umanității. Aici și numai aici, unde Ryan descoperă psihologia soldatului în război — cartea intră în sfera literaturii.

ALEXANDRU SEVER

Ziua cea mai lungă

fragment

AȘTEPTAREA

În zorii jilavi de iunie, satul era tăcut. Se numea La Roche-Guyon și pirotea liniștit, de aproape 12 secole, într-o buclă a Senei, cam la jumătatea drumului dintre Paris și Normandia. De-a lungul timpului nu fusese decât un loc de trecere. Singura lui curiozitate era castelul, leagănul ducilor de la Rochefoucauld. Și tocmai castelul fu cel care, cocoțat pe un creștet stîncos de munte, deasupra satului, ascuns de faleză, puse capăt pașnicei existențe a lui La Roche-Guyon.

În dimineața asta cenușie, castelul domina totul cu zidurile lui de piatră lucind de umezeală. Era aproape ora șase, dar nimic nu mișca încă în cele două mari curți pavate. Dincolo de grilaj, șoseaua națională se întindea largă și pustie, și în sat obloanele caselor cu olane roșii, rămineau închise. La Roche-Guyon era liniștit — atît de liniștit că părea părăsit. Tăcerea era totuși înșelătoare. În spatele jaluzelelor trase, oamenii așteptau să bată clopotul.

Exact la ora șase, clopotul lui Saint-Samson, o capelă din secolul al XV-lea, din vecinătatea castelului, avea să bată angelusul. În timp de pace vocea de bronz avea o semnificație foarte simplă — țărani din La Roche-Guyon își făceau cruce și murmurau o rugăciune. De mult timp însă angelusul nu-și mai răspîndea chemarea la meditație. În dimineața asta, clopotul avea să marcheze sfîrșitul interdicției de a ieși din casă și începutul celei de a o mia patru sute cincizeci și una zi a ocupației germane. Sentințele vegheau peste tot. Înfășurate în mantalele lor de camuflaj, ele schimbau garda la cele două porți ale castelului, la barierele ridicate în fiecare capăt al satului, în gherețele lipite de faleză cretoasă și în ruinele prăbușite ale unui străvechi foișor ce domina castelul. De acolo de sus, mitraliorii puteau să vadă tot ce se petrece în sat, în satul cel mai ocupat din întreaga Franță ocupată.

În spatele fațadei sale pastorale, La Roche-Guyon era în realitate o închisoare căci, pentru fiecare din cei cinci sute patruzeci și trei de locuitori ai așezării și ai împrejurimilor sale, reveneau mai mult de trei soldați germani. Unul din acești soldați, nu era altul decât feld-mareșalul Erwin Rommel, comandantul șef al grupului de Armate B, cea mai puternică forță de care dispunea Germania în Occident. El își stabilise cartierul general la castelul din La Roche-Guyon.

În acest al cincilea și crucial an al celui de-al doilea război mondial, un Rommel încordat, aproape desnădăjduit, se pregătea să dirijeze cea mai teribilă bătălie din cariera sa. Sub comanda lui, vegheau mai mult de o jumătate de milion de oameni, apărînd aproape 1500 de kilometri de coastă, de la digurile Olandei pînă la plajele cele mai meridionale din Bretagne. Armata a 15-a, unitatea cea mai importantă, era masată înaintea strîmtorii Pas de Calais, în punctul cel mai îngust dintre Franța și Anglia.

Noapte de noapte, bombardierele aliate pisau regiunea. Veterani cei de a 15-a Armate, cu nervii uzați de aceste neîncetate atacuri,

glumeau cu amărăciune, spunînd că Armata a 7-a, cantonată în Normandia, ocupa un sector cu desăvîrșire liniștit unde, la drept vorbind, nu era niciodată bombardată.

De luni de zile, adăpostite în spatele unei inextricabile jungle de colți de beton și de cîmpuri de mine, trupele lui Rommel așteptau. Dar nici un vas nu venea să tulbure apele albastre-cenușii ale Mîneci. Nu se întîmpla nimic. În La Roche-Guyon, în dimineața asta liniștită și frumoasă de duminică, nimic nu lăsa să se bănuiască o debarcare apropiată. Era în 4 iunie 1944.

Între Rommel și Lang exista oarecare amicitie și relațiile lor erau scutite de orice protocol. Se aflau împreună de cîteva luni. Lang îl cunoscuse pe Rommel în februarie și nu trecuse aproape nici o zi fără inspecții. De obicei plecau la drum către orele patru și jumătate dimineața și goneau pînă la căderea nopții, pînă în cele mai îndepărtate posturi controlate de Rommel: Olanda sau Belgia, a doua zi Normandia sau Bretagne. Feldmareșalul, încăpățînat, nu-și îngăduia să piardă nici un minut.

„N-am decît un inamic, îi spunea el lui Lang, și ăsta-i Timpul“.

Pentru a învinge Timpul, Rommel nu cruța pe nimeni, nici pe el, nici pe oamenii săi. Și asta dura din ziua cînd fusese trimis în Franța, din noiembrie 1943.

În toamna aceea, von Rundstedt, răspunzător pentru apărarea Europei Occidentale, îi ceruse lui Hitler întăriri. În loc de trupe îi fusese trimis îndrăznețul, ambițiosul, încăpățînatul Rommel. Comandantul șef al frontului de Vest, aristocratul de șaizeci și opt de ani, fu profund umilit să-l vadă sosind pe Rommel cu un *Cummibefehl*, „un ordin elastic“, ce-i dădea dreptul să inspecteze fortificațiile din lungul coastei — celelbrul zid al Atlanticului — și să-și facă raportul direct către OKW*), cartierul general al Führerului. Von Rundstedt fu atît de jignit și atît de desamăgit de sosirea tînărului Rommel — el îl numea Marschall Bubi**) — încît întrebă pe feld-mareșalul Wilhelm Keitel, șeful O.K.W.-ului, dacă trebuie să considere pe Rommel drept succesorul său. Keitel îi răspunse „să nu tragă concluzii eronate“ și că, „cu toate marile sale calități, Rommel nu era de loc în măsură să-și asume asemenea sarcină“.

Imediat după sosirea sa, Rommel porni în inspecție, să se lămurească asupra Zidului Atlanticului și ceea ce văzu îl îngrozi. Fortificațiile de beton și de oțel erau terminate doar în unele puncte, adică în principalele porturi și golfuri și în fața strîmtorilor, de la nord de Hâvre pînă aproape de Olanda. În rest, totul era încă de făcut. În unele locuri, lucrările nici nu erau încă începute. Cu toate acestea, așa cum era, Zidul Atlanticului reprezenta o barieră formidabilă. Burdușit cu tunuri enorme. Dar încă nu destule, după părerea lui Rommel. Nimic

* *Oberkommando der Wehrmacht* — comandamentul suprem al Wehrmachtului.

**) Mareșalul Bubi. Cum am spune, poate, Mareșalul Goe.

din toate acestea nu-i părea îndestulător să oprească formidabilul asalt la care Rommel — ce nu uita de loc usturătoarea înfrângere ce-i fusese impusă de Montgomery în Africa de nord înainte cu un an — se aștepta cu certitudine. Sub ochiul său critic, Zidul Atlanticului lua înfățișarea unui decor de teatru. El îl denunță ca pe o fantezie ieșită din imaginația cețoasă a lui Hitler.

Aghiotantul lui Rommel își amintea bine ziua în care feld-mareșalul îi expusese strategia sa. Se aflau pe o plajă pustie și Rommel, siluetă masivă și scundă sub mantaua grea, cu fular în jurul gîtului, mergea în lung și-n lat, agitînd bastonul său de mareșal „oficios“, o cravașă neagră, cu măciulie de argint de care atîrna un ciucure de mătase neagră, albă și roșie. Îi arătă nisipurile cu virful bastonului.

„Războiul va fi cîștigat sau pierdut pe aceste plaje, spuse el. N-avem decît o singură șansă de a respinge inamicul și asta cînd va fi în apă, bălăcîndu-se în mocirlă și luptînd să atingă pămîntul. Întăririle noastre nu vor ajunge niciodată pe locurile atacului și ar fi o nebunie să le așteptăm. *Hauptkampflinie* *), aici va fi. Toate forțele noastre trebuie să se găsească de-a lungul acestei coaste. Crede-mă, Lang, primele douăzeci și patru de ore după invazie vor fi decisive... pentru Aliați ca și pentru Germania, aceasta va fi cea mai lungă zi.

La o sută optzeci de kilometri de acolo, la cartierul general al armatei a 15-a, aproape de frontiera belgiană, un om privea bucuros zorii acestei dimineți de 4 iunie. Locotenent-Colonelul Helmut Meyer se afla în biroul său, cu o înfățișare destrămată și cu ochii roșii. Nu mai avusese parte de o noapte întreagă de somn de la 1 iunie. Dar aceea care se sfîrșea acum fusese cea mai rea din toate. N-o va uita niciodată.

Meyer îndeplinea o muncă ingrată, obositoare, primejdioasă pentru nervi. Pe lîngă funcțiile sale de ofițer la informațiile Armatei a 15-a, el conducea de asemenea unica secțiune de contraspionaj a frontului de invazie. Inima acestei organizații era un serviciu de interceptare radio, cu treizeci de oameni care lucrau în echipe, fără un moment de răgaz, într-un adăpost de beton plin de instrumente de precizie. Munca lor consta în a asculta, nimic altceva. Dar fiecare om era un specialist, vorbind curent trei limbi și nu le scăpa nici un singur cuvînt, nici cea mai mică bolboroseală morse lansată pe unde de către Aliați.

Oamenii lui Meyer erau asemenea experți și echipamentul lor atît de perfecționat, încît reușeau să capteze mesaje emise de către posturile de pe jeepurile militare din Anglia, de la mai mult de o mie cinci sute de kilometri de ei. Aceasta îi ajutase mult lui Meyer. M.P. **) americani și britanici, flectînd între ei prin radio în timp ce dirijau coloanele de trupe, îi fuseseră de mare ajutor pentru ca să întocmească lista diverselor divizii cantonate în Anglia. Dar de la un timp încoace, radiourile lui Meyer nu mai captau nici un apel. Faptul nu mai lăsa nici o îndoială: radioului îi fusese impusă tăcerea. Era un indiciu în

*) *Linia principală de rezistență.*

**) *Military Police — Poliția militară.*

plus, de adăugat acelor pe care deja le poseda, care-i îngăduia să presupună că debarcarea nu va mai întârzia.

Pe lângă numeroasele rapoarte ale agenților, detalii de genul acesta îi permiteau lui Meyer să-și facă o idee de proiectele Aliatilor. Și el își cunoștea meseria. De mai multe ori pe zi, tria teancurile de rapoarte, căutînd neobișnuitul, anormalul, suspectul — să surprindă incredibilul.

Ori în cursul nopții precedente, oamenii săi captaseră pe drept cuvînt incredibilul, o telegramă urgentă de presă, primită pe înserat : URGENT FULGER ASSOCIATED PRESS NIK QG EISENHOWER ANUNȚA DEBARCAREA ALIATĂ ÎN FRANȚA.

Meyer simți că se sufocă. Primul său îndemn fu să alarmeze cartierul general. Dar se răzgîndi, se calmă, cu certitudinea că era vorba de o greșeală. Două rațiuni îi dictau această convingere. Mai întîi absența oricărei activități pe frontul de invazie — dacă ar fi fost vorba de o ofensivă, el ar fi aflat numaidecît. În fine, în ianuarie, amiralul Wilhelm Canaris, pe atunci șeful serviciului german de informații, îi dăduse lui Meyer detaliile unui mesaj de necrezut, în două părți, pe care Aliții aveau să-l folosească, el era sigur, pentru a avertiza forțele Rezistenței înainte de a debarca.

Aliții, afirma Canaris, vor lansa Rezistenței, în cursul lunilor care vor precede atacul, sute de mesaje. Numai unele vor fi menite Zilei Z ; celelalte vor fi false, destinate să înșele inamicul, să încurce urmele. Canaris era categoric : Meyer trebuia să capteze toate aceste mesaje, ca să fie sigur că nu va lăsa să-i scape cel bun.

La început, Meyer rămăsese sceptic. I se părea o nesăbuiță să se încreadă într-un singur și unic mesaj. Mai mult, știa din experiență că sursele de informații din Berlin se înșelau de nouăzeci de ori dintr-o sută. Avea în sprijinul părerii sale un întreg dosar de rapoarte false ; Aliții păreau să fi aprovizionat pe toți agenții germani, de la Stockholm la Ankara, cu precizări asupra datei și locului debarcării ; nici unul din aceste rapoarte nu se potriveau.

Dar de data asta, Meyer era sigur că Berlinul nu se înșela de fel. În noaptea de 1 iunie, oamenii săi, după luni de ascultare, captară prima parte a mesajului Aliților — așa cum i-l anunțase Canaris. Mesajul nu se deosebea mai de loc de sutele de fraze cifrate pe care operatorii lui Meyer le interceptau de atîta vreme. Zilnic, după buletinul de informații, BBC-ul difuza în franceză, daneză, norvegiană, instrucțiuni camuflate, destinate Rezistenței. Cea mai mare parte dintre mesaje erau pentru Meyer de neînțeles și găsea că e cu totul exasperant să nu poată descifra fraze enigmatice de felul acestora ca „Războiul Troiei nu va avea loc”, „Miine melasa va fi coniac”, „Jean are mustăți lungi”, sau „Sabina are rușeolă și oreion”. Dar mesajul personal, care în seara de 1 iunie urmă buletinului de informații de la orele douăzeci și unu, Meyer îl înțelesese perfect.

„Ascultați acum cîteva mesaje personale” anunță în franceză vocea spicherului.

Sergentul Walter Reichling puse imediat magnetofonul în funcțiune. Urmă o pauză, apoi se auzi :

„Les sanglots longs / des violons / de l'automme”.

Reichling își smulse receptoarele și se năpusti din adăpost spre biroul lui Meyer. Sergentul irupse în fața șefului său și spuse în culmea tulburării.

„Prima parte a mesajului ! S-a făcut !”

Se înapoiară împreună în adăpostul radioului și Meyer ascultă înregistrarea. Într-adevăr, acesta era : mesajul pe care Canaris i-l anunțase, primele versuri ale celebrului poem de Verlaine. După Canaris, versurile trebuiau să fie transmise „la întâi și la cincisprezece ale lunii... și să reprezinte prima parte a unui mesaj anunțând debarcarea anglo-americană”.

A doua parte a mesajului, trebuia să fie urmarea primei stanțe a poemului : „Blessent mon coeur / d'une langueur / monotone”. După Canaris, fraza asta avea să însemne „invazia va începe în patruzeci și opt de ore... din minutul consecutiv transmiterii mesajului”.

Din clipa când auzi înregistrarea primului vers al *Cîntecului de toamnă*, Meyer preveni pe șeful statului major al Armatei a 15-a, generalul Rudolf Hofmann.

„Prima parte a mesajului a fost emisă, spuse el. Acum o să se întâmple ceva.

— Ești sigur ? se informă Hofmann.

— L-am înregistrat”.

Hofmann lansă imediat Armatei a 15-a, semnalul de alarmă.

La rîndul său, Meyer expedie mesajul prin telefon la OKW. Apoi telefonă la cartierul general al lui von Rundstedt (OB West) și la acela al lui Rommel (grupul de Armate B).

La OKW, mesajul fu predat generalului Alfred Jodl, șeful biroului de operațiuni. Dar rămase pe masa sa. Jodl nu dădu nici o alarmă. Von Rundstedt, socotea el, o fi dat-o deja, dar Rundstedt, la rîndu-i, își spusese că ordinul necesar o fi fost dat de cartierul general al lui Rommel.

Pe țărîm, o singură armată era deci în stare de alarmă : a 15-a. A 7-a, care ținea coasta Normandiei, nici nu auzi de mesaj și nu luă nici o dispoziție.

În seara de 2 și 3 iunie, BBC-ul repetă prima parte a mesajului. Asta îl neliniști pe Meyer. Potrivit informațiilor sale, ea n-ar fi trebuit să fie transmisă decît o singură dată. Aliații, socotea el, repetau semnalul ca să aibe certitudinea că Rezistența îl auzea bine.

În noaptea de 3 iunie, o oră după a treia difuzare a mesajului, telegrama agenției Associated Press — dacă avertismentul dat de Canaris era just — trebuia să fie o eroare. Odată trecut primul moment de panică, Meyer decise să-i acorde încredere lui Canaris. Era epuizat, dar jubila. Apropierea zorilor și calmul statornic al frontului, îi dădeau de o sută de ori dreptate.

Nu mai avea de așteptat decît a doua parte a mesajului capital, care putea să fie lansat dintr-un moment în altul. Teribila lui semnificație îl depășea pe Meyer și-l copleșea. Zdrobirea trupelor de invazie, viața sutelor de mii dintre compatrioții săi, chiar supraviețuirea patriei sale, depindea de rapiditatea cu care oamenii lui și el vor capta mesajul și vor avertiza apărarea. Meyer și oamenii săi așteptau pregătiți, cum nu mai fuseseră niciodată. Nădăjduia din tot sufletul că superiorii lui vor înțelege de asemenea importanța mesajului.

Și în timp ce el aștepta, la o sută optzeci de kilometri mai departe, comandantul șef al grupului de Armate B se pregătea să plece în Germania.

Era ora șapte. Rommel era foarte mulțumit că părăsește La Roche-Guyon în această tristă și cețoasă dimineață de duminică 4 iunie. Data

călătoriei n-ar fi putut fi mai bine aleasă. Alături, pe scaun, era o cutie de carton cu o pereche de pantofi foarte scumpi, de antilopă gri, numărul 37, pentru soția sa. Avea un motiv deosebit și cu totul omenesc, să fie alături de ai săi marți 6 iunie. Era aniversarea lui.

În Anglia era ora opt. *) Într-o rulotă, în fundul unei păduri aproape de Portsmouth, generalul Dwight Eisenhower, comandantul șef al armatelor aliate, dormea profund după ce-și petrecuse în picioare aproape toată noaptea. Aproape la aceeași oră la care Rommel se trezea, Eisenhower luase o decizie plină de consecințe: din cauza condițiilor meteorologice defavorabile, amânase cu 24 de ore debarcarea aliată. Dacă condițiile aveau să îngăduie, marți 6 iunie va fi Ziua Z.

Misiunea vasului X-23 era deosebit de delicată. Douăzeci de minute înainte de ora H, submarinul de buzunar și perechea lui, X-20 — care se afla la douăzeci de mile mai la vest, în fața micului sat Hamel — aveau să iasă cu îndrăzneală la suprafață ca să pună balize, delimitând extremitățile zonei de debarcare anglo-canadiene, împărțită în trei plaje: Sword, Juno și Gold **).

Trebuiau să urmărească un plan complicat și precis. O baliză hertziană automată avea să emită semnale continui spre suprafață. În același timp, un Sonar va produce unde submarine ce vor putea fi captate de către posturi de ascultare. Flota care transporta trupele britanice și canadiene avea să acosteze utilizând una sau alta din aceste emisiuni, sau chiar pe amîndouă.

Fiecare submarin de buzunar poseda, de asemenea, un catarg telescopic de șase metri, prevăzut cu un proiector mic, dar puternic, vizibil de la mai mult de cinci mile. Dacă lumina era verde, asta avea să însemne că submarinele erau la postul lor. Altminteri, lumina trebuia să fie roșie.

Pentru a înlesni și mai mult acostarea, fiecare submarin dispunea de o luntre de cauciuc, în stare să poarte un om, care avea să se îndepărteze la oarecare distanță în direcția coastei, cu un mic proiector de bord. Luminile submarinelor și aceste luntrii aveau să îngăduie flotei să determine fără greș amplasamentul celor trei plaje.

Nimic nu fusese uitat, nici chiar primejdia ce pîndea micile submarine de a fi lovite și scufundate de către navele de debarcare. Preventiv, X-23 avea să înalțe un mare pavilion galben. Honour socotea că acest pavilion va constitui pentru germani o foarte frumoasă țintă. Asta nu putea să-l împiedice să arboreze un al doilea, „stindardul” alb al lui Royal Navy. Honour și echipajul său acceptau să fie bombardați de inamic, dar nu țineau de loc să se lase scufundați de către ai lor.

Întreg acest material și multe alte obiecte bizare, fuseseră îngrămădite în interiorul și așa destul de strîmt al lui X-23. Echipajului obișnuit, de trei oameni, i se adăugaseră doi navigatori experimentați, încît abia puteai să te miști în unicul compartiment al submarinului înalt de un metru șizeci, larg de un metru treizeci și lung de doi metri cincizeci. Atmosfera era sufocantă și avea să devină irespirabilă tot așteptînd ridicarea la suprafață odată cu căderea nopții.

*) O oră diferență între ora de vară engleză și cea germană.

**) Denumiri convenționale.

Chiar cufundat — Honour ştia bine — în aceste ape puțin adânci vasul era lesne reperabil de către avioane de recunoaştere ce ar fi sburat la mică înălţime, sau de către vedetele ce făceau de patulă şi riscul sporea cu imersiunea periscopului.

Locotenentul de vas, Lyne, determină poziţia coastelor. Recunoscut rapid mai multe repere: farul de la Ouistreham, clopotniţa bisericii, două alte clopotniţe, acelea din satele Langrune şi Saint-Aubin-sur-Mer, la cîteva kilometri. Honour nu se înşelase. Se aflau aproape „în centrul ţintei”, la numai trei sferturi de milă de poziţia pe care trebuiau s-o atingă.

Honour se simţi uşurat că e atât de aproape. Traversarea fusese lungă şi penibilă. Cheltuiseră aproape două zile pentru a parcurge cele nouăzeci de mile de la Portsmouth, cel mai adesea orbecăind, prin cîmpurile de mine. Acum, erau pe cale să-şi atingă poziţiile şi să se lase la fund. Operaţiunea „Gambit” începea bine. Regreta totuşi, în intimitate, că nu se alesese un alt nume pentru această operaţie. Cu toate că nu era superstiţios, căutînd cuvîntul „gambit” în dicţionar, tinărul comandant fusese adînc mîhnit să descopere că el însemna la şah „a sacrifica un pion la deschidere”.

În micul oraş din Leatherford, Surrey, un profesor de fizică de 54 de ani, subţire şi delicat, îşi plimba ciinele. Leonard Sidney Dawe era un om liniştit şi discret, perfect necunoscut în afara unui cerc de prieteni. Avea totuşi un public foarte mare care depăşea de departe pe acela al unei vedete de cinema. În fiecare zi, aproape un milion de lectori îşi băteau capul cu jocul de cuvinte încrucişate, elaborat de el, pentru *Daily Telegraph* din Londra, împreună cu un alt profesor, amicul său Melville Jones.

De mai bine de douăzeci de ani, Dawe era cel mai bun compilator de cuvinte încrucişate al lui *Telegraph* şi problemele sale dificile şi complicate exasperau şi încîntau milioane de amatori. Unii „răutăcioşi”, pretindeau că cuvintele încrucişate din *Times* erau mai dificile, dar fanaticii lui Dawe ripostau că niciodată jocurile din *Telegraph* nu repetaseră de două ori aceeaşi definiţie. Dawe devenise grozav de mîndru.

El ar fi fost stupefiat să afle că de la 2 mai, era obiectul unei discrete şi atente anchete din partea serviciului de contraspionaj al Scotland Yard-ului. M.I. 5. *) Timp de o lună, problemele lui nelineştiseră şi îngroziseră foarte, statele-majore ale înaltului comandament aliat.

În această dimineaţă de duminică, M.I. 5 hotărîse, în fine, să aibe o convorbire cu Dawe. Cînd el reveni din plimbare, găsi doi bărbaţi aşteptîndu-l. Dawe, ca toată lumea, auzise vorbindu-şe de M.I. 5 — dar nu vedea ce ar fi putut să vrea de la el.

„Mister Dawe, i se adresează unul din cei doi bărbaţi, la începutul interogatoriului, în cursul ultimei luni, au apărut în jocurile de cuvinte încrucişate din *Telegraph*, un oarecare număr de cuvinte-cod, foarte confidenţiale, cuvinte ce privesc o anume operaţie aliată. Puteţi să ne spuneţi ce va îndemnat să le folosiţi — şi de unde le-aţi obţinut?”

Înainte ca Dawe, stupefiat, să-i poată răspunde, agentul lui M.I. 5 scoase o listă din buzunar şi continuă:

„Am dori mai ales să ştim cum v-a venit să alegeţi acest cuvînt...”

*) *Military Intelligence*, 5.

Puse degetul pe listă. Jocul din *Telegraph*, din 27 mai, cuprindea următoarea definiție (11 orizontal): „Acest important personaj a jefuit adesea” (aluzie la definiția precedentă). Era de presupus că aceste cuvinte obscure puteau fi înțelese de admiratorii lui Dawe. Răspunsul, apărut în *Telegraph*, în preajma lui 2 iunie, era *Overlord* *) Ori *Overlord* era denumirea cifrată a întregului plan aliat de invazie.

Dawe nu pricepea deloc despre ce fel de operație îi vorbeau oamenii ăștia. Întrebările îl uimira și chiar îl indignară. Răspunse că nu poate să explice pentru ce, nici cum de alesese tocmai acest cuvânt. Observă că acest cuvânt se regăsea adesea în cărțile de istorie și adăugă: „Cum aș fi putut eu să ghicesc că are o semnificație în cod? Și de unde să știu dacă cutare sau cutare cuvânt nu poate fi folosit?”

Agenții lui M.I.5. se arătară curtenitori. Recunoscuseră că, desigur, nu se putea ști. Oricum însă, nu era straniu că atâtea cuvinte-cod apăruseră într-o singură lună?

Parcurseră lista sub ochii miopi ai profesorului zăpăcit. În problema din 2 mai, răspunsul la definiția „Unul din 48” (17 orizontal), era *Utah* (Stat în America de Nord). Răspunsul la 3 vertical din 22 mai, „Piele-roșie pe Missouri”, era *Omaha*.

Problema din 30 mai conținea această definiție (11 orizontal) „Provoacă tulburări în grădinițele de copii” și răspunsul era *Mulberry* **). Ori *Mulberry* desemna în cod două porturi artificiale care trebuiau să fie plasate în largul plajelor de debarcare. Și soluția de la 15 vertical, în problema din 1 iunie, „Își împarte regatul cu Britania”, era *Neptun* care în cod desemna ansamblul de operațiuni navale ale debarcării.

Dawe nu putu da nici o explicație cu privire la alegerea acestor cuvinte. De altfel, observă el, aceste probleme puteau să fi fost compuse cu șase luni mai înainte. Există vreo explicație? Dawe nu putu oferi decât una: o serie de coincidențe fantastice.

Fuseseră și alte alarme teribile. Trei luni mai înainte, la poșta centrală din Chicago un pachet gros, rău meșteșugit, se desfăcuse pe masa de triaj, revelând un teanc de documente suspecte. Cel puțin doisprezece funcționari putură să le cunoască: era vorba de o operație botezată *Overlord*.

Agenții contra-spionajului invadară poșta. Funcționarii fură interogați, apoi li se hotărî să uite ceea ce văzuseră. Fu apoi rîndul destinatarei: o tânără fată cu totul inofensivă. Ea fu incapabilă să spună pentru ce îi fuseseră adresate aceste hîrtii, dar recunoscu scrisul de pe adresă: era acela al fratelui său, un tânăr sergent, tot atît de inofensiv, aparținînd cartierului general american din Londra. El se înșelase asupra plăcului și trimisese pachetul, din greșeală, surorii sale.

Acest mic incident, ar fi putut lua proporții gigantice dacă statul major suprem al aliaților ar fi știut că serviciul german de informații *Abwehr-ul*, descoperise deja semnificația cuvîntului cifrat, *Overlord*. Unul din agenții săi, un albanez numit Diello, mai cunoscut sub numele de Cicero, transmisese informația la Berlin, în ianuarie. La început, Cicero îl numise planul „*Overlock*”, dar pe urmă rectificase. Și Berli-

*) Mare senior feudal.

**) *Mulberry* = horă copilărească care învîrtea copiii în jurul unei tufe de mure, de *mulberry bush*.

nul avea toată încrederea în Cicero care lucra ca fecior de casă la ambasada britanică din Turcia.

Dar Cicero fu incapabil să descopere marele secret al lui Overlord : locul și data Zilei Z. Secretul fu atît de scrupulos păstrat încît, pînă la sfîrșitul lui aprilie, îl cunoscuseră doar cîteva sute de ofițeri aliați. Dar în cursul acestei luni, în ciuda avertismentelor constante ale contra-spionajului și a înștiințărilor repetate privind prezența agenților germani în Insulele Britanice, doi ofițeri superiori, un general american și un colonel englez, violară secretul în chip nesăbuit. În cursul unui cocktail la Claridge, la Londra, generalul destăinui cîtorva camarazi că debarcarea va avea loc înainte de 15 iunie. Într-un alt colț al Angliei, colonelul se dovedi și mai flecar. Povesti unor prieteni civili că oamenii săi se antrenau să pună mîna pe un anume obiectiv și lăsa să se înțeleagă că acest obiectiv se afla în Normandia. Ambii ofițeri fură imediat mutați și degradați.

Apoi, în această memorabilă zi de duminică 4 iunie, Q.G-ul aliat primi o lovitură în plin aflînd de o nouă greșală, mai primejdioasă decît precedentele. În timpul nopții, o teletipistă de la Associated Press, neavînd ceva mai bun de făcut, se amuză exercitîndu-se pe o mașină nefolosită, pentru a-și spori viteza. Banda perforată, purtînd „fulgerul” său imaginar, fu însăilată, nu se știe cum, la începutul comunicatului cotidian al frontului rus. Fu anulată treizeci de secunde mai tîrziu, dar răul era făcut. „Buletinul” care parveni în Statele Unite era următorul : URGENT FULGER ASSOCIATED PRESS NYK QG EISENHOWER ANUNȚĂ DEBARCAREA ALIATĂ ÎN FRANȚA.

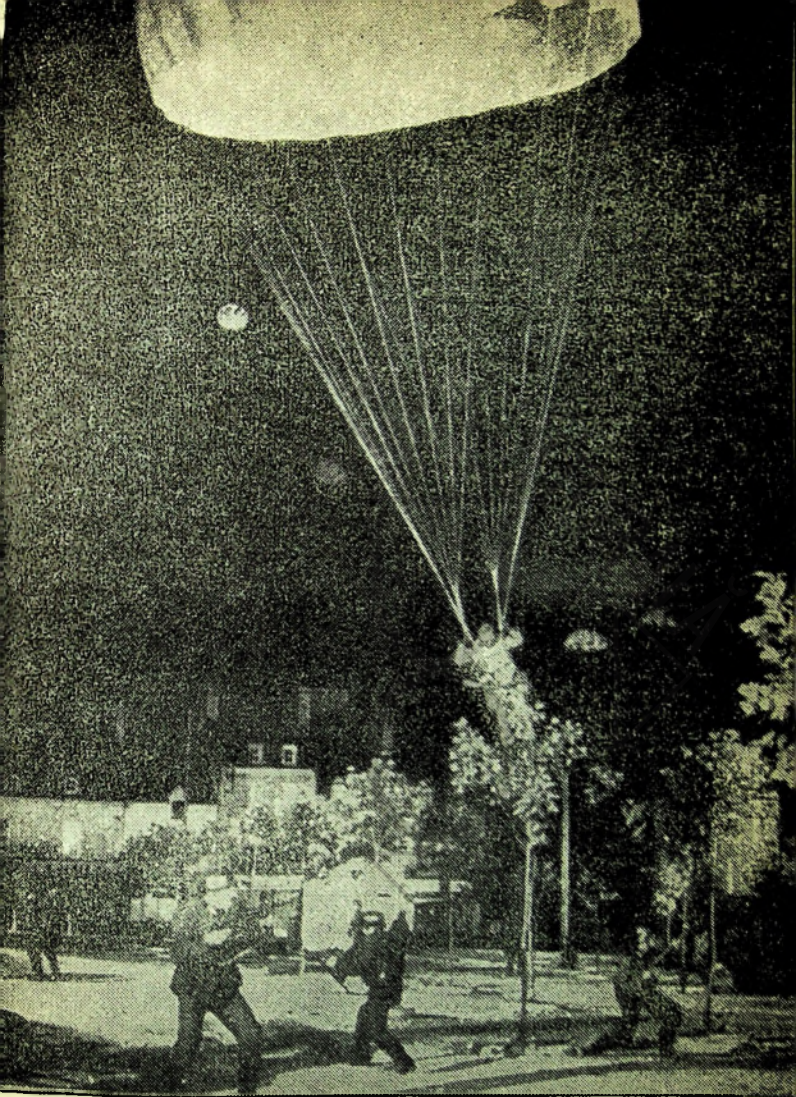
Oricît de grave ar fi putut fi consecințele acestui mesaj, era mult prea tîrziu pentru a mai face ceva. Gigantica mașinărie a debarcării era pusă în mișcare.

Colosală întreprindere ! Înainte chiar ca planul să fi luat o formă definitivă, un iureș uimitor de oameni și de materiale copleșea Anglia. Cîrînd fură atîția soldați americani în orașele și satele Mării Britanii că depășiră în număr pe băștinași. Cinematografele, hotelurile, restaurantele, „pubs-urile” engleze fură invadate brusc de către trupele venite din toate statele Americii de Nord.

Terenuri de aviație apărură aproape pretutindeni. Pentru o asemenea importantă ofensivă aeriană, trebuiră să fie construite o sută șazeci și trei de baze suplimentare, încît deveni un prilej de glumă pentru aviatorii din a 8-a și a 9-a Flotă aeriană, care pretindeau că poți merge de la nord la sud și din estul în vestul Angliei fără măcar să mai ai nevoie să decolezi. Porturile erau blocate. O flotă de aproape nouă sute de nave, de la cuirasate pînă la vedete, începu să se adune. Convoaiele soseau în așa mare număr că pînă în primăvară transportaseră deja aproape două milioane de tone de hrană și de materiale, destul ca să impună pentru transportarea lor montarea a două sute cincizeci de kilometri de noi șine.

În mai, sudul Angliei părea un gigantic arsenal. Grămezi de muniții erau ascunse în crînguri și-n păduri. Pe bărăgane, se întindeau înghe-

*) Pubs = abreviațiune din „public house”, localuri destinate consumului de băuturi.

Filmul „ZIUA CEA MAI LUNGĂ” : Primii parașutiști americani

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

suite interminabile șiruri de vehicule, tancuri, automitraliere, autoblin date, camioane, jeepuri, ambulanțe ...Erau peste cincizeci de mii. Cimpile erau acoperite de obuziere, tunuri antiaeriene, maldăre de piese detașate și de material prefabricat, de la barăci Nissen până la piste de aterizare, buldozere și excavatoare. Magaziile gemeau de mâncare, de îmbrăcăminte și de medicamente, de la pilule contra răului de mare până la cele douăzeci și patru de mii de paturi de spital. Dar spectacolul cel mai impresionant era acela al vâilor pline de lungi coloane de material feroviar : aproape o mie de locomotive noi-nouțe, douăzeci de mii de cisterne și de vagoane de marfă, menite să înlocuiască materialul francez distrus.

Erau de asemenea străni mașini ale războiului modern. Tancuri capabile să plutească, altele împovărate cu rulouri de lați ce aveau să servească la trecerea șanțurilor anticar, sau la escaladarea zidurilor, altele prevăzute în față cu dispozitive înșiruite să pipăie solul și să provoace explozia minelor. Erau bărci plate, încărcate cu o pădure de țevi pentru a lansa cea mai proaspătă dintre noile arme : racheta. Dar lucrul cel mai extraordinar era, fără îndoială, cele două porturi artificiale menite să fie remorcate până pe plajele Normandiei, veritabile miracole de tehnică și de ingeniozitate, unul din marile secrete ale operației Overlord.

Aceste porturi, numite „Mulberry”, cuprindeau mai întâi un stăvilă exterior constituit din enorme plute de oțel. Apoi o sută patruzeci și cinci de chesoane în beton, de diverse mărimi, care aveau să fie scufundate unul lângă altul pentru a forma un zăgaz interior. Cel mai mare dintre aceste chesoane era prevăzut cu adăposturi pentru echipaj și cu piese antiaeriene. De priveai în urma acestor remorchere, ai fi zis că e un imobil cu cinci etaje, culcat pe o parte. În aceste bazine artificiale, cargouri mari, ca acele de tip Liberty, puteau să-și descarce încărcătura în șlepuri ce aveau să facă naveta între plaje și port. Vasele de tonaj mai mic, puteau să-i debarce pe-ai lor de-a dreptul pe punți de oțel unde aveau să aștepte camioanele care să-i transporte pe pământ printre lungile zăgazuri plutitoare. Dincolo de „Mulberry”, șazeći de blocuri de ciment trebuiau să constituie un stăvilă suplimentar. Fiecare din aceste porturi, odată amplasat, avea să aibă suprafața aceluia din Dover.

În tot timpul lunei mai, oameni și materiale atinseră porturile și punctele de îmbarcare. Blocarea drumurilor puse probleme foarte grele, dar intenția, M.P.-ul și drumurile de fier britanice reușiră acest miracol de a îndruma pe toți și toate, fără greutate și fără întârziere.

Trenuri încărcate cu trupe și cu material, se înghesuiau pe toate liniile secundare, așteptînd să se îndrepte spre coastă. Convoaiele blocau drumurile. Satele, cătunele cele mai mici, se acopereau de un praf fin și, în liniștea nopților de primăvară, întreg sudul Angliei răsuna surd de uruitul camioanelor, de zăngănitul tancurilor și de vocea caracteristică a americanilor care nu păreau să aibă de pus decît o singură întrebare :

„E încă departe blestemata aia de fundătură ?”

Într-o noapte, sau în mai puțin de o noapte, cetății de barăci Nissen și de corturi se iviră ca din pământ de-a lungul litoralului, pentru a primi oamenii care nu încetau să se îngrămădească. Ei dormeau în cușete de trei sau patru etaje. Dușurile și latrinele se aflau foarte

adesea destul de departe și oamenii făceau coadă pentru ca să ajungă să intre.

Șirurile de hămesiți, la ora meselor, atingeau câteodată mai mult de un kilometru. Regimentele erau atât de numeroase că era nevoie de cincizeci și patru de mii de oameni, dintre care patru mii cinci sute de bucătari, numai pentru serviciul instalațiilor americane. În ultima săptămână de mai, oamenii începură să se imbarce cu materialul. Curind avea să bată ceasul.

Era ora zece seara cind soldatul Artur B. „Dutch” Schultz, din divizia 82-a aeropurtată, hotări să se întoarcă la partida de zaruri; niciodată poate n-avea să mai aibă ocazia de a pierde atîția bani. Această partidă dura de cînd li se anunțase amînarea debarcării cu douăzeci și patru de ore. Începuse sub un cort, continuase sub aripa unui avion și acum era în toi în hangarul care fusese transformat într-un vast dormitor. Chiar în dormitor, jocul se deplasase, urcînd și coborînd între paturi, de-a lungul culoarelor dintre ele. Și Dutch era marele cîștigător al serei.

Nu știa cît cîștigase. Dar după teancul de dolari mototoliți, de bancnote englezești și de bilete foșnitoare, nou-nouțe, albastre-verzi, de proveniență franceză, ghicea că strînge în pumn mai mult de două mii cinci sute de dolari. Mai mulți bani decît văzuse în toți cei douăzeci și unu de ani ai săi.

Făcuse totul ca să se pregătească, fizicește și sufletește, pentru marile salt. Servicii religioase fuseseră celebrate de dimineață, la bază, pentru toate confesiunile. Dutch, care era catolic, se spovedise și se împărțise. Acum știa foarte bine ce avea să facă cu cîștigul său. Va lăsa o mie de dolari în cufărul vagmistrului; asta îi va sluji cînd va reveni în Anglia, în permisie. O altă mie de dolari va merge la maică-sa, la San Francisco, pentru ca ea să cheltuiască cinci sute și să păstreze restul; i-ar fi prins tare bine ei. Cît privește restul banilor, știa cum să-i întrebuițeze: ăștia aveau să plătească un chef de pomină cu amicii din regimentul 505, cînd vor ajunge la Paris.

Tînărul parașutist se simțea bine. Era mulțumit, își plasase bine toți banii... Cu adevărat oare? Pentru ce îi revenea mereu în minte, incidentul de dimineață, prilejuindu-i o asemenea indispoziție?

Cu poșta de dimineață, primise o scrisoare de la maică-sa. Cînd desfăcuse plicul, o legătură de mătănii alunecase și-i căzuse la picioare. Cu un gest rapid, pentru ca mulțimea amicilor șugubeți să nu-l surprindă, ridicase mătăniile și le băgase în sacul pe care voia să-l lase la bază.

Și acum, amintirea șiragului de mătănii, îi înfățișa pe neașteptate întrebarea la care nu se gîndise niciodată: ce-i venise să joace într-un asemenea moment? Privea biletele foșnitoare din mînă, mai mulți bani decît cîștiga el într-un an. În aceeași clipă, soldatul Schultz fu sigur că dacă și-i va băga în buzunar va fi ucis. Dutch hotări să nu înfrunte risul.

„Faceți-mi nițel loc, se repezi el, și lăsați-mă să joc!”

Își privi ceasul și se întrebă cît timp îi va trebui ca să piardă două mii de dolari.

Schultz nu fu singurul care să se comporte bizar în seara asta. Nimeni, de la simpli soldați la generali, nu părea ispitit să braveze

destinul. Aproape de Newburg, la Cartierul General al diviziei 101 aeropurtate, generalul Maxwell D. Taylor care o comanda, își reunise ofițerii pentru o lungă conferință oficială. Erau în odaie poate o jumătate de duzină și unul dintre ei, generalul Don Pratt, se așeză pe pat. În timp ce sporovăiau un alt ofițer sosi, își scoase cascheta și o asvîrli pe pat. Generalul Pratt sări, aruncă cascheta jos și strigă: „Doamne, asta aduce nenoroc!”

Toată lumea izbucni în ris, dar Pratt refuză să mai stea pe pat.

Într-o tabără aproape de Newhaven, caporalul Reginald Dale, din divizia a 3-a britanică, așezat pe pat, se gîndea neliiniștit la Hilda, soția sa. Se căsătoriseră în 1940 și de atunci amîndoi doreau cu înfocare un copil. La ultima lui permisie, Hilda îl vestise că era însărcinată. Dale se arătase furios. Debarcarea, socotea el, era apropiată și dînsul avea să plece. Îi spusese, destul de rece, că-și alesese momentul foarte rău. Revedea încă privirea rănită a Hildei, mîhnirea ei și se blestema că lăsase să-i scape cuvintele astea. Dar era prea tîrziu. Nu putea nici măcar să-i telefoneze. Se întinse pe patul său, ca mii de alți soldați ca el, și încercă zadarnic să adoarmă.

Cu toate acestea, unii înzeștrați cu nervi de oțel și cu un sînge rece desăvîrșit, dormeau profund. La divizia 50-a britanică, sergentul major Stanley Hollis era dintr-aceia. Se deprinsese de mult să doarmă după voie. Apropiata ofensivă nu-l neliiniștea de loc. Știa la ce trebuia să se aștepte. Fusese evacuat din Dunkerque, se bătuase în armata 8-a, în Africa și debarcase pe plajile Siciliei. Printre milioanele de oameni cantonați în Anglia, Hollis constituia o excepție. El aștepta debarcarea cu nerăbdare. Era zorit să se vadă în Franța, să mai ucidă nemți.

Pentru Hollis era o chestiune personală. Agent de legătură în momentul Dunkerqului, văzuse la Lille, în cursul retragerii, un spectacol pe care nu-l uitase niciodată. Rătăcit de unitatea lui, Hollis greșise drumul și nimerise într-o parte a orașului prin care nemții, fără îndoială, tocmai trecuseră. Pe neașteptate, dădu de-o fundătură unde zăceau trupurile calde încă ale cîtorva civili francezi, bărbați și femei, care fuseseră mitraliați. Zidurile și caldarîmul erau ciuruite de gloanțe. Din clipa asta, Stan Hollis nu se mai gîndea decît să omoare nemți. Doborîse mai mult de nouăzeci. La sfîrșitul Zilei Z avea să facă pe țeava Stennului său cea de a o sută douăzeciua creștătură.

Și alții, de asemenea, erau grăbiți să pună piciorul pe pămîntul Franței. Așteptarea părea de nesuferit comandantului Philippe Kieffer și celor șaptezeci și unu de voluntari din comandoul francez. Cu excepția cîtorva prieteni pe care și-i făcuseră în Anglia, nu aveau pe nimeni căruia să-i spună la revedere. Familiile lor rămăseseră în Franța.

În tabăra lor, la gurile riului Hamble, își petreceau timpul verificîndu-și armele, studiînd macheta în spumă de cauciuc a plajei Sword și a obiectivelor lor din Ouistreham. Unul din voluntari, contele Guy de Montlaur, care se mîndrea cu galoanele sale de sergent, fu încîntat să afle de o ușoară modificare a planului: plutonul său trebuia să atace casinoul de pe plajă, ocupat, se pare, de un P.C. german bine apărut.

„Va fi o plăcere pentru mine, spuse el comandantului său. Am pierdut averi în șandramaua asta.”

Două sute de kilometri mai încolo, la cantonamentul diviziei a 4-a de infanterie americană, aproape de Plymouth, sergentul Harry Broxen, schimbat din post, găsi o scrisoare așteptându-l. Văzuse adesea, în filmele de război, glume de genul ăsta, dar nu și-ar fi închipuit vreodată că așa ceva i s-ar putea întâmpla lui. Scrisoarea era un prospect publicitar pentru încălțăminte cu talpă dublă, *Adler*. Prospectul îl irită în mod deosebit pe sergent. Oamenii din grupa sa, erau cu toții atât de scunzi că fuseseră botezați „piticii lui Brown”. Sergentul era cel mai înalt — măsura un metru șazeci și cinci.

În timp ce încă se întreba cine putuse să trimită numele său firmei *Adler*, se apropie unul dintre oamenii lui. Caporalul John Gwiadovsky se hotărîse să-și plătească datoriile. Sergentului Brown nu-i venea a crede văzându-l că-i întinde solemn banii.

„Nu trebuie să-ți închipui cine știe ce, îi explică Gwiadovski. Pur și simplu nu vreau să te văd ținându-te pe lumea ailaltă după mine pentru a-mi cere banii.”

De cealaltă parte a golfului, la bordul purtătorului de trupe *New Amsterdam*, ancorat aproape de Weymouth, sublocotenentul George Kerchner din batalionul 2 de Rangers, executa o corvoadă, cenzura curierului. În seara asta era mare. Toată lumea părea să fi scris lungi scrisori acasă. Celor din al 21-lea și al 5-lea Rangers, le revenea una din cele mai dificile misiuni ale Zilei Z. Ei trebuiau să escaladeze falezele abrupte de la Pointe du Hoc, înalte de aproape treizeci de metri, pentru a reduce la tăcere o baterie de șase tunuri cu tragere lungă — piese atât de primejdioase că erau în stare să atingă plaja Omaha, ba chiar și zona Utah Beach. Unitățile de Rangers aveau la dispoziție exact treizeci de minute pentru a termina treaba asta.

Se așteptau la pierderi grele — unii vorbeau chiar de șazeci la sută — în afară numai de cazul că bombardierele sau tunurile marinei ar fi reușit să nimicească piesele înainte de sosirea Rangerilor. Oricum, nimeni nu-și închipuia că acest asalt va fi o plimbare. Adică nimeni, în afară de sergentul major Larry Johnson, unul din comandanții de grupă ai lui Kerchner. Citind scrisoarea lui Johnson, sublocotenentul fu de-a binelea uluit. Curierul nu avea să fie expediat decît după debarcare, oricare ar fi fost data acesteia. Dar scrisoarea asta nu putea, în nici un caz, să fie expediată pe căile obișnuite. Kerchner trimise după Johnson și cînd sergentul se înfățișă, îi înapoie scrisoarea.

„Larry, dragul meu, ai face bine să ți-o pui tu singur la poștă — cînd o să fii în Franța.”

Johnson scrisese unei tinere fete, cerîndu-i un rendez-vous în primele zile ale lui iunie. Tînăra locuia la Paris...

Privind în urma sergentului, Kerchner își spuse că atîta timp cît vor fi în armată optimiști ca Johnson, nimic nu va fi imposibil.

Aproape toți oamenii din forțele de debarcare scriseseră cuiva în timpul lungilor zile de așteptare. Erau închiși de atît de mult timp, încît scrisorile le slujeau de supapă. Numeroși fură cei care își dezvăluiră gîndurile într-un chip puțin obișnuit bărbaților.

Căpitanul John F. Dulligan din divizia 1-a infanterie, menită să debarce pe plaja Omaha, scria soției: „Îi iubesc pe oamenii ăștia. Ei dorm cam pretutindeni pe bordul navei, pe punte, în vehicule, deasupra, dedesubt. Fumează, joacă cărți, s-amuză și glumesc. Se adună în

grupuri și sporovăiesc despre fetele pe care le-au cunoscut, despre familiile și amintirile lor (legate în general de fete)... Sînt soldați buni, cei mai buni din lume... Înaintea debarcării în Africa de Nord, eram neliniștit și-mi era nițel frică. În timpul invaziei din Sicilia aveam atîtea de făcut că mi-a trecut frica. De data asta vom debarca pe o plajă franceză și pe urmă numai Dumnezeu știe ce se va mai întîmpla. Vreau ca tu să știi că te iubesc mai mult ca orice pe lume... Îl rog pe Dumnezeu să mă cruțe și să-mi îngăduie să vă regăsesc, pe tine, pe Ann și Pat."

Cei mai norocoși erau cei care se găseau la bordul marilor nave de război sau de transport, pe aeroporturi și în porturile de îmbarcare. Erau îngrămădiți unul peste altul, dar la loc uscat, la căldură și bine hrăniți. Cu totul altfel era pentru soldații din vasele de debarcare cu fundul plat, înșiruite aproape în fiecare port. Unii se aflau aici de mai mult de opt zile. Bastimentele astea erau supraincărcate și grețose, oamenii într-o stare peste măsură de jalnică. Pentru ei, bălălia începea chiar înainte de a pleca din Anglia. Era o luptă constantă cu gheața și răul de mare. Cei mai mulți, își reamintesc încă și azi mirosul vaselor, o putoare de reziduri, de latrine înfundate și de vărsături.

De mai bine de patru ani, normanzii trăiau sub ocupație germană. Ocupația li se înfățișa în diferite chipuri. În cele trei orașe principale — Le Havre și Cherbourg, cele două porturi care încadrau zona debarcării și Caen, la douăzeci de kilometri în interiorul ținutului — ocupația era dură, cu SS și Gestapo. Imposibil să uiți războiul; în fiecare zi, arestări și represalii împotriva rețelei de rezistență, bombardamentele aliaților, binevenite, dar înspăimîntătoare.

Între marile orașe, cîmpul liber; acela al drumurilor desfundate, mai ales între Caen și Cherbourg, aceste faimoase drumuri desfundate care slujeau de fortificații naturale apărătorilor ca și năvălitorilor, încă din timpul romanilor. Prin cîmpii se înălțau mari ferme, cu acoperișurile lor de paie sau de țiglă, cu zidurile lor spoite între birnele aparente, ca și mari țiguri și sate cu casele adunate în jurul marilor lor clopotnițe pătrate. Cea mai mare parte din lume, ignora numele acestor sate — Vierville, Colleville, La Madeleine, Sainte-Mère-Eglise, Chef-du-Pont, Sainte-Marie du Mont, Arromanches, Luc-sur-Mer. Aici, pe aceste pămînturi nu prea populate, ocupația lua o altă semnificație decît în orașe. Țăranul normand se adaptase cum putuse. Mii de bărbați și de femei erau smulși din satele lor și acei care rămîneau erau adesea obligați să muncească pentru inamic. Dar acești sălbatici țărani nu făceau niciodată de cît strictul necesar. Trăiau de azi pe mîine, urîndu-i pe germani cu o încăpăținare cu adevărat normandă, așteptînd răbdători ziua Eliberării.

În casa mamei sale, pe o colină ce domina Vierville-ul, un tinăr avocat de treizeci și unu de ani, Michel Hardelay, privea prin binoclu, la fereastra salonului, un soldat german călare pe un cal mare, pe drumul de pe țărmul mării. Gamelele spînzurau de șea. Era un spectacol uluitor: crupa solidă a calului, gamelele care se ciocneau și, încoronînd totul casca soldatului.

Hardelay îl văzu pe neamț traversînd satul, trecînd pe dinaintea bisericii cu clopotnița înaltă, delicată, și coborînd spre zidul de beton ce separa drumul de plajă. Acolo, descălecă și-și adună gamelele, nelă-

sînd în șa decît una. Deodată, dinspre dune, apărură ca prin farmec, trei sau patru soldați. Neamțul luă ultima gamelă, sări zidul și se îndreptă spre o mare vilă de un roșu deschis, înconjurată cu arbori, pe promenadă, la capătul plajei. Se lăsă pe vine și gamela trecu în seama a două mîini ivite la nivelul solului, înaintea lui, de sub casă.

În fiecare dimineață, scena se repeta. Neamțul nu era niciodată în întîrziere. Aducea, întotdeauna la aceeași oră, cafeaua în avanposturi.

*

Puțin înainte de ora douăzeci și unu, o duzină de mici vase apărură în largul coastelor franceze. Înaintară încet la orizont, atît de aproape de țărm, că echipajele lor puteau să vadă limpede casele normande. Vasele astea trecură neobservate. Își împliniră misiunea și se îndepărtară. Erau curățătoarele de mine britanice, avangarda celei mai gigantice flote adunată vreodată laolaltă.

Căci în acest moment, spintecînd apele cenușii și agitate ale Mînecii, o falangă de vase se năpusteau asupra Europei hitleriste — puterea și durerea lumii libere în fine deslănțuite. Înaintau val după val, pe un front de treizeci de kilometri, cinci mii de nave de toate felurile. Erau vase de asalt noi și rapide, cargouri ruginite, mici pachebot-uri, poștașii Mînecii, nave-spital, pertoliere demodate, vase comerciale de coastă și roii de remorcher bondoace. Erau nesfîrșite coloane de nave de debarcare cu fundul plat, greoaie și inestetice, care aveau pînă la o sută de metri lungime și mai mult. Cea mai mare parte dintre ele, asemeni marilor vase de transport, purtau, între altele, ambarcațiuni destinate să dea asaltul plajelor. Curățătoare de mine, vedete, balizoare, șalupe cu aburi precedau convoaiele, deasupra cărora pluteau baloanele barajului antiaerian. Escadrilele de vînătoare evoluau sub nori. Și, înconjurînd, protejînd această fantastică defilare de nave burdușite de oameni, de muniții, de arme, de materiale și de hrană, de tancuri și de vehicule, o formidabilă armada de șapte sute două nave de război asigura paza...

Încet, greoi, flota asta extraordinară traversa Mîneca, potrivit unui orar amănunțit de o manieră nemaipomenită. Navele părăseau porturile Marii Britanii, de-a lungul coastelor, pe canale înguste și se îndreptau spre locul de adunare, la sud de insula Wight. Avea loc atunci un fel de triaj și fiecare vas își lua locul într-un convoi, pentru a se îndrepta spre plajele respective, de-a lungul unui drum balizat cu semne plutitoare. Cinci asemenea drumuri plecau din locul de adunare care fusese iute botezat „Picadilly Circus”. În largul coastelor Franței, aceste cinci drumuri se desfăceau în altele zece, două pentru fiecare plajă, una rezervată navigației rapide, alta traficului lent. Imediat în spatele avangărzii de curățătoare de mine, de cuirasate și de crucișătoare, cinci vase de asalt își zbirleau antenele radar și radio. Aceste Posturi de Comandă plutitoare erau centri nervoși ai expediției.

Pretutindeni unde priveai, vedeai nave mari și mici. Marinarii și soldații vorbesc încă de această armada ca de un spectacol din „cel mai impresionant, de neuitat, nemaivăzut.” Oamenii, deși încă crispați, păreau mai puțin încordați. Acum, cu toții, erau în chipul cel mai naiv grăbiți să înceapă și să sfîrșească. Pe vapoarele de transport și

pe vasele cu fundul plat, scriau scrisori de ultimă oră, jucau cărți, discutau cu aprindere. Maiorul Thomas Spencer Dallas, din divizia 29-a, își amintește cu umor că „preoții făceau afaceri de aur”.

Unii încercau să citească. Caporalul Alan Bodel, din divizia 1-a începu *King Row* de Henry Bellamann, dar îi era greu să se concentreze asupra lecturii căci era neliniștit pentru jeepul său. Se va dovedi oare etanș când va intra într-o apă mai adâncă de un metru? Artileristul Arthur Henry Boon, din divizia a 3-a canadiană, încerca să termine, la bordul unei nave încărcată cu tancuri, lectura unei cărțuții cu titlu aștător: *O fată și un milion de bărbați*. Preotul Lawrence E. Deery, din divizia 1-a, la bordul vasului de transport *Empire Anvil*, fu stupefiat să vadă un ofițer din marina britanică, citind *Odele* lui Horațiu în latinește. Dar Deery însuși, care trebuia să debarce la Omaha în primul val de asalt, cu regimentul 18 infanterie, își petrecea seara citind viața lui Michel-Angelo de Symond. Într-un alt convoi, la bordul unui vas care se clătina în așa hal că toată lumea avea rău de mare, căpitanul James Douglas Gillan, un canadian, deschise singurul volum care putea fi găsit în noaptea asta. Pentru a-și liniști nervii săi iritați și a-i calma pe aceia ai unui camarad, citi cu glas tare Psalmul 23: „Domnul este păstorul meu; de nimic nu duce-vom lipsă”...

La bordul *Prințului Charles*, sergentul Avery J. Thornhill din al 5-lea Rangers, evită toate neajunsurile. Dădu pe gît, dintr-odată, toată rația lui de pilule împotriva răului de mare și dormi profund în tot timpul traversării.

În ciuda mizeriilor și temerilor, amintirile tuturor acestor oameni aveau să rămână uimitor de vii. Sublocotenentul Donald Anderson, din divizia 29-a, își reamintește raza de soare care străpunse norii, cam la un ceas înainte de căderea nopții, iluminînd întreaga flotă. În onoarea sergentului Tom Ryan, din al 2-lea Rangers, oamenii din compania F îl înconjurară și cîntară *Vesela Aniversare*. Avea douăzeci și doi de ani. De asemeni, pentru simplul soldat de nouăsprezece ani, Robert Marion Allen, din divizia 1-a, căruia îi era dor de țară, aceasta a fost o „noapte din acelea în care visezi să cobori cu vaporul pe Mississippi”.

Peste tot, la bordul tuturor vaselor din imensa flotă, oamenii care în zori aveau să scrie o pagină în istorie, se instalau cum puteau mai bine, să prindă un ceas de odihnă. Svîrcolindu-se în păturile sale, comandantul Philippe Kieffer, din unicul comando francez, își amintea rugăciunea lui Sir Iacob Astley în bătălia de la Edgehill, în 1642.

„Doamne, se rugă Kieffer, Tu știi că astăzi voi fi grozav de ocupat. Dacă eu te uit, doamne, nu mă uita”...

Trecuse puțin de ora douăzeci și două și cincisprezece cînd locotenentul Meyer, șeful contraspionajului armatei a 15-a germană, se repezi afară din biroul său. Avea în mînă mesajul cel mai important pe care-l interceptaseră germanii în tot cursul celui de-al doilea război mondial. Meyer știa acum că debarcarea va avea loc în patruzeci și opt de ore.

Cu această informație, aliații puteau fi încă azvîrlîți în mare. Mesajul transmis de BBC Rezistenței franceze era urmarea poemului lui Verlaine.

Blessent mon cour / d'une langueur / monotone

Meyer irupse în sala de mîncare, unde generalul Hans von Salmuth, comandantul armatei a 15-a juca bridge cu șeful său de stat major și cu alți doi ofițeri. Gîfîind, Meyer îi strigă :

„Domnule general ! Mesajul ! Cea de-a doua parte. A fost transmis !”

Von Salmuth reflectă o clipă, apoi dădu ordinul să fie pusă în stare de alarmă întreaga Armată a 15-a. În timp ce Meyer se grăbea să ducă ordinul la îndeplinire, von Salmuth își reluă cărțile și murmură :

„Sînt o curvă prea bătrînă ca să mă mai excit dintr-atîta.”

Reintrat în biroul său, Meyer și subordonații săi, alarmară imediat Cartierul General al lui Rundstedt, prin telefon. Acesta preveni la rîndu-i OKW-ul. Toate celelalte sectoare fură informate simultan prin teletip.

Și încă odată mai mult, pentru rațiuni care n-au fost niciodată bine luminate, Armata a 7-a nu fu alarmată. Flota aliată mai avea nevoie de patru ore ca să atingă zonele de debarcare în largul coastelor Normandiei ; în trei ore, opstrezece mii de soldați aveau să fie parașutați în tăcerea nopții, peste cîmpiile și drumurile desfundate — în inima zonei ocupate de unica armată germană ce nu fusese prevenită de Ziua Z.

NOAPTEA

Clarul de lună inundă odaia. Doamna Angèle Levrault, o învățătoare de șizeci de ani, din Sainte-Mère-Eglise, deschise încet ochii. În fața patului său, dire luminoase, roșii și albe, alunecau în tăcere. Doamna Levrault, se așeză pe pat și privi țintă. Luminiile pîlpîitoare păreau să curgă de-a lungul peretelui.

De-a binelea trezită, bătrîna doamnă înțelese că privea reflexele răsfrînte de marea ogîndă a garderobului său. În aceeași clipă, auzi de departe duduital surd al avioanelor, exploziile înăbușite și plesniturele seci ale antiaerienei. Se repezi la fereastră.

Depart, spre coastă, straniu suspendate în cer, ca niște baloane, văzu rachetele luminoase. Norii erau tîviți în roșu. În depărtare se puteau vedea țîșnituri de foc, de un roșu viu și direle portocalii, verzi și galbene ale trasoarelor. Doamna Levrault, își spuse că Cherbourgul, la treizeci și cinci de kilometri depărtare, era iarăși bombardat și se felicită că trăiește în micul sat liniștit, Sainte-Mère-Eglise.

Învățătoarea își puse ghețele și un capot, traversă bucatăria și ieși în grădina, să se îndrepte spre „umbătoare”. Grădina era cît se poate de liniștită. Clarul de lună și rachetele luminoase, o iluminau ca în plină zi. Țarinele învecinate, îngrădite cu garduri vii, se întindeau calme și liniștite, barate de lungi umbre.

Ea făcuse cîțiva pași afară, cînd auzi avioanele apropiindu-se, îndreptîndu-se de-a dreptul spre sat. Deodată, toate bateriile antiaeriene ale regiunii intrară în acțiune. Însăpăimîntată, doamna Levrault alergă să se refugieze sub un copac. Avioanele soseau rapid, zburînd jos, înconjurate de exploziile obuzelor. Vuetul devenea asurzitor. Și pe urmă, aproape pe neașteptate, duduital motoarelor se topi, tirul încetă și totul recăzu în tăcere ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic.

Abia atunci auzi bătrîna doamnă un murmur straniu, venind din cer, de deasupra ei. Ridică ochii. Văzu — ca un imens nenufar, plutind în nori și îndreptîndu-se drept spre grădina ei, o parașută cu ceva voluminos care se legăna dedesubt. Preț de o secundă, o umbră acoperi luna și soldatul Robert M. Murphy din regimentul 505, al diviziei 82-a aeropurtată, căzu cu un zgomot surd la douăzeci de metri de ea și se prăvăli în grădină. Doamna Levrault încremeni pe loc.

Cu un gest viu, parașutistul de optsprezece ani își scoase cuțitul din cismă, se debarasă de parașută, inhătă un sac mare și se ridică. Atunci dădu cu ochii de doamna Levrault. Bătrîna doamnă făcu ochii mari și i se păru că tinărul parașutist este straniu și înspăimîntător. Era înalt și slab și mînjeala care-i acoperea fața, îi evidenția pomeții și nasul. Greutatea echipamentului și armelor îl zdrobea. Apoi, cînd bătrîna doamnă încremeni înnebunită, incapabilă să facă o mișcare, strania apariție puse un deget pe buze pentru a-i solicita tăcerea și dispăru.

De-a curmezișul întregii regiuni, eclerorii săriseră, unii de la o înălțime de numai o sută de metri. Misiunea acestei avangărzi, mic grup de voluntari curajoși, consta în a baliza „zonele de aterisaj” pe o suprafață de optzeci de kilometri pătrați, în peninsula Cotentin, în spatele plajei Utah, pentru diviziile 82 și 101 aeropurtate. Ei fuseseră antrenați într-o tabără specială, sub conducerea generalului James M. Gavin.

„Cînd veți sări în Normandia, le spusese dînsul, nu veți avea decît un singur prieten : pe bunul Dumnezeu”.

Aveau ordinul să evite neapărat orice fel de încurcături. Succesul misiunii depindea de rapiditatea și de tăcerea lor.

Dar eclerorii fură copleșiți de „încurcături” de la bun început. Dakotele se iviră cu asemenea iuțeală, că germanii le luară drept avioane de vînătoare. Surprinși de iuțeala năpraznică a atacului, bateriile anti-aeriene deschiseră focul la întîmplare, umplînd văzduhul de trasoare și de trăznete de obuz. Căzînd lent, sergentul Charles Asay, din 101, contempla cu multă detașare „grațioasele arcuri multicolore ale trasoarelor care suiau de pe pămînt”. Li reaminteau focurile de artificii din 14 iulie. Găsea spectacolul „cu adevărat foarte frumos”.

Intensitatea barajului antiaerian, fu atît de mare că mai multe aparate manevrară să i se sustragă. Numai treizeci și opt din cei o sută douăzeci de eclerori aterizară la locul convenit. Ceilalți se treziră împrăștiți la depărtare de kilometri. Căzură pe ogoare, în grădini, în piraie, în mlaștini. Se sdobiră în arbori, în garduri vii, pe acoperișuri. Cei mai mulți dintre acești soldați, erau veterani, dar nu fură mai puțin dezorientați cînd încercară să se recunoască. Ogoarele erau mai mici, gardurile mai înalte, drumurile desfundate mai strîmte decît acelea pe care de atîtea luni le studiau pe machete. În răstimpul celor dintîi minute, oamenii se comportară bizar și cîteodată în chip primejdios. Soldatul fruntaș, Frederik Wilhelm era atît de zăpăcit cînd atinsese pămîntul încît, uitînd că se afla în spatele liniilor inamice, apăsă pe butonul uneia din marile balize luminoase pe care le ducea

cu sine, pentru a vedea dacă mai funcționează. Funcționa. Cîmpul se ilumina brusc; Wilhelm se înfricoșă atît de tare, ca și cum inamicul ar fi deschis focul asupra-i. Căpitanul Frank Lillyman, șeful echipelor lui 101, fu cit p-aci să-și trădeze poziția. Căzu pe o cîmpie și se găsi nas în nas cu o formă neagră, enormă, care se repezi asupra-i în obscuritate. Se pregătea să tragă, cînd massa informă scoase un muget surd.

Dacă se înspăimîntară ei înșiși și-i speriară pe normanzi, eclerorii surprinseră și zăpăciră pe cei cîțiva soldați germani care îi zăriră. Doi parașutiști căzură drept dinaintea Postului de Comandă al căpitanului Ernst Düring din divizia 352 germană, la mai mult de opt kilometri de punctul de cădere prevăzut. Düring, care comanda o companie de mitraliere grele cantonate la Brevands, fusese trezit de rachete, de avioane și antiaeriană. Sări din pat, se înbrăcă atît de grăbit, că-și încălță cizmele pe dos (n-avea să observe asta decît la sfîrșitul Zilei Z) și se repezi afară, unde descoperi, la cîțiva metri, siluetele a doi oameni. Îi somă, dar nu obținu nici un răspuns. Deschise imediat focul și improscă strada cu pușca sa mitralieră Schmeisser. Cei doi eclerori, bine instruiți, se feriră să riposteze. Se înfundară în noapte și dispărură. Düring se repezi din nou la Postul său de Comandă și-l chemă pe comandantul său de batalion.

„Fallschirmjäger! gîfii el la telefon, Fallschirmjäger! *)

Oamenii săriră jos, se înghesuiră în ușă, căzînd și ridicîndu-se pe pămîntul moale. Aproape în aceeași clipă, la cîțiva metri mai încolo, celelalte două planoare se sfărîmară și vărsară restul grupei de asalt. Toți se năpustiră spre pod. Fu un infern. Nemții, surprinși, fură dezorientați. În adăposturile lor explodară grenade. Cei care dormeau se treziră deodată pentru a se găsi nas în nas cu puștile mitralieră Sten. Alții, încă pe jumătate adormiți, se repeziră la puștile și mitralierele lor și începură să tragă la întîmplare asupra siluetelor nelămurite care păreau să fi ieșit din pămînt ca prin farmec.

În timp ce o echipă lichida rezistența la intrarea podului, Gray și vreo patruzeci de soldați conduși de locotenentul Brotheridge, îl traversară în pas de atac pentru a pune mîna pe cealaltă extremitate, cea mai importantă. La jumătatea drumului, Gray văzu o sentinelă germană, cu un pistol Véry în mîna dreaptă, gata să lanseze o rachetă de alarmă. Fu ultimul gest al omului acestuia curajos. Gray trase din mers cu pușca mitralieră și socoti că toți însoțitorii săi făcuseră la fel. Sentinela căzu chiar în momentul cînd racheta sa se aprinse deasupra podului.

Avertismentul, destinat desigur nemților care păzeau podul de peste Orne, la cîteva sute de metri mai departe, venea prea tîrziu. Garnizoana fusese deja constrînsă să se predea, cu toate că atacul nu fusese dat decît de două planoare, al treilea nimerînd cu zece kilometri mai departe, pe malurile fluviului Dives. Ambele poduri căzură simultan. Surprinși de iuțeala atacului, nemții nu avură nici măcar posibilitatea să se apere. E amuzant de notat că, chiar dacă ar fi avut răgazul, ei n-ar fi putut arunca podurile în aer. Totul era pregătit, dar explozivul nu fusese încă plasat. Geniștii britanici îl găsiră într-o cabană din apropiere.

*) Parașutiști.

La drept vorbind, în răstimpul acestor dintii minute de confuzie, puțini dintre eclerori se aflară sub focul inamicului. Ici și colo oamenii surprinseseră sentinele care trăgeau, fură inevitabil cîțiva morți și răniți. Cu toate acestea cea mai neliniștitoare fu tăcerea totală și amenințătoare a cîmpiei. Se așteptaseră la un foc susținut, la bătaii înverșunate de îndată ce aveau să atingă pămîntul. Dar în general, totul rămase calm, atît de calm încît oamenii avură coșmare datorate numai imaginației lor. În mai multe cazuri, se hătuiră reciproc pe ogoare și pe drumuri desfundate, fiecare crezînd că celălalt era un neamț.

Dibuind prin noaptea normandă, în jurul fermelor întunecate, în împrejurimile satelor adormite, eclerorii și cei două sute zece soldați din avangărzile batalioanelor, căutară să se orienteze. Era vorba înaintea de toate să știe exact unde se aflau. Cei care căzură la locul prevăzut, recunoscuseră destul de repede punctele de reper pe care le studiaseră în Anglia pe hărți și pe machete. Alții, de-a binelea rătăciți, încercară să se călăuzească după busolă. Căpitanul Anthony Windrum își rezolvă problema în chipul cel mai simplu. Ca un automobilist care a greșit drumul pe o noapte fără lună, Windrum se cătără pe un stîlp indicator, frecă calm un chibrit și descoperi că Ranville, locul său de rendez-vous, nu era decît la cîțiva kilometri.

Dar alții fură iremediabil pierduți. Doi eclerori căzură din cerul negru chiar în pașiștea Postului de Comandă al generalului Josef Reichert, comandantul diviziei a 711-a germane. Reichert care juca cărți cu cîțiva ofițeri cînd avioanele trecuseră pe deasupra lor, se repezi pe peron tocmai bine să vadă coborînd doi englezi.

Ar fi foarte greu de spus care dintre toți, Reichert sau cei doi eclerori, fu cel mai stupefiat. Ofițerii din garda generalului, puseră mîna pe amîndoi oamenii, îi dezarmară și-i duseră pe peron.

„De unde ați mai ieșit și voi?”

La care unul dintre eclerori răspunse, cu îndrăzneala aceea a unui om sosit la o serată la care n-a fost invitat.

„Nu te necăji, dragul meu, dar noi am căzut aici cu totul din întîmplare”.

În timp ce erau duși să fie interogați, cinci sute șaptezeci de parașuțiști englezi și americani, constituind primele forțe de eliberare, fixau decorurile pentru bătaia Zilei Z. În toate zonele de aterizare, luminile începuseră deja să pîlpii prin noaptea de iunie.

Peste cîmpiile Normandiei scăldate de lună, se auzi un sunet straniu, curios, aspru și neobișnuit: plîngerea dezolantă a unui corn de vînătoare englez. Din minut în minut, cornul își repeta apelul. Zeci de siluete cu cască, în combinezon de camuflaj, încărcate cu saci, cu săculeți și cu material, alunecau pe orbecăite peste cîmpii, prin pîraie, de-a lungul gardurilor, în direcția svonului aceluia. Alte cornuri reluară apelul. Deodată sună o trîmbiță. Pentru sute de oameni din divizia a 6-a aeropurtată britanică, acesta fu semnalul bătaiei.

Ciudata cacofonie venea din regiunea Ranville. Chemarea cornului constituia semnalul de adunare al celor două batalioane din brigada 5-a de parașuțiști și le îndemna să se grăbească. Primul trebuia să vină

Filmul „ZIUA CEA MAI LUNGĂ” : Falezele morții ►

în ajutorul micului grup comandat de căpitanul Haward, care ținea podurile. Celălalt, avea misiunea să pună mina pe Ranville și să se mențină în această poziție, la est de podurile strategice. Niciodată încă comandanții de parașuțiști nu-și adunaseră soldații în felul acesta, dar în noaptea asta viteza era hotărâtoare. Divizia a 6-a aeropurtată era în luptă cu timpul. Primele valuri de asalt engleze și americane aveau să atingă cele cinci plaje între orele șase treizeci și șapte treizeci. „Diavolii Roșii” dispuneau de cinci ore ca să se stabilească solid și să „ancoreze” flancul stâng al forțelor de invazie.

Divizia avea de dus la bun sfârșit diverse misiuni complexe și fiecare cerea un cronometraj perfect. Parașuțiștii trebuiau să ocupe înălțimile la nord-est de Caen, să țină podurile de peste Orne și canalul Caen, să arunce în aer altele cinci pe Dives și să blocheze astfel sosirea întăririlor inamice, mai ales aceea a Panzerilor *). Dar armele ușoare ale parașuțiștilor nu erau suficiente pentru a stăvili o ofensivă de blindate. Succesul operației depindea deci în întregime de rapiditatea execuției, de rezeziunea cu care aveau să sosească tunurile antitanc și munițiile lor, capabile să străpungă cele mai puternice blindaje. Din pricina numărului mare și a greutateii lor, tunurile nu puteau fi trimise decît cu trenuri de planoare. La ora 3,20, șaizei și nouă din acestea aveau să invadeze cerul Normandiei, aducînd oameni, vehicule, material greu și prețioasele tunuri.

Soldatul Raymond Batten, din batalionul 13, auzi cornul, dar cu toate că se găsea foarte aproape de zona sa, nu putea face nimic ca să-i dea ascultare. Batten se prăbușise într-o pădure deasă și rămăsese spînzurat într-un arbore, de hamurile sale, legîndu-se ușurel la trei metri de sol. Pădurea era atît de liniștită, încît Batten putea să audă tirul sacadat al mitralierelor, vuetul avioanelor și, în depărtare, tirul anti-aerienei. În momentul cînd își trăgea cuțitul să se elibereze din chingi, Batten auzi deodată, aproape de tot, țacănitul sec al unui pistol automat, Schmeissen. Un minut mai tîrziu, distinse un zgomot de frunze strivite și de ramuri frînte; cineva înainta spre el cu băgare de seamă. Batten își pierduse Sten-ul în cădere și nu avea nici un revolver. Neputincios, rămase suspendat, ignorînd cu totul dacă silueta întunecată era a unui neamț sau a unui alt parașutist.

„Oricine va fi fost, spune Batten astăzi, tipul s-a apropiat și m-a privit. Nu puteam să fac nimic decît să rămîn nemîșcat și flăcăul crezînd că eram mort, cum nădăjduiam că gîndește, se hotărî să plece.”

Batten sări la repezeală din copac și se îndreptă în direcția cornurilor care sunau adunarea. Necazurile sale totuși nu se sfîrșiseră. La marginea pădurii, găsi cadavrul unui tînăr parașutist a cărui parașută nu se deschisese. Apoi, dădu de un om care îl depăși pe drum urlînd ca un nebun.

„L-au dat gata... prietenul meu ! L-au dat gata !”

Și, în fine, întîlnind un grup care se îndrepta spre punctul de adunare, Batten se găsi alături de un soldat care părea complet absent. Mergea cu privirea fixă, ca un automat, fără să pară că-și dă seama că țeva puștii pe care o strîngea convulsiv în mînă era îndoită.

*) *Unități de tancuri nemțești.*

În răstimpul acestor dintii minute, mulți oameni nu-și datorară viața decît propriei lor inițiative. Un parașutist (locotenentul Richard Hilbron, din batalionul 1 canadian, își reamintește încă foarte bine) căzu pe o seră, „împroșcînd sticlă peste tot și stîrnind un duruit de tunet“, dar se ridică și o luă din loc înainte de a se năruî toată sticla. Un altul, nimeri cu o precizie uimitoare într-un puț. Leși afară grație chingilor sale și plecă spre locul de adunare ca și cum ar fi fost lucrul cel mai natural din lume.

Pretutindeni oamenii trebuiau să se descurce în situații de necrezut, care ar fi fost foarte delicate chiar în plină zi, dar care, noaptea și pe teritoriu inamic, luau proporții înspăimîntătoare, agravate încă de frică și de închipuire. Fu cazul soldatului Godfrey Maddison. Se afla în marginea unei fînețe, ținut într-o rețea de sîrmă ghimpată, incapabil să facă o mișcare. Picioarele i se încurcaseră între fire și greutatea echipamentului — cîincizeci și șase de kilograme, între care patru obuze de mortier — îl apăsa atît de tare că era aproape complet imobilizat. „La început am fost cuprins de panică, spune el, îmi făceam gînduri negre și eram sigur că sînt pe cale de a devîni o țintă“. Un timp nu mișcă din loc, așteptă, cu urechea ciulită, apoi, cînd înțelese că nimeni nu-l observase, Maddison încercă să se degajeze, încet și penibil. I se părea că va avea nevoie de ore întregi ca să-și elibereze un braț cu care să apuce din centură cleștii de tăiat sîrma. Dar reuși în cele din urmă să se elibereze și plecă în direcția sunetelor de cor.

Cam în același timp, maiorul Donald Wilkins, din primul batalion canadian, se tira de-a lungul a ceea ce socotea el a fi o mică fabrică. Deodată, observă pe pajiște un grup de oameni. Se aruncă imediat la pămînt și nu mai clinti. Întunecatele siluete nu făcură nici un gest. Wilkins le iscodi atent și, la capătul unui minut, se ridică bombănind, să-și verifice bănuielele. Erau statui de piatră.

Nu se va cunoaște niciodată numărul nefericiților care muriră în împrejurimile Divei. Supraviețuitorii spun că mlaștinile erau acoperite de o rețea complicată de gropi, adînci de mai mult de trei metri, largi de cinci, pline de un nămol viscos. Un om singur, împovărat de greutatea armelor și a echipamentului, era incapabil să se desprindă. Sacii îmbibați cu apă, trăgeau dublu și oamenii trebuiau să se descotoresoască de ei. Unii, care reușiră să traverseze mlaștinile, se înecară în rîu, la cîțiva metri de mal.

Soldatul Henry Humberstone, din al 224-lea ambulanțe de campanie aeropurtate, abia scăpă de o moarte asemănătoare. Căzu într-o mlaștină, cu apă pînă la brîu, neavînd nicio idee de locul în care se afla. Se aștepta să coboare în livezile din jurul Varavilleului, dar căzuse mult mai departe, la est. Între Varaville și el se întindeau mlaștinile și apele revărsate ale Divei. O negură umedă ascundea privestea și Humberstone nu auzea în juru-i decît orăcăitul broaștelor. Apoi, drept înaintea lui, percepă svonul caracteristic al unei ape curgătoare. Bălăcînd prin fînețurile inundate, ajunse la malul Divei. În timp ce căuta un mijloc de a trece apa, observă doi soldați pe malul opus. Erau canadieni din batalionul 1. Humberstone le strigă :

„Cum să fac să trec ?“

— Nu-i nici o primejdie, îi răspunse unul din soldați.

Canadianul intră în apă, fără îndoială ca să-i arate drumul. „Îl pri-
veam și, dintr-odată, dispăru, își reamintește Humberstone. N-a strigat
avea ceva neliniștitor. S-a înecat fără ca eu sau tovarășul lui, de pe celălalt
mal, să putem face ceva să-l salvăm.”

John Gwinett, preotul celui de al 9-lea batalion, era complet pierdut.
El de asemenea căzuse singur în mlaștină și tăcerea care-l înconjură
avea ceva neliniștitor. Gwinett ținea neapărat să se smulgă de aici.
Era convins că atacul Mervilleului va fi sîngeros și voia să fie lîngă
oamenii săi. Pe teren, chiar înainte de decolare le spusese :

„Frica a bătut la ușă. Credința a deschis și nu era nimeni.”

Gwinett încă nu știa că avea să aibe nevoie de mai mult de șapte-
sprezece ore ca să se smulgă din mlaștini.

Val după val, formațiile zburară pe deasupra localității ; erau primele
avioane ale celei mai gigantice operații militare aeropurtate întreprinse
vreodată — opt sute optzeci și două de aparate în total, transportînd
treisprezece mii de oameni. Acești soldați din diviziile aeropurtate
americane 101 și 82, se îndreptau spre șase zone, situate toate la cîțiva
kilometri de Sainte-Mère-Eglise. Soldații săreau din avioane, șir după
șir. Și în timp ce aceia care trebuiau să coboare în împrejurimile loca-
lității se legănau în cer, ei auziră un zvon neobișnuit în larma băță-
liei, clopotul unei biserici viind în noapte. Pentru mulți, acesta fu
ultimul zvon pe care îl auziră. Luați de vînt, un anumit număr de
soldați fură purtați spre incendiul care izbucnise în piața bisericii și
spre puștile și mitralierele pe care un destin capricios le plasase acolo.

Blanchard smucea disperat de chingile sale, căutînd să evite mulțimea
din piață. Dar era prea tîrziu. Căzu cu mare vuiet într-unul din cas-
tani. În juru-i, oamenii se prăbușeau sub rafalele de pistol. Se auzeau
țipete, urlete, gemete, vaete — pe care Blanchard n-avea să le uite
niciodată. La repezeală, în timp ce împușcăturile se apropiau, își tăie
chingile. Apoi sări din copac și alergă drept înainte, fără măcar să
observe că-și tăiasse vîrfurile degetului gros.

Nemții trebuiau să aibe impresia că Sainte-Mère-Eglise era complet
copleșit de asaltul parașutiștilor și, mai mult ca sigur, locuitorii orașului,
care se aflau masați în piață încercînd să stingă incendiul, socoteau
că se află în mijlocul unei bălăii capitale. În realitate, foarte puțini
americani — vreo treizeci cu toții, cel mult — căzură asupra localității
și nu mai mult de vreo douăzeci în piață sau în jurul ei. Dar aceasta
fu suficient pentru ca garnizoana nemțească, de mai puțin de o sută
de oameni, să intre în panică. Întăririle se repeziră spre piață și acolo,
dînd brusc peste o scenă infernală, de sînge și foc, unii soldați, de-ar
fi să dăm crezare lui Renaud *), își pierdură capul.

La cîțiva metri de primar, un parașutist căzu într-un arbore și încercă
imediat să scape de echipamentul său, dar fusese deja observat. Sub
ochii lui Renaud, o jumătate de duzină de nemți își goliră încărcă-
torul asupra lui și băiatul rămase acolo, suspendat, cu ochii deschiși,
ca și cum și-ar fi contemplat propriile răni.

*) Primarul orașului.

În mijlocul tuturor acestor orori și în această confuzie generală, soldatul Steele se cramponă de o viață care nu atârna decât de un fir de păr. Parașuta, mulată pe clopotnița bisericii, recădea grațios pînă în streșină. El auzea strigăte și urlete. Îi vedea pe nemți și pe americani împușcîndu-se în piață și în străzi. Și, paralizat de groază, vedea gloanțele trecînd, fulgerînd de jur împrejurul lui și încrucișîndu-se șuierînd deasupra capului. Steele încercase să-și taie chingile, dar cuțitul îi scăpase. Hotărî că singura șansă era să facă pe mortul. Pe acoperișul bisericii, la cîțiva metri de el, mitralierele nemțești trăgeau asupra a tot ce se arăta, dar de loc asupră-i. Rămase suspendat, atît de perfect „mort” în hăturile sale, că locotenentul Willard Young, din a 82-a, care cobora în plin foc, își mai amintește și azi de „cadavrul spînzurat pe clopotnița bisericii”. Steele rămase în poziția asta mai bine de două ore înainte de a fi degajat de germani și făcut prizonier. Spaima și durerea pricinuită de rana din picior fură așa de mari, că nu-și amintește în nici un fel de clopotul care, cu toate acestea, nu înceta de loc să-i bată la urechi.

...Caporalul Louis Merlano, căzu pe o plajă de nisip, drept în fața unui panou care atrăgea atenția : *Achtung ! Minen !* Fusese al doilea care sărise aici. Departe, în întuneric, Merland auzi freamătul valurilor. Era culcat pe nisip, la poalele dunelor, înconjurat de obstacolele „antidebarcare” ale lui Rommel, la cîțiva metri deasupra lui Utah Beach. Atunci cînd își recăpătă răsufarea, înainte de a se ridica, auzi strigăte de departe. Merlano află mai tirziu că aceste strigăte veneau din Mîneca, unde ultimii unsprezece parașutiști din avionul său erau pe cale de a se îneca.

Merlano se grăbi să părăsească plaja, fără să se îngrijească de mine. Escaladă o barieră de sîrmă ghimpată și se adăposti după un gard. Aici se mai afla cineva ; Merlano nu zăbovi. Traversă drumul în fugă și începu să se cațere pe un zid de piatră. În acest moment, auzi în spatele lui un urlat de durere. Întoarse capul. Un aruncător de flăcări împrôșca gardul pe care abia îl lăsase în urmă și lumina silueta unui camarad parașutist. Împietrit, Merlano se ghemui la poalele zidului. Din cealaltă parte ajungeau pînă la el strigătele nemților și pîrîitul unei puști mitraliere. Merlano se afla în mijlocul centurii fortificate, înconjurat din toate părțile de nemți. Se pregăti să-și vîndă scump pielea, dar voii, înainte de toate, să-și îndeplinească o datorie. Merlano, care aparținea unei unități de semnalizare, își scoase din buzunar un mic manual ce conținea codurile și parola de trecere pentru trei zile, îl rupse cu grijă și, pagină cu pagină, îl înghiți în întregime.

Asemeni confratelui său, John Gwinett din divizia a 6-a britanică, la optzeci de kilometri mai încolo, Francis Sampson, preotul diviziei 101 americane, căzu rău. Apele se închiseră asupra-i. Preotul se simți tras la fund de echipamentul său greu, în timp ce parașuta, umflată de un vînt violent, rămăsese deschisă deasupră-i. Se descotorosi la repezeală de materialul său, cu obiectele de cult cu tot. Apoi parașuta, făcînd oficiu de vîntrelă, îl trase din apă și-l antrenă ușor la suprafață, la o sută de metri mai încolo, pentru a-l lăsa pe uscat. Epuizat, rămase

întins vreo douăzeci de minute. În sfârșit, neținînd seama de clănțanitul mitralierelor și de tirul de mortiere care începea să se facă auzit, preotul se trase la punctul de cădere și se aruncă, îndărătnic să recupereze obiectele de cult. Le regăsi la a cincea tentativă.

Mult timp mai țirziu, preotul Sampson, reamintindu-și de necazurile sale, observă că rugăciunea de pocăință pe care o spusese la repezeală, pe cînd se zbătea sub apă, era în realitate *Benedicite!* *)

În ciuda confuziei totale, oamenii se adaptară repede. Soldații din divizia 82-a, cu experiența debarcărilor din Sicilia și Salerno, știau ce-i așteaptă. Cei din 101, care erau la prima lor bătălie, nu voiau să facă figuri de boboci pe lîngă iluștrii lor înaintași. Cu toții se străduiră să piardă cît mai puțin timp posibil, căci n-aveau timp de risipit. Cei mai norocoși, care știau unde anume se găsesc, se adunară de îndată și se îndreptară în grabă spre obiectivele lor. Cei care se rătăciseră, se strinseră în mici grupuri, aparținînd diverselor companii, batalioane sau regimente. Parașutiștii din a 82-a se regăsiră sub ordinele ofițerilor din 101 și invers. Soldați aparținînd ambelor divizii luptară cot la cot, pentru obiective de care foarte adesea nici nu auziseră vorbindu-se.

Sute de oameni se treziră pe mici ogoare, îngrădite cu garduri vii. Finațurile formau mici universuri închise, tăcute și neliniștitoare. Cel mai mic zgomot, mugetul unei vite, trosnetul unei crengi, o umbră devenea inamicul. Soldatul Dutch Schultz, izolat într-o lume de tenebre, nu știa cum să iasă din finețea lui. Hotărî să se folosească de lăcusta lui metalică **). La primul pocnet, primi un răspuns neașteptat : o rafală de mitralieră. Se aruncă pe burtă, își îndreptă pușca în direcția cuibului de mitralieră și apăsă pe trăgaci. Dar nimic. Uitase s-o încarce. Mitraliera redeschise focul și Dutch alergă să se adăpostească după un gard.

O clipă mai tîrziu, prudent, plecă în recunoaștere iar. Auzind un troznet de crengi, avu un moment de panică, dar se liniști văzîndu-l pe comandantul său de companie, locotenentul Jack Tallerday, ivindu-se de după gard.

„Tu ești, Dutch ?” șopti Tallerday.

Schultz alergă spre el. Părăsiră împreună fineța și se grăbiră să ajungă un grup pe care locotenentul deja îl adunase. Erau soldați din 101 și din trei regimente din a 82-a. Pentru prima oară de cînd sosise, Dutch respiră ușurat. Nu mai era singur.

Tallerday pășea de-a lungul îngrăditurii, urmat de grupa sa desfășurată în urmă-i. Cîteva momente mai tîrziu, auziră și văzură o altă grupă venindu-le în întîmpinare. Tallerday folosi lăcusta și i se păru că percepe un pocnet de răspuns. „Dar, spune Tallerday, pe măsură ce grupele noastre se apropiau, devenea evident, după forma căștilor, că cei care veneau spre noi erau soldați germani”. Și atunci se petrecu unul din acele lucruri stranii și de neînțeles, care se întîmplă cîteodată în război. Cele două grupe se încrucișară în tăcere, într-un fel de transă, fără a trage nici un foc. Distanța spori : întunericul înghiți siluetele. Fu ca și cum ele n-ar fi fost niciodată.

În noaptea asta, americanii și germanii se întîlniră pe neașteptate în toate colțurile Normandiei. Viața oamenilor depindea foarte adesea de sîngele lor rece și de fracțiunea de secundă care le trebuia pentru a apăsa pe trăgaci. La cinci kilometri de Sainte-Mère-Eglise, locotenentul

*) Scurtă rugăciune înainte de masă.

**) Lucrare de bazar, folosită convențional pentru a ușura recunoașterea oamenilor.

John Wales, din a 82-a, era cît pe ce să se izbească de o sentinelă germană care păzea un cuib de mitraliere. În răstimpul unui minut, cei doi oameni se priviră față în față. Neamțul reacționă primul. Trase de foarte aproape asupra lui Wales. Glonțul lovi culasa mobilă a puștii pe care locotenentul o ținea înaintea lui, îi zgîrie mîna și se pierdu în noapte. Ca într-un balet perfect, amîndoi se răsuciră pe călcîie și fugiră în noapte.

Nu lipsiră nici situațiile comice. Într-o livadă obscură, la un kilometru de Sainte-Mère-Eglise, căpitanul Lyle Putnam, chirurgul unui batalion din a 82-a, se găsea complet izolat. Își adună trusele și se apucă să caute o ieșire. Pe aproape de un gard, observă o siluetă care înainta și pronunță parola de trecere a diviziei a 82-a : „Flash“ *) ; apoi, în tăcerea încordată, auzi răspunsul prevăzut : „Thunder“ **). Spre marea sa uimire, omul exclamă : „Jesus-Crist“, îi întoarse spatele și fugi „ca un apucat“. Medicul fu atît de furios încît uită că-i era frică. Opt sute de metri mai încolo, amicul său, Geroge Wood, preot din a 82-a, se afla la fel de singur și-și bătea capul cu lăcusta lui. Nu-i răspundea nimeni. Deodată sări în sus auzind din spate o voce care îi spunea :

— Doamne, dumneata ai izbutit să faci atîta gălăgie ?

Incurcat, Wood ieși din livadă pe urmele parașutistului.

În cursul după amiezii, cei doi prieteni aveau să se reîntîlnească în mica școală a doamnei Levrault la Sainte-Mère-Eglise, ca să dea propria lor bătălie, în care uniforme de lăcustă nu mai aveau nici o valoare : pentru a îngriji pe răniți și a asista muribunzii din ambele tabere.

Toată lumea cunoscuse momente de nebulă — mai ales generalii. Se trezeau fără stat-major, fără legături, fără oameni de comandat. Generalul-maior Maxwell Taylor adună o grupă care număra mai mulți ofițeri, dar numai doi sau trei soldați. „Niciodată, le atrase atenția, atîția oameni n-au comandat atît de puțini.“

Singur pe o pajiște, cu revolverul în mînă, generalul-maior Matthew B. Ridgway socotea că are noroc. Cum povesti el mai tirziu, „dacă nu avea nici un amic, cel puțin nu avea nici un inamic.“

Adjunctul lui, generalul de brigadă James M. Gavin, care trebuia să conducă întreaga operație a diviziei 82-a, se găsea la o depărtare de kilometri, în mlaștinile din Merderet. Cu cîțiva parașutiști încerca să salveze containerele în care se aflau radiourile, bazuka, mortierele și munițiile de care avea atît de urgentă nevoie. Nu ignora de loc că în zori, bucata aceea de cap de pod aerian pe care oamenii săi și el trebuiau s-o apere, avea să fie supusă unui foc ucigător. În apa înghețată, pînă la genunchi, alături de soldații săi, Gavin era copleșit de multe griji. Nu prea știa unde se află și se întreba ce ar putea să facă pentru răniții care se adunaseră în grupa sa și care zăceau, deocamdată, pe marginea mlaștinei.

Mai înainte cu o oră, văzînd lumini roșii și verzi sclipind departe, pe apă, Gavin trimisese pe aghiotantul său, locotenentul Hugo Olson să

*) Fulger.

**) Tunet.

vădă despre ce este vorba. Nădăjduia că erau luminile ce semnalau locul de adunare al celor două batalioane din divizia 82-a. Olson încă nu se întorsese și Gavin începea să se neliniștească. Unul din ofițerii săi, gol pușcă în mijlocul râului, se zbătea să recupereze containerele. „De fiecare dată când revenea la suprafață, spunea Gavin, el se ridica ca o statuie de marmoră albă și nu puteam să nu mă gândesc că dacă nemții l-ar zări, ar fi pierdut.”

Astfel fu începutul. Primii invadatori ai Zilei Z. aproape optsprezece mii de americani, englezi, canadieni, se aflau pe flancurile cîmpului de bătălie normand. Între ei se întindeau cinci plaje de debarcare și, dincolo de orizont, încet dar sigur, se apropia extraordinara flotă de cinci mii de nave. Prima din aceste nave BAYFIELD, fluturînd pavilionul contraamiralului american D. G. Moon, comandantul Forței 4, era deja la douăsprezece mile de Utah Beach și se pregătea să arunce ancora.

Încet-încet, planul se desfășura și germanii rămîneau mereu orbi...

Mai mult de două ore se scurseseră de la aterizarea primilor parașutiști. Abia atunci comandanții germani din Normandia începură să înțeleagă că se petrece, fără îndoială, ceva important. Primele rapoarte le parveniră unul după altul; încet, ca un bolnav care se trezește dintr-o anestezie, deschiseră în fine ochii.

...Pentru a spori confuzia germanilor, aliații împrăștiaseră, într-adevăr, în sudul zonei de debarcare, sute de manechine de cauciuc, foarte realiste, îmbrăcate ca niște parașutiști. Petarde fixate de aceste manechine, explodau la sol și dădeau impresia unor descărcături de arme ușoare. Timp de mai multe ore, cîteva din aceste manechine îl îndemnară pe generalul Mark să creadă că la Lessay, la vreo treizeci și cinci de kilometri sud de cartierul său general, aterizaseră parașutiști.

Pentru Pemsel, nu mai era nici o îndoială — debarcarea începuse. Telefonă lui Speidel.

— Parașutajul, spuse el, constituie prima fază a unei importante ofensive inamice. De pe mare se aude svon de mașini, adăugă el.

Dar Pemsel nu reuși de loc să-l convingă pe șeful statului major al lui Rommel. Răspunsul lui Speidel, așa cum este transcris în registrele Armatei a 7-a, fu că „operațiunea era strict locală”. Aprecierea sa asupra situației, comunicată atunci lui Pemsel, este înscrisă în jurnalul de operații al armatei: „Șeful statului-major al grupului de Armată B, socotește că, pentru moment, nu e cazul să se considere aceasta drept o vastă ofensivă”.

Se trezi încet și pipăi pe noptieră înainte de a găsi aparatul. Cartierul General al Corpului II aerian îl suna.

— Priller, îi spuse ofițerul de operațiuni, se pare că are loc un fel de debarcare. Te sfătuiesc să-ți pui escadrila în stare de alarmă.

Oricît era de adormit, Pips Priller, simți că-i sare muștarul. Cele o sută douăzeci și patru de avioane ale escadrilei sale, părăsiseră Lille în după amiaza zilei precedente și iată că de ceea ce-i fusese teamă mereu, nu scăpase. Limbajul lui Priller, așa cum și-l reamintește el, e cu totul nepublicabil, dar după ce spuse interlocutorului său tot ceea ce gîndea despre Luftwaffe, asul aviației de luptă urlă :

— Și pentru Dumnezeu, pe cine să pun eu în stare de alarmă. Eu... eu sînt avertizat. Wodavezyck de asemenea. Dar voi știți bine, specie de dobitoci, că nu mai am decît două blestемate de „taxiuri”.

Cu cuvintele astea Priller închise brutal.

Cîteva minute mai tîrziu, telefonul sună iar.

„Ce mai e ?” mormăi Priller.

Era acelaș ofițer, care îi răspunse cu o voce suavă :

„Dragă Priller, sînt adînc mîhnit. A fost o eroare. Am primit un raport eronat. Totu-i în regulă, nu e nici cea mai mică debarcare.”

Generalul de brigadă Don Pratt, acelaș căruia îi fusese atît de frică în Anglia cînd văzuse o caschetă rostogolindu-se pe patul pe care stătea, ocupă locul celui de-al doilea pilot în planorul din capul diviziei 101. După unii martori, Pratt era, la prima lui călătorie în planor, „fericit ca un copil”. Îl urmau un șir de cincizeci și două de planoare, în formație de cîte patru, remorcate de Dakote. Trenul transporta jeepuri, tunuri antitanc, un spital de campanie complet și chiar un buldozer. Un enorm 1 era zugrăvit pe partea dinainte a planorului lui Pratt și un imens „Vultur urlător”, emblema lui 101, flancată de un drapel american, împodobeau fuselajul de pînză, de fiecare parte a cabinei de pilotaj. În aceeași formație, chirurgul Emil Nattale privea obuzele ce explodau sub el și vehiculele în flăcări, „ca un zid de foc venind în întîmpinarea noastră”. Agățate încă de remorcherile lor, planoarele se legănau și se clătinau traversînd tirul de baraj, „destul de întîțit pentru ca să se poată ateriza.”

Spre deosebire de avioanele cu parașutiști, planoarele atingeau peninsula pe la est. Ele zburau pe deasupra ținutului, de cîteva secunde, cînd soldații văzură luminile zonei de aterisaj din Hiesville, la șase kilometri de Sainte-Mère-Eglise. Una cîte una remorcile lungi de trei sute de metri, se desprinseseră și planoarele coborîră șuierînd. Acela al lui Natalie, depăși terenul și era gata să se zdrobească într-un cîmp plin de „sparangheli de-ai lui Rommel” — șiruri de stîlpi grei, înfipti în pămînt pentru a preîntîmpina aterizarea planoarelor. Așezat într-un jeep, în interiorul unui planor, Natalie privea prin micile hublouri și văzu, fascinat și îngrozit, cele două aripi detașîndu-se și stîlpii defilînd cu toată viteza. Apoi urmă un troznet grozav și planorul se rupse în două, drept sub jeepul în care se afla Natalie. Cum spune el, „asta mi-a înlesnit mult să ies din planor”.

Carcasa planorului nr. 1 zăcea foarte aproape. Coborînd în lungul unei pajiști în pantă, frînele sale neputînd să încetinească goana asta cu o sută cincizeci de kilometri pe oră, aparatul se înfipse într-un gard.

Natalie descoperi pilotul, asvirlit din cabină, întins într-un tufiş, cu ambele picioare zdrobite. Generalul Pratt fusese ucis pe loc... Fu primul ofiţer general, din ambele tabere, care muri în Ziua Z.

Insulele Saint-Marcouf sînt două stînci aride situate la trei mile în largul plajei Utah. Pe vremea complicatei elaborări a planului de invazie, aceste insule nu atrăseseră atenţia decît cu trei săptămîni înainte de debarcare. Marele Cartier General presupusese atunci că în ele s-ar putea afla baterii grele. Nu se putea accepta riscul de a le ignora. La rezeală, o sută treizeci şi doi de oameni din escadroanele 4 şi 24 caverie, fură antrenati pentru a pune mina pe ele înainte de ora H. Oamenii aceştia porniră spre micile insule cître ora 4,30. Nu aflară acolo nici tunuri, nici soldaţi — nimic alta decît o moarte subită. Căci oamenii locotenent-colonelului Edward C. Dunn, nu trebuiră să facă decît doi paşi pe plajă pentru ca să se trezească prinşi într-o groaznică reţea de mine S — semănate ca grăunţele în vînt — mici mine care explodau la înălţimea centurii, scoţînd matele victimelor. În cîteva secunde, noaptea fu sfîşiată de vuetul exploziei şi de urletele răniţilor. Trei locotenenţi fură răniţi imediat, doi soldaţi fură ucişi şi locotenentul Alfred Rubin, rănit de asemenea, nu avea să uite niciodată „spectacolul unui om zăcînd la picioarele sale şi scuipînd rulmenţi”. La sfîrşitul zilei, pierderile se ridicară la nouăsprezece morţi şi răniţi. Înconjurat de morţi

şi de muribunzi, locotenent-colonelul Dunn, lansă semnalul „Misiunea împlinită”. Fură primele trupe ce invadară Europa pe mare.

„Mereu nimic. Cred că trebuie să renunţ.”

Dar reveni înaintea ambrazurii, contemplă cerul care pălea la apropierea zorilor şi hotărî să efectueze o ultimă observaţie, ca să fie cu conştiinţa împăcată

Plictisit, potrive odată mai mult binoclul spre stînga. Încet, urmări linia orizontului şi ajunse în centrul radei. Atunci, binoclul încremeni. Pluskat înţepeni, privi atent.

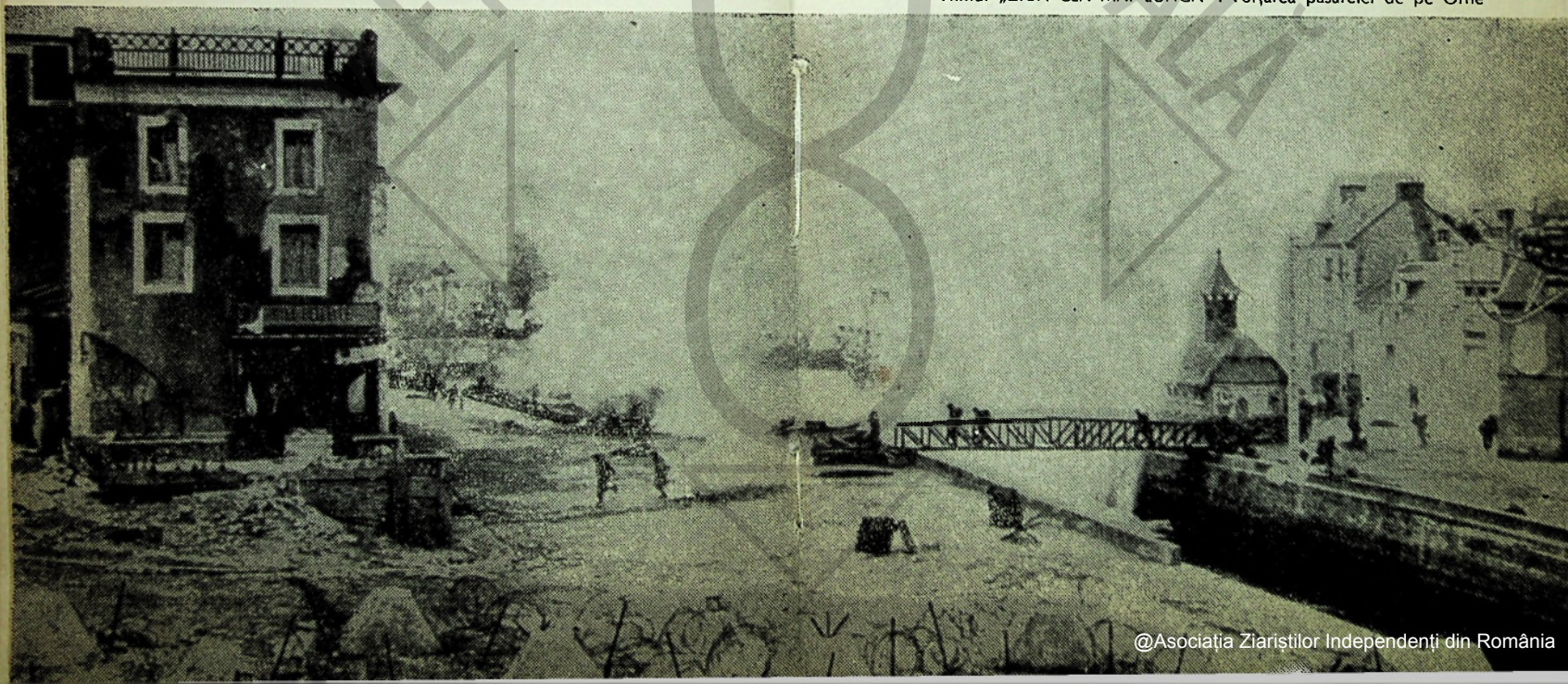
Printre zdrenţele de brumă care se risipeau, orizontul se umplea, ca prin farmec, de nave, de vase de toate felurile, de toate mărimile, care evoluau liniştit, ca şi cum ar fi fost acolo cine ştie de cînd. Ai fi spus că sînt mii. Era o armada spectrală, ivită de nicăieri. Cu răsuflarea tăiată, încremeni locului. Pluskat contemplă spectacolul fără să-şi creadă ochilor, mai tulburat ca niciodată. În această clipă, universul bunului soldat Pluskat, începu să ne năruie. Îşi aminteşte că în aceste ultime momente, îşi dădea seama, cu calm şi certitudine, că „sosise sfîrşitul Germaniei”.

Întorcîndu-se spre Wilkening şi Theen, le spuse simplu, cu o stranie indiferenţă :

— Asta-i debarcarea. Priviţi şi voi.

Apoi chemă la telefon pe maiorul Block, de la Cartierul General al diviziei 352-a.

Filmul „ZIUA CEA MAI LUNGĂ” : Forţarea pasarelei de pe Orne

— Block, îi spuse el, este într-adevăr debarcarea. Sint aici, în fața mea, pe puțin zece mii de nave.

Pronunțînd aceste cuvinte, avu sentimentul că ele trebuiau să pară de necrezut.

— Să vedem, Pluskat, fii calm ! i-o tăie sec maiorul. Toți laolaltă, americani și englezi, n-au atîtea vase. Nimeni nu posedă un asemenea număr !

Incredulitatea lui Block îl trezi pe Pluskat dintr-un fel de letargie.

— Îți spun serios, strigă el cu pasiune. Dacă nu mă crezi, vino atunci nițel aici și uită-te tu însuși. E fantastic ! De necrezut !

Fu o scurtă tăcere, apoi Block întrebă :

— Încotro se îndreaptă navele astea ?

Cu telefonul în mînă, Pluskat se întoarse spre ambrazura bunkerului și răspunse :

— Drept spre mine.

ZIUA

Niciodată nu fusese un răsărit asemănător. În zorii cenușii, imensa flotă aliată, majestuoasă, grandioasă, de temut, se desfășura înaintea celor cinci plaje de debarcare. Pavilioanele de război se zbăteau în vînt, pe toată linia orizontului, de la Utah Beach, în Cotentin, pînă la Sword Beach, la gura Ornului. Monștri cuirasati, crucișătoarele amenințătoare, sveltele distrugătoare se detașau pe cer. În spatele lor veneau marile nave ale comandamentului, acoperite cu antene, apoi cele de transport, vasele de debarcare, pline de oameni și de material, greoaie și încete, adînc cufundate în apă. Dînd tîrcoale în jurul vaselor de transport din cap, așteptînd semnalul de asalt, roiri de bărci și de ambarcațiuni se agitau pe valuri, înțesate de soldați, primii care vor coborî pe plaje.

Această imensă armada, clocotea de activitate și de vuet. Motoarele gîfiau și gemeau în timp ce navele de patrulare se duceau și veneau prin furnicarul micilor bastimente. Macaralele scrișneau lăsînd pe mare vehiculele amfibii. Cablurile alunecau în palane, purtînd ambarcațiunile de asalt ce se izbeau de pereții vaselor, încărcate cu oameni palizi. Difuzoarele chelălăiau : „Aliniați-vă, aliniați-vă !”, în timp ce vedetele, ca niște ciini ciobănești, zoreau formația. Pe marile vase de transport, soldații se înghesuiau la parapet, așteptîndu-și rîndul să coboare pe scări sau pe frînghii pentru a ajunge în bărcile ce se legănau greoi, scăldate în bură. Și pe deasupra lărmei și confuziei, toate difuzoarele, de pe toate vasele, nu încetau să lanseze îndemnuri : „Străduiți-vă să lăsați oamenii pe țarm, luptați să vă salvați bărcile ; dacă aveți destulă putere luptați să vă salvați și pe voi înșivă”...

*

Căpitanul Schermann Burroughs, din divizia 29-a, mărturisî căpitanului Charles Cawthorn, că avea intenția să recite „Execuția lui Dan Mac Grew” în timpul drumului spre plajă. Locotenent-colonelul Elzie Moore, care trebuia să conducă brigada de geniu la Utah Beach, se trezi fără discurs. Plănuise să recite o bucată pe care o socotea foarte asemănătoare cu povestirea unei alte invazii a Franței, o scenă de bătălie din

Henri V de Shakespeare, dar nu-și putu aminti decât primul vers : „Năvală dați din nou, prieteni, la spărtură“ *) și hotări să renunțe. Maiorul C. K. King, din divizia 3-a britanică, care făcea parte din primul val pentru Sword Beach, alesese un pasaj din aceeași piesă. Avusese chiar grijă să copieze versurile care sfârșeau cu aceste cuvinte :

„Cel ce-o apuca să mai trăiască,
Și s-o întoarce sănătos, va pomeni
Această zi, nălțindu-se-n picioare.“ **)

Oamenii din primul val de asalt nu distingeau încă de loc linia neguroasă a coastelor Normandiei, căci ei se aflau la nouă mile depărtare. Unele bastimente de război, schimbau deja salve cu bateriile nemțești, dar acest tir era încă îndepărtat și impersonal pentru soldații din ambarcațiuni. Nimeni nu le vedea încă. Pentru un moment, inamicul lor numărul unu era răul de mare. Puțini îi scăpaseră. Bărcile de asalt, încărcate fiecare cu treizeci de oameni și cu materialul lor împovărat, erau atît de cufundate în apă, că valurile îi acopereau neîncetat. La fiecare alt talaz ei se rostogoleau și se legănau, iar colonelul Eugen Coffey din brigada specială din 1-a de geniu, își amintește că unii soldați, lungiți pe fundul vasului „se lăsau împróscați din belsug, indiferenți la ori ce, fără să le pese de vor trăi sau ba.“ Dar pentru acei care nu sufereau de rău de mare, vederea nemaipomenitei flote constituia un spectacol minunat și înspăimîntător. Pe vasul caporalului Gerald Burt, plin de geniuși, un soldat suspină cu un aer adînc mîhnit, regretînd că nu și-a adus aparatul fotografic.

Bombardamentul naval care trebuia să le faciliteze misiunea (Bradley se ruga să fie așa), era gata să înceapă. La cîteva mile mai departe, la bordul crucișătorului francez ușor, *Montcalm*, contra-amiralul Jaujard se adresa ofițerilor și marinarilor săi :

— C'est une chose terrible et monstrueuse que d'être obligés de tirer sur notre propre patrie, mais je vous demande de la faire aujourd'hui. ***)

La 4 mile în largul lui Umah Beach, la bordul distrugătorului american *Carmick*, căpitanul de fregată Robert O. Beer apăsă pe butonul interfonului și strigă : „Ascultați-mă cu toții. Începe balul, cel mai mare la care ne va fi dat să asistăm, copii ! Pe platou și să dansăm acum !“

Era ora 5,50. Vasele de război britanice deschisese războiul de mai mult de 20 de minute. Atunci începu bombardamentul din sectorul american. Coasta păru că se transformă în vulcan. Vuetul bălăliei se rostogolea înăbușit, pe tot litoralul Normandiei, cînd piesele grele începură să piseze sistematic obiectivele lor. Cerul cenușiu se ilumina și nori groși de fum se învîrtejiră deasupra pămîntului.

În largul plajelor Sword, Juno și Gold ****), cuirasatele *Warspite* și *Ramillies* asvirleau tone de oțel asupra puternicelor baterii de la Le

*) Actul III, sc. 1.

**) Actul IV, sc. 3.

***) În text în l. franceză. „E teribil și monstruos să fim obligați să tragem asupra propriei noastre patrii, dar astăzi vă cer s-o faceți.“

****) Denumiri convenționale în planul de invazie.

Havre și de la gura Orului. Crucșetoarele și distrugătoarele scui-pau o ploaie de obuze asupra punctelor fortificate, blocaus-urilor și forturi-lor. Cu o precizie stupefiantă, artileristii de pe *Ajax*, celebră după bătălia din Rio de la Plata, distruseseră patru piese de 150, de la o distanță de unsprezece kilometri. În largul plajei Omaha, marile cuirasate *Texas* și *Arkansas*, totalizând zece piese de 355, douăsprezece tunuri de 305 și douăsprezece de 125, improșcaseră șase sute de obuze asupra bateriei cocoțate la Point du Hoc, în nădejdea de a ușura asaltul batalioanelor de Rangers care se îndreptau deja spre falezele înalte de mai bine de treizeci de metri. În largul plajei Utah, cuirasatul *Nevada* și crucșă-toarele *Tuscaloosa*, *Quincy* și *Blak Prince* păreau smucite de recul la fiecare salvă. În timp ce marile bastimente tunau de la cinci sau șase mile în larg, distrugătoarele se apropiau la o milă sau două de țărm și înșuruite una după alta, acopereau cu o pinză de foc toată rețeaua fortificațiilor...

Un nou svon veni să se adauge larmei. Mai întâi încet și îndepărtat, ca bîzîitul cine știe cărei insecte gigantice, apoi din ce în ce mai tare, pentru a izbucni ca un tunet cînd își făcură apariția pe cer, bombardierele și avioanele de vînătoare. Sburau pe deasupra imensei flote în formații strînse, aripă lîngă aripă. Nouă mii de avioane !

„Aici Londra... Aici Londra...”

„Instrucțiuni urgente ale comandamentului suprem. Viața multora dintre voi depinde de iuteala și de ascultarea voastră imediată. Acest mesaj se adresează în mod special acelor ce locuiesc pe o rază de treizeci și cinci de kilometri de pe oricare parte a coastei.”

În picioare, la fereastra casei din Vierville a mamei sale, la extremitatea de vest a plajei Omaha Beach, Michel Hardley privea flota de invazie. Tunurile bubuiau mereu și Hardley simțea pămîntul cutremurîndu-se sub el. Întreaga familie — mama, fratele, nepoata și bona — se reuniseră în salon. Nu se mai îndoia nimeni ; debarcarea va avea loc chiar la Vierville. Hardellay privea fatalist soarta casei sale. Ea avea, cu siguranță, să fie distrusă. În fundul odăii, radioul difuza mereu acelaș mesaj al BBC-ului, neobosit repetat de mai bine de-o oră...

„Părăsiți imediat aglomerațiile și preveniți pe acei dintre vecinii voștri care n-a auzit acest mesaj... Nu folosiți căile de mare circulație. Plecați pe jos și nu luați decît ceea ce puteți duce ușor... Părăsiți ținutul cît mai repede posibil... Nu formați grupuri care ar putea să semene a concentrări de trupe”...

Hardellay se întrebă dacă neamțul cu calul va veni ca de obicei să aducă cafeaua pentru servanții bateriilor. Era timpul ; nu putea să mai întîrzie. Într-adevăr, Hardellay îl văzu sosind pe acelaș cal, întovărășit de zăngănitul gamelelor. Soldatul călărea liniștit. El dădu colțul străzii — și văzu flota. Timp de o secundă sau două, rămase încrămenit, ca pietrificat. Apoi sări jos, se împiedică, căzu, se ridică și alergă spre un adăpost. Calul își văzu liniștit de drum pînă în sat. Era exact ora 6,15.

Nesfîrșitele șiruri de ambarcațiuni nu mai erau decît la o milă de coastă. Pentru cei trei mii de americani ai primului val, ora H trebuia să sune peste cincisprezece minute.

Vuetul era asurzitor și, în acest bubuit, vasele înaintau în ordine, lăsând în urmă o lungă dîră albă. În bărcile jucate pe valuri, oamenii trebuiau să urle ca să se facă auziți în hărmălaia motoarelor. Deasupra lor, ca o monstruoasă umbrelă de oțel, obuzele se amestecau și se încrucișau. Și de pe coastă le parvenea explozia covorului de bombe. Tunurile din Zidul Atlanticului rămîneau straniu de tăcute. Oamenii văzură apărînd linia întunecată a coastei și tăcerea asta a inamicului nedumerea. Înceau să se liniștească și să-și spună că la urma urmelor, debarcarea va fi mai lesnicioasă decît și-o închipuiseră.

Ramele din capul bărcilor loveau greu fiecare val și o apă verde și înghețată, brăzdată de spumă, recădea ca o aversă peste soldați. Nu erau eroi în aceste ambarcațiuni — nimic alta decît oameni nenorociți, neliniștiți și bolnavi, atît de înghesuiți unii în alții și atît de stînjiți de echipament că vărsau cîteodată unii peste alții.

Sute de soldați în drum spre Utah Beach, văzură cadavrele, auziră urletele și chemările acelor care se înecau. Locotenentul Francis X. Riley, din Coast Guard *), își amintește scena ca și cum s-ar fi petrecut ieri. Acest ofițer de douăzeci și patru de ani, care comanda un L.C.I. **), nu putu decît să asculte „strigătele de spaimă și rugămințile fierbinți ale soldaților răniți care ne implorau să-i scoatem din apă”. Dar Riley avea ordin să-și debarce oamenii la ora fixată, fără să se îngrijească de răniți. Încercînd să-și astupe urechile ca să nu-i mai audă, Riley trecu pe dinaintea nenorociților. Nu putea să facă nimic. Într-o ambarcațiune ce transporta trupe din al 8-lea R. I. a diviziei a 4-a, locotenent-colonelul James Bette auzi pe unul din oamenii săi cu o față de ceară, care murmură uitîndu-se cum plutesc leșurile înecaților :

„Nespălații ăștia au noroc. Nu mai au rău de mare.”

Vederea acestor cadavre, plictiseala din cursul traversării și spectacolul amenințător al nisipurilor și dunelor de la Utah Beach, foarte apropiate, treziră totuși oamenii în letargie. Caporalul Lee Cason, care tocmai împlinise douăzeci de ani, se porni deodată „să injure crunt pe Hitler și pe Mussolini pentru a ne fi băgat în încurcătura asta.” Violența lui îi surprinse pe toți tovarășii săi. Pentru prima oară îl auzeau pe Cason injurînd. În multe vase, soldații își verificau armele cu nervozitate. Oamenii deveneau atît de geloși pentru munițiile lor, că colonelul Eugen Coffy fu incapabil să convingă pe vreunul din ei să-i cedeze o încărcătură pentru pușca lui.

La două mile în larg, noi sosiți văzură plutind în apă vii și morți. Aceștia se legănau domol, în voia valurilor, purtați de mare spre coastă, ca și cum ar fi căutat, în moarte, să se întâlnească din nou. Ceilalți, urcînd și coborînd pe talazuri, urlau și-și implorau camarazii să le dea un ajutor pe care nu li-l putea da. Sergentul Regis Mac Closkey, a căruia ambarcațiune cu muniții era acum în afară de orice pericol, văzu oameni în apă „strigînd, cerînd ajutor, întinzîndu-și brațele, rugîndu-ne să ne oprim și noi nu puteam nimic. Nimic pentru nimeni”. Mac

*) Paza de coastă.

**) Landing craft Infanterie = vas de debarcare pentru infanterie.

Closkey scrîşni din dinţi, se întoarse cînd vasul său trecu pe dinaintea acestor nenorociţi şi, cîteva secunde mai tîrziu, vîrsă peste bord. Căpitanul Robert Cunningham şi oamenii săi, văzură de asemenea supra-vieţuitori care se zbăteau. Marinarii din echipaj împinseră instinctiv vasul spre ei. O vedetă rapidă le tăie drumul şi le ordonă prin difuzor: „Nu sînteţi barcă de salvare. Înaintaţi! Indreptaţi-vă spre uscat.”

Ambarcaţiunile înaintau mereu... cinci sute de metri... patru sute cincizeci. Nici o ripostă inamică. Purtaţi de talazuri înalte de mai mult de un metru, flota de debarcare sălta înainte. Atunci, bombardamentul masiv se ridică pentru a se muta asupra ţintelor mai îndepărtate din interior. Primele ambarcaţiuni nu mai erau decît la patru sute de metri de ţărm, cînd tunurile nemţeşti — aceste tunuri de care nimeni nu gîdea că ar fi putut să reziste bombardamentului masiv de pe mare şi din aer — intrară în acţiune.

În vuetul infernal se auzi un sunet, mai aproape, mai net, mai ameninţător decît toate celelalte — pîrîiala gloanţelor de mitralieră ce se striveau de coaja de oţel a şlepurilor. Artileria bubuia. Obuzele mortierelor cădeau ploaie. În tot lungul celor şase kilometri ai plajei Omaha, tunurile germane îşi scuiپau oţelul.

Era ora H.

Puseră piciorul pe plaja Omaha, oamenii aceştia epuizaţi şi puţin glorioşi, pe care nimeni nu-i invidia. Nici mîndre standarde pentru ei, nici trîmbiţe, nici trompete. Nu aveau pentru ei decît Istoria. Apartîneau regimentelor care îşi făcuseră tabăra în locuri ce se numeau Valley Forge, Stoney Creek, Antietam, Gettysburg *), care se bătuseră în Argonne. Traversaseră plajele Africei, ale Siciliei, ale Salernului. Şi erau gata să abordeze o altă care nu va întîrzia să se numească „Omaha cea sîngeroasă.”

În tot lungul plajei, la marginea apei, oamenii se prăbuşeau. Unii erau ucişi pe loc, alţii cereau jalnic ajutorul medicilor, în timp ce fluxul îi îneca inexorabil. Căpitanul Schermann Burroughs se afla printre morţi. Prietenul său, căpitanul Charles Cawthorn văzu cadavrul legănat domol pe val. Cawthorn se întrebă dacă Burroughs recitase oamenilor săi „Execuţia lui Dan Mac Grew”, aşa cum intenţionase. Şi cînd căpitanul Carrol Smith îl văzu la rîndu-i, nu se putut împiedica să gîndească că Burroughs „nu avea să mai sufere de migrenele sale atroce”. Burroughs primise un glonte în cap.

Marea arunca la ţărm sfărîmăturile şi epavele armatei de invazie. Material greu, lăzi cu muniţii, posturi de radio sfărîmate, telefoane de campanie, măşti de gaze, unelte de săpat, cufere de oţel, căşti şi centuri de salvare acopereau plaja. Se vedeau mari vîlătuci de sîrmă, de funii şi de sîrmă ghimpată, lăzi de conserve, detectoare de mine şi arme cu sutele, de la puşti frînte pînă la bazoka scoase din

*) Bătălii celebre în războiul de Independenţă şi în războiul de Secesiune.

uz. Coca spartă a șlepurilor o aflai în pozițiile cele mai extraordinare. Tancuri în flăcări scuipau mari trîmbe de fum negru. Buldozere zăceau răsturnate printre obstacole. Aproape de Easy Red, se vedea o ghitară plutind la întîmplare printre rebuturile războiului.

Mici insule de răniți semăneau plaja. În treacăt soldații remarcă că cei care puteau, se țineau bine, foarte drepti, ca și cum de aici încolo s-ar fi crezut imunizați. Păreau liniștiți, calmi și tăcuți, în aparență indiferenți la tot ce-i înconjură. Sergentul Alfred Eigenberg, infirmier afectat celei de a 6-a Brigăzi Speciale de Geniu, își amintește că fusese izbit de „extraordinara politețe a celor mai greu atinși”. În primele momente după sosirea pe plajă, Eigenberg găsi atîția răniți că „nu mai știu de unde să înceapă, nici cu cine”. La Dog Red, văzu un soldat foarte tînăr, așezat pe nisip, cu piciorul „sfîșiat de la genunchi pînă în vîntre, atît de precis de parcă l-ar fi tăiat un chirurg cu bisturiul”. Rana era atît de profundă că Eigenberg putu vedea bătînd artera femurală. Soldatul era puternic comotînat. Foarte calm îl anunță pe Eigenberg: „Mi-am luat sulfamidele și am presărat pe rană tot praful meu de sulfamidă. O să treacă, nu-i așa?”

Infirmierul de 19 ani nu prea știa ce să răspundă. Ii făcu o injecție cu morfină și spuse: „Nici vorbă, trece!”

Apoi, apropiînd marginile tăieturii, Eigenberg făcu singurul lucru care îi veni în minte: le prinse cu ace de siguranță.

Oamenii celui de al treilea val de asalt, sosiră în acest haos și în această confuzie și se opriră. Cîteva minute mai tîrziu, se desfășură al patrulea val — și se opri. Oamenii erau întinși unul lîngă altul, pe nisip, prund și varec. Se ghemuiau îndărătul obstacolelor, se adăposteau în spatele cadavrelor. Țintuiți la sol de focul unui înamic pe care îl crezuseră nimicit, dezorientați de erorile de navigație, buimăciți de absența gropilor de obuz pe care nădăjduiau să le găsească după bombardamentul aerian și în care socoteau să se ascundă, dezamăgiți de pustiul și moartea care-i înconjură, oamenii rămîneau ca pietrificați la marginea apei, lăsîndu-se pradă unei stranii letargii. Zăpăciți de întinderea distrugerilor, unii își spuneau că totul e pierdut. Sergentul William Mac Clintok din batalionul 741 tancuri, dădu de un soldat la marginea apei, indiferent la rafalele de mitralieră ce măturau terenul. Stătea acolo și „arunca pietricele în apă, plîngînd în tăcere, de parcă inima i-ar fi fost gata să se spargă”.

Această prostație nu putea să dureze. Înțelegînd în fine că a rămîne pe plajă echivala cu o condamnare la moarte, oamenii se ridicau și înaintau.

Pentru sergentul Regis Mac Closkey care reușise, cu chiu cu vai, să tragă la țarm șalupa sa cu muniții, spartă din toate părțile, înaltul platou de la Point du Hoc, prezenta un spectacol fantastic și de necrezut. Solul era în așa chip scurmat de obuzele și de bombele bombardamentului preliminar, naval și aerian, că ai fi zis că aici sînt „craterile din lună”. O stranie tăcere căzuse, în timp ce soldații soseau cu grămada și se azvîrleau în gropile ocrotitoare. Tirul încetase, nu se vedea nici un înamic și oriunde îți purtai privirea nu se vedea decît cratere căscate, gropi de obuze și crăpături cît cu-prindeai cu ochii — un îngrozitor no man's land *) de coșmar.

*) *Țară a nimănui.*

Colonelul Rudder, își stabilise deja primul său P.C. într-o nișă, la marginea falezei. De acolo, ofițerul său de la transmisiuni, locotenentul James Eikner, trimise mesajul „Slavă domnului”. Asta însemna: „Toți oamenii sînt pe faleză”. Dar era cam optimist. La picioarele zidului natural, medicul maior al unităților de Rangers, pediatru în viața civilă, îngrijea muribunzii și închidea ochii morților — circa 25 de oameni. Numărul vitejilor Rangers descrescea în fiecare minut. La sfîrșitul zilei n-aveau să rămînă mai mult de nouăzeci de oameni teferi din două sute douăzeci și cinci. Fapt atroce: acest efort eroic era inutil. Aici nu exista nici un tun. Informația pe care Jean Marion, șef de secțiune în Rezistență, încercase zadarnic s-o transmită la Londra, era exactă. Bunkărele pe jumătate distruse din Point du Hoc erau goale — tunurile nu fuseseră montate niciodată.

În groapa sa de obuz din creștetul falezei, sergentul Petty, epuizat de escaladarea sa, își trăgea răsuflarea alături de cei patru servanți ai Browningului său automat. O ușoară brumă acoperea pămîntul frămîntat și brăzdat, aerul era greu de un miros pișcător de pulbere. Petty plimbă în juru-i o privire aproape visătoare. Și pe marginea gropii sale, văzu atunci două vrăbii disputîndu-și un vierme.

„Priviți, spuse el tovarășilor lui. Își iau micul dejun.”

La bordul unui L.C.T. *), telegrafistul John Weber privea un căpitan din *Marina Regală* studiînd rețeaua complicată a obstacolelor minate care apărau coasta și-l auzi spunînd liniștit responsabilului ambarcațiunii:

„Ascultă-mă, dragul meu, fi amabil și străduiește-te să-mi duci băieții pe uscat.”

Într-un alt șlep, un maior din divizia 50-a, contempla îngîndurat minele în formă de farfurioară, clar vizibile în vîrfurile obstacolelor și spuse cîrmaciului:

„În numele cerului, nu te atinge de blestemele astea de nuci de cocos, dacă nu vrei să ajungem pe lumea ailaltă pe degeaba”...

La bordul unui șlep lansat spre Sword Beach, maiorul C. K. King, citea imperturbabil, așa cum își făgăduise, *Henric V* de Shakespeare. În bubuitul dieselelor, în mijlocul țîșniturilor de fum, în vuietul bălăliei, King recita la difuzor:

Și gentilomii — care acumă dorm în Anglia,
Blestemați s-or crede că nu au fost aici.**)

Matelotul Edward Ashworth, debarcat dintr-un L.T.C. care cărase trupe și tancuri pe plaja de la Courselles, văzu soldați canadieni conducînd șase prizonieri spre o dună vecină. Ashworth socoti că acum sau niciodată era ocazia de a-și procura casca nemțească pe care și-o dorea s-o ia ca amintire. Alergă într-acolo și descoperi pe cei șase nemți „zăcînd țepeni”. Ashworth se aplecă asupra unui cadavru, foarte hotărît să-i ia casca. Dar descoperi că „tipul avea gîtul tăiat

*) *Landing Craft Tanks* = vas pentru debarcarea tancurilor.

**) Act. IV, sc. 3.

— toți aveau gîtul tăiat". Ashworth se întoarse „bolnav ca un papagal și fără tinichea”.

Sergentul Paddy de Lacy, capturase de asemeni în sectorul Courseulles, doisprezece germani care ieșiseră dintr-o tranșee, aproape bucușoși, cu brațele ridicate. De Lacy îi examină o clipă în tăcere. Își pierduse un frate în Africa de Nord. Apoi spuse soldatului de lângă el:

„Privește-mi-i nițel pe imbecilii ăștia! Privește-i! Haide, du-i, să nu-i mai văd!”

Se îndepărtă și se duse să-și facă o ceașcă de ceai, să-și potolească minia. În timp ce-și încălzea apa într-o cutie Sterno, un tînăr ofițer „care n-avea nici fir de păr în barbă”, se apropie de el și-i spuse sever:

„Haide, sergent, nu-i momentul să-ți faci ceai!”

De Lacy ridică ochii și tot atît de răbdător pe cît îi îngăduiau cei douăzeci și unu de ani de serviciu ai săi, răspunse:

„Locotenente, nu ne mai jucăm de-a soldații — ăsta-i război adevărat. Ce-ai zice să revii peste cinci minute să bei o ceașcă bună de ceai?”

Ceea ce ofițerul și făcu.

În timp ce bătălia făcea prăpăd în împrejurimile Courselle-ului și în sat, pe plajă nu încetau să sosească oameni, tunuri, tancuri, vehicule. Mișcarea spre interior se oprea cu suplețe, foarte eficace. Căpitanul de vas, Colin Maud, comandant de plajă, nu răbda la Juno, nici un zăbavnic. Cea mai mare parte dintre oameni, asemeni sublocotenentului John Brown, fură nițel „scuturați” de acest înalt ofițer bărbos, cu alură impozantă și cu voce tunătoare, care primea fiecare nou contingent cu aceste cuvinte:

„Eu sînt președintele Comitetului de recepție a acestor mici serate. Dați-vă deci osteneala să intrați și luați-o din loc!”

Tirul de artilerie la Saint-Aubin era atît de concentrat că provocă o catastrofă oribilă. Un tanc, închis pentru rațiuni de securitate și rulînd nebunește pe nisip ca să scape de tirul ucigaș, trecu peste morți și muribunzi. Căpitanul Danil Flunder, din comando, se întoarse pe dună, văzu ce se întîmplase și, fără să se îngrijească de obuze și mitraliere, alergă pe plajă, urlînd din toate puterile:

„Oamenii mei! Sînt oamenii mei!”

Nebun de furie, Flunder lovi cu un lemn în coasta tancului, dar tancul își vedea de drum. Flunder smulse atunci cuiul unei grenade și făcu să sață una din șenilele tancului. Abia cînd ridicară capota, înțeleseseră ocupanții, aiuriți, ce se petrecuse.

Oricît de singeroasă, bătălia fu scurtă. Lăsînd la o parte pierderile inițiale, ofensiva la Sword progresă rapid și înfilni puțină opoziție susținută. Debarcările fură atît de reușite că mulți din cei sosiți abia la cîteva minute după primul val, fură uimiți să fie primiți cu cîteva împușcături izolate. Văzură plajele întunecate de fum, infirmieri și doctoranzi îngrijind răniți, tancuri ce făceau minele să explodeze, tancuri și vehicule arse acoperind nisipul, dar nimic din măcelul la care se așteptau. Pentru aceste trupe cu nervii foarte încordați, care fuseseră

lăsate să-și închipuie posibilitatea unui sacrificiu, debarcarea fu aproape o decepție.

În unele colțuri din Sword Beach, domnea chiar o veselă atmosferă de vacanță. Ici și colo, de-a lungul țărmului, mici grupuri de francezi entuziaști făceau semne soldaților și strigau: „Vives les Anglais!”. Soldatul din marină, Leslee Ford, remarcă un francez „într-un careu la marginea plajei, care avea aerul că dă o lecție de strategie civililor care-l înconjurau”. Ford socoti că erau de-a binelea nebuni, căci plajele și țărmul erau infestate de mine și încă sub focul întâmplător al inamicului. Oamenii se aruncau de gîtul soldaților și-i îmbrățișeau cu lăcomie, fără să pară că-și dau seama de primejdie. Caporalul Harry Norfield și artileristul Ronald Allen, fură stupefiați să vadă coborînd pe plajă „un personaj, magnific îmbrăcat și purtînd o cască de aramă strălucitoare”. Personajul se dovedi a fi primul din Colleville-sur-Orne, mic sat situat la doi kilometri în interiorul ținutului, care hotărîse să vină să primească oficial trupele de invazie.

În închisoarea din Caen, Amelie Lechevalier, care aștepta să fie executată pentru a fi contribuit la salvarea piloților aliați, auzi un murmur cînd castronul de supă îi fu împins prin fereastră: „Speră, spuse vocea. Speră. Englezii au debarcat.”

Doamna Lechevalier începu să se roage. Ea se întreba dacă Louis, soțul ei, dintr-o celulă vecină, auzise noutatea. Explozii se auziseră toată noaptea, dar crezuse că e vorba de un simplu bombardament. Acum avea o șansă; poate avea să fie salvată înainte de a fi prea târziu.

Deodată, doamna Lechevalier auzi zarvă în coridor. Se lăsă în genunchi în fața ușii, își lipi urechea și auzi cuvintele „Raus! Raus! *) repetate neîncetat. Apoi fu un tumult confuz, pași, uși trînte și tăcerea recăzu. Cîteva minute mai târziu, de afară se auzi un tir prelungit de mitralieră.

Gardienii, gestapoviști cu toții, intraseră în panică. Aflînd de debarcare, instalaseră două mitraliere în curtea închisorii. În grupuri de zece, bărbații fură scoși din celule, puși la zid și împușcați.

La ora 10,15, în casa feld-mareșalului Rommel, la Herlinger, sună telefonul. Era șeful său de stat-major care îl chema să-l facă primul raport complet asupra debarcării. Rommel ascultă fără să spună un cuvînt, sdruncinat și stupefiat.

Acesta nu mai era un raid „gen Dieppe”. Instinctul său rafinat — care întodeauna îl slujise atît de bine — îi striga că venise ziua pe care o aștepta, aceea despre care el spusese că va fi „cea mai lungă”. Ascultă răbdător ca Speidel să-și termine raportul, apoi murmură liniștit, fără cea mai mică notă de emoție în glas: „Sînt un dobitoc! Sînt un dobitoc!”

Agăță receptorul și se întoarse. Frau Rommel observă că „acest telefon îl transformase... era teribil de încordat”. Rommel telefonă de două ori aghiotantului său, căpitanului Hellmuth Lang, care atunci

*) Afară!

se afla acasă, lângă Strasburg. De fiecare dată îi dădu lui Lang altă oră pentru reîntoarcerea la La Roche-Guyon. Asta fu suficient să-l neliniștească pe Lang; această nehotărâre nu era obișnuită feld-mareșalului.

În lungul lui Dog Green și Dog White*), un general uscat și noduros, de cincizeci și unu de ani, numit Norman Cota, mergea în lung și-n lat sub o ploaie de fier și de foc, agitînd un 45 și strigînd soldaților să părăsească plaja. Lîngă un morman de pietre, în iarba uscată a dunelor, la poalele rîpelor, soldații se înghesuiau, unul lîngă altul sîgîindu-se la general, refuzînd să creadă că un om putea să stea în picioare în acest infern și să nu fie ucis.

Un grup de Rangers se ghemuiau aproape de ieșirea din Vierville.

— Arătați-ne drumul, Rangers! le striga Cota.

Oamenii se ridicară unul cîte unul. Ceva mai departe, un buldozer plin de T.N.T. era abandonat pe nisip. Exact ceea ce trebuia pentru a arunca în aer zidul anticar la ieșirea din Vierville.

— Cine conduce blestemata asta de mașină? tună Cota.

Nu răspunse nimeni. Oamenii erau paralizați de tirul nemților care mătura plaja. Cota începu să-și piardă răbdarea. Îi sări muștarul.

— Cum adică! Nu-i nimeni în stare să urnească de aici marafetul ăsta? mugi el.

Un soldat roșcovan se ridică încet și, foarte cumpătat, se îndreptă spre general.

— Îl urnesc eu, spuse el simplu.

Cota îi dădu o palmă zdravănă în spinare.

— Bravo, băiete! Și acum, să părăsim plaja!

Se îndepărtă fără să întoarcă capul. În spatele lui soldații începură să se miște.

Cutreierînd sectorul diviziei I-a, de sus în jos, nepăsător la tirul artileriei și mitralierelor, colonelul George A. Taylor, comandantul regimentului 16, se zbătea și striga:

— Sînt două feluri de indivizi care rămîn pe plajă! Morții și cei care vor să moară. S-o ștergem cu toată viteza!

Pretutindeni, conducătorii, oameni întreprinzători, simpli soldați sau generali, indicau drumul, încurajau soldații, făcîndu-i să părăsească plaja.

Odată pornite, trupele nu se mai opriră. Sergentul William Wiedefeld, sărea peste trupul a sute de prieteni și, cu fața împietrită, urca duna printre cîmpurile de mine. Sublocotenentul Donald Anderson, foarte grav rănit — primise în gît un glonte care îi ieșise prin gură — făcu o constatare pe care o exprimă astfel: „Am avut curajul să mă ridic și din clipa asta, am încetat să mai fiu un civil mobilizat, pentru a deveni un combatant.”

Cînd oamenii băgară de seamă că le era cu putință să înainteze, spaima și neputința făcură loc unei minii monumentale. Nu departe de creasta dealului de lîngă Vierville, Rangerul Cot West și căpitanul George Whittington, comandantul său de companie, observă un cuib

*) Denumiri convenționale.

de mitraliere servit de trei germani. Cum Weast și căpitanul îi dădu prudent ocol, unul din cei trei germani se întoarse brusc, îi văzu pe americani și urlă : „Bitte ! Bitte ! Bitte !” *)

Wittington îi ucise pe toți trei. Apoi se întoarse către Weast și-i spuse :

„Mă întreb ce-o fi însemnând *Bitte* ?”

Dincolo de acest infern care fusese Omaha Beach, oamenii se re-văzură în interiorul ținutului. La ora 1,30, generalul Brandley primi mesajul următor : „Trupele ținute pînă acum la sol, pe plajele Easy Red, Easy Green și Fox Red, înaintează dincolo de înălțimile care le domină”. La sfîrșitul zilei, soldații din diviziile 1 și 29 pătrunseseră aproape cu doi kilometri în interior. Prețul pentru Omaha ? Se aprecia la două mii cinci sute de morți, răniți și dispăruți.

În Cotentin, aproape de Sainte-Mère-Eglise, soldatul Dutch Schultz, din a 82-a aeropurtată, se rezemă de taluzul tranșei sale și ascultă în depărtare cloptul bisericii care bătea unsprezece. Ii era greu să-și țină ochii deschiși. Era treaz, calculase, de aproape 72 de ore — din noaptea de 4 iunie cînd se întorsese să joace în zaruri. Nu i se întimplase nimic. De fapt, Dutch se simțea nițel rușinat. Nu trăsese toată ziua măcar un singur foc.

În spatele lui Omaha Beach, printre dune, sergentul infirmier Alfred Eigenberg se lăsă epuizat într-o groapă de obuz. Nici nu mai știa cîți răniți îngrijise. Era frînt de oboseală, dar înainte de a adormi mai avea ceva de făcut. Eigenberg își scoase din buzunar o foaie de hîrtie pentru scrisori și, la lumina unei torțe electrice, se apucă să scrie acasă. Mîzgăli sus „de undeva din Franța” și începu : „Dragă tată și mamă, știu acum că sînteți în curent cu debarcarea. Eu sînt sănătos”. Apoi tînărul infirmier de 19 ani zăbovi. Nu mai avea nimic de spus.

La Cartierul General al lui Rommel, Lang află, ca toată lumea, știrea cea proastă : contraatacul celui de al 21-lea Panzer, eșuase. Se întoarse spre feld-mareșal :

„Credeți, domnule mareșal, că-i vom putea respinge ?”

Rommel înălță din umeri, își desfăcu brațele și răspunse :

„Sper, Lang. Pînă acum am reușit întotdeauna.”

Apoi puse mîna pe umărul aghiotantului său și adăugă :

„Pari obosit. Du-te și te culcă. Ziua a fost într-adevăr lungă.”

Apoi se întoarse și Lang îl văzu străbătînd culoarul pînă la biroul său. În urma-i ușa se închise încet.

Afară nimic nu cîntă în cele două mari curți de onoare. La Roche-Guyon era tăcut. Cîrînd, acest sat, cel mai ocupat din Franța, va fi eliberat și toată Europa împreună cu el. Cu începere din această zi, cel de-al III-lea Reich nu mai avea de trăit nici măcar un an. Dincolo de grilajul castelului, drumul se întindea în noapte, larg și pustiu, la ferestrele micilor case cu olane roșii obloanele erau trase. În clopotnița lui Saint-Samson, orologiul bătea miezul nopții.

În romînește de ALEXANDRU SEVER

*) Vă rog !

LUIZ

Norman Mailer, ca și William Styron și alții, aparține generației de scriitori din S.U.A. care s-au afirmat cu autoritate după cel de al doilea război mondial. Născut la Long Branch, în Statul New Jersey, în anul 1923, obține în 1941 premiul revistei *Story Magazine*; după absolvirea Universității Harvard în 1943, se înrolează în armată și este trimis în zona Pacificului, unde rămâne doi ani până la terminarea războiului. Rodul acestei experiențe de front îl constituie, pe lângă nuvela de față și altele publicate în diferite reviste, romanul *The Naked and The Dead* („Goli și morții”), considerat cel mai reușit roman american despre cel de al doilea război mondial. Patru ani mai târziu publică un alt roman cu caracter social, *Barbary Shore* („Coasta Barbariei”) și în 1955 *The Deer Park* („Parcul de câprioare”), un roman senzațional, despre atmosfera și dedesubturile vieții de la Hollywood. În calitate de nuvelist, eseist, poet și jurnalist, Mailer a colaborat la o serie de reviste printre care *New York Post*, *Partisan Review*, *Esquire*, *Dissent*, *Village Life* etc. În 1958, publică un pamflet cu titlul *The White Negro* („Negrul alb”), în care încearcă să dea o explicație dezorientării și disperării „beatnicilor”, prezentând așa-zisul tip ideal — „hipster-ul”. Articolele și diferitele sale scrieri, tipărite în periodice, le-a adunat într-un volum *Advertisements for Myself* („Reclame pentru mine”), tipărit în 1959 și care face parte dintr-o suită mai amplă de însemnări autobiografice, în proiect.

În 1962 dă la iveală o culegere de versuri *Deaths for Ladies* („Morți pentru doamne”).

Norman Mailer este, ca mulți alții, un scriitor plin de contradicții și inegalități, care oscilează de la polul realismului la cel al freudismului „nemicitor pentru literatură” — după cum spunea odată Styron —; un căutător de modalități și soluții de viață, căruia însă îi lipsește asiduitatea.

În ciuda contradicțiilor de care se face vinovat în creația sa, dar mai ales în sistemul său de gândire, Mailer rămâne, prin ce are mai valoros în opera sa, unul dintre prozatorii americani cei mai talentați și mai buni cunoscători ai sufletului omenesc.

Nuvela pe care o publicăm mai jos, a apărut inițial în revista *Discovery*, cu titlul *The Dead Gook*.

Regimentul se desfășurase pe o întindere de douăzeci de mile, și mai bine de zece mile în adâncime. Teoretic, cu greu se putea numi front de luptă. Ici, un avanpost cu zece oameni; colo, o milă mai departe, un pluton de treizeci-patrizeci, undeva, în spate, cartierul general și compania lui; în altă parte, pe unul din flancuri, altă unitate. Printre dealurile și munții acestei regiuni a Filipinelor, citeva mii de soldați americani, în grupuri de zece, de douăzeci și cincizeci, înfruntau aproximativ tot atîția japonezi, postați, asemenea lor, pe culmile cele mai potrivite, sau pîiți în vegetația tropicală de-a lungul văilor și torenților, gata oricînd de atac.

Dar nu se întîmpla mai nimic. De-ar fi dorit să înainteze, ori una, ori alta dintre cele două armate, ar fi putut s-o facă în doi timp și trei mișcări; ar mai fi avut nevoie doar de cite un sigur regiment. Dar, de fapt, soarta campaniei se decidea în altă parte. O lună și apoi alta, pe cînd iarna se sfîrșea și începeau ploile tropicale de primăvară, avanposturile și detașamentele aparținînd acestor forțe izolate trimeteau unele împotriva altora, patrule pe distanțe lungi; patrule ce băteau mile întregi peste lanurile de orez, în susul culmilor joase, de-a lungul văilor înguste ale rîurilor, și prin pădurile junglei — patrule ce făceau zece sau cincisprezece, ba chiar douăzeci de mile într-o singură zi; și mai totdeauna fără nici un incident. În locul frontului, aflai un labirint de poziții izolate, cu unități japoneze printre cele americane, și americane printre cele japoneze. Patrularea se făcea cu aceeași asiduitate și în regiunea frontului și în spatele lui; grupuri mici de oameni se frecau unele de altele, mișcîndu-se roată, fiecare detașament cercetîndu-și zona într-un cerc închis.

Nu era traiul cel mai vitreg. Pierderile erau foarte puține și aprovizionarea se făcea regulat. Multe dintre avanposturi primeau hrană caldă din spatele frontului și citeva detașamente erau chiar încartiruite în satele filipineze, dormind astfel sub un acoperiș. Dar nu era nici huzur. Îi venea rîndul fiecăruia să plece în patrulare, aproape zilnic. Și cu toate că expedițiile acestea erau invariabil lipsite de incidente, nu erau deloc ușoare. Se putea socoti norocos pichetul care, plecat la opt dimineața, se reîntorcea pînă în amurg. Soarele de dimineață îi biciuia, ploaia de la amiază îi uda pînă la piele, iar noroiul îi se lipsea de bocanci, gros cît o cărămidă. Nu se duceau nicăieri anume. Patrulau în cerc, sus spre culmi, apoi jos pe povîrnișuri și, pe deasupra fiecare dintre ei trebuia să care o garnitură întreagă de muniții, ce nu cîntărea niciodată mai puțin de douăzeci și cinci de livre. Pușca, două grenade agățate de cartușiera din jurul brîului; pe umeri două banduliere pline cu gloanțe; se duce bidozul cu apă lovindu-se ritmic de coapsă, iar în buzunarele de la piept foșnea hîrtia groasă în care era învelită rația de alimente. Nici unul dintre lucrurile acestea, luat în parte, nu era greu; împreună însă nu mai erau ușoare... S-ar fi potrivit unui individ robust, care se duce într-o zi la vînătoare; patrulele, însă, purtînd cu ele un reziduu cronic de malarie și gălbenare și de încă alte neajunsuri, cum ar fi rănile de la picioare, diareea și eczemele, erau departe de a fi niște oameni robuști.

Era sumbru. Primejdia nu lipsea, dar era foarte departe; existau și unele divertismente, dar foarte rare. Cea mai mare parte a timpului era numai trudă, și o trudă dintre cele mai dezagățătoare, o trudă meschină și fără sfârșit. De cele mai multe ori oamenii nu se plîngeau. Aveau alte lucruri mai bune sau mai rele de făcut; și pentru aceia care plecaseră de cîțiva ani peste mări, luînd parte și la alte campanii, fără îndoială că nu era modul cei mai odios de a-și face serviciul militar. Se mulțumeau să lase evenimentele să treacă cît mai neobservate.

Într-o dimineață de primăvară, pichetul al treilea din plutonul 1 al companiei B se pregătea să plece în patrulare. În urma unui incident, în care își pierduse viața unul dintre soldați, cît și din cauza bolii, numărul celor din pichet scăzuse în ultimele două luni de la doisprezece oameni la șapte; și cum doi dintre ei trebuiau lăsați în spatele gurguiului de pe deal, la avanpost, ca să stea de pază și să răspundă la telefon, rămîneau, doar cinci, să meargă în patrulare, în loc de zece, cît ar fi trebuit. Într-o campanie mai grea, lucrul acesta ar fi fost socotit aproape o crimă; aici însă era acceptat în mod firesc ca un simplu neajuns. Oricînd putea să se întîmple ceva și numărul lor mic să le fie fatal. Dar pentru că de o bună bucată de vreme își executau misiunea doar cu cinci oameni, fără ca să se fi întîmplat ceva, necazul lor cel mai mare era că nu se puteau odihni aproape niciodată. Dacă, din senin și aparent arbitrar, s-ar fi emis o dispoziție prin care urma să li se completeze rîndurile, e foarte posibil că ei să fi continuat să patruleze în formație de cinci, numai și numai să cîștige o zi de repaus.

În dimineața aceasta se părea că li se alătură patru filipinezi. Se iviseră în valea de la poalele dealului și începuseră să suie spre avanpost. Vizibili de la o distanță destul de mare din pricina cămășilor largi, albe și a pantalonilor albaștri ca sineala, înaintau fără nici o teamă, ca și cum se așteptau să fie recunoscuți. Lucas, vinșosul sergent, comandantul pichetului, fusese chemat la telefon mai de dimineață și acum, liniștit, nu spunea decît:

— Ei, iată-i. Să ne gătim de drum.

Îi și desemnase pe cei care aveau s-o pornească, iar aceștia își fixau curelele echipamentului. În cîteva minute, el și ceilalți patru o porniră în jos, prin iarbă, în întîmpinarea filipinezilor.

— Ce se mai pune la cale, îl luăm cu noi? îl întrebă pe Lucas, Brody, un soldat slab și scofîlcit.

— Așa se pare. Lucas era un om voinic, cu mișcări molcome, care vorbea rar și gîndea încet. Nu era foarte inteligent și nici nu pretindea să fie, dar poate că tocmai din această pricină nu era un soldat rău, cum sînt de obicei sergenții. Rar să-l fi zguduit vreo întîmplare. Era înzestrat cu prea puțină sensibilitate ca să poată distinge extraordinarul de comun. Înregistra ordinele, acționa în virtutea acelor părți din ele pe care le înțelegea, și nu se tulbura niciodată dacă, pînă la urmă, lucrurile ieșeau altfel decît ar fi trebuit.

Soldatul Brody era nervos, supraincordat și, deseori, furios.

— Pentru ce dracu-s gălbejiții ăștia aci? întrebă arătînd spre filipinezi.

— Să mă împuști dacă știu, spuse rar Lucas. Își îndreptă una din grenadele prinse de cartușieră. N-a fost prea limpede nici la telefon. Oamenii sînt din Panazagay, sau așa ceva. S-au dus la cartierul general azi dimineață, și cartierul general a hotărît să-i trimită aici.

Pichetul se apropie de filipinezi. Erau mici de stat, arși de soare și mlădioși, asemenea tuturor țăranilor orientali și, ca la comandă, zîmbiră soldaților.

— Domnu, sergent Lucas ? întrebă unul dintre ei, care se postase în fața celorlalți ; vădit, era singurul care vorbea englezește.

— Bună, răspunse Lucas blînd. Era politicos și plictisit.

Filipinezul care știa englezește i se adresă din nou. Vorbi mult, într-un amestec de engleză bilbilită și de ceva ce i se părea c-ar fi engleză. Ceilalți oameni din pichet nu se sinchisiră să-l asculte. Se lăsară pe vine printre bulgării prăfuiți ai ogorului și priveau fără nici un interes pe filipinezii care se ghemuiseră și ei la pămînt, într-o linie dreaptă, vreo zece iarzi mai încolo. Din cînd în cînd, unul dintre filipinezi zîmbea și, drept răspuns, unul dintre americani dădea din cap. Deoparte, la marginea pichetului, Lucas, greoi, stătea cu capul plecat să prindă, din cînd în cînd, vreun amănunt din povestea ce părea fără sfîrșit.

— Lasă-mă să mă lămuresc, zise el liniștit. I-au atacat partizanii pe japonezi prin surprindere ?

— Nu, domn', nu știi. Poate japonez, poate partizan, atac mare, poate. Mult pușcături. Partizan nu venit înapoi. Acum soldați americani atac japonez, poate.

Lucas dădu din cap în semn că înțelege. Era limpede că nu știa mai mult decît înaintea și, tot ascultînd, devenea la fel de limpede că nu-și mai dă silința să deslușească cuvintele țăranului. Cînd acesta din urmă sîrși, căscă.

— În regulă. Cum te cheamă ? Miguel ?

— Da, domn'.

— O.K., Miguel, tu ne conduci. Ne duci unde vrei tu. Numai ușurel și cu binișorul, înțelegi ? Nu ne grăbim defel, că-i tare cald azi.

Miguel le spuse celorlalți filipinezi ceva pe limba lor, la care ei răspunseră scurt și răspicat. Se ridicară și porniră peste ogor într-un trap mărunț.

— Doar ne-am înțeles, îi spuse Lucas lui Miguel. Spune-le să înce-tinească.

Înciudat, Miguel transmise mesajul celorlalți trei care părăură că-i dau ascultare cu aceeași repulsie.

— Doamne, toldeauna se grăbesc, exclamă Lucas rar, cu voce tare.

Ceilalți patru soldați porniră în șir indian în urma sergentului. Filipinezii, strînși unii într-alții, mergeau la vreo treizeci de iarzi în fața americanilor, care-i urmau la distanță mare unul de altul. Nici unul dintre soldați nu știa ce aveau de făcut, și nici nu se ostenea să întreb. Interesul pe care l-ar fi putut stîrni o patrulare se stînsese de mult ; părea să nu mai aibă nici o noimă. Dacă era totul în regulă, aveau să afle la timpul potrivit. Nici măcar nu se oboseau să privească încotro merg ; trecuseră de-atîtea ori peste dealurile și ogoarele acestea, încît le-ar fi fost aproape imposibil să se rătăcească. Se tîrau în urma lui Lucas, cu puștile într-o parte și capetele plecate înainte, ca să vadă unde calcă. Nici cel puțin eventualitatea unei ambuscade nu-i puneau pe gînduri. Într-o regiune atît de întinsă părea foarte puțin probabil ca, într-o clipă sau alta, trupele dușmane să se încaiere din greșeală. Părea oarecum ridicol să încerci să fii tot timpul cu ochii în patru. Fiecare îl urma pe cel din față, vișind cu ochii deschiși, privind în jur și încercînd să nu se gîndească numai și numai

la arșiță, la rănilor de pe picioare sau la suferința firească, stîrnită de diareea cronică.

Numai Brody era o excepție; Brody era îngrijorat; Brody era iritat; Brody întrezărea tot soiul de posibilități.

— Unde ne ducem? gîfii el mergînd în spatele lui Lucas.

— De, nu știi, îi răspunse Lucas. Îi urmăim pe filipinezi.

Brody iuți pasul și ajunse în rînd cu sergentul.

— Bine, dar de ce?

Lucas dădu din umeri.

— Cred că i-au vîndut bătrînului ceva marfă. Mi-a spus să merg cu ei.

— Dar ei ce spun? insistă Brody.

— De, Miguel a spus o grămadă, dar pur și simplu nu pot să înțeleg felul lor de a vorbi. Spunea ceva despre o ambuscadă, partizani și japonezi. Toate-s încurcate, și pariez că-i numai zvon. Îi știi doar cum se infierbîntă.

— Îi știu eu, zise Brody cu ferocitate. Îi urăsc. Călcă într-o adîncitură făcută de copita unui bivoli și-și suci glezna. Totdeauna rîd de noi. Sînt murdarii, știi, sînt cu două fețe. Se opri tot atît de brusc pe cît de neașteptat începuse.

Lucas nu răspunse. Își proptise în obraz o bucată de tutun. Mergea cu pașii lungi și leneși ai unui om solid, iar pușca îi se bălăbănea în mînă în ritmul pașilor.

— Ei, sînt și buni, și sînt și răi, zise într-un tirziu.

Brody înjură.

— Uită-te la ei, cu cămășile alea albe. Pot fi văzuți de la zece mile. Trupul i se înfioră, încercînd să-și înăbușe indignarea.

Lucas se înroși. Adevărul era că-i scăpase acest amănunt.

— Nu schimbă prea mult lucrurile, mormăi el.

— Ba pentru mine, da. Felul cum Lucas îi respingea toate argumentele îl înnebunea. Sudoarea îi picura în ochi. Hei, voi de-acolo! țipă el la filipinezii din față. Hei, voi ăia! Scoteti-vă cămășile! Vreți să ne viriți în bucluc?

Se uită la el cu o privire timpă, zîmbiră, și încercă să înțeleagă. Orbește, Brody se repezi spre ei; în fugă, gamela, ranița, banduliarele și grenadele se zbăteau toate, zdrăgănind. Se năpusti asupra primului filipinez care-i ieși în cale, mai-mai să-l trintească la pămînt.

— Cămașa, strigă el ca lovit de dambla, dă-o jos!

Pînă la urmă înțelesesă. Zîmbiră din nou, se scuza în șoaptă, își scoaseră cămășile dînd la iveală torsurile arse de soare, apoi le răsuciră și își încinseră mijlocul cu ele.

— E mai bine așa, mormăi Brody. Își încetini pasul și rămase în urma lui Lucas, care nu-i aruncă nici măcar o privire. Își mută doar tutunul dintr-un obraz în celălalt.

Brody se afla într-o stare pe care tot pichetul o înțelegea. Într-un moment sau altul fiecare trecuse prin ea. Purtarea normală a unui om poate fi prietenoasă ori distantă, ori indiferentă, dar sînt și perioade cînd pare să n-aibă loc decît pentru furie, cînd nervii torturați emit răspunsuri grosolane întrebărilor celor mai lipsite de importanță, și toate gesturile exprimă o ură generalizată față de oamenii și lucrurile la care te aștepti cel mai puțin — prietenul cel mai bun, sau piatra pe care ai fi putut s-o lovești cu piciorul. Printr-o asemenea stare trecea acum și Brody.

Începuse de la scrisoare trimisă de prietena lui, care-i dădea de știre că avea să se căsătorească cu un altul. Așteptase patru ani și acum nu mai putea să aștepte. Într-un fel, scrisoarea aproape că-l lăsase rece. Prietena îi părea acum tot atât de îndepărtată ca și luna. Dar, oricum, rîndurile ei îl făcuseră să-și aducă aminte de traiul de acum, și lucrul acesta era insuportabil. Luase parte la o mulțime de lupte, trecuse prin toate stările sufletești. Simțise neastîmpărul soldatului fără experiență și dobîndise priceperea veteranului; trecuse de la certitudinea că nu va fi niciodată ucis, la umbra și indiferența acceptare a ideii că într-o bună zi va fi probabil omorît și el. Ajunsesese chiar pînă la limita de la care nimic nu mai poate avea vreo importanță. Asemenea celorlalți, simțurile i se atrofiaseră, mintea își pierduse agerimea, iar timpul îi părea un vid cenușiu în care se deapănă o experiență cenușie. Viața se scurgea într-o stare de depresiune molcomă și lipsită de culoare.

Dar scrisoarea îi sfîrșimase această armură. Ii aminti de o lume în care oamenilor le pasă destul de mult de propria lor persoană, ca să întreprindă asemenea acțiuni cum ar fi, să zicem, căsătoria. Trezi în el bănuiala că s-ar putea să nu fie tocmai neplăcut să trăiești, și astfel multe lucruri îi deveniră dintr-odată intolerabile. Ii aduse din nou în fața ochilor imaginea morții și, mai rău decît atât, îl făcu să devină iar conștient de sine însuși. Știrni cea mai mare pacoste ce poate cădea pe capul soldatului aflat pe cîmpul de luptă, îl făcu pe Brody să se întrebe cine este și ce-ar însemna dacă ar muri. N-avea cum să afle și nici măcar nu putea să-și adune gîndurile. Rezultatul a fost că fiecare nerv adormit din trupul lui se trezi la viață, începînd să-și pună întrebări. Ținînd seama de situație, singurul răspuns fu o claie aprinsă de ură fumegînd înlăuntrul lui și aruncînd flăcări asupra oricărei ființe sau lucru ce-i ieșea în cale. În dimineața aceasta, obstacolul erau filipinezii. Pentru moment, Brody îi socotea direct răspunzători de tot ce i se întîmplase lui.

Încet, patrula înainta. Oamenii traversau lanuri de orez și mlaștini, străbăteau potecile din desigurile de bambus și urcau dealuri cu iarbă înaltă și copaci rari. Arșița creștea pe măsură ce soarele se apropia de zenit; furnici, țînțări și muște le roiau pe față, pe mîini, peste tot unde găseau o bucăciță de piele neacoperită. După un ceas se opriră, ca apoi să pornească din nou. Dogorea, și bluzele verzi, decolorate, ale soldaților începuseră să se înnegrească de sudoare. Le era sete. Soarele îi lovea în creștet.

Dealurile erau acum acoperite de tufe. Cîrînd, tufele făcuseră loc arbuștilor, pămîntul deveni mai moale, mai noroios, iar copacii mai înalți. Coroanele li se împreunau, întunecînd lumina zilei. Mai era încă foarte cald, dar se întunecase și era umed, și aerul era nemișcat ca în preajma furtunii. Oamenii transpirau și mai vîrtos.

Filipinezii ajunseră la un pîrîiaș pe care-l trecură cu piciorul. Pe malul opus poteca se bifurca. Miguel se întorse ca să-i spună ceva lui Lucas:

— Domn', e foarte periculos de-aici. Japonez, mulți japonez.

Lucas dădu din cap.

— O.K., să fim cu băgare de seamă. Își adună oamenii în jur și le transmise spusele lui Miguel. Mi se pare, mormăi el moale, că am mai fost pe poteca asta acum vreo două săptămîni, dar nu era nimic aici. Poate, totuși, știu ei ceva. Să fim cu băgare de seamă.

Avertismentul acesta, din partea lui Lucas, duse la o schimbare. Acum toți erau în gardă. Adesea se întâmpla așa. După ore de marș îndobitocitor, tot pichetul părea că se trezește dintr-o dată, ca și cum teama sau încordarea unuia se transmitea și celorlalți.

Poteca constituia un motiv în plus de îngrijorare. Era foarte îngustă; puteau trece pe ea doar câte unul. Ba mai mult, cotea mereu, când la stînga, când la dreapta și fiecare avea o senzație neplăcută privind cum, la cotitură, dispărea cel din fața lui. Transpirația îi se prelingea de pe frunte și de pe nas, curgîndu-le în gură. Respirau cu greutate și la fiecare pas scrutau frunzișul din jur, așteptîndu-se să audă șue-ratul unui glonte. Oricîte ori unul dintre ei se împiedica de rădă-cinile vreunui copac, sau făcea un zgomot cît de mic, toți ceilalți tresăreau ca la comandă. După zece minute de mers pe poteca aceea, se simțeau mai obosiți ca oricînd înainte, mai încălziți, mai uzi, mai vlăguși.

Lucas fluiera după Miguel.

— Oprește-ți oamenii. Miguel părea că ar fi dorit să continue dru-mul, dar Lucas se și așeză. Facem o pauză. Comunică mai departe, îi șopti el omului din spate.

Încet, fiecare repetă, în șoaptă, vecinului comanda. O clipă răma-seră cu toții în picioare, cu bluzele ude, lipite de trup, pufăind țigările jilave a căror hîrtie devenise pămîntie din cauza sudorii. Se așezară cu luare aminte: fiecare cu fața spre marginea opusă a potecii. Deși se sprijineau de trunchiurile copacilor, cu țeava puștii culcată pe ge-nunchi, nu se putea spune că stăteau în repaus. Cu privirile ridicate, scormoneau frunzișul de deasupra, iar cu brațele încordate, stăteau gata să apuce pușca, dacă era nevoie. Dar, cu toată încordarea, își fumau tacticos țigările.

De undeva, din susul potecii, răzbătu un zgomot înăbușit și sinistru. Tresăriră cu toții, dar apoi se liniștiră. Fierul unei toporiști lovea în ceva — o ramură umedă sau un fruct mare și cărnos — nu știau. Un minut mai tirziu, zgomotul încetă, și fiecare fu răsplătit cu un întăritor neașteptat. Primiră bucăți de ananas pîrguit, tăiate de fili-pinezi. Mîncară cu lăcomie, uitîndu-se după gloanțe. Picioarele le erau grele ca plumbul, ochii îi dureau tot scrutînd atîta jungla, dar gîtlejul scorojit se delecta acum cu zeama dulceagă, și stomacul accepta hrana cu nesaț; brațele le tremurau de efortul de a ține în același timp pușca, o bucată de ananas și țigara. Plăcerea divină pe care le-o dădea fiecare îmbucătură se împletea cu conștiința apăsătoare a faptului că a te odihni pe o asemenea potecă era primejdios. În întunecimea jung-lei fiecare clipă părea mai amenințătoare și poate chiar impresia aceea amplifică senzația de plăcere.

După cîteva minute, Lucas trimise un alt mesaj în josul potecii. O șoaptă răgușită generă alta:

— Să pornim. Să pornim.

Pe drum, Lucas își dădu seama că filipinezii se îndreaptă spre un loc anume. Tensiunea creștea cu fiecare pas; înaintau cu din ce în ce mai multă băgare de seamă. Acum se opreau de, cîte un minut sau mai mult, în timp ce un filipinez o lua înainte ca să cerceteze poteca, apoi se întorcea făcîndu-le semn cu mîna că drumul era liber. Trecu o jumătate de oră și înaintarea deveni din ce în ce mai ane-voioasă. Haltele făceau să crească iritarea, oboseala și încordarea. Începea să fie mai greu să stai neclintit pe cărarea îngustă decît să umbli. Nu erau în stare să se gîndească la nimic altceva în afară de

arșiță, umezeală și usturimea rănilor de pe picioare. Se tot opreau pe poteca îngustă; frunzele le gidilau ceafa, iar insectele le chinuiau trupurile nemișcate. Stînd pe loc, deslușeau mai bine zgomotele din jur. De aceea se simțeau mai vulnerabili și sentimentul acesta îi scotea din minți.

Cel mai mult se frămînta Brody.

— Spune-le să se miște, Lucas, șoptea el. Își șterse bărbia de sudoare. Ba nu, lasă pe seama lor — mormăi tot el cu răutate.

Bombănelile acestea păreau să-l lase pe Lucas indiferent. Ședea posac pe locul lui, privindu-i pe filipinezi avîntîndu-se în junglă și apoi întorcîndu-se; dădea din cap solemn de fiecare dată cînd îi făceau semn cu mîna că puteau înainta; apoi iar înțepenea în timp ce ei porneau în recunoaștere pe următoarele citeva sute de picioare de-a lungul potecii.

— Ne trag într-o cursă, șuieră Brody furios, și Lucas dădu din umeri.

— Nu cred, șopti el drept răspuns.

Patrula se tîra de-a lungul potecii parcurgînd doar citeva sute de iarzi pe sfert de oră. Traversară alt pîriu și, în așteptare, își umplură fără nici un zgomot gamelele, virînd în ele o pastilă pentru dezinfectarea apei de băut. Ceva mai încolo, trecură pe lingă cadavrul unui soldat japonez, ce zăcea foarte aproape de potecă; se străduiră să se fină cît mai departe de el, mai mult din scîrba pe care le-o stîrneau viermii, decît din consternarea de a zări un mort prin părțile acelea.

Curînd aveau să vadă un altul. Se întîmplă ca patrula să-și atingă obiectivul înainte de a ști de el. Poteca sui citeva sute de picioare ca apoi să se oprească într-un șanț pustiu. În mijlocul lui, în spatele unei mitraliere japoneze, zăcea un filipinez mort. Miguel și ceilalți trei țărani stăteau la marginea șanțului, privindu-l cu tristețe. Unul cite unul, soldații îi ajunseră din urmă, pînă ce un grup de nouă oameni, cinci în uniformă și patru în nădragi albaștri și cămăși albe înfășurate în jurul mijlocului, se strînseră pe una din muchiile șanțului, cu privirile pierdute în lumina molcomă și zumzăitoare a soarelui care făcea să lucească pielea partizanului mort, reflectîndu-i pe față tropicalul galben-verzui al ierbii din groapă.

— De, domn', îi spuse Miguel moale lui Lucas, el om viteaz. El omorît trei japonez, luna trecut. El venit aici în fiecare noapte.

— Venea singur aici în fiecare noapte? — întrebă Brody.

Miguel dădu din cap.

— Noaptea trecută, în sat, noi auzit pușcătur. Grenad japonez. Luiz nu avut grenad japonez. A omorît pe el credem noapte trecut.

— Ce-a căutat tocmai în mijlocul șanțului? întrebă Lucas. Cum stă acolo parcă ar fi o momeală.

— De, zise Miguel, Luiz numai soldat amator.

Lucas îl privi cu ochi scrutaători, dar expresia feții lui Miguel era impenetrabilă. Lucas căscă.

— Să cercetăm împrejur, băieți, s-ar putea ca să mai dăm peste niscaiva japonezi.

Pichetul se împărți în două, de o parte doi oameni, de cealaltă trei. Lucas și Brody făcură ocolul șanțului și se alăturară celorlalți acolo unde poteca începea din nou. Șanțul părea pustiu.

— Acoperă-mă! spune Lucas și sări în șanț.

Se apropie de mort cu precauție, să se încredințeze că nu-l lega nici o sîrmă de focosul vreunei mine. După un răstimp, îi făcu semn cu mîna lui Brody să se apropie.

— Am putea la fel de bine să luăm și mitraliera cu noi, zise. Frumoasă mitralieră. O cântări cu privirea expertă a unui colecționar. Omule, e dată dracului.

Miguel coborî în șanț după ei.

— Domn', mergem înapoi ?

— Sper că am găsit ceea ce căutam. Lucas dădu din umeri.

— Domn', patru filipinezi ducem trup înapoi. Veniți cu noi ?

Brody se băgă între ei.

— O să ne ia timp. Lasă-i să se descurce singuri.

— Domn', foarte periculos fără soldați americani.

Lucas începu să se joace cu trăgaciul armei japoneze.

— Asta zic și eu mitralieră ușoară. Seamănă întrucîtva cu cea a noastră, de tip BAR, remarcă el. Miguel, ademenitor, îi atinse mîneca și Lucas ridică privirile. Cred că putem merge cu ei, îi spuse lui Brody, cerîndu-și parcă iertare.

Lui Brody i se părea că se comite o nedreptate.

— Ne-au dus de nas, ne-au făcut să venim aici. Înjură. Aveau nevoie de noi ca să poată culege pe-un păduchios de-al lor. Puteau s-o facă și singuri.

— Nu știu, murmură Lucas. Cred că orice om are dreptul la o înmormîntare. O să-i escortăm, îmi închipui. Se uită în lături și bătu ușor mitraliera cu palma. Ar trebui s-o luăm și pe ea.

— Pentru ce ? îl dojeni Brody. E grea.

— De aia. Lucas se gîndea cu plăcere cum, reîntorcîndu-se la avangardă, va demonta mitraliera. Intenționa s-o desfacă bucată cu bucată și apoi s-o monteze din nou. Era pentru prima oară, de luni de zile, că-și făcea planuri.

Brody era mai supărat decît oricînd. Tot ce făcea Lucas îi părea direct insultător. Asemenea unui bărbat care dorește să lovească o femeie și se stăpînește, Brody se ruga ca femeia să-l lovească pe el. Pătimaș, apucă mitraliera japoneză :

— Vrei s-o duci acasă ? îl întrebă retoric pe Lucas. Las' c-o duc eu, blestemata !

— Foarte bine, Brody, o duci tot drumul pînă acasă. Brody își dădu seama că mersese prea departe. — Și nu vreau să aud o vorbă, adăugă Lucas.

Patrula porni înapoi. Era mai cald și mai umed decît înainte, și din nou începu să plouă. Soldații tropăiau prin noroi și filipinezii îi urmau cu pași nesiguri ducînd, legat de o prăjină, trupul lui Luiz, partizanul mort. Acum americanii erau aceia care voiau să meargă repede, să iasă cît mai curînd din regiunea aceea primejdioasă, și filipinezii cei care se împleticeau cărînd un mort legat de o prăjină grea și trebuind din cînd în cînd să se oprească.

Brody pășea clocotind de furie. Mitraliera japoneză cîntărea cel puțin 20 de livre ; adăugată la greutatea propriului său echipament, era un chin. Părea că nu există nici un fel cumsecade de a ține mitraliera. Oricum o așeza, pe umăr, în spate, în față, pe burtă, părea toată numai șuruburi, protuberanțe, colțuri și muchii. Fie patul, fie gura țevii sau trăgaciul îi scormoneau coastele, brațele, omoplații. Și culmea, mitraliera duhnea îngrozitor. Mirosea a ulei japonez de pește și mirosea a Luiz care o folosisese ; miros de țăran filipinez, ce pentru Brody însemna bălegar de bivoliță, praf filipinez, mîncare filipineză — un amestec care aducea a sos de soia rînced. Dar și mai rea era duhoarea sîngelui lui Luiz, un miros foarte dulceag și fetid ce-i dădea a crede

că nu se uscase de tot. Era mirosul unui om care murise, amestecat cu uleiul de pește și sosul de soia și cu duhoarea trupului său și a oropriilor sale haine îmbibate cu sudoare. I se păru atât de tare încît, la un moment dat, crezu că o să verse. Duhoarea era peste tot; i se lipise de plămîni și i se încuibări în nări. Pe de altă parte, transpirația i se prelingea pe mitralieră, pîrînd să genereze alte mirosuri și mai neplăcute. Spumea de furie. Era norocul lui, gîndea el fără șir, să aibă sergent un om ca Lucas; norocul lui să facă parte dintr-un pichet atît de prost încît cei mai proști dintre filipinezi, și cei mai șireți, să-și bată joc de ei, să-i joace cum voiau, și să-i care oriunde, să-i pună să umble cinci mile, pentru ce, pentru nimic, să servească drept escortă, ca ei să poată duce înapoi pe unul dintre ai lor, un om atît de prost ca să plece noaptea ca să fie omorît. Brody începu să creadă că de fapt era vorba de un complot. Totul fusese calculat ca să-l facă pe el să care mitraliera. Pentru el mirosul acela începu să însemne Luiz și, mergînd, înjura mitraliera, stînd de vorbă cu Luiz și spunîndu-i cît de netrebnic îl considera; din cînd în cînd, împingea într-o parte arma japoneză ca să-și mai cruțe coastele și sternul. „Să-i crezi, să-i crezi, să-i crezi pe blestemații ăia“, repeta el în gînd, din ce în ce mai repede, de parcă ar fi fost o formulă magică ce-l putea feri, în exasperarea și oboseala crescîndă, de a nu izbucni în lacrimi, dintr-o demență copilărească.

Drumul înapoi era neasemuit de lung. Filipinezii se poticneau și gîfiau din cauza greutății. Lăsau jos prăjina ori de cîte ori americanii se opreau să se odihnească, ca apoi s-o ridice iarăși și, în trapul mărunt al orientalilor, să pornească de fiecare dată ce americanii se sculau. Cînd ieșiră din junglă, patrula o porni peste ogoare spre satul filipinez, spre Panazagay. Soarele îi frigea, ploaia îi uda, soarele îi usca din nou. Arșița le mura hainele cu sudoarea trupurilor. Brody se împleticea, filipinezii se împleticeau, ceilalți își țirau picioarele, și soarele prăjea întinderea de pămînt pe care o străbăteau. Cum mai puțea mitraliera!

Puțin i-ar fi păsat lui Brody dacă japonezii s-ar fi năpustit atunci asupra lor. S-ar fi aruncat la pămînt și i-ar fi lăsat pe ceilalți să-și spargă capul. Nu se obosea nici măcar să privească înainte. Pur și simplu se țira cîte treizeci-patruzeci de pași și apoi își omora plămîinii alergînd zece sau cincisprezece iarzi ca să-l ajungă din urmă pe ultimul american. Filipinezilor din spate nu le acorda nici o atenție. Se gîndea la tot soiul de lucruri. Cu toată oboseala marșului, nu putea să scape de ideea că ducea în brațe un mort. Un mort de-a binelea. Mai văzuse morți, întregi, sau bucăți, sau mutilați, dar acesta era pentru Brody primul mort, mort cu adevărat. Și lucrul acesta îl umplea de teamă. Nu era prea departe de delir. Putea să-și închipuie că Luiz era acela care-l ducea, și el, Brody, cel care murise. Ce însemna asta? Văzuse atîta moarte încît moartea era singurul lucru care n-avea pentru el nici o noimă. În afară de clipa de acum. Ii umplea porii. Sudorii fierbinți din cauza soarelui i se adăuga sudoarea rece a gîndurilor. Numai scofînd un răgnet și-ar fi putut liniști nervii chinuți.

— Porcii! Sînt niște porci, mîrii el tare. Trăiesc ca porcii. Și mitraliera îl strîngea în brațe, un schelet dănțuind, zornăindu-și tigva de mort în obrazul lui.

Patrula ajunsese înșfîșit la Panazagay, un sat de colibe de bambus cocoțat pe pari și străbătut de o singură uliță noroioasă; nici o stradă, nici o prăvălie. Filipinezii duseră trupul lui Luiz la el acasă. Era o

colibă mică de bambus așezată în fața pompei comunale. Soldații se adunară la pompă, își scaldară capul și trupurile și, greoi, se trîntiră pe pămînt, prea osteniți ca să poată minca. Din casă se azeau țipete. Țipătul unei femei, apoi scîncetul unui copil, apoi vaietele citorva femei și copii. Incepură oamenii să iasă din toate casele satului, îndreptîndu-se spre coliba din fața pompei de apă; se cățără pe scara de bambus și dispărură înăuntru. Jalea creștea în intensitate clipă cu clipă. Soldații zăceau pe pămînt și abia dacă azeau bocetele.

Erau în cale-afară de vlăguiți. Tinguirile acelea de jale le păreau tot atît de îndepărtate ca și muzica orientală cu tonalitățile ei bizare. Femeile boceau, plingeau și copiii; durerea se revărsa din coliba de bambus cu regularitatea și monotonia valurilor care se sparg de țarm. După un timp, soldații se simțiră destul de odihniți ca să mănînce; sfărîmău alene brînză tare și biscuiți ca de carton și sorbeau cu indifeerență apa aseptică.

După ce terminară și-și făcură siesta găsiră suficientă vlagă să privească cu un dram de curiozitate fețele brăzdate de lacrimi ale țărănilor, bărbai și femei, care ieșeau din coliba de bambus. Lucas hotărî că venise timpul să se întoarcă. Cei cinci oameni din pichet își încinseră cartuşierele, își potriviră bandulierele, apucară puștile, pregătindu-se de plecare. Miguel se apropie de ei.

În limba lui stîlcită, acel amestec de engleză și pseudo-engleză, le mulțumi în numele văduvei lui Luiz, asigurîndu-i de recunoștința ei și totodată cerîndu-le iertare că nu-i poftise la masă. Lucas acceptă toate acestea ca un adevărat curtean, și-l rugă pe Miguel să-i spună că soldații americani au fost fericiți să-i poată fi de folos. Cei doi își strînseră mîinile, și Lucas începu să bată patul puștii cu palma pentru a-și ascunde stînghereala.

— Spune, Miguel, zise el.

— Poftim?

— Ce l-a făcut pe omul acela, Luiz, pronunță „Louise”, să plece așa?

— Nu știi, domn', om foarte viteaz. Fiul lui omorit de japonez. Luiz plecat fiecare noapte, lun în șir.

Lucas fluieră.

— De, cine știe.

— Da, domn'.

— Da, cred că avea el de ce, zise Lucas. Îi făcu semn cu mîna lui Miguel și-și conduse oamenii afară din sat.

Pînă la avanpost era drum de trei mile, pe culmile dealurilor aco-perite doar cu iarbă. Oamenii urcau și coborau, ca apoi să ocolească poalele nesfîrșitelor ridicături de pămînt. Brody mergea cu capul în piept, sugînd aer; toracele i se zbătea cu disperare. Erau printre cele mai lungi mile pe care le parcursese vreodată, și străbătuse cîteva destul de lungi, fără îndoială. Cînd ajunseră la avanpost, se aruncă la pămînt alături de mitraliera pe care o cărase și zăcu acolo, gîfîind. Cei doi, care stătuseră toată ziua de pază, se apropiară să cerceteze mitraliera, dar Brody mîrîi la ei ca un animal.

— Ce-ți închipui, că-i proprietatea ta? se tîngui unul din ei.

— Eu am cărat mitraliera aia, înțelege? Am dreptul să mă uit primul la ea.

Pe cînd ceilalți se spălau cu apa pe care și-o turnau în căști din canistrelor de cinci galoane, sau scriau scrisori, sau dormeau în vizuile lor, Brody se holba la mitralieră. Tocmai se pregătea s-o curețe cînd se apropie Lucas să-și reclame premiul. Brody era prea obosit

să se mai opună. Pasiv, i-o întinse lui Lucas și apoi se trînti în gaura lui, să se odihnească.

Adormi și-l treziră la cina pe care o adusese un jeep. Consta dintr-o fiertură fierbinte pusă într-un fel de bidon-termos și cafea încălzită. După ce le molfăi, adormi din nou, tot alît de adînc ca un bețiv făcut criță. Și atunci, cînd în mijlocul nopții fu trezit pentru că-i venise rîndul să stea de pază, se mai simțea încă oboșit. Se așeză în groapa din spatele mitralierei și iscodi valea de dedesubt. Luminată de luna plină, iarba fremăta sub palele de lumină argintie și de umbră. Timp de un sfert de oră stătu cu mina pe trăgaciul mitralierei, convins că vedea doi oameni stînd în picioare pe cîmp, foarte aproape unul de celălalt. Pînă la urmă, se dovedi a fi un cal ce se rătăcise prin părțile acelea; și deși Brody habar nu avea dacă Luiz partizanul avusese vreun cal, era convins că acesta aparținuse filipinezului mort.

Luiz stătuse singur în șanțul luminat de lună, așteptînd să vină japonezii ca să-i atace. Dusese mitraliera prin întuneric în josul potecii pe care ei se opriseră să mănînce ananasul, și șezuse singur așteptînd, într-o noapte de argint, fără altă tovarășie decît fiarele junglei și insectele ce nu-i dădeau pace. Părea imposibil; părea... enorm. Forța aceasta pătrunse în conștiința lui Brody ca o țepușă de fier.

Pentru prima oară auzi cu adevărat bocetul femeilor filipineze. Îi jelișeră toate. În groapa din spatele mitralierei, Brody se cutremură. Intrase în panică, frica îl anchiloză. Dacă ar fi fost ucis în momentul acela, cei din pichet s-ar fi adunat în jurul lui și l-ar fi privit. Eventual, știrea ar fi ajuns la urechile pușinilor cunoscuți din celelalte pichete sau plutoane, care, poate, n-ar fi spus decît: „N-a avut noroc, Brody”, sau doar: „Brody, ăla care...” Cine, ce? Brody simți cum îl cuprind groaza tot întrebîndu-se dacă făcuse și el vreodată ceva în viața lui.

Îl se părea că se află la un milion de mile depărtare de orice ființă de pe fața pămîntului. Nu făcuse niciodată în viața lui un lucru cîtuși de puțin excepțional, și nici nu se putea gîndi ce ar putea face. Nu simțea decît că, oricum, înainte de-a muri, trebuia să facă și el ceva. Trebuiau să-și amintească de el.

Se gîndi la părinți. L-ar fi plîns, dar nu mai știa cum arătau. Nu mai credea în ei. Se afla singur pe un delușor sub o noapte imensă, tropicală, și nimănui nu-i păsa de el. Familia lui Luiz plînsese, plînseseră cu toții un mort. Dar cine-l va plînge pe el?

Nu era drept. Despuiat de monotonia temporară, truda îndobitocitoare și deprimarea salvatoare care-l înfășuraseră ca un bandaj, rămase gol, trăind astfel una dintre cele mai uluitoare experiențe din viața sa. Cînd paza se sfîrși, Brody se întinse pe spate; tremura de groază. Cerul de deasupra capului era infinit și negru — ca moartea; putea să-l absoarbă.

Totuși, într-un fel, dimineața, criza trecuse. Nervii îi adormiseră din nou. Își reluă locul anonim din pichet. Nu mai era decît unul din cei șapte, care nu vorbea nici mai mult nici mai puțin, care scria scrisori, juca poker și pornea laconic să patruleze în timpul zilei. Cîrînd, veni rîndul altuia să facă mutre, să bombăne și să sculpe răs-punsuri furioase întrebărilor bine intenționate.

Oricum, Brody nu uită de tot. Din toate patrulele la care luase parte și din toate cele din luna următoare își amintea întotdeauna de aceea cînd se duseseră să-l găsească pe Luiz. După ce campania se sfîrși și regimentul se duse la garnizoană ca să se pregătească în vederea invadării Japoniei, Brody se surprinse gîndindu-se, în clipele cele

mai neașteptate, la coliba de bambus și la pompa de apă a satului. Își amintea de ele când era beat, sau în mijlocul unei ore de curs, ba odată, chiar în momentul culminant al unei partide de poker, când ținea în mână o carte grozavă. În noaptea terminării războiului își aminti de patrularea aceea în chipul cel mai ciudat.

El și Lucas plecară să se îmbete. O porniră lelea prin orașelul filipinez în care era încartiruit regimentul și ascultară salvele de pușcă și de arme mici trase în aer în cinstea evenimentului. Rătăciră și tot rătăciră, beți dar amorțiți, incapabili să-și spună măcar un cuvânt unul altuia. Fiecare se simțea înghețat.

La marginea orașului, ajunseră într-o străduță, care fusese rasă pînă la pămînt, în lupta pentru cucerirea orașului. Toate casele, de lemn sau de beton, fuseseră distruse. În locul lor, răsărite din mormanele de gunoi și moloz, pe care le lasă în urma sa războiul, ședeau gherete minuscule făcute din carton și lăzi de împachetat, cu bucăți de tablă ruginită drept acoperiș. În ele locuiau filipinezii ; ici și colo licărea cîte un opaiț, răspîndind o lumină caldă prin perdelele de pînză de sac, ce atîrnau inert în răcoarea nopții de august. Gheretele îi amintiră lui Brody de o stradă asemănătoare de la marginea orașului american în care locuise și de timpul cînd, într-o noapte caldă de vară, se plimbase pe acolo cu o fată. Lovi cu piciorul o bucată de moloz și zise :

— Îți amintești de filipinezul cu mitraliera japoneză ?

— Da, zice Lucas ca și cum amîndoi l-ar fi cunoscut îndeaproape, era un tip nostim.

— Da.

Gheața se sparge.

— Ți-ai aduci aminte de Newman și cum a pășit-o la Aitape ? întrebă Lucas.

— Da, și Benton.

— Adevărat, Benton, zise Lucas.

Mergeau și-și depănau amintirile. Pentru Brody cei peste doi ani vitregi și pustii, pe care-i petrecuse în insulele Pacificului, începură să se umple cu mici amănunte care făceau amintirile mai ușor de suportat. Gîndi că era efectul alcoolului, dar începu să se simtă foarte trist. Cu ochii minții îi vedea pe toți oamenii care fuseseră omorîți pe toate plăjile, sub toți cocotierii, în toate mlaștinile, junglele și lanurile de orez de pe meleagurile acelea străine pe care le străbătuse, și era în stare să verse lacrimi pentru ei, dacă Lucas n-ar fi fost acolo. Dorea ca să fi fost cu toții de față, să adulmece amurgul filipinez în ziua în care războiul se sfîrșise.

Vorbeau, și noaptea se adîncea deasupra molozului orașului filipinez ; la urmă se alăturară unui șir de soldați care așteptau să vadă un film în pavilionul mare de pînză din tabăra de corturi a regimentului. Nimeni nu putea sta liniștit ; Brody și Lucas ieșiră afară, în noapte, cu mult înainte de terminarea filmului. Cumpărară o sticlă de la un negustor filipinez, și Brody mai bău ; apoi, împleticindu-se, se duse să se culce.

Încercînd să adoarmă în noaptea victoriei, se surprinse plîngîndu-l pe Luiz, plîngînd tot atît de tare ca bătrînele din coliba de bambus. Îl plînsese pe Luiz din toată inima pentru că acum nu mai simțea nevoia aceea atît de chinuitoare de a găsi un suflet care să-l poată plînge și pe el.

În romînește de SIMONA DRĂGHICI

Aici războiu-i simplu...

*Aici războiu-i simplu ca un monument :
Un telefon vorbește unui om. Pe-o hartă
Drapele-arată-al trupelor amplasament.
Un băiețaș aduce lapte-n căni, sau apă fiartă.*

*Există-un plan pentru cei vii, ce țin la viața lor
Și simt la ora nouă setea prevăzută pentru seară :
Sînt oameni gata de neveste să li se facă dor, —
Oamenii ce pot, spre deosebire de idei, să moară.*

*Ideile rămîn, în ciuda jertfelor, adevărate,
Deși-am văzut cum și-o minciună poate
S-aprindă-n mii de fețe crunte focuri.
Iar hărțile arată azi anume locuri
Unde viața-i o povară :
Nankin sau Dachau bunăoară...*

În romînește de PETRE SOLOMON

(Poezia a fost inspirată de evenimentele din ajunul celui de-al doilea război mondial, după cum o dovedesc aluziile la agresiunea imperialiștilor japonezi împotriva Chinei și la lagărul hitlerist de la Dachau).

E mult mai ușor...*)

Acum, peste harta căreia i-au trebuit milioane de ani
de ploi și de soare, ca să se-nchege-ntr-o crustă aspră ca
zgura,
înaștează în rînduri soldații, ca niște impersonale omizi
care, între un ram și o frunză, se dau cu încetul de-a dura.

O jumătate din hartă e cufundată în bezna unei nopți lungi
și-adînci
sau a unei eclipse. E greu să-nțelegi de la o depărtare ca asta
că tălpile oamenilor ce se tîrăsc undeva, acolo, pe brînci
pot face bășici în bocanci, sau că un glonte poate pătrunde
teasta

Unui copil, sfărîmînd-o. E foarte greu să plantezi
pe pămîntul acela măslini, portocali sau viță de vie, —
să vezi oameni vii în vreun punct oarecare, să vezi
obraji prăfuiți sau buze crăpate de-a setei leșie.

E mult mai ușor să-ocolești orice gînd incomod
și să te-ascunzi în boschetul legendelor tale sublime, —
să te visezi la masă cu regii, sau să plutești la vale, mereu,
pe apele imaginarului rîu străjuit de-o mulțime

gata oricînd să-ți aplaude numele tot mai măreț...
E mai ușor să culegi anecdotele, snoavele boante
aduse, cu veacuri în urmă, acasă de cîte-un ilustru drumeț —
sau să te bucuri de-ale nebunilor poante.

E mai ușor să lansezi bărci de hîrtie pe iazuri cu crini,
să te cufunzi ca o pasăre-n mare, ieșind dup-aceea afară, —
să te plimbi sau să stai la taifas cu prietenii intimi,
ori să discuți, la ora ceaiului, vreo ediție rară.

*) Poezie scrisă la începutul războiului civil din Spania.

E mult mai ușor decît să călătorești, cu mintea măcar,
spre locul acela, unde harta devine reală, și fiecă crăpătură
e o prăpastie ; unde fiecă glonte-i mai mult decît o mică
știre de ziar
și unde stîncile, cu spinarea lor masivă și sură

nu mai sînt un decor pentru pictorii itineranți,
un cadru pentru vreo academică acuarelă sentimentală,
ci un adăpost pentru aprigii combatanți
care nu prea trag niciodată la nimereală.

E mult mai ușor... Dar nu, harta între timp a crescut
și-a ajuns să astupe legende, dulcile vise deșarte
și pălăvrăgeala. Harta s-a însuflețit : parc-aud
cum gem avioanele, lăsîndu-și bombele semănătoare
de moarte.

Nu mă mai pot ascunde-n tărîmul închipuirii, știu bine :
au să m-alunge de-acolo ! Harta e plină de munți, iar
oamenii au sînge în vine !
„Timpul cunoaște-un răspuns” — îmi strigă strigoiul meu,
zguduit
de explozii, în patul cu puf burdușit.

Timpul poate să aibe răspunsuri, dar harta-i aici, —
acesta e viitorul pe care-aș fi vrut să nu-l văd că se-ntîmplă.
Visam fericit, și nu mă temeam de nimic,
dar acum, din hartă, o armă țintește spre propria-mi tîmplă...

În romînește de PETRE SOLOMON

ROBERT DESNOS

„Eu sînt pentru victorie”

Intrînd în al cincilea — și ultimul — deceniu al vieții sale, Robert Desnos se întorcea din captivitate într-un Paris dominat de rezonanța pasului de gîscă, împestrîțat de inscripții cu caractere gotice și de uniforme verzuî. Dubla experiență a tranșeelor și a cîmpului de concentrare clarificase în bună măsură dilemele fostului discipol al lui Breton, convingîndu-l că arta trebuie să activeze pentru a dăinui. „Războiul — spunea Desnos prietenului și biografului său Pierre Berger — este cea mai cumplită murdărie, dar cum tot e război, eu sînt pentru victorie!” Sensul acestei afirmații apare evident, dacă o conexăm cu o altă frază memorabilă din aceeași sorginte: „La passion de la liberté est une passion d'âme”.

Revenirea în capitală înseamnă pentru poet nu numai înnodarea vechilor fire care-l legau de corifeii mișcării artistice — un Eluard, un Picasso, un Salacrou, un Barrault — ci totodată, posibilitatea de a relua, cu alte arme, lupta împotriva adversarilor civilizației și culturii. Membru militant al unei rețele de informații și acțiune din cadrul Rezistenței, autorul cărții „Noaptea nopților fără dragoste” face parte din echipa care tipărește înflăcăratele mesaje antihitleriste din Editions de Minuit. Sub diferite pseudonime, cel mai frecvent fiind Valentin Guillois, el publică versuri, pamflete, apeluri îmbibate de vervă satirică, de poezie, de acel umanism grav și surîzător caracteristic întregii sale opere. În aceste condiții a apărut și poemul de largă respirație „Le veilleur du Pont-au-Change” din care reproducem mai jos cîteva fragmente transpuse în romînește.

Paralel cu acțiunile clandestine, Desnos desfășoară, evident, o activitate „diurnă”: scrie scenarii, publică un reportaj romanțat despre lumea traficantilor de stupefianțe (Le vin est tiré) și o ultimă culegere lirică intitulată semnificativ „Etat de veille” (Stare de trezie).

Este arestat în februarie 1944 în domiciliul din rue Mazarin. Deși prevenit, refuză să se ascundă pentru a o feri de represalii pe soția sa, de care-l lega o dragoste imensă. În timp ce mașina Gestapoului

Il duce spre temniță, pe zidurile Parisului apar afișele unui nou film documentar asupra radioului „Bonsoir Mesdames, bonsoir Messieurs” — scenariul de Robert Desnos...

Două luni mai târziu e deportat la Buchenwald, apoi, un an și mai bine își continuă martirajul prin nenumăratele cîmpuri ale morții. În primăvara Victoriei, pe cînd rămășițele hitlerismului agonizau în centrul Europei, un convoi de fantome sosește la Terezin, în Cehoslovacia. Aici, ravagiilor torturii li se adaugă cele ale tifosului exantematic; puțini supraviețuitori mai apucă să se bucure de tardiva eliberare. Un student ceh însărcinat cu listele de evidență descoperă printre aceștia numele lui Robert Desnos. Este, însă, numele unui muribund. Toate eforturile devotaților infirmieri se dovedesc zadarnice: născut în primul an al secolului, în preajma Bastiliei, poetul se stinge sub zidurile fostului lagăr la 8 iunie 1945, în zori, la ceasul predilect al întâlnirii și al despărțirii dintre om și pămînt.

DAN DEȘLIU

Straja de la Podul Zarafilor

Fragment

Sînt straja de pe Calea Flandrei.
Veghez, pe cînd Parisul doarme.
Spre nord un foc împurpurează noaptea.
Se-aud avioane deasupra cetății.
Sînt straja din Zorii de Ziuă.
Sena lunecă-n umbră îndărătul viaductului din Auteuil,
Sub cele douăzeci și trei de poduri ale orașului.
Explozii bubuie-n apus.
Sînt straja de la Poarta de Aur.
În preajma donjonului pădurea Vincennes își destramă
tenebrele.

Răsună țipete dinspre Créteil.
Trenuri gonesc spre răsărit
Lăsînd în urmă dîra unui cînt de revoltă.
Sînt straja de la Bolta Plopilor:
Vîntul de sud mi-aduce miresme amare,
Chemări și ecouri pierdute aiurea,
Spre miază-zi, spre miază-noapte,

Ascultînd ca și mine zbuciumul lumii,
La Poarta de Aur, lîngă Zorii de Ziuă,
În calea Flandrei, sub Bolta Plopiilor...
De la un capăt la altul al Franței, în orașe și sate,
Tovarășii mei pîndesc pașii nocturni
Și își teagănă solitudinea în larma pămîntului,
Căci Terra-i o cîmpie sclipind în mii de focuri,
Un imens bivuac, în ajunul bătăliei finale.
Poate și voi ascultați, ca și mine,
Vocile ce răzbat dintr-acolo, cînd noaptea se lasă,
Voci care despică buzele însetate de sărutări
Și plutesc îndelung peste spații
Aidoma păsărilor ameșite de faruri
Zdrobindu-se-n zbor de sticla strălucitoare.
Fie, dar, să v-ajungă-n auz
Vocea mea caldă și hotărîtă,
Fără de spaima, fără remușcări,
Împreună cu vocile tovarășilor mei,
Vocile ambuscadei și ale gurilor de foc !
La rîndul vostru, ascultați-ne glasul,
Voi, marinari, aviatori, infanteriști :
Vă spunem bună dimineța !
Să nu vorbim de chin, ci de nădejde :
Din pragul zilei, bună dimineța,
Vouă, celor de-alături, ca și vouă
Ce veți primi această urare matinală
În clipa cînd vă trece pe sub streșini
Carul cu fîn al asfințirii...
Deci, bună dimineța, pentru mîine !
Bună dimineța, căci soarele stă să răsară
deasupra Parisului :

Să știți că el va fi acolo
Chiar dacă norii ni-l vor ascunde...
Din suflet — bună dimineța !

În romînește de DAN DEȘLIU

FERNAND LÉGER, Constructorul — 1950

ANTOINE DE SAINT EXUPÉRY

Impreună cu Robert Desnos și Saint-Pol-Roux, Max Jacob și Paul Nizan, Jean Prevost și Benjamin Crémieux — victime ale nazismului ca atîți alți luptători neînfricați antifasciști, Antoine de Saint Exupéry ilustrează strălucit patriotismul francez într-una din cele mai tragice crize din istoria galică.

Aviator încercat — încă din perioada de pionierat a aviației — pentru care această meserie era o artă, Antoine de Saint Exupéry a ajuns să scrie în mod firesc ca o nevoie a cimentării relațiilor umane, deși umanismul său, după cum observa unul din comentatori, «se întemeiază pe o morală abstractă, independentă de orice condiții sociale, economice și politice».

Propagarea nazismului în Germania și Spania îl umple însă de neliniște și îl fac să presimțită cumplita catastrofă ce va zgudui lumea. În reportajele lui de pe fronturile războiului spaniol, publicate în ziarul Paris Soir (1937) zugrăvește cu emoție figuri de luptători democrați, oglindește dramatic această stare de spirit. Doi ani mai târziu, romanul „Pămîntul oamenilor” cristalizează mai precis, îndeosebi în ultimele capitole, atitudinea sa antifascistă. Într-o formă directă și simplă, Antoine de Saint Exupéry scoate în relief din bogatul său bagaj de experiențe trăite, ideea ce-i va fi scumpă de-a lungul întregii sale activități literare: pe «pămîntul oamenilor» ceea ce determină atitudinea individului în momentele-cheie ale vieții este sentimentul moral al utilității lui prin acțiune, al responsabilității față de semenii săi; numai acțiunea în slujba științei și a progresului, a iubirii și a civilizației permite individului să-și descopere umanitatea, să fie solidar cu ea.

Acestui imperativ i se supune fără șovăială și în septembrie 1939, cînd în Franța se declara mobilizarea generală. Căpitanul în rezervă Antoine de Saint Exupéry se prezintă la Toulouse, la regimentul de aviație unde fusese repartizat și cere să i se încredințeze misiunile cele mai dificile pe care avea să le execute cu eroism. Peste puțin timp, drama națională a Franței — invadarea țării de agresorii naziști — va fi și drama scriitorului-aviator. El se încadrează în literatura nouă care a rodit în timpul ocupației germane ca un permanent cîntec de încurajare la luptă pentru apărarea patriei. Acum, Antoine de Saint Exupéry — prin scrisul și acțiunile sale — este alături de Aragon și Eluard, de Uercors și Politzer, de Jacques Decour și Jean Richard Bloch și de miile de intelectuali ai Rezistenței.

Anul 1944 îl găsește din nou pe front. Ca întotdeauna consecvent cu el însuși, deși depășise limita de vîrstă și avea o sănătate foarte subredă, cere cu insistență să fie înrolat imediat în escadrila sa, cu baza în Sardinia. Iată-l iar pe bordul avionului drag; însă, de data aceasta, pentru puțin timp. În dimineața zilei de 31 iulie 1944 este doborît de aviația germană, în timpul unei misiuni de recunoaștere în largul insulei Corsica. Murea la datorie pe frontul tot mai larg de luptă împotriva fascismului încă unul din marii scriitori ai Franței contemporane.

Pământul oamenilor

Fragment

.....

Era pe frontul Madridului unde mă dusesem ca reporter. Cinam în seara aceea cu un tânăr căpitan într-un adăpost subteran.

Pălăvrăgeam când a sunat telefonul. A început o lungă conversație : postul de comandă comunica ordinul pentru dezlănțuirea unui atac local, un atac absurd și disperat, care trebuia să ducă la cucerirea — în această periferie muncitorească — a câtorva case transformate în fortăreață de beton. Căpitanul ridică din umeri și se întoarse spre noi : „Primii dintre noi care vor fi văzuți...” spuse el — apoi împinse două pahare de coniac spre mine și spre un sergent care se afla în apropiere.

— Pleci primul cu mine — se adresă el sergentului. Bea și du-te și te culcă.

Sergentul a plecat să se culce. În jurul mesei sîntem vreo zece care veghem. În această odaie bine camuflată unde nu pătrunde nici o lumină de-afară, totul se distinge atît de greu, încît clipeșc des. Acum cinci minute am aruncat o privire prin ferestruica adăpostului. Ridicînd pinza care ascundea deschizătura, am zărit, scufundate sub clarul de lună, care răspîndea o lumină de abis, ruinele caselor bîntuite de stafii. Când am pus pinza la loc mi s-a părut că șterg raza de lună ca pe o pată de ulei. Și păstrez și acum în ochi imaginea caselor fortificate în lumina verde-albăstrie.

Fără îndoială acești soldați nu se vor mai întoarce, dar ei tac din decență. Ordinul trebuie executat. Dintr-un depozit de carne de tun, cîțiva oameni au fost aleși. Dintr-un hambar s-a ales un pumn de grăunțe. El va fi aruncat pe ogor.

Și noi ne bem coniacul. La dreapta mea se dispută o partidă de sah. La stînga se stă la taifas. Unde sînt ? Intră un om cherchelit. Își mîngîie barba hirsută și își rostogolește spre noi ochii blînzi. Privirea îi alunecă spre coniac, apoi aiurea și iar spre sticlă, și pe urmă brusc spre căpitan. Căpitanul suride. Omul cuprins de speranță rîde și el. Un ris sprintar îi cîștigă pe cei de față. Căpitanul retrace încetîșor sticla ; privirea omului se prefăce disperată ; și astfel se infiripă un joc copilăresc, un soi de balet tăcut, care la gîndul atacului apropiat, prin fumul dens al țigărilor, prin oboseala nopții nedormite, ține de vis.

Și noi continuăm să ne jucăm, închiși de-a binelea în cala vasului nostru, în timp ce afară se aud tot mai tare explozii asemănătoare cu izbiturile valurilor mării.

Acești oameni, în noaptea asta de război, prin sacrificiul vieții lor se vor curăța de tot ce este impur și care le otrăvea ce avea mai generos ființa lor. Li simt atît de aproape de purificare. Totuși ei continuă să danseze, atît cît mai pot să danseze, baletul bețivului și al sticlei cu vin. Ei urmăresc cu atenție, atît cît mai pot să urmă-

rească, această partidă de şah. Ei prelungesc viața atât cât pot. Însă ei au potrivit ceasul deșteptător care tronează pe o etajeră. Această sonerie va răsună. Atunci acești oameni se vor trezi, se vor întinde și își vor încheia centrioanele. Atunci căpitanul își va lua din cuier tocul cu revolverul. Atunci bețivul se va desmetici. Atunci toți, fără să se grăbească prea tare, se vor îndrepta spre coridorul care urcă în pantă lină pînă la o pată albăstruie de lună. Vor spune ceva obișnuit : „Mama lui de atac” sau „E frig”. Apoi vor porni la asalt.

Cînd a sosit ceasul am văzut cum s-a trezit sergentul. Dormea întins pe un pat de fier, în ruinele unei pivnițe. L-am privit cum doarme. Mi s-a părut că am cunoscut izul acestui somn nu lipsit de neliniști, dar atât de fericit. Îmi amintea prima zi petrecută în Libia, cînd Prévost și cu mine aterizaserăm forțat ; fără apă, eram sortiți pieirii ; totuși o dată, o singură dată am putut — atunci cînd nu sufeream încă prea tare de sete — să dormim două ore. Avusesem sentimentul că izbutind să adorm mă folosesc de o putere admirabilă : aceea de a refuza lumea prezentă.

Avînd încă un trup sănătos, din momentul în care mi-am înfundat capul în brațe, n-am deosebit prin nimic noaptea mea de o noapte fericită.

Așa se odihnea sergentul, încovrigat, fără formă umană și cînd acci care au venit să-l scoale au aprins o luminare și au fixat-o în gîtul unei sticle, n-am observat mai întîi nimic din această grămadă informă decît bocancii. Bocancii mătăhăloși, cu ținte, ferecați, bocanci de muncitor cu ziua sau de docher.

Acest om era încălțat cu bocancii de lucru ; și tot ce purta pe el, nu erau decît unelte : cartușiere, revolvere, bretele de piele, centiron. Purta samarul, cureaua, tot harnașamentul unui cal de povară. Există în Maroc în fundul pivnițelor, pietre de moară trase de cai orbi. Aici, în lumina tremurătoare și roșiatică a luminării un cal orb era de asemenea trezit ca să-și tragă piatra de moară.

— Hei ? Sergent !

Se mișcă alene, arătîndu-și chipul încă adormit, mormăind cuvinte de neînțeles. Se întoarse însă spre perete nedorind de fel să se trezească ; se afundă în adîncurile somnului, ca în liniștea unui pîntec matern, ca într-un fund de mare, agățîndu-se de nu știu ce alge negre, cu pumnii pe care îi deschidea și îi închidea. Totuși a trebuit să-i desceptăm degetele. Ne-am așezat pe patul lui și unul dintre noi își trecu domol brațul sub ceafa lui și îi ridică surîzînd capul. A fost ca și cum într-un grajd cald, caii își freacă mîngîios grumazul. N-am văzut în viața mea un gest mai duios. Sergentul făcu un ultim efort ca să reîntre în visul său fericit, ca să refuze universul nostru de dinamită, de istovire și de noapte înfricoșătoare ; era însă prea tîrziu. Ceva se impunea care venea din afară. Tot astfel, la liceu, duminica, clopoțelul deșteaptă alene pe copilul pedepsit. Acesta uitase de pupitru, de tabla neagră și de pedeapsă. Visa despre joaca pe cîmpie ; în zadar. Clopoțelul răsună mereu și îl aducea, inexorabil, în lumea nedreptății oamenilor.

La fel ca el, sergentul devenea conștient încetul cu încetul de corpul său uzat de oboseală, acest corp ce nu și-l dorea și care în frigul trezirii va cunoaște curînd tristele dureri la încheieturi, apoi greutatea harnașamentului, apoi cursa aceea împovărată, apoi moar-

tea. Nu atit moartea, cît sîngele acesta viscos în care îți moi mîinile ca să te ridici, respirația aceasta greoaie, acest îngheț din jurul tău ; nu atît moartea cît greutatea de a muri. Și mă gîndesc totdeauna amintindu-mi de sergent, de chinul propriei mele treziri, cîndva în deșert, la acel asalt al setei, al soarelui, al nisipului, la acel asalt al vieții, acest vis pe care nu-l alegem.

Dar iată-l că s-a sculat, ne privește drept în ochi.

— A sosit ceasul ?

Și acum se trezește omul adevărat. Acum risipește orice previziuni ale logicii : sergentul zimbește. De unde deci această ispită ? Îmi amintesc de o noapte la Paris, cînd Mermoz¹⁾ și cu mine sărbătoream cu cîțiva prieteni o aniversare oarecare ; nimeriserăm în zorii zilei în pragul unui bar, scrîbiți de cit pălăvrăgisem și băuserăm ; simțeam că ne istoviserăm inutil. Dar cînd cerul prinse să-și arate paloarea, Mermoz mă strînse pe neașteptate de braț atît de tare, încît îi simții unghiile. „Uite, e ora cînd la Dakar...” Era ora cînd mecanicii se freacă la ochi și scot husele de pe elice ; era ora cînd pilotul se duce să consulte buletinul meteorologic și cînd întregul pămînt este populat numai cu oameni ca noi. Cerul se colorase de-a binelea, începea să se pregătească o sărbătoare, însă pentru alții ; se punca masa pentru un ospaț unde noi nu vom fi invitați. Alții dădeau tîrcoale primejdiei... „Și noi aici, ce murdărie !...” isprăvi Mermoz.

Și tu sergent pentru ce banchet extraordinar ai meritat să-ți dai viața ?

Ți-am ascultat mărturisirile. Mi-ai spus povestea ta : mărunt contabil undeva la Barcelona, țineai cîndva socoteala cifrelor fără să te preocupe prea mult treburile militare ale țării tale. Dar iată primul voluntar, apoi al doilea, apoi al treilea și pe nesimțite ai suferit cu uimire o ciudată transformare : încetul cu încetul ocupațiile tale ți-au apărut ridicole. Plăcerile, grijile, măruntul tău confort, toate acestea aparțineau altei lumi. Dar nu asta a fost esențialul pentru tine. Pe urmă vestea morții unuia dintre noi, undeva în apropiere de Malaga. Nu era un prieten pe care ai fi dorit să-l răzbuni. Cît despre politică, niciodată nu te tulburase. Și totuși această veste te-a cutremurat, ți-a schimbat destinul mărunt ca o puternică rafală de vînt. Un prieten te-a primit în dimineata aceea.

— Ne ducem și noi ?

— Ne ducem.

Și „duși” ați fost.

Mi-au venit în minte cîteva imagini pentru a-mi explica acest adevăr de nezdrunцинat pe care n-ai știut să-l exprimi în cuvinte, dar care ți-a condus de atunci viața.

Cînd rațele sălbate migrează, ele provoacă ciudate marea pe teritoriile deasupra cărora zboară. Rațele domestice, ca fascinate de zborul lor triumfiular, încearcă stîngaci și ele să se înalțe. Chemarea sălbatecă deșteaptă în rațele domestice nu știu ce vestigii sălbatece. Și iată că rațele obișnuite din gospodării se transformă într-o clipă în păsări migratoare. Iată că în acest căpsor golaș unde erau doar imagini umile despre baltă, viermușori, coteț, se dezvoltă gustul con-

¹⁾ Jean Mermoz (1901—1936) pilot francez dispărut în largul Dakarului. În 1933 a traversat primul Atlanticul de Sud. (N.T.).

ținentelor nesfârșite, gustul vînturilor din larg, și al geografiei mărilor. Animalul nu știa că mintea lui era atît de cuprinzătoare ca să poată înțelege atîtea minunății; însă iată-l că zburătăcește, disprețuiește grăunțele, disprețuiește viermușorii și vrea să devină rață sălbatecă.

Revăd mai ales și gazele mele: am crescut gazele la Juby. Noi toți am crescut acolo gazele. Le închideam într-un țarc, sub cerul liber, pentru că le trebuie gazelelor apa curgătoare a vînturilor și nimic nu e mai fragil ca ele. Capturate de tinere, ele trăiesc totuși și se hrănesc din mîna ta. Se lasă mîngîiate și își viră botișorul umed în podul palmei. Și crezi că sînt domesticite. Crezi că le-ai adăpostit de necazul necunoscut care face să se stingă fără zgomot gazelele prăgătindu-le moartea cea mai ușoară... Inșă într-o bună zi le vezi împingînd grătile cu micile lor cornițe în direcția deșertului. Sînt atrase ca de un magnet. Ele nu știu că fug de tine. Vin și beau laptele pe care îl aduci. Se lasă încă mîngîiate, își deașă și mai tandru botișorul în podul palmei tale... Inșă de-abia le-ai lăsat și după ce aleargă puțin, ca și cum ar fi fericite, le vezi din nou împingînd grătile. Și dacă nu le-ai îndepărta ar rămîne acolo, neîncercînd nici măcar să lupte împotriva barierii; ar împinge-o doar încetisor cu cornițele și gitul pînă ar muri. Este oare sezonul iubirii sau simpla nevoie a unui galop zdravăn pînă își pierd răsufarea? Ele nu știu. Nu-și deschiseseră încă ochii cînd ți-au fost aduse. Ele nu știu nimic despre libertatea nisipurilor și nici despre mirosul masculului. Sîntem firește mai inteligenți decît ele. Ce caută — se știe — inșă prea bine: libertatea care le va face să înțeleagă ceea ce sînt cu adevărat. Ele vor să devină gazele și să-și trăiască traiul pe placul lor. Cu o sută treizeci de kilometri pe oră, ele vor să cunoască încintarea fugii în linie dreaptă, întreruptă de salturi bruște, ca și cum ici și colo flăcări ar scăpăra din nisip. Nu le pasă de șacali, dacă adevărul gazelelor este de a gusta spaima care — doar ea — le obligă să se depășească și să facă cele mai înalte salturi. Nu le pasă de leu, dacă adevărul gazelelor este ca în dogoarea soarelui pîntecul lor să fie sfîșiat de o ghiară. Le privești și cugeți: iată-le cuprinse de dor. Dorul este dorința de ceva nedefinit... Există obiectul dorinței inșă nu este nici un cuvînt pentru a-l exprima.

Și nouă, ce ne lipsește?

Sergentule, ce-ai găsit aici, care te face să simți că nu ți-ai trădat destinul? Poate acest braț frățesc care îți sprijină capul somnoros, poate acest zîmbet duios, care nu te compătimește ci îți împărtășește gîndurile? „Hei, frate...” Dar a compătimi înseamnă din nou a fi doi. Înseamnă a fi doi oameni feluriți. Inșă există o zonă ozonificată a relațiilor umane, unde recunoștința ca și mila își pierd sensul. Acolo respiri ca un prizonier eliberat.

Am cunoscut această solidaritate pe cînd străbăteam, într-o echipă de două avioane, ținutul Rio de Oro încă necucerit. N-am auzit niciodată ca vreun naufragiat să mulțumească salvatorului său. Dimpotrivă, adeseori, ne insultam, în timp ce transbordam sacii de poștă de la un avion la celălalt. „Mojicule, dacă am avut pana asta e din vina ta, din cauza încăpățînării tale turbate, de a zbura la două mii de metri, în zona bîntuită de rafale. Dacă m-ai fi urmat mai jos, am fi ajuns acum la Port-Étienne!” Și celălalt care își riscase viața aproape se rușina... De altfel, de ce i-am fi mulțumit? Avea și el de

asemenca dreptul la viața noastră. Eram crengile aceluiași arbore. Și eram mîndru de tine care m-ai salvat.

De ce te-ar fi compătimit, sergentule, acela care te pregătea pentru moarte? Acest risc îl luau unii pentru alții. În astfel de momente descoperi această solidaritate care nu mai are nevoie de a fi exprimată. Am înțeles de ce ai plecat. Dacă erai sărac la Barcelona, singur poate după orele de lucru, dacă chiar trupul tău nu-și găsea mulțumire, aici realizezi, reîntîlnești universalul; iată că tu, paria, renaști prin iubire.

Din moment ce pentru a ne salva, este necesar să ne ajutăm ca să fim conștienți de un țel care ne leagă unii de alții, cu atît mai mult trebuie să-l căutăm acolo unde ne unește pe toți. Chirurgul care examinează pe un bolnav nu ține seamă de jeluirea celui pe care îl consultă; dincolo de bolnav, caută să vindece omul. Chirurgul vorbește un limbaj universal; la fel fizicianul, meditănd asupra acelor ecuații aproape divine, înțelege în același timp și atomul și nebuloasa. Astfel pînă la cel mai neînsemnat păstor. Căci acela care păzește modest cîteva oi sub cerga stelelor, dacă este conștient de rolul lui, descoperă că-i mai mult decît un servitor. El este o santinelă. Și fiecare santinelă răspunde de întregul imperiu.

Credeți că păstorul acela nu dorește să fie conștient de țelul lui? Am vizitat pe frontul Madridului, o școală instalată la cinci sute de metri de tranșee, la adăpostul unui mic zid de pietre, pe o colină. Un caporal predă aici botanica. Desfăcînd cu miinile părțile fragile ale unui mac de cîmp, el atrăgea în jurul lui ostași bărboși care părăseau nămolul tranșeeilor și urcau la el, în pelerinaj, nesinchisîndu-se de ploaia de obuze... Strînși în jurul caporalului, îl ascultau chirciți, cu bărbia pe pumni. Încruntau sprîncenele, strîngeau din dinți, nu înțelegeau mare lucru din lecție; însă li se spusese: „Sînteți niște brute; de-abia ați ieșit din viziunile voastre; trebuie să ajungeți din urmă umanitatea!” Și ei se grăbeau cu pașii lor grei s-o ajungă.

Cînd vom redeveni conștienți de rostul nostru, oricît de șters ar fi, numai atunci vom fi fericiți. Numai atunci vom putea să trăim în pace, și să murim în pace, căci ceea ce dă un sens vieții dă și morții. Este atît de blîndă moartea cînd este în firea lucrurilor; bătrînul țăran din Provence¹⁾ cînd i-a sosit ceasul dă în posesie lotul de capre și de măslinei feciorilor săi, pentru ca aceștia, la rîndul lor, să le transmită fiilor și copiilor lor. Într-o semîntie țărănească nu se moare decît pe jumătate. Fiecare existență plesnește la rîndul său, ca o păstaie, și își zvîrle semîntețele.

O dată am stat în preajma a trei țărani care se aflau lingă patul de moarte al mamei lor. Firește era dureros. Pentru a doua oară se tăia cordonul ombilical. Pentru a doua oară un nod se desfăcea: acela care leagă o generație de alta. Acești trei feciori se trezau singuri, trebuind să învețe totul; acum erau lipsiți de o masă familială unde s-ar mai fi putut aduna în zilele de sărbătoare; erau lipsiți de acest magnet care le dădea viață. Însă descopeream în această ruptură, că viața poate să fie dăruită pentru a doua oară. Acești feciori vor deveni de asemenea capi de familie, locuri de adunare și patriarhi

¹⁾ *Provence — veche regiune din sudul Franței.*

pînă cînd va sosi ceasul ca, la rîndul lor, să transmită comandamentul acestei cete de copii, care se joacă în curte.

Priveam mama, această bătrînă țărăncă cu chipul liniștit și dur, cu buzele strînse, acest chip schimbat în mască de piatră. Și-n el recunoșteam chipul feciorilor. Această mască a modelat-o pe-a lor! Acest trup servise să modeleze trupurile acestor frumoase exemplare de bărbați. Și acum se odihnea zdrobită, ca un minereu din care s-a extras piatra prețioasă. La rîdul lor, fiii și fiicele, din carnea lor, vor modela pe copilașii lor. Nu se moare într-o gospodărie țărănească. Mama a murit, trăiască mama!

Da, firește, dureroasă, dar atît de simplă este această imagine a seminției, abandonînd, unul cite unul pe drumul ei, trupurile neînsușite cu păr alb, mergînd spre nu știu ce adevăr, de-a lungul metamorfozelor sale.

Îată pentru ce, seara, în micuțul sat din cîmpic, dangătul clopotului vestind moartea mi s-a părut încărcat nu de disperare ci de o veselie discretă și duioasă. Clopotul care celebra, cu aceeași voce, înmormintările și botezurile anunța, încă o dată, trecerea de la o generație la alta. Și nu puteai fi cuprins decît de o mare liniște sufletească cînd auzai cum cîntă această logodnă a unei sărmane bătrîne cu pămîntul.

Ceea ce se transmite astfel din generație în generație ca progresul lent al creșterii unui arbore, este viața, însă, în același timp, și conștiința. Ce misterioasă ascensiune! Ne-am născut dintr-o lavă fumegîndă din aluatul unei stele, dintr-o celulă vie germinată prin miracol și, încetul cu încetul, ne-am înălțat pînă la a scrie cantate și a cîntări căile lactee.

Mama nu transmisese numai viața; ea îi învățase pe feciorii ei un limbaj, le încredințase bagajul atît de lent acumulat de-a lungul veacurilor, patrimoniu spiritual pe care ea însăși îl primise în custodie, acest mic lot de tradiții, concepte și mituri care constituie toată diferența ce separă pe Newton sau Shakespeare de bruta cavernelor.

Ceea ce simțim cînd suferim de foame — această foame care îndemna pe soldații Spaniei amenințați de moarte să se ducă la lecția de botanică, pe Mermoz să traverseze Atlanticul și pe poet să-și făurească poemul — este faptul că geneza nu s-a desăvîrșit și trebuie să devenim conștiinți de noi înșine și de univers. Trebuie, în bezna nopții, să lansăm punți. Acest adevăr îl ignorează numai acei care socotesc că înțelepciunea lor izvorăște dintr-o indiferență pretins egoistă; însă totul dezmente o astfel de înțelepciune. Camarazi, iubii mei camarazi de front, vă iau ca martori: cînd ne-am simțit pe deplin fericiți?

. , , , , ,

În romînește de ALEXANDRU BACIU

Lui Lister, comandantul trupelor de pe Ebru

*Scrisoarea ta — tu, inimă vitează,
spaniol neînfricat, pumn greu și tare —
Lister, scrisoarea ta mă-nseninează
de tot ce-apasă carnea-mi muritoare.*

*Vast zăngănit găsit-am în scrisoare,
de luptă, pe cîmpia în amiază :
chiar inima mi s-a trezit de-o boare
de rozmarin și gloanțe, și vibrează.*

*De unde, scoică, Ebrul se arată
roșu simbol al Spaniei, de unde
izvorul curge cu-nghețate unde,*

*strig către mare : „Pana mea de-ar fi
ca și pistolul tău de înzestrată,
ce fericit, chiar astăzi aș muri !”*

MIGUEL HERNÁNDEZ

Cîntecul soldatului Mire

*Ți-am semănat cîntarea cu boabe și iubire,
am prelungit ecoul din sînge și-i răspund
și-aștept deasupra brazdei ca plugu-n strălucire :
ajuns-am pîn-la fund.*

Tu, oacheșă pe turnuri, înaltă rază mută,
mireasa pielei mele, izvor de vieți bogat,
cresc sînii tăi lunateci spre mine, ca o ciută
cu trupul fecundat.

Că ești precum cristalul cel gingaș mi se pare ;
mă tem să nu te sparg în atingeri, să dau greș ;
iar pielea-mi de soldat vrînd să-ți dea un trup mai tare
se face de cireș.

Oglindă-a cărnii mele, stîlp de-âripi și speranțe,
îți dau viață-n moartea ce-mi dau și n-o primesc.
Femeia mea, femeie, rîvnit de plumb, cu gloanțe
în juru-mi, te iubesc.

Și peste crude racle ce stau mereu la pîndă,
și peste morți ce-așteaptă sub soare și zac vraf,
eu te iubesc, te caut cu carnea mea flămîndă,
mireasă, pînă-n praf.

Cînd fruntea-mi te gîndește pe cîmpul cel de ură
fără să potolească fiorii tăi fierbinți,
tu vii încet spre mine ca o imensă gură
cu foame albă-n dinți.

Vorbește-mi, deci, în luptă și simte-mă-n tranșeie :
aici, cu pușca-n mînă eu te evoc mereu,
și pîntecul ți-l apăr, tu ce mă-aștepți, femeie,
eu apăr fiul tău.

Ni se va naște fiul cu pumnu-nchis : clamoare
de nalt triumf, ghitare suna-vor pînă-n bolți :
în poarta ta viața-mi de front, fără de ghiare
lăsa-voi, fără colți.

Ca să rămîi în viață trebuie să poți ucide.
În umbra buclei tale voi apărea cîndva
și-un giulgi de sărbătoare deasupra-mi se va-nchide
cusut cu mîna ta.

Spre naștere se-ndreaptă picioarele-ți severe,
și gura ta severă cu buze ne-mblînzite ;

*prin zarea pustirii-mi de schije și durere
tu-ncet străbați o cale de sărutări cumplite.*

*Fiului nostru-i este sortită pacea mîine.
Și la sfîrșit, în marea de oase de sub luturi,
naufriate inimi, alături vom rămîne
ca mistuiți, bărbat și femeie, de săruturi.*

RAFAEL ALBERTI

Ultimul duce de Alba

*Domnule, Domnule duce,
tu, ultim duce de Alba,
mai curînd : duce de-Amurg
fără ieri și fără mîine.
Moșii tăi luară Flandra,
tu n-ai luat nimic nici cînd,
ci-ai luat-o la sănătoasa,
în Franța sau Portugalia.
Sumbrul tău strămoș ilustru,
și-a lustruit faima casei,
tu ai lustruit pantofii,
pantalonii și papucii.
unui toreador fascist,
care te-a împuns într-una.
Moșul tău, lui Carol V
i-a deschis cu-un vîrf de lance
nasturii imperiali
la-nceputul bătăliei,
tu, cu mîini tremurătoare,
neputincios, încheiat-ai
doar ismenele regale
ultimului rege-al Spaniei.
Moșului tău, mare duce,
Tizian i-a pictat chipul,
tu ai meritat osînda*

de-al avea pe Zuloaga.
Un penel muiat în aur,
celălalt muiat în balegi.
Duce, ți-ai pierdut aurora :
gardian honoris causa
la Prado, tu, despuiatei
ducese de Cayetana
i-ai păzit fidel buricul
destupat cîndva de Goya.
Mintea, averea și faima
moștenite, sînt, o duce,
lucruri pe care într-o seară,
furtunos, le duce apa.
Hai, întoarce-te din Londra,
lasă de-ndrăznești să lași,
trista floare putrezită
a herbului tău cel nobil,
și apleacă-ți pentru-o clipă
ochii-n jos de la fereastra
palatului confiscat,
în care-ți duceai viața :
fă-i să urce-n sus pe scări,
și prin săli să deslușească,
prin saloanele gătite
doar cu lupte triumfale,
fă-i să zboare prin grădină
prin cămări și-apoi prin grajduri,
fă-i să-adaște chiar pe locul
cel mai dulce al prunciei,
și-ai să vezi că desluși-vei
lucruri încă nevisate :
n-a fost alt palat vreodată
păstrat mai în rînduială
de poporul înarmat.
Milițiile comuniste
sînt mîndria noii Spanii.
Ai să vezi, ca ieri, canarii,
fluierînd în colivii și
cîinii care dau din coadă-n
fața noilor tovarăși,
și pe cei pe care-odată
îi numeai servitorime,
vorbind despre tine astăzi,

fără livrea sau regrete...
Domnule, domnule duce,
tu, ultim duce de Alba :
noi, comuniștii, știm bine :
aurora nu se-oprește,
zorii, sus, răsar într-una-n
fiecare dimineață.
De mor zorii morții, alții
mult mai buni răsar în lume.

VICENTE ALEIXANDRE

Împușcatul

Avea douăzeci de ani
José Lorente Gramero
cînd intră în rîndurile
milițienilor de fier,
și porni spre munți pe-o coastă,
doar cu-o vorbă : „Fraților,
ori mă întorc cu voi în cîntec,
ori mă voi sfîrși în luptă !”
Și-o scînteie scăpără în
ochii lui cei mari și negri.
Zece zile, nopți tot zece,
se luptă José pe culme,
în lumina lunii de-august
ce-i vărsa puteri în suflet.
Se luptă și chiar ucise :
un nimb roșu-nvăluindu-l
parcă-l ocrotea-mpotriva
gloanțelor celor vrăjmașe.
În mîinile sale, arma
trandafir de foc era :
scuipa doar moarte și spaimă
peste dușmanul bezmetic.
Iată-l înălțat pe munte,
frumos, puternic și mîndru,

erou printre-ai săi tovarăși
pur, nevătămat de gloanțe !
Însă, vai, veni o noapte,
noapte de chin și de jale,
noapte de neagră furtună,
noapte cu zări astupate.
Iar José, în focul luptei,
beat de-o sfântă răzbunare,
urmări punînd pe fugă
un pîlc de oameni nemernici
ce-alergau prin spinii galbeni
ca niște lupi sîngeroși.
Fugi, fugi, fugi-ntr-una
José, singur, urmărindu-i,
încît, cînd se-ntoarse-n urmă,
ochii lui cei mari și negri
văzură-n jur doar pustiul,
pustiu, noapte și tăcere.

Dintr-o dată, trădătorii
cu zecile sau chiar sute,
din bîrlog se repeziră
și prin vicleșug prinzîndu-l,
între ei l-îngheșuiră
(dar cinci iată-i : pradă morții)
și-apoi, în pumni și sudalme,
cu mîinile strîns legate
spre comandament l-au dus.
O, tu care cînți viața
tînărului fiu al țării,
onoarea faptei viteze,
José Lorente Granero :
taci și nu vorbi de trista
încheiere-a întîmplării
ce s-a petrecut pe-o stîncă
spălată de-un pîrîu proaspăt !
Iată, către-un zid îl mîină
banda de tîlhari, cu strigăt,
dar José la ei privește
cu mîndru dispreț în față.
Nouă arme iau la țintă
pieptul lui cel pur și nobil,
în care milițienii

se răsfîrîng ca-ntr-o oglindă
a celor ce nu simt frica :
gura-i disprețuitoare
un scuipat solemn azvîrle
ce lovește chiar în ochi pe
șeful de pluton, nemernic.
O, așa înfruntă moartea
cei cu pieptul ca oțelul !
O, tu care cînți povestea
ce-auziți, despre Granero :
povestește pîn-la capăt
fapta plină de uimire
petrecută într-o noapte
de cumplită amintire !
Strigă vocea ticăloasă :
„Foc !” și împrășcară flăcări
nouă guri prea blestemate
ce-și scuipară, lașe, plumbii.
Nouă gloanțe sfîrtecară
carnea fragedă a unui
piept care lupta de dragul
libertății populare.
Un trup căzu printre pietre,
pogori tăcere-adîncă
înteruptă doar de pașii
ce piereau în întuneric.
Rămînea numai pămîntul.
Singur ? Nu ; cu mortul său.

Tu, José, care m-ascuți, tu
singur, prăbușit în sînge,
n-auzi firavele glasuri
ce cu miile te cheamă
peste ape, culmi și vale ?
De ce nu te înalți, de ce nu
te așezi în fruntea-acestor
mii de zgomotoase inimi
care bat toate deodată ?

Prima rază-n zorii zilei
aurea trupul acela,
trupul care-atras de raze
se ridică din țărîină

PICASSO, Guernica, schiță — 1937

și însîngerat, teribil,
încercă întîi un pas și
se-nălță apoi pe munte,
ca un soare ce răsare,
ca un pîriu care lasă
dîră de raze sau sînge.

José n-a murit : priviți-l !
Înviat, nu mort, apare,
căci el n-a murit, cum nu va
muri poporul nicicînd.
În zadar arme și gloanțe
vor vrea să-i zdrobească pieptul,
în zadar bombe și tunuri
vor vrea să-i sfîșie trupul.
Poporul e viu și-nvinge,
fără pată, fără teamă,
poporul ce-n zori de sînge
răsare precum un soare.

În romînește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

JESUS LÓPEZ PACHECO

Poem comun

Lui Francisco Sorla

Poezia mea se urcă în tramvaie,
și printre oameni tot călătorind
egală-a devenit cu ei și îi iubește.
Își poartă frumusețea
în versuri cu veșminte roase.
E salariat poezia mea, și-n zori
pleacă la lucru-n rînd cu ceilalți.
Poezia mea nu rămîne datoare,
ascultă, intervine în discuții
atuncea cînd minia-i
zăgăzuită, izbucnește
și zice : „Asta-i culmea ! Nu-i dreptate !”
Atuncea versuri limpezi izbucnesc

explozii cu efect întârziat,
asemănându-se și prin aceasta
cu tovarășii săi de tramvai.
Ca ei privește strada cu tristețe,
iar zgomotul de roți îi amintește
lucruri din viață !

Poezia mea are salariu mic,
și uneori i-s ochii încercănați de gîndul
că-atît de scumpe-s toate
și că există oameni ce totuși pot plăti
atîta pentr-o casă ; ochii
și-i ațîntește la vreo limuzină
simțind invidie și ură față de stăpîn
ca toți tovarășii săi de tramvai,
ca ei, dar merge mai departe,
continuîndu-și drumul spre locul său de muncă
unde, de-asemenea, sînt lucruri care dor,
și se gîndește la copil și la nevastă,
la avansul primit, la salariul
pe care-n zadar îl așteaptă,
iar uneori visează țărmi de aur,
munți verzi, șopot de apă limpede,
primăveri fără fum și tramvaie
și-i vine deodată să strige
lucruri interzise. Dar tace,
merge mai departe
și uneori aceste strigăte moarte
se transformă-n poeme cari ar dori și ele
să călătorească-n tramvaie, în mîinile
vreunui cititor prieten și tovarăș.

La-ntoarcere este la fel, ca-n zori.
Ce scrișnet de metal și lemnărie !
Poezia mea,-ntre oameni, a devenit tot om,
acasă-și scoate haina de endecasilabi,
îmbracă un vers scurt, de cîntec,
și ride cu copilul și nevasta,
cinează din durerea tuturoră,
se culcă doborîită de-oboseală
și-asemenea prietenilor din tramvai
nădăjduiește-o zi și-o lume nouă.

30 martie 1959

În romînește de TIBERIU UTAN

Salvatorii muzeului Prado

„Astăzi, generalisimul Franco a vizitat pentru prima oară Muzeul Prado.” Vestea s-a răspindit prin Madrid, umplind inimile de mulțumire. În sfârșit, generalisimul Franco vizita Muzeul Prado, în sfârșit intra în el, cerceta cu proprii săi ochi, văduviți pînă în acea clipă de atitea frumuseți pe care republicanii nu le vinduseră, nu le înstrăinaseră și nu le degradaseră: nici măcar un singur tablou al uneia din cele mai renumite pinacoteci din lume! Pentru prima oară... Firește, viața cazonă din Maroc, preocuparea pentru a li înaintat în grad, nu se prea împăcau cu Artele Frumoase. Artă războiului care distruge pictura îl absorbise pînă-ntr-atîta, încît, lăra să-și dea seama de ceea ce făcea, ordonase junkerilor să bage groaza în bieții madrileni, bombardînd Palatul Liria, Muzeul Prado, decapitîndu-l, în Biblioteca Națională, pe Lope de Vega... Amare vremuri! Poate că ar fi mai înțelept să nu vorbim de loc despre ele, dar memoria e un martor lăuntric destul de neastîmpărat. Te cheamă din cînd în cînd și-ți spune: îți aduci aminte?...

Imi aduc aminte că în noaptea de 19 noiembrie asupra Madridului s-a revărsat o ploaie de bombe. Nouă bombe incendiare pe acoperișul Muzeului Prado: 16 în parcuri; una de mare calibru nimici, nu prea departe de Muzeu, Hotelul Savoy, alta — o lîtină din Grădina Botanică, alta — o casă de pe Calle Alarcón... S-au găsit oameni care să vorbească și să scrie cu oarecare ușurătate despre toate acestea. Trebuie să cer iertare pentru faptul că înfățișez într-un chip atît de personal dragostea pentru lucruri, care se naște în cei ce pot să moară dintr-o clipă într-alta.

Imi aduc aminte că după un bombardament, o femeie mi-a arătat un copil pe care-l ducea, afectuoasă, de mîna. Nu era al ei. Îl găsisse. În timpul bombardamentelor, copiii se pierd, dar presa străină din anii aceia aproape că nu se sinchisea de ei. Se arăta mult mai îngrijorată, în schimb, de soarta celei mai importante pinacoteci naționale, lăsată pradă „barbariei roșii”. Și totuși, eu nu recunosc față de nimeni o mai mare dragoste de artă decît aceea pe care am simțit-o noi toți la 28 august 1936, cînd a căzut prima bombă asupra Madridului.

Văd înaintea ochilor textul primului decret, din iulie 1936, prin care se înființa Junta de Salvación del Tesoro Artístico, și cel de-al doilea, din 6 august 1936, care-i lărga împuternicirile, ordonanța ministerială din 5 aprilie 1937 prin care se crea „Consiliul Central al Arhivelor, Bibliotecilor și Patrimoniului Artistic”. Indiscutabil, „sălbatecii” roșii își descopereau o sensibilitate neașteptată. Pe vremea puterii noastre, zidurile Spaniei au fost acoperite cu afișe: „Nu distruge nici un desen, nici o gravură sau pictură. Păstrează-le, fac parte din Patrimoniul Național!”. „Cetățene, înainte de-a nimici un obiect, informează-te!”. „Cetățene, arta și cultura cer ocrotirea ta!” Totul era mișcător. Cite cuvinte frumoase rostite de un popor trădat și aflat sub arme. Fără să-l fi prevăzut dinainte, pentru cuvîntul cultură s-a născut un entu-

ziasm aproape superstițios, iar în toiul bătăliilor și al exploziilor, începu o luptă emoționantă împotriva analfabetismului. Pe fronturi a fost înmulțit numărul „Colțurilor Culturii” și nu s-a întâmplat niciodată să aud pe vreunul dintre oamenii aceia care înfruntau moartea, să spună că ar fi prea târziu să învețe să citească.

Madridul n-a fost declarat oraș deschis, așa cum s-a întâmplat mai târziu cu Parisul. Madridul a simțit din instinct istoric că el reprezenta punctul politic nevralgic al acelei prea triste încăierări la care ne-a obligat fascismul internațional. Capitala Spaniei s-a transformat la 7 noiembrie 1936 în capitala onoarei întregii lumi, și încă nu s-au stins cu totul ecourile faimosului cuvânt de ordine „No pasarán!”. Din clipa aceea, fiecare clădire a fost transformată într-o cetățuie și întreg orașul a devenit obiectiv de război. Au sosit, apoi, glorioasele Brigăzi Internaționale, magazinele Juntei del Tesoro Artístico au fost închise, a fost prefăcut în scrum cartierul în care locuiam, Argüelles, piața Carmen, spitalul San Carlos... S-au revărsat bombe asupra Muzeului Prado...

Când a izbucnit războiul, director al Muzeului Prado din Madrid era Ramón Pérez de Ayala, marele romancier, ambasador al Republicii la Londra. Subdirectorul era un om cult, critic îndemnat, o persoană care știa mai bine ce e un tablou decît ceea ce înseamnă recunoștința domnului Sánchez Cantón, care a oferit Republicii un ambuscat în plus, iar mie un articol de ziar „María Teresa León și Las Meninas ale lui Velásquez”, publicat după stearpa victorie franchistă. Într-o dimineață, Rafael Alberti și cu mine l-am cercetat în biroul său — guvernul Republicii ordonase evacuarea Muzeului, însărcinîndu-mă pe mine cu această misiune de onoare. Nici în vis nu mă închipuiam intrînd acolo cu un document oficial în mînă, care mă autoriza să înfăptuiesc o acțiune atît de măreață! Lunga galerie centrală era ca o șosea străbătută de război. Ferestrele fuseseră umplute cu saci de nisip, o lumină zenitală răzbătea prin geamurile sparte ale acoperișului, urmele tablourilor pătau pereții cu amintiri... Și multă tristețe, multă groază amestecată cu zdrențele ce se tirau pe nisipul împrăștiat pe jos... Afară, Madridul robotea în vederea apărării: armatele lui Franco fuseseră oprite din înaintare de pieptul luptătorilor neînarmați. Cită spaimă și cît frig trebuie să fi îndurat nenumărații Tintoretto, Velásquez, Goya, Greco, Rubens... Cea mai mare parte dintre ei fuseseră coboriți într-un loc pe care unii se încăpățîneau să-l numească pivniță. Presa străină scria că am amplasat mitraliere pe acoperișul Muzeului Prado. „Morning Post” din 26 iulie 1937, la numai cîteva luni după aceea, scria: „Pe acoperișul Muzeului Prado au fost plasate mitraliere, pentru a împuia capul omenirii cu încă o poveste despre acele bombardamente pe care le cunoaștem de la o vreme...” Dar la ora aceea, operele principale fuseseră evacuate, și chiar și Sánchez Cantón redactase o scrisoare condamnînd bombardamentul de la 16 decembrie.

Lucrările continuau în tăcere și anonim. În sala de restaurare, tehnicienii de care dispuneam lucrau la ambalarea tablourilor în modul cel mai potrivit. Cite greutăți! Duceam lipsă de toate, n-aveam cutii, scindură. Miliția feroviară își asumase sarcina să ne aducă cu trenul blindat lemnul înmagazinat lingă Cerro Negro, un loc rămas între cele două linii. Regimentul 5 ne-a împrumutat camioanele, iar „motorizatele” ne-au luat sub protecția lor pe timpul călătoriei. Această misiune lua, zi cu zi, forma febrilă a unei bătălii împotriva timpului. Ambalarea a început cu tablourile din Școala spaniolă. Am simțit că murim în ziua în care, dimineața, la venire, am găsit Bobo de Coria al lui Velásquez, cu toată

culoarea preschimbată într-o ceață aproape cenușie. Tablourile răcesc, fac guturai, temperaturile acționează asupra lor ca asupra unor ființe fragile, dar și pentru ele se găesc leacuri, și nu mai știu cine ne-a liniștit, astfel că totul reintră în normal. Într-o dimineață am asistat la prima încărcare în camioane a primului grup de capodopere ale Muzeului Prado, gata pentru a fi evacuate la Valencia. Nu-mi amintesc data exactă. La puțin timp după aceea, se aflau în patio-ul „Alianței Intelectualilor”, în palatul marchizelor Heredia Spinola.

Și se lăsa noaptea. Și ce înfățișare luaseră tablourile! Las Maninas al lui Velasquez și Carlos V călare alcătuiau o schelărie de lemn și de pinză atât de amplă, încât am rămas înmărmuriți. Convoiul se înghetă în tăcere. Șoseaua întunecoasă era înspăimântătoare. La un moment dat, un soldat tânăr aprinse o țigară. Simțeam că ochii lumii erau ațintiți asupra noastră. Pe ulicioara aceea, pe strada Margues del Duero se hotăra prestigiul Republicii. Rafael, care e un foarte slab orator, îi adună pe cei însărcinați cu această misiune istorică, și rosti, pe-ntuneric, unicul discurs al vieții sale: „Republica vă încredințează în noaptea aceasta câteva din cele mai mari capodopere ale patrimoniului artistic național. Voi, eroici apărători ai Madridului, sînteți chemați să vă apărați Muzeul, punându-l la adăpost. Lumea va saluta mîine în persoana voastră pe cei care au evitat distrugerea Muzeului Prado”.

Astăzi nimeni nu-și mai aduce aminte de ei, dar tablourile muzeului din Madrid le cîntă slava. Au fost simpli luptători, desigur că nu intraseră niciodată în sălile unui muzeu, dar apărau cauza cea mai frumoasă din câte au cunoscut oamenii secolului nostru, și cînd motoarele au fost puse în funcțiune, toți erau convinși că ochii lumii sînt ațintiți asupra lor. Umbrele ne-au strîns mina.

Cît de greu cîntărește răspunderea! Înțeleseseră oare bine soldații aceia? Incepu, ca deobicei, canonada. Ceață și frig. Avioanele dușmane se înălțară în zbor. Rafael Alberti și cu mine am petrecut noaptea, înfrigurați, ghemuiți sub o scară, lîngă un telefon, cu senzația că ochii tuturor acelor care în presa internațională vorbeau de „barbaria roșie”, ne țintuiau cu privirile, plini de minie.

Șeful expediției ne telefonă de la Arganda: „Totul e în ordine”. Mai tirziu ne-au chemat primarii diferitelor sate, și de-a-lungul întregului drum, voci prietene continuă să ne semnaleze poziția celui tezaur incalculabil, încredințat poporului spaniol. Așa s-a scurs cea mai lungă noapte a vieții noastre. Nimeni n-a putut să-nchidă un ochi, nici ei, nici noi. Către șapte dimineața, vocea lui José Renau, directorul Artelor Frumoase, răsună veselă la urechile noastre: „Maria Teresa, expediția a sosit de câteva clipe, în condiții excepționale. Mulțumesc!”

Ce frumos! Și pentru că și-așa nu mai puteam dormi, am ieșit în stradă să răspîndim vestea cea bună.

Așa au ieșit din Madrid, pe baza semnăturii mele și a domnului Sánchez Cantón, vreo trei sute de tablouri. În zilele acelea luminoase credeam cu inocență că îndeplinim o datorie. Dar cît de mult mă amăgeam! În curînd ni s-a vestit că pămîntul întreg era scandalizat de „barbaria” noastră. Iar noi — ce naivi eram! — găsiserăm de cuviință să ne dăm și viața pentru ca tablourile din Prado să nu fie atinse de vreun proiectil! Deh, socoteli de-ale dușmanului! Dar un lucru tot e bine să fie lămurit: în acele clipe eroice, nici un director de muzeu, nici un tehnician, nici un specialist străin n-au venit să ne ajute în nepriceperea noastră. Singurii care ne-au oferit sprijinul și propria lor viață, fără să se îrguiască, au fost luptătorii Madridului, poporul credin-

cios și magnific, care se bizuia pe cuvintele noastre atunci când îi vorbeam de lucruri pe care nu le văzuse, și nu le-ar fi văzut niciodată, oamenii aceia minunați, în stare, cum a spus Machado, „să nu vorbească niciodată despre patrie, dar s-o apere cu singele lor”.

La câteva luni după acest exod fără precedent în istoria artei, care a găsit, la izbucnirea celui de al doilea război mondial atîția imitatori, „Times” din Londra scria: „Ce motive are guvernul republican să țină ascunse măsurile de siguranță luate întru garantarea comorilor de care e răspunzător, comori ce nu aparțin numai națiunii spaniole, ci lumii întregi?” Guvernul spaniol a răspuns invitîndu-l pe Mister Kenyon să vină și să vadă cu ochii lui incredibila acțiune a Juntei pentru „Integritatea Patrimoniului Artistic”. Sir Frederic Kenyon a venit însoțit de conservatorul „Colecției Wallace”, sir James G. Mann. Trecuse și pentru noi timpul improvizărilor, așa că fostul director al lui „British Museum” a fost primit de subdirectorul Muzeului de Artă Modernă, Timoteo Perez Rubio.

Vizita a început la Valencia, Muzeul fiind conservat în vechea fortăreață gotică, numită Torre de Serranos, iar restul colecției — în Colegiul Patriarhului. În memoriul adresat „Biroului Internațional al Muzeelor” fusese descrisă amănunțit grija și protecția acordată tablourilor. Vizitatorul englez a putut să constate că tablourile Muzeului Prado nu stau pe un „butoi de pulbere”. „Cinci sute dintre acestea (din Muzeul Prado), inclusiv cele mai importante, se află la Valencia... Tablourile sînt ambalate în ramele lor în lăzi trainice, bine întreținute; fiecare tablou își are lada sa. Lăzile au fost special confecționate pentru a rezista și în caz de incendiu...”

Sir Kenyon n-avea cum să presupună — atunci, când mai tîrziu a scris un elogiu pentru tot ceea ce se făcuse de către republicani în materie de conservare artistică — că această experiență urma să-i servească pentru a ocroti, în Londra bombardată, comorile lui „British Museum”, care — și ele — aparțineau omenirii întregi.

Războiul își urma cursul. Muzeul trecu din Turnurile Serranos, la castelul din Perelada, la Gerona, și de-acolo, în mijlocul durerosului exod al unui popor ce se îndrepta în direcția frontierei franceze; regii, seniorii, prelații, ideile trecură și ele granița, în exil. Acest popor istovit umbla cu picioarele înșingurate, și totuși nici uneia dintre ființele acelea, nici uneia dintre femeile acelea sfîșiate cu copilașii în brațe, nu i-a trecut prin minte să descarcе impozantele camioane în care călătoreau Dianele lui Tizian, piticii lui Velasquez, fecioarele lui El Greco, — spre a găsi o alinare durerii lor. Pentru că femeile și bărbații accia, cărora le sîngeau picioarele și inimile, constituiau poporul spaniol, și vedeau trecînd pe lingă ei tezaurul lor național, cu fruntea sus, așa cum numai un popor străvechi și măreț știe să facă. Așa s-a îndreptat poporul meu spre exil, cu trupul gata să rabde și să sufere, cu sufletul gata de moarte... Francezii au privit uimiți exodul acestui popor, care nu voia să se predea. Înfrîngerea Spaniei avea s-o plătească destul de scump acea parte a Europei, gata să cadă, în mod laș, la învoială.

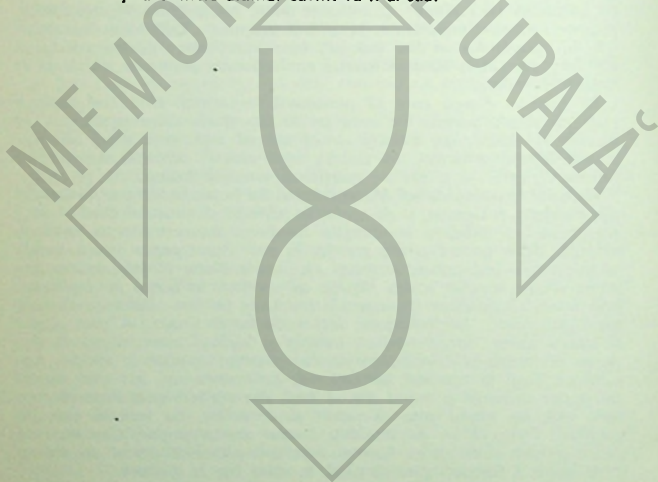
Mai tîrziu, Muzeul Prado a fost expus la Geneva. Timoteo Perez Rubio l-a încredințat, mi se pare, lui Eugenio D'Ors și lui Manuel Machado. Automat a încetat din funcție și directorul numit de Republică, Pablo Picasso. Au răsunat, ici și colo, cîte un elogiu sfios adus politiciii republicanilor în sectorul artistic. Acum muzeul e din nou intact, și îmbogățit cu noi achiziții în aceleași săli pe care eu le-am văzut ultima dată, în plin război, cînd urmele lăsate de tablouri pătau pereții cu amintiri...

Eu cred că din cînd în cînd aceste tablouri vestite își amintesc cu nostalgie de delicatețea asprelor mîini ale proletariatului madrilen.

Dacă ar fi să rezum toate astea, aş spune că evacuarea Muzeului Prado n-a fost făcută la indicația unei ambasade străine, ea fiind o necesitate de ordin militar. Nici măcar o clipă guvernul și poporul spaniol nu s-au gîndit să-și vîndă sau să-și ipotecheze patrimoniul artistic. Încă de la început s-a dus o politică de protecție a operelor de artă. Don Carlos Montilla a fost primul Președinte al „Juntei pentru Salvarea Patrimoniului Artistic”. Și munca aceasta i-a fost răsplătită cu detențiunea în Pyla-sur-Mer, cînd falangiștii spanioli aveau puțința să țină în închisoare acolo, sub privirile părintești ale lui Pétain, cetățeni pașnici și să-i ducă apoi în Spania spre a-i condamna la moarte.

Istoria le-a fost uitată. Dar din cînd în cînd istoria își recapătă graiul și povestește sau încheie socotelile, trăgînd concluziile.

Am fost martora pasiunii cu care un grup de oameni a lerit de prăpădul bombelor lucruri pe care nu le văzuseră niciodată, pentru că totul le fusese negat în ce privește cunoașterea culturii naționale. În amintirea lor scriu astăzi despre noaptea aceea friguroasă de noiembrie, cînd Muzeul Prado s-a așternut la drum spre meleaguri mai liniștite, vegheat de dragostea poporului din Madrid, care astăzi tace, dar care știa și știe că în istoria patriei mele ultimul cuvînt va fi al său.

Julius Fučík

„Totul a fost așa cum mă așteptam. Acum mă aflu cu un tovarăș într-o celulă din Plötzensee, lipim pungi de hîrtie, cîntăm și așteptăm să ne vie rîndul. Mai avem cîteva săptămîni, unii așteaptă chiar luni de zile. Speranțele se desprind moale și liniștit, ca frunzele veste-de. Suferetele lirice care trec prin asta cad uneori în melancolie. Dar copacul nu suferă dureri, e ceva firesc, logic. Iarna desfrunzește omul ca pe un copac... Credeți-mă, nimic, absolut nimic din cele întîmplate nu mi-a putut răpi din bucuria ce există în mine și care se anunță în fiecare zi cu un motiv din Beethoven. Omul nu devine mai mic cînd e scurtat cu un cap“.

Așa scria în ultima sa scrisoare Julius Fučík, acest om îndrăgostit de viață, ziarist și scriitor comunist. Aceste cuvinte au fost așternute pe hîrtie cu nouă zile înainte de clipa în care mîna călăului nazist a frînt cîntecul Internaționalei și, odată cu el, și tînăra viață înfloritoare a lui Fučík.

Mă vor ferma mereu prin echilibrul lor dovedit într-o perioadă de demență dezlănțuită, prin dragostea lor de viață la un pas de plutonul de execuție, prin sinceritatea și lipsa lor de patetism, mă vor ferma mai ales fiindcă sînt atît de străine tonului pe care i l-au atribuit lui Fučík mulți dintre admiratorii și adepții săi, cuceriti de măreția istorică a acestei vieți. Dacă ar trăi azi, el ar fi primul care s-ar opune cu hotărîre unor astfel de interpretări : o dovedește fiecare rînd care ni s-a păstrat de la el, mărturiile fiecăruia dintre prietenii lui în viață. Fučík nu făcea parte dintre oamenii potriviți pentru busturi de bronz ; de altfel, statuile nu-i plăceau și, adeseori, a știut să le doboare de pe soclu cu lovituri bine țintite, chiar atunci cînd era vorba despre uriași ce păreau intangibili.

N-aș vrea să repet lucruri bine cunoscute și să-l prezint pe Julius Fučík cititorilor romîni de la a la z : știu că au citit *Reportajul cu streangul de gît* și sînt încredințat că părerea pe care și-au făcut-o

Karel Dostál, critic literar ceh, s-a ocupat îndeosebi de viața și opera lui Julius Fučík.

despre el este, în unele privințe, alta decât părerea generală creată în decursul anilor la noi, în Cehoslovacia. Nu este demnă de invidiat soarta celor ce ajung în cărțile de citire și în manualele școlare. Cît de ușor se pierde în labirintul acestor aprecieri generale omul viu și cît de ușor se transformă el într-o idee abstractă. Cred că în acest sens cititorul român este în avantaj față de cititorul de azi din Cehoslovacia : el citește *Reportajul cu ștreangul de git* așa cum îl citeam noi imediat după război, cu respirația tăiată ca pe o descoperire proprie și tulburătoare și nu ca un lector pentru care, poate, reprezintă o parte din lectura obligatorie indicată de școală.

Nu, într-adevăr, nu aș vrea să bat apa în piua și să repet ce se știe despre Fučík în România. Dar dacă există o unitate între creator și opera sa, între omul public și cel din viața intimă, atunci o privire aruncată asupra citorva momente din ultima perioadă a vieții lui Fučík ar putea să-l ajute pe cititorul român să pătrundă și mai adînc paginile *Reportajului*.

*
* *
*

Cu cîteva săptămîni înainte de-a așterne pe hîrtie rîndurile citate, Fučík scria acasă, din celula închisorii din Bautzen, următoarele :

„Credeți, probabil, că timpul se scurge greu în închisoare — dar nu, nu-i așa. Poate tocmai fiindcă aici numeri orele, vezi clar cît sînt de scurte, ce scurtă e ziua, săptămîna și întreaga viață. Sînt singur în celulă, dar nu simt singurătatea. Am cîțiva prieteni buni : cărțile, mașina la care fac nasturi, urciorul pîntecos de lut, cu care pot glumi (îmi aminteste de un tovarăș de chefuri, care se voia mai degrabă umplut cu vin decît cu apă) și în colțul cel mai de jos — un păianjen. E aproape de necrezut cîte poți să povestești, să-ți amintești și cum poți să cînti laolaltă cu acești prieteni. Și mașina, cum știe să vorbească ! Intocmai după voia mea — ne înțelegem de minune ! Numai uneori, cînd uit s-o șterg, se supără și mîrșie, pînă ce-mi îndrept greșeala. Și mai am cîteva cunoștințe. Nu în celulă, în curticica prin care ne plimbăm zilnic. E mică, dar numai un zid o desparte de o grădină mare, cu copaci bătrîni și frumoși. Și în curte e iarbă și sînt atîtea flori cum nu mi-am închipuit niciodată că pot crește pe un petic atît de mic de pămînt. Ba mi se pare că e o luncă, într-o vale, ba că e o pajiște înflorită — o adevărată plăcere ! Și cu florile poți vorbi cîte-n lună și în stele. Și așa trece ziua, trece săptămîna și vezi că iar s-a scurs o lună“.

Da, avem dreptate dacă spunem că împăcarea însorită a acestor rînduri, scrise față în față cu moartea, era motivată atît de dorința, firească de altfel, de a însenina chipurile celor dragi, care tremurau pentru viața lui, cît și de a găsi în sine forța necesară pentru întîlnirea cu îngerul morții, tocmai prin apropierea de aceste licăriri ale existenței de zi cu zi, pe care călăii i le lăsaseră încă. Dar nu răzbate, oare, din aceste cuvinte și ceva mai mult, ceva infinit mai substanțial ? Nu vorbește oare aici un băiețandru curat la suflet, fermecat pînă și în închisoare de manifestările simple ale vieții, ce te împiedică să cazi pradă disperării ? Și totodată, un om care, încheindu-și socotelile cu sine însuși și cu oamenii, găsește, întocmai ca poetul Jiří Wolker, prieteni în toate lucrurile ce-l înconjoară ? Și nu e nici urmă de literatură sau poză în ultimele cuvinte ale *Reportajului*, care sună astfel : „Am

trăit pentru bucurie, și ar fi o nedreptate dacă mi-ați așeza îngerul tristeții pe mormînt”.

Din aceste surse simple, din dragostea pentru natură, pentru oameni, pentru realizările tehnicii și ale civilizației și pentru cele mai mari cuceriri ale spiritului omenesc, pe care știa să le iubească cu aceeași pasiune cu care îi ura pe cei ce împiedicau libera dezvoltare a omului — din aceste surse izvoră din dragostea lui pentru muncă, dragoste de o adîncă sinceritate. Fučík iubea atîta ziarele și cărțile, încît nu puteau să existe temnițe pe lume în care cineva sau ceva să-l facă să se simtă rupt de ele. Iată ce-i scria soției sale, din celula din Pankrác: „Sînt prea puține speranțe că ne vom mai plimba vreodată, mină în mină, ca niște copii, pe malul râului, acolo unde suflă vîntul și bate soarele. Și sînt prea puține speranțe că voi mai putea vreodată să aștern în liniște pe hîrtie, înconjurat de prietenia cărților, toate cîte le-am vorbit împreună, tot ce s-a strîns, s-a copt în mine timp de 25 de ani. O parte din viața mea au distrus-o atunci cînd mi-au îngropat cărțile. Dar nu vreau să mă dau bătut, nu vreau să admit că și cealaltă parte să dispară fără urme, să se stingă în celula albă, cu numărul 267. De aceea, în timpul pe care îl fur morții, scriu aceste însemnări despre literatura celă... Inima și capul îmi sînt pline, dar pereții sînt goi. Și e totuși ciudat să scrii despre literatură, fără să ai nici măcar o cîrtică pe care s-o poți mîngîia cu privirea.

De fapt, e o soartă stranie. Tu știi cît iubeam eu aerul, soarele și vîntul și cum îmi doream să trăiesc în mijlocul lor : să fiu pasăre sau copac, nor sau vagabond. Și totuși de ani, de ani îndelungați, trăiesc sub pămînt soarta rădăcinilor. A rădăcinilor nearătoase, îngălbenite, înconjurate de întinerie și de putregai, a rădăcinilor care țin copacul vieții la suprafață. Nici un vifor nu răstoarnă copacul cu rădăcini zdravene. Și aceasta-i mîndria lor. Și a mea. Și n-o regret, după cum nu regret nimic. Am făcut tot ce mi-a stat în puteri și am făcut-o bucuros. Dar lumina, lumina am iubit-o și așa fi vrut să cresc drept în sus, și așa fi vrut să înflorească și să mă coc ca un fruct...

Azi, pe copacul pe care l-am susținut eu, pe care am izbutit să-l susținem noi, cresc, înflorească și se coc generații de oameni noi, generația socialistă a muncitorilor, poezilor, criticilor și istoricilor literari, care poate mai tîrziu (dar în schimb mai bine) vor spune și ceea ce eu nu am apucat să spun. Și astfel fructele mele se vor îndulci și se vor rotunji, chiar dacă pe munții mei zăpada nu va mai cădea niciodată”.

Deși în aceste rînduri (care în încheiere parafrazează versurile mar-relui critic literar ceh, F. K. Šalda, învățător iubit al lui Fučík), găsim un puternic accent literar, ele reușesc să ne vorbească cu claritate despre omul care le-a scris : nu numai despre rara modestie cu care își privea opera, nu numai despre naturalitatea cu care continua să scrie în condiții cum nu se poate mai grele, dar în primul rînd despre rădăcinile personalității lui, despre ideile din care a crescut și pe care nu le-a trădat niciodată. *Tu știi cît iubeam eu aerul, soarele și vîntul... Lumina, lumina am iubit-o...* Iată și o altă scrisoare. E scrisă cu o lună înainte de moarte : „Știi, draga mea, nu sîntem departe unul de celălalt. Dacă ai porni dimineața din Terezín spre nord și eu din Bautzen spre sud, seara ne-am putea întîlni. Cum am mai alerga unul spre celălalt... În general, călătorim prin locuri cunoscute. Tu te afli la Terezín unde unchiul meu a fost atît de celebru, și eu voi fi transportat la Berlin, unde el a murit. Dar nu cred că toți din familia Fučík trebuie să moară la Berlin. Poate că Lidia ți-a și scris cum o duc, stau singur în celulă, confecționez

nasturi și, ca un bun lucrător ce sînt, primesc un supliment de mîncare. În celulă, jos, în colț, am un păianjen mic și afară, lângă fereastra mea, și-au făcut cuib o pereche de pițigoi. Aproape, afit de aproape, încît le aud ciripitul gîngăș, copilăresc. Acum au scos pui. Cîte griji pe capul lor... Mi-aduc aminte cum îmi traduceai tu ciripitul păsărilor în limba oamenilor..."

Aproape în fiecare dintre scrisorile lui Fučík din această perioadă găsim cîte un pasaj similar, aproape toate vorbesc aceeași limbă, despre cel care le-a scris, limbă pe care trebuie s-o ascultăm cu atenție, dacă vrem să înțelegem adevărul *Reportajului* și al întregii opere a lui Fučík. Ce puțină stilizare e în ele și cită exprimare nemijlocită a personalității care a trăit și a scris într-un singur fel, ca o pasăre sau un copac, ca un nor sau un vagabond! Nu mă îndoiesc că se mai găsesc încă în mijlocul nostru destui oameni cărora această afirmație n-o să le fie pe plac, care vor voi cu tot dinadinsul să găsească o contradicție între omul care a trăit după o imagine proprie și a fost credincios pînă la moarte idealurilor sale și între luptătorul disciplinat din avangarda armatei proletare. Nu o inimă frămîntată, fierbinte de flăcăiandru, vor spune ei, ci bărbăția conștientă, hotărîită, combativă, iată ceea ce-i dă măreție lui Fučík. Nu dragostea, ci conștiința solidarității de clasă l-a făcut să nu îngenunchieze în cele mai grele clipe. Și ca o dovadă a afirmațiilor lor vor cita, de exemplu, următoarele cuvinte din *Reportaj*: „Închisoarea și singurătatea sînt două noțiuni socotite de obicei identice. Aceasta, însă, este o mare eroare. Deținutul nu este singur, închisoarea este un mare colectiv și cele mai severe măsuri ale administrației nu pot izola pe deținut, decît dacă omul se izolează el însuși. În închisoare, colectivul este obiectul unci asuprii speciale. Această asuprire însă, unește și oțelește oamenii, ascuțindu-le sensibilitatea... Celulele au mîini: simți cum ele te sprijină, cînd te înforci extenuat de la interogatoriu. Din mîinile acestea primești hrană, atunci cînd dușmanii încearcă să te omoare prin foame. Celulele au ochi: ei te privesc cînd ești dus la locul execuției, și știi că trebuie să pășești drept, fiindcă te vîd frații tăi, și nu poți, printr-un pas șovăielnic, să strecuri îndoiala în inimile lor. Este o frăție ce singerează, dar care nu poate fi învinsă. Fără sprijinul ei, n-ai putea suporta nici a zecea parte din calvarul tău. Nici tu, nici nimeni altul.”

Poți oare diviza o făptură omenească printr-o secțiune longitudinală sau transversală în omul *pro domo sua* și omul *pro forum*? Nu sînt oare, dimpotrivă, chiar cuvintele citate cel mai frumos exemplu al dezvoltării integrale, armonioase a unui om care a înțeles întotdeauna apartenența lui la armata comuniștilor ca pe o expresie a poziției sale intime, personale?

Intr-adevăr, Fučík, nu era un om care se urcă la tribună cu o rezervă de citate, lozinci și fraze, mulțumindu-se în viața lui particulară cu cele mai primitive idealuri mic-burgheze. În el nu exista dedublarea, acea prefăcătorie, acel comod *modus vivendi*, care uită însă un „flecac”, și anume că astfel trădează nu numai cauza despre care vorbesc în gura mare, dar se trădează în primul rînd pe ei înșiși.

Întotdeauna au existat oameni care, pîrînd de zeci de ori „mai revoluționari” decît cei de felul lui Fučík, la primul examen al caracterului, au dat greș. Și asta nu fiindcă ar fi fost lipsiți de

vigoare concepția la care au aderat, ci fiindcă lor le lipsea convingerea și forța interioară, care constă în fermitate, în sinceritatea revoluționarului, în identificarea și contopirea vieții lui particulare cu destinele sociale. Și dacă vom căuta sursele acestei integrități le vom găsi tot în acele inepuizabile zăcămintе de dragoste de viață, cu toate manifestările ei, în fidelitatea față de sine, atât de caracteristică lui Fučík. *Nu regret nimic*, scria el și aceste cuvinte reprezentînd cheia personalității lui, spun mai mult decît zeci de pagini dintr-o confesiune dintre cele mai grăitoare.

„Aș vrea să se știe că n-au existat eroi anonimi, ci doar oameni: cu nume, cu chip, cu dorințe și nădejdi și că, de aceea, durerea ultimului dintre ei nu a fost cu nimic mai prejos decît durerea primului, al cărui nume va rămîne. Aș vrea ca toți să vă fie întotdeauna apropiați, ca niște prieteni, ca niște rude, ca voi înșivă“.

Ca voi înșivă! Repetînd aceste cuvinte simțim emanînd din ele acea dragoste de aproape, care le este dată numai oamenilor celor mai umani. Și dacă frunzărîm miile de pagini scrise de Fučík ore și zile în șir, vom găsi în ele același sentiment, în diferite variante. Cu trei luni înainte de a fi arestat, Fučík scria aceste cuvinte care sună azi mai puternic decît în clipa în care abia li se usca cerneala:

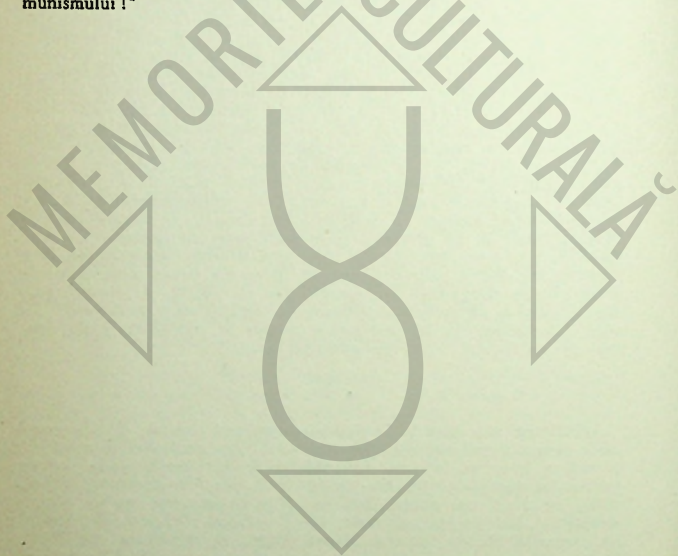
„Noi, comuniștii, iubim omul. Nimic din ce e omenesc nu ne e străin. Cunoaștem prețul și celor mai mărunte bucurii omenеști și știm să ne bucurăm de ele. Și tocmai de aceea nu șovăim să ne jertfim oricînd interesele noastre personale, înguste, ca să cucерim un loc sub soare pentru omul adevărat, liber, sănătos, fericit, pentru omul care nu se lasă pradă nici unei amenințări a «orînduirii» anarhistе a exploatării, fie că e vorba de amenințarea războiului, fie de cea a șomajului. Orînduirea în care profitul, profitul și iarăși profitul este lozîncea de bază a comportării oamenilor, orînduirea în care relațiile dintre oameni au fost înlocuite de relațiile dintre bani și, în care, banii au un pret mai mare decît orice om, o astfel de orînduire nu este o orînduire umană. Are, oare dreptul un om, un om care iubește, are dreptul un comunist să privească pasiv cum oamenilor li se răpește demnitatea lor umană, are el dreptul să întoarcă spatele mizeriei și chinurilor a milioane de frați ai săi? Niciodată! De aceea, comuniștii nu își precupetesc forțele și jertfele în lupta pentru un om întreg, liber, cu adevărat uman“.

*
* *
*

Libertatea n-o capeți, libertatea o cucerești singur. Și de aceea nu e nimic paradoxal în afirmația că Fučík, nezdrobot și neînfrînt, a rămas liber și în fața tribunalului fascist. Acolo unde trebuia judecat și condamnat un om, un comunist, s-a mai pronunțat o sentință, cu mult mai gravă. Iată ce citim în procesul verbal al judecății: „Am devenit comunist în Republica Cehoslovacă fiindcă nu am putut și nu am vrut să mă împac cu orînduirea capitalistă. Sînt convinși că după război va veni o eră nouă. Am început să lucrez ilegal ca să-mi ajut poporul să-i gonească pe ocupanți și, odată cu ei, pe trădătorii din guvernul Protectoratului. Dar nu urmăream numai atît. Întreaga noastră luptă n-ar mai fi avut sens dacă, după Eliberare, ar fi ajuns din nou la putere cei ce mi-au dus poporul la catastrofă, cei ce au jurat credință și încă de mult, înainte de anul 1938, pregăteau trădarea. Ar fi un nonsens ca aceiași

oameni politici orbi să ajungă din nou în fruntea țării mele. Cu alte cuvinte, activitatea mea revoluționară ilegală a urmărit obținerea adevăratei libertăți pentru popor, pregătirea victoriei viitorului stat socialist...”

Nici un om din lume, dacă ar fi fost doar puțin frământat de contradicția lăuntrică dintre adevărul lui personal și un adevăr mai larg, colectiv, nu ar fi găsit în el puterea să arunce aceste cuvinte în fața judecătorilor săi. Nici un om, dacă nu și-ar fi păstrat inima curată, nu ar fi rămas în clipa aceea atât de neclintit în credința sa că ideea pentru care a trăit, a muncit și a luptat va învinge. Și că, de aceea, nici moartea lui nu înseamnă o înfrângere. Față în față cu moartea, nu mințim. Cu atât mai puțin nu ne mințim pe noi înșine. Și ultimele cuvinte ale lui Fučík, în sala tribunalului nazist, au sunat astfel: „Acum îmi va fi citită sentința voastră. Știu cum sună — moarte omului! Sentința mea în ce vă privește e pronunțată de mult. În ea e scris cu sîngele tuturor oamenilor cinstiți din lume: Moarte robiei capitaliste! Viață omului! Viitorul e al comunismului!”

Copii cu glas de greier

Acolo între Belgrad și Kragujevac bate
o inimă : a Serbiei bătrîne.
La Topola, tihniți în lut dorm principi,
la Oplenac — vechi vinuri tari, de vișă.

Am tot cîntat într-una,-n mașină, cu Ivan,
cu Miodrag am flecărit despre iubire...
...Colinele păreau că stau s-asculte,
dar partizanii,-ntorși acasă, n-auzeau.

Copii cu glas de greier, bună ziua !

Tăcuți stăm, Kragujevac, stăm tăcuți :
platanii tăi povara toamnei poartă,
și se topește chipul în crepuscul,
în sine se retrage fiecare,
iar inima ascultă o lecție de vis
și-o-nvață de la toți cei care scriu.

Copii cu glas de greier, bună ziua !

Știi, Kragujevac, pentru ce-am tăcut ?

Pot îndrăzni s-o spun în limba mea,
cu limba mea ce știe că-ntr-un cîntec,
mai înainte să se facă glas
cuvintele durerii mute
de sînge se purifică, de sînge ?

Să spun. Să povestesc. A fost odată...
Dar pentru o poveste mai trebui' și copii :
să zicem șapte, douăzeci să zicem,
să zicem șapte sute de copii.
În noaptea asta sunt aici cu toții.

La Colère

Transilvania

La margine de drum, alături de iarbă,
să ne lăsăm mașina, s-o umezească roua
în care cîntă greieri.
Fîneața dă o lăgă pîn' la rîu :
pe mal, bine-nțeles, așteaptă-aniinii.

Acuma, uite, iese-ntîia stea
(în seara asta luna-n cer e lipsă) :
lumina, care dă cuvintelor un chip,
aici, sub iarba pajiștei se-ascunde.

Era în '41. Nici lecții și nici ore,
nimic decît războiul.
Școli — multe ; și copiii — și mai mulți.
Au fost aduși la școală,
la școală, noaptea — școala nopții.

Ce-nvață un școlar în cursul nopții ?
Învață multe, da, aproape totul.
Eu sînt flămînd, tu ești flămînd.
Și o mulțime de-ntrebări pe buze :
„Mămica unde-i ? E la cină-acasă.
Și unde-i pîinea ? E pe masă pîinea ?
Dar păpușica unde-i, dar cățelul ?
Tăticu s-a întors în seara asta ?”
Și cîte nu dorește un copil !
Să-și facă ora de pian, de pildă ;
lotonul — să se joace-apoi, de pildă ;
un pic de ciocolată, un pic, de pildă ;
o jucărea — un telefon, de pildă ;
pe frunte — semnul crucii, -n somn, de pildă ;
de la tăticu — un răvaș, de pildă ;
să-i spuî povești înc-un minut, de pildă ;
un timbru nou pentru album, de pildă ;
și toți mai vor olița lor de noapte
s-o ia cu ei, la dînșii în odaie.

Copii cu glas de greier,
acuma — la culcare : somn ușor
și noapte bună cît de lungă-i noaptea.
Nu arătase niciodată școala
atîta de ciudat, nu, niciodată :
nici la-nceput de an, după vacanță,
nici chiar în cea din urmă zi de școală.

Erau, cu toate astea, și băncile prezente,
și tabla, și buretele, și creta,
și călimara, hărțile-amîndouă :
și harta țării pe perete,
și harta cu Germania, mai mică.
Se şușotea sîrbește înăuntru :
în jur, afară, se tăcea nemțește.
De scris, tot în sîrbește se scria.
Un bumb de fată — șase anișori,
creionul roș — măicuței, o scrisoare :
„Mămico dragă, dă-mi, te rog, dulceață”.

O veșnicie pare noaptea
cînd „doam’ vă rog” la cîntec nu dă voie,
cînd „dom’ vă rog”, el, care fuma în recreații,
s-a rezemat de zid
și ceasurile numără cum trec.

Așa se términă povestea :
tac greierii, tac, nu mai cîntă.
Mușcatele — acum se vede clar — sunt roșii ziua ;
întreaga școală se trezește-n mii de ochi,
dar lecția din noaptea asta lungă
nu trebuie-nvățată pentru mîine.
Intrați cu toții în vacanța mare,
curînd o să zburdați în veșnicie.

Dar eu, aici, privind fineața asta,
aș vrea să uit de limba mea maternă,
această frază, ultima,-ngîinînd
ca lumea-ntreagă auzind, să știe :
aici, pe palma asta de iarbă ce se-așterne
de la picioare pînă la zidul de anini,
de dimineață, de la ora șapte
și pînă la amiază (ora unu),
atunci în ‘41, zi de clasă,
au fost mitraliați aici școlarii,
toți prichindeii : șapte sute.
Ce-ascult aici, în iarba sclipitoare,
nu vrea să treacă pragul gurii mele
cu buze omenești :
copiii toți cu glas de greier
sunt greieri toți cu glasul de copil.

În romînește de ROMULUS VULPESCU

Literatura neerlandeză sub jugul german

Prin literatura neerlandeză se înțelege literatura Olandei (oficial, Țările de jos) și aceea a Flandrei, situată în jumătatea nordică a Belgiei. Limba celor două țări este identică, însă caracterul olandez diferă în mod sensibil de trăsăturile psihice flamande. Condițiile istorice au diferențiat cele două popoare, care odinioară erau legate printr-o solidaritate intuitivă. Olandezii au o fire mai închisă, mai protocolară, mai moralistă, mai greoaie decât flamanzii, care sînt mai supli, mai visători, mai vitali, cu un temperament mai deschis. Nordul, calvinist și intransigent, nu este lipsit de o oarecare înfumurare, în timp ce Sudul mai curînd catolic, are o înclinație foarte pronunțată pentru aspectul relativ al lucrurilor, ceea ce îl îndeamnă să acorde importanță numai acelor lucruri care merită să fie trăite.

Se înțelege de la sine că cele două mentalități au reacționat cu totul altfel față de un inamic care — deși comun — a știut să manevreze cu mijloace diferite în scopul de a semăna discordia.

De la tratatul de la Mûnster (1648), Olanda s-a putut reține liniștită într-o euforie de pace și de onorabilă suficiență. Ea a cunoscut în secolul XVII „perioada de aur” a literaturii sale, vitaminizată de imigranții din Flandra și Brabant, care preferaseră să-și părăsească ținuturile lor de baștină decît să servească o Spanie singeroasă și papistașă.

Flandra, dimpotrivă, a rămas ocupată de spanioli (150 de ani), apoi de austriaci (mai mult de 75 de ani), pe urmă de francezi (aproape 20 de ani). După Congresul de la Viena (1815), Olanda și Belgia au fost reunite timp de 15 ani. De la 1830 cele două țări s-au dezvoltat separat, însă literatura flamanzilor a rămas încorporată celei neerlandeze, așa cum literatura de limbă franceză a Belgiei continuă să facă parte integrantă din literatura franceză.

În timpul primului război mondial, literatura olandeză n-a avut de suferit, germanii respectînd neutralitatea Olandei. Dimpotrivă, întreaga Belgie a fost ocupată de armatele Kaiserului și au publicat opere literare numai cîțiva scriitori-ostași, care nu au fost pe prima linie a frontului, și puținii poeți ce au putut să urmeze trupele belgiene în Franța sau în Anglia. În cursul primului război mondial, nici în Flandra și nici în Olanda n-a existat o literatură neerlandeză propriu-zisă a Rezistenței.

Cu totul altfel a fost în 1940—1944. Literatura neerlandeză a luat un avînt mareț între cele două războaie. Numeroși autori neerlandezi au fost traduși în aproape toate limbile.

În 1940, teroarea și exodul au cauzat mari pagube, ca de altfel pretutindeni. Rîndurile scriitorilor au fost decimate și cele mai multe publicații și-au încetat singure apariția sau au fost interzise. Contactele personale și literare dintre Olanda și Belgia s-au întrerupt, la fel ca și în interiorul fiecărei țări, unde mai multe regiuni au fost supuse unor restricții severe, ca, de pildă, zona de coastă.

Pentru scriitorii de profesie, literatura n-a mai fost problema numărul unu. Patriotismul a reunit toate condeiele într-o solidaritate superioară și într-o neîncredere comună față de unii colegi care aveau convingeri democratice înainte de război și acum trecuseră de partea inamicului. Nu mai era vorba de critică pură, pe de o parte pentru că nu mai existau reviste „deschise” și pe de altă parte fiindcă o părere dreaptă și temeinică putea să aducă represalii extra-literare. Acolo unde spiritul și inima trebuie să se apere, ele cer cea mai mare ingeniozitate în numele instinctului de conservare. Nu se mai vorbește acum de noi școli literare. Dimpotrivă, tradiția face parte din patrimoniul care trebuie apărat. În timpuri normale, revistele sînt aproape totdeauna școli de ucenicie involuntară și de statornicire a valorilor. În timpul războiului ele n-au putut să mai joace acest rol, întrucît activitatea cluburilor a fost interzisă, cotropitorii fiind convinși că o dată cu preocupările literare se strecurau și alte discuții și proiecte. Cel mai viguros dintre poeții olandezi, HENDRIK MARSMAN (1899—1940) a fost ucis. Cel mai social dintre romancierii flamanzi, LODE ZIELENS (Anvers 1901—1944) a fost victima unei bombe V-1. Au murit în lagăre de concentrare poeții și prozatorii flamanzi V. J. BRUNCLAIR (1899—1944), KAMIEL VAN BAELEN (1916—1945), KAMIEL TOP (1923—1945), frumosul poet olandez JAN CAMPERT (1902—1943); IOHAN BROUWER (olandez, 1898—1943) autor de romane istorice, a fost împușcat. Încă din 1933, o întreagă generație și-a manifestat revolta împotriva fascismului în scrieri zguduătoare. Cităm pe olandezi: JAN GRESHOFF (1888) care, simțind apropierea dezastrului s-a refugiat în Africa de sud, și mai ales pe cei doi activi frunțași ai spiritului și conștiinței neerlandeze MENNO TER BRAAK (1902—1940) și EDGAR DE PERRON (1899—1940). Primul a preferat să se sinucidă pentru a nu cădea în mâinile călăilor, iar cel de-al doilea a murit de o criză cardiacă, cînd inamicul i-a cîștigat țara. Afară de GRESHOFF, cîțiva alți scriitori au putut să treacă oceanul: marele romancier flamand MARNIX GIYSEN (1899) și remarcabilii romancieri olandezi HERMAN DE MAN (1898—1946) și ADRIAAN VAN DER VEEN (1916).

Libertatea relativă a scriitorilor nu era la fel în cele două țări. În realitate, Olanda urma să cunoască soarta amară a Flandrei, sub ocupația spaniolă din secolele XVI și XVII. Literatura trebuia să servească atît pentru a cînta libertatea pierdută, cît și pentru a sprijini recîștigarea ei. În Olanda, germanii organizaseră ceea ce ei numeau o „Kulturkamer” — o asociație a scriitorilor — și cei care n-au vrut să devină membri ai acesteia nu puteau să publice și erau imediat suspecți. Se înțelegea de la sine că această organizație era condusă de principiile sacrosancte ale național-socialismului.

Flandra a cunoscut un alt regim. Belgia a avut un guvernămint militar, nu unul civil. Nu trebuia să devii membru al unei organizații ca să poți publica. Ceea ce înseamnă că nu exista o censură decît după publicare. Totuși cîțiva colaboraționiști flamanzi au vrut să fie mai fasciști decît înșiși naziștii și visau să organizeze viața literară într-un spirit corporativ orientat spre fascism. Ei n-au avut decît un succes cît se poate de mediocru, înființînd cîteva reviste al căror conținut n-a rezistat principiilor senine ale frumuseții și adevărului.

Poeții și prozatorii flamanzi erau deci mai liberi decât confracții lor olandezi, cel puțin dacă nu era vorba de război și dramele lui multiple. În consecință, în Flandra s-a simțit mai puțin nevoia să se înființeze tipografii clandestine așa cum a trebuit să se facă în Olanda.

Dacă cercetezi ceea ce a fost tipărit în Olanda în timpul războiului, sub nasul cotropitorului, nu poți să nu încerci un sentiment de admirație și respect. Ingeniozitatea pentru a scăpa de sub controlul inamicului era fără margini. La început erau alit de multe pseudonime, încât chiar prietenii nu le mai recunoșteau. Firește poezia și nuvela au avut mai mult succes decât romanul de mari proporții.

În zilele noastre trebuie să cercetezi numeroase lucrări publicate clandestin pentru a-ți da seama că edițiile de lux și cele pentru bibliofili nu împiedicau deloc activitatea tipografiilor ilegale. Multe din aceste mici capodopere, conținând fie texte subversive apărute înainte de război, fie poeme revoluționare, au fost vândute la prețuri foarte mari. Cu acești bani au fost ajutați cei care se ascundeau sau se mituiau sentinelele și zbirii; pe scurt, literatura a devenit o armă secretă din toate punctele de vedere.

Literatura Rezistenței a fost mai bogată și mai înflăcărată în Olanda decât în Flandra, care din Evul mediu a suferit timp îndelungat ocupația străină. Ca să spunem drept, marii autori flamanzi s-au prefăcut că nu înțeleg ce voiau naziștii de la ei. Au fost, în adevăr, vremuri dezgustătoare, îndurate cu un suris abia vizibil. Flandra a scris puțin împotriva germanilor, și încă mai puțin pentru ei. S-au retipărit clasicii și s-au publicat scrieri cu subiecte pașnice, laudându-se constanțele pozitive ale patriei. Între timp se pregăteau manuscrise pentru perioada de după război.

În Olanda se treceau din mână în mână poemele ilegale sau, dacă erau prea periculoase, numai se recitau. Multe poeme, chiar culegeri întregi, au fost create în lagărele de concentrare și învățate pe de rost de autorii lor, pentru a fi publicate după 1945. O mare parte a producției literare din Belgia și Olanda a revenit deci la formele elementare ale tradiției orale, utilizând pamfletul și lucrările anonime.

Scrierile care au circulat ilegal, cîntecele de ură și de minie, poemele lirice ale prizonierilor și ale deținuților, seninul bun-rămas al prizonierilor și condamnaților la moarte în așteptarea execuției, ironiile sau necazurile notate dincolo de sîrma ghimpată a lagărelor de concentrare — toate acestea au fost reunite din timp în timp în așa-zisele „cărți ale calicilor”, cum se numeau pe vremea închiziției spaniole culegerile de cîntece împotriva papei.

În aceste culegeri descoperi poeme minunate — mai bune decât în cea mai bună literatură — ai căror autori au rămas necunoscuți chiar după terminarea războiului. Ele pot sta frățește alături de versurile unor scriitori celebri al căror accent — ce pericol! — ar fi putut să-i trădeze în timpul ostilităților.

A rămas celebră oda tragică intitulată „Cîntecul celor 18 morți”, scrisă de Jan Campert cu prilejul executării a optsprezece luptători din Rezistență.

După război a fost publicat „Jurnalul Annei Frank”, jurnalul unei fete ucisă de germani din cauza originii sale evreiești. Dramatizarea americană a acestui jurnal intim i-a adus un renume mondial.

În ce privește Flandra, menționăm numele lui HERMAN VAN SNICK (1914), care în versuri mișcătoare și pline de o milă ironică și-a bătut

joc — cu malițiozitatea poporului — de îngîmfarea hitleriștilor și de înfrîngerile lor.

Niciodată poporul flamand n-a citit atît de mult ca în timpul războiului. Majoritatea distracțiilor au fost împiedicate de dificultăți neprevăzute. Editorii care aveau însă o oarecare libertate, în măsura în care dispuneau de hîrtie, au profitat de acest fapt pentru a publica adevărate sau false capodopere la prețuri indirect proporționale cu acelea cerute la „bursa neagră” pentru un kilogram de făină sau de unt. Acest contact strîns cu literatura clasică, care în timp de pace nu se oferea niciodată în asemenea proporții, a influențat favorabil masele populare după război. Este o măruntă consolare, dar se poate afirma că războiul a contribuit să-i învețe pe neinițiați arta de a citi.

În Flandra, parola pentru poeții care buiduiu pe colaboraționiști și cărora nu le era interzis să scrie — și în aceasta constă contribuția lor la rezistența pasivă — a fost să continue să publice — fiecare potrivit viziunii lui personale — ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Ei au devenit — dacă ne putem exprima astfel — mai individualiști ca înainte de război, ceea ce însă n-a exclus — în numele conștiinței lor — o permanentă preocupare pentru constantele sufletului uman, de la respectul omului pînă la iubirea și solidaritatea cu cei necunoscuți. Merită să remarcăm că nici un poet colaboraționist n-a izbutit să scrie un poem valabil lăudînd pangermanismul, cultul lui Hitler, ura împotriva Angliei sau așa-zisele victorii pe frontul de est.

În măsura în care romantismul înseamnă evadare din prezent și din actualitate se poate vorbi despre o influență neo-romantică asupra literaturii flamande. Să nu uităm totuși că acest neo-romantism a jucat rolul — ca drojdia pentru pîine — de factor excitator pentru a face față fluctuațiilor și instabilității unui val trecător de defetism și disepare. Acest romantism a dus la bilanțuri foarte lucide, ocupația germană dînd ocazia fiecăruia să reflecteze asupra lui însuși și asupra potențialului național.

Se face astfel o trecere în revistă atît pozitivă, cît și negativă. Rezultatul este o suită de florilegii, de expuneri asupra istoriei literaturii, de romane istorice, de însemnări de călătorie. Se retipăresc chiar — și semnificația este clară — cîntecele insurecției împotriva spaniolilor de ADRIAN VALERIUS (1570—1625), publicate pentru prima dată în 1626, precum și o culegere de texte și cîntece în care răsună vocea mîndră și hotărîtă a calviniștilor neerlandezi din secolul XVII.

În sudul țării, toate romanele care au fost scrise în această perioadă au fost păstrate în sertar, autorii primind avansuri de la editori, în contul tipăririi lor după terminarea războiului.

Semnalăm — pentru a termina — că spre sfîrșitul războiului au fost difuzate minuscule reviste ale tineretului, litografiate în grabă pe hîrtie de format redus și de calitate proastă. Ele n-au avut decît o circulație restrînsă, locală — ceea ce nu le-a împiedicat să pregătească noua generație pentru experiențele care aveau să regenereze climatul poetic al Olandei.

Un timp îndelungat a fost consacrat de asemenea în ilegalitate pentru pregătirea noilor reviste. Se cunoștea de pe atunci programul, componența redacțiilor și numele colaboratorilor. Astfel, „Nieuw Vlaams Tijdschrift” („Noua revistă flamandă”, care a rămas pînă în zilele noastre cea mai bună revistă flamandă) a fost înființată în clandestinitate de AUGUST VERMEYLEN, vajnicul promotor al revoluției literare din 1893,

rector și profesor al Universității din Gand, care a fost destituit din funcțiile sale de către germani.

Belgia a fost eliberată în 1944. Olanda în 1945. Acest an a fost cel mai greu pentru olandezi. În consecință, ei au reacționat mai intens decât în Flandra, unde avusese loc o revoluție culturală încă după primul război mondial. Cu atât mai mult cu cât sfârșitul ostilităților însemna pentru Olanda o eră de schimbări multiple. În plus, ea a pierdut Indonezia, ceea ce a obligat-o să-și regăsească încrederea în ea însăși cu toate frământările care au rezultat. Curind după terminarea războiului în cele două țări au fost publicate toate manuscrisele în care se acumulasă selea de libertate și atâtea resentimente înăbușite.

KAREL JONCKHEERE

Articol în exclusivitate pentru

Secolul20

Literatura jugoslavă în lupta de eliberare națională

Cel de-al doilea război mondial și revoluția națională (1941—1945) marchează în istoria noastră o cotitură între două epoci, cotitură nu numai politică, dar și culturală și, în deosebi, literară. În fața puternicei invazii a diviziilor fasciste, partidele burgheze care au condus țara timp de două decenii, s-au dovedit neputincioase să organizeze apărarea. Pretutindeni domnea debandada. Ajutat din interior de activitatea desfășurată de colana a V-a, care-i aparținea, inamicul a silit repede armata noastră să capituleze. În atmosfera de demoralizare creată de dezastrul militar, partidul comunist a fost singurul care a rămas dirz. Sub conducerea acestuia s-au consolidat forțele Rezistenței pentru a organiza insurecția. În ciuda crâncenelor represalii ale nemților, italienilor și colaboratorilor lor din patrie, luptele au luat amploare soldându-se după nenumărate încercări și suferințe cu victoria finală.

Majoritatea scriitorilor cu o orientare progresistă au aderat, încă de la primele începuturi, la mișcarea de eliberare națională. Trebuie să menționăm în acest sens pe protagoniștii literaturii zise sociale dintre cele două războaie, curent extrem de puternic și răspândit aproape în toate centrele culturale din Iugoslavia. Mulți dintre ei au fost împușcați încă din primele zile ale războiului. Otokar Keršovani, Božidar Hadžija și August Cesarec, străluciți publiciști și polemisti marxiști, a căror activitate a avut o însemnătate deosebită pentru formarea intelectualilor progresiști din anii '20 și '30, au fost primele victime ale teroarei. Puțin mai târziu a avut loc și tragicul sfârșit al camaradului lor Stevan Galogaža, la rîndul său eminent scriitor din perioada dinainte de război, redactor al mai multor reviste marxiste. Numeroși reprezentanți ai literaturii sociale, care au reușit să supraviețuiască în 1941, au făcut front comun cu partizanii, considerînd că lupta pentru libertatea poporului și înlăturarea nedreptăților sociale era singura continuare logică a activității lor politice și literare avînd drept scop răsturnarea miturilor culturale burgheze și demascarea suprastructurii unei societăți bazate pe exploatare. Unul dintre aceștia a fost și Djordje Jovanović, suprealist la început, iar ulterior — în preajma anilor '20 — protagonist entuziast al ideilor democratice și socialiste. Înainte de tragica sa moarte care a avut loc în 1943, el a scris aceste rînduri a căror înaltă semnificație exprimă legăturile care unesc nobila tradiție a culturii noastre cu tendințele revoluționare ale mișcării de eliberare: „Bătrînul Dositej a fost membru al guvernului revoluționar, Vuk s-a ridicat împotriva tiraniei lui Miloš, doi din cei mai mari poeți ai noștri, Zmaj și Djura Jakšić, au

glorificat neconținut libertatea, Domanović, prin satira sa necruțătoare, era un tribun popular. Cultura noastră s-a format în cursul unor lupte neîntrerupte”.

La rândul ei, literatura iugoslavă de război s-a dezvoltat sub semnul unei lupte fără compromis, împotriva oricărei presiuni asupra libertății, spiritului și conștiinței. Jovan Popović, strălucit teoretician și poet al literaturii sociale, e un exemplu tipic al acestei literaturi noi, născute în focul bătăliilor, care îi cheamă pe oameni să persevereze, le trezește speranța și îi consolează în momente de nenorocire. În anul 1942, a apărut în Bosnia culegerea sa de poeme *Rîndunica în cuibul mitralierei*, multiplicată în vreo 40 de exemplare. Numeroase versuri din această culegere au fost reproduse în diferite publicații ale partizanilor și recitate la diferite manifestații. Popović a formulat cu o desăvîrșită exactitate bazele ideologice și tendințele literaturii noastre de război prin aceste cuvinte pline de mîndrie :

„Niciînd n-am spus ca Faust secundeii : Nu fugi,
Frumoasă ești, mai stai, îngăduie-mi pînă la capăt să mă bucur !
Eu vrăjitor n-am fost și cu Mefisto tîrg n-am încheiat
Dar, ca și Faust, am căutat cuvîntul care e creație
— Și creația — înfăptuirea unui vis conștient”.

Cuvînt — creație — vis : trei noțiuni care definesc tendințele lui Jovan Popović și a numeroși alți scriitori combatanți. În aceste noțiuni, eforturile intelectului, rodul voinței și obiectul aspirației se unesc sub semnul raționalului care refuză alianța cu lumea demonică, mefistofelică. În dorința de a-și lega poezia lor revoluționară de viață și de a șterge deosebiri între expresie și obiectul real, acordind o funcție cit se poate de importantă acțiunii, semnificației unei atitudini active, poezii (Jure Franičević-Pločar, Karel Destovnik-Kajuh, Kole Nedelkovski, Dušan Kostić și alții) cădeau adesea în verbalism, într-o poză declarativă și un patetism forțat. Nivelul artistic scăzut al transunerii ideilor face ca unele strofe să pară exagerat de convenționale. Autorii, dornici să acopere nevoile politice imediate de a se formula poziții, ideologice juste, nu acordau destulă atenție frumuseții exprimării. Ei vroiau să se facă înțeleși de un mare număr de combatanți ; din această pricină, își exprimau sentimentele și ideile într-o formă primitivă, într-o manieră narativă și descriptivă, fără să știe să evite întotdeauna pericolul unei retorici tendențioase. În anii bătăliilor și ai schimbărilor sociale decisive, li se părea imposibil și irealizabil orice rafinament artistic al materiei poetice, care ar fi despărțit poezia de colectivitatea dornică să primească un mesaj simplu și concis.

Procesul de creație avea loc în împrejurări grele : între lupte, în răgazarile dintre marșuri istovitoare, sub impresia îngrozitoarelor scene de război. Totuși, în ciuda împrejurărilor care împiedicau o activitate literară normală, scriitorii antrenați de entuziasmul colectiv, scriau poeme, drame, povești, articole... Mulți dintre ei n-au apucat să vadă ziua victoriei, ei și-au aflat moartea pe front, în lagărele de concentrare, în fața plutoanelor de execuție. Vom menționa doar pe unii dintre ei : Pavle Bihali, editor progresist, Kalmi Baruh, excelent cunosător al culturii spaniole, și comentator al lui Unamuno, Miloš Savković, istoric literar, Ivo Brnčić, eseist sloven, Karel Destovnik-Kajuh, poet sloven, Hasan Kikić, nuvelist bosneac, Vukajlo Kukalj, Nikola și Djordje Lopičić, scriitori muntenegrezi, Koča Racin, fondatorul literaturii macedonene

moderne, Kole Nedelkovski, poet macedonean, Ivan Goran Kovačić, poet croat etc.

Lupta împotriva ocupanților, inspirată nu numai de dorința de a elibera țara de armatele hitleriste, dar și de a crea o societate nouă, socialistă, a atras numeroși și eminenți creatori dintre cele două războaie : de pildă, pe Vladimir Nazor și Sibe Miličić. Nazor a scris un jurnal despre zilele petrecute în rândurile partizanilor, intitulat *Alături de partizani*, care constituie o mărturie importantă pentru cunoașterea evenimentelor de război din 1943—1944. În această privință nu mai puțin importantă este cartea lui Cedomir Minderović, *Urmîndu-l pe Tito*, care încearcă să demonstreze că, în revoluție, eul creator al artistului și eul patriotic al omului nu sînt decît unul și același lucru.

Cea mai mare parte a lucrărilor literare create în timpul războiului aveau o funcțiune mai mult utilitară decît estetică. Totuși, unele opere create în zilele grele și eroice ale luptei, au rezistat timpului. *Stojanka, mamă din Knežopolje* de Skender Kulenović este una din acestea. Autorul a scris acest poem celebru la 20 august 1942 pentru a-l citi a doua zi cu prilejul unui program artistic dat de Batalionul II de partizani din Bosnia de nord-est, *Mladen Stojanović*, o lună după luptele înverșunate de la Kozara. Această realizare a lui Kulenović, cea mai bună și cea mai cunoscută, a fost reprodusă în repetate rînduri, în timpul războiului, în publicațiile partizanilor. Tînguirea excepțional de viguroasă și directă a acestei mame, care își plînge fii partizani căzuți în război, a devenit simbolul suferințelor și al rezistenței populare. Cuvintele mamei curg spontan, cu forță, proaspete ca un torent ; pline de mîhnire și amărăciune, ele au un ecou profund și trainic. Printr-o modificare frecventă a intonației și datorită unui bogat lexic național, poetul Kulenović a creat o operă artistică remarcabilă în care un motiv, folcloric în multe privințe, a fost reluat și prelucrat într-o manieră artistică. Vigoarea metaforică a poemului constituie principala sa calitate distinctivă :

*Toți trei ați supt la sînul meu
— o, soare binefăcător din Knežopolje —
Vă înfășam la toți trei micuțele picioare trandafirii
În albe scutece de in.
Și, dimineața, calde încă, pentru toți trei le spălam...
Nefericita de mine !
Srdjan,
Mrdjan,
Mladjen,
O, trei sărbători ale vîrstei mele,
Trei picături ale laptelui meu :
Trei raze de miere
Grele,
Puternice,
Pe care măruntaiele mele le-au dat lumii,
O, buchet de trifoi din Knežopolje,
Acoperit de rouă
Și-nflorit pe inima mea.*

Această tînguire pentru copiii săi morți, care răsună ca un nesfîrșit strigăt de disperare, crește în cuvintele pasionate ale mamei Stojanka, care cere o justă pedeapsă pentru asasinii fiilor săi și nu numai ai săi :

Poemul *Groapa*, de Ivan Goran Kovačić este cea mai bună operă creată în timpul revoluției. Ea a fost scrisă în trei sau patru săptămâni, la începutul lui 1943, „între frecvente lupte și rare clipe de răgaz”; citită și difuzată în copii printre unitățile de partizani, a exercitat chiar în timpul războiului o puternică influență; după victoria repurtată asupra inamicului, ea a parcurs un marș triumfal în toată lumea; tradusă în numeroase limbi de circulație mondială, a intrat în toate antologiile poeziei noastre, atingând culmile literaturii iugoslave. Poemul reprezintă confesiunea unui om căruia ustașii i-au smuls ochii. El povestește, cu un aparent calm, tragicul său drum: apropierea de groapa unde a fost asvirlit printre cadavre, lupta sa pentru viață și, în sfârșit, ieșirea din groapă și venirea eliberatorilor. Viziunea tragică a poetului a fost exprimată într-o formă de o armonie desăvârșită, în sextine, construite cu o veritabilă virtuozitate. Tema însăși, uneori extrem de obscură, dificilă și împinzită de naturalism, a fost tratată cu un calm clasic de un artist care domină haosul prin forța sa artistică.

Priveliștile oferite de *Groapa* nu sînt altceva decît tabloul continuu al dezastrului uman. Autorul a scos dintr-un eveniment dimensiunea sa universală pentru a-l exprima într-o manieră simbolică. Tonul trist și dureros al nefericitului erou, victimă a teroarei ustașilor, pare izvorît din sursele imemorale ale durerii umane. Fascinat de ritmul magic al poemului, lectorul intră în lumea *Groapei* ca într-un infern imaginar. Tenebrele acestui univers infernal devin din ce în ce mai sumbre și noi ne imaginăm în aceste momente de disperare că suferințele care împovărează ființa omenească nu pot avea decît un singur sfîrșit — moartea. Poemul atinge apogeul în versurile consacrate îngrozitoarelor coșmare ale muribunzilor din *Groapă*.

Probabil că nici un alt poet al ororilor războiului n-a izbutit să prezinte cu forța lui Goran tabloul de coșmar al agoniei omenești. Totuși, eroul său, deși mutilat, n-a fost învins. Cu puterile care i-au rămas, el luptă pentru existență și reușește să se salveze. Tema tragică este privită dintr-o perspectivă umanistă grație căreia *Groapa* depășește, prin semnificația sa generală, premisele pesimiste primitive. Iată prima strofă a acestui poem :

*Mi-e sîngele-ntuneric și lumină.
Prea fericita-mi noapte
Mi-au smuls-o cu vederea din orbite.
Foc viu, ai zilei stropi aprind
În țeasta-mi sîngerînda mea pupilă.
În cupa palmei, ochii mi s-au stîns.*

Poemului îi lipsește cu desăvîrșire verbalismul patetic. Goran a reușit să realizeze o armonie completă între obiect și expresie. Cu toate brutalitățile pe care le evocă, *Groapa* are un efect armonios.

Acestea nu sînt singurele opere în versuri și în proză, scrise în perioada 1941—1945 și inspirate de revoluția națională. Ea n-a încetat să inspire pînă în zilele noastre numeroși creatori atît prin ineuizabilul său material cît și prin importante implicații morale, intelectuale și sociale pe care le comportă.

Surcele

Aplecat înainte, Ibro Solak își împingea încruntat căruciorul modulindu-și în fel și chip glasul în timp ce striga :

— Surcele, surcele !

Căruciorul pe care îl împingea era unul din acele ciudate vehicule fără oiște, îngust, lung și cu două roți la mijloc, care mai pot fi încă văzute la hamalii din Saraievo. Acest cărucior nu este tras ci împins de hamal ; omul se opintește cu mijlocul corpului și împinge căruciorul de la spate, se apleacă mai mult sau mai puțin, în funcție de greutatea pe care o transportă, iar dacă se pricepe să-l minuiască cu dibăcie poate căra și greutatea ce depășesc cu mult puterile unui om.

Ibro a luat cu chirie, de la văduva unui hamal, un asemenea cărucior și acum trece cu el în fiecare dimineață pe la prăvălia lui Pașag Zilgić. Ia în primire vreo douăzeci de legături de surcele din lemn moale, le încarcă pe toate în cărucior și o pornește pe străzile povîrnite și întortocheate din partea de nord-vest a orașului, strigînd din cînd în cînd un singur cuvînt : „Surcele“, după care îl cunosc toți locuitorii acestor străzi.

Jerpelit, nebărbierit, jegărit, cu trupul uscat dar cu fața nesănătos de roșie și cu ochii injectați, el întinde surcelele cumpărătorilor, fără să se uite în ochii cuiva, și fără să scoată o vorbă. Uneori, cite unuia dintre mușterii mai vechi, îi duce surcelele pînă în casă, alteori însă rămîne mut și nemișcat, cu un veșnic muc de țigare stins lipit de buza de jos învinețită și atîrnată uitîndu-se la ei de parcă atunci i-ar vedea pentru prima oară în viață, și-și vîră cu nepăsare în buzunar dinarii de hîrtie sau de metal, pe care-i primește. Pe măsură ce i se umple buzunarul cu dinari, căruciorul se face mai ușor.

Spre seară se întoarce la prăvălie și se socotește cu negustorul. Cîștigul lui Ibro este : un dinar de la Pașag și un dinar de la cumpărător de fiecare legătură. Ceea ce înseamnă treizeci pînă la patruzeci de dinari pe zi, după cum e timpul, după împrejurări și „bafta de negustor“, dar mai cu seamă după toanele lui Ibro, pe care nimeni nu le poate prevedea, și cel mai puțin el însuși. Ele se manifestă îndeosebi în tonul cu care repetă la nesfîrșit același cuvînt. De bună seamă că nu există pe lume ureche atît de fină, nici aparat atît de precis care să poată înregistra toate modulațiile glasului legate de simțămintele pe care le încearcă în momentele cînd rostește acest cuvînt atît de simplu și prozaic :

— Surcele !

Acest cuvînt este strigat tare și repede cînd Ibro pornește cu căruciorul său, după ce a trecut mai întîi pe la cîrcumă unde a dat de dușcă primele două țoieri de țuică, pe care le va plăti din cîștigul zilei. În timp ce strigă acest cuvînt, lui Ibro îi trec prin cap tot felul de gînduri. Aceste gînduri sînt de fapt sentimente tulburi și incoherente, explicații pe care și le dă fără sfîrșit în sinea sa cu privire la existența sa trecută și prezentă, la lumea înconjurătoare, așa cum o vede el.

Atunci cînd, cu peste cincizeci de ani în urmă, s-a născut în casa încăpătoare și îndestulată a bătrînului Solak, din cartierul Bielavo, nimeni nu și-ar fi putut închipui că acest copil va căra vreodată, la Saraievo, lemne pentru alții, cu un cărucior de hamal, închiriat la rîndul său de la alții.

Tatăl său avea pe atunci aproape șazece de ani. Casa era plină de copii, însă toți erau numai fete: două de la prima soție și patru de la a doua. Atunci s-a născut el, băiat și moștenitor. Venirea lui pe lume a fost sărbătorită cu un chef de pomină, de care întreg cartierul avea să-și aducă multă vreme aminte. Numai că nu s-a tras cu tunul de pe Tabia, încolo n-a lipsit nimic. Și se poate spune că atît copilăria, cît și prima tinerețe au însemnat doar un lanț de neconținute petreceri. Taică-său l-a înscris și la un liceu real. Dar trebuie să recunoaștem cînstit că Ibro nu avea cap pentru așa ceva. Nu pentru că ar fi fost mai rău sau mai neascultător decît alții, însă nu se putea concentra în nici un chip la cele scrise în carte. Gîndurile lui hoinăreau undeva departe, tot mai departe. A părăsit școala. S-a trezit deodată flăcău voinic și chipeș lunecînd ușor pe suprafața vieții, cunoscînd doar latura ei ușoară și plăcută. Vremea și-o petrecea fie la conacul tatălui de la Saraievsko polie, fie în indeletniciri și distracții pe care Saraievo al anului 1910 le punea fără zgîrcenie la dispoziția tinerilor care, potrivit concepțiilor de atunci, nu trebuiau numaidecît să învețe sau să aibă o ocupație precisă. Taică-său era moale ca ceara și, în afară de el, nu s-a aflat nimeni care să-l oprească pe Ibro sau să-l îndrume pe alt făgaș. Astfel viața i se părea ușoară și fericită, de parcă ar fi fost anume făurită pentru el și prietenii lui, căci orice dorință i se îndeplinea, nu trebuia decît să întindă mîna.

— Surcele ! Surcele !

Da, de toate acestea își amintea acum Ibro și i se părea că trăise în rai. Însă epocii acelea de aur îi venise repede sfîrșitul. În primăvara anului 1914, a fost luat în armată, iar în vara aceleiași an izbucnea războiul. Ibro a luptat întîi pe frontul rusesc, apoi pe cel italian, unde a fost grav rănit. O vreme a fost caporal, apoi plutonier în rezervă la Pilicsaba, în Ungaria. Viața pe care o ducea acum era destul de grea și neobișnuită pentru el, însă în felul ei lipsită de griji. Astfel au trecut toate ca într-un iureș, în chefuri și joc de cărți. Ușurata viață a militarului, tulbure ca ceața ! Războiul s-a dus așa cum venise, iar la sfîrșit Ibro, ca să spunem drept, nici n-ar fi putut spune limpede cine cu cine s-a bătut sau de ce el însuși mărșăluia, bea, cînta, își vărsa singele și îndemna și pe alții să facă același lucru. În 1918 s-a înapoiat acasă gol pușcă, tras la față, slăbit pe de-o parte de rană (pierduse mult sînge în tranșeele de lîngă Tolmin), dar mai ales de viața necumpătată pe care o dusesse „în rezervă”. Tatăl său împlinise optzeci de ani și ajunsese un neputincios. Maică-sa murise. Surorile se măritaseră. Casa se

ruina vertiginos. Banii i se scurgeau printre degete, iar averea părintească — gospodăria trainică, înghebată o viață întreagă — se risipea văzînd cu ochii, ca fumul în vînt. Cînd bei zdrăvăn cu prietenii și se pare că toate merg ca pe roate, dar cînd te trezești din beție vezi că totul din jur s-a schimbat, că totul se topește și dispăre. În timpul războiului, vînduseră casa din Sagrgia. Acum au vîndut-o și pe a doua, casa cea mare din Bielavo, și s-au mutat cu chirie într-o locuință modestă. Reforma agrară le-a luat și pămîntul de la Saraievsko polie. Așa a pătruns Ibro în această lume nouă, plină de necazuri și surprize de neînțeles.

— Surcele ! Surcele !

A murit și tatăl său. Ibro s-a apucat de negoț sau, cum se spunea pe atunci, „să lucreze”. S-a asociat cu un grădinar și a început să vîndă flori. Acum a înțeles că și florile pot mirosi urît cînd „lucrezi” cu ele. În zadar a încercat să alunge mireasma neplăcută cu rachiu și tutun. Marfa delicată, clienții întimplători și capricioși ! A înțeles că orice muncă e grea, pînă și vînzarea florilor. Nu mergea și pace. Nu-ți poți da seama cine-ți pune piedici, dar vezi că te poticnești la fiecare pas, iar la fiecare al treilea caz. Ce mai încoace și încolo, viața își pierde zi de zi strălucirea și belșugul de altă dată. În vremea asta, Ibro căuta din instinct, cu disperarea celui ce se înecă, o gură de aer. Tot căutînd a sfîrșit prin a se căsători. Fata, de familie bună, cinstită și frumușică, însă cu puțină zestre, iar copiii veneau unul după altul. Negoțul nu mergea. Florăria a dat faliment. Grădinarul a rămas cu grădina, iar Ibro Solak cu datoriile. Și-a luat o slujbă la primărie.

— Surceleeee !

La drept vorbind, el habar n-avea ce înseamnă „primăria”, niciodată nu se gîndise la așa ceva ; acum, însă, cînd ea ajunsese unica lui sursă de existență, a înțeles cîte chinuri și suferințe se ascund îndărătul acestui cuvînt.

Ah, munca n-ar fi fost grea, dar i se părea nedemnă de el. Se simțea jignit de fiecare cuvînt, de fiecare gest al celorlalți, simțea o rușine pe care n-o poate simți decît un Solak sau cei asemeni lui. De rușinea asta nu te poți spăla decît cu rachiu și asta nu pentru mult timp.

Anii treceau și nu se ivea nimic mai bun. Binele nu era nicăieri, nici în vis nu dădea de el. A început să vîndă lucrurile din casă ; mîncau sărăcăcios, se îmbrăcau prost, nu mai erau în stare să-și ascundă sărăcia. Din patru copii, cîți se născuseră în acești ani, nu rămăsese în viață decît unul, o fetiță. Se făcuse mare și frumoasă, era modestă și cuminte, învăța bine, mereu stătea cu cartea în mînă. La optsprezece ani s-a măritat cu un băiat bun și cu învățătură, care lucra la fabrica de tutun și nu era cu mult mai în vîrstă decît fata, dar nici mai înstărit decît tatăl ei.

Apoi i-a murit soția. A rămas singur. A decăzut și s-a bețivit. Da, toți spun asta, însă nimeni nu spune cum s-a întîmplat și de ce. E ușor să spui. L-au dat afară de la primărie. Din rușine nu poți trăi. Nu are o lețcaie, nici măcar pentru un țoi de țuică. La drept vorbind, abia acum a ajuns un bețiv, de cînd a început să împingă acest cărucior, să vîndă lemnele lui Pașaga.

— Su-u-u-u-r-ce-le-e-e !

De abia acum s-a izolat de lume. Adică așa spun unii și alții, însă el simte, își dă seama că nu e adevărat. Nu și nu ! Nu el se izolează de lume și de muncă — Doamne ferește ! — dimpotrivă, tot ce există pe lumea asta — lucrurile moarte, ca și oamenii vii — tot ce născocesc,

fac sau vorbesc, tot, din zi în zi, fuge undeva departe, iar el rămîne singur, cu amărăciunea lui în întuneric, în care numai o picătură de rachiou poate să aducă puțină lumină, poate să-l îmblînzească, să-l facă să mîngie și să miroasă o floare. Toate fug de el, unele după altele, hotărît și fără îndurare, iar rachiul le ia tuturor locul.

De atunci a ajuns un fel de obiect care nu folosește nimănui, de atunci s-a rupt de lume. Și decade din zi în zi. Numai fiica sa, Semsă, vine să-l vadă adesea, îl mai ajută cu ce poate, deși locuiește la celălalt capăt al Saraievului, și ea însăși abia o scoate la capăt. Frumoasă, liniștită, cu zîmbetul pe buze, i se pare o fantasmă de pe lumea cealaltă. O vreme l-a tot rugat să se lase de băutură, să-și vină în fire. Curînd, însă, și-a dat seama că e în zadar, dar n-a încetat să vină să-l vadă și să-l ajute, fără să-i mai spună un cuvînt de dojană, fără să-i mai facă o mustrare. Așa este și ginere-său. Seara, la cîrciumă, cînd fiecare bețiv simte nevoia să se laude cu ceva, Ibro, căruia nu-i mai rămăsese nimic luminos și frumos în viață, se lăuda cu fiica și ginerele său :

— Ce fiică și ginere am eu ! Oameni ! Sînt... sînt, ah, asta nu se poate povesti ! — și începea să plîngă cu sughițuri, în mijlocul celorlalți bețivani, prietenii săi.

Și udîndu-și tot mai mult laudele cu rachiou uita curînd și de fiică, și de ginere, și de sine însuși. Mereu amețit de băutură, Ibro nu mai vedea ce fac cei care nu beau, încotro merge lumea cea trează. De aceea, fu cît se poate de surprins cînd află într-o zi că a izbucnit un nou război mondial.

— Surcele ! Surcele !

O să fie și de data asta ca pe vremuri, în Galiția, la Piave și în Peliscaba — se gîndea Ibro : — bineînțeles, pentru alții, care sînt mult mai tineri ca el. Dar de data aceasta a fost altfel, cu totul altfel. A simțit-o, ca să zicem așa, pe pielea lui.

Ibro își împingea căruciorul strigîndu-și în gura mare același etern cuvînt, rostit tot atît de automat cum bea și respira. Poate că, așa cum era, pierdut și rupt de lume, el ar fi străbătut și războiul fără prea mari schimbări și fără zguduirii. Dar s-a întîmplat ceva grav, la care el nu se aștepta, un fapt pe care nici nu-l putea concepe ca avînd vreo legătură cu războiul, așa cum și-l închipuia el și-l cunoștea din trecut. Ginerele său a fost arestat. Cînd a vrut să afle de ce l-au închis pe acest tinăr atît de liniștit și cîstit, i s-a răspuns : politica. Doar atît.

Cel care i-a spus acest lucru a dat din umeri, a închis ochii și și-a dus degetul la gură. Așa a făcut și Solak, deși n-a înțeles nimic. Pe ginere-su l-au ținut închis trei săptămîni, apoi i-au dat drumul. După două zile a fugit în pădure. Atunci au arestat-o pe Semsă. Aflînd acest lucru, Ibro și-a părăsit căruciorul și s-a dus să afle ce e cu ea. Un gardian, musulman, după ce l-a pus să jure că nu-l va trăda, i-a mărturisit că fiică-sa a fost omorîtă chiar a doua zi după arestare, la interogatoriu. Au omorît-o, după cît se pare, din întîmplare, neintenționat. A căzut de la o singură lovitură a unui ustaș și nu s-a mai ridicat. Sau lovitură a fost fatală sau ea era atît de gîngașă și slabă încît n-a rezistat. (Ah, da, da, așa e, ea era, o știe și el foarte bine, atît de subțirică, de delicată, semăna cu maică-sa și nu cu el, cu neamul Solak, care e robust, cu sîngele aprins în vine ! Da, da, era delicată ca o floare !)

— Surce-e-e-le ! Sur-ce-le !

Ehei, cită țuică a trebuit să bea ca să păstreze această taină și s-o uite cit de cit. Ibro, însă, și-a respectat jurământul. Nici la băutură nu s-a trădat. Începuse să bea din ce în ce mai mult și să mănince tot mai puțin. Din când în când se trezea în el suferința de pînțe, mindria uitată a Solacilor și setea de răzbnare, dar toate dispăreau iarăși ca un geamăt în strigătul etern aszvirilit de-a lungul străzilor pustii și, în cele din urmă, erau înecate, laolaltă cu alte grozăvii ale războiului, în țuică și într-o uitare tulbură.

Acum nu mai avea pe nimeni dintre ai săi, nu mai era nimeni care să-i poarte de grijă. Se ruinase de tot, umbla desculț, în zdrențe, puținul ce-l cîștiga se ducea pe țuică.

În cele din urmă s-a terminat și cu acest război, lucru pe care Ibro mai mult l-a simțit, ca prin ceață. A venit armata cea nouă, partizanii — „armata cea bună”, cum spuneau femeile din vecini. Unui vecin i s-a întors acasă fiul — partizan. De la acesta Ibro a aflat că ginerele său a pierit în luptă, că a fost un mare erou și că fotografia lui s-a tipărit în ziare. A doua zi, i-au arătat-o. Ochii lui Ibro erau plini de lacrimi, dar nu l-a mai recunoscut pe ginere-su. Da, el e, doar că e mai voinic parcă, mai înalt, mai frumos, un adevărat ofițer. Avea și decorație. Pe Ibro l-a apucat ca un leșin la inimă. Tînărul partizan, fiul vecinului, stătea în fața lui, se uita la el zîmbindu-i cu dragoste, dar, cu toate acestea îl simțea îndepărtat, în timp ce-i vorbea într-una despre ginerele lui erou, apoi despre viață, despre muncă, despre cit de vătămătoare este țuica... De ce-i spunea lui toate astea? Ce țuică?

Și oamenii din cîrciumă îi spun că ziarele scriu despre Semsă lui. El nu înțelege cum trebuie vorbele lor, dar, nu știe de ce, plînge încet, pe neobservate, cu buzele strînse, înghițindu-și lacrimile odată cu țuica. Apoi uită iarăși de toate, împingînd mai departe la cărucior. Trebuie să cîștige pentru rachiu, pentru tutun, pentru... Da, și pentru pîine.

Cu aceste gînduri, Ibro Solak ajunsese pînă la palatul Mariei. De obicei aici traversează strada principală pentru a o lua apoi pe ulicioarele strîmte și povîrnite, care mai poartă și astăzi vechile lor denumiri: Magribia, Odoășina și altele. Pe strada principală trece cîntînd o coloană de soldați. Ibro s-a oprit să-i asculte. Și ginerele său a fost militar, ofițer. A avut și decorație, iar fotografia i-a apărut în ziar. În întîmpinrea lor vin, în coloană de marș, niște tineri. Și ei cîntă. Ibro nu știe ce cîntă, nici încotro se îndreaptă, nici cu ce scop, însă știe că și Semsă lui făcea parte din acest tineret. Așa scrie în ziar. Oamenii au citit. Și că a murit eroic și a fost tovarășa unui erou. Și mai scrie că a avut o inimă minunată și că a lucrat la ceva foarte important. Ei, cit despre inimă, asta-i adevărat. Nici nu pot ei scrie cum ar trebui și tot ce ar trebui. Și ce frumoasă era! Dar asta nici nu spun. Zîna zînelor — nu alta! Cit despre inimă, cine o cunoaște mai bine decît el?... Privirea ei era un adevărat balsam nu numai pentru nefericitul ei tată, ci pentru toată suflarea din jur. Așa era!

— Surcelele!

Coloana de tineri a trecut. Cîntecul lor răsună încă în depărtare. După ei vine o altă coloană de militari. Cîntecele lor se ajung, cuvintele se amestecă, apoi melodia trece dintr-o coloană într-alta. Toată lumea din jurul lui Ibro cîntă, toată lumea e voioasă, se îndreaptă spre aceeași țintă, ascultînd parcă o comandă unică. Toată lumea dispăre undeva, se îndepărtează de el. De-ar putea să întrebe încotro se

duc, ce țintă au ? Dar el nu înțelege și nu simte nimic. Nu simte decât durere în coaste. Ori de câte ori bate vîntul de la sud, ca acum, îl doare cumplit rana căpătată la Tolmino, însă durerea pe care o simte nu-i mai amintește de nimic altceva. Simte că-l doare și atît. Cu toate acestea, însă, un lucru știe : că și fiica sa, și ginerele său, făceau parte din rîndurile acestor tineri. Și împingînd căruciorul în cea dintîi ulicioară îi vine să strige cit poate : „Ce fiică și ginere am avut eu ! Oameni ! Asta... asta nu poți spune în cuvinte...”

Și împinge grăbit căruciorul, înălțîndu-și fruntea și strigînd cu glas răgușit :

— Sur-ce-leee !

O femeie tînă ră se arată la o fereastră, de la etajul întîi, strigîndu-i să-i aducă sus două legături. Dar lbro refuză fără să mai stea pe gînduri, mîndru și pus pe harță.

— Adu-mi-le, te rog, sus , că-ți dau un dinar.

— Nu sînt sluga nimănu ! Nu aduc nimic la picioarele nimănu ! Nu numai pentru un dinar, dar nici pentru o mie ! Ai înțeles ? Dacă-ți trebuie surcele, vino jos și ia-le !

Femeia îi azvîrli în urmă o ocară urită, el însă nici n-o mai auzi, căci pornise în susul străzii împingînd din toate puterile căruciorul și strigînd tare :

— Surcele ! Sur-ce-le !

În romînește de MIRKO JIFCOVICI

Ilustrația de TRAIAN BRĂDEAN

LLAZAR SILIQI

LLAZAR SILIQI, născut în 1922, este unul din cei mai cunoscuți poeți ai Albaniei. Numele său este în primul rând legat de poemul *Prishtina*, evocare dramatică a lagărului de exterminare din localitatea cu același nume, unde au fost torturați și masacrați în timpul celui de-al doilea război mondial nenumărați patrioți albanezi.

Prishtina

fragment

Zile-n șir,
săptămîni,
luni de-a rîndul,
am așteptat,
cu suflet dîrz,
ca să ne vină rîndul.
Cînd ne-au ucis pe-ai noștri
și singuri ne-au lăsat,
în ochi, unii pe alții
ne priveam apăsăat :
și scăpărau din ei
milioane de scîntei.
Luni de-a rîndul n-am știut
ce se întîmplă-n jurul sîrmei,
și clipele s-au scurs tăcut,
lăsîndu-ne în mijlocul furtunei.
Pe-o mare răscolită,
eram o barcă doar,
spre care valuri negre se năpusteau amar,
ca peste-o pradă, fiara...
Dar nu ne-au frînt,
nu ne-au înfrînt,
nu ne-au zdrobit,
ci ne-au călît :
și chinul,
și tortura,
și, mai cu seamă, moartea...

MIGJENI, pe numele său adevărat Millosh Djerdj Nikolla, socotit pe bună dreptate „poetul revoltei”, s-a născut în 1911 și a murit în 1938, la 27 de ani. Poezia lui aduce în literatura Albaniei accente cu desăvîrșire noi. Volumul său de poezii, intitulat *Versurile libertății*, cheamă poporul la răsturnarea regimului burghezo-moșieresc, la luptă revoluționară, la lupta împotriva agresiunii fasciste care se pregătea. Poezia pe care o publicăm mai jos este edificatoare în acest sens: neputîndu-se exprima cum ar fi vrut în timpul domniei regelui Zogu, poetul, asemeni unui vulcan „stins pentru o clipă”, își îngroapă cîntecele adînc în sine, în așteptarea unei zile mai bune, cînd vor putea țîșni „fără frică”, cu toată forța lor.

Cîntece necîntate

*Dorm cîntecele în mine, de nimeni necîntate,
Nu le-a trezit nici plînsul, nici rîsul pîn-acum.
Dorm și așteaptă-o oră, mai bună decît toate,
Să iasă fără frică la margine de drum.*

*Dorm cîntecele mele, închise-adînc în mine,
Ca lavă în vulcanul pentru o clipă stins,
Dar cînd striga-va ceasul, eu zărilor senine
Le-oi împleti din ele un curcubeu nestins.*

*Dar ceasu-acela, oare, va mai veni vreodată ?
Sau veacurile iarăși ne iau peste picior ?
Nu ! Libertatea-nvoaltă, o simt apropiată,
Și Soarele-(alegoric) e tot mai arzător.*

*O, cîntece-ale mele ! Frumoase-adormite !
Pe care nici-o ființă nu v-a surprins cîntînd,
De voi, doar eu mă bucur, păstîndu-vă pitite,
Eu, cuibul vostru, leagăn, sau poate doar mormînt...*

În romînește de MĂDĂLINA FORTUNESCU

Rezistența

O, nu ! Nu e o luptă pe cîmp de marmură,
Nu Diogene se-nalță din butoi,
 și nici din apă Charon — barcagiul !
Pămîntul explodează cu morți și vii odată,
înmormîntîndu-și moartea în propria-i țărînă.
Iar sus în munți,
 din creștete de stîncă,
Răsare Rezistența,
 ca o chemare-adîncă.
Cu partizanii, Grecia-a intrat în joc,
și mii de oameni, lingă ea se prind,
și mii de oameni își așteaptă rîndul.
În jocul morții, însă, în frunte sînt martirii.

În romînește de LAMBROS PETSINIS

În anii rezistenței împotriva ocupației fasciste, poporul grec, în frunte cu comuniștii, a înscris o pagină glorioasă în istoria sa. Tinărul Manolis Glezos, a dat semnalul acestei rezistențe istorice, la 30 mai 1941, sfîșiiind drapelul cu svastică, înălțat de cotropitorii naziști deasupra Acropolei. Această faptă eroică a constituit o mărturie a hotărîrii poporului grec de a lupta împotriva teroarei fasciste.

Rezistența eroică a poporului grec, izbînzile și jertfele sale, sălbăticia cotropitorilor, lagărele de concentrare și execuțiile în masă la care s-au dedat hoardele fasciștilor, au produs o puternică impresie asupra scriitorilor greci. Rezistența poporului grec împotriva fascismului a constituit pentru literatura neo-geacă un izvor nesecat de inspirație.

Povestirea scriitorului Themos Kornaros *Un flăcău*, pe care o publicăm mai jos se bazează pe un fapt petrecut aievea într-un cartier al Atenei ocupate de naziști.

Un flăcău

Era la începutul lunii august, 1944. Încă nu se făcuse ziuă, cînd san-tinela a dat de veste grupului de partizani din Elas¹ despre o mișcare dubioasă care s-a observat în apropierea cartierului Byron din Atena.

Nu peste mult timp, un cercetaș aduse vestea că nemții încercuiseră cartierul. Forțele partizanilor Elas sînt neînsemnate în comparație cu forțele și mijloacele motorizate de care dispune inamicul. Și cu toate acestea partizanii au hotărît să dea dușmanului riposta cuvenită. Trebuia să-i țină piept, pentru a cîștiga timp și a putea ascunde arhiva organizațiilor de rezistență și a cadrelor de ilegaliști.

Și dintr-o dată noaptea clocotește, răscolită de larma luptei. S-a în-cins o luptă crîncenă, nemiloasă din colț în colț de stradă, din casă în casă.

Partizanii informează populația cartierului despre ceea ce se întîmplă însuflînd oamenilor încredere și curaj. Lupta se desfășoară crîncenă în bezna nopții.

Cînd totul se aranjase, micul grup de partizani Elas a primit ordin să se retragă. Dar cartierul este peste tot încercuit de nemți. Ordinul însă era irevocabil și trebuia executat întocmai. Grupul partizanilor tre-buia să-și croiască drum printre dușmani, să scape de încercuire cu

¹ Elas — Armata populară de eliberare națională a Greciei.

cît mai puține jertfe și să ajungă cît mai repede în munți, unde se afla grosul detașamentului de partizani.

Și operația a reușit.

După o luptă care a durat ore întregi, avînd de înfruntat doar un pumn de tineri partizani, nemții înarmați pînă în dinți, au pătruns în centrul cartierului.

Au început să bată clopotele. Naziștii s-au răspindit peste tot, urlînd și amenințînd populația. În zece minute toți locuitorii trebuiau să se adune în piață. „Cine va încerca să fugă sau să se ascundă va fi împușcat pe loc împreună cu familia sa iar casa lui va fi arsă”, glăsuiau ordinele naziștilor.

Nimeni nu putea să ghicească scopul acestei operații matinale. Dar toți erau convinși că nu prevestește nimic bun. Fiecare își încorda forțele ca să poată rezista clipelor grele care le erau hărăzite.

Nu vedeai nici o lacrimă, nu auzai nici un plîns, în această clipă de grea cumpănă cînd te desparți de ai tăi, pornind spre pericolul necunoscut. A devenit o tradiție în acești ani ai rezistenței ca omul să meargă cu mindrie și cu seninătate la moarte.

Piața vuia, tixită de lume. Vuiețul semăna mai mult cu un cuib de viespi care se pregătește de apărare decît cu larma unei adunări de mii de oameni păzită de tancuri și puști automate.

Primul mîdin : „Bărbații deoparte !”

Niște mîini se întind pe ascuns, se strîng în grabă și fiecare își ia locul.

Copiii nu-și dau seama de pericolul care îi paște. Se joacă senini și fac semne taților lor să fie atenți la jocul lor. Naziștii răspund furioși naivității copiilor, cu insulte și amenințări : „....Așteptați pușiloror că vă dăm noi acum niște mingi să vă jucați”. Și le arată ostentativ spre părinți, însoțind toate acestea cu un gest elocvent care să dea de înțeles copiilor că vor cădea capete.

Din grupul bărbaților nemții îi aleg pe cei mai tineri. Din cînd în cînd le pipăie brațele ca să verifice tăria lor.

A început să se clarifice scopul operației. Căutau sclavi pentru industria germană. Au ales 1500 de tineri. N-a fost o treabă chiar atît de grea. Greu era să ghicești ce se ascunde dincolo de aceste fețe severe, cu privirea întunecată și cu buzele nemișcate.

Nu-i chiar atît de ușor să trimiți în spatele frontului, în Germania, 1500 de oameni dintr-un cartier rebel al Atenei !

Nemții au început să se sfătuiască. Cîțiva dintre ei au pătruns în masa mută a celor 1500 și au început să se uite în ochii fiecăruia în parte. Au început să aleagă. Douăsprezece persoane au fost trecute la o parte. Doisprezece flăcăi, ai căror ochi ard de dorul luptei pentru libertate. Au fost puși la zid unul lîngă altul. Și în fața lor publicul amuțise. Doar respirația oamenilor se auzea. Și ritmul ei parcă devenise mai grăbit. Toată această masă de oameni de la bătrîni pînă la copii, luptă în rezistență. Știe cît prețuiește fiecare din această duzină valoroasă.

Ofițerul nazist arătînd spre cei 12, latră un ordin care este apoi tradus de o coadă de topor.

„Veți fi împușcați imediat ! Cine vrea să trăiască să ne spună cine dintre cei 1500 sînt comuniști și partizani”.

Se aude o respirație adîncă. Mii de priviri se încrucișează. S-au înțelea cu toții ce au de făcut. Tăcere !

Ordinul este reluat pe un ton și mai vehement. Iar vocea trădătorului sună ca un strigăt de spaimă în noaptea pustie, în care nici vîntul nu bate, nici frunzele nu se mișcă pe copacii amoriți.

Plutonul de execuție cu automatele în mîini se aliniază în fața celor 12. Dar ei sînt calmi, cu capul sus și cu privirea sigură scrutează lumea. Numai dacă erai un locuitor al acestui cartier puteai să-ți dai seama ce spuneau acești ochi. Au mulțumit mulțimii din piață pentru atitudinea sa? Au dat semnalul tăcerii depline? Sau au salutat pentru ultima oară, ochii unei măicuțe, sau au privit pentru ultima oară un copilăș cu bărbucălat care se juca nevinovat în brațele mamei sale?

„Așa dar nu răspundeți?”

„Ochiți!” se dă ordinul.

Liniștea se lupta acerb cu inima a cărei bătăi puternice se aud. Și în plin senin cade un fulger. Se aude o voce puternică, ca un clopot, care răsună peste întinderile pustii, răscolește inimile, înflorează lumea și respirația devine ritmică de parcă luptă să sugrume dușmanul.

„Opriti!”

Glasul a rostit doar acest cuvînt. Mii de ochi se îndreaptă spre un tînăr care cu coatele își face loc printre oameni ca să apară în față.

Nemții au început să împingă și să-i ghiontească pe cei adunați pentru ca să ajungă cît mai repede în față, noul lor... om de încredere.

Lumea l-a recunoscut pe cel care a vorbit. Doi tineri din organizația Epon¹, se sufocau de furie. Era din grupul lor. Ei trei alcătuiau secretariatul organizației Epon în cartierul Byron!...

Nu, aceasta nu era respirația lumii. Era tumultul unei vijelii care se apropia. O vijelie care nimicește totul în calea sa.

Tînărul care a apărut în fața nemților are ochi albaștri. Văzîndu-i privirea cît era de înflăcărată și sălbatică, te cuprindea fiorul. El să fie trădător? Un astfel de flăcău care a dat dovadă de atîta curaj în luptele anterioare!...

„Ce ai de spus?” l-au întrebat naștiții.

„Ce 12 sînt nevinovați! Dați-le drumul. Ei nu știu nimic. Vi-i arăt eu pe comuniști”.

Pe fețele fasciștilor a apărut un zîmbet de satisfacție. În acest zîmbet se vedea clar bucuria și triumful.

„Gut! Arată-ne care sînt”.

Ochii condamnaților la moarte emanară văpăi, care îl înconjoară pe vechiul lor camarad, acela care este în măsură să dea totul pe mîna dușmanului. Și din rîndurile masei de oameni cu sufletul la gură, parcă a răsunat la unison o voce sugrumată care spunea: „Nu, nu, Kasimatis”. Dar vocea s-a transformat într-un sughiț și nu a ajuns la urechile studentului Kasimatis care stătea în fața dușmanilor gata să vorbească.

„Spune! Cine sînt?”

„Eu”.

„Bravo, ești un flăcău curajos! Și ceilalți?”

Un val de dragoste și de admirație a pornit din masa oamenilor și l-a înconjurat pe tînărul erou. Și trăznetele ochilor celor doisprezece condamnați la moarte formează parcă un nimb pe capul blond al tînărului eponit. Pentru cel care nu știe să citească în sufletul oamenilor

¹ Epon — Uniunea tineretului grec. Înființată în anii ocupației fasciste a cuprins în rîndurile sale zeci de mii de tineri greci care au luptat pentru eliberarea Greciei.

această faptă a tinărului apare măreață dar lipsită de sens. Este o răbufnire frumoasă dar necugetată...

Dar pentru fiecare luptător din cartierul Byron, această faptă are un țel, are un scop. Iar în sinea sa cuprinde o primă victorie. Tînărul erou nu-și făcuse iluzia că vor scăpa cei doisprezece oameni din Rezistență. Nici speranța că va scăpa el însuși după o astfel de faptă nu avea. Dar era convins că prin atitudinea sa abate atenția dușmanului într-un moment critic. Era convins că această faptă va provoca un val de încredere și curaj în masa oamenilor, asediată și amenințată de valșți cu moartea.

În această clipă, s-a gîndit tînărul student, moartea planează asupra tuturor. Nu știm dacă dintr-o clipă în alta cineva ne va trăda. Și atunci? Acest „atunci” nu trebuie să apară. Sînt secretarul organizației! Interzic să se ivească acest pericol și să apară un trădător. Ridic o forțăreață: entuziasmul maselor!

Astfel s-a sfătuit cu el însuși tînărul. A plănuit totul și a ieșit în față.

„Eu sînt comunist! Nu există nici un alt comunist aici!”

Vocea lui era parcă o poruncă dată Entuziasmului să se ridice ca un val uriaș și să zdrobească ori ce eventuală slăbiciune.

Dușmanul s-a enervat! Naziștii îl torturează pe tînărul student cu un sadism feroce. Dar aceasta denotă neputința lor. Este o a doua victorie a tînărului erou.

Dușmanul își concentrează atenția asupra lui. Masa oamenilor electrizată parcă de atitudinea curajoasă a tînărului capătă puteri. Planul dușmanului de a obține, prin intimidare, informațiile necesare este dejucat. Cu o furie sălbatică naziștii se năpustesc asupra tînărului erou, scăpînd din vedere masa celor adunați în piață.

Îl aliniază și pe el la zid. Este al treisprezecelea. Armele automate se descarcă în piepturile eroilor care porniseră să cînte *Înainte Elas, pentru eliberarea Eladei*, cîntecul de luptă al partizanilor greci.

Mulțimea nu plînge. Privirea ei plină de minie se încrucișează cu privirea mîndră a celor treisprezece eroi. Tînărul erou, studentul Kasimatis și-a făcut datoria de luptător.

Cei 1500 de tineri au pornit spre ocele Germaniei. Dar nici unul dintre ei nu este resemnat! Speranța reîntoarcerii a încolțit deja în sufletul lor. Au început să intoneze un cîntec, au început să cînte pentru libertate, pentru eroii căzuți, pentru studentul Kasimatis.

În romînește de LAMBROS PETSINIS

Friydenholm

Fragment

Se aude din nou cîntec de ciocîrlie și cîmpiile sînt iar verzi. Rîndunele s-au întors și dinspre pădurile de la Friydenholm răsună chemarea cucului.

E momentul ca elevii de școală să-și pregătească examenele, încercînd să cîștige ce au pierdut în timpul anului. Gramatica și enumerarea capetelor încoronate din istorie sînt de actualitate. Grădinile au înflorit și albinele zumzăie.

Bătrînul învățător Tofte nu are elevi de examinat, el e în concediu tot anul și poate să se plimbe ziua întreagă fără nici o treabă. Privește cite o garoafă sau cite un năsturel care au înflorit în șanțul șoselei și-i place să observe cum se înalță treptat tot felul de plante. Scabiozele și macii de cîmp n-au ieșit încă, dar nici nu mai e mult pînă atunci. Tofte ascultă cîntecul cucului și la vîrsta lui poate să aprecieze faptul că a mai trăit un an ca să-l mai audă odată.

Niște scutece atîrnă pe o frînghie în fața casei lui Martin Olsen. În iarbă, lîngă casă, se află un cărucior de copil care se leagănă singur; în interiorul lui e viață, copilul dă din picioare și scoate mici sunete. Bătrînul Tofte se apropie de cărucior, privește în el și spune: „tic-tic-tic”.

Margrete se ivește în ușă cu brațele goale și cu mîinile ude, îl salută pe Tofte cu o mutră cam acră dar nu-i poate întinde mîna. — Am mîinile ude ! îi spune.

— Ce băiețel drăguț, spune bătrînul învățător. Și ce frumos știe să dea din picioare.

— E fetiță, spune Margrete.

— Aha, e fetiță ! Adevărat, e grăsuță și drăgălașă. Ce vîrstă are ?

— A împlinit trei luni.

— Ce nume i-ați pus ?

— Viktoria, spune Margrete.

— Viktoria ! e un nume mare pentru o fetiță atît de mică.

— Martin a vrut să-i dăm numele ăsta.

— Așa, ați și botezat-o ?

— Nu. Și nici n-o s-o botezăm, răspunse Margrete, cu oarecare asprime.

— Nu? Mă rog, fiecare e liber să urmeze învățătura care-i place, spune bătrînul Tofte. În privința asta trebuie să avem libertate deplină. E totuși o mare răspundere să ții un copilăș departe de botezul Domnului. Căci botezul și cuvîntul botezului înseamnă izvorul comun al vieții, oricare ar fi învățătura pe care ne-am ales-o!

Margrete nu răspunde.

Învățătorul privește din nou căruciorul ce se leagănă și rostește:

— Da, ești o fetiță drăguță, micuță Viktorie! Și ai un nume minunat. Ai și învățat să zîmbești. Bătrînul atinge cu degetul obrazii ei buclălați.

— Da, uite ce copilăș! În anul 2000 nu va avea nici măcar vîrsta pe care o am eu acum. Nu-i așa că-i ciudat? Dar gîndește-te la ce ți-am spus despre botez, Margrete! Asta-i treabă serioasă. Adu-ți aminte că tu ai fost botezată, fata mea!

Și bătrînul învățător pornește mai departe. Cînd merge își apleacă trupul ușor înainte și pare mai scund. Cucul cîntă, dar cine știe dacă va cînta și la anul pentru el! Nimic nu-i sigur. Nimeni nu poate ști ce i se va întîmpla pînă la anul. Țara e verde și pare liniștită. Dar alte țări sînt pirjolite, pustii și au gropi comune, din care se înalță miro-suri grele.

Margrete privește în urma bătrînului și-i pare rău că a fost neprietenosă față de el, dar nu poate să-i ierte că are legături cu nemții. Știe toată lumea că primește în mod obișnuit vizita unui soldat din cei îmbrăcați în uniformă verde și chiar dacă vorbește nemțește și nu vrea să piardă obișnuința acestei limbi, tot ar trebui să-i fie rușine. Se cuvine să n-ai nimic de-a face cu dușmanul.

Micuța Viktoria a călătorit pînă la Horserd și a fost înfățișată tatălui ei. Era cam speriată și a plîns cînd a luat-o în brațe. Apoi au venit la rînd și ceilalți copii. Lui Niels i s-a dat voie să intre ca să vadă lagărul și încăperea în care e închis taică-său. E acolo un gardian de treabă, care-l lasă să se joace cu casca lui de oțel. Mai e și un deținut care are o șopîrlă îmblînzită și Niels a încuviințat s-o vadă, ceea ce-l încîntă și după aceea vorbește într-una despre ea. Dar roaba cea roșie pe care Martin i-a făcut-o în atelierul lagărului, nu-l interesează, ar fi preferat un automobil.

Rosa, care e fată mare și știe să scrie și să danseze, i-a trimis lui taică-său o fotografie a ei. A lipit fotografia pe cartea postală și a desenat în jurul ei o stea cu ornamente. E o stea care-l neliniștește pe inspectorul Henningsen. Are cinci colțuri, deci trebuie socotită drept propagandă comunistă. Fotografia Rosei nu poate fi înmînată lui Martin și e trimisă poliției cu rugămintea de a se cerceta situația politică a expeditorului.

La lagărul de la Horserd se aud porumbei sălbatici gîngurind în pădure. Se aude și cîntecul cucului. Soarele își revarsă lumina printre barăcile vopsite în roșu, deținuții își leapădă cămășile, fac baie de soare și se bronzază ca vilegeaturistii dintr-o localitate balneară. Singur Erik Hest rămîne palid și nu stă niciodată la soare.

El iese dintr-o trapă practică în podeaua barăcii sale care poartă litera E. Se întinde și-și desbracă rufele purtate în adîncuri. Ce porcărie! Își spune el, apoi aruncă rufele murdare în sobă și le dă foc, ca nu cumva prin cine știe ce ghinion să fie găsite și să trădeze ce se petrece în inima pămîntului. Apoi se strecoară neobservat pînă la spălător și, după un sfert de oră, se așează în sala de mese, proaspăt spălat și cu rufe schimbate.

Doar un mic cerc de deținuți are cunoștință de această acțiune. Din baraca E, aflată la marginea lagărului, în apropierea gardului de sîrmă ghimpată care-l desparte de pădure, oamenii sapă un tunel subteran. Într-un colț al camerei, Erik Hest a făcut o trapă în podeaua barăcii, servindu-se de uelne pe care ie-a luat de la timplăria lagărului. Și trapa e atît de măiestră, încît e foarte greu să observi marginile ei. Deasupra a fost tras dulapul din celulă.

Podeaua barăcii e ridicată pe un postament destul de înalt, astfel că sub ea e destul loc pentru a se depune pămîntul săpat. Erik Hest sapă cu o lopățică de cărbuni și treaba merge cam încet. Întîi au săpat un puț de un metru și jumătate, din fundul căruia continuă acum cu răbdare tunelul spre desîșul pădurii. Măsoară și calculează. Tunelul trebuie să înainteze aproximativ cincisprezece metri în inima pădurii. Hest vrea ca deschiderea lui să ajungă în dreptul unui șanț care se vede din baracă. Tunelul e plin de apă și de noroi. A plouat mult în ultima vreme și apele subterane au un nivel ridicat. Coridorul acesta orizontal trebuie întărit cu material lemnos luat din atelier. Zeci și zeci de scînduri se aduc aici, dar nimeni nu descoperă lucrul acesta.

În administrația lagărului domnește dezordine. Nimeni nu verifică materialele, nimeni nu bănuiește că dispar lucruri din depozite. Inspectorul Henningsen controlează scrisorile internaților, manifestă vigilență față de o stea în cinci colțuri pe care o fetiță de nouă ani a desenat-o în jurul fotografiei sale și cere poliției să cerceteze activitatea politică a Rosei. Nu bănuiește însă că în fiecare zi ard haine în sobă și că paturile de lînă ale statului sînt folosite pentru scoaterea apei subterane dintr-un tunel.

E foarte greu să transporteți pămîntul săpat și să-l depozitezi sub baracă. Erik Hest a inventat și a construit în acest scop o sanie mică, prevăzută cu cite o funie la fiecare capăt, astfel încît poate să o tragă după el și un tovarăș cu cară înapoi după ce a fost umplută cu pămînt.

Între baracă și gardul de sîrmă ghimpată o sentinelă se plimbă încoace și-n colo zi și noapte. În clipa în care ajunge deasupra tunelului, lucrul trebuie oprit și tovarășii care stau de pîndă îl înștiințează pe Erik despre mișcările sentinelei, cu ajutorul unor semnale luminoase. Au instalat lumină în coridorul subteran și cu niște fire electrice, rechiziționate din depozitului lagărului, instalația tunelului a fost legată de instalația electrică a barăcii. Erik Hest e anunțat printr-un semnal cînd poate să urce la suprafață din trapă fără grijă.

Cu timpul, inginerul acesta a ajuns să-și îndrăgească opera și vrea să-și înzestreze tunelul cu tot confortul posibil. Podeaua e așternută cu pături de lînă, întăriturile și instalația de lumină sînt mereu îmbunătățite. Hest ar vrea să asculte și emisiuni de radio cînd lucrează, dar ar fi prea riscant. Munca lui e pe cale să se transforme într-un scop în sine pentru omul acesta întreprinzător.

Nu se pune problema evadării tuturor deținuților prin acest tunel. Trebuie să scape doar cîțiva de care e mai mare nevoie afară pentru munca ilegală. Încercarea aceasta o vor face cinci, pînă la zece oameni. Și cei de afară se pregătesc. Între lagăr și lumea exterioară s-au stabilit legături bune în ciuda cenzurei atente a scrisorilor pe care o face inspectorul.

Într-o bună zi, Erik Hest e în măsură să anunțe că tunelul său a răzbit destul de departe. Acum a sosit clipa să sape și în sus și să se apropie de suprafață. Numai că în drumul lui se ivește un bolovan uriaș, ceea ce-i întîrzie munca multe zile, fiindcă e nevoie să sape ca

să-l ocolească. Într-o dimineață, Hest ajunge afară. În clipa în care sentinela se află în punctul cel mai depărtat și de pe fereastra unei barăci se vede colo, în pădure, o rămurică ieșind din pământ, se dă un semnal. Înseamnă că tunelul a ajuns unde trebuia.

În timpul nopții Erik Hest își desăvârșește construcția inginerască. Camuflajul măiestru al ieșirii tunelului îl transformă într-o operă de artă. Peste gura lui e așternut un preș de cocos dintre cele mai mari care se găsesc în lagăr, apoi se lipește și se presară cu rămurele și frunze uscate ca să nu se mai deosebească de restul pădurii. La urmă, Erik Hest plantează un brăduț deasupra preșului.

Deținuții desemnați pentru evadare locuiesc în barăci diferite, de aceea nu vor putea fugi în timpul nopții. După multă chibzuială hotărâsc s-o ia din loc numaidecît după cină, adică într-un moment cînd nu toate posturile de-a lungul gardului lagărului sînt ocupate. Sentinela care face de pază în sectorul gardului de sîrmă ghimpată în direcția căruia s-a săpat tunelul a fost urmărită cîțva timp astfel că i se cunosc obiceiurile. E un individ care pășește rar de-a lungul laturei de apus a lagărului unde se află baraca E, apoi cotește și-și continuă plimbarea de-a lungul laturei de miază-zi. Nimeni nu l-a văzut făcînd vreodată cale întoarsă.

Tovarășilor de afară li s-a comunicat momentul hotărît pentru evadare. Un camion încărcat cu lemne va opri pe șosea la o apropiere cît mai mare de lagăr și un om își va face de lucru la carburatorul mașinii, ca și cînd s-ar fi defectat ceva. Lemnele vor fi adunate numai la suprafață, de desubtul lor va fi un loc gol, care va adăposti pe fugari. Aceștia vor evada în două grupe de cîte cinci, în ziua de 11 iunie. E o zi ploioasă.

Sentinela din post își vede de drum. În clipa în care o ia după colțul de sud-vest, Erik Hest dă un semnal luminos adresat celor cinci oameni ascunși în tunel. Primul se tirăște afară, preșul cade iar peste deschizătură, așa cum trebuia să se întîmple și omul se tirăște de-a bușilea mai departe pe marginea șanțului pădurii. Un nou semnal luminos și mai iese un om. După ce toată lumea e afară, sentinela se oprește deodată și se întoarce, ceea ce nu i s-a mai întîmplat niciodată în toată perioada cît a ținut supravegherea obiceiurilor sale. În deschiderea tunelului o pisică miaună îngrozitor și sentinela se uită la ea. Apoi descoperă o tipenie de om care se tirăște prin crîng. Sentinela urlă: Stai! Apoi fluieră din țigănelul său și trage cîteva focuri de carabină. Sistemul de alarmă al lagărului intră în funcțiune.

Clopotul cel mare dă semnalul. Gardienii, poliștii și cîinii dau năvală în toate direcțiile. Unul dintre fugari a ajuns la camionul care așteaptă. E un tînăr care se numește Ib. E ascuns sub grămada de lemne și camionul o ia repede din loc în direcția Helsingr. Ceilalți care mai sînt încă în pădure aud mașina pornind.

Unul cîte unul evadații sînt prinși și duși înapoi în lagăr. Sînt uzi leoarcă. Inspectorul Henningsen îi interoghează:

— Cum ați ieșit din lagăr? Cum s-au petrecut lucrurile?

— Am sărit peste sîrma ghimpată, răspunse unul dintre deținuți.

Barăcile sînt zăvorâte. Se stabilesc gărzi suplimentare și se fac cerce-tări cu ajutorul cîinilor de-a lungul gardului de sîrmă ghimpată. Erik Hest, Mads Ram și Martin Olsen vād de la fereastră că gardienii trec foarte aproape de ieșirea camuflată a tunelului, trec pe lîngă ea fără să descopere nimic. Ceva mai tîrziu îi vād aducînd un lanț greu de fier

și un lacăt cu care asigură și mai bine una din ieșirile de rezervă ale lagărului.

Se aude zgomotul unui automobil care pornește. Sînt cei patru eva-
dați ce vor fi conduși la poliția centrală din Copenhaga.

Dar tunelul tainic n-a fost descoperit. El va mai putea fi folosit și
baraca E examinează această posibilitate. Mads Ram spune :

— Primul care trebuie să plece e Erik. Odată și-odată tunelul și
gaura care duce în celula lui vor fi descoperite, așa că se vor răzbuna
pe el.

Se ia hotărîrea ca Erik să încerce să evadeze singur. Încercările colec-
tive de evadare sînt prea riscante. Personalul lagărului e în stare de
alarmă și cel mai mic ghinion poate primejdui sorții de izbîndă ai
lui Erik Hest.

S-a lăsat întunericul, atît cît poate să fie întuneric în acest anotimp
al anului, Hest își adună cîteva lucruri, dă dulapul la o parte și desco-
peră trapa. Îi vine greu să-și părăsească tunelul drag la care a lucrat
aproape două luni.

— La revedere, tovarăși.

— La revedere, salută-i pe cei de afară !

Mads Ram și Martin închid trapa în urma lui și împing dulapul la
loc. Apoi se culcă. Martin șade în pat și ascultă în întuneric. E liniște
deplină. Se aud pașii sentinelor pe pietriș.

Locurile acestea nu-i sînt străine lui Erik Hest. El cunoaște potecile
din Horserd și Gurre Vang. E un om chibzuit, care cîntărește toate
posibilitățile și ține seamă de toate amănuntele. Cînd ajunge la Lacul
Gurre, merge un timp prin apă pentru că astfel cîinii lupi ai poliștilor
nu-i vor putea adúlmea urmele. Noaptea e prea luminoasă. Ploaia a
stat. Hest se țirăște peste șanțurile pădurilor și o ia pe un drum de
cîmp care străbate Kohaven spre Tikb. Se simte miresma de fin
proaspăt cosit. L-au înțepat țînțarii și se scarpină blestemînd pe tăcute.
Cînd ajunge la Tikb pornește pe șosea, fără să întîlnească pe nimeni.

Deschide o porțiță verde, se îndreaptă spre o casă și bate încet la
geam. E nevoit să bată de mai multe ori mai înainte ca îndărătul per-
delor de camuflaj să se aprindă lumina. Cîeva întredeschide fe-
reastra.

— Cine-i acolo ?

— Eu sînt, Erik. Îmi împrumuți bicicleta la ?

Omul vrea să-i dea drumul înăuntru.

— Să-ți dau ceva să mănînci ? Ce s-a întîmplat ? Cum ai scăpat ?

Dar nu-i timp de explicații, Hest are treabă. Vrea doar să ia bicicleta.

— Nu uita să ștergi bine geamul !

— De ce ?

— Din cauza amprentelor digitale. Pentru cazul că ar veni să mă
caute aci.

Erik Hest se gîndește la toate. Apoi pornește cu bicicleta spre Fre-
densborg.

Personalul lagărului de la Horserd este foarte vigilent la numărătoarea
de a doua zi, cînd deținuții se duc să-și ia micul dejun în baraca
folosită drept sală de mese. Polițaiul șef cel înalt aleargă nervos încoace
și-n colo. Sușotește cu ceilalți poliști, numără și iar numără, apoi com-
pară rezultatul numărătorii celor prezenți cu listele sale.

După ce au mîncat, prizonierii sînt reținuți în sala de mese. În cele
din urmă gardienii își dau seama că cel care lipsește e Erik Hest și
dau din nou alarma.

Poliția înarmată cu pistoale automate și însoțită de ciini năvălește în lagăr. Sînt oameni din poliția de coastă și elevi ai școlii de poliție din Helsingør care au fost prevenite. Se poartă ca smintitii. Deținuții sînt încuiați în sala de mese și în cea de gimnastică și de la ferestre văd cum polițiștii umblă încoace și-ncolo. Unii polițiști fac exerciții ca să-și dea seama în primul rînd dacă e cu putință ca un om să sară gardul de sîrmă și se înțeapă în ghimpii lui. La prînz poliția n-a descoperit încă tunelul subteran.

A atunci unui polițist mai șmecher îi vine ideea să cerceteze celulele. A lui Erik Hest e cercetată printre cele din urmă, dulapul e mutat din loc și trapa iese în sfîrșit la iveală.

Inspectorul Henningsen a păstrat tot timpul legătura cu ministerul justiției. Mai tirziu, în cursul după-amiezii, mașinile mari ale poliției se opresc în dreptul lagărului și printre două rînduri dese de polițiști cu arme de foc în poziție de tragere și cu ciini care mîrîie, trec ostatecii și sînt introduși în mașinile ce-i așteaptă. Lagărul de la Horsbørd se evacuează.

În închisoarea Vestre deținuții sînt împărțiți în celule de cîte două persoane, după ce au fost numărați de cîteva ori. Numai Ib și Erik Hest sînt lipsă.

Harry nu-și vizitase părinții adoptivi în timpul concediului pe care-l petrecuse în Danemarca. Nu știau nimic despre el de cînd părăsise Frydenholm. Așa era el, încăpățînat și închis la fire, dar sperau că disciplina și viața sănătoasă din armată va avea influență asupra lui. Aage era făcut din alt aluat, era ager la minte și scria scrisori frumoase acasă.

— Mî se pare numai că vede multe lucruri sinistre pe acolo, — zise doamna Madsen.

— E bine să te-nveți să cunoști viața, răspunse soțul ei. După război, cînd are să se stabilească pe petecul acela de pămînt pe care l-a moștenit, are să aibă ce-și aminti.

Lucruri cumplite se întîmplau și în țară.

Fabrica de confecții din Praest luase foc. Fusese una din întreprinderile lui C. C. Skern-Svendsen și producea uniforme pentru Wehrmachtul german. După un scurt răstimp avusese loc un incendiu și la fabrica de nasturi din Vordingborg care aparținuse și ea lui Skern-Svendsen. Ambele incendii fuseseră provocate de niște bombe cu benzină fabricate în casă. Asta însemna o mare pierdere și rezultatul era șomajul pentru multă lume. Și cum văduva și singura moștenitoare a lui Skern-Svendsen era soră cu baronul Rosenkop-Frydenskjold, această nenorocire îl lovi bine înțeles în chip dureros și pe baron.

În legătură cu aceste incendii fu căutat și Oscar Poulsen, specialist în produse lactate, care mai era acuzat pentru alte cîteva delictе și despre care se bănuia că se ascunde în Zeelanda de Sud. Era o rușine și un motiv de teamă pentru oamenii de prin partea locului să știe că omul acesta se plimba liber prin țîntul lor. Ei bănuiau că așa se explica refuzul Iohannei de a fi nevasta lui, precum și lipsa ei de credință față de un incendiator căutat de poliție, un haiduc care dormea noaptea pe cîmp.

Erau într-adevăr niște vremuri ciudate și nimeni nu trebuia să se mire de nimic. Într-o zi, dis-de-dimineață, înainte de a se începe mulsul, un șir de mașini opresc în fața casei bătrînei Emma și din ele țînesc poli-

țiști și detectivi însoțiți de cîini, care înconjură grădina și curtea și se ascund îndărătul gardului viu cu pistoale automate în poziție de tragere.

Emma se arată în pragul ușii cu boneta de noapte pe cap și întreabă ce s-a întîmplat, cum se poate să tulburi oamenii cînd nu arde și cînd nici n-ai apucat să te îmbraci ca lumea, abia ai avut timp să-ți pui dantura.

— Vrem să vedem radio-emițătorul pe care-l aveți în casă, îi spune polițistul șef.

— Am folosit totdeauna numai mașina de gătit, răspunde Emma, nu-mi trebuie altă mașină !

— Vrem să ne uităm puțin prin casă, îi spune polițistul șef.

Emma își apără ușa.

— Acum nu-i timp pentru vizite ! N-aveți ce vedea aici !

Polițistul vrea s-o dea la o parte.

— Aveți un ordin de percheziție ? strigă ea și cuvintele ei sună suspect, nu poți ști cine a învățat-o să pună o astfel de întrebare.

Da. Poliția e în măsură să-i înfățișeze un ordin de percheziție semnat de judecătorul orașenesc Sigurd Svendsen.

— Hai, dă-te la o parte !

— Dar cred că ordinul nu-i privește și pe cîini ! Nu vreau să-mi intre cîini în casă !

— Cîinele n-are să-ți facă nimic dacă ai să stai liniștită.

Polițistul ține în lanț cîinele căruia-i curg bale de enervare, iar limba îi atîrnă de un cot. O pisică mare, roșie se ridică din fotoliu. Sare pe ladă și-și încordează trupul care ia proporții înspăimîntătoare. Coada se ridică dreaptă și se îngroașă, pînă ajunge să semene cu o coadă de vulpe. Pisica scoate un sunet care pare să vină din adîncurile pădurilor virgine.

Polițistul ține acum zgarda cîinelui cu ambele mîini. Pisica sare drept în capul lui, chipul i se rostogolește pe jos și fața începe să-i sîngereze. Atunci pisica o zbughește afară pe ușă cu un salt uriaș.

— Aoleu, fir-ar a dracului ! strigă polițistul.

— Să nu drăcui în casa mea ! spune Emma.

— Măi, ia ține tu cîinele ! Pisica asta blestemată m-a zgîriat. Mă tem că mi-a atins ochiul.

Un alt polițist ia cîinele în primire în timp ce rănitul își șterge sîngele cu batista. Ghiarele i-au pătruns adînc în carne. Ar trebui să se ungă cu o pomadă dezinfectantă ; oare nu s-o fi găsit niște tinctură de iod în casa asta ?

— Nu, răspunde Emma. Aici nu-i farmacie.

— Totuși sînt chimicale la dumneata, spune un alt polițist.

— Nu știu ce vreți să spuneți, răspunde Emma.

Cîinele își atrage stăpînul spre scara care duce în pod.

— Cine locuiește sus ?

— Nu locuiește nimeni.

Cu revolverul în mînă polițistii urcă scara dreaptă și strigă :

— Vino încoace ! Poliția !

Dar nu iese nimeni, nu-i nimeni în pod. Nici în cămăruța de la mansardă nu-i nimeni. În fața geamurilor atîrnă perdelele de camuflaj, patul e desfăcut, se mai văd un scaun și o măsuță. Nu zărești fir de praf nicăieri și se cunoaște că s-a măturat de curînd pe jos. Dar poliția nu găsește nici aparat de radio-emisie, nici alte obiecte care să bată la ochi.

Casa Emmei e cercetată cu multă grijă, se caută în dulap, în ladă, în bucătărie și în magazia din curte. Lemnele sînt scoase din magazie bucată cu bucată, turba e răscolită. Polițiștii și cîinii adulmecă. Emma șade pe un scaun tăcută și amărîtă. Polițistul șef ia loc în fața ei și-și începe interogatoriul :

— Unde se află Oscar Poulsen ?

— Nu știu.

— Îl cunoașteți pe Poulsen, nu-i așa ? Specialistul în produse lactate Poulsen.

— Cunosc mai toți oamenii din oraș, zice Emma. Trăiesc aici de mai bine de optzeci și unu de ani.

— Poulsen locuiește la dumneavoastră !

— Nu știu așa ceva. A spus el că locuiește aici ?

— În orice caz a locuit la dumneata.

— Da, a locuit.

— Știi poate că Oscar Poulsen e urmărit pentru tot felul de crime grave. Știi cumva unde să află ?

— Nu umblu prin împrejurimi, răspunde Emma. Am reumatism la picioare.

— Ce știi despre Oscar Poulsen ?

— Nu ascult ce trîncănește lumea.

— Nu poți să ne povestești absolut nimic despre el ?

— Nu, răspunde Emma. N-am nimic de povestit despre nimeni. Eu ascult porunca regelui și nu răspundesc svonuri !

— E ciudat că mansarda dumată a fost măturată, deși nu locuiește nimeni în ea, spune polițistul șef.

— Să nu-mi spuneți mie că asta-i ciudat ! La mine-n casă e totdeauna curățenie și ordine. La voi acasă n-aveți decît să trăiți ca porcii, dar să nu veniți să-mi spuneți că e ciudată curățenia din casa mea ! Cînd nu năvălesc pe capul meu oameni și cîini dis-de-dimineată care să murdărească peste tot, la mine e de obicei curățenie.

Polițistul șef oferă subit bătrînei o țigară.

— Nu vrei să fumezi ?

— Nu, nu vreau să fumez.

— Nu fumezi niciodată ?

— Nu, de ce să fumez ?

— Obișnuiești totuși să cumperi țigări la cooperativă. Ia spune-mi, ce faci cu țigările acelea ?

— Nu-i privește pe alții, ce fac eu cu lucrurile mele, răspunde Emma.

— Ascultă, spune polițistul șef enervat și se uită fix la bătrîna Emma. Ce faci cu cloratul de potasiu ?

— Ce mai e și aia ?

— Știi dumneata prea bine ce e. În ultima vreme ai cumpărat cîteva kilograme de clorat de potasiu. Răspunde ! De unde ți-ai procurat cloratul de potasiu ?

— Aha, trebuie să fie ceva care se folosește împotriva buruienilor, zice Emma.

— Ce buruieni ai dumneata ca să le distrugi cu clorat de potasiu ? Că doar n-ai o grădină așa de mare.

— E destul de mare pentru mine.

— Mai știm că ai cumpărat parafină și petrol. Îmi îngădui să te întreb la ce folosești aceste produse ?

— N-am cumpărat niciodată alt petrol în afară de cel pentru care am avut tichete. Nu obișnuiesc să cumpăr la bursa neagră despre care vorbești dumneavoastră acum. Și pentru tichetele de pe cartele, știți bine că nu primim cine știe cât petrol. Nu ajunge nici măcar pentru un singur om. Iarna mi se întâmplă adesea să stau în întuneric beznă pentru că nu am gaz în lampă! Dar dacă poliția dorește să-mi procure bonuri în plus, îi mulțumesc! Că la primărie am tot cerut, dar nu mi-au dat pentru că ăia au cu toții lumină electrică și puțin le pasă că eu trebuie să stau așa, cu ochii holbați în întuneric.

Polițistul șef o întrerupse :

— Și parafina ? Ce faci cu ea ?

— Fac multe. N-are nici un rost să mă întrebați ce fac cu ea.

— Băgați de seamă, spune polițistul șef. Nu cumva în bucătăria dumitale a fiert clorat de potasiu împreună cu parafină și petrol ? Spune adevărul !

— Am muiat o cârpă de lână în parafină și petrol și mi-am înfășurat genunchiul bolnav cu ea, răspunse Emma. N-am voie ?

— N-ai voie să fabrici substanțe explozive. Și n-ai voie să găzduiești criminali urmăriți de poliție.

— N-am fabricat niciodată substanțe explozibile, spune Emma și nu locuiește nimeni la mine în afară de Manse, care nu-i un răufăcător !

— Cine-i Manse ?

— E singura ființă mică de pe lângă mine.

— Cum așa ?

— Pisica pe care a speriat-o dulăul vostru uricios de s-a zăpăcit de tot !

— Aha, pisica !

— Singura mea dorință ar fi fost să vă scoată ochii la toți !

În fața casei s-a adunat o gloată întreagă și polițiștii înarmați țin lumea la distanță. Circulația pe șosea a fost oprită. Gardul viu e păzit. Arme automate sînt îndreptate împotriva pelargoniilor din ferestrele Emmei. Lăptarul așteaptă cu camionul și nu poate trece. — Ați înebunit de tot ? — le strigă el. Bukse-Marius a reușit să străbată cordoanele, pare să se bucure de încrederea poliției.

Iată-l și pe doctor care a sosit cu mașina și trebuie să meargă la un pacient. Claxonează. Coboară geamul și strigă : — Sînt medic, trebuie să trec, e o urgență ! Doctorului i se dă drumul și camionul lăptarului îl urmează.

Se caută cu magneți eventuale arme îngropate în grădina Emmei. Cîinii sînt plimbați jur-împrejur ; ei adulmecă și scormonesc în răsadul de praz și de verze. Cizme grele de polițiști tropăie peste cîrciumărese și peste crăie. Acul magnetic al căutătorului de mine vibrează în dreptul unui boschet de agrișe, dar poliția nu găsește decît o foarfecă ruginită înfiptă în pămînt împotriva descintecelor. Grămada de băligar este cercetată cu amănuntul, se controabăiește prin lada de gunoi și prin găleata de la latrină. Pereții sînt ciocăniți și coșul casei luminat cu lanternele. Emma strigă :

— Să nu-mi stricați zarzavaturile cu bocancii voștri nemțești scîrboși !

Nu găsesc nici arme, nici materiale explozibile și nici tuneluri subterane în casa Emmei. Nici Oscar Poulsen nu este găsit, dar nu încape îndoială că a locuit aici pînă de curînd. Există indicii numeroase în acest sens : urme de picior, urme de bicicletă, cenușă de țigară de foi și de țigarete. Se vede că s-a reparat ceva în casă, că lemnele au fost tăiate și că grădina e lucrată și toate astea nu le poate face

singură o femeie de optzeci și unu de ani. Cît despre polițistul șef, el e în măsură să scrie în raportul pe care-l întocmește că din cercetarea atentă a latrinei rezultă că n-a fost folosită de o singură persoană.

Pe Emma ar putea s-o aresteze, dar ce să faci cu o babă ca asta ? N-ar mărturisi niciodată nimic și e tot atît de veninoasă ca și obraznicul acela de Manse care l-a zgîriat pe polițistul șef pe obraz.

Bătrîna Emma va fi introdusă în cartoteca sectorului D și judecătorul orășenesc Sigurde Svendsen va dispune în cadrul unei ședințe secrete ca să fie ținută sub observație. E probabil că de acum înainte, în jurul casei vor da tîrcoale agenți care vor adulmeca în lada ei de gunoi. Alte măsuri nu pot lua autoritățile împotriva Emmei.

În clipa cînd polițiștii pleacă în mașini, Emma scuipă în urma lor :

— Ticăloșilor ! șuieră ea. Ptiu, ptiu ! Nemțoi scîrboși !

Multă lume a fost de față la acțiunea poliției și i-a văzut pe polițiști și pe cîinii lor de aproape. Dacă l-ar fi găsit pe Oscar Poulsen în casă, probabil că l-ar fi împușcat așa cum îl împușcaseră pe parașutistul cel tînăr care de curînd a fost ucis cu douăsprezece gloanțe trase de polițiști danezi. Acțiunea împotriva bătrînei Emma nu se bucură de simpatia poporului și oamenii se întrebă cine oare a atras atenția poliției asupra casei ei. Bănuielele cad asupra lui Bukse-Marius și a lui Niels Marxen, dar nimeni nu știe că există ceva care se numește CO sau Organizația civilă pe care unii buni danezi de prin toată țara o informează despre ce li se pare ciudat și suspect în ținutul lor.

Desigur că oamenii de acest fel au avut bănuiele cu privire la Emma. Lumea a văzut și a auzit fel de fel de lucruri în timpul nopții. Unii se miraseră zăbind perdele de camuflaj la fereastra din dreptul calcanului. Și apoi era de necrezut ca o femeie de optzeci și unu de ani să-și văruiască singură casa, să-și repare acoperișul, să spargă lemne și să-și sape grădina. Dar cine oare a descoperit că tocmai Oscar se ascunde în casa bătrînei Emma ? Și cine a fost atît de zelos ca să înștiințeze poliția ?

— Ewald nu, în nici un caz ! Își dă cu părerea Johanne. Nu crede așa ceva, Margrete ! Ewald nu are nici un amestec în treaba asta !

— Atît ar mai lipsi ! zice Margrete.

— Ewald nu știa nici unde se ascunde Oscar. Aveau ei un loc tainic unde se întîlneau. Ar fi o rușine să crezi că-i Ewald ! Pentru nimic în lume n-ar fi el în stare să toarne pe cineva ! Nu, niciodată ! De altfel e și el amestecat în ceva asemănător.

Nu, Margrete nu crede că Ewald e turnător. Dar e supărată pe Johanne. — Nu te înțeleg, spune ea.

Johanne plîngea. Nici ea nu înțelege nimic. Nu e o femeie stricată și pervertită. E ca un copil care și-a pierdut mințile. Nu-i e în fire să trăiască singură. Altcineva trebuie să hotărască în locul ei și să-i spună ce are de făcut. Oscar îi călăuzise viața, dar acum era departe. Johanne e o fată docilă. Circulase ascultătoare cu bicicleta prin împrejurimi și răspîndise acea neînsemnată revistă bisericească ori de cîte ori fusese trimisă. Se ducea și duminica din casă în casă cu foaia muncitorească așa cum îi spusese Oscar. Iar cînd el a plecat, și-a dat seama că n-ar mai putea s-o ducă singură.

Margrete n-o înțelege, dar purtarea Johannei n-are nimic scandalos. Iar Ewald nu e un seducător obraznic și nici un prieten perfid. E un tînăr vesel cu păr ondulat, cu o fire prietenoasă și nu s-a apropiat

încă niciodată atît de mult de o fată frumoasă și docilă, n-a purtat niciodată pînă atunci de grijă unei femei tinere, cu brațe rotunde și sîni mici și drăguți și cu gura mare și roșie. Sînt foarte tineri amîndoi, Johanne se face frumoasă pentru el, îl lasă să hotărască ce trebuie să se întîmple și-i arată recunoștință și duioșie. Are douăzeci și unu de ani, în lume e război, alarme aeriene, ilegalitate și pericol de moarte.

Cucul nu mai cînta. Noapțile luminoase trecuseră. La Frydenholm începuse secerișul și anul acesta recolta nu era foarte bogată. Grîul se stricase încă din iarnă. Rația de pîine albă se micșorase, se dăduseră dispoziții ca făina de grîu să fie amestecată cu cea de orz. Clienții brutarului Andersen se plîngeau că franzelele lui erau cenușii și că aveau gust de terci cu apă. Dar el le răspundea că nemții erau de vină.

După descinderea din casa bătrînei Emma, Iakob Enevoldsen își mutase tipografia. Încărca niște lăzi de mere pe o roabă și le ducea într-o magazie goală de lingă atelierul de plăci de ardezie, unde putea lucra mai comod. Tirajul foii se mărise. Acum avea și concurenți: „Danezul liber”, „Danemarca liberă”, „Serviciul de informații al studenților”.

În toate casele se citeau ziare mici, tipărite și multiplicare, care făceau de rușine ziarele mari și adevărate. Colecția de foi ilegale a învățătorului Agerlund crescuse și era păstrată la loc sigur urmînd să capete cîndva o valoare de anticariat. Dar alte foi treceau din mină-n mină și din casă-n casă și de fapt, adevărat era ceea ce scria în aceste foi, în timp ce în ziarele cele mari era numai mistificare și minciună!

După descinderea poliției, vecinii Emmei o ajutaseră să-și rînduiască lucrurile. Logic ar fi fost ca bătrîna să se mute la Azil ca să aibă și ea parte de zile mai bune, de îngrijire și de curățenie. Dar Emma hotărî să rămînă în casa ei și nu existau nici legi, nici autorități în stare s-o clintescă de acolo. Își trecea timpul cu pisica ei cea vigilentă, citea din Biblie și din „Land og Folk”. Se va descurca ea. Dar paguba pe care i-o făcuse poliția cînd dăduse buzna în boschetul de agrișe, unde ea împlîntase foarfeta de oțel împotriva descintecelor nu mai putea fi răscumpărată.

Scîrboasă mai e și poliția asta!

În romînește de IULIA SOARE și ALEXANDRU BUDIȘTEANU

¹ Organul Comitetului Central D.K.P. (Partidul Comunist Danez).

NORDHAL GRIEG

Poetul norvegian Nordhal Grieg s-a născut în 1902, ca fiu al unui învățător. A studiat la Oxford și Oslo, și o vreme s-a îndeletnicit cu meseria de marinar. La vârsta de 25 de ani a plecat în China să scrie reportaje despre lupta de eliberare a poporului chinez, iar între 1932—1934 se afla în Uniunea Sovietică pentru a lua contact nemijlocit cu realizările socialismului. Războiul civil din Spania l-a adus între rindurile combatanților antifasciști. După invadarea patriei sale de către armata germană, s-a refugiat în Anglia activînd în calitate de reporter de război și ofițer norvegian. Moartea sa este asemănătoare, într-un fel, cu aceea a lui Saint-Exupéry: a pierit în luptă, în 1943, cu prilejul executării unui raid deasupra Berlinului.

Nordhal Grieg a cîntat peisajul patriei sale, dar mai cu seamă aspirațiile poporului, lupta pentru o viață mai bună. Dacă poezia sa peisagistică ne evocă uneori lumea zăpezii iradiînd o lumină strălucitoare, specifică nordului, înrudind-o cu lirica altor poeți din acea parte a Europei septentrionale, poezia sa socială ne amintește acele creații ale poezilor de pretutindeni, care au făcut din scris o armă îndreptată împotriva cîmpitorilor fasciști. Consecvent cu idealurile sale, care au fost aceleași cu cele ale clasei muncitoare, poetul norvegian a militat în scris atît pentru fericirea patriei sale, cît și pentru cea a tuturor popoarelor. Nordhal Grieg își înscrie numele alături de alte nume celebre ale literaturii nordice și lasă în urmă o operă literară durabilă, versuri, proză și dramă.

Adio

*Atît de albă te-nălţai la ţărmul despărţirii,
şi noi ştiam, noi amîndoi, pierduţi în ceaţă,
că palida secundă sortită nimicirii
e cea din urmă secundă de viaţă.*

*„E ca şi cum în seara asta moartea ne-am trăi-o”,
am fi putut să spunem amîndoi şi fiecare-n parte.
Dar iată,-n ciuda sfîşietorului adio
noi sîntem, noi rămînem, sfidînd această moarte.*

*Adîncă rană s-a închis,
inima doarme suspinînd.
Ah ! n-aş fi vrut să fie scris
în luptă, acest gînd.*

Imn către Vardoe

*Bătut de marile vînturi,
ostrovul răsare cu stîncile spelbe şi sterpe.
Nici o nădejde aici pentru arbori —
nu creşte nimic.
În pietrele-acelea în care mestecănul s-a sfrijit,
oamenii au prins rădăcini.
Bărbăţia-i ridică-n picioare,
neclintiţi înfruntînd deşertul polar.*

*Fiece viaţă aici, prin caznă
fu smulsă, din moarte ;
dar în ce priveşte recolta
mizeria era mai sigură decît moartea !
Nu erau numai furtunile :
în port îi aşteaptă judecătorul străin.
Săraci, ei se-avîntă iarăşi pe mare...
Dar oameni-aceştia-s Norvegia.*

Ei țin un post de frontieră la pol.
Mîinile lor noduroase păzesc tot ce viază
împotriva năvalei ucigătoare a gerului.
Ei păstrează viața pămîntului
cînd nopțile iernii-ar cerca să-i doboare,
lumina vetrelor lor le alungă.
Nu-i oare vremea să-i răsplătim
pe oamenii-aceștia-ale căror vieți sînt frămîntările noastre ?

Pămîntul e greu cucerit. Cînd vine vara
marea-mpăcată mîngîie țărmurile
pe care strălucește aurul narciselor și părul copiilor.
Zborul păsărilor de mare se desface
în cerul acesta de Nord ca o înflorire a vînturilor,
țara speranței renaște
în miracolul soarelui de la miezul nopții.

În romînește de TAȘCU GHEORGHIU

Una din cărțile fundamentale ale Rezistenței italiene este și va rămîne. Sără-ndoială, *Il mondo è una prigionie* de Guglielmo Petroni. Scrisă în 1945 — imediat după eliberarea autorului din închisoarea nazi-fascistă, unde acesta a așteptat de cîteva ori execuția sentinței de condamnare la moarte pentru participarea la acțiunile partizanilor — acest „jurnal” se distinge prin fericita împletire a faptelor cotidiene, a impresiilor de moment, cu o meditație solidă, cu o subtilă analiză a lumii descrise. Este o carte originală, în care cronica devine poezie, în care Petroni „povestește despre sine, despre orașul său natal, despre oamenii din jur, despre tovarășii de celulă, cu lucida desprindere și cu inteligența, gînditoarea melancolie a celui care a înțeles pînă unde pot ajunge durerea și umilirea omului”.

Am ales din această carte — retipărită cu mare succes în 1960 și, recent, în 1963 — un scurt capitol, mai mult sau mai puțin reprezentativ pentru scrisul lui Petroni, pentru sincera, simpla lui vibrație umană. Și nu numai pentru arta lui Petroni, ci pentru că aici se pot întîlni aproape toate motivele și caracteristicile unei întregi literaturi a Rezistenței — angajarea morală și estetică a multor prozatori italieni contemporani.

DIN NOTA LA EDIȚIA 1960

„La distanță de cincisprezece ani, copiii mei trebuie să facă eforturi pentru a înțelege: să explice faptele c de un folos relativ, trebuie să comunici sentimentele, și un oarecare rezultat parcă a fost obținut. Trebuie transmise ideile. Numai ele lasă urme. Cu toate acestea, din trecutul pe care l-am trăit, ceva e cu neputință de spus celor care au venit după noi”...

(Din volumul *IL MONDO È UNA PRIGIONE*, ediția III-a, Mondadori, Milano 1963).

„Tu nu povestești niciodată nimic”

Nu mă gândisem la asta înainte, dar în curînd mi-am dat seama că la Via Tasso¹ nu eram numai tragicul prizonier al unui timp abstract, scufundat în bezna lentă și chinuitoare, sau al foamei subtile, ci și al nemților.

Apoi, pentru mine, se născu o nouă tortură: îmi regăseam liniștea și din cînd în cînd o nesfîrșită seninătate leneșă și înconștientă, în pînza tăcerii. Dar cu ceilalți patru nu se întîmpla la fel: tăcerea era cel mai mare dușman al lor, în stare să-i facă răi și violenți, să le brăzdeze fața cu lacrimi prelungi, să le zmulgă blesteme și strigăte de groază, de răzvrătire neputincioasă. De aceea vorbeau, de aceea se împotriveau cînd tăcerea se furișea în celulă, densă. „Să vorbească cineva!” striga cîte unul, și un altul începea să vorbească, glasurile deveneau mohorîte și monotone, alteori conversația se complica, devenea abstractă, se transforma într-un monolog fără sfîrșit și fără noimă; dar vorbele curgeau ca un șuvoi de apă veșnică. Vorbeau, vorbeau într-una, iar eu, chiar eu, nu mă pricepeam să rostesc decît o frază-două; ba chiar mi-am dat seama că, atunci cînd spuneam cîte ceva, parcă scriam o pagină, încercam aceeași senzație, dar lor nu reușeam să le construiesc imagini, ci raționamente care, de multe ori, îi făceau nervoși și-i descumpănneau. Ei vorbeau, fiecare cuvînt era o imagine, în fiecare monolog palpita o lume plină de personaje, de sentimente, de copii, de mame, de iubite.

„Tu nu vorbești niciodată”, îmi zicea adeseori cîte unul din ei; iar eu sufeream puțin din pricina asta. Nu vorbești niciodată nu voia să însemne că tăceam, ci că nu povesteam niciodată nimic, și de fapt așa era; așa era, și mă simțeam umilit, mai ales atunci cînd vreunul din ei, cu tot dinadinsul, tocmai pentru că era absolută nevoie, începea să povestească, așa cum un robinet deschis lasă apa să se scurgă, interminabilă, monotona, dar plăcută la auz, alinîndu-i pe cei apăsăți de o durere.

În schimb, cînd Luciano își spunea rugăciunea, se lăsa o tăcere absolută: o jumătate de oră dimineața și altă jumătate de oră după trista noastră masă, Luciano își spunea rugăciunea. În prima zi, nu l-am înțeles: l-am văzut ridicîndu-se, rămînînd în picioare cu fața la perete, privind un punct fix, ținîndu-și mîinile pe piept, dar nu mi-am dat seama că erau împreunate; îndată ce se ridica, ceilalți făceau liniște și se întorceau, toți, în direcția contrară, cuprinși de-o ușoară stinghereală și de-un respect profund pentru băiatul acesta care, înaintea unei iconițe aproape nevăzute, agățate nu se știe cum de perete, timp de treizeci de minute nu mai ținea seama de noi; din cînd în cînd, își înălța ochii în sus, ca și cum în sus ar fi fost cerul; dar nu era decît tavanul apăsător și veșnica beznă, cel puțin cînd lampa nu era aprinsă, pentru că fiecare celulă avea cîte o lampă mare, ce se aprindea la intervale, luminînd cu atîta violență spațiul acela strîmt, încît toți ne țineam mîna la ochi, ca să nu ni-i rănească și orbească. Luciano se ruga și se făcea liniște; cîte unul își cuprindea capul cu mîinile, poate

¹ Stradă în Roma, unde, în anii războiului, era instalat sediul Gestapo-ului. (n. tr.)

că se ruga și el, în gând. Acelea erau clipele cele mai frecvent urmate de o groază care, încetul cu-ncetul, ne cuprindea pe toți ; atunci fiecare din noi se scufunda în colțul lui, în zona lui de întuneric și nu ni se mai auzeau decît răsuflările.

Clipele acestea reprezentau pentru mine un fel de placiditate aproape perfectă ; ca de obicei, personajele acestea solitare într-un spațiu atît de strîmt, fiecare din ele rătăcit într-o lume intangibilă pentru ceilalți, în expresia tristeței lor, mă îmbiau la stabilirea de contraste, și deveneam dintr-odată placid și indiferent. Mă uitam la chipurile lor, le urmăream ochii care nu mai vedeau și mi se părea că mă lovesc de gîndurile lor, desigur închinat familie ; gînduri cît se poate de simple, modelate pe imagini domestice.

Pasqualino avea vîrsta mea, era foarte calm, mărunțel, dar statura, ca și aceea a tuturor cetățenilor autentici ai Romei, îi era compensată de o armonie aspră și bine proporționată a membrilor ; avea un obraz oval, și ochi mici și vii. Exercitase nenumărate meserii, dar de una își aducea aminte cu o nostalgie aproape dureroasă : îi plăcea munca de măcelar, poate pentru că amintirile traiului său de cînd era măcelar se contopeau cu cele mai vesele amintiri ale primei sale tinereți, ale zilelor sale senine de băiat sărac și fericit.

„Dimineața, toate servitoarele din cartier treceau pe la prăvălia noastră“, spunea mereu Pasqualino, cînd tăcerea prea plină risca să izbucnească în vreunul din noi, într-un gest de disperare, într-un oftat sau într-un blestem care pe ceilalți îi împingea și mai mult spre o tristețe fără margini. Treceau toate servitoarele și, vă asigur, cînd Pasqualino se afla de față, era o adevărată sărbătoare pentru ele. Puțini se pricepeau să taie carnea ca mine, să despice spinarea și să scoată o porție mare de mînzat, dintr-o singură bucată ; și în timp ce-i dădeam zor cu tăiatul, pălăvrăgeam cu fetele și toate se-nghesuiau spre colțul meu. Patronii știau asta, așa că venindu-mi rîndul să mă-nsor, stăpîna mă chemă la ea și-mi zise : „Pasqualino, acum că te-nsori, o să-ți mărim leafa, dar clienților să nu le spui, pricepi, fetelor le plac holteii. Așa e că n-ai să le-o spui ?“ „Sigur că nu le spun“, am răspuns eu, și din ziua aceea am făcut mereu un haz nemaipomenit : cînd aruncam cîte o vorbă drăgălașă unei servitoare, mă uitam la patroană care era la casă și care-mi făcea cu ochiul și rîdeam amîndoi tot timpul, fără ca bietele fete să priceapă de ce“.

Apoi, Pasqualino închidea ochii și, cu mîinile sub ceafă, zîmbea cu desăvîrșire fericit. Erau momente din viața asta a lui despre care ar fi putut să vorbească cîte trei și patru ore în șir, din viața asta pe care mi se părea c-o înțeleg perfect, fiindu-mi în același timp inaccesibilă și îndepărtată. Era ceva ce semăna cu fericirea, o fericire ca atîtea altele, distruse de război, pentru că paradisul lui Pasqualino se întunecase o dată cu războiul și omul fusese nevoit să-și caute altă îndeletnicire, nepericlitată de raționalizarea prin cartele ; dar nici o altă activitate nu i-a mai dat niciodată mulțumirea pe care o încerca și o retrăia amintindu-și viața din dosul tejghelei de măcelărie, înălțat deasupra capetelor de cumpărători ca pe un tron.

„Mai era și servitoarea unui colonel care intra în prăvălie de cîteva ori pe zi, născocind tot soiul de motive ; cînd intra, patroana se uita la mine, de la locul ei, și clipind din amîndoi ochii, îmi zicea : „Hai, Pasqualino, dă-i zor ! servește-o pe domnișoara !“ Iar ea se apropia de tejghea și nu se mai deslipea de-acolo, stătea, stătea și se tot uita la mine, și dacă deschidea gura, îmi vorbea despre stăpîna-sa ; nu

vorbea decît despre stăpînă-sa, îmi spunea că era frumoasă, elegantă, că avea mulți curtezani, că atîta i-a vorbit doamnei despre mine, încît aceasta urma să vie personal într-o zi să cumpere ca însăși carnea. Într-adevăr, într-o bună zi apărui și doamna; patroana ieși din țarcul casieriei și-i spuse, holbîndu-și ochii: „Bună ziua, doamnă, cum de-ai venit chiar dumneavoastră personal astăzi?” „Am venit pentru că tîneam să-l văd pe acest vestit Pasqualino”, zise doamna după oarecare codeală. Patroana nu știu ce să răspundă, iar eu mă uitam în altă parte. Doamna se apropiase de teighea și mă fixă, rîzînd; era frumoasă și toată prăvălia se umpluse de parfumul ei. „Știu că ești priceput, Pasqualino, de ce nu-mi tai tu o fleică frumoasă, ca să mi-o duc chiar eu acasă?” Firește, știa că la ora aceea, ca să tai o fleică, trebuia să trec în magazie. Veni după mine și în timp ce eu despicam carnea, îmi zise cu glas tare: „Cît de priceput ești tu, Pasqualino, cum știi tu unde trebuie să tai!” Și-n timpul ăsta se apropiase tot mai mult; mă sărută pe colțul gurii, rîzînd în hohote, fără să se mai poată opri. După ce doamna plecă, patroana mă chemă și-mi spuse, serioasă de tot: „Pasqualino, șterge-te pe gură și fii cu băgare de seamă, cred că nu e cazul, și pe deasupra bărbat'su e colonel”. „Ce nu e cazul?” am răspuns eu, dar știam că n-am ce spune. A doua zi, doamna telefonă cerînd să răspund chiar eu la aparat și mă rugă să-i duc imediat acasă o bucată de friptură. Acolo o găsi pe servitoarea care ridea și care-mi zise să intru, fiindcă doamna voia să-mi dea banii pe carne; dar eu mă repezii pe scară în jos și coborînd val-virtej, strigam că avea tot timpul să plătească.

„Mare dobitoc”, spunea atunci Carlo.

„Dobitoc sau nu, mă făceam roșu de tot, ca un rac, asta e!”, răspundeam în încheiere Pasqualino. Apoi începea să povestească despre timpurile cînd făcea pe bucătarul. Acestea erau ceasurile cele mai fericite pentru ceilalți, în timp ce pe mine mă umpleau de-o adîncă amărăciune și mă întristau.

„Tu să nu povestești niciodată nimic, auzi?!” făcea atunci unul, dîndu-și pînă la urmă seama de tăcerea mea.

„N-am nimic de povestit” răspundeam cu umilit, și acesta era adevărul.

Între timp, după primele zile, învățasem multe lucruri: că trebuie să te ridici în picioare, în poziție de drepti, îndată ce auzai pe cineva apropiindu-se de ușă; dacă nu te dovedeau destul de sprinten, era jale, fiindcă, indiferent cine intra, ofițer sau simplu paznic — cel care nu era găsit în perfectă poziție de drepti sau, fără să-și dea seama, își rezema o mincă a hainei de perete, se pomenea cu niște palme zdravene, aproape întotdeauna însoțite de cîte-o lovitură de picior sau de baston.

Adeseori, însă, cînd în inspecție veneau ofițerii sau un anume plutonier, care intra în celule cu tocul revolverului deschis, ca și cum ar fi fost nevoit să se apere de cine știe ce agresiune, loviturile cădeau chiar și fără motiv; mai ales la numărul treizeci, unde erau doi generali italieni și un colonel, pe care i-am întrezărit o dată printr-o crăpătură: zdrențăroși, bătrîni, literalmente niște căzături. Cînd plutonierul intra la numărul treizeci, răsunau totdeauna pleznituri seci de palme, care se repetau tot mai violente și mai teribile, dacă veneau în urma unui protest. După ce se făcea din nou liniște și paznicii se îndepărtau, dintr-o celulă se auzea întrebarea:

„Cine-a fost la rînd?”

„Generalul“ era aproape totdeauna răspunsul. Și cineva încerca repede să glumească, se auzeau chiar și risete înăbușite, lipsite de răutate. Asta pentru că motivul era atât de trist și strecura în inimă atîta mîhnire, încît numai un zîmbet ușor și plin de bunăvoință izbutea pînă la urmă să le înlăture.

Într-una din zile avu loc o vizită importantă. Disdedimineață, soldații intraseră de zeci de ori în celule, însoțiți de interpret, un copilandru de șaisprezece ani, ca să controleze dacă totul e în ordine, ca să ne învețe cum să ne prezentăm aliniați după înălțime, în momentul sosirii.

„E vorba de un ofițer superior foarte important“, ne spuse băiatul cu zîmbetul său răutăcios. „Să vă găsească ordonați, curați și în poziție de drepti; să nu vorbiți neîntrebați: e vorba de un ofițer superior“ și rostind ofițer superior, își încrețea buza răsfrîntă, feminină, într-un zîmbet disprețuitor, ceea ce mă făcu să cred spusele celorlalți, care susțineau că băiatul acesta era de o nespusă cruzime.

L-am auzit sosind pe ofițerul superior; l-am auzit trecînd din celulă în celulă și la fiecare haltă răsunau țipete ciinoase, pleznituri de palme și de bice, care se întetiră mai ales la numărul treizeci. Auzeam toate astea în timp ce ne pregăteam de inspecție, așteptînd în picioare, și Carlo zise: „Iar l-au pocnit pe general“. Zîmbirăm cu toții, dar sufeream intens.

În sfîrșit, pocnetul broaștei și în celula noastră intră ofițerul: era un tînăr de douăzecișicinci de ani, mic, subțiratic, avea trese de locotenent, părul roșu, ochii plini de sînge, purta o uniformă strălucitoare, cu eleganța exclusiv mecanică a soldatului prusac. Se opri în ușă, se înălță de două ori pe vîrfurile picioarelor uitîndu-se pe rînd la fiecare, întunecat la chip, încrețindu-și buzele subțiri și ochii pătrunzători sub sprîncenele roșii. Se apropie de mine, mă apucă de gulerul cămășii făcînd să-i sară nasturele, întoarse gulerul pe dos: era murdar, trecuseră cincisprezece zile fără să mă pot primi, fusesem țîrît prin trei închisori îngrozitoare.

„Porcule!“ zbiră pe italienește; apoi începu să strige ca un apucat pe nemțește; se uită țintă în ochii mei, dădu să treacă la Pietro, care se afla lingă mine, dar se întoarse, îmi puse o mînă pe umăr și mă izbi de perete; în sfîrșit, se răsuci pe călcîie ștergîndu-și mîna ca și cum ar fi atins un gunoi. Ceilalți tovarăși de celulă erau mai curați decît mine, între timp le sosiseră albiturile de-acasă. După ce se uită pe rînd la fiecare, fără să cruțe pe nimeni de înjurături, se aplecă să ne iscodească lucrurile: pentru fiecare, cite un pieptene, o perie de dinți, o bucată de săpun; eu nu aveam încă nimic, în afară de un pieptene pe care-l găsisem acolo și care cred că aparținuse lui Giorgio Labò, pensionarul de dinaintea mea al celei treizeci și unu. Apucă pieptenele meu cu vîrfurile degetelor, găsi că era murdar și-l azvîrli pe coridor, zbirînd în continuare, de parcă ar fi vrut să ne nimicească pe toți.

Cînd zilele se scurgeau în tăcere și în beznă, cea mai mare parte a timpului o petreceam într-o tristețe nedeslășită, în raport direct cu toropcala fizică ce ne copleșea mereu; dar cînd zilele erau agitate și se auzeau înjurături și bătăi sau chiar și vaietele triste ale celor ce se-ntorceau de la interogatoriu, de multe ori lăsînd o dîră de sînge

pe coridor, — sufletele se umpleau de întuneric, fețele se înăspreau și tăcerea părea că pietrifica aerul, sfidînd orice încercare a celor care ar fi vrut s-o spargă, ca să nu-și simtă sfîrșitul. Erau clipele cele mai grele, pe care numai firea sănătoasă și vioaie a lui Carlo izbutea să le depășească.

„Oho! puștiule, ce facem? mergem la cinema astăseară?” Cineva răspundea cu convingere:

„Nu, în seara asta rămînem cu toții acasă, n-avem chef de cinema”.

„Bine, fie cum vreți voi, cum vi-e placul”. Pe urmă, aborda subiectul magic, calul său de bătaie. Calul său de bătaie era Capri. Se scula în picioare, era cel mai bătrîn, dar și cel mai vînjos dintre noi toți. Se scula în picioare, se plimba încoace și-ncolo și începea să povestească despre traiul lui la Capri, despre tineretea lui de cucuritor de pseudo-pictorițe blonde, suedeze ori americane. În ce mă privește, îmi plăcea mai mult să întîrzii în măcelăria lui Pasqualino; dar ceilalți căscau niște ochi rotunzi și prindeau să trăiască aievea, călătoreau cu Carlo, fără pașaport și fără bilet, așa cum făcuse el, pînă la New York, pînă în America gangsterilor.

Preferam măcelăria lui Pasqualino sau atelierul de electrician al lui Piero, sau istorisirile lui Luciano, care atunci cînd vorbea despre logodnica ori despre mama sa, rostea din cînd în cînd, ca pe o paranteză, în timp ce glasul aproape îngeresc i se subția:

„Eu sînt încă un copil, sînt mai tînăr decît voi”. Rostind aceste cuvinte se uita la mine, năuc, cu ochi limpezi care acum îi ocupau aproape întregul chip, istovit de șaizeci de zile de foame și de întuneric.

„Toate firele de iarbă care se uită la cer sînt bune”, zise într-o zi Luciano, în timp ce povestea o plimbare la periferie cu logodnica sa. Voia să ne explice că natura întreagă e bună, voia să ne dea o idee despre candida sa credință în Dumnezeu, și suferea vorbind, în timp ce mai mult decît oricare altul dintre noi, el se desprindea, se elibera de groaza nopții ce ne-nvăluia.

Cînd vorbea Luciano, nu știu de ce, curînd începeam să mă gîndesc la cuibul de mierle ce se zărea prin gratiile de fier oridecîte ori eram scoși la spălător. Il văzusem din prima clipă, de cînd am intrat în Via Tasso. În virful unui brad ce-și înălța virful la mai puțin de un metru de gratii, se afla acest cuib de mierle și în timp ce ceilalți se spălau pe dinți sau își făceau nevoile în spatele meu, mă opream cu mîinile pe gratiile de fier, și mă uitam la cei doi pui golași cu ciocul deschis; apoi, zilele au trecut și i-am văzut avîntîndu-se spre acoperișuri, spre cer, însoțiți de sentimentalismul meu facil, demn de o veche carte de citire pentru clasa a treia primară. Și cu toate acestea, cînd aveam răgazul să mă opresc și să privesc ființele acelea libere și vioaie, pînă cînd porunca „Schnell! Schnell!” a neamțului nu ne obliga să alergăm iute, pentru a evita bătaia, mă întorceam în bezna celei cu răsufierea mai largă; mi se părea că am tras în piept ceva care strecurase în mine un pic de lumină.

În romînește de SILVIU GALLU

Literatura Rezistenței în Italia

Peste 20 de ani ne despart astăzi de cel de-al doilea război mondial și de perioada luptei armate pe care partea cea mai bună a popoului italian a reușit s-o angajeze împotriva cotropitorului german și împotriva rămășițelor dictaturii fasciste. Și cu toate acestea, războiul și Rezistența — mai ales Rezistența — continuă să fie un subiect viu și vital, amintire răscumpărătoare și moment de obținere a unei conștiințe fundamentale în cultura și literatura italiană din acești ani. Există însă și în Italia persoane care tind să limiteze anvergura acestor realități din domeniul literaturii, la un fenomen episodic sau trecător. De aceea, în loc să trasez o simplă panoramă a prozei despre război și Rezistență, mi se pare mai interesant să examinez această proză în lumina obiecțiilor și criticilor aduse de către unii critici literari.

Prima obiecție e aceasta: „Proza despre război și Rezistență, luată literal, se mărginește la câteva jurnale de zi din lupta antifascistă, din deportare sau prizonierat, la câte un jurnal de război și la câte un jurnal de partizan. Ergo, e un episod circumscris și neglijabil, și întru totul asemănător, prin cele mai bune rezultate ale sale, cu ceea ce literatura a produs după celălalt război mondial”. La această obiecție răspund: e în mare parte adevărat că acest gen de proză, în expresia sa cea mai directă, se bazează pe câteva cărți care au și au ținut să aibă, încă de la nașterea lor, un caracter de documentare precisă, de mărturie nudă și crudă. Aceasta, pentru că era util și just — moment al parenezei — să se transcrie unele experiențe dureroase, care „nu trebuie uitate”, cum se spunea pe atunci, și, din fericire, se mai spune și azi. În această dorință vie de a oferi cititorilor o dovadă, un document, s-au găsit înmănuncheați laolaltă, în aceleași rînduri, atît scriitori improvizați cît și scriitori, ca să zicem așa, profesioniști: și am avut altfel, în timp, alături de cartea lui Primo Levi, *Se questo è un uomo* (Dacă și așa-i un om), pe aceea a lui Guglielmo Petroni, *Il mondo è una prigione* (Lumea e o închisoare), alături de *Sergente nella neve* (Un sergent în zăpadă) de Mario Rigoni-Stern, *Deserto della Libia* (Deșertul Libiei) de Mario Tobino, alături de *Un anno sull'altipiano* (Un an pe podiș) de Emilio Lussu și de *Si fa presto a dire fame* (Repede rostim cuvîntul foame) de Piero Caleffi, paginile de jurnal ale lui Alvaro, De Benedetti, Ginzburg și așa mai departe, pînă la recenta carte a lui Primo Levi, *La tregua* (Armistițiul) — o capodoperă în miniatură și la romanele lui Giovanni Arpino, *L'ombra sulle colline* (Umbra peste dealuri) și al lui Arrigo Benedetti, *Il passo dei Longobardi* (Trecătoarea longobarzilor), apărute mai recent. Observînd acest fenomen, cineva a tras concluzia: mai tîrziu, scriitorii improvizați au tăcut, iar cei profesioniști... s-au întors la meseria lor. Dacă lucrul ar fi atît

de simplu, într-adevăr literatura despre război și Rezistență ar fi un episod destul de circumscris, fie chiar și foarte nobil. Dar problema e ceva mai complexă. În primul rînd, aceste mărturii au lăsat indicații și impresii deosebit de puternice (să ne gîndim la impresionanta „revelație” a *Scrisorilor din închisoare* ale lui Gramsci) și au creat un val unic de sentimente în care s-au regăsit toți împreună, atît scriitorii maturi, cît și scriitorii începători, atît critici, cît și cititori fiindcă și pe cititori trebuie să-i avem în vedere. În al doilea rînd, unele din acele prime experiențe autobiografice au făcut să se afirme și să se maturizeze cîteva temperamente de noi și interesanți scriitori (citez, printre alții, pe Calvino, Fenoglio și Antonielli). Desigur, în acest autobiografism de cronică s-au epuizat mulți tineri, care, cel puțin într-un prim moment, păreau cît se poate de promițători. Dar am greși dacă, făcînd această observație, am deduce din toate acestea că tema războiului și a Rezistenței a alimentat flacăra literară numai timp de un sfert de oră. De altfel, bilanțul nu e încheiat pentru că, de exemplu, am citit de curînd două romane care au ca fundal Rezistența, și ca protagoniști — partizani și antifasciști (mă refer la două cărți modeste în ansamblul lor : *La pietra d'inciampo*, „Piatra de care te împiedici” de Oddone Beltrami — care totuși prezintă un oarecare element de interes — și *Terra d'oggi*, „Pămînt de azi”, de Lucia Tumiati). Și apoi, repet, nu trebuie să facem aici doar o strîmță problemă de conținut.

În ce privește paralela cu literatura celui alt război mondial, e de spus că și pe vremea aceea au existat mărturii și jurnale care între timp au fost uitate, precum și promisiuni de scriitori care s-au oprit la o primă și foarte pură fulgurație (ajunge în acest sens să răsfoim antologia *Tutta la guerra*, pe care Prezolini a alcătuit-o prin 1920). Care era caracteristica principală a acestor jurnale ? Simpla și abstractă asimilare a unei experiențe umane : o experiență, *umană tout court* (Gramsci a scris că „suferința comună și informă a unor vieți excepționale a determinat o relativ mai mare apropiere din partea oamenilor, înțelegă *biologic*”). Cu toate acestea, în jurnalele cîtorva dintre scriitorii tineri din celălalt război mondial exista — cel puțin la început — o atitudine anticonformistă (anticonformistă față de D'Annunzio și față de concepția supraomului) mult mai hotărîtă dacă ținem seama de cele două situații generale, decît aceea a memorialisticii de după cel de-al doilea război mondial. Mult mai hotărîtă la suprafață, dar mai puțin profundă în ce privește concepțiile despre lume. Vă amintiți cuvintele lui Serra ? „Literatura nu se schimbă. Poate să sufere cîte o întrerupere, cîte o pauză, în ordinea timpului : dar ca achiziție spirituală, ca exigență și conștiință intimă, ea rămîne la stadiul în care a adus-o munca ultimelor generații... Zadarnic așteptăm schimbări sau înnoiri din partea războiului, care reprezintă altceva : după cum zadarnic sperăm ca literații să se întoarcă schimbați, mai buni, mai inspirați, din război. Războiul poate să-i miște ca oameni, în ceea ce fiecare din ei are mai elementar și mai simplu. Dar, în rest, fiecare rămîne ceea ce era... în afară de cîte o schimbare de accent, adusă de împrejurări, sau de un plus de simplitate sau, dimpotrivă, o înrăutățire prin emfază, în afară de modificarea materială a subiectelor și ocaziilor de a scrie, totul rămîne cum a fost...” Cuvinte profetice ; sau mai bine zis, cuvinte care au fost considerate profetice și de-a dreptul normative. Da, a survenit o schimbare de accent : dar totul s-a rezolvat, cu timpul, într-o situație proastă. În forma lui lirică și sfîșietoare, jurnalul de război, *malgré lui*, și-a împrumutat propria structură sintac-

tică chiar de la groparii săi morali și istorici : proza memorialistică și proza de artă.

Dar diferențele dintre literaturile celor două războaie, firește, nu se limitează numai la atât. Înainte de toate predomină, bineînțeles, o diferență substanțială întrucât situațiile morale, politice și istorice au fost fundamental deosebite : cei de-al doilea război mondial, datorită aportului adus de antifascism și de Rezistență, a dobândit un caracter social distinct. Da, unele cărți ale celui de-al doilea război pot să semene și din punct de vedere stilistic cu cele din primul război mondial (amintesc una singură : *Diario di un soldato semplice* — (Jurnalul unui soldat simplu) — de Raul Lunardi), dar în ansamblu, cazurile de acest fel sînt foarte rare.

Să trecem acum la cea de-a doua obiecție, care se situează în prelungirea acestor considerații. „Dat fiind că jurnalele și mărturiile directe constituie anticamera prozei narative, nu constituie proză narativă propriu zisă, și dat fiind că în proză nu avem decît un reflex palid al acestor jurnale (literatură despre Rezistență, nu a Rezistenței — s-a spus), tema războiului, a antifascismului și a Rezistenței abia există sub forma unui pretext de confesiune, de satiră sau de denunțare”. Aceste ultime cuvinte le-am extras din introducerea lui Spagnoletti la antologia sa *La nuova narrativa italiana*. Dar să citim în întregime fraza lui Spagnoletti. După ce a citat *Conversazione in Sicilia* și *Le donne di Messina* de Vittorini, *Il conformista* de Moravia, *Il compagno* de Pavese și *Il Bell'Antonio* de Brancati, Spagnoletti scrie : din aceste exemple „e ușor să ne dăm seama că anii dictaturii, ai războiului, și ai Rezistenței, dau cititorului un identic semn de abstracțiune, dacă nu demonstrează de-a dreptul o halucinantă simplificare a faptelor și a lucrurilor din perioada respectivă. Uneori, ni se pare că mai degrabă decît a se reflecta niște perioade ale istoriei noastre recente, e vorba de niște momente de conștiință care cereau să fie transferate artistic în situații specifice italienilor. Dincolo de calitățile stilistice, caracterul efectiv al unor atari opere stă în dialectica morală a respectivilor autori. Dar, s-o spunem totuși, unui teoretician al realismului românesc, această plutare a experienței particulare a scriitorului deasupra realității comune tuturor, nu ar putea să dobîndească decît o valoare (fie ea și memorabilă) a unui pretext de confesiune, de satiră și de denunțare”. Spagnoletti are în parte dreptate. Un teoretician al realismului românesc, de exemplu Auerbach, nu-și găsește oglindită această propoziție a sa, inspirată din opera lui Stendhal : „Realismul modern riguros nu poate reprezenta omul decît inclus într-o realitate politică, socială și economică în continuă dezvoltare”. Dar să privim în față realitatea literară italiană. Dată fiind inadecvarea din punct de vedere al expresiei, a prozei italiene pînă la 1945 și caracterul său liricizant, moralist sau intelectualist, cum puteam să ne așteptăm din partea scriitorilor la ceva mai mult decît la cîteva „momente de conștiință” ? Ceea ce am numit „proză adevărată”, înțelegem la modul englez ca *fiction* adică reconstrucție fantastică a unei anumite realități, e adeseori foarte lentă în a se afirma. Și după războiul mondial de la '15—'18 a trebuit să așteptăm mai mulți ani pentru a avea adevăratul roman de război : de pildă, *Ritorneranno* (S-or întoarce) de Stuparich, a apărut de-a dreptul în 1941, exact la 23 de ani după terminarea conflictului. Și

Spagnoletti e de această părere ; începînd cu ultimii 15 ani, (dar încurcă puțin datele efective), notează : „cu cîteva opere de fantezie, istoria noastră dobîndește în sfîrșit o dimensiune reală”. Care ar fi aceste opere ? *All'arme sul lago* a lui Banti, *Cinque storie ferraresi* de Bassani, *La ciociara* de Moravia și *Quer pasticciaccio brutto di via Merulana* (Boacăna aia urîtă de pe strada Merulana) de Carlo Emilio Gadda. La aceste cărți aș mai adăuga — și în unele cazuri le-aș înlocui — alte cîteva opere epice, din diferite perioade. (De exemplu, *Le cronache di poveri amanti* de Pratolini, *L'entrata in guerra* de Calvino și *Fausto e Anna* sau *I vecchi compagni* de Cassola. În ceea ce privește Cronicile lui Pratolini ar fi nevoie de o discuție aparte. Cît despre povestirile lui Calvino, în ciuda autobiografismului lor ; cît despre *Fausto e Anna* de Cassola, în ciuda caracterului său încă experimental ; și cît despre *I vecchi compagni*, în ciuda puținătății narative — mi se pare că toate aceste cărți înregistrează o depășire a acelei abstracții paradigmatică (în interpretarea istoriei noastre recente) pe care Spagnoletti o semnală în special la Pavese și Vittorini.

În orice caz, repet, mi se pare că aceste opere marchează trecerea de la faza parenezei, la faza acceptării : că reprezintă adică acel stadiu în care cititorul este pus la nivelul spectatorului activ și senin, iar scriitorul la nivelul activ și senin al istoricului. Cazul *Gatopardului* — în privința atitudinii cititorilor — mi se pare simptomatic, iluminant. Nu știu cînd un fapt dobîndește sau se poate afirma că dobîndește o perspectivă istorică. Dar mi se pare sigur că fascismul, războiul și Rezistența constituie, de acum înainte, experiențe obiectivate în conștiința noastră și că prin urmare în reciearea fantastică a unei asemenea realități se poate vedea astăzi o tendință spre romanul istoric.

Cea de a treia și ultima obiecție pe care mi-am propus s-o discut este următoarea : „Întrucît proza Rezistenței este puternic legată de neorealism și întrucît neorealismul poate fi considerat astăzi o stare de spirit apusă, fiind sfîrșită moda angajamentului (*engagement*) orice discuție despre literatura Rezistenței trebuie să fie considerată depășită, și depășită chiar de o literatură care s-a întors pe făgașul ei normal, firesc și tradițional”. La această obiecție voi răspunde pe scurt, cu atît mai mult cu cît unele observații făcute de mine pînă acum conțin un răspuns implicit și la această obiecție. În cursul actualei examinări critice a neorealismului și a epocii *angajării*, au ieșit la iveală două tendințe. Prima, care scoate pe drept în relief puținătatea rezultatelor neorealiste *strictu sensu* dobîndite pînă la un anumit moment, fără să ajungă la consecința ultimă a lui Serra : „Nimic nu s-a schimbat în literatură”. Cealaltă, care reproșează o asemenea sărăcie de rezultate (care dacă ne uităm bine, într-o interpretare mai severă și ortodoxă, se numără pe degetele unei mîini și se rezumă la cîteva cărți apărute înainte de 1948 și la cîteva roade discutabile ale unor „Gettoni” (Jetoane, colecția condusă de Vittorini), prefigurînd nu știu ce literatură apocaliptică și utilitaristică care n-au existat niciodată și pe care nu le dorea nici o persoană inteligentă. Din toate acestea, împreună cu Serra, se deduce că din fericire, n-a existat decît cîte o „schimbare de accent” sau o ușoară „schimbare materială a subiectelor” după care putem să ne întoarcem liniștiți la molcomele ape ale literaturii memorialistice de dinainte de război sau, eventual, la obișnuita atmosferă arcadică. În

ceea ce mă privește, împărtășesc părerea lui Niccolò Gallo care scria încă în 1950 : „Războiul și Rezistența n-au dat loc în Italia, ca în alte țări, la o literatură propriu-zisă engagée. Intensitatea evenimentelor, pe lângă inactualitatea limbajului nostru literar, i-au împiedicat dezvoltarea”. Mai împărtășesc, de asemenea, părerea recent exprimată de către Angelo Romanò, care a scris : „O nesănătoasă lipsă de proporție între forța impulsurilor ideologice, pe de o parte, și slăbiciunea aparatului literar întrebuițat în elaborarea lor formală, pe de altă parte, exprimă caracterele specifice ale neorealismului și explică șubrezenia instituțiilor generate de neorealism, nesiguranța lui stilistică, ezitarea între limba literară și dialect, între interpretarea istoristă și fidelitatea documentară ce caracterizează poezia sa”. Totuși, trebuie să fim atenți să nu străbatem drumul opus pentru că, adaugă el, „literatura care nu se hrănește din conținuturile elaborate de cultură sfârșește în mod fatal prin a se restrînge la menținerea unei forme fără nici o legătură cu realitatea” și mai adaug eu, însăși sacrosanta și relativă sa „autonomie” trebuie să se întemeieze pe o civilizație literară, adică pe o serioasă dezbateră culturală și teoretică.

În concluzie, mi se pare că s-ar face o greșală banal conținutistă — mai gravă după părerea mea decât însăși involuția antirealistă — dacă ne-am gândi că literatura legată de un limpede concept istorist și de o variată, dar trăinică, viziune a realității italiene s-ar fi terminat cu epoca „engagement-ului”, a așa numitei literaturi angajate, sau a literaturii Rezistenței în faza sa parenetică.

Articol în exclusivitate pentru

Secolul20

În toiul luptei

La 1 martie 1941, guvernul fascist al țării noastre a încheiat pactul cu agresorii hitleriști. El a lăsat armatele hitleriste să treacă pe teritoriul bulgar și a îndreptat diviziile noastre spre granițele turcești și grecești. Partidul organiza cu dârzenie rezistența poporului bulgar împotriva războiului. Ca rezultat al activității desfășurate de comuniști în armată, printre soldații mobilizați la granița turcească au început frământări. Citeva unități militare precum și regimentele din Jamlosk și Sliven, au părăsit pozițiile. Soldații cereau să se întoarcă acasă și protestau împotriva amestecului Bulgariei în război ca și a alianței cu Germania. Drept consecință clica guvernamentală fascistă a reformat citeva unități și a întărit teroarea în armată.

Vapțarov a primit și el ordin de mobilizare, dar partidul i-a cerut să facă tot ce-i stă în putință ca să scape pentru că urmau să i se încredințeze alte sarcini. Cu ajutorul unor prieteni și tovarăși el a reușit să anuleze ordinul de mobilizare.

Între timp, arestările și internările în lagăre începuseră să ia caracter de masă. Multe ziare și reviste progresiste au fost suspendate, au fost dizolvate asociația bulgaro-sovietică și alte organizații de masă

În atmosfera de teroare groaznică, în care trăia țara, în fața partidului comunist bulgar se puneau probleme de însemnată istorică. El trebuia să ferească cadrele sale de loviturile puternice ale fascismului, să izoleze tineretul de influența educației fasciste și în același timp să ducă o luptă pe viață și pe moarte împotriva dușmanului. Vapțarov activa în acest timp în organizațiile de tineret, și mai ales în rândurile tinerilor scriitori, străduindu-se să împiedice înrolarea lor sub steagul „noii” culturi.

Într-o seară ne-am dus într-o cafenea frecventată de multe talente recunoscute și nerecunoscute. Se vorbea mult despre artă. Tinerii își exprimau indignarea față de invențiile murdare ale presei fasciste și se revoltau deschis împotriva criticii literare reacționare. Unii scoteau din buzunar o foaie mototolită și începeau să-și citească noile creații. Când m-am întors acasă, l-am întrebat pe Coliu ce părere are despre acești tineri.

După o clipă de tăcere, el mi-a răspuns:

— Dacă ți privești superficial, bineînțeles că n-au cum să-ți placă. Sint înainte de toate copiii unor mici burghezi, care se zbat în întu-

nericul apăsător al fascismului, simt că se înăbușe în atmosfera de decădere morală și se duc la circiumă ca să găsească o licărire de bucurie. Nu sînt fasciști, — dimpotrivă, au inimile curate și visează o lume nouă. Dar nu sînt pe deplin lămuriți. Mulți dintre ei cunosc bine literatura sovietică, sînt oameni cu adevărat talentați, dar nu se pot dezvolta pentru că sînt încătușați de influența artei decadente burgheze. Partidul are convingerea că cei mai cinstiți și mai talentați dintre acești tineri trebuie atrași și aduși sub înfrîurirea scriitorilor comuniști.

Într-o zi a venit la noi Emil Șekergiiski și a stat de vorbă îndelung cu Vapțarov. După ce a plecat, Coliu mi-a spus că au primit sarcina din partea Comitetului Central al Partidului să scoată o revistă literară care să grupeze în jurul ei pe toți tinerii scriitori. Bineînțeles că în condițiile existente, nici nu se punea problema de a cere autorizația pentru editarea unui nou ziar. Trebuiau căutate alte modalități. În cele din urmă s-a căzut de acord să fie preluată o revistă literară, cam obscură, au reușit să-l convingă pe proprietarul ei să le-o cedeze și s-a format un colegiu redacțional avînd în frunte pe Z. P. Tîrnin, pseudonimul lui Nikola Vapțarov.

În înfățișarea ei schimbată, revista conținea material artistic foarte variat și era un săptămînal interesant pentru artă, critică și cultură. Revista *Critica literară* apărea cu regularitate în fiecare săptămînă și avea drept colaboratori pe Tvetan Spasov, Vasil Vodeniciarski, Ivan Burin, Pavel Vejnov, Bogomil Rainov, Bojidar Bojilov, Nikolai Staikov, Veselin Hancev, Anton Popov, Anghel Todorov și mulți alți antifasciști. Apariția ziarului întîmpina multe greutăți. Cenzura respingea mereu multe materiale. Articolele trebuiau înlocuite adeseori, scrise din nou. Numărul consacrat aniversării lui Hristo Botev, a fost de mai multe ori respins de cenzură. Redacția întîmpina și dificultăți materiale. La un moment dat ziarul a fost în primejdie să nu apară din cauza lipsei de mijloace bănești. Colegiul de redacție s-a zbatut vreo două zile și pînă la urmă chestiunea a fost rezolvată. Coliu a luat o parte din banii destinați pentru gospodăria noastră, iar restul l-a găsit Emil Șekergiiski. În afară de munca redacțională generală, Vapțarov avea în grija sa în mod deosebit rubrica „Observatorul”, adică revista vieții culturale și social-politice...

Curînd Coliu a părăsit redacția sub imperiul unor evenimente neprevăzute. Era la sfîrșitul lui mai 1941. Coliu de abia se refăcuse după gripa pe care o avusese. Stătea în pat în fața ferestrei deschise, sorbind cu sete aerul proaspăt și bucurîndu-se de razele soarelui.

— Boika, dă-mi agenda și stiloul — zise el. Vreau să scriu ceva. Te rog, lasă-mă singur.

După cîteva clipe, m-a chemat și mi-a citit poezia *Primăvara...*

Pe cînd vorbeam despre poezie, soneria din coridor sună prelung și ascuțit. Am deschis ușa. În odaie au intrat doi inși: un civil și un polițist.

— Cine ești ? întrebă brusc civilul, care se vedea că este agent al poliției.

I-am spus numele meu.

— Unde este soțul tău Nikola Vapțarov ? Și fără să aștepte răspunsul, intră repede în cameră.

— Eu sînt ! răspunse Coliu. — Ce doriți ?

Agentul scoase o hîrtie și zise :

— Am ordin să te arestez !

— De ce ? întrebă calm Coliu.

— Asta am să-ți spun pe urmă, după ce mă vei urma — răspunse ironic necunoscutul.

Timp de aproape trei săptămîni, Coliu a fost plimbat pe la diferite comandamente, urmele i se pierdeau zile întregi. În sfîrșit, am primit o scrisoare în care îmi spunea că are domiciliu forțat în comuna Godeci. Peste cîtva timp mi-a scris, că a obținut de la poliție încuviințarea să mă duc să-l văd.

Din prima clipă în care ne-am revăzut, m-au uimit fața lui palidă și spatele încovoiat. La întrebarea dacă a fost bătut, Coliu a răspuns evaziv, deși pe spatele lui am observat pete albastre.

Vapțarov îmi spuse :

— Omul suportă totul : bătaia, lipsa de hrană, de aer. Aș putea răbda și lipsa de libertate, dacă n-ar fi purtarea prin care vor să nimicească din prima zi tot ce este omenesc în tine și să te transforme într-un obiect fără suflet. Este lucrul cel mai greu de suportat. Semez la poliție de trei ori pe zi. La restaurant stau singur, schimb cîte un cuvînt doar cu cei veniți întîmplător. La bărbier, la fel. Oamenilor le este frică să stea de vorbă cu mine ca să nu dea de bănuț. După chipurile multora, înțeleg că mă compătimește, unii chiar mă salută pe furiș, probabil că sînt antifasciști. Cred că era mai bine să fi rămas la închisoare. Acolo, cel puțin, puteam comunica prin ciocănituri în pereți...

În dimineața zilei de 22 iunie 1941, Coliu s-a deșteptat tirziu. Era o zi însorită... — părea că toate grijile rămăseseră undeva departe. După ce am luat dejunul ne-am dus să ne scîldăm, la pîrîiașul din apropiere. La prînz, pe cînd ne înapoiam, am auzit la radio anunțîndu-se că Germania a declarat război Uniunii Sovietice.

Totul se schimbaseră într-o clipă. Soarele lumina altfel, oamenii se schimbaseră și ei. Stăteau cu capetele aplecate și apoi porneau unul cîte unul în tăcere spre casele lor.

Vapțarov urmărea cu durere evenimentele de pe frontul de răsărit. În fiecare zi aștepta cu nerăbdare în stația de autobuze ziarele, pe care le răsfoia repede cu speranța că va citi undeva, printre rînduri, că s-a produs un reviriment în situația de pe front.

— Sînt convins că hitleriștii vor fi opriți — afirma el, cu tărie...

La începutul lunii septembrie 1941, Coliu s-a reîntors pe neașteptate acasă.

Lupta se ascuțea, pe zi ce trece devenea tot mai crudă. Areștările antifasciștilor deveneau un fapt divers. Oamenii erau ridicați din stradă, se întocmeau procese de dare în judecată, polițiștii întindeau curse.

După declararea războiului dintre Uniunea Sovietică și Germania, Biroul politic al Partidului a început să îndemne poporul bulgar să pornească lupta cu arma în mînă împotriva ocupanților hitleriști și agenților lor bulgari. Pentru conducerea mișcării de partizani, s-a creat o secție specială militară pe lingă Comitetul Central al Partidului, din care mai tirziu s-a format marele stat major al armatei populare de eliberare. Vapțarov a primit însărcinarea să lucreze în această secție. Ziua întreagă alerga de la un capăt la altul al orașului, vesel și convins că revoluția nu va întîrzia. Numai ochii îi erau schimbați — priveau mai sever și mai liniștiți.

Au sosit noi zile de încordare și de luptă. Din provincie au început să soscască știri despre efectuarea unor sabotaje și diversiuni. La Ruse au fost incendiate câteva cisterne cu benzină destinate armatei germane de ocupație. Au fost aruncate în aer cisterne la Varna, precum și arsenalul militar din Kazanlık. La Vidin a ars un tren care transporta materiale de război, la Sofia a fost incendiat depozitul cu cojoace, pregătite pentru armatele germane de pe frontul din răsărit. Numeroase incendii s-au produs și în alte părți.

În seara zilei când a fost din nou arestat, Coliu s-a înapoiat tirziu acasă, obosit și îngrijorat. După ce am luat masa, am vorbit timp îndelungat despre munca lui ilegală. Poliția făcea mereu noi și noi arestări, puteam să ne așteptăm la orice.

Atît eu cît și alți oameni apropiați îi spuneam deseori că trebuie să se ferească, că va fi mai de folos partidului dacă va lucra numai ca scriitor. În același sens i-am vorbit și eu în seara aceea. Dar el căuta să mă liniștească, spunîndu-mi că oamenii cu care lucrează sînt oameni de nădejde și că în cazul cînd vor fi arestați, nu au să-l trădeze. În afară de aceasta, poliția n-ar putea găsi la noi nici o dovadă materială împotriva lui. Coliu vorbea așa numai ca să mă liniștească. Dar în jugul fascist. Ceea ce nu-l împiedica să-mi replice:

— Toți o țineți morțiș „Ferește-te, ferește-te”. Dacă toți se vor feri, atunci cine va mai munci? Orice viață omenească este scumpă. Oare puțini oameni valoroși au pierit în timpul Revoluției din Octombrie? Și s-au găsit alții care să le ia locul. Oare crezi tu, că eu nu vreau să văd victoria noastră? Numai tu poți să-ți dai seama cît aș vrea să trăiesc! Moartea este ceva potrivnic firii mele!

Pe la ora patru, Coliu mă deșteptă:

— Boika, se aude soneria! Cine poate să fie? Nu cumva e poliția? Ai ceva compromițător la tine? Să distrugem!

— Nu, nu am!

Am deschis ușa și am înghețat: erau cîteva agenți secreți și doi sergenți cu pistol în mînă. M-au împins la o parte și au dat buzna în casă. Doi agenți se năpustiră asupra lui Coliu, îl prinseră de mîini și îl legară zdravăn.

A doua zi am fost chemată la interogator. M-au întrebat, care sînt oamenii care au venit la noi. Am indicat numele cîtorva familii care nu aveau nimic comun cu partidul. Timp de două ore am fost supusă unui interogatoriu înverșunat, dar după ce au văzut că nu pot afla nimic important, m-au dus în altă încăpere, mi-au spus să mă uit la o serie de fotografii și să-mi reamintesc care dintre acești oameni au venit în casa noastră. Abia am reușit să mă stăpînesc: privirea mi se opri asupra lui Tvetko Radoinov. Era limpede: una din acțiunile proiectate dăduse greș. Le-am răspuns că din acești oameni nu cunosc pe nimeni. Iar cînd mi-au arătat fotografia lui Radoinov, le-am replicat că oamenii în vîrstă nu veneau la soțul meu.

După cîteva clipe în cameră a fost adus și Coliu, sprijinit de doi agenți. Fața îi era de o paloare ca de mort, abia se ținea pe picioare. Am pornit spre el, dar un polițist m-a îmbrîncit și s-a răstît la mine. Polițiștii voiau să obțină de la Coliu o recunoaștere a participării mele la munca ilegală, dar el a declarat:

— Soția mea nu se interesa de oamenii care mă căutau. Eu sînt poet, am fost redactor de ziar, mă căutau cele mai diferite persoane. Oare poate ea să-și amintească de toți? În afară de aceasta în ultimele luni era însărcinată, a fost un timp internată la spital și nici nu avea posibilitatea fizică de a se interesa și afla cine mă căuta, unde umblu și ce fac. Dacă voi vreți să-i atribuiți învinuiri neexistente, e treaba voastră.

Într-o zi la închisoare l-am întrebat pe Coliu dacă l-au chinuit:

— Torturile m-au făcut să pierd noțiunea timpului — mi-a răspuns el. — Ba mă chinuiam, ba mă lăsau să-mi revin, ca să începă din nou. Bătaia grea și stringerea cu cercul electric le puteam suporta, dar chinul cel mai teribil era spînzuratul cu capul în jos. De trei ori am fost supus unor astfel de chinuri și simțeam că nu mai am putere să rezist. Vroiam să mă sinucid, dar nu aveam cu ce. Întîmplător am găsit în colțul celulei o bucatică de lemn de carpen, am luat-o și am vîrît-o în vena mîinii. Singele a țîșnit, a început să curgă, iar eu mă simțeam furat de-o stare de fericire... Mi-am reamintit de întreaga mea viață, îmi era dor de soare, de lumină și-mi părea rău că făcusem prea puțin pentru eliberarea Patriei. Repetam însă cu mîndrie în sinea mea: inamicul va fi zdrobit — victoria va fi a noastră! În momentul acesta cheia ușii trosni, înăuntru intrară cîțiva polițai. După puțin a venit și medicul, care a oprit singele și a pansat rana. Și din nou începu frîngerea oaselor, smulgerea părului, mirosul de carne arsă...

BORIS VAPȚAROV

Amintiri despre fratele și tovarășul de luptă

Nikola Vapțarov era un propagandist înflăcărat al ideilor comuniste. Sincer, bun, drept, el găsea totdeauna calea, ce-i deschidea sufletul oamenilor. Oamenii aveau încredere în el.

Simplitatea, spunea Lenin, este cea mai frumoasă podoabă a revoluționarului. Nikola nu se considera cu nimic superior altora.

Nikola era om cu temperament înflăcărat. Vorbea cu căldură, gesticulînd și înfierbîntîndu-se. Vocea lui sonoră se auzea pînă departe.

Cînd aveau loc discuții aprinse în casa noastră din Bansa, vecinii ziceau: „La Vapțarovii e iarăși ceartă”. Conversațiile însuflețite, discuțiile în contradictoriu îl făceau să se înflăcăreze, cînd era vorba însă de o opoziție de învins, el devenea calm.

În ultima noapte, înainte de a fi fost arestați, ne-a vizitat un vechi coleg de școală al lui Nikola. Acest om nu împărtășea vederile politice ale lui Vapțarov. S-a pornit o discuție îndelungată și inflăcărată. La sfârșitul discuției oaspetele i-a spus, „comuniștii sînt fanatici, intransigenți în vederile lor”. Vapțarov l-a țintuit cîteva clipe cu ochii, apoi i-a spus indignat: „Dar cum ar putea fi altfel? Oare putem vorbi liniștiți, putem să nu apărăm cauza noastră justă, cînd din fiecare colț dușmanii trag cu arma asupra noastră, cînd mii de luptători ai armatei roșii mor în fiecare oră, apărînd și patria lor și progresul omenirii?! Acum lupta se duce cu toate mijloacele!”

Și astăzi oamenii care l-au cunoscut mai discută încă dacă puterea de atracție și înfrîurire a lui Vapțarov se datora caracterului lui sau forței sale poetice. De fapt, amîndurora. În modestia sa neprefăcută el nu a prețuit niciodată la justă valoare propriile sale poezii. Pe tonul glumeț ce-i era caracteristic, zicea: „Nu, bineînțeles nu sînt poet, totuși pot să fiu cel mai bun poet printre fochiști și cel mai bun fochist printre poeți”.

Un moment de mare bucurie i-a prilejuit atenția pe care i-au arătat-o muncitorii tipografi, care-i tipăreau cartea *Cîntece de motor*. La început lucrătorii nu și-au dat seama ce text culeg. La sfârșit însă, au „observat” ce conțineau poeziile, s-au adunat la sfat și au hotărît să-i exprime autorului laude și mulțumiri. Cînd Nikola a trecut pe la tipografie, un muncitor, arătîndu-i lucrarea l-a întrebat: „Dumnea-voastră sinteți autorul acestei cărți?”

— Da, eu sînt — zise Nikola puțin neliniștit, ce s-a întîmplat?

— Noi, tipografii, vă rugăm să rămîneți și după ce va pleca proprietarul, să stăm puțin de vorbă.

Vapțarov aștepta cu emoție sentința clasei muncitoare.

— Noi n-am mai tipărit pînă acum o carte ca aceasta, — i-a spus un muncitor — e cartea noastră, scrisă pentru noi, vă rugăm ca niște prieteni ca primele exemplare să ni le dați nouă cu autograf.

Vapțarov a fost adînc mișcat de această întîmplare, pe care o povestea întotdeauna cu multă emoție.

Nikola era muncitor, multă vreme a fost fochist. Arunca în cuptorul locomotivei cărbuni și deseori se întîmpla să lucreze cîte șaisprezece pînă la douăzeci de ore pe zi. Pentru a scrie, fura din somnul său, în adevăratul sens al cuvîntului. Deseori se întoarcea acasă cu pîrul plin de uleiul mașinii, de praf de cărbuni, de funingine și de fum.

Cînd lupta împotriva fascismului a intrat în faza sa cea mai ascuțită, Vapțarov însuflețit de lupta revoluționară, a neglijat scrisul. Avea obiceiul să spună că atunci cînd tunurile au cuvîntul, muzele trebuie să tacă. Ideea și-a exprimat-o și în cunoscuta poezie *Nu, acum nu e vreme pentru poezii*.

Ultima oară l-am văzut pe Nikola în timpul procesului. În sala tribunalului ne-au așezat cu spatele la acuzați, ca să nu comunicăm. Eu am întors capul și-am căutat privirea fratelui meu. Am întîlnit-o. Parcă nu era el, ci numai umbra lui. Era ca un schelet pe care ai fi întins o piele străvezie. Dar numai corpul a fost zdrobit. Spiritul trăia, neînfricat. Ochii priveau inflăcărați, cu aceeași omenie dintotdeauna. Și, cu toată amenințarea apropiatei morți, el a găsit puterea să-mi suridă cald, cu încredere în apropiata victorie, așa cum suridea totdeauna în timpul vieții sale!

Trei eseuri

„Modest, Bálint György se numește pe sine publicist, deși el este poet” — scria pe bună dreptate despre scriitorul maghiar poetul Radnóti Miklós.

Născut în 1906 și mort în 1943, Bálint, într-o viață atât de scurtă, a izbutit să se manifeste în scrierile sale ca un autentic cărturar, de o etică umană desăvârșită, înzestrat cu o uimitoare elasticitate de gândire; liric și ironic totodată, prin spiritul său, ne face să ne gândim la un Montaigne modern, aruncat în plină eră fascistă, jertfă absurdă războiului.

Acest scriitor sincer și plin de modestie, la fel ca și Fučík în Cehoslovacia, își concentrează talentul său original și cultivat în pagini demascatoare, care atrag atenția asupra pericolului ce pîndește omenirea și asupra răspunderii ce revine oricărui militant pe tărîmul artei.

Această atitudine se așează clar și convingător în volumele *Chețari*, *cărți*, *cerșetori*, *Lauda animalelor*, *Prin Spania*, *Adio, rațiune!* și altele, apărute între 1936 și 1942, care exprimă o revoltă conștientă, o indignare permanentă a rațiunii față de absurdul terorismului fascist.

Făcînd parte dintr-un detașament de pedeapsă, moare cu doi ani înainte de sfîrșitul războiului, într-un sat din Ucraina, lăsînd o moștenire literară prețioasă și plină de adînci semnificații. Eseurile și articolele sale au sunat în anii demenței fasciste dezlănțuite ca un protest eroic și discret al poetului față de realitățile brutale.

Eseurile pe care le publicăm mai jos sînt extrase din volumul *Paznicul turnului* privește înapoi („A toronyör miszapillant”), apărut la Budapesta.

...NUMAI FIGURANȚII RĂMÎN ÎN VIAȚĂ

Chestiunea personală a murit liniștit, fără stridență, în vuietele tot mai puternice ale lumii. Nici nu-i putem stabili precis data morții: cînd și-au adus aminte și au început s-o caute, ea nu mai era nicăieri. Wilde spunea odată că un gentleman adevărat nu se amestecă nici odată în propriile sale chestiuni personale. Lumea, în marea ei majoritate, e compusă din asemenea gentlemen. Această stare de lucruri se răspîndește cu iuteala molimei.

Sînt trei ani de cînd spaniolii nu mai au chestiuni personale. Chinezii și japonezii — de cel puțin doi ani, iar ceilalți își pierd rînd pe

rînd, cu repeziciune, acel lucru care, în general, este numit viață particulară.

Probleme și gânduri chinuitoare, pe care fiecare în parte le poartă — povară — în spinare, există firește și acum, ba mai mult, greutatea lor sporește. Acestea, însă, nu sînt chestiuni personale. Orice individ, în toate vremurile, a trăit o viață dublă, a avut chestiuni personale și probleme comune cu ceilalți. Cîndva, primele erau în majoritate: omul de rînd, așa numitul „the man of the street”, doar foarte rar, cu prilejuri solemne, ducea o viață publică. Bineînțeles că, în ultimă instanță, și atunci, chestiunile lui personale depindeau de viața publică, în cele din urmă soarta indivizilor fiind hotărîtă întotdeauna de cele petrecute în cabinetele Ministerelor de Externe sau în birourile directoriale ale Societăților gigantice. Această influență, însă, a fost surdă, îndepărtată, abia perceptibilă. Cei mai mulți dintre ei habar n-aveau despre asta și dacă cineva le-ar fi atras atenția nici nu le-ar fi venit să creadă. Viața lor era umplută de chestiuni personale: probleme strict private care, aparent, n-aveau nimic comun cu cele publice. Iar cele mai fatale chestiuni personale poate că, într-adevăr, nu erau legate de viața publică: rădăcinile lor se hrăneau din seva individualității, din universul profund al trupului și sufletului, din haosul tainic al hormonilor și al instinctelor.

Așa a fost în timpurile așa zise normale. Astăzi, nu mai există chestiune personală, nemaexistînd nici omul privat. Ca un soi de adaus izbutit la *Doctorul fără voie* al lui Molière, lumea e plină azi de bolnavi fără voie: milioanele de oameni particulari care, într-un fel, s-au contaminat de viața publică impusă. Nu mai există „cazuri individuale” — dacă doi oameni discută, în cea mai mare intimitate, problemele care le stau pe suflet și le apasă viața, în momentul acela — pot să fie liniștiți: mai în toate locșoarele tihnite ale Europei se cîntă, aproape, cuvînt cu cuvînt, aceeași placă. Majoritatea europenilor de rînd, vorbind de problemele lor, pomenesc aceleași nume de faimă mondială și aceleași fapte istorice. Cazuri particulare autentice începe să pară absurde: vestea unei sinucideri provocate de pricini vădit personale, sau a unei călătorii peste ocean e primită cu clătînări de cap neîncrezătoare.

Dacă a murit pe veci chestiunea personală, ori azi-mîine o să învie, aceasta-i o întrebare al cărei răspuns nu-i deloc ușor. Deocamdată, atît am aflat: că a dispărut fără urmă, întocmai ca un alt fenomen binecunoscut al epocilor „normale” — plictiseala. Acum, nimeni nu duce o viață particulară. Poate că, odată, chestiunea personală va reveni. Sînt multe semne care arată că ea nu e cu adevărat moartă. Există frînturi de clipe cînd, din spatele unui jurnal, de pe hartă sau din mersul trenurilor, țîșnește malițioasă și bănuitoare, privirea ei. Nepusă la punct, neîncheiată, se pitește undeva, între două cuvinte azvîrlite sau două gesturi. Poate că generația noastră n-o să mai apuce clipa reînvierii ei, poate, chiar foarte probabil, că cel care nu și-a rezolvat chestiunile sale personale, n-o s-o mai facă niciodată în viața asta. Parc-se că posibilitățile au fost pierdute: și pe cărările solitare ale sufletului duduie roțile istoriei, strivind pînă la nerecunoaștere totul. Trăim cu toții o viață publică — unii într-o voluptate sălbatecă, unii într-o durere ce urlă, unii într-o nesiguranță beată. Fiecare individ din marea masă trăiește această viață fără să aibă în ea nici cel mai mic cuvînt. Fiecare individ are un rol public, mai

bine zis, face figurație în viața publică. Deși în acest rol, n-o să poată culege niciodată succese, are totuși, de înfruntat aceleași greutăți ca și protagoniștii. Figurantul cel mai mărunț e nevoit să-l urmeze pe Hamlet: la fel cu el să fie chinuit de problema „a fi sau a nu fi”, trebuind să răspundă personal, la fel cu el, pentru lumea clintită din axele sale. Și cu asta, comparația cu Hamlet s-a terminat. După cum se știe, la sfârșitul binecunoscutei tragedii, aproape numai figuranții rămân în viață. Figuranții tragediei de astăzi, însă, au mai puține șanse.

1939

PAZNICUL TURNULUI PRIVEȘTE ÎNAPOI

E greu de citit cînd realitatea, cu o nemaiîntîlnită forță, ți se lasă pe conștiință. E greu să te scufunzi în filozofia și explicațiile vieții cînd faptele crude, cu o necruțătoare energie, se năpustesc asupra gîndurilor tale. Atunci, omul nu citește în sensul adevărat al cuvîntului, cel mult frunzărește, parcurgînd ici-colo cite un text străvechi și veșnic, doar pentru a se încredința că au mai rămas la locurile lor acele fraze care, de la începutul începuturilor, au ținut de peisajul nostru lăuntric cum țin podurile și cupolele de cel exterior. Această capricioasă spicuire e ca un schimb îngrijorant de gărzi în istoria literaturii: răsfoim pe Vörösmarty¹⁾ cu o tainică teamă că, în locul *Meditației în bibliotecă*, vom găsi eventual niște texte de manifeste actuale.

Ieri, mi-am aruncat ochii, între două comunicate de război, pe cel mai sigur text german din toate vremurile: *Faust*, și anume scena V din partea a doua, scenă care încununează nu numai această operă, dar și întreaga creație a lui Goethe. „*Auch hier geschieht was längst geschah*” — am citit în fruntea unei pagini mefistofelice frază care mă liniștește: nimic nu e nou sub soare. După asta, scena se schimbă și Lynceus, paznicul turnului, rămîne la postul lui în noapte. A văzut foarte multe lucruri de la înălțimea asta, în general a văzut totul. Și totuși, n-a simțit nici dezamăgire, nici greață, ci a socotit că ochii lui sînt norocoși pentru că pot vedea, contemplația fiind un izvor de bucurie profund și adevărat, pe care numai Goethe și grecii au știut s-o prețuiască cum se cuvine.

*Zum Sehen geboren,
Zum Schauen bestellt,
Dem Thurme geschworen,
Gefällt mir die Welt.*

spunea păzitorul turnului în noapte, în noaptea faustiană și europeană. E născut ca să vadă, predestinat să contemple, a depus jurămîntul față de turn, iar lumea i s-a părut frumoasă cînd s-a uitat îndărăt spre trecut. Cugetînd asupra trăirilor lor, paznicii turnurilor europene cu aceste simțăminte așteaptă noaptea pe înălțimile lor mai

¹⁾ Poet clasic maghiar din secolul XIX, care a scris printre altele celebra poezie *Meditație în bibliotecă*

mici sau mai mari. Cel care e născut să vadă, cel care e predestinat să contemple, cel legat prin jurământ de turnul său, n-are dreptul să se vaite. Intr-adevăr, lumea, cu toate crizele și toate spaimele ei laolaltă, a fost frumoasă. A fost frumoasă într-un sens mai înalt, așa putea spune în sensul paznicului de turn, deoarece, din acest unghi e frumos tot ce-i adevărat, tot ce trăiește, mișcă și poate fi cuprins cu ochii. Ordinea și dezordinea bogată a lumii, milioanele de fețe ale realității, posibilitățile neverosimil de multe, ale bucuriilor și suferințelor: — toate acestea sînt frumoase dacă le privim din turn. Bineînțeles, nimeni n-are norocul lui Lynceus, paznicul turnului, nimeni altul nu poate privi întotdeauna universul din turn. Dar dacă ne aflăm jos, în uriașa învălmășeală de aici și aparent, ne pierdem în viață, în străfundul sufletului nostru trebuie să ne păzim fiecare în parte turnul, străduindu-ne că găsim clipele vaste ale privirii atotcuprinzătoare de pasăre. Mai ales, cei creați ca să contemple și juruiți turnului. Și dacă am izbutit să-i rămînem credincioși, atunci într-adevăr totul a fost frumos. A fost frumos ce-am văzut și-au fost frumoase și cele la care am fost părtași. Lumea întreagă a fost frumoasă: și frescele lui Giotto din Santa Croce de la Florența, și cîntecul poporului marsiliez la 14 iulie, și stîncile tăcute ale fiordului Hardanger, într-o noapte sîdefată de vară, și tocmeala gălăgioasă a muncitoarelor spaniole în băcăniile Valenciei, și curătenia sterilă a Hamburgului, și murdăria haotică a Patrasului, și plimbările pe colinele din Buda, și gîndurile nutrite în locuințele din Pesta, și vocea lui Moissi pe scenă și a flașneteii în curte, și reveria pe marginea sonetului, și revolta împotriva nedreptăților, și meditația în fața unui pahar de vin, și angajamentul de luptă pentru un tabel de statistică, și ceaiul sorbit într-o circumă londoneză printre docheri, și mărșăluirea pe drumurile țării printre țărani maghiari, împărțind cu ei același ulcior de apă, și privirea pironită pe rațele exotice de pe lacul parcului St. James, și atenția încordată asupra radiogramelor politice, și întîrzierea în doi pe o bancă de vară, și privegherea de unul singur sub ploile toamnei. Toate acestea au fost frumoase, după cum frumoase au fost criza și revoltele, cărora le-am fost martor; frumoase tragediile de pe scenă și din Parlamente, frumoase bibliotecile și fabricile, frescele și afișele. Totul a fost frumos pentru că a avut viață, iar noi am văzut totul, pentru că, simultan, ne-am aflat și jos în vulg, și sus în turn, pentru că am rămas credincioși jurămintului, pentru că am privit, am văzut și am raportat. A fost frumos totul și n-avem nimic de regretat. E și acum frumos că putem scoate din raft pe Goethe și ceilalți și că textele mari se află la o întindere de mînă. Să nu regretăm nimic din ce a fost pînă acum și să nu ne pară dintru început rău de ce-o să fie. Poate că n-o să avem niciodată turnuri, dar ceea ce am văzut nu ne poate fi smuls din conștiință cu niciun chip.

1939

CASTANELE DIN PIAȚĂ

În ultima vreme, adeseori îmi vine în minte o unică și sfredelitoare amintire, legată de vechiul război mondial și, de fiecare dată, deși la o distanță de douăzeci și ceva de ani, sînt cuprins de rușine și de sentimentul neputinței. Simțim aceasta atunci cînd un sentiment vechi e

Încă prezent și foarte aproape de noi în geografia sufletului și, totuși, atât de nesfârșit de departe că nu-l mai putem schimba, nu-l mai putem îndrepta și, așa cum s-a întâmplat în respectiva clipă decisivă, trebuie să-l suportăm și să-l purtăm toată viața. S-a întâmplat în piața unde mă jucam adeseori după-amiezele. Piața, mai bine zis parcul, cu perspectivele ei verzi și cu potecile ei romantice și întorto-chiate, forma o lume aparte. Războiul vuia undeva într-o depărtare ireală și zgomotul lui nu se prea auzea pînă în parc, cel puțin, pentru acustica mea elementară, nu era perceptibil. Bineînțeles, știam că e război, auzisem, ba mai mult, citisem știri de război, mă uitasem cu o condoleanță curioasă la soldații răniți și, din cînd în cînd, stătusem la rînd la băcănia din colț. Toate astea însă fuseseră ceva îndepărtat și teoretic, războiul nedevenind încă pentru mine o experiență personală pînă la ziua aceea de început de toamnă.

Vremea începuse să fie răcoroasă. Pe pietrișul potecilor zăceau castane căzute din copaci. Piața era aproape pustie. Mă jucam singur, fără gînduri și frămîntări, alene și nițel cam distrat. Nu departe, într-un strat de flori roboteau niște prizonieri ruși, și capul lor acoperit de chipiuri era aplecat cu smerenie spre pămînt. Culegeam castanele netede și strălucitoare din iarbă, scoțîndu-le din învelișul lor de arici, și-mi umpleam buzunarele. Pe urmă, plictisindu-mă de asta, am început să azvîrlu fructele rotunde și tari. Le aruncam spre copaci foarte îndepărtați și spre păsări de neatins, fără a ochi, în joacă, nu pentru a nimeri o anumită țintă, ci de dragul mișcării ca atare. Uitaseam cu desăvîrșire că în parc, se află și oameni, amintindu-mi doar în clipa cînd una din castane nimeri cu toată puterea în capul unui prizonier. Înmelnisem pe poteca presărată cu pietriș. Omul își duse a durere mîna la cap, se îndreptă din șale, se întoarse și, cu mihnire, se uită la mine. Poate că privirea lui nici nu exprima tristețe, ci numai suferință. N-are a face, cu n-o s-o uit niciodată. Fața mi se îmbujorase de rușine; știam că el crede că o făcusem dinadins, că am profitat de prilej ca, fără să risc nimic, să-l lovesc comod pe dușmanul prizonier. Cu obrazul aprins, m-am uitat înapoi: era departe de mine, nu-i cunoșteam limba și nu exista nici o posibilitate să-i explic ce s-a întîmplat.

Ambianța somnolentă și nepăsătoare din parcul înfundat în toamnă, dispăruse: chinuit și matur deodată, stăteam față în față cu prizonierul și atunci am simțit prima oară în viața mea că sînt răspunzător ce ceva. Îmi cunoșteam inocența intențiilor și știam că sînt nevinovat, dar știam și că asta nu contează și că răspund pentru ceva ce n-am vrut. Și în sfîrșit, știam că nu pot alunga neînțelegerea, pentru că neînțelegerile hotărîtoare sînt mai întotdeauna de nelămurit. Nici înainte și nici după asta, nu m-a mai legat ceva atât de puternic de un om străin și poate că în clipa aceea, aș putea spune istoric, am învățat cît de deznădăjduită poate fi orice legătură dintre oameni...

Încet, foarte încet, am ieșit din parc și, într-o stare de inconștiență, cu mișcări mecanice, am început să zvîrlu din buzunar castanele.

SUVENIR

După intrarea nemților în Paris, spre propria lui uimire și spre uimirea prietenilor săi, pictorul Picasso nu avu nimic de suferit din partea invadatorilor, bine înțeles fiindcă Ministerul Propagandei Reichului spera să bată monedă în străinătate de pe urma acestui fapt.

În anii următori ofițeri și soldați ai armatei germane vizitară adesea atelierul lui Picasso. Fiecare din acești musafiri nepoftiți era primit în tăcere și purtat prin atelier, ca la plecare să primească o reproducere a vestitului tablou care înfățișează distrugerea orașului basc Guernica de către avioanele naziste. În clipa când oferea această reproducere, Picasso deschidea pentru prima oară și atunci spunea un singur cuvânt, totdeauna același : „Suvenir !”

Într-o zi se prezentă în atelierul lui un funcționar al poliției secrete de stat, îi arătă una din aceste reproduceri și-l întrebă :

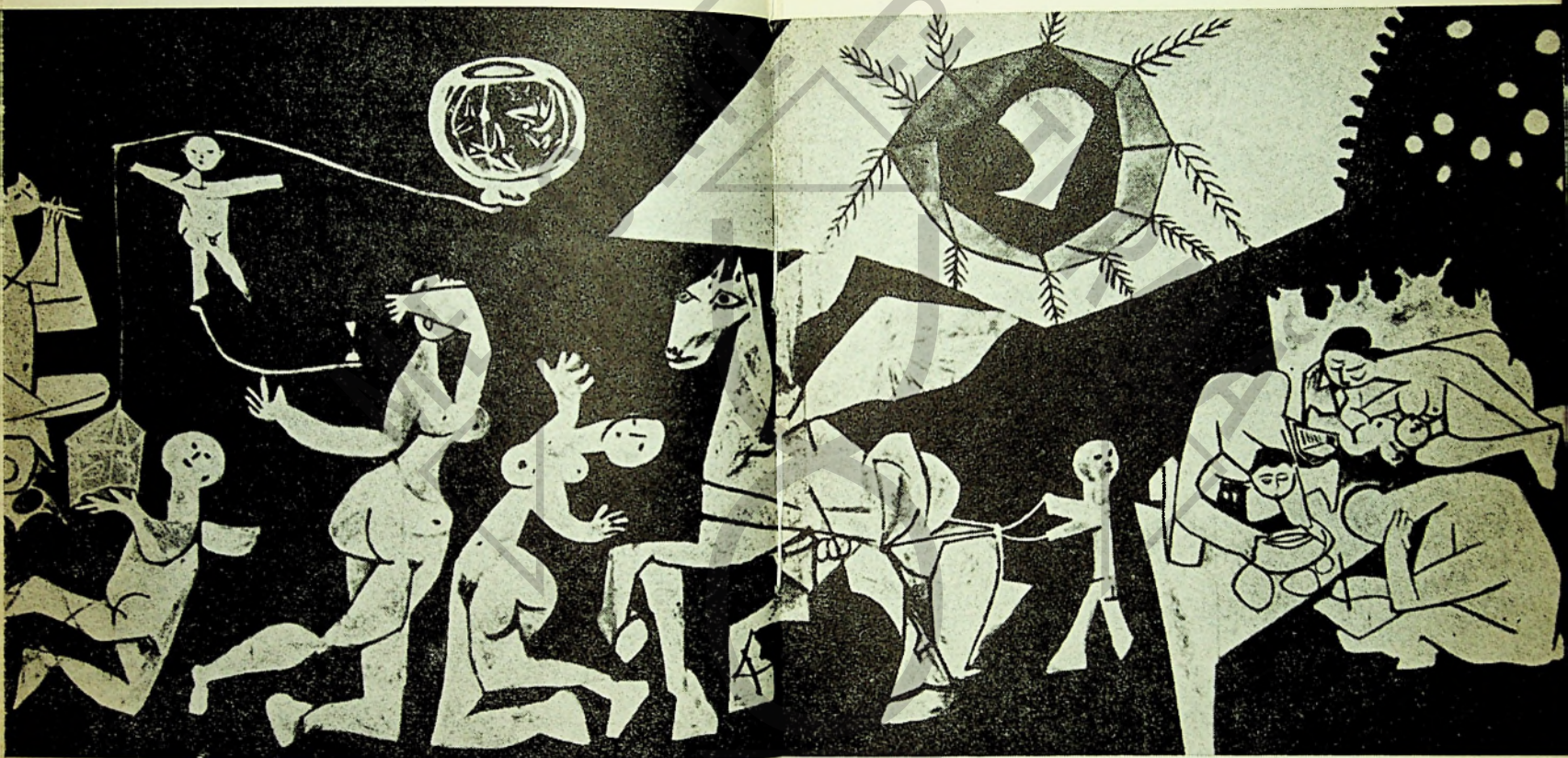
— Dumneavoastră ați făcut asta ?

— Nu, răspunse maestrul clătinînd din cap, dumneavoastră ați făcut asta.

Nu interesează dacă agentul n-a înțeles sau dacă dimpotrivă, a înțeles prea bine sensul acestui răspuns, nu interesează nici dacă a fost copleșit de îndrăzneala lui sau dacă l-a luat drept manifestarea unui nebun ; fapt e că și-a luat tălpășița și că Picasso n-a mai auzit niciodată vorbindu-se de el. Episodul acesta s-a petrecut în 1944 și, după cum spune Johann Peter Hebel în „Caseta de comori a prietenului casei renan”, merită să fie citit și recitat.

VALSUL UCIGĂTOR

Mendel Harb, un pianist pe jumătate orb și Wladimir Sokolko, un violonist bătrîn, au fost singurii muzicanți rămași într-un orașel de pe Bug ocupat îndată după începutul campaniei din răsărit. Cîteva zile după intrarea trupelor germane fură chemați la Sfatul Popula al orașului, transformat în cazino pentru ofițeri, unde fură obligați să acompanieze mai întîi filmul „Germania învinge” și apoi să cînte muzică de dans cu prilejul unei serate dată de comandantul garnizoanei.

PICASSO, Pacea — 1952

În clipa când, în sunetele valsului „Dunărea albastră”, dispoziția sărbătorească a ofițerilor își atinse apogeul, Mendel Harb, care izbutise să introducă niște dinamită sub pianul cu coadă, îi făcu un semn tovarășului său Sokolko. Pretextînd că vrea să înlocuiască o strună care sărise, acesta ieși din sală. Mendel Harb repetă acordul final al valsului și aprinse fitilul cu țigara sa. Explozia dărîmă clădirea și-i ucise pe toți ofițerii. Mendel Harb fu și el îngropat sub dărîmături.

Potrivit înțelegerii cu prietenul său, Sokolko îi înștiință pe partizani de cele întîmplate și aceștia se grăbiră să atace garnizoana rămasă fără conducere, nimicind-o pînă la ultimul om.

NUMELE COMUN JENSEN

Ziarul clandestin danez publică informația că într-o seară din ianuarie 1944 cineva bătu cu putere în poarta unei fabrici din Copenhaga, care lucra pentru armata lui Hitler. Paznicul, un om cu statură de uriaș, membru al organizației de trădători Clausengarde, deschise și în locul raziei SS, la care se aștepta, se pomeni cu un omuleț neînsemnat în costum de biciclist și cu pălărie rotundă.

— Bună seara, spuse străinul făcînd o plecăciune adîncă, vă cer mii de scuze, dar nu cumva am onoarea să vorbesc cu domnul paznic al fabricii ?

— Da, eu sînt. Dar dumneata cine ești ? Și ce dorești ?

— Eu ? Întrebase pe un ton extrem de prietenos străinul. Eu sînt Patriotul Jensen. Și dumnealor sînt prietenii mei.

Și omulețul arătă cu un gest peste umeri, în spatele lui, unde răsăriseră ca din pămînt opt oameni cu revolverele în poziție de tragere.

Un sfert de oră după aceea, fabrica era în flăcări.

Jensen este un nume comun, menționa ziarul clandestin în încheierea acestei informații.

ULTIMA DORINȚĂ

Cu prilejul executării celor patru muncitori din Altona, care — puțin după venirea la putere a lui Hitler — fuseseră condamnați la moarte pentru că se apăraseră cu armele împotriva unor oameni înarmați din SA, ce trăgeau în ei, avu loc un incident, despre care se vorbi multă vreme în toate cîrciumile, cantinele fabricilor și în casele de raport din Hamburg.

Cu puțin înainte de execuție, fură scoși din celule șaptezeci și cinci de deținuți pentru a fi de față la moartea tovarășilor lor iar cel mai tînăr dintre condamnați, un băiat de nouăsprezece ani, fu întrebât dacă mai avea vreo dorință. Da, răspunse acesta, mai voia să se întindă odată în voie, dar pentru asta ar fi trebuit să i se scoată cătușele.

Şeful gărzii îi îndeplini dorinţa. Tînărul muncitor se întinse şi rămase o clipă nemişcat, cu pumnii ridicaţi spre cer. Apoi deodată, cu iuteala fulgerului, şi mai înainte ca cei prezenţi să-şi fi dat seama ce se întîmplă, îi sfărîmă dinţii din faţă ofiţerului SA care comanda corpul de gardă.

PASAGERII MORȚII

Trei muncitori norvegieni, ale căror nume au rămas necunoscute, au săvîrşit în zilele acelea întunecate din aprilie 1940, cînd ţara lor fusese surprinsă în timp de pace absolută de atacul naziştilor, o faptă, care în memoria posterităţii va supravieţui, aşa cum a supravieţuit jertfa celor trei sute de spartani la Termopile.

Norvegienii aceştia lucrau în apropierea garajului liniei de autobuze Oslo-Hönefoss, cînd un grup de paraşutişti îşi făcu apariţia, puse stăpînire pe garaj şi începu să caute pe şoferii maşinilor care se aflau înăuntru. Cei trei se mulţumiră să schimbe o privire pentru a cădea de acord, după care se dădură drept şoferii respectivi. Sub ameninţarea pistoalelor îndreptate asupra lor, paraşutiştii le porunciră să-i conducă pînă la Hönefoss. Oamenii se supuseră fără să manifeste nici prea multă bună voinţă, dar nici împotrivire, peştru a da naziştilor impresia că norvegienii vor strînge probabil pumnii dar că vor da ascultare ordinelor primite.

Şoseaua spre Hönefoss trece deasupra defileului, care desparte fiordul Oslo de fiordul Tyrif. Dincolo de acest defileu drumul coboară în serpentine abrupte. În faţa primei serpentine există un fel de terasă de stîncă, unde maşinile care încep să coboare opresc pentru a da prilej pasagerilor să admire grandioasa panoramă ce se deschide în faţa lor.

Dar în loc să frîneze înainte de a ajunge la terasă, cei trei şoferi porniră cu maximă viteză, năpustindu-se cu maşinile peste parapeţ în prăpastie. Găsindu-şi moartea în felul acesta, pricinuiră moartea a doi ofiţeri şi a nouăzeci şi patru de soldaţi din armata duşmanului de-testat.

Post-scriptum. Libertatea vorbeşte multe limbi, dar spune totdeauna acelaşi lucru. Tăietorii de lemne din Slovacia şi şoferii olandezi au săvîrşit, primii în Carpaţi, ceilalţi în districtul Groningen, fapte identice cu a celor trei norvegieni.

O MIE ŞI UNA DE LIMBI

Cînd soldaţii englezi şi partizanii belgieni care au eliberat oraşul Florennes din Ardeni au năvălit în clădirea comandamentului german, au descoperit într-una din celulele din pivniţă cadavrul unui băiat. După cum s-a stabilit imediat, era vorba de Pierre Etienne Delvaux, un copil de treisprezece ani arestat de Gestapo, care vroia să afle unde se aflau doi fraţi mai mari ai săi, membrii ai unui detaşament de partizani. Copilul îşi aminti de cuvintele spuse la despărţire de mamă-sa, arestată

înaintea lui: „Gîndește-te la un singur lucru: să nu mărturisești nimic!” și-și reteză limba cu dinții înainte de interogatoriu. Fu zdrobit după aceea cu paturile puștilor.

Cetățenii orașelului îl petrecură la groapă ca pe un conducător de oști căzut în luptă și-i ridicară un monument cu următoarea inscripție: „Fapta lui vorbește posterității în o mie de limbi”. Și afirmația lor nu e exagerată.

FATA DIN KRASNODAR

Cînd prima patrulă de cazaci intră călare în Krasnodar, părăsit de armata germană din Caucaz care se retrăgea în valuri, găsi în piața principală a orașului, distrus cu o sălbăticie de vandali și aproape pustiu, o fată de vreo optsprezece ani orînduind niște cărți într-o baracă primitivă de lemn, pentru a le da cu împrumut soldaților și localnicilor care se întorceau.

La întrebarea ofițerului, care comanda patrula, fata răspunse că se numea Polina Udovenco și că era portăreasa bibliotecii orașenești. În timpul ocupației germane transportase în timpul nopții toate cărțile — în număr de douăzeci de mii de volume — ascunzîndu-le într-un șopron de la marginea orașului. În felul acesta, cînd, în momentul retragerii, naziștii dădură foc bibliotecii, numai rafturile goale căzură pradă flăcărilor, prin urmare, biblioteca putea să-și reia imediat activitatea.

Ofițerul vru să afle dacă fata se gîndise vreodată, în cursul expedițiilor nocturne întreprinse pentru salvarea cărților, că posturile nemțești ar fi putut s-o surprindă și s-o împuște. Desigur că se gîndise la asta, răspunse Polina, dar ea știa că, în definitiv, cărțile înseamnă muniții și munițiile nu trebuie să fie abandonate în mîinile dușmanului.

În romînește de IULIA SOARE

...Și flăcările să nu vă mistuie

Documentele zguduitoare de mai jos sînt rînduri prin care victime ale teroarei fasciste își iau rămas bun de la părinți, soții sau prieteni apropiați, scrise puține ore înainte de execuție, de cele mai multe ori pe ascuns și transmise clandestin de tovarăși de suferință scăpați cu viață. Din culegerea voluminoasă de asemenea scrisori reeditată în Germania democratică în 1956 sub titlul *Und die Flamme soll euch nicht vebrennen* (Și flăcările să nu vă mistuie), după o traducere în limba germană apărută la Zürich și prefăcută de Thomas Mann a ediției prime, publicată în Italia: *Lettere di condannati a morte della resistenza europea* (Scrisori ale unor condamnați la moarte din rezistența europeană), am căutat să alegem mărturiile cele mai concise și mai grăitoare pentru starea de spirit a acestor oameni, în majoritate foarte tineri, uniți printr-un destin comun și căzuți pentru aceeași cauză. Fie că au fost partizani care au luptat cu arma în mînă sau cetățeni pașnici loviți de represaliile împotriva populației civile; fie că au fost membri ai partidului comunist, ai organizațiilor politice antifasciste sau pur și simplu oameni neîncadrați în nici o organizație, care s-au opus însă nazismului în numele unui crez umanist, fie că au aparținut mișcărilor naționale de rezistență împotriva cotoritorilor în țările subjugate sau rezistenței interne în țările cu regim fascist; fie că au fost victimele persecuției rasiale, toți sînt înfrățiți prin atitudinea demnă, neînfricăată în fața torturii și a morții, prin dragostea de patrie, fidelitatea față de cei cu care au luptat cot la cot, credința în valorile etice și într-un viitor mai bun.

Alegerea noastră s-a oprit asupra unor scrisori care să arate diversitatea în unitate a reacțiilor și a modurilor de a se exprima. Unele sînt sentimentale, altele extrem de sobre, unele au cuceritoare naivități sau chiar o notă de umor, cum observa și Thomas Mann, prin insistență sau prin puerilitatea credințelor, ca acel post-scriptum al unui băiat de 16 ani, care își indică adresa: „în cer, aproape de tot de Dumnezeu”; altele consemnează rezultatele unei gândiri filozofice și politice ajunse la maturitate, unele sînt scrise fără îndemînare, de țărani sau gospodine, altele cu obișnuința exprimării prin scris sau chiar cu talent literar, dar toate sînt în felul lor patetice.

Și mulțimea de voci se contopește parcă în una singură, colectivă, amplă, acuzatoare, cerînd posterității să păstreze amintirea grozăviilor trăite pe vremea urei și bestialității dezlănțuite și să cinstească memoria celor ce s-au ridicat împotriva neomeniei.

M. Ș.

CUVÎNT ÎNAINTE DE THOMAS MANN

În timp ce citeam scrisorile acestor sortiți unei morți iminente, mereu mă purta gândul spre o povestire a lui Lev Tolstoi, intitulată *Divin și uman* și scrisă de marele scriitor spre sfârșitul vieții, în anul 1905. Acțiunea povestirii se petrece între anii 70 și 80 ai secolului trecut „pe cînd lupta dintre revoluționarii ruși și guvern atinsese punctul culminant”, și zugrăvește cu o incomparabilă pătrundere ultimele zile ale unui student al Universității din Odessa, Svetlogup, care, antrenat din patriotism și nobilă imprudență într-o conspirație politică, este condamnat la moarte prin ștreang. Trăim împreună cu el incapacitatea unei tinereți în plină floare de a pricepe măcar sensul sentinței ce i se citește, de a crede în propria ei anihilare, de a crede că oamenii vor săvîrși într-adevăr și în realitate fapta hotărîtă prin sentință, reproșurile pe care și le face din pricina durerii biete sale mame; mîndria totodată de a se fi arătat curajos, puterea de caracter rămasă întreagă și dovedită prin refuzul de a trăda numele celui de la care primise dinamita găsită la el: acestea toate și altele multe. Întrebările chinuitoare: ce este moartea și ce va fi apoi? Impresia de vagă greață pe care o simte cînd, sosit la locul execuției, zărește stîlpii și deasupra grinda transversală de care atîrnă frînghia ce se clatină ușor în bătaia vîntului; ultimele lui întîlniri pe eșafod cu preotul, cu călăul — toate acestea, datorită uriașei simpatii și adîncului simț psihologic al scriitorului, devin sentimente trăite de noi înșine și este uluitor cite din intuițiile sale se regăsesc întocmai în documentele reale prezentate aici.

„Dragă, scumpă...” scrie tînărul Svetlogup către maică-sa și izbucnește în plîns. „Iartă-mă, iartă-mă că ți-am pricinuit atîta supărare. Că am greșit sau nu — n-am putut face altfel. Un singur lucru te rog: să mă ierți!... Nu mă plînge. Mai devreme ori mai tîrziu — nu e acelaș lucru? Nu mi-e frică și nu regret ce am făcut. N-am putut face altfel. Numai tu să mă ierți. Și nu păstra minie în sufletul tău, nici față de cei cu care am lucrat împreună, nici față de cei care mă vor executa... Iartă-i căci nu știu ce fac. Abia îndrăznesc să spun aceste vorbe, dar ele răsună în inima mea, mă înalță și mă liniștesc. Iartă-mă! Îți sîrut mîinile dragi, bătrîne și zbîrcite!... Plîng”, adaugă el, fiindcă două lacrimi au picat pe hîrtie mînjind-o, „dar nu plîng de tristețe sau de teamă, ci de emoție în fața clipei celei mai solemne a vieții mele, și fiindcă te iubesc... Nu mă tem de moarte. Să-ți spun drept: n-o înțeleg și nu cred în ea...”

„Iartă-mă, dragă mamă” scrie în realitate, în noiembrie 1942, câteva ore înainte de execuție, luptătorul din Rezistență, austriacul Mittendorfer, „că trebuie să-ți pricinuiesc din păcate această durere. M-am întrebat de multe ori dacă a fost necesar, dacă n-aș fi putut face altfel, dar ajung mereu la aceeași concluzie : n-am putut face altfel... Nu regret ; viața mea a fost cinstită și dreaptă, și moartea îmi este la fel. Dragă mamă, știu ce lovitură e moartea mea pentru tine, bănuiesc ce greu e pentru o mamă să piardă un copil căruiua i-a dăruit atîta dragoste, și grijă, atîtea ore, zile și nopți... Ei, așa e, copiii dau griji părinților lor ; cîta vreme sînt mici, griji mici, și pe măsură ce cresc, se măresc și grijile... N-am putut să te văd, dragă mamă, dar îți văd fața înaintea ochilor și te simt aproape de tot. Am să-mi iau rămas bun de la lume cu gîndul la tine. Îți mulțumesc încă o dată pentru tot binele și toată dragostea, și nu mai am decît o singură rugămintă : fii curajoasă și puternică de dragul meu...”

Admirăm creația literară fiindcă știe să vorbească întocmai ca viața, și ne covârșește viața, pentru că fără să știe, se exprimă ca și creația literară.

La fel sună aceste lucruri pe franțuzește, cînd Fernande Volral din Charleroi scrie cum urmează : „Mămica mea dragă, vă cer iertare tuturor că vă pricinuiesc atîta durere, dar știu că mă veți ierta. Cauza pe care o apăr e justă, e sfîntă. Să știe tovarășii mei că nu m-am îndoit niciodată de triumful ei... Fostele mele tovarășe de închisoare vor veni desigur să întrebe de mine. Ai să le spui că am știut să-mi accept soarta cu calm și că m-am arătat demnă pînă la capăt.”¹

„Demnă pînă la capăt” : un tînăr își conjură tatăl să se arate demn de fiul său, stăpînindu-și durerea. Altul exprimă speranța că copilul său, cînd se va face mare, se va arăta demn de tatăl său, și mereu se repetă vorbele : „Rămîneți cu bine, vă rog să vă arătați cu toții demni de mine.” „Svetlogup refuză să răspundă la întrebările : în ce chip și de unde a primit dinamita” povestește Tolstoi ; și la fel fac toți acești oameni reali de prin Europa în jurul anului 1943, ca și cu șaptezeci de ani mai devreme în Rusia. Mulți dintre ei au fost schingiuiți în mod bestial ca să facă mărturisiri ; dar au tăcut și mîndria le umple sufletul, căci gîndul că au trecut neînfrînți prin groaznica încercare și că li se va păstra amintire și prețuire „ușurează moartea grea”.

„Dragă tăticule și dragă mămică”, scrie Guy Jacques, de nouăsprezece ani, împușcat la Lièges în 1944... „am fost interogat de comandatură, ca să fac destăinuiiri. Am fost bătut, legat de masă, loviturile cădeau

¹ Citat în franceză de Thomas Mann. (n. tr.).

ca grindina. Niciodată n-am pronunțat nici un nume. Aș fi putut să-mi salvez capul, dar am preferat să nu o fac și să nu spun nimic ce ar fi trădat patria. Veți înțelege că după toate acestea am destul curaj să înfrunt execuția. De altfel asta e o nimica toată pe lângă ce am îndurat. Mulți ar trebui să-mi mulțumească fiindcă nu le-am pomenit numele. Acum sînt mîndru de mine că am suportat totul și am salvat multe vieți". Și iscălește : „Guy Jacques, belgian de-a pururi, mort pentru patrie". Iar pentru ca eroismului lui să i se adauge și o ușoară notă de înlăcrimat humor cu care din simț al realității și Tolstoi ar fi putut nuanșa povestea unui martiraj, tînărul o reia după iscălitură, repetîndu-se cu insistență : „Un ultim cuvînt, ca să vă spun că nu am denunțat și nu am acuzat pe nimeni, în pofida numeroaselor lovituri de bici primite ca să mă facă să vorbesc. Aș fi putut să-mi salvez capul în diferite feluri. Dar am preferat să fiu împușcat decît să trădez. Așa că mor ca un om curajos, mîndru de mine însumi. Guy Jacques."

În fond sînt mîndri de credința, care e izvorul dirzeniei lor, și care nu e neapărat o credință în sensul strict, mai restrîns, legat de vreo religie. Mulți dintre ei sînt credincioși, uneori, într-un mod pe jumătate glumeț, promițînd de plidă celor dragi că „o să le facă rost în cer de un locșor bun". Alteori par să prețuiască religia ca un bun mijloc de mîngîiere pentru alții, de care ei însuși n-au nevoie, și-i sfătuiesc pe cei îndoliați : „Rugați-vă pentru noi. Asta o să vă facă bine". În alt loc vorbește despre revederea din cer cu o convingere simplă : „Ne vom regăsi toți patru, în curînd, în cer"¹. Iar cea mai frumoasă mărturie a credinței creștine, catolice, o consemnează capelanul german Hermann Lange înainte de execuție, într-o scrisoare către părinți : „Dacă m-ați întreba în ce stare de spirit sînt, nu v-aș putea răspunde decît : în primul rînd sînt cuprins de o emoție voioasă, în al doilea rînd, simt o mare nerăbdare : cu ziua de azi se isprăvește pentru mine orice durere, orice suferință pămînească — și, «Dumnezeu va șterge toate lacrimile din ochii lor». Cîtă mîngîiere, ce putere minunată emană din credința în Hristos — care ne-a precedat în moarte ! Am crezut în el, iar azi cred în el mai ferm ca oricînd, și nu voi fi înșelat... Ce i se poate întîmpla unui copil al lui Dumnezeu ? De ce oare m-aș teme ?... Luați seama, legăturile de dragoste, care ne unesc, nu vor fi rupte prin moarte. Voi mă veți pomeni în rugăciunile voastre iar eu, pentru care nu mai există acum îngrădiri prin spațiu și timp, voi fi de-a pururi cu voi..." „A fi de-a pururi cu voi" este o idee de care sînt copleșiți și cei indiferenți în materie de religie, sau cei care au față de ea o atitudine de refuz, și care, ca Fernande, asigură în ceasul morții : „Mi-am păstrat convingerile, am rămas și acum atee."²

Ba e chiar interesant să constăți că cei care nu vorbesc despre Dumnezeu și rai găsesc pentru ideea supraviețuirii expresii de o spiritualitate mai înaltă și mai plină de poezie : „Azi am să mor, e o zi de

¹ Citat în franceză. (N. tr.)

² Citat în franceză. (N. tr.)

mai, sîntem patru în încăpere și așteptăm despărțirea. Voi fi la voi, printre voi, cu voi am să stau pe banca din grădină, duhul meu va fi mereu cu voi... Vă voi suride împreună cu aurora, vă voi săruta odată cu amurgul. Fie ca dragostea, și nu ura, să stăpînească lumea... Sînt un nimica toată, numele meu va fi curînd dat uitării, dar ideea, viața și simțirea de care am fost pătruns vor trăi mai departe. Ai să le găsești peste tot, pe copaci primăvara, în oamenii întîlniți în drumul tău, într-un zîmbet fugar. Ce vei întîlni va fi ceea ce a avut valoare pentru mine, e ceva ce vei iubi și nu mă vei uita. *Voi crește și mă voi împlini*, voi trăi în voi, în ale căror inimi am avut un loc, iar voi veți trăi mai departe știind că sînt înaintea voastră, nu în urma voastră, cum înclinai poate să crezi... Nu sînt în vîrstă, n-ar trebui să mor, totuși mi se pare totul simplu și de la sine înțeles. Numai felul brusc al despărțirii de viață mă sperie deocamdată. Timpul e scurt, gîndurile sînt multe. Nu înțeleg de ce, dar sufletul mi-e liniștit..."

Aceste cuvinte sînt în parte cele ale unui tînăr ceh, în parte ale unui partizan danez. Un francez torturat de Gestapo și apoi împușcat fără judecată le adaugă următoarea imagine, care m-a mișcat în deosebi: „Cum nu am credință religioasă, nu m-am cufundat în meditații despre moarte; mă consider nițel ca o frunză care cade din copac ca să devină pămînt fertil. Calitatea solului va depinde de cea a frunzelor. Mă refer la tineretul francez în care-mi pun nădejdea..."

Hotărît lucru, nu e bine spus: „cum nu am credință religioasă”; este o eroare. Căci unde există dragoste, credință și speranță, acolo e de căutat, cred, religia: „Victorie sau martiraj”, își spune Svetlogup al lui Tolstoi, „și dacă e să fie martiraj, tot victorie se cheamă — victorie în viitor.” În viitor cred toți acești muribunzi; nu pot să creadă altfel decît că sacrificiul vieții lor va aduce în viitor roade binecuvîntate, că se scufundă atît de tineri în mormînt „pentru a deveni pămînt rodnic” „Știi, tată, e atît de frumos să mori cu speranța unui viitor mai bun pentru toată omenirea” — „Cred că după acest război va începe o viață fericită”¹. Această idee se repetă mereu, și ni se strînge inima gîndindu-ne cum arată „victoria în viitor”, ce s-a ales din credința și speranța acestui tineret, și cum e lumea în care trăim!

E o lume a regresului înrăit², în care ura superstițioasă și patima prigonirii se aliază cu panica; o lume care din incapacitate intelectuală și morală și-a încredințat soarta unor arme de distrugere de o feroasă eficacitate, stocate cu amenințarea ce denotă cretinism, de a transforma pămîntul, „dacă va fi nevoie” într-un pustiu învăluit de aburi otrăviți. Scăderea nivelului cultural, închircirea culturii, placiditatea în acceptarea abuzurilor unei justiții politice, stăpînirea bonzilor, setea

¹ Citat în franceză. (N. tr.)

² Thomas Mann scrie aceste rînduri, să nu uităm, într-un moment de încordare internațională, de război rece în momentul cînd cercuri revanșarde năzuiau spre dezlănțuirea unui nou război mondial atotdistrugător.

oarbă de profituri, declinul fidelității și credinței, cauzate sau în orice caz favorizate de două războaie mondiale, sînt o proastă pavăză împotriva izbucnirii unui al treilea, care ar însemna sfîrșitul civilizației. Un cumplit concurs mondial de împrejurări zguduie democrația burgheză și o împinge în brațele fascismului pe care l-a doborît pentru a-l ajuta, îndată ce a fost la pămînt, să se ridice din nou, să calce în picioare sămînța încolțită a tot ce e mai bun, oriunde o găsește, și să se păteze prin alianțe compromițătoare.

Să fi fost oare zadarnice, depășite de viață și lepădate, credința, speranța și spiritul de sacrificiu al tineretului european care purta frumosul nume de „Résistance”, de rezistență internațională unanimă împotriva dezonorării țărilor lor, împotriva rușinii unei Europe hitleriste și a grozăviei unei lumi hitleriste, și care de fapt vroia mai mult decît doar să reziste, simțindu-se oastea de frunte a unei societăți ome-nești mai bune?! Să fi fost în zadar? S-a ales oare praful din visul și moartea lor? Nu se poate. Încă nu s-a văzut să piară o idee pentru care oameni cu inima curată au luptat, au suferit, au murit. Fiecare idee de acest fel a fost realizată — fără a rămîne apoi neprihănită de contingențe; dar a prins viață. Era o copilărie, gîndită la nouăsprezece ani, să crezi că „după acest război va începe o viață fericită”. Pămîntul nu e lăcașul fericirii și al moralității pure, și războiul, fie chiar și cel mai drept, cel mai necesar, este mijlocul cel mai puțin potrivit să-l transforme într-un astfel de locaș. Îndemnul însă de a apropia viața omului cît mai mult de ceea ce e bine, conform cu rațiunea și dictat de spirit, este o sarcină superioară, căreia nici un scepticism nu-i poate răpi valabilitatea, căreia nici un quietism nu i se poate sustrage. În pofida înfrîngerilor, dincolo de ele, îndatorirea aceasta are de partea sa viața însăși. În scrisorile lor de adio, creștinii și atei se întîlnesc în credința supraviețuirii care le umple sufletul de liniște. „Voi fi mereu cu voi” — „Viața și simțirea care mă pă-trundeau, nu vor muri”. — „Voi crește și mă voi împlini, voi trăi în voi...” Cine ar cuteza să se îndoiască? Cine crede că în Spania, și apoi în toate țările Europei de unde provin aceste scrisori, luptele au fost duse în zadar? Viitorul va prelua și duce mai departe aceste vieți sacrificate, ele vor „crește și se vor împlini” în el. Iar aceste cărți, care e un monument, ar trebui să-i servească drept motto cuvintele scrise de un tînăr muncitor francez, cîteva ore înainte de execuție, în februarie 1944: „Nădăjduiesc că amintirea tovarășilor mei și a mea nu va fi dată uitării, fiindcă trebuie să fie memorabilă.”¹

Zürich, martie 1954

¹ Citat în franceză. (N. tr.)

- Rudolf și Marie Fischer, din Viena, el maistru, 38 de ani, pînă în 1934 social-democrat apoi comunist, a înființat în 1938 un grup de rezistență; ea, casnică, 39 de ani, colaboratoare a soțului ei avînd misiunea de a stabili legături cu provincia. Arestați în aprilie 1941 de Gestapo, torturați și condamnați la moarte, au fost decapitați, el în 28/1, ea în 30/IV 1943.

Dragă Erika,

De cîte ori mă gîndesc la tine, te văd în plin soare, așa cum te-am văzut în timpul nenumăratelor noastre excursii. Dragul meu copil, tu o să mai ai parte de fericire. Să nu te gîndești cu nostalgie la ce a fost! Ce a fost nu se mai întoarce niciodată. Nostalgia trecutului e fără rost și-ți paralizează puterile. „Să privești în sus, s-o pornești înainte”... Să faci întotdeauna, ceea ce consideri just, nu te lăsa influențată împotriva convingerii tale intime, determinată să faci lucruri pe care le consideri greșite. Să faci întotdeauna ceea ce e necesar, fără ezitare, și nu amîna nimic! Orice nehotărîre se plătește! Fii cu gîndurile tale mereu în prezent, nu te pierde în visări. Oricît de valoroasă și necesară ar fi imaginația, dacă e prea abundentă împiedică aplicarea gîndurilor la realitate și duce în impasuri. Micuța mea scumpă! Sensul vieții e asta: să trăiești. Să trăiești cît se poate de bine. Un sens mai amplu trebuie tu însuși să-l dai vieții. Crede-mă: omul care trăiește numai pentru el și nu caută decît fericirea sa proprie, nu trăiește așa cum trebuie, și nici nu e fericit. Omul are nevoie de ceva care să depășească limitele eului, care să-i fie superior. „Noi” e mai mult decît „eu”.

Dacă recunoști că ai făcut ceva rău, nu te rușina să întreprinzi orice ca să dregi ce ai făcut! Vezi, asta e esențialul: să fii gata mereu să mai înveți, să fii gata să-ți recunoști greșelile, și mai important încă e să lupți împotriva defectelor tale!

Deci, fii fermă, nu te descuraja, suportă inevitabilul cu curaj și nu uita să rizi cu risul tău drăgălaș. Te sărută și te strînge la piept cu dragoste, din tot sufletul

Tatăl tău Rudi.

- Franz Mager, tîmplar din Viena, 47 ani. Pînă în 1934 social-democrat, apoi comunist. Arestat prima oară în 1935 pentru activitate ilegală, apoi din nou în martie 1941, condamnat și apoi executat în 26/II — 1943.

Viena, Landesgericht I. Celula 120 17/1.943

Mult iubita mea Marta,

...Oricît mi-ar părea de rău că nu voi mai apuca munca de reconstrucție pașnică ce va urma după acest război groaznic, și care s-ar potrivi mult mai bine cu felul meu de a fi decît lupta, mă mîngîi cu gîndul că acele vremuri vă vor scăpa de nevoi și că nu trebuie să vă îngrijorați în privința situației voastre din viitor.

În așteptarea liniștită a morții apropiate, am reflectat mult asupra vieții mele trecute și am examinat-o.

Cu multă amabilitate, preotul închisorii mi-a dat să citesc un nou testament, care m-a ajutat să umplu cu lectură multe ceasuri de plictiseală apăsătoare și mi-a dat prilej de reflecții interesante, dar nu m-a clintit în nici un fel în convingerile mele despre religie. Printr-un

studiu serios am ajuns la o anumită stimă pentru multilateralitatea și însemnătatea practică a moralei creștine, ca regulă pentru conviețuirea între oameni. N-ar strica dacă scumpa noastră felică ar supune această concepție unei examinări când va fi mai matură. Regulile moralei creștine conțin multă înțelepciune și simț social și (fără mistică) sînt utile ca sprijin pentru acțiunea consecventă. În orice caz, religia e o chestiune strict personală, privată, și respectul față de sentimentele religioase ale altora este o datorie firească pentru un om cumsecade și cultivat. În privința națională de asemenea nu mă simt vinovat cu nimic. Niciodată n-am conceput internaționalismul ca ceva opus naționalului său dușmănos față de națiune, ci ca o înțelegere rezonabilă între diversele interese naționale, în interesul progresului și dezvoltării întregii omeniri. Am recunoscut întotdeauna apartenența mea la poporul meu și la patria mea, pentru că am considerat poporul și națiunea nu ca ceva întâmplător sau artificial, ci ca ceva firesc, condiționat istoric. Refuz lupta tuturor împotriva tuturor și nu doresc decît înțelegerea dintre popoare pe baza drepturilor egale. Concepția mea de bază democratică mă duce spre socialismul internațional, care unește popoarele. În urma originii mele sînt german în mod conștient, dar pe baza situației mele sociale sînt socialist.

* * * * *

Aștept moartea perfect liniștit și pregătit... Nu sînt un erou și nici martir, ci pur și simplu, ceea ce am fost întotdeauna, un om simplu de tot, care trebuie să moară fiindcă nu-și are locul în aceste vremi. Sînt o victimă a vremii îngrozitoare ca alțea mii de oameni. Trebuie să mor, pentru că solidaritatea s-a prefăcut la mine în carne și sînge, pentru că menajarea semenilor mei, a colegilor a fost mai importantă pentru mine decît propria mea salvare...

- Ernest Omer, muncitor, membru al unei organizații de rezistență, arestat în 1941 în urma unui denunț, condamnat de tribunalul militar german și executat în citadela din Liègeș împreună cu alți patrioți, în 24/1 — 1942 la vîrsta de 35 de ani.

Dragii mei, adio !

O slabă licărire de speranță și mult curaj mă vor însoți pînă la capăt. Părăsesc viața asta pentru o altă lume, unde duc cu mine amintirea voastră, a tuturor celor dragi care m-a susținut mereu. Pot să-mi întîmpin prietenii dragi cu capul ridicat și inima vitează. Mi-aș fi dorit un alt sfîrșit, dar soarta a vrut așa.

Tu, scumpa mea soție, păstrează amintirea soțului tău, care te-a iubit pînă la ultima suflare, și iartă-l că ți-a pricinuit această durere. Tu, dragă mamă, primește ultimul gînd duios al fiului tău, care te roagă să nu porți în inimă nici mînie, nici ură. Voi, dragile mele surori, aveți grijă de mama, asta e ultima mea rugămintă către voi și către cumnați... Și voi toți, dragii mei tovarăși. primiți ultima strîngere de mînă a unui prieten care vă părăsește și a cărui amintire vă va însoți pînă la sfîrșitul vieții voastre.

Fie, deci, vă spun adio tuturor. Ultima mea dorință ar fi fost să vă revăd cîndva fericiți, în pace. Doresc să regăsiți în curînd fericirea și ca urgia să sfîrșească.

Trăiască Belgia ! Jos războiul !

O. Ernest.

■ Marguerite Bervoets, învățătoare și poetă, 30 de ani, membră a unei secții din „Legion Belge” de la întemeierea acesteia ; a asigurat legătura cu alte secții și transporturi de arme, a înființat nuclee de rezistență ; a instalat în locuința ei redacția ziarului ilegal „La Délivrance”, a activat în nordul Franței, ajutînd parașutiștii englezi și americani. Arestată în august 1942 în timp ce fotografia un aeroport, deportată în Germania, purtată din închisoare în închisoare și în cele din urmă decapitată, la 9 august 1944, în închisoarea din Wolfenbüttel. Scrisoarea e scrisă înainte de arestare, dar cu presimțirea sfîrșitului apropiat.

Dragă prietenă !

Te-am ales pe dumneata dintre toți, ca să-ți comunic ultimele mele dorinți. Știu că ții la mine destul pentru a avea grijă ca ele să fie respectate de toți. O să ți se spună că am murit inutil, din prostie, ca o exaltată. O fi acesta adevărul... istoric ! Dar va fi existînd și altul. Am pierit ca să aduc o mărturie că poți iubi viața la nebunie și accepta totuși benevol o moarte necesară.

Dumitale îți incumbă sarcina să aduci mîngîiere mamei mele. Spune-i că am murit pentru ca să fie mai curat cerul deasupra Belgiei, pentru ca cei ce vor veni după mine să poată trăi în libertate, așa cum am dorit fierbinte să trăiesc și eu ; că nu regret nimic. În timp ce scriu, aștept liniștită ordinele pe care le voi primi. Oare cum o să sune ? Nu știu, și de aceea îți trimit ultimul salut pe care moartea mea ți-l va aduce. E închinată unor oameni ca dumneata, ființe care știu să se înnoiască și să reconstruiască. Și mă gîndesc la copiii dumitale care mîine vor fi liberi. Adio.

Marguerite Bervoets

■ Nicola Sopov, muncitor, 29 de ani, activist sindical, mobilizat în aviație, unde își continuă activitatea antifascistă. Arestat pentru acte de sabotaj, a fost maltratată timp de 18 zile, condamnat la moarte și spînzurat în 15 noiembrie 1941.

Rîndurile de mai jos sînt două fițuici aruncate de el pe fereastra celulei. Trecătorii le-au luat și le-au înmînat soției sale. Ambele purtau apelul : „Oameni cu suflet bun, fiți buni și înmînați asta unei mame nefericite”.

11.XI.1941

Azi mi-au citit sentința de moarte. Curaj. Petrec prima noapte cu streangul de gît. Noapte bună, scumpă soție și scumpă mamă, noapte bună dragi copii. Păstrați amintirea tatălui vostru. Iertați-l pentru orele grele pe care le trăiți împreună cu el. Încă o dată, iertați-mă.

Nu mă gîndesc la moarte, mă gîndesc la tine și la copii. Beca, trebuie să trăiești, pentru copii, și pentru tine. Botușev mi-a arătat fotografia copiilor săi : cit îi iubește ! Iar eu, eu îmi iubesc familia la fel de mult.

Katia, Nișco, copiii mei, tatăl vostru ține mult de tot la voi și se gîndește numai la voi. Dar trebuie să moară. Odată o să aflați de ce a trebuit să moară tatăl vostru. Gîndiți-vă că pe lingă voi tatăl vostru a îndrăgit și poporul său la fel de mult și în acest popor v-a văzut pe voi. Mor ca să puteți trăi, dragii mei

■ Kurt Beer (Kurt Konrad), ziarist, redactor la *Rudé Právo*, organul central al P.C. și *Tvorba* (revistă cultural-politică a P.C.C.), din 1939 atașat de presă al consulatului general sovietic la Praga, membru al Comitetului central al P.C.C. în timpul ilegalității. Arestat la 1/III. 1941 la Praga împreună cu ceilalți membri ai Comitetului central ilegal, a fost ucis într-o celulă a închisorii din Dresda în 25/IX.1941, la vîrsta de 32 de ani.

Dresda, august 1941

Draga mea.

Îți mulțumesc pentru scrisoare, bani și schimburi. N-aveam nevoie urgentă de ele, dar a fost atît de plăcut să primesc ceva de la tine, ceva ce a trecut prin mîinile tale dragi. Tata are ziua lui de naștere în 7 septembrie, te rog să-i transmiți felicitări din inimă din partea mea.

Îmi merge bine în continuare, n-am nimic nou de scris. Munca ușoară care mă ocupă în timpul zilei îmi lasă mintea liberă și pot gîndi. Așa că am făcut un bilanț sever ; am găsit o mulțime de greșeli, de lacune, dar în mare, bilanțul e pozitiv, mai ales cu privire la linia generală. Am elaborat în gînd două cărți noi pe care aș vrea să le scriu ; oare o să mai apuc ?

Nu-ți face griji în privința stării mele de spirit ; pînă acum n-am fost descurajat nici măcar o singură dată, și de ce aș fi ? Chiar considerînd că perspectivele mele personale nu sînt prea roze. Dar e posibil să te lași pradă tristeții în astfel de vremuri ? În ultimele zile m-am gîndit mult la *Jean-Cristophe*, în special la parabola cu fluviul cu care se termină romanul. Mai ales cu fotografia Evei în față, aceea pe care se uită puțin în sus, spre viitor, plină de încrederea nevinovată ce iradiază din ea. Mai citește o dată romanul, draga mea, cu gîndul la mine. Am citit *Forsyte Saga*, e frumoasă, dar nu la înălțimea lui Balzac.

Nu mă simt niciodată părăsit. Niciodată încă n-am fost atît de conștient de faptul că aparțin atît de mult familiei noastre mari și că sînt chiar atît de legat de ea. Adesea mă cuprinde dorul, adesea mă doare cîmplit că nu pot fi împreună cu tine, am cu atît mai mult intuiția sigură că în toate lucrurile gîndești la fel ca și mine. E bine și important să existe Eva și mulți alți copii, pentru ca noi, fiecare la locul său, să ne putem face datoria. Astfel nu mă tem de viitor, chiar dacă voi fi printre cei care trebuie să poarte copilul peste fluviu. Dar ce fluviu !

În tinerețea mea, multe lucruri m-au făcut delicat și sensibil. Dar există pentru asta o contraponderă : gîndire perseverentă și consecvență și o mare putere a voinței. Doar cunoști obiceiul meu de a gîndi totul, de la lucrurile cele mai grave, la cele mai plăcute pînă la ultimele lor

consecințe. Asta-mi dă fermitatea și buna dispoziție, ce nu pot fi clintite niciodată. Dar se ivesc uneori momente de slăbiciune, ca acum două săptămîni la Zwickau. Întinsesem toate fotografiile în fața mea, pe masă, mă gîndeam intens la voi și am început să fluier „Mood Indigo” al nostru atît de tare și de pasionat, încît s-a auzit în toată închisoarea, cum mi s-a spus pe urmă, și bineînțeles, am mîncat o pedepsă. De curînd am citit cu voce tare „Mai”¹, de mai multe ori în șir, m-am îmbătut cu vorbele și cu sunetul lor, gîndindu-mă la orele petrecute împreună citind poezii — mai știi? Acum citesc *Til Buho-glindă*. Am găsit în aventura cu Klaas, o frază profundă: „Era ferm în răspunsurile sale, oricîtă frică și groază ar fi resimțit în fundul sufletului...” Asta mi-a adus aminte de multe. Dar destinul individual a devenit în zilele noastre îngrozitor de neînsemnat. În original *Buho-glindă* e și mai frumos. Am străbătut cu efort pînă și partea cea mai greu de pătruns a istoriei filozofiei, dar nu mă las dezorientat nici de ceața cea mai deasă, și nu mă tem. Ce-mi scrii despre Eva și ce se poate vedea din fotografie mă bucură nespus. Mă gîndesc cu mare dragoste la ea, dar la tine mă gîndesc și mai mult. Să nu permiți acestor lucruri trecătoare să te tulbure; toți le sîntem supuși. Din scrisoarea ta se desprinde curaj și încredere în tine însăși, pentru asta te iubesc încă și mai tare. Ar trebui să citești *Război și pace*, e o carte mare, înălțătoare; mi-ar plăcea s-o recitesc acum. Citește-o pentru mine. Citesc aici *Critica rațiunii pure* de Kant, o analiză rece, abstractă, de cel mai mare calibru, un mijloc bun împotriva influenței excesive a evenimentelor generale și particulare asupra omului.

Fetele mele dragi, căutați s-o duceți bine, să vă iubiți, să pășiți cu curaj înainte, cum ați făcut și pînă acum; în privința asta nu trebuie să vă faceți griji pentru mine nici în viitor.

Vă sărut și vă îmbrățișez pe amîndouă, ție, Vlasta, îți mulțumesc și pentru vorba vie de încurajare, pe care mi-ai spus-o la ultima ta vizită și care-mi ține cald și acum.

Kurt

■ Benny Randau Mikkelsen (Sprensen), băiat de prăvălie într-un magazin de aparate de radio, apoi într-unul de biciclete, a fost iscodă a grupului de rezistență „A. E.”, arestat și închis la Copenhaga, condamnat la moarte și împușcat în 26 mai 1944, la vîrsta de 18 ani.

(Scrisă pe hîrtie de împachetat, scrisoarea a fost încredințată unui tovarăș de celulă, care a învățat-o pe de rost, temîndu-se că va trebui s-o distrugă. Într-adevăr, a nimicit-o mai tîrziu, înghițînd-o, și a comunicat textul tatălui victimei).

Inchisoarea West, în 23 mai 1944

Dragii mei,

Ieri am fost condamnat la moarte de tribunalul militar german din Dagmarhus. Încă înainte de începutul interogatoriului mi s-a spus că nu voi putea fi grațiat. Nu bănuiam ce se înțelege prin asta. Am aflat-o curînd. Oh, mămico, tu nu poți să-ți închipui cum i-am urît în clipa

¹ Poezie de K. A. Mácha.

accea. M-a cuprins un sentiment ciudat. Nu groază sau frică de moarte, ci ură oarbă și furie împotriva călăilor odioși. N-am mărturisit nimic și n-am destăinuit nici un nume, lucru de care mă bucur acum, fiindcă altfel aș fi trimis la moarte pe alți buni danczi.

Am fost denunțat de o fată, domnișoara Rasmussen. Avea o prietenă logodită cu un om din Schalburg¹, de al cărui nume nu-mi aduc aminte; dar nădăjduiesc din inimă că va veni vremea când veți putea face ca toți trei să fie înlăturați.

Imi merge relativ bine, mai ales că sînt laolaltă cu un un bun danez de vîrsta mea, care încearcă să mă consoleze și mă ajută cît poate să trec peste ultimele mele zile. Singurul lucru care m-ar putea salva, ar fi debarcarea; cînd va veni, vom fi cu toți liberi de la o zi la alta.

Sînt condamnat la moarte, dar încă n-am aflat cînd va trebui să mor. Un lucru e sigur, această bandă de ucigași n-o să vadă pe un patriot murind înfrînt și abătut.

Trebuie să mor. Trebuie să mor. O, dragă mămică, am să mor dar cu inima mîndră, ca un adevărat danez. Știu că vom învinge. Putem, și vom învinge.

Acum vă spun adio pentru ultima oară.

Fiul vostru Benny

- *Gabriel Péri, politician și scriitor de frunte, din 1922 secretar general al Uniunii Tineretului Comunist Francez și din 1924 pînă în 1939 redactor responsabil al secției de politică externă a ziarului L'Humanité. Începînd din 1929 a fost membru al Comitetului Central al P.C.F., și din 1932 deputat în parlament. În ilegalitate, a editat revista comunistă Cahiers. Arestat de poliția guvernului colaboraționist din Vichy în 19.VI/1941 și livrat germanilor ca ostatec, a fost împușcat împreună cu alți 99 de ostateci pe Mont-Valérien la Paris, în 15.XII.1941, la vîrsta de 39 de ani.*

Prietenii mei să știe că am rămas credincios idealului vieții mele; compatrioții mei să știe că voi muri pentru ca Franța să trăiască.

Imi cercetez ultima oară conștiința și-mi dau seama limpede: de-ar trebui să iau viața de la început, aș reface acelaș drum. În noaptea asta mă gîndesc mereu din nou, cîtă dreptate avea dragul meu Paul Vaillant-Couturier, cînd spunea: „Comunismul e tinerețea lumii”, și „el pregătește drumul spre un mîine ce cîntă”. Mă simt destul de puternic, ca să privesc moartea în față. Mor pentru ca Franța să trăiască!

15 Dec. 1941

Gabriel Péri

¹ Organizație semimilitară a colaboraționiștilor danezi, instituită de nemți.

■ Elevi ai liceului Buffon din Paris : Jean Arthur, 17 ani, Jacques Baudry, 20 de ani, Pierre Benoit, 17 ani, Pierre Grelot, 18 ani, Lucien Legros, 18 ani, au organizat în toamna anului 1941 activitatea ilegală la liceul Buffon, răspindind manifeste și chemînd la demonstrații împotriva ocupantului. Deși Benoit și Legros „au dispărut”, activînd ascunși, iar ceilalți erau supravegheați, au rămas în legătură unii cu alții ; au săvîrșit mai multe atentate ziua în amiaza mare, la Paris, împotriva unor ofițeri superiori germani. În 3 și 4 iunie 1942 au fost arestați de poliția franceză în urma unui denunț, alară de Benoit, care se afla în apropiere de Paris la o grupă F.T.P.F. (Franc-tireurs Partisans Français, organizație sub conducerea P.C.F.) dar care rănit și arestat în 22 august, a fost apoi închis laolaltă cu tovarășii săi. Condamnați întii de un tribunal special la muncă silnică pe viață, după aceea, procesul fiind reluat de tribunalul militar german, condamnați la moarte, au fost împușcați în 8.II/1943 pe Mont-Valérien. Postum au fost distinși cu Medalia Rezistenței, Crucea de Război și numiți Cavaleri ai Legiunii de onoare.

Scrisoarea lui Jacques Baudry :

Fresnes, Luni, 8/II.1943

Bieții mei părinți iubiți !

O să-mi ia viața pe care mi-ați dat-o și la care țineam atît de mult. E cumplit pentru mine și pentru voi. Am avut norocul să aflu înainte de a muri că sînteți curajoși. Rămîneți curajoși și mai departe, mai ales tu, mamă, pe care te sărut din toată inima.

Bieții mei părinți iubiți ! M-am angajat în luptă, cum știți. Voi rămîne viteaz pînă la capăt. Războiul se va sfîrși în curînd. Dacă veți fi fericiți în vreme de pace, voi fi contribuit și eu puțin la asta. Tare aș fi vrut să mai trăiesc și să vă îndrăgesc. Din păcate nu se poate. Surpriza e amară. Am primit ziare. Murim în plină victorie. Execuția va avea loc azi la ora 11. Am să mă gîndesc la voi, la Nicole. S-au dus frumoasele noastre planuri de viitor ! Nicole să nu mă uite, și nici părinții mei. Dar viața continuă pentru ea, să se bucure de tinerețe !

Tată, mamă, dragii mei, care ați ținut atît de mult la mine, rămîneți cu bine, trăiți ! Vă îmbrățișez cu toată căldura vieții mele.

Adio, tată, mamă, adio, Nicole.

Trăiască Franța !

Al vostru Jacques

■ Henri Fertet, elev de liceu la Besançon, membru al grupei „Guy Moquet”¹ a F.T.P.F.-ului, a luat parte la acte de sabotaj și atacuri armate. Arestat în noaptea de 1 iulie 1943 și torturat la închisoare, a fost condamnat la moarte de tribunalul militar german și împușcat în fortăreața din Besançon împreună cu 15 tovarăși, dintre care doi emigranți spanioli, în 23.IX.1943, la vîrsta de 16 ani.

(fără dată)

Dragii mei părinți !

Scrisoarea mea vă va pricinui o mare durere, dar v-am văzut atît de plini de curaj, încît nu mă îndoiesc că veți rămîne viteji, dacă n-ar fi decît de dragul meu.

¹ După numele unui patriot împușcat în 1941.

Nu vă puteţi închipui, cât am suferit sufleteşte de când nu v-am mai putut vedea, de când n-am putut simţi grija voastră afectuoasă decît din depărtare. Mi-a lipsit dragostea voastră în toate cele 87 de zile de celulă.

Spuneţi tuturor oamenilor care m-au iubit atît de mult, mai ales rudelor şi prietenilor mai apropiaţi, că le mulţumesc; vorbiţi-le despre credinţa mea nestrămutată în Franţa nemuritoare. Îmbrăţişaţi cu căldură pe bunici, unchi, mătuşi şi verişoare. Spuneţi domnului paroh că mă gîndesc mult la el şi la ai săi; mulţumesc monseniorului pentru marea onoare de care am avut parte şi de care cred că m-am arătat demn. Salut de asemenea, înainte de a pieri, pe colegii mei de liceu.

Mica mea bibliotecă o las lui Pierre, cărţile de şcoală lui tata, colecţiile, iubitei mele mame.

Mor pentru patrie. Aş vrea o Franţă liberă şi francezi fericiţi, nu o Franţă orgolioasă, nu prima naţiune a lumii, ci o Franţă muncitoare, harnică, cinstită; francezii să fie fericiţi, asta e principalul: În viaţă trebuie să te pricepi să obţii fericirea cînd se iveşte.

Nu vă faceţi griji pentru mine, îmi păstrez curajul şi voia-bună pînă la capăt; am să cînt „Sambre et Meuse”, pentru că tu, mămică dragă, m-ai învăţat s-o cînt.

Fii severi şi înţelegători cu Pierre, controlaţi-i lecţiile şi siliţi-l să muncească. Nu toleraţi neglijenţa, să se arate vrednic de mine.

Soldaţii vin să mă ia. Scrisul mi-e poate puţin tremurat, dar asta e numai fiindcă am un creion foarte scurt. Nu mi-e frică de moarte, conştiinţa mi-e perfect liniştită. Tată, te rog mult să te rogi. Gîndeşte-te că dacă eu mor, o fac pentru voi toţi. Ce moarte ar putea fi mai onorabilă? Mor de bunăvoie pentru patria mea. Ne vom regăsi cu toţii în cer.

Noi răzbnători vor lua locul celor ucişi. Adio, moartea mă cheamă. Nu vreau să fiu legat la ochi, şi nu mă las legat de miini. Vă îmbrăţişez pe toţi. Totuşi e greu să mori. Mii de sărutări.

Trăiască Franţa!

Un condamnat la moarte de 16 ani.

H. Fertet

Iertaţi greşelile şi scrisul. N-am timp să recitesc.

Expiditor: Henri Fertet, în cer, aproape de tot de Dumnezeu.

- Paul Camphin (Benjamin), tehnician-radio din Arras (departamentul Pas-de-Calais). Demobilizat în august 1940, a organizat la Arras Uniunea Tineretului Comunist, a condus acţiunea de sabotaj a căilor ferate, a incendiat birouri ale ocupanţilor şi a săvîrşit atentate împotriva ofiţerilor germani. După un atac asupra localului ocupat de Gestapo la Arras, a fost arestat în 24 oct. 1942 la Hellemmes (dep. Nord), închis întîi la Lille apoi la Arras şi torturat de 60 de ori. Mama sa a fost şi ea arestată şi silită să asiste la torturarea fiului ei. Gestapoul era deosebit de înverşunat împotriva familiei Camphin, deoarece fratele lui Paul, René, scăpat dintr-un lagăr de concentrare german şi reîntors în Franţa, a devenit membru de frunte al P.C.F. şi comandant de F.T.P.F., iar un al treilea frate, Maurice, luptător în F.T.P.F., rănit şi arestat cu ocazia unei acţiuni la Vimy (Pas-de-Calais), a fost şi el torturat şi împuşcat în

14 mai 1943 la Arras. Paul, condamnat la moarte de tribunalul militar german, a fost împușcat, împreună cu alți patru patrioți, doi comuniști și doi gaulliști, la 1 nov. 1943, la vârsta de 21 de ani.

Arras, 17 oct. 1943

Către marce meu Partid Comunist !

Peste câteva zile tovarășii mei și cu mine vom fi duși la locul de execuție. Voi păși cu capul sus, cu conștiința că mi-am făcut datoria și te-am servit fidel, scumpul meu Partid. Din 1935 membru al Uniunii Tineretului Comunist, îndrumat și sprijinit de fratele meu René, față de care simt cea mai adâncă venerație, am devenit secretar raional al Uniunii Tineretului. Apoi a izbucnit războiul, am stat sub arme un an de zile ca voluntar, iar după semnarea armistițiului rușinos, m-am întors la Arras, la tovarășii mei, ca să continui lupta. În martie 1942 am intrat în F.T.P.F. împreună cu fratele meu Maurice, care în 14 mai 1943, după lungi luni de arest și suferințe a murit eroic, răpus de gloanțe germane.

În aprilie 1942 am intrat în ilegalitate și în 24 oct. 1942 am fost rănit și arestat la Hellemmes de nouă polițiști francezi și trei germani. Era ora nouă seara ; casa în care mă aflam fusese împresurată. Polițiștii m-au invitat să mă predau, dar eu am încercat să fug. Polițistul francez Delaunoy din Lille (Brigada specială) a tras trei focuri de revolver. Lovit în coapsă și în genunchi, am fost prins de acești polițiști, care îndrăznesc să-și zică francezi. Am fost dus la comisariatul central din Lille ; acolo m-au chinuit acești polițiști pînă la ora 8 dimineța. M-au lovit cu pumnii și cu bastoanele de cauciuc pe tot corpul, comisarul principal Rochat mă lovea cu picioarele în obraz în timp ce zăceam între două scaune și pierdeam mult sînge (chirurgul a declarat că ar trebui să fiu transportat numaidecît la spital), loviturile au continuat și mai rău.

Numele mi l-am mărturisit abia la ora cinci dimineța, după ce suferisem chinurile cele mai grele : polițiștii mi-au așezat părțile genitale pe un scaun și le-au presat cu mâinile. Au repetat tortura asta ca să scoată din mine mărturisiri și să recunosc că aveam întîlnire cu tovarășii, dar am declarat că nu-i cunosc pe acei tovarăși și că n-am avut nici o întîlnire cu ei. În cele din urmă, în 25 oct. 1942 la ora unsprezece am fost transportat într-o stare de extremă slăbiciune la spitalul Saint-Sauveur ; șase zile am zăcut ca mort după două operații la genunchi. Zi și noapte mă supravegheau doi paznici înarmați, deși eram în ghips pînă la piept ; țin să mulțumesc aici surorii care m-a îngrijit, precum și bolnavilor din sala Henri Follet pentru toate serviciile lor.

La 12 nov. 1942 am fost transportat la spitalul militar german (Calmette) unde am zăcut trei luni și jumătate. De acolo am fost mutat la închisoarea din Loos, unde am sosit în 28 februarie. După opt zile am fost interogat ; timp de cinci ore, spînzurat de încheieturile minilor am servit barbarilor, care m-au întrebuințat drept minge de box. Altădată am fost legat și culcat pe trei grinzi orizontale, fixate la cincizeci de centimetri peste pămînt, una sub picioare, una sub ăle și una sub cap. Așa am stat trei ore. La alte interogatorii mi-au pus boneta electrică în timp ce mă băteau cu brutalitate nemaipomenită cu o vîină de bou (spatele meu e plin de cicatrice). Patru zile nu mi-au dat să mănînc ; dar mi-au tot arătat o strachină plină. În pofida acestor chinuri,

n-am trădat nici un tovarăș, m-am făcut că nu recunosc pe niciunul și am negat tot ce mi se reproșa. Am primit patru pachete, dar am fost mereu la regim de celulă — singur ; două luni și jumătate nu mi s-a permis să ies la aer.

În 28 iulie 1943 am părăsit iadul din Loos și am sosit în aceeași seară la Arras. Acolo m-au închis iarăși singur în celulă, pachetele nu mi-au fost înmînate, torturile și interogatoriile au reînceput. Am negat tot ce mi se imputa, dar judecătorii de instrucție teroriști au introdus fără să remarc falsificări în declarațiile mele (cum mi-am dat seama la proces). În cele din urmă m-au pus în celulă comună ; stătusem izolat mai bine de șapte luni, eram chinuit de foame și de răni, dar seninătatea și ținuta mi le păstrasem.

În 6 oct. 1943, cinci dintre noi am fost condamnați la moarte de un tribunal de operetă : avocatul nostru a trebuit să fie trezit ca să-și țină pledoaria. Printre noi se afla viteazul meu tovarăș Georges Louchet, care mi-a devenit un adevărat tată. Am continuat totuși să rid și să cînt ; rămîn pînă la capăt un comunist francez și nu regret decît că n-am făcut destul. Dacă ar fi să iau viața de la început, aș trăi-o exact la fel.

Sînt mîndru de tine, marele meu Partid Comunist, mîndru de luptătorii tăi incorruptibili, care mor în fiecare zi fără să fi trădat nimic inamicului. Mergînd spre execuție, voi cînta Marseillaise și Internaționala, cu bucurie în inimă, fiindcă văd că hoardele teutone se dau înapoi sub loviturile eroice Armatei Roșii, fiindcă văd rezistența din patria noastră, fiindcă văd că partidul meu e mai puternic ca oricînd. Nu-i nimic că mor ; știu că tovarășii mei și cu mine vom fi răzbunați ; zilnic cad trădători și lichele sub gloanțele francțirorilor. Mulți dintre noi au murit. Salut aici pe acești eroi ai eliberării, printre ei pe Julien Hapiot, căruia i-au oferit sume mari, ca să trădeze, îl salut pe Charles Debarge, Augustin Lombaerts, Jules Dumont și Armand Pollard care au murit sub ochii mei în urma bătăilor — îl lăsaseră să zacă pe jos două zile — pe fratele meu Maurice și pe mulți alții.

Tineri francezi, păstrați amintirea acestor eroi ! Numele lor se vor identifica cu vitejia și onoarea. Și alți tovarăși își așteaptă ultima clipă, ca și mine, în deplină liniște sufletească. Printre ei se află Georges Louchet, Georges Sauterne și doi tovarăși gaulliști. Tineri comuniști francezi, francțirori, nu cedați, nu vă lăsați ! Fie ca spiritul patriotismului și al libertății care ne-a înșuflețit să trăiască în voi mai intens ca oricînd ; goști dușmanul din țară, loviți-i pe trădători, fiți nemiloși !

Să nu ne plîngeți, ci să ridicați tot mai sus steagul luptei ; ne veți răzbuna, tovarăși. Cîste vouă tuturor, care ne-ați urmat ; cei care au murit și cei care vor muri, vă mulțumesc.

În curînd îmi voi lăsa viața cea de douăzeci și unu de ani, pentru ca copiii Franței să fie liberi și fericiți ; n-am trădat cauza partidului meu, plec cu un suris și un cîntec pe buze ; moartea nu mă înspăimîntă.

Adio, tovarăși francțirori ! Adio tineri comuniști ! Adio, strălucitul meu Partid ! Adio, frumoasa mea țară ! Un om care se duce la moarte vă salută.

Trăiască Partidul Comunist !

Trăiască Franța !

Paul Camphin

- Josef Hufnagel, țăran, condamnat la moarte în 18/IV/1944 pentru că a ascultat la radio posturi străine, a discutat cu prieteni conținutul emisiunilor și a afirmat că Germania va fi în curînd învinsă. A fost executat în 5/VI/1944, în vîrstă de 40 de ani.

Dragii mei,

Ultima scrisoare pe care v-o scriu. Cererea de grație a fost respinsă. Voi fi executat la ora 15. Deci rămîineți cu bine, ne revedem în veșnicie.

Capul sus! Viața mea s-a sfîrșit. Astăzi din nou trebuie să moară mulți. Vin mașinile negre, astea transportă cadavrele noastre. Pe aici ne incinerează.

Peste o oră voi fi mort. Nu mă plîngeți prea mult.

Multe salutări călduroase vă trimite încă o dată tuturor

Josef

- Anton Saelkow, șofer și mecanic berlinez, din tinerețe membru al Tineretului Comunist German (KJVD), mai tîrziu conducătorul raionului Berlin-Brandenburg, apoi membru al Comitetului Central al T.C.G. și activist sindical la Dresda și în regiunea Ruhr. Arestat prima oară la Hamburg în 1933, maltratată și condamnat la 3 ani de detențiune, a făcut agitație printre deținuți, cîștigîndu-i pentru cauza sa. După cei trei ani de închisoare a fost dus în lagărul de concentrare de la Dachau. A fost pus în libertate în 1939 și în 1943 a înființat grupa de rezistență, care i-a purtat apoi numele. Arestat la începutul lui Iulie 1944 cu majoritatea celor din grupa sa, după ce un agent al Gestapo-ului reușise să se strecoare în organizație; condamnat la moarte, a fost executat împreună cu aproximativ o sută de patrioți din grupa sa în 18 sept. 1944, la vîrsta de 41 ani.

Pușcăria Brandenburg, 9 sept. 1944

Draga mea Anne!

Există puncte culminante în viața politică și cea personală. Războiul a ajuns prin concentrarea puterilor sale la punctul său culminant, și în curînd se apropie de deznodămînt. Odată cu aceasta se înmulțește numărul sacrificiilor pe care trebuie să le facem, prieteni și dușmani. Chiar dacă trebuie să mor, am fericirea mare și poate dureroasă de a-ți mai putea scrie înainte de a muri. Noi doi, cu marea noastră dragoste, trebuie să ne despărțim pentru totdeauna.

În scrisoarea asta mare vreau să-ți mulțumesc, tovarășa mea, pentru darul mare și frumos care a fost pentru mine viața noastră în comun. În 5 septembrie am fost condamnat la moarte. Abia azi, scriind aceste rînduri, mi s-au umezit ochii gîndindu-mă la voi, căci durerea care m-ar sfîșia e stăpînită prin rațiune. Tu știi că sînt un om combativ și că voi muri curajos. Am vrut întotdeauna numai binele. Punctul culminant al vieții noastre personale a fost întîlnirea noastră acum trei ani și jumătate, bucuria noastră matură. zilele noastre frumoase. Numai în poezie există fericire neumbrită și tinerețe veșnică. Norii de pe cerul nostru au fost aduși de război, erau norii grijii; bucuriile și durerile, așa cum au fost, au făcut unitatea marei noastre dragoste mature, dar scurte. Numai eu știu că Bărbel a noastră e copilul conștient al acestei dra-

goste mari și puternice. Fiindcă te cunosc, nu-mi fac griji pentru creșterea și educația fiicei noastre.

Mămico, doresc să simți că te îmbrățișez și te sărut ca în zilele cele mai frumoase. Salută pe toți care mă prețuiesc și țin la mine. Rămîneți cu bine! Pină la ultima clipă a vieții al tău

Anton

- Rudolf Seifer, berlinez, muncitor la uzinele Siemens. A intrat de tînăr în Partidul Comunist German. Cu ocazia unei manifestații din 30/IV, 1929 a fost rănit de poliștii care au tras în muncitori omorînd 33 dintre ei, și a trebuit să i se amputeze un picior. După izbucnirea războiului a organizat și a condus una dintre cele patru grupe de rezistență ale muncitorilor uzinelor Siemens. Din 1944 aparținea grupei Saefkow. Arestat în Iulie 1944 de Gestapo împreună cu majoritatea membrilor acestui grup și condamnat la moarte, a fost ghilotinat la închisoarea Brandenburg în 29 ianuarie 1945, la vîrsta de 36 de ani.

Inchisoarea Brandenburg, 15 ian. 1945

Dragă Hilda, dragi copii,

Se apropie vremuri mari. O nouă epocă istorică răsare peste Europa. Ca urmare a războiului purtat pentru noua împărțire a lumii, va veni socialismul. Germania se opune acestei necesități istorice.

Să spui copiilor noștri, atunci cînd o parte din acest drum va fi străbătut, că tatăl lor a fost executat pentru asta, de un sistem brutal, care nu ia în seamă viața omenească, dornic numai de profit. Cînd copiii noștri vor fi mari și vor ști să gîndească, își vor da seama că sacrificiul meu n-a fost zadarnic.

Cînd steagurile proletarietului victorios vor filii peste Germania, pasul spre socialism va fi devenit o realitate. Și acest pas nu e departe. Atunci copiii noștri vor putea contribui la construirea unei lumi pe care tatăl lor a văzut-o aievea înaintea ochilor în timp ce lupta. Și trecerea de la dictatura proletarietului la ordinea socială socialistă va fi o luptă grea. E cea mai mare sarcină pe care a avut-o vreodată omenirea. Ce este viața unui om pe lîngă atingerea acestui țel grandios?

Așadar, pășesc cu capul sus și senin spre ghilotină.

Tatăl vostru

- Dimitra Tsatsu, coaleză din Larissa (Tesalia), membră a organizației tineretului democrat (EPON), a procurat arme și alimente pentru prima divizie a Armatei Naționale de eliberare a poporului (ELAS) care opera în Tesalia, a ajutat familiile victimelor, a săvîrșit acte de sabotaj împotriva instalațiilor și magazinelor inamice. Pe baza unui denunț, a fost arestată în 28.II.1943 împreună cu mama și două surori, dusă în lagărul de concentrare din Larissa, reținută ca ostatecă, schingiuită și împușcată cu prilejul unor represalii, împreună cu un număr de alți patrioți, la înfrunghirea drumurilor de la Larissa și Agya.

La plecarea din lagăr, a spus mamei și surorilor că e vorba numai de mutarea ei în alt loc de detențiune, apoi, chiar de la locul execuției a reușit să facă să le parvină această scrisoare scrisă cu nouă zile înainte.

Mămico, pierzi o fată care nu-ți aparținea, pentru că aparținea în primul rînd Greciei. Prin moartea mea, toate fetele Greciei vor deveni fiicele tale, iar tu vei deveni mama întregii lumi, a tuturor popoarelor care luptă pentru libertate, dreptate și omenie. Sint mîndră, nu m-am așteptat niciodată la atîta onoare, ca mie, unei biete fete din popor, să-mi fie dat să mor pentru astfel de idealuri înalte și frumoase.

Sint sigură că n-am să resimt frică în fața plutonului de execuție, și că voi sta neclintită cum am fost în timpul vieții.

Aș vrea ca execuția mea să aibă loc în aer liber, ca să-mi pot arunca ultima privire pe Olimp și pe munții care sint sălașul puterii și speranței Greciei.

Aduceți-mi pe mormînt, dacă puteți, flori roșii, nimic altceva, și învingeți barbaria prin toate mijloacele.

Vă sărut pe toate cu mare afecțiune

Dimitra.

- Andreas Lykurinos, elev, de 14 ani, a servit drept curier între diversele organizații ale Frontului Național de Eliberare (EAM). Arestat de soldații germani în urma unui denunț, a fost schingiuit, închis în lagărul de concentrare de lângă Odessa și împușcat fără proces, împreună cu alți șapte patrioți, în 5 septembrie 1943.

Biletelul l-a aruncat de pe camionul care ducea condamnații la locul de execuție.

Tăticule,

Mă transportă la Kaesariani pentru execuție împreună cu alți șapte arestați... (urmează numele celor șapte). Te rog mult de tot să înștiințezi familiile. Rămii neclintit. Mor pentru libertate și pentru patrie.

Andreas

- Giordano Cavestro (Mirko), din Parma, 18 ani, elev. A înființat în 1940 din proprie inițiativă un buletin antifascist, care a mobilizat la luptă o mulțime de oameni. În septembrie 1943 acest nucleu a devenit centrul organizatoric al primelor acțiuni de partizani din regiunea Parmei. Arestat cu ocazia unei razii în 7 aprilie 1944 făcută de naștiști și fasciști la Mentaguana, din împrejurimile Parmei, condamnat la moarte de un tribunal militar, grațiat dar reținut ca ostatec, a fost împușcat împreună cu alți patru patrioți, ca represalii pentru uciderea a patru soldați, în 4 mai 1944.

Dragi tovarăși,
Ne-a venit rîndul.

Ne ducem la ceilalți trei glorioși tovarăși ai noștri, care au murit pentru salvarea și gloria Italiei.

Cunoașteți sarcina ce vă revine. Eu mor, dar ideea va trăi și în viitor, strălucitoare, mare și frumoasă.

Am ajuns la sfîrșitul suferințelor noastre. Zilele acestea sînt ca ultimele zile ale unui monstru îngrozitor, care mai vrea să înghită cit mai multe victime.

Dacă rămîneți în viață, vă revine vouă sarcina să reconstruiți biata Italie, care e atît de frumoasă, care are un soare atît de cald, mame atît de bune și fete atît de frumoase.

Tinerețea mea e sfărîmată, dar sînt sigur că va servi ca exemplu.

Pe trupurile noastre se va clădi farul înalt al libertății.

Dragă mamă și toți cei dragi,

Din păcate soarta m-a ales pe mine și pe alți nefericiți, ca furia fascistă să se dezlănțuie asupra noastră. Nu fiți prea triști și împăcați-vă cît se poate de curînd cu pierderea mea.

Sînt liniștit.

Al vostru Giordano

- *Guglielmo Jervis, originar din Neapole, inginer la Ivrea (în Alpi), ia parte în septembrie 1943 la organizarea grupelor de partizani în munți ; ca bun alpinist, a ajutat mulți prizonieri aliați să fugă peste trecători în Elveția. Prins de SS-ști în martie 1944 pe cînd se întorcea dintr-o misiune în Elveția cu arme și materii explozive asupra lui, dus la închisoarea din Torino, unde a stat 47 zile la regim de celulă, de două ori scos pentru execuție și adus înapoi, execuția fiind aminată, maltratată în repetate rînduri, a fost împușcat în piața publică din Villar Pellice (lîngă Torino) în noaptea spre 6 august 1944 și trupul lui neînsuflit a fost spînzurat și expus public. Decorat postum cu medalia de aur pentru vitejie.*

Cuvîntașie ce urmează au fost scrijelite cu un ac pe coperta unei biblîi găsită mai tîrziu în apropierea locului de execuție.

Nu mă plîngeți, nu mă numiți nefericit. Mor pentru că am slujit o idee.

- *Umberto Ricci (Napoleone), student la Academia Comercială din Ravenna. A activat din ianuarie 1943 sub îndrumarea organizației din Ravenna a Partidului comunist, și a devenit în septembrie aceluiaș an unul dintre cei mai activi partizani în brigada 28, din GAP (Gruppi Aziono Patriotica). Prins cu ocazia unei acțiuni împotriva șefilor fasciști locali, a reușit să scape pe drum spre închisoare. Prins din nou, a fost torturat timp de șapte zile, apoi spînzurat împreună cu un alt patriot în timp ce alături erau împușcați zece patrioți, în 25 august 1944 la Ponte dei Allocchi (Podul bufnițelor), astăzi denumit Ponte dei Martiri, în vîrstă de 22 de ani. Distins cu medalia de aur pentru vitejie.*

Către părinții și prietenii mei !

Cînd veți primi această scrisoare (în caz că o veți primi) voi fi reunit cu cei mulți. Știu, dragă mamă, că ai să suferi mult, ai ținut mult la mine, deși eram un diavol, un fiu care ți-a pricinuit multe supărări, dar care ți-a dat și multe satisfacții. Vezi, dragă mamă, n-am să-mi reproșez nimic, am mers pe calea mea pentru o idee, pentru care, să fim sinceri, merită să trăiești, să lupti și să mori. Cu acest gînd mă duc la moarte.

Ce mă surprinde acum mai tare, e liniștea mea ; n-aș fi crezut nici odată că în fața morții sigure voi fi în stare să vorbesc atît de chibzuit. Trebuie să fie un ideal puternic, acela care mă susține. Sînt în mîna lor din seara zilei de 17 sau 18. Dacă aș vrea să relatez toate soiurile de schingiuri pe care le-au aplicat asupra mea, ar trebui să mai sufăr încă șase luni. Alaltăieri mi-au făcut în cele din urmă niște injecții în urma cărora am fost aproape inconștient. Injecțiile au avut efectul că mi-a slăbit vederea, lucru de care mă resimt și acum. Alceva care mă surprinde, este constituția mea fizică puternică. În pofida bolii, am rezistat eroic. Acum m-au adus aici, pentru că rănile de pe tot corpul sînt pe cale să se cicatrizeze. Apoi o să mă prezinte lumii, spînzurat de o funie.

„Am onoarea să reinstituîi aici în Ravenna moartea prin spînzurare”.

Dar nu mă tem de moarte. Cînd mă gîndesc că prietenii mei Gigi și Arrigo au și murit, fără să mai vorbim de faptul că au murit, ca și mine, pentru o idee politică, nu mă tem de moarte ! Doresc din inimă un singur lucru : ca trupul meu să fie restituit părinților mei și înmormîntat lîngă Arrigo, și ca Gigi să fie înmormîntat și el lîngă noi. Vom forma desigur un trio frumos.

ora 14 în aceeași zi

Sînt scuturat de friguri. Fac un efort uriaș să gîndesc și să scriu limpede. Preotul a fost de mai multe ori pe aici ; m-a întrebat dacă vreau să mă spovedesc : am răspuns, nu ; dar am acceptat o conversație cu el de la om la om. Aș vrea totuși ca pe marmora de pe mormîntul meu să fie adăugate aceste cuvinte : „Aici zace numai trupul, nu sufletul, iar ideea trăiește”. După aceea, părinții și prietenii mei n-au decît să mai adauge ce vor. Mă gîndesc mereu la vigoarea corpului meu din trecut și totodată cu simpatie și la fetele care l-ar respinge, ca vlăguit. Te revăd, în gînd în fața mea, scumpa mea Elsa, care m-ai iubit atît de mult, deși nevinovat și curat, cu o dezinteresare de care orice altă femeie ar fi fost incapabilă. Și tu, mamă, la tine mă gîndesc acum mai mult ca la oricine. Mă gîndesc la durerea cumplită pe care ți-o pricinuiesc. S-o suporti, să te gîndești că fiul tău a fost un titan care n-a plîns niciodată, care a răbdat totul. Suportă și tu cu curaj, și dacă poți, iubește și tu ideea pentru care mor, pentru că în ea mă vei regăsi. Acum nu mă gîndesc decît la un lucru : prin faptul că mă omoară, ei nu opresc mersul istoriei ; ea pășește mai departe, hotărîtă și neînduplecată.

Mor liniștit și împăcat. Dar cei care și-au arogat acest drept, vor avea liniște ?

- **Tone Tomšić** (Casper), avocat la Lubliana, din 1930 membru al Partidului Comunist Jugoslav, din 1937 membru al Comitetului Central, apoi secretarul P.C. al Sloveniei, mai târziu candidat al C.C. al P.C. Jugoslav. Unul dintre organizatorii Frontului de eliberare și al unităților de partizani, a editat publicații ilegale și a fost redactorul ziarului „Slovenski Poro Yevavec” (Informatorul sloven). În decembrie 1941 a fost arestat de Gestapo în urma unui denunț, purtat din închisoare în închisoare, și torturat de unsprezece ori. Condamnat la moarte de un tribunal militar italian, a fost împușcat la Lubliana în 21 mai 1942 la vârsta de 31 de ani. Distins cu Ordinul de erou național.

20.V.1942

Către eroicii noștri partizani !

Până și la noi, cei ce stăm după gratii în închisorile ocupanților, a pătruns vestea despre marile voastre victorii. Credința neclintită a tovarășilor și tovarășelor din închisorile fasciste în cauza eliberării națiunii slovene și a poporului muncitor a fost întărită de aceste știri și tineretul nostru, pe care ocupanții fasciști vor să-l ucidă, primește moartea cu dispreț în ochi, cu conștiința că sacrificiile sale pun bazele viitorului liber al națiunii slovene și al poporului muncitor.

Tovarăși partizani,

Nu vrem să vă spunem cuvinte de îmbărbătare ! Știm bine că nu eroismul vă lipsește. Numai atât : tovarăși, spiritul nostru vă însoțește în tot locul, va fi cu voi în toate luptele voastre, vom suferi cu voi, vom ataca dușmanul cu voi, și pînă și mormintele noastre vă vor însufleți în marea bătălie pe care o purtați și care nu poate sfîrși decît prin victoria totală.

Primiți salutul nostru cald, al prizonierilor de după gratiile pușcăriilor ocupantului.

- **Ratko Zarič**, student, membru al P.C.I. a luat parte de la începutul luptelor de partizani la multe acțiuni armate în Montenegro. Prins în august 1942 în cursul unei acțiuni, a fost închis, schingiuit, condamnat la moarte de tribunalul militar italian din Cetinie și împușcat în aceeași zi (4 iunie 1943) împreună cu alți patrioți, la vârsta de 30 ani.

Cetinie, Bogdanovkrai, 4.VI.1943

Dragi părinți, frați și surori !

Astăzi cîinii fasciști m-au condamnat la moarte. Știu cu ce durere veți primi vestea despre moartea mea. Dar nu plîngeți, dimpotrivă, fiți mîndri că ați jertfit din nou o părticică din voi pentru libertate, pentru viața mai bună și mai fericită a poporului vostru. Fiți viteji și tari, căci în curînd mormîntul meu vă va face cinste și veți fi mîndri că numele meu e printre cei care și-au sacrificat cu curaj viața pentru libertatea patriei lor, pentru o viață nouă, pentru progres. Nu există creație fără jertfe, nu există libertate fără sînge.

Fie ca sîngele meu să vă dea puteri noi, ca să luptați vitejește și să vedeți în curînd pieirea fascismului !

Regret că nu mi-a fost dat să mor pe cîmpul de luptă. Aș fi avut multe ocazii, dar știu că nu puteam să murim toți în luptă, că unii dintre noi au trebuit să cadă vii în mîinile dușmanului. M-au schingiuit,

dar nu e vina mea că n-am putut s-o împiedic. Asta mi-a micșorat durerea, m-am îmbolnăvit, am flămînzit, m-am prăbușit și febra mare m-a făcut să-mi pierd cunoștința. Am fost lăsat fără nici un ajutor și nici o îngrijire. Astfel au reușit trădătorii noștri să mă predea viu italienilor. Nici cînd am fost în lanțuri nu am cedat, nu m-am închinat, n-am încetat să lupt. Am fost mîndru și curajos, cum se cuvine să fie un adevărat partizan. Fiți mîndri că nu v-am făcut de rușine, că nu trebuie să vă rușinați din pricina mea !

Sînt fericit că prin lupta și prin atitudinea mea dîrză, am făcut posibilă pentru voi o viață bună, în timpurile de nouă libertate în care veți putea fi mîndri de fiul vostru.

Părinți, frați, surori și rude, nu lăsați să cadă nici o pată pe mormintele fiilor voștri, care prin osemintele lor au pus bazele patriei noastre noi și libere !

Fie ca moartea mea să întărească vitejia voastră în luptă pînă la victoria apropiată asupra hoardelor fasciste și a lacheilor lor !

Libertatea se apropie... o văd... Moarte fascismului !

Ratko Žarić

■ *Arne Landal, maior, 51 de ani, a comandat rezistența militară într-un sector din Norvegia de sud, a organizat grupuri pentru preluarea armelor parașutate, a instruit partizani, a adunat informații despre mișcările trupelor germane și planurilor lor, a menținut legătura radiofonică cu Anglia. Arestat de Gestapo în noaptea spre 7 dec. 1942, dus la închisoarea din Kristiansand, apoi în lagărul de concentrare Grini, torturat și condamnat la moarte, a fost împușcat la 9 mai 1944 împreună cu cinci patrioți din formațiile militare pe care le comandase. Declarațiile sale au salvat viața a doi tineri aparținînd organizației sale, care fuseseră condamnați la moarte. Distins cu medalia pentru merite militare și cu un ordin englez.*

Scrisoarea a fost găsită în celula în care și-a petrecut ultimele ore de viață.

Către domnul general Otto Ruge.

Se termină deci printr-un an și jumătate de detențiune la Grini și condamnarea la moarte, la a cărei grabnică aducere la îndeplinire ne așteptam. Nu e tocmai glorios, dar pentru mine e încă destul de bine.

Regret numai că în lupta pe care am purtat-o au fost împușcați alții, atît mai de mult cît și în prezent. Rog ca celor care au luat parte la ea să li se dea onorurile cuvenite cînd totul se va sfîrși.

Timpul cît am fost șef de stat major e cea mai bogată epocă a vieții mele, vă mulțumesc pentru faptul de a fi lucrat împreună și în deosebi — cred că pot să-mi îngădui să spun așa — pentru prietenia dumneavoastră.

Îmi permit să transmit prin dumneavoastră, domnule general, ultimul meu salut către școala de recruți, colegi și tovarăși. Mă voi strădui să mă arăt pînă în ultima clipă reprezentantul lor demn.

Arne Landal

- *Sylvester Tubacki, 28 de ani, decapitat la Wroclaw împreună cu frațele său Marian, de 24 de ani, în 22 ianuarie 1943.*

Wroclaw, 22.X.1943

Mult iubita mea familie, dragă mamă, tată, frați și surori !

Această scrisoare e ultima pe care v-o scriu. Astăzi la ora 6,30 îmi vor tăia capul pentru patria noastră, care are nevoie de jertfe ca să învieze și să trăiască. Din toată inima vă salut, vă îmbrățișez, vă sărut pe toți și vă rog, dragii mei, să nu vă chinuiți. Gândiți-vă mereu că fiul vostru Sylvek a murit pentru patrie, ca un polonez adevărat. Scumpă mămică, sentimentul pe care-l am pentru patrie l-am supt împreună cu laptele tău. Fii mândră că fiul tău a murit pentru patrie. Așa este, dragii mei. E voia lui Dumnezeu. Gândiți-vă mereu că din singele nostru se va ridica ceva nemuritor. Dragii mei, voi muri, dar asta nu mă neliniștește, sînt mulțumit în cel mai înalt grad. Cit de nobil și de demn e să mori pentru patrie, o știe numai cel care moare pentru ea. Nu-mi pare rău de viață, pentru că o dau pentru patrie ; mă doare numai pentru voi, dragii mei, dar asta este. Așa vrea Dumnezeu și așa trebuie să fie. Iubiții mei, mor pentru Dumnezeu, pentru patrie și pentru voi. Prin moartea noastră, a atîtor polonezi, patria noastră va trebui să învie pentru voi. Scumpii mei, fiți întotdeauna adevărați polonezi. Asta e ultima rugămintă pe care v-o adresez. Așteptăm moartea în aceeași celulă, eu, Maryś, încă un polonez și doi cehi. Da, iubiților, încă o dată vă îmbrățișez și vă sărut din toate puterile. La revedere, scumpii mei. Dumnezeu, patria și voi, dragii mei, sînteți totul pentru mine : pentru aceasta mor.

Fiul și fratele vostru

Sylvek

La revedere ! Polonia nu e încă pierdută !

- *Mordehai Anielewicz, student de 24 de ani, din Varșovia. S-a ocupat de organizarea evacuării evreilor din Vilno spre Palestina. Întors la Varșovia, a devenit membru în Comitetul Central al Pionierilor Evrei și a condus un ziar ilegal, apoi a organizat la Czestochowa o grupă de rezistență. Din martie pînă în iunie 1942 a făcut parte din sfatul Blocului Antifascist al Ghetoului de la Varșovia, din octombrie al aceluiași an a fost comandantul organizației evreiești de luptă 20.B și conducătorul răscoalei Ghetoului din Varșovia. Atacul german a început în 19 aprilie 1943 și a durat pînă la 16 mai. Aproximativ opt mii de evrei au căzut în luptă, alți cinci pînă la șase mii au ars de vii în casele incendiate și cam cinci mii au fost deportați în lagăre de exterminare. Mordehai Anielewicz a fost omorît în împrejurări necunoscute în 8 mai 1943. A fost distins cu „Crucea Grunwald”.*

Scrisoarea e adresată unui curier ilegal, care activa din însărcinarea conducerii ghetoului în cartierele neevreiești ale Varșoviei.

Varșovia, Ghetto, 23 aprilie 1943

Prin ce am trecut, este imposibil de exprimat în cuvinte. Cele întîmplate depășesc visele noastre cele mai îndrăznețe. De două ori nemții au fugit din ghetto. O grupă a rezistat pe postul ei 40 de minute,

alta peste o oră. Mina din fabrica de perii a explodat. Pierderile noastre în vieți omenești sînt puține. I. a murit ca un erou în timp ce deservea o mitralieră.

Sînt că ceea ce s-a întîmplat azi e ceva mareț.

De azi înainte aplicăm tactica luptelor de partizani. În seara asta intră în acțiune trei grupe avînd două sarcini: găsirea și cucerirea unor arme. Gîndiți-vă: revolverele n-au nici o valoare. Le utilizăm rar. Avem nevoie urgentă de bombe, granade de mînă, mitraliere și mine.

Este imposibil de descris în ce condiții trăiesc evreii. Numai cei aleși vor rezista, toți ceilalți vor pieri mai curînd sau mai tîrziu. Soarta lor e pecetluită. În mai toate pivnițele unde stau ascunși mii de oameni, aerul e atît de viciat că nu se poate aprinde nici măcar o luminare!!!

Te salut, dragul meu. Cine știe dacă ne vom revedea vreodată. Visul vieții mele s-a realizat acum. Autoapărarea evreilor în ghetoul din Varșovia a fost organizată și am văzut săvîrșindu-se fapte mari.

Mordehai Anielewicz

- Gyula Alpári, jurnalist, născut în 1882. Vechi luptător al mișcării muncitorești maghiare. A condus un grup opoziționist care s-a ridicat cel dintîi împotriva conducătorilor oportuniști ai social-democrației maghiare. A fost singurul dintre conducătorii muncitorimii ungare, care l-a cunoscut personal pe Lenin încă înainte de Revoluția din Octombrie.

În Republica sovietică maghiară a fost locțiitor de comisar al poporului pentru probleme externe. După căderea dictaturii proletariatului, s-a refugiat în Cehoslovacia, unde a colaborat la înființarea P. C. Cehoslovac. A III-a Internațională l-a însărcinat cu editarea și redactarea revistei „Internationale Presse-korrespondenz”. După venirea la putere a lui Hitler, s-a stabilit în Elveția, apoi la Paris.

După căderea Parisului, a fost arestat de Gestapo și internat în lagărul de concentrare de la Sachsenhausen (Germania). Primind ordin de la Himmler să scrie istoria Internaționalei a III-a, a compus o lucrare în care arată, de ce regimul fascist este sortit pieirii, și care începea astfel: „Voi cînta ca o pasăre și voi scrie numai ce se cuvine: adevărul!” Cînd această scriere a ajuns în mîinile lui Himmler, acesta a dat ordin ca Alpári să fie executat.

Puțin înainte de execuție, și-a luat rămas bun de la un tovarăș cu următoarele cuvinte:

Salută Partidul în numele meu și spune că am rămas fidel — și voi rămîne pînă la capăt. La interogatorii n-am trădat pe nimeni. Soția mea a fost ucisă la Ravensbruck și acum trebuie să mor și eu, dar mor cu credința neștrămutată în victoria cauzei noastre.

- László Kotró, muncitor calificat în metale prețioase, fiu al unui cizmar închis în repetate rînduri ca membru în P.C.U. ilegal, a primit o educație în spirit comunist. A activat în organizația de tineret. Mobilizat în al doilea război mondial, a dezertat nevrînd să lupte împotriva Uniunii Sovietice. Prins și condamnat la 12 ani detențiune, a fost tri-

mis disciplinar într-o companie de muncă la granița jugoslavă. Acolo a evadat cu alți 14, a fost prins și executat cu 11 tovarăși, la vîrsta de 24 ani.

Szeged, 21 sept. 1944

Draga și buna mea mamă, dragul și bunul meu tată,
Cînd veți primi această scrisoare nu voi mai fi în viață. Vă scriu din casa condamnaților. Execuția va avea loc peste o oră și jumătate. Am fugit de la companie, n-am vrut să fiu soldat. Motivul l-am învățat de la tata timp de 24 de ani; a suferit atît de mult împreună cu noi, iar eu i-am promis că voi fi întotdeauna adevăratul său fiu. Astăzi s-a întrunit tribunalul militar și am fost condamnat la moarte. Voi fi împușcat. Avocatul meu v-a telegrafiat să veniți la mine, ca să vă pot mulțumi pentru tot ce ați făcut pentru mine în speranța unui viitor bun și frumos. Vă mulțumesc pentru toate lucrurile bune și frumoase de care am avut parte în copilărie, ați fost cei mai buni părinți din lume. Gîndiți-vă întotdeauna cu dragoste la mine, așa cum mă gîndesc eu la voi în ultimele mele clipe.

Dragul meu tată, te rog mult să ai grijă de mama, e delicată și are o inimă atît de sensibilă. Vă rog să nu fiți supărați pe mine că vă pricinuiesc o durere atît de mare. Consolați-vă cu gîndul că mă duc la moarte, nu ca un fricos ci cu curaj, căci după patru ani de închisoare am devenit chiar mai tare decît înainte, și astăzi cred mai mult ca oricînd în cuvintele tatii. Nici măcar în război n-am pus vrcodată mîna pe o armă!

Mii de sărutări vă trimite ultima oară,

fiul vostru Laczi

- *Irina Maloșon, comsomolistă din Sucli (raion Holmenc, Cernigov), a ajutat la tipărirea și răspîndirea manifestelor concepute de unchiul ei (cărui a adresată scrisoarea) și a fost curiera grupelor ilegale din regiune. A fost prinsă de nemți și împușcată.*

Dragă unchiule,

Nu mă tem de moarte, îmi pare doar rău că am trăit o viață atît de scurtă și am făcut atît de puțin pentru țara mea... Unchiule, acum m-am învățat cu închisoarea, nu sînt singură, sîntem mulți... Unchiule, totuși nu mă tem de moarte. Spune-i mamei să nu plîngă. Tot n-aș fi rămas multă vreme cu ea. Eu aveam calea mea. Mama să ascundă grînele, altfel le iau nemții. Rămii cu bine.

Nepoata d-tale Irina

- *Sașa Gordijenco, 16 ani comsomolist și membru al unei grupe de rezistență. A fost prins în februarie 1942 împreună cu șasesprezece membri ai grupei Badajev, schingiuit, condamnat la moarte și împușcat împreună cu Badajev în iulie sau august 1942.*

Dragi părinți

Asta e ultimul semn de viață către voi. În 27.VII.1942 s-a împlinit o lună de la condamnare. Acum nu îmi mai rămîne decît puțin timp și poate că nu voi apuca schimbul viitor. Nu mă aștept la milă. Acești turci știu cine sînt (și asta mulțumită agenților provocatori). La interogatoriu am fost calm. M-au bătut, de trei ori m-au dus și m-au bătut cîte 4—5 ore la rînd. A patra oară bătăile au încetat deodată. Mi-am pierdut cunoștința de trei ori și o dată am leșinat. M-au bătut cu bastoane de cauciuc învelite cu sîrmă subțire, cu un ciomag de lemn lung de un metru și jumătate, cu bare de fier peste arterele unde se ia pulsul. Pe picioare și mai sus sînt plin de vînătăi. Tot în urma bătăilor mi-a slăbit și auzul.

Dar toți din grupa mea sînt încă liberi, nici o tortură n-a putut să-mi smulgă numele lor. Eu am condus băieții la acțiune. Eu am strîns informații. Eu am pregătit aruncarea în aer a casei în care se aflau nemții (o casă nouă lîngă casa Armatei Roșii), dar un om bătrîn m-a împiedicat. Acestui cîine îi era frică de mine. Știa că nu-mi tremură mîna cînd o ridic împotriva unui provocator. Doar nu un singur provocator a pierit prin mîna mea. Păcat că n-au fost mai mulți... Am vrut să fug, dar acum cîteva zile niște criminali de aici au făcut o tentativă de evadare și au fost prinși... Acum nu mai există nici o posibilitate de evadare și nu-mi rămîne decît puțin timp. Nu fiți triști. Sașa Horoșenko mi-a jurat că n-o să vă părăsească dacă scapă, și puteți fi siguri că va scăpa. El mai are timp destul și va alege momentul potrivit ca să fugă din închisoare. Cauza noastră va învinge în orice caz.

În iarna asta sovieticii vor goni pe nemți și pe „liberatorii” blestemați de pe pămîntul nostru. Vor răsplăti de o mie de ori sîngele partizanilor împușcați de acești turci. Îmi pare doar rău că atunci nu-i voi putea ajuta pe tovarășii mei. Păstrați documentele mele. Sînt ascunse sub șură. Sub prima scîndură, cam la 30 sau 40 de cm. de la piatra de ascuțit. Acolo se află și fotografiile prietenilor și prietenelor și carnetul meu de comsomolist. La interogatoriu nu mi-au putut smulge mărturisirea că aparțin comsomolului. Acolo e și fotografia lui Vovca F. Duceți-o Ninei Gheorghievna, strada Liuteralschi 7. Dați-i-o ca să-și facă o copie, originalul însă luați-l îndărăt și păstrați-l. Poate că o să-l revedeți pe Vovca într-o zi. Acolo sînt și scrisorile mele. Și apoi o cutie. Puteți s-o deschideți. Noi ne-am jurat prietenie și solidaritate veșnică. Dar acum sîntem risipiți în toate părțile. Eu sînt condamnat la moarte prin împușcare. Vovca, Mișa și Alioșa au fost evacuați. O, ce băieți viteji! Poate îi întîlniți undeva. Adio dragii mei. Sper că tata se va însănătoși. O doresc. Vă rog mult să nu mă uitați și să ne răzbunați împotriva provocatorilor. Nu pierdeți curajul. Fiti tari. O salutare tuturor rudelor. Victoria e a noastră.

Sașa

²⁴ Sava Matechim din Budionovka, conducător al grupei de rezistență din localitate. Prins de nemți, a fost pus cîțva timp la muncă silnică, apoi executat.

Rîndurile ce urmează au fost scrise în parte pe hîrtia în care soția sa învelea sticla de cvas pe care i-o aducea la închisoare și o lua

goală ; în parte pe hîrtiuțe aruncate de el pe drum, cînd era condus spre locul de muncă ; soția îl urmărea de la distanță și le aduna.

Șura,

Multe lucruri pe care aș vrea să ți le spun nu sînt numai de natură personală. Am prea puțină nădejde că ne vom revedea, căci văd cea ce voi nu puteți vedea. Fă să-mi parvină tutun duminica, dar numai pe fereastră, altfel nu... Mîine îți dau indicații și adrese, unde-ți poți procura grîne. Salutări tuturor, rămîneți sănătoși. Sărută copiii din partea mea

Sava

Șura,

Ce poate face un om, care stă la închisoare și e sortit morții ? Totuși se tem de mine. Spune asta celorlalți. Știu că mi se apropie sfîrșitul, și clipa asta a sosit mai repede decît mă așteptasem. Rămii cu bine. Te rog să spui tuturor că nimic nu s-a sfîrșit. Eu voi muri, dar voi veți trăi. Rămii cu bine, micuța mea Șură.

Dragii mei copii Vova și Liuzia,

Am crezut că voi putea să vă cresc, să fac din voi oameni utili patriei, oameni adevărați și întregi. Dorința mea mare era să te văd ajuns un savant, micul meu Vova, iar pe tine Liuzia, inginer. Dar orice veți deveni, sînt ferm convins că copiii mei nu vor înșela nădej-dile puse în ei de tatăl lor, care nu și-a precupețit viața pentru binele patriei, pentru fericirea poporului, pentru fericirea propriilor săi copii.

Al vostru tată.

În romînește de MARIANA ȘORA

ILYA EHRENBURG

Procesul de la Nürnberg

Se înserase.¹⁾ În jur, orașe nemțești în ruină. I-am întrebat pe niște americani cât mai e până la Nürnberg. Dar nimeni nu știa. Deodată, șoferul spuse: „Am impresia că am greșit drumul“. Am pornit-o înapoi. Între timp am ațipit. Am visat că mă aflu la Elbing, și aștept să înceapă focul... Într-adevăr, m-a trezit o împușcătură. Șoferul se rățoi: „Ce mai prost! Șade în mijlocul drumului și trage în aer...“ Dar soldatul american ne-a spus zâmbitor că până la Nürnberg mai sînt trei mile.

Un oraș numai ruine. „Încotro s-o pornim?“ E noapte, nicăieri nu găsești pe nimeni... Am pornit spre comandamentul american. Am întrebat un ofițer dacă știe unde se află ziaristii ruși. Nu știa și ne-a sfătuit să-l așteptăm pe maior. „Sînteți rus?“ și zimbînd adăugă: „Grozav ați mai luptat!“ Apoi mi-a oferit un pachet de țigări, pe care-l sălta în palmă. Intrau și ieșeau soldați. Vremea trecea și de cîte ori îl întrebam pe ofițer dacă mai e mult de așteptat, el îmi zîmbea și-mi răspundea neschimbat: „Maiorul are să vină îndată“.

Am terminat jumătate de pachet din țigările date. Nu mai puteam suporta, picam de somn. M-am ridicat. Americanul zîmbi din nou: „Maiorul cam întîrzie... Dar vă fac eu rost unde să dormiți“. Și porunci soldatului care moțăia într-un colț: „Du-i la hotel. Dar întoarce-te de îndată, căci maiorul trebuie să vină îndată“. Soldatul căscă și ne spuse: „Haidem“. Apoi, adăugă: „Maiorul n-are să vină. El e la barul de la hotel unde bea whisky. Și eu am fost la proces. Să vedeți ce gras e Goering! Restul nu-i interesant. Mai interesant e cînd o să mă întorc acasă... Ei, am ajuns. Asta-i hotelul. Eu n-am voie să intru. Mă întorc să-l aștept pe maior“.

.

Holul cel mare al Grand-Hôtelului din Nürnberg era întesat de lume: ziaristi străini, experți judiciari, ofițeri americani. La bar se serveau cocteiluri. O cîntăreacă cu un decolteu uriaș cînta cu un accent nemțesc cîtece americane. Cîteva perechi dansau. Barul exista, dar acoperișul nu. Nici scara nu apucase încă să fie refăcută. Camera mea era la etajul trei și urcam pînă acolo pe niște scînduri improvizate în chip de scară.

Vechile cartiere ale Nürnbergului erau aproape cu desăvîrșire distruse. Seara, străzile împotmolite de moloz, de cărămizi, păreau moarte. M-am sculat dis-de-dimineață. Am văzut elevi, cîteva femei cu coșuri, un bătrîn cu pălărie verde care vindea ziare, un ghid al orașului, niște cărți poștale vechi. A trecut un tramvai. Orașul părea să trăiască o

¹ Din Partea a 6-a a volumului „Oameni, ani și viață“.

viață ireală, haotică. Singura uzină care mai rămăsese fabrica port-tigarete cu inscripția: „În amintirea tribunalului internațional”. Se știe că soldaților americani le plac teribil de mult suvenirurile.

Cred că niciodată și nicăieri nu s-au strîns într-o singură localitate atîția ziariști din toate țările lumii. Marea majoritate dintre ei locuiau în afara orașului, pe moșia regelui creioanelor, Faber. Eu am rămas mai departe la Grand-Hôtel și am învățat să mă cocoț destul de repede pînă la camera mea dela etajul III. Prînzul îl luam cu toții la cantina organizată pe lingă tribunal. Fiecare căpăta o tavă în mînă și trecea prin fața a zece soldați americani care, cu iscusința unor echilibriști experimentați, ne puneau pe ea supă, cafea, cartofi, bucăți de piine.

Tribunalul ținea ședințele în clădirea judecătoriei de district de altădată. Pereții erau acoperiți de fresce, înfățișînd pe Adam, Eva și șarpele. S-au instalat cabine pentru traducători și operatori de cinema, era lumină ca ziua, totuși pe coridoare caloriferele nu funcționau. Afară ningea și toți, care mai de care, strănutam sau tușeam.

Într-una din zile mi-a venit să mă întreb care sînt amintirile ce le am în legătură cu Nürnbergul. În primul rînd, niște biscuiți pe care încă pe cînd locuiam la uzina din Hamovniki, cineva îi trimisese tatii din Nürnberg. Erau niște biscuiți pudrați cu zahăr colorat și migdale. Apoi am vizitat în tinerețe orașul. Pe vremea aceea nu aveam bani, mîncam odată pe zi doi cremvurși cu piure de cartofi, ceea ce nu mă împiedica să umblu de dimineață pînă noaptea pentru a vizita monumentele orașului. Durer mă înspăimînta prin severitatea și rigoarea operelor sale. Căutam să mă antrenez, îi priveam pînzele ore de-a rîndul, ba chiar am citit și o carte de-a lui. Turiștii erau duși la vechiul turn supranumit „Fecioara de fier”, unde paznicul povestea cu minuțiozitate cum erau torturați și executați oamenii. În anii aceia mă pasiona poezia simbolistă și-mi stăruiau în minte versurile lui Sologub: „Am respins drumul științei sever și pe calea liberă am sosit la Nürnberg... Cine știe cită plictiseală e în arta călăului, mai bine nu mai lua deloc în mînă sabia cea grea...”

Au trecut deatunci vre-o 25 de ani. Mă aflu într-un mic cinema din Paris. În jurul meu, perechile se sărutau cu foc. După un film sentimental a urmat jurnalul: paradă la Nürnberg. Soldați așezați în careuri mărșăluiau ridicînd picioarele în linie orizontală. Fluturau în vînt steagurile cu păianjenul zvasticii. Fîhrerul gesticula furibund. Am simțit că nu mai pot privi și am ieșit din sală.

Și iată-mă acum din nou la Nürnberg.

Asist la acea apoteoză a spiritului de dreptate la care visam în vara lui 1942. Privesc cu înfrigurare pe acuzați ca și cînd aş vrea să aflu pe chipurile lor dezlegarea tragediei consumate. Goering zîmbește unei stenografe drăgălașe. Hess citește o carte, Streiher înfulecă sand-viciuri. În timpul acesta se citesc documentele — 300.000 de morți, 600.000 de uciși, 6.000.000...

Judecînd după haine, se vedea că Goering slăbise între timp; totuși arăta încă obez. Avea un aer de babă, casca lui părea o basma. Scia încontinuu, trimițînd mereu bilețele avocatului său. Dintr-o dată, își opri privirea fix asupra mea, șopti ceva vecinului și toți se uitară țintă spre mine. Crezînd că s-a petrecut ceva în spatele meu, am întors capul. Nimic. Cei trei Kukrîncsi ședeau și desenau ca de obicei. Mai tîrziu, unul din gardieni mi-a povestit că Goering m-a recunoscut. Deci și ei m-au examinat pe mine, după cum și eu i-am examinat pe ei.

Poate că singurul episod neașteptat din timpul procesului s-a petrecut cu Hess, omul pe care hitleriștii îl numeau conștiința partidului lor. La începutul procesului, el spunea că nu-și mai aduce aminte de nimic. Apărătorul său insista că acuzatul suferă de amnezie. O ședință întreagă a fost consacrată citirii expertizelor medicale. Dar iată că într-o bună zi Hess a cerut cuvântul și a declarat că din motive tactice s-a prefăcut a fi bolnav. Ce scenă penibilă! De altfel, toate ședințele au rămas în amintirea mea ca un coșmar îndelung.

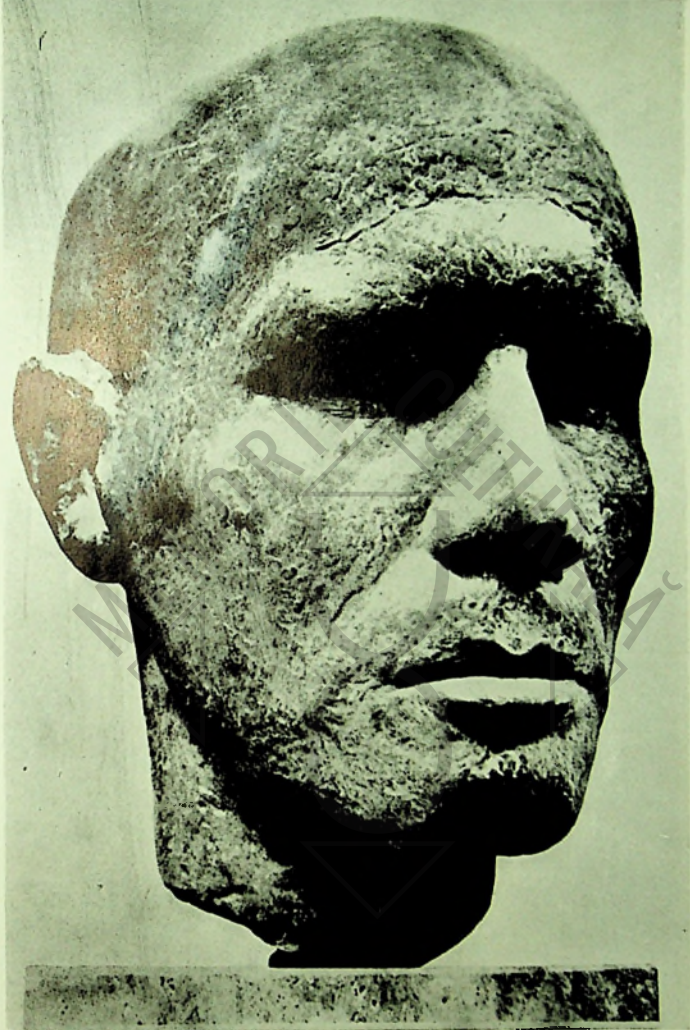
Cînd au rulat filmele cu lagărele morții, Schacht s-a întors cu spatele la ecran, refuzînd să privească. Alții s-au uitat însă. Frank plîngea și-și ștergea ochii cu batista. Sună neverosimil, dar am văzut-o cu ochii mei: același Frank care scria că în Polonia, la sosirea lui existau 3 milioane și jumătate de evrei, iar în 1944, numai trăiau decît o sută de mii, plîngea privind pe ecran ceea ce văzuse de multe ori în realitate. Poate că totuși își plîngea propria lui soartă. Înțelesese desigur ce-l așteaptă.

În rechizitoriu se vorbea despre crime înspăimîntătoare. Planurile de cîmpire a diferitelor țări purtau nume cifrate: anexarea Austriei — „Planul Otto“, cucerirea Cehoslovaciei — „planul verde“, cîmpirea Iugoslaviei — „Marite“, lichidarea Poloniei — „Afacerea Himmmler“, cîmpirea plănuită a Gibraltarului — „Acțiunea Felix“, invazia în Uniunea Sovietică — „planul Barbarosa“. Stătea față în față: aproape 50 de milioane de morți și 20 de oameni de nimic! Nu, conștiința refuza să înțeleagă așa ceva!

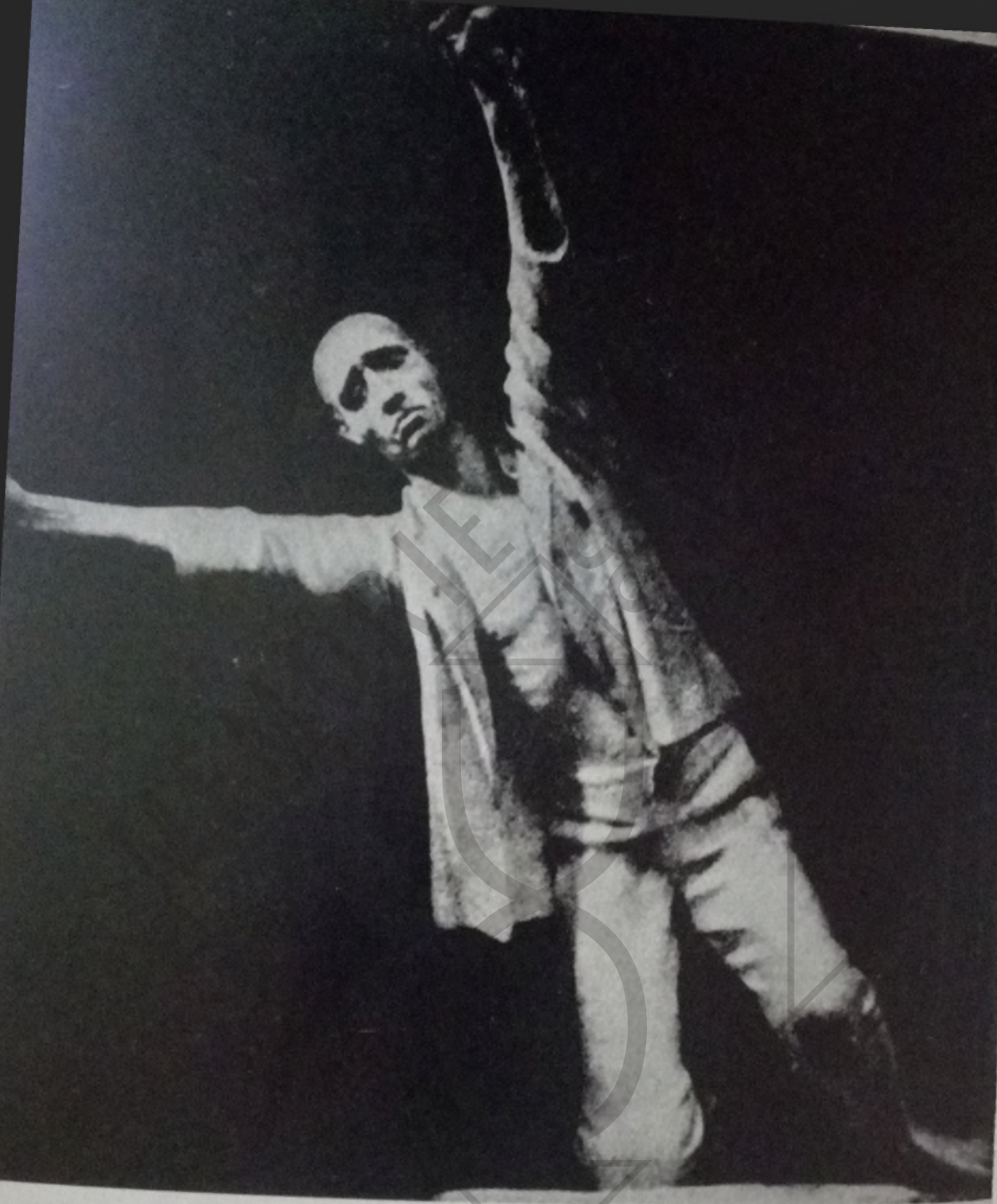
Mă întorc din nou la înfățișarea acuzaților. Ribbentrop era slab, pleșuv, se plîngea că suferă de insomnii, că ia multe somnifere și de aceea memoria i-a slăbit. Dar că în genere n-a făcut altceva decît diplomatie, a semnat doar tratate, a participat la tratative. Atitudinea sa era cea a unui burghez în vîrstă, cumsecade. Mareșalul Keitel făcea impresia unui spirit cazon. Nu arareori mi s-a întîmplat să văd oameni ca el. La toate întrebările care i se puneau răspundea ca un soldat de rînd: „Am executat ordinul“. Cînd s-a dat citire ordinului său prin care se porunceau ca prizonierii de război sovietici să fie însemnați cu fier roșu, Keitel a ridicat doar din umeri spunînd: „A fost o regretabilă neînțelegere“. Frank care se purtase ca o fiară în Polonia și plînsese văzînd pe ecran filmul Auschwitzului răspundea cu plăcere la întrebări. Căuta să arunce totul în spinarea lui Himmmler, spunînd că el s-a ocupat în mod exclusiv de „transmutări de populație“. „N-am fost decît un pigmeu administrativ“. L-am urmărit în timpul cînd s-a citit raportul său cu privire la lichidarea ghetoului din Varșovia. Frank raporta că hainele au fost adunate, că se pot strînge și fiare vechi, că sistemul de canalizare în care se ascuseseră cei scăpați cu viața, a fost inundat. Acum Frank își asculta propriile cuvinte cu mirare, clipind des din ochi. Iar cînd acuzatorul a menționat că a furat un tablou al lui Leonardo da Vinci, el a răspuns: „Mi-e greu să mai precizez cît a costat pinza. Nu mă pricep și, de altfel, prețurile variau, ținînd seama de cursul mărcii“. La tablouri se pricepea Alfred Rosenberg. El colecționa și cărți vechi rusești. Era considerat erudit și teoretician al partidului nazist. Totodată, îndeplinea și diferite sarcini administrative: aducea tot felul de bunuri din Uniunea Sovietică și nu refuza să se ocupe nici de mărunțișuri. El era autorul ordinului care prevedea ca „cu o oră sau două înainte de operație (așa se chemau exterminările în masă) să se smulgă evreilor dinții de aur din gură“.

◀ FRITZ KREMER, Schițe pentru
monumentul de la Buchenwald

FRITZ KREMER

- I Studiu pentru monumentul de la Buchenwald
- II Prima variantă a monumentului de la Buchenwald
- III Figură din grupul monumentului de la Buchenwald

Cifre îngrozitoare făceau loc pe neașteptate unor amănunte de viață cotidiană. Cîte opere de artă au fost furate din diferite țări! Goering își făcuse o colecție splendidă de tablouri ale vechilor pictori. Nu-mi mai aduc aminte în ce ordine de idei s-a povestit cît s-a tîrguit pentru un serviciu de masă pe care, de astă dată l-a cumpărat și nu l-a furat. Da, — a mărturisit Goering, — îi plăcea frumosul, avea servicii splendide și enumerîndu-și titlurile, nu a uitat să amintească că a fost nu numai șeful departamentului forestier, dar și președintele asociației vînătorilor. Neurath care i-a exterminat pe cehi, a dat următoarea explicație: „Evenimentele m-au luat prin surprindere. Hitler m-a chemat și mi-a spus: Sînteți un om modern, adică cu sînge rece, veți reuși să le veniți de hac cehilor...” Specialitatea lui Streiher erau evreii. Avea aerul unui burghez bătrîn, ușor nervos. Cu douăzeci de ani în urmă fusese acuzat, în același Nürnberg de violarea unei minore. Dar reușise să scape, invocînd drept scuză, păcatele tineretelor! Cînd a fost interogat asupra numărului de evrei uciși a replicat cu un aer mirat: „Am fost întotdeauna un adept înflăcărat al teoriei lui Theodor Herzl și am socotit că evreilor trebuie să li se pună la dispoziție Palestina...”

Privindu-i pe fiecare în parte, citeam pe fața fiecăruia un singur sentiment: teama. Una este să ucizi un milion de oameni conform unui program — asta înseamnă zel administrativ, disciplină, entuziasm — și alta este să simți că peste o lună sau o jumătate de an vei fi ucis tu: Hermann, Iulius, Rudolf, Alfred. Unii dintre ei au încercat să conteste procedura judiciară. Seyss-Inquart călăul Olandei, avea studii juridice și și-a adus aminte subit de bazele dreptului. Alții căutau să cîștige simpatia judecătorilor prin apeluri sentimentale sau printr-o atitudine respectuoasă sau prin depoziții amănunțite. Alții puneau totul în seama vreunui coleg de pe banca de acuzare sau a lui Hitler. Hitler, desigur, nu era prezent la Nürnberg, dar poate că dacă nu s-ar fi sinucis într-un moment de tensiune nervoasă și el ar fi aruncat totul pe seama altora, ar fi încercat să convingă pe judecători că a vrut binele Germaniei și al Europei întregi, dar că ideile lui au fost denaturate, că multe crime s-au făcut fără știrea lui, că a fost mințit.

„Sînteți un om modern, adică cu sînge rece”, i-a spus Hitler lui Neurath. Aceste cuvinte sînt elocvente în multe privințe. În lungile ședințe de dezbateri judiciare s-a vorbit despre camerele de gazare, despre planurile administratorilor nemți după cucerirea orașului Baku, despre folosirea părului femeilor de la Auschwitz de către departamentul marinei. Totul era pe deplin „modern” — și cucerirea diferitelor state și planul nimicirii Leningradului, și executarea ostătecilor francezi și Babi Iar — era, dacă vreți, o întreprindere modernă, un trust uriaș.

Intr-una din zile am stat de vorbă în culoarul rece al clădirii cu Vsevolod Ivanov. Il cunoșteam prea puțin, nu avusesem ocazia să ne întîlnim decît arareori. Era un om în mintea căruia stăruiau grămezi de gînduri și imagini încă neclarificate, un om cu o conștiință dreaptă și mare. Ivanov m-a întrebat uimit: „Cum a fost cu puțință una ca asta?” I-am răspuns: „Nu știu”. Pentru judecători lucrurile erau mai simple. Dovada crimelor era evidentă. Noi scriitorii însă vroiam să înțelegem altceva: cum au putut acești oameni să ajungă acolo unde au ajuns, să fie în stare să facă tot ce-au făcut și cum au putut alți

oameni să execute fără să cîrtească ordinele lor? Toate acestea voiam să le pătrundem și nu puteam.

Mi-au revenit în minte scenele văzute la Poltava cu prilejul procesului unor țărani ignoranți, aduși la disperare, mi-am reamintit de Landru „Barbă-albastră”, de nebunul Gorgulov, în toate aceste cazuri era vorba de o pervertire a ființei umane. Aici însă la Nürnberg, o contabilitate singeroasă și atîta tot. Privind banca acuzărilor mi-am zis la un moment dat că oamenii aceștia ar fi putut să liniștească la un restaurant, să sărbătorească nunta de argint a comis-voiajorului Ribbentropp sau jubileul de serviciu al funcționarului bavarez Frick și nimeni nu i-ar fi băgat în seamă. Aici se termină dostoevskianismul și începe lumea roboților.

Aproape o noapte am stat de vorbă cu ziarista franceză Andrée Viollis, o femeie inteligentă și cu suflet nobil (e una dintre primele ziariste care a vorbit despre cruzimea colonialiștilor în Indochina). Ea mi-a povestit despre drama Franței, care a fost nu numai adusă la ruină, dar și distrusă sufletește. Stăteam în hol pentru că în odăi era prea frig. Jazul cînta. Am întrebat-o: „Ce s-a petrecut în fond cu omenirea întreagă? Hitler a arătat doar de ce e în stare, încă cu mult înainte de izbucnirea războiului și totuși s-a discutat cu el, ne prefăceam că nu observăm nimic...” Ea mi-a răspuns: „M-am gîndit adesea la acest lucru încă înainte de război... Langevin are cunoștințe științifice mult mai vaste decît ale lui Aristotel, pe cînd structura sufletească a lui Frank — după impresia mea — nu se deosebește întru nimic de cea a celui mai crud satrap al antichității. Cu diferența că Frank avea mult mai multe posibilități la îndemînă: satrapii nu dispuneau de camere de gaze”.

Procesul a durat mult, zece luni. În curînd ziaristii au început să plece. Se știa încă dinainte, dinainte de începerea procesului totuși. Din douăzeci de acuzați, nouă au scăpat de pedeapsa cu moartea, dar de fapt acest lucru interesa numai un cerc restrîns de oameni. N-am să ascund că în sufletul meu în timpul dezbaterilor, groaza se amesteca cu plictiscala: atît erau de uriașe și de neconceput crimele și criminalii.

Ștînd în sala procesului îmi spuneam nu o dată: doamne, cît e de îngrozitor totul! Toată lumea știa că există un Goering. Dar cine era acest om? Un carerist, un afacerist și un excroc, un om trivial, o nulitate și totodată unul din principalii vinovați de moartea a cincizeci de milioane de oameni. Stau și mă gîndesc și acum și tot nu pot pricepe. Am povestit mai înainte despre soarta lui Modigliani care a fost nu numai un mare pictor, dar și un om neobișnuit. Dar cine a știut de el înainte să fi murit? Cel mult o sută de vizitatori ai Rotondei, oameni cu ciudățeniile lor. Sau să ne gîndim la ucigașii lui Desnos. Au fost ei oare în stare să-i înțeleagă versurile, dragostea, gîndurile? De ce, atunci niște filistini turbați, s-au aflat în centrul atenției în-tregii omeniri? „Hitler a spus...” „Goering nu e de acord...” „Ribbentropp propune...” De buna sau proasta dispoziție a lui Hitler depindea soarta lucrărilor lui Einstein, viața lui Max Jacob, a lui Saint-Pol Roux, frescele din Novgorod și Pisa. E rușinos nu numai pentru concetățenii lui Hitler, dar și pentru contemporanii lui!...

Un ziarist american al cărui nume nu-l mai rețin mi-a spus într-o zi pe cînd ședeam în holul Grand Hôthel-ului: „Hitler a fost incon-testabil un ticălos, dar credeți-mă unul genial. El a forțat un popor de înaltă cultură să facă tot ce-a vrut el, a înnebunit jumătate din

populația Europei. E un geniu al răului, al ticăloșilor, înzestrat cu un flaut fermecat..." N-am putut fi nici atunci și nu pot fi nici acum de acord cu el. Și nu se pune nici măcar problema aprecierii capacităților lui Hitler. E vorba despre altceva. Pascal spusese că dacă nașul Cleopatrei, care a înălțuit cu farmecele sale pe Cesar și Antoniu ar fi avut altă conformație, lumea ar fi arătat și ea altfel. Nu sînt convins de aceasta. Nu pot să-mi închipui că soarta a milioane de oameni poate depinde de nasul acvilin, sau de mușcătura de șarpe a unui singur om. Desigur condițiile sociale joacă un rol uriaș, dar puteam oare explica numai prin cauza economică și concurența puterilor imperialiste evenimentele despre care se vorbea la Nürnberg? Contemporanii noștri cunosc cu exactitate orbita pe care se deplasează sputnikul lansat în Cosmos, dar nu cunoaștem încă orbitele pe care evoluează sentimentele și faptele oamenilor.

Multe gânduri de acestea îmi treceau prin minte pe cînd mă întorceam acasă, străbătînd zeci de orașe germane dărîmate, și Berlinul în scrum și cenușă. Altădată aveau căutare cuvintele „conștiință”, „bine”, „omenie”. În copilărie și adolescență am trăit în epoca de glorie a acestor cuvinte și-am cunoscut și perioada lor de inflație. La un moment dat au dispărut din circulație și asemenea sfeșnicelor de argint au trecut din viața cotidiană în colecțiile iubitorilor de rarități. Aceste cuvinte camuflau adeseori fapte rele, inumane, nerușinate, și totuși uneori erau o frînă. Pușkin spusese cu puțin înaintea de a muri :

Am deșteptat în inimi cu lira-mi bunătatea,
Deaceea de popoare mult timp voi fi iubit
În veacul meu cel crîncen slăvit-am libertatea
Și mila pentru cel lovit.

Mi-am adus aminte de un articol al Marinei Tvetiaieva, un eseu despre Dantes. La început ucigașul lui Pușkin nu simțise nici un fel de remușcări : ce mare lucru, omorîse în duel un kamerjunker oarecare din Rusia ! Dar cu trecerea vremii gloria poetului ucis creștea și Dantes a simțit nevoia să se dezvinovătească. Biruitorii n-au fost nici Dantes și nici țarul. Biruitor a fost Pușkin. Și a biruit nu numai pentru că a fost un poet genial, dar și pentru că a stimulat sentimente nobile, a glorificat libertatea, a îndemnat la înțelegere pentru cei umili.

Trecînd prin Orșă în ruine am văzut un grup de școlari cu capete bălaie, îmbrăcați cu cojoace ponosite care discutau cu înfăcărare. I-am privit și-n suflet parcă mi s-a coborît liniștea.

În romînește de TATIANA NICOLESCU

NICOLAE KRASOVSKI, Ceramică ►

JAROSLAW
IWASZKIEWICZ

FATA CU HULUBII

După război, inginerul I. se stabilise la Komorowo, lângă Pruszków, unde avea o casuță — și în timpul liber pe care i-l lăsa profesiunea, se ocupa numai cu educarea fiului său mai mic. Eduard fusese cam neglijat de tatăl lui, însă acum, după ce-și pierduse soția și pe cele două fiice, sentimentele inginerului față de băiat deveniseră cu mult mai puternice, ba chiar s-ar putea spune că aveau caracterul unei monomanii. E drept că mai exista încă un fiu, mai vîrstnic, Staś, însă acesta se emancipase de mult: în timpul războiului se aflase la Lwów, apoi din Prima Armată Populară trecuse ca membru al quartetului vocal de la Teatrul Armatei Polone, pe urmă a cîntat ca tenor într-un cor și în fine a devenit solist, șansonetist, locuind cînd la Wrocław, cînd la Zakopane sau la Karpacz, dacă nu participa la turneele formației muzicale Artos pe litoralul Balticei ori prin alte părți.

Căsuța inginerului se compunea din două camere și o bucătărie la parter și dintr-o odaie mare situată chiar sub acoperișul înalt. Acoperișul ăsta se zărea de departe, de la linia decovilului. Iar odăița de sub streșină era locuită chiar de tînărul Edek. Întîrziase cu învățătura din pricina evenimentelor războiului și ale insurecției: deși împlinise 18 ani, era abia în clasa a X-a a școlii profesionale de arte plastice din strada Noakowski, de la Varșovia. Desena binișor, însă fără elan — și tatăl se întreba adesea, îngrijorat, dacă nu cumva alesese pentru fiu-său o meserie necorespunzătoare. Deși Edek nu se plîngea de nimic, ba uneori chiar pretindea că va fi un excelent pictor-decorator de teatru, deocamdată manifesta un entuziasm foarte moderat pentru viitoarea lui profesiune. De altfel, obținînd totdeauna la școală nota maximă la schițe și la desenul tehnic, inginerul se simțea cu conștiința din ce în ce mai împăcată.

Locuința inginerului era mică, dar simpatică. La bucătărie și în odăița de alături era stăpînă necontestată bătrîna Coljunica, poreclită astfel fiindcă știa să pregătească fără cusur mîncarea preferată a inginerului.

În cealaltă odaie se afla atelierul inginerului (ceea ce constituia o întemeiată justificare față de spațiul locativ), și alături dormitorul acestuia

servind și drept sufragerie. Acolo își petreceau serile tatăl și fiul. Dacă locuința lor nu era tocmai plină de bucurii, cel puțin avea multă liniște. Tatăl și fiul se întâlneau abia la masa de seară, căci dimineața plecau la ore diferite — și întregul conținut, întreaga substanță a traiului lor se concentra în orele de după cină, când stăteau de vorbă, lucrau, își aminteau din timp în timp de mama sau citeau împreună zvăpăiatele scrisori ale lui Staś. Numele surorilor nu erau niciodată pomenite în conversațiile lor. Căsuța din Komorowo datînd dinainte de război mai păstra cîteva cărți, cîteva amintiri. Însă după moartea Krystinei și a Mariei, fotografiile lor din copilărie dispăruseră de pe pereții atelierului. Edek nu avea prea multe preocupări intelectuale: împreună cu tata, citea foarte docil pe unii clasici, ceea ce cîteodată îl plictisea grozav.

După ce-l trimitea sus pe Edek, inginerul rămînea singur în camera lui; îi era greu atunci să rezume și să însușească tot ce discutaseră împreună, căci, de obicei, convorbirea lor împrăștiată se transforma într-un monolog al tatălui, băiatul nefiind prea vorbăreț din fire. Toată noaptea inginerul își repeta întrebările și spusele fiului său, căutînd să le dea un conținut oarecare. Dar întrebările și observațiile băiatului erau cu totul banale.

Treptat, însă, tatăl își dădu seama — pe cît putea el să sesizeze, în mod destul de neclar și imprecis și foarte pe departe — că preocupările tînărului tindeau spre un singur obiect. Iar acest obiect era femeia.

Evident, aluziile erau discrete. Poate că nici Edek nu era conștient — fapt e că revenea cu predilecție la discuții despre tinerele lor vecine, despre colegile lui de școală. Îl interesa genul lor de feminitate, aspectul lor exterior. Oare Helcia să aibă păr mai frumos decît Marysia? Dar ochii Aniei or fi albaștri-azurii sau de culoarea safirului? Inginerul căuta să îndrepte pe nesimțite gîndurile băiatului spre alte subiecte. Vorbea despre pictură, desen, chestiuni tehnice, despre munca lui personală în opera de reclădire a Varșoviei, despre noi sisteme de construcție. După o clipă, însă, Edek revenea iarăși la Basia, care locuia în vila de alături. Era o fetișcană mlădioasă și sprintenă, chiar inginerului îi atrăsese atenția farmecul ei primăvărat, plin de voieșie. Dar cînd băiatul îi pomenea de vecină, el schimba mereu tema conversației. Tactica aceasta își avea motivele ei.

Inginerul se temea de tot ce atingea problema sexualității, pe care o considera un factor de distrugere în viața oamenilor. Iar lui însuși îi răpise copiii. Staś își începuse cariera vagabondă sub influența unei fete. Și încă asta nu era cea mai cumplită tragedie din viața inginerului. Între Staś și Edek, fuseseră două fiice. Una pierise în insurecție și nici măcar din motive de principii și convingere. O atrăsese în mișcarea insurecționistă un coleg, de care se îndrăgostise ca o nebună. Nu-i observa nici neghiobia, nici aroganța, nici superficialitatea cu care privea chestiunile politice și de viață. Ca un ușuratic șleahitic de altădată, deviza lui era „ce-o fi să fie!” și Krystyna ajunsese să adopte și ea această atitudine. Tatăl încercase de două ori să vorbească serios cu fata. Krystyna îl ascultase de fiecare dată cu înțelegere și supunere, dîndu-i dreptate, însă la primul semn al lui Krzysztof se duse după el orbește, cu acea încăpăținare timpă, cu acea figură inexpressivă, cu acei ochi încețoșați, pe care inginerul le văzuse la animalele în călduri. Tinerii pieriseră împreună — și în chip destul de stupid, fiindcă nu-i dăduseră atenție unui „ochitor”, care trăgea de pe un acoperiș din

Piața Teatrului — și „ochitorul” îi doborîse pe amîndoi dintr-o singură împușcătură, ca pe-o pereche de rațe sălbatice. Cealaltă fiică, Marysia, se îndrăgostise și ea tot de un pierde-vară. Băiatul acela — din aceeași ștofă ca și cel al Krystinei — fusese înhățat de Gestapo împreună cu niște negustori de briliante, stătuse vreo jumătate de an într-un lagăr german, iar cînd veniseră americanii, pornise spre Vest. Marysia primi de la el o scrisoare din Renania și pe dată trecu în mod fraudulos frontiera. După cîteva luni, inginerul era înștiințat la Komorowo că fiica lui fusese călcată de un jeep cu soldați americani din Bonn. Tatăl avusese și cu Marysia cîteva discuții foarte serioase; ca și sora ei, Marysia fusese de acord cu toate argumentele părintelui său. Dar și la ea inginerul observase aceeași figură timpă și fără expresie, atunci cînd o surprinsese, în ajunul fugii, punînd o legăturică cu lenjuri în rucsacul pregătit dinainte. De atunci, inginerul se temea ca de foc de figura aceea și pentru nimic în lume n-ar fi vrut s-o remarce și la ultimul copil ce-i mai rămăsese.

În realitate, Edek habar n-avea de sentimentele tatălui său și cînd venea vorba despre fete, încerca acea jenă, acea sfială firească, pe care o au de obicei copiii față de părinți. În schimb putea să discute după pofta inimii despre subiectele care-l obsedau, cu vecinul și „prietenul” său Wlodek, locuind în aceeași vilă cu Basia.

Wlodek era mai mare decît Edek cu vreo doi ani. Diferența de vîrstă n-ar fi fost cine știe ce, dar prietenul își dădea aere de experimentat și profund cunoscător al femeilor. Dat fiind că locuia în aceeași casă cu Basia, Wlodek socotea că e indicat să vorbească despre față cu multă siguranță de sine, ba chiar cu cinism. Pe Edek îl tulbura pînă-n străfundul inimii o asemenea atitudine, căci față de Basia avea un fel de adorație, dar nu cuteza să-l contrazică pe colegul său mai vîrstnic și atît de sigur de el.

— Ascultă ce-ți spun, ea de mult ar fi venit la mine — zicea Wlodek — numai să fi vrut eu! Dar mie nu-mi place să am belea cu femeile!

Nici lui Edek nu-i plăcea tonul lui Wlodek, cu atît mai mult cu cît în fiecare frază a lui apărea cîte un echivoc neplăcut. Ce însemna că „ar fi venit la el?” Și ce „belea” putea să aibă Wlodek cu femeile? Și cu care femei anume?

Așa încît, Edek prefera să i se vorbească cinic, dar deschis. Cel puțin așa, începea și el să se „inițieze”. De pildă, Wlodek îi declara că e mai bine ca femeia să fie lată în șolduri, e mai comod: la „treaba aceea” are omul de ce se sprijini. Cuvîntul „treabă”, Wlodek îl rostea cu delectare, subliniind cumva litera t. Toate astea îl urmăreau seri întregi, pe Edek care avea veșnic în urechi aceste cuvinte pronunțate cu un fel de plăcere lascivă. Și de cîte ori înlînea vreo femeie pe stradă, fie și mai vîrstnică, înregistra ce fel de șolduri are. Cînd călătorea cu decovilul, examina busturile feminine.

Bine înțeles că aceste preocupări își aveau efectul asupra învățăturii la școală. Edek se interesa din ce în ce mai puțin de temele date la matematici, la limba rusă, chiar și la desen. Inginerul era disperat, însă nu putea scoate de la băiat nici un răspuns rezonabil. Bănuind în parte pricina indifferenței lui Eduard față de atracțiile studiului, se hotărî să-i stimuleze interesul prin diverse stratageme.

Uneori, scoate seara din sertar hîrtie pentru desen și începea să schițeze niște fantastice proiecte de construcții, doar va stîrni curiozitatea băiatului. Pe-atunci se discuta mult despre clădirea studioului

cinematografic de la Komorowo — deci inginerul desena eventuale planuri în legătură cu acest complex — construcții pe ambele maluri ale râșorului Utrata, cu un lac artificial între ele. În cele din urmă, izbucni să-l atragă pe Edek cu momeala asta; băiatul păru să urmărească lucrul tatălui și prinse a-și formula observațiile.

— Ai putea să-mi ajuți puțin. Ia desenează, de pildă, frontonul pavilionului central de lângă lac. Ai acolo proporțiile...

— Dar — făcea Edek — eu nu sînt constructor. N-am să izbutesc.

— De ce nu desenezi niciodată? N-ai lucrări pentru școală?

— Pentru școală am terminat totul.

— Ei, da' pinii din fața casei? Mi-ai promis că-i desenezi. I-aș pune în ramă și i-aș atîrna pe perete. Uite colo, tot e locul gol...

— În vacanță, am să-i desenez — promitea băiatul, fără prea multă convingere.

— Și cînd intri în vacanță? întrebă tatăl, cu oarecare neliniște.

— Peste două săptămîni...

Într-o seară, inginerul o chemă pe Colțunica. Edek plecase la cinema și n-avea să se-ntoarcă curînd.

— Colțunico dragă — zise inginerul — mîine-i miercuri?

— Chiar miercuri.

— E zi de tîrg la Grodzisko? Te duci acolo?

— Păi mă duc. Trebuie să cumpăr unt.

— Te pricepi la hulubi?

— La hulubi? ! Da' de unde pînă unde...?

— Vreau să-i cumpăr lui Edek o pereche.

— Lui Edek? întrebă Colțunica, necrezîndu-și urechilor. Da' ce să faci el cu-așa ceva?

— Îi punem acolo pe streașină lângă odaia lui.

— Pe streașină? Păi eu acolo am obiceiul să-ntind preșurile...

— Ei, nu-i nimica, le întinzi dumneata altundeva. Ce importanță are?

— Da' ce importanță au hulubii, dacă-i pe-aceea?

— Uite, aș vrea ca Edek să aibă o distracție. Acuș-acuș vine vacanța...

— D-apoi nu se mai duce-n tabără anul ăsta?

— E mare acum, dragă Colțunico, a crescut.

— Eu mereu îl măsoar la mine la bucătărie. În trei luni a crescut cu trei centimetri. E mai înalt ca domnul inginer.

— Asta nu-i greu — zîmbi inginerul, care era mărunt — și asta fusese suferința lui din totdeauna.

— Pentru el a venit vremea să se distreze cu duduile, nu cu hulubii, observă Colțunica.

— Dragă Colțunico, se scandaliză inginerul, cum poți să-mi spui dumneata asemenea lucruri? !

— Atunci cum rămîne cu hulubii? Jozio al meu creștea pe vremuri hulubi și m-aș pricepe eu care-s mai frumoși... da' acum sînt scumpi tare, cînd are cineva, ține la ei ca la nu știu ce. Costă cît curcanii. Însă dacă-mi dați bani, am să cumpăr.

— Ei, cît pot să coste?

— M-oi mai tîrgui și eu. Dați-mi douăzeci de zloți.

— Nu-i prea puțin?

— Aș, am s-aduc și rest. Ori cumpăr niște trufandale. Tot îi place lui Edek salata verde — și bătrîna luă banii din mîna inginerului. — Și

nu vă mai faceți griji. Își are și băiatul socotelile lui. Că și-așa n-o să-ținem noi înțuiat în casă.

Inginerul făcu un gest cu mîna și Colțunica, depărtîndu-se cu papucii săi de pîslă, se făcu nevăzută. El rămase cufundat în gînduri.

În viață trecuse prin împrejurări grele. Era fiu de portar, așa-zis „paznic”. Multe lucruri cunoscuse, înainte de-a-și însuși experiența și știința pe care le poseda acum. Se convinsese pe vremuri că nu trebuie să se bizuie pe mila „domnilor” și că nu va putea răzbi în viață decît prin propria sa trudă. Toată viața se simțise chinuit de izolat. Și acum cînd vedea că unii colegi găsesc imediat sprijin la partid, la sindicat, în colectivul lor, îl apuca un fel de invidie... Munca zdrăvăn în sectorul urbanisticii, dar starea lui sufletească îi îngreua lucrul în colectiv, în grupul de tovarăși unde nu izbutea niciodată să se afirme în primele rînduri, rămînea în umbră, și nu se distingea decît printr-o sînguină intensă. Colegii îl apreciau, dar îl țineau la distanță. Îl pierduse și pe Karmánski — ce băiat capabil și de treabă! — cu care lucrase atîtea proiecte înainte de război; pierise pe vremea ocupației. Se apropiase acum de alții, dar numai pe cale strict profesională, oficială chiar, s-ar putea spune. Cînd se gîdea la fiu-său, își zicea:

— Mare prostie să iubești atît de mult pe cineva, să-ți concentrezi toată simțirea asupra unei singure ființe și încă un băiețandru atît de mediocru! E fiul meu — adevărat. Cine să-mi fie drag, dacă nu el? Doar atîta mi-a mai rămas...

Dar preocupările lui se concentraseră asupra lui Edek în chip obsedant, parcă era o manie. Nu mai putea vorbi despre nimic, în afară de el. La birou, profita de orice ocazie ca să aducă vorba de el și să-l laude:

— Fiu-meu a zis așa... fiu-meu a făcut cutare... Proiectul ăsta nu i-a plăcut fiului meu... El zice că la Marienstadt...

Colegii îi cunoșteau slăbiciunea. Marii constructori ai Varșoviei năzuiau cu proiectele lor departe în viitor, discutau între ei, opunîndu-și argumente puternice. Zăreau înaintea lor gigantica înfățișare a capitalei socialiste, țineau seama de necesitățile concrete, dar își realizau concepțiile cu o grabă miraculoasă în clădiri uneori cam pripite și din pricina asta nu de-ajuns de bine gîndite. Pentru ei, familia trecea pe planul al doilea. Și tuturor acestor probleme, inginerul I. le opunea persoana neînsemnată a unui băietan. Cînd pronunța „fiul meu”, colegii zîmbeau și se priveau cu înțeles. Inginerul își dădea seama și căuta să pomenească numele lui Edek cît mai rar, dar asta era peste puterile lui. Adevsea chiar se lăuda cu fecioru-său, căci ispita era prea puternică, și el nu era capabil să i se împotrivescă. Cînd își despacheta la birou gustarea, pregătită întotdeauna de Colțunica, zicea așa, într-o doară: „O, băiatul meu mi-a pus ridichi! A vrut să-mi facă o surpriză, mie-mi plac așa de mult ridichiile!” Bine-înțeles că nimeni nu-i dădea nici o atenție. Edek, apatic și închis în sine, nu se preocupa de tatăl său, iar de pregătutul mîncării, nici vorbă nu putea să fie! Dar inginerul dorea ca tovarășii săi să-l creadă înconjurat de cea mai duioasă afecțiune din partea fiului.

Cînd știa că Edek are de gînd să meargă la cinema ori la teatru, spunea către cei din jur, aplecat fiind peste planșeta de desen ori peste vreun plan: „Diseară mă duc la teatru cu fiu-meu!” și în vocea lui răsuna ca o notă triumfătoare. După care, se grăbea către stația decivilului, pentru ca mai apoi să-l aștepte pe Edek îndelung, pînă noaptea fîrziis.

Aproape nici unul dintre colegii lui nu se ducea la spectacole cu familia, ori dacă o făceau, considerau lucrul atât de firesc, încât nu-l mai menționau. Inginerul se cufunda din ce în ce mai mult în micile lui mistificări și istorisea neîntrebat subiectul filmului sau al piesei, pe care — chipurile — ar fi văzut-o în ajun cu fiul său. Fragmentele de subiect pe care le povestea le afla din relațiile monosilabice ale lui Edek și lesne l-ar fi putut prinde cineva cu vreo inexactitate. Dar pe cine să-l intereseze poveștile bietului om — bătrîn, cinstit, util, însă cu desăvîrșire indiferent tuturor? Colegii nu dădeau nici cea mai mică atenție acestor basme. Iar inginerul, întreținîndu-și gospodăria și dîndu-i regulat lui Edek ceva bani de buzunar, nici n-avea cu ce să-și plătească din cînd în cînd vreun spectacol, pentru verificarea celor povestite de el la birou. În fond, treaba asta nu-l preocupa în mod special: îi era suficient să-și imagineze. „Tare mult ne-a plăcut filmul de ieri”, zicea. Ori: „piesa de aseară nu ne-a făcut cine știe ce impresie”.

Cît despre Edek, el ieșea de cele mai multe ori cu Wlodek.

Peste două zile, Colțunica aduse de la tîrg o pereche de hulubi albi foarte frumoși. Deocamdată, îi lăsă în bucătărie, în colivia rămasă de la canarul care murise anul trecut, cînd își băgase cotoiul ghiarele printre gratii. În noua lor locuință, cele două păsări albe stăteau speriate, zbîrlite și chiar puținel cam murdare — și nu voiau să mînnince, nici măcar cîteva grăunțe pe care Colțunica le presăraseră, cu jalea-n suflet, pe podeaua coliviei.

În ziua aceea, Edek se întorsese tîrziu de la Varșovia, mult mai tîrziu decît inginerul — era obosit și oarecum enervat. Abia cînd ajunsese la Komorowo își dăduse seama că Basia fusese în același decol ca și el, dar în alt vagon — și de aceea nu se întîlniseră. Era foarte supărat de acest ghinion.

Dar spre marea uimire a inginerului, tînărul se bucură grozav cînd văzu porumbeii. Se adunaseră toți trei în bucătărie, unde mîncă de obicei Edek atunci cînd venea mai tîrziu. Băiatul se aplecase de-asupra coliviei așezate pe masă și se uita cu duioșie la păsări, mișcîndu-și buzele. Cercetîndu-i chipul cu atenție, inginerul observă cum dispăre treptat de pe obrazul fiului său acea expresie de oboseală mohorîtă, ca și cum ar fi suflat un vînt lin și i-ar fi desprins de pe față o mască străvezie de mîhnire. Trăsăturile își recăpătaseră expresia dulce, copilărească, pe care tatăl n-o mai văzuse la Edek de cînd acesta ședea, micuț, pe genunchii mamei. Inginerul își simți inima strînsă de amintirea dureroasă. Pe-atunci nu-l prea lua în seamă pe fiul său cel mic, sosit în chip neașteptat și intempestiv. Staș nu-l iubea pe mezin, căci acum nu mai era el unicul fiu; Staș fusese pînă atunci cea mai însemnată persoană din casă. Inginerul se ocupa mai mult de fete: Krysia și Marysia ciripeau mereu în jurul lui. Deci Edek rămase „băiețelul mamei”. De tata îi era frică: inginerul îl privea totdeauna cu ochi foarte severi. Acum însă, ce rău îi părea bătrînului după atîția ani iroșiți, de care nu-și mai amintea aproape nimic. Nu mai ținea de loc minte cum arăta Edek pe vremea cînd era o făptură măruntă și fragilă. Și acum îi era cu adevărat jale și se dojenea pe sine însuși.

Ca și cum ar fi simțit toate acestea, Edek se întoarse pe neașteptate spre tată și rosti cu vocea lui joasă, puțin voalată:

— Mamei îi plăceau așa de mult hulubii...

Apoi deschise colivia, luă pe rînd hulubii în mînă și desfăcîndu-le ciocul, le puse grăunțele înăuntru. Hulubii înghițeau pe nerăsuflate.

Inginerul se duse în odaia cealaltă, luă de pe masă piinea și untul ce mai rămăseseră și spuse băiatului : — Mănincă și tu.

Dar Edek se ciorovăia cu bătrîna. Se dovedise că bucătăreasa, inexperiencedată în acest domeniu, cumpărase două hulubițe.

— Zău, Colțunico, zice Edek, sincer îngrijorat, ce-i de făcut ? Ce-au să facă ele două, singure !

— Poate zboară vreun hulub la ele, replică femeia, și-l prinzi.

— Nu cumva oi fi vrînd să fur hulubi ?

— Te duci săptămîna viitoare la țirg și cumperi și un hulub — interveni tatăl. Va fi un început plăcut de vacanță.

— Și-au să stea hulubițele la post o săptămînă întreagă ?

— Se descurcă ele cumva.

— Am să cumpăr doi hulubi, hotărî Edek, așezîndu-se la masă, fiindcă ei trebuie să trăiască perechi.

Acoperise colivia c-un ștergar curat și acum se apucase să mănînce, vesel și cu poftă. Inginerul îi ținu tovarășie fumînd și constată bucuros că expresia de copil fără griji stăruia pe fața băiatului. După masă îi dădu și lui o țigară. Știa că Edek fumează, însă nu vorbiseră despre asta și în prezența tatălui, tînărul nu fumase niciodată. Acum zîmbea încîntat, arătîndu-și toți dinții și alese una „tare” din port-țigaretul inginerului. Chibrituri avea în buzunar.

Și iată, cînd băiatul își aprinse țigara, cînd trase primul fum cu obișnuită — în asemenea cazuri — crispare a mușchilor feței, cînd își strînse buzele, pe chipul lui trecu o undă de tristețe, ochii i se tulburară, urmărind fumul undeva în sus, apoi gura i se întredeschise cu un fel de amărăciune, în fine întreaga expresie căpătă un aer de trufie și aroganță, cu totul străine figurii lui îndeobște pline de modestie.

«Numai țin minte cum era — gîndea inginerul — cînd sugea la pieptul Helenei, sau cînd adormea cu pumnișorii strînși, iar acum îl văd cum fumează prima țigară „oficială”».

Colțunica începu să bombăne.

— N-ar fi trebuit să-l cîntească domnul inginer pe copil cu țigară. Mai are timp berechet. Conița, răposata, nu i-ar fi dat voie să fumeze și dumneavoastră îi lăsați friul slobod. O să se strice de tot.

«Ce-or fi avînd astăzi că-mi amintesc de Helena ?” gîndi inginerul, dar nu spuse nimic.

La vorbele Colțunicăi, Edek zîmbi ușor, mîhnit parcă și parcă cu dispreț. Cu privirea lui absentă urmărea mereu zborul fumului.

— Colțunica mă consideră mereu copil, zise domol, și eu copil nu mai sînt.

— Pentru mine tot copil ai să fii — stăruia femeia, bătoasă. Că doar te-am ținut în brațe și mi-ai udat pestelca.

Inginerul gîndea : „Eu nu-mi amintesc să-l fi ținut în brațe. Pe Stas, da, l-am ținut. Odată, însă, l-am scăpat jos, din fericire pe pat, și de atunci n-am mai ținut în brațe pe niciunul dintre copii, nici pe fetițe. Pe Edek niciodată... avea un trupușor atît de mic, de gingaș...”

— Vai, ce rușine, făcu Edek, cum poate Colțunica să pomenească de niște lucruri așa de necuvincioase ? !

Se sculă brusc, parcă s-ar fi scuturat de somn, își îndreptă linia pantalonilor și porni sus, apucîndu-și în treacăt servieta cu cărțile. Sări treptele două cite două și peste o clipă se auzi din odaia lui fluieratul său vesel și zgomotos.

Bucătăreasa se așează la masă în locul unde stătuse Edek. Îngin-
durată... Întreaga ei făptură girbovă, mîinile lăsate în jos, obrazul zbîr-
cit — toate trădau o mare oboseală.

— Ce-i cu dumneata, Colțunica? întrebă inginerul, binevoitor. Ești
ostenită?

— D-apoi cum! oftă bătrîna — așa-i viața...

În clipa aceea, Edek coborî scara în fugă, tropăind cu zgomot pe
trepte și strigă, pe cînd deschidea zmucit ușa bucătăriei:

— Mă duc la Basia, că m-a rugat să-i dau *Tînăra gardă*.

După ce închise ușa, trîntind-o, o mai deschise odată își vîrî capul
în bucătărie: — Am să-i spun de hulubițe. Ce bine-o să-i pară!

Și iar trînti ușile, întîi la bucătărie, apoi la intrare. Colțunica surîse:
— Tot copil e!

La care inginerul nu mai răspunse nimic.

Edek nu ținea atîta să-i vorbească Basiei de hulubițe, cît să organizeze
împreună cu fata o expediție la Grodzisko, pentru cumpărarea porum-
beilor. De altfel, toată istoria cu hulubii îl pasiona teribil. Dimineața
se sculă cu o oră mai devreme decît de obicei și începu să mește-
rească la streășină. Dintr-o lădiță avea de gînd să întocmească o hulu-
bărie și începuse de îndată să meșterească la ea, planul de investiții pentru
porumbi promițînd să fie foarte amplu; trebuia făcut un „start” cu
balconas în față, închis noaptea cu plasă, trebuiau găsite de undeva
o străchinuță pentru apă și o cutiuță pentru mincare. Într-un cuvînt,
avea de muncit pînă peste cap. În ziua aceea, Edek se întoarse mai
devreme de la Varșovia și aleigă pe dată la streășina unde le plasase
deocamdată pe singuraticile hulubițe. În dimineața următoare, ele
gungureau drăgălaș pe mica platformă de sub plasă, cătînd în direcția
unde locuia Basia. Căci hulubăria era situată astfel încît păsările să se
uite mereu într-acolo, iar Edek să aibă totdeauna sub ochi locuința
fetei. Meșterînd la streășina lui, el putea să vadă prin deschizătura
hulubăriei, ferestrele vilei vecine și silueta Basiei, trecînd încoace și-n
colo. Cînd o zărea, fluiera mai tare și mai voios.

Miercurea următoare, se pregătiră de drum spre Grodzisko. Era a
doua zi după terminarea anului școlar, la sfîrșitul lunii iunie. Edek se
simțea cu inima ușoară, învățătura se terminase cu bine, fără corijențe.
Se trezise încă de la patru dimineața: ziua părase la început însorită
și senină, dar în curînd începu să se posomorască. Din odaia lui,
Edek nu vedea vila Basiei și deci nu putea observa dacă ea s-a sculat
sau nu. La ora cinci nu mai avu răbdare și se duse la hulubărie, de-
chise cușca hulubițelor, care prînsesă să se plimbe de colo pînă colo,
clătinîndu-și căpșoarele netede și unduindu-și gușa. Din timp în timp
se întîlneau la mijlocul „promenadei” și-și cedau pasul una alteia,
depărtîndu-se cu nepăsare. Din punctul său de observație, Edek văzu
că acasă la Basia nu se sculase nimeni, ferestrele erau închise, perdelele
albe trase. Geamurile sclipeau în lumina soarelui de dimineață. Din
nefericire, lumina aceasta nu dură mult.

Băiatul reveni în odaie și începu să cerceteze cu grijă cerul acoperit
de nori groși, transformați curînd într-un înveliș uniform de culoarea
cenușii. Degeaba căuta să se consoleze cu teoria bucătăresei, care
pretindea că ploaia din faptul zilei e trecătoare. Norii deveneau tot
mai deși, și pînă la urmă din ei începură să picure stropi mărunți și
rari. Pe sub grămada cenușie a norilor deși, se iviră alții mai mici, de
culoare verzuie; pe la șase, începu să plouă de-a binelea.

Dar la șase și treizeci, Edek se îmbracă cu pelerina de ploaie și ieși. Basia îl aștepta în pragul locuinței sale, ținând în mână o veche umbrelă uriașă. Rîdea tare.

— Am avut poftă de hulubi — strigă ea, înainte de-a spune bună dimineța.

— Doar n-au să ne vină ei singuri fripți drept în gură — replică prompt băiatul.

Porniră în pas gimnast spre stația decovilului. Vagoanele care mergeau în direcția Varșoviei erau încărcate. Cele care porneau în direcția opusă — mai puțin tixite, însă la Komorowo, împreună cu cei doi tineri, se urcară o mulțime de femei cu coșuri și sacoșe, plecate după cumpărături la tîrg. La Nowa Wieś și mai cu seamă la Podkowa se urcară și mai multe călătoare. Se cunoșteau între ele, se salutau, stăteau de vorbă, glumeau cu conductoarele, își comunicau prețurile mărfurilor, conveneau să se întoarcă împreună. După Podkowa, la fiecare stație sporea grupul gălăgios și în vagon era din ce în ce mai mare înghesuială.

Basia și Edek stăteau pe platforma din fața celui de-al doilea vagon, înconjurați de masa compactă a voioaselor cumetre. Se simțeau oarecum izolați prin timiditatea lor de ceilalți. Niciodată pînă atunci nu fuseseră atît de aproape unul de altul; din cauza înghesuiei se atingeau și cu trupurile și cu mîinile. Uitîndu-se din întîmplare la Basia, Edek îi văzu îndeaproape ochii de-un verde întunecat, presărat cu aur. Văzute din imediata apropiere, buzele ei păreau și mai îmbietoare în culoarea lor proaspătă, așa cum erau întredeschise de un suris plin de sfială.

Un bătrîn lucrător de la căile ferate, care stătea într-un colț, făcu o remarcă sarcastică: — De unde s-or mai fi adunat atîtea babe?

— la nu tocmai babe, că doar nici vouă nu vă spunem moșnegi, se burzului jumătate în glumă, jumătate în serios o gospodină grasă, care abia se așezase, flancată de două mari coșuri goale.

Apoi, privind în jur c-un zîmbet larg pe deasupra călătorilor îngrămădiți și observînd-o pe Basia, adăugă:

— Ba chiar sînt aici și duduițe frumușele.

Edek se uită recunoscător la femeie, iar Basia se făcu rumenă.

— Se pricepe, șopti băiatul tinerei sale tovarășe.

Basia voi să facă un gest de protest cu mîna, dar nu putu schița nici o mișcare, atît era de înghesuită din toate părțile. Edek îi simți în degete gestul neterminat și-i luă mîna într-a lui. Ea și-o retrase binișor, fără să se uite la el, iar băiatul se simți amărit dintr-odată.

Ploaia biciuia geamurile, lăsînd pe ele urma picăturilor rotunde și drele de apă spălau geamurile murdare. Cînd ajunseră la capătul călătoriei, vremea se mai înseninase.

La Grodzisko, vagoanele se opriră, grupele de femei se împrăștiară pe ulițele noroite. Lîngă peron se vedeau băltoace alungite, peste care erau nevoit să sari. Căruțele veneau din toate părțile, de pretutindeni se auzeau chiote și pocnete. Căruțașii strîngeau hățurile și injurau pe întrecute.

Edek sări primul din vagon și-i întinse mîna Basiei, apoi merseră pe trotuar, duși de valul femeilor nou-sosite. La fiecare pas, băltoacele îngreuiau umbletul.

— Tu știi unde se vînd hulubii? întrebă fata.

Sanjoma

1967.

— Sigur! afirmă el, dînd din cap.

Tîrgul hulubilor se afla în cotul unei ulițe lăturalnice, și ca să ajungi acolo treceai întîi pe lîngă vinzătorii de iepuri. Pretutindeni se descărcaseră saci de iepurași cu blănița argintie ca de șinșila. Micile animale se fereau de ploaie și se lipeau unele de altele, formînd un fel de grămăjoare pufoase. În cuști stăteau iepuri de angora, cu blana vaporasă.

Negustorii de porumbei, în ciuda îmbrăcămînții foarte variate și a felurilor lor profesioni, se asemănau prin expresia figurii, prin aceeași sfială de a se uita drept înainte, de parcă ar fi căutat numai în sus ceva tănuț care li s-ar fi furișat în privirea ce păstra o frîntură din sclipirea cerului. De aici, rigiditatea gîtului, specifică tuturor crescătorilor de porumbei, care privesc neconținut în sus, vrînd parcă să se desprindă de priveștea obișnuită ce-i înconjoară.

Cînd perechea noastră se apropie de tîrgul de porumbei, un hulub se desprinsese de la pămînt și-și luă zborul. Toate capetele se ridicară în aceeași clipă și ochii tuturor celor adunați urmăreau zborul păsării. Hulubul se opri pe un acoperiș și toate capetele se plecară.

Colivile strîmte erau pline de pene albe. Din timp în timp se zărea cîte un „arap” negru sau cîte-un frumos exemplar de culoarea bronzului deschis, cu toate apele curcubeului pe gușă. Păsările ședeau neobișnuit de potolite și cuminți. Despre negustori nu s-ar fi putut spune același lucru.

— Ce, nu ți-e bine, dom’le, de ceri atîta? Cincisprezece zloți pe-o pasăre cît o vrabie?

— Ia-l matală în mînă, boierule, ai să vezi ce ușurel e.

Basia se miră: — Ce, hulubul trebuie să fie ușor?

— Pe semne, răspunse Edek, care auzea pentru prima oară una ca asta.

— Coniță, coniță! Luați, coniță, o hulubiță pentru hulubul ăsta — se ruga un bărbat înalt, îmbrăcat cu o uniformă militară peste măsură de roasă, de o față cu șal de dantelă ce zîmbea jenată, ținînd în mînă un hulub sur.

— Păi vezi că duduia are o hulubiță, nu un hulub, de ce-o zăpăcești? — zise un bătrîn stoler, om serios, care observase scena.

Fata se uita cînd la unul, cînd la altul, c-un suris nesigur. Se vede că-și cumpăra hulubii ca să-i gătească și nu cuteza să mărturisească așa ceva amatorilor pasionați. Nu i-ar fi vîndut nimeni, dacă ar fi mărturisit de ce-i cumpără.

Edek și Basia se foiau mereu, puțintel rușinați, prin mulțimea aceea. Băiatul nu prea știa cum să-nceapă tocmeala. În fine îl prinse pe un tînăr crescător de porumbei, cam de aceeași vîrstă cu el, față de care simți un fel de simpatie colegială.

— Ascultă colega, îi zise, aș vrea doi hulubi, numai să fie frumoși.

— Aici-s numai frumoși, răspunse tînărul, rînjindu-și dinții, din ai urîți nu vîndem, adăugă batjocoritor.

Dar pe semne că simți și el un fel de simpatie pentru Edek, ori că-i plăcu Basia — destul e c-a schimbat pe dată tonul și împingîndu-l pe cumpărător cu cotul, îi încredință o taină la ureche:

— Du-te dumneata colo mai departe. Acolo sînt cei mai buni, crescuți de un amator adevărat.

Conducîndu-i pe Edek și pe Basia pînă dincolo de înghesuiala iarmarocului, pătrunse în bătătura unei căsuțe din preajmă. Aci, un băiat tînăr veghea asupra unor coșuri și cuști acoperite cu pînză de cort.

— Olek, zise tînărul negustor, adu două bucăți pentru tipul ăsta.

Băiatul se aplecă tăcut și scoase — adică mai bine zis trase fără multe marafeturi — două păsări speriate, albe ca zăpada, printre grațiile cuștii.

— Uite marfa, zise primul băiat, luînd de la Olek hulubii și dîndu-i lui Edek. — Ține-i, ține-i, bine, adăugă, văzînd că Edek îi apucă destul de nedibaci, nu cumva să lași să-ți scape asemenea juvaier.

Edek îi arătă Basiei. Amîndoi se aplecară asupra hulubilor, netezind cu gingășie penele zbîrlite. Cînd se aplecă deasupra păsărilor, părul lui Edek ieși de sub șapcă și atinse obrazul Basiei. El își strînse șuvițele cu mîna, apoi ochii lor părăsiră hulubii și se priviră unul pe altul. Edek se înroșise, tot uitîndu-se la Basia.

— Faini hulubi ! zise, revenind la păsări, ce-au să se bucure hulubițele mele !

Se întoarseră la Komorowo, încărcăți de păsări, căci Basia mai cum-părase o pereche, „pentru ea” și-i încredință lui Edek să-i crească.

— O să am treabă, nu glumă, zise băiatul, trebuie să-i păzesc și pe-ai tăi și pe-ai mei... copiii tăi și-ai mei, rișe el, dar Basia deveni gravă.

— Bine c-a venit vacanța !

La început, Edek se ocupă foarte serios de hulubi, îi hrănea și-i păzea. Włodek îi mai dădu o pereche. După cîteva zile, păsările se deprinseră cu noua locuință, zburau în jurul casei, se așezau pe acoperiș, gungureau plăcut sub soarele amiezii. Basia plecă pentru primele două săptămîni ale lui Iulie la o mătușă, la Stryków. Edek căută la început să lase impresia că nu-i pasă, ocupîndu-se mereu de porumbei, însă de la o vreme îi părăsi în voia soartei. Colțunica îi amintea de ei :

— Da' hulubii ?

El făcea un gest de lehamite cu mîna.

— Nu trebuie să-i uiți. Că nu sînt numai ai tăi, da' și-ai Basiei și-ai lui Włodek. Au să moară de foame.

— Aș, nu mor ei — zicea Edek și fără nici-o tragere de inimă le ducea pe streășină grăunțe și boabe. De cînd plecase Basia, nu mai avea chef de nimic. Cele două săptămîni din iulie fură pentru el o ciudată perioadă de amorțeală, în vreme ce tatăl, ocupat cu construcția cartierului MDM¹, se întorcea seara foarte tîrziu și nespus de trudit. Timpul era mereu senin și călduros — mai mult arșită. Edek și Włodek petreceau zile întregi la lutăriile dintre Komorowo și Pruszków, unde se aflau și iazuri.

În apă nu zăboveau prea mult, zăceau mai mult culcați, prăjindu-se la soare, și din cînd în cînd își aruncau leneș cîte o vorbă. Cînd inginerul se întorcea seara acasă, Colțunica îl informa cu o nepăsare pre-făcută :

— Băiatul ăsta parcă doarme. Abia se mișcă, ca o muscă de iarnă.

— Ei, dar hulubii, hulubii ? întreba inginerul.

— Ce hulubi... nici că-i pasă de ei.

Włodek și Edek nu vorbeau între ei despre Basia. În genere vorbeau puțin, cînd zăceau pe spate alături, la soare. Totuși, tema femeilor revenea destul de des în convorbirile lor. De fapt, Edek nu spunea nimic din ceea ce-l interesa în primul rînd, însă făcea în așa fel ca

¹ Cartierul de blocuri de pe ambele părți ale fostei Alei Marszałkowska.

să-l tragă pe Włodek de limbă Asta nu era greu, căci preocupările tinărului reveneau mereu asupra aceluiași obiect și neavînd rezerva lui Edek, nu-și ținea gura.

— De ce-or fi trimis-o la mătușă-sa ? se întrebă Włodek într-o zi.
— Eu unul nu i-aș fi dat voie.

— Păi de ce ?

— Cum de ce ? A-nceput vacanța. Acu-i vremea cea mai potrivită.

— Tu mereu cu-ale tale.

— Ce, nu-i așa ? Da' ce-oi fi vrînd tu de la o femeie ?

Edek nu răspunse. Nu avea acea siguranță absolută, care-l făcea pe Włodek să știe ce vrea de la o femeie.

— Trebuie să te hotărăști, rosti Włodek, după o lungă partidă de sedere pe spate — ori vrei, ori nu vrei. Și să procedezi în consecință.

Tăcură iar o bucată de vreme. Soarele ardea atît de cumplit, încît pielea le mirosea a nădușală fierbinte.

— Eu unul m-am hotărît de mult, grăi din nou Włodek, și-o spun : nu-mi trebuie belea cu femeile. La ce bun ? Ei, da' tu ?

Edek nu îndrăznea să-i mărturisească lui Włodek că, în realitate, nu știe ce să hotărăască, dacă vrea ori ba — și la drept vorbind, nici nu pricepea exact ce vrea să spună Włodek. Ceea ce simțea, era că niciodată nu tînjise după cineva, așa cum tînjea după Basia, fiindcă n-o văzuse de cîteva zile. Nimic nu-l interesa, de nimic nu-i păsa, cînd își amintea de hulubi, își zicea : las' să crape ! Doar atît voia : s-o vadă iar pe Basia, să-i revadă surîsul, mîinile, să simtă măcar c-o poate întîlni în orice clipă, c-o să iasă din casa ei, că se vor mai sui în același vagon.

Se așeză, scoase din buzunărașul costumului de baie un pieptar albastru, pe care-l avea totdeauna la îndemînă și începu să-și pieptene părul crescut lung, care de altfel și-așa era foarte neted și strălucea ca mătasea.

Włodek zăcea pe burtă și nedeslipindu-și obrazul din nisip, îi aruncă o căutătură somnoroasă :

— Ei, da' tu ? repetă.

Edek ridică din umeri.

— Ei, vreau, zise, sigur că vreau.

— Să nu fii prost ! Włodek se învioră dintr-odată, și-o spun eu, frățioare. Trebuie să te dirijezi eu, că tu o faci de oaie. Știi ce ?

— Ei, ce ? întrebă indiferent Edek, fără să-și privească prietenul și culcîndu-se iarăși leneș pe nisip. Mă plictisești, adăugă.

— Haidem după ea la Stryków, propuse Włodek pe neașteptate, de parcă l-ar fi pleznit un bici.

— La ce bun ? întrebă Edek. — Și așa se întoarce peste o săptămînă.

— Se-ntoarce ? Da' dacă nu se-ntoarce ? De ce s-a dus acolo ?

— A chemat-o o mătușă. Acolo-i așa, ca la țară...

— Totdeauna treaba e mai lesnicioasă într-un cadru idilic, zise Włodek cu convingere, o să bem niște vodcă...

— Niciodată n-o să beau vodcă cu Basia, se indignă Edek. Tu de loc nu mă înțelegi.

— Ei, nu-nțeleg, nu-nțeleg, repetă Włodek în batjocură. — Orice băiat îl înțelege pe alt băiat.

— S-ar putea merge într-adevăr pînă la Strykówul ăla ? O fi departe ?

— Într-o singură zi ne putem duce și întoarce. Poate ne rețin peste noapte? Ei, ce zici? Mergem?

— Cum vrei. Putem pleca.

Basia locuia la Stryków dincolo de orașel, de moară, de biserică hăt-departate pe Dobra, către Lodź. Mătușă-sa era măritată c-un fost ajutor de morar, care încă dinainte de război își cumpărase aci o căscioară și o bucată de pământ, unde-și sădise o grădină îndeajuns de mare. Casa era alcătuită din două camere precedate de o tindă. Într-una din odăi se afla plita de gătit. Basia fu mai curînd stînjinită decît bucuroasă, cînd se iviră băieții pe neașteptate. Era de vreme încă, sosiseră cu trenul de dimineață. Fata aprinsese tocmai atunci focul și, ținînd într-o mină vreascurile își înlătura cu palma cealaltă șuvițele de păr ce-i atîrnau peste ochi.

— O! făcu ea, fără să se ridice de la foc — de unde-ați mai răsărit și voi?

— Frumos îți mai întîmpini oaspeții, rosti cu imputare Włodek, deși se vedea că puțin îi păsa de asemenea primire. Lîngă plită stătea mătușă Basiei, o femeie zdravănă.

— Tușico, sînt colegii mei, zise Basia, sculîndu-se de la foc și trecîndu-și vreascurile și chibriturile din mîna dreaptă în cea stîngă.

— Oho, musafiri dis-de-dimineață, făcu mătușă Sabina, oarecum incurcată, însă totuși binevoitoare. — Ei fie, să șează domnii unde s-o putea — adăugă în chip de bun-sosit — acuș o să fie gata și laptele.

— Noi ne-am cărat aici o gospodărie întreagă, spuse Włodek, așezîndu-se și punînd pe masa de bucătărie o servietă încărcată.

— Colțunica l-a aprovizionat desigur pe Edek al său, surise Basia.

— Colțunica și nu numai Colțunica. E bună și maică-mea la ceva, adăugă Włodek.

Și îndată începu să pună pe masă ouă tari, pătlașele roșii, castraveți noi, chifle: — Vezi, domnișoară Basia, asta e o gustare serioasă.

Mătușă Sabina era încîntată.

— Musafirii n-au venit cu mîna goală, zise, plină de recunoștință. — E o gustare de mai mare dragul. Acum ce beți, ceai ori lapte?

— Să le dea tușă lapte, e mai sănătos, fu de părere Basia.

— Lapte cu roșii, nu prea merge, observă mătușă, dar așeză în fața băieților cîte-o cană mare cu lapte. Włodek îi făcu prietenului cu ochiul.

Edek ședea la masă și privindu-și cana, nici nu îndrăznea să se uite la Basia. Îi era rușine de sosirea lui neașteptată. Pînă atunci nu rostise nici un cuvînt. Avea impresia că Basia și chiar mătușă ghiciseră cu ce intenții îl adusesse Włodek aci — și asta îl stingherea grozav. În acest cadru atît de familiar, Basia îi apărea atît de dulce și de prietenoasă, încît toate conversațiile lui cu Włodek i se păreau cumplit de idioate, fără noimă și-ar fi zis chiar — abjecte.

Basia observă imediat că Edek tace, de parcă-i era gura legată, și că nici nu se uită la ea. Dădu din umeri și se ocupă mai mult de Włodek. Și mătușă îl considera pe acest tînăr guraliv și arătos drept cavalerul nepoatei, și-l ospăta cu lapte, piine și cîrnați scoși dintr-un bufet proaspăt vopsit în alb.

— Bărbatu-meu s-a dus la moară, zise, dar trebuie să vină îndată, adăugă după o ezitare.

Lui Edek nu-i prea venea la socoteală că nu-i dă nimeni nici o atenție. Ședea cu capul plecat, se făcea că nu observă privirile cu

înțeles ale lui Wlodek și bău laptele de care n-avea nici o poftă. În fine, Basia remarcă expresia lui mohorită și se întoarse spre el cu o întrebare :

— Ei, ce mai fac hulubii noștri ?

— Nimic ! răspuse Edek c-o voce atît de joasă, încît mătușa Sabina se uită la el mirată.

Basia așteptă o clipă ca el să spună totuși ceva despre porumbei, însă băiatul tăcea mereu. Își întinse picioarele doar cît îi erau de lungi, scoase port-țigaretul din buzunar, luă o țigară și începu să fumeze.

— Așa tînr și cu țigara ! făcu mătușa Sabina.

— O, el fumează de mult, explică Wlodek în locul prietenului. — Taică-său îi dă voie.

— Îl răsfață, o lămuri Basia pe mătușa, e singurul copil.

— Da' de unde, se împotrivi Edek, cu aceeași voce joasă, ca de bas, mai am un frate, Stas, adăugă peste o clipă.

Wlodek se arătă foarte intrigat.

— Ai un frate ? Nu știam. Și unde-i ?

— La Katowice, nu-i așa ? zise Basia.

Edek nu răspuse nimic. Tăcerea lui începu să-l enerveze pe Wlodek. Încetă să mai facă cu ochiul, dar voind totuși să scoată o vorbă de la el, flecărea lucrurile cele mai diverse, luîndu-l mereu pe Edek drept martor. „Nu-i așa, spune, Edek ! Adevărat, nu, Edek ? Așa-i ori ba, Edek ?” repeta aproape după fiecare frază, dar nici un folos ! Edek tăcea, deși mîncase suficient ca să i se deschidă pofta de vorbă.

Ședința fu întreruptă de o colegă sau prietenă a Basiei, foarte amuzantă, fată de provincie cu pretenții. Venise sub un pretext oarecare, dar în realitate era clar că vestea despre musafirii Basiei făcuse, într-o clipă înconjurul caselor vecine și că Anielka apăruse numai ca să-i zărească pe cei doi tineri. Nici ea nu-l luă în seamă pe Edek, ci se ocupă de vorbărețul și „spiritualul” Wlodek. Edek suferea toate chinurile iadului. În fine, Basia propuse o plimbare pe Moszczénica.

— Ce-i aia Moszczénica ? întrebă Wlodek.

— Gîrla noastră, răspuse Anielka. — Haidem, ziua e așa frumoasă...

— E frumoasă și gîrla ? întrebă tînrul.

Basia ridică din umeri : — Ei, un pîrîu acolo.

La ieșire, băieții rămaseră o clipă singuri în fața casei. Fetele zăboveau în odaie. — Ei, tu, zise Wlodek, izbindu-l pe Edek cu cotul, nu mai fă pe neghiobul. La ce-ai venit aici ?

— Tu m-ai pus să vin, răspuse Edek, cu o strîmbătură — eu unul zău că nu știu de ce am venit.

Ziua era într-adevăr minunată. Nourașii pluteau lin pe cer și sufla ușor un vînt călduț.

— E cald al dracului ! Ca în cuptor, glumi Wlodek.

Băieții erau în cămăși, Edek purta una de tricou cu dungi — i-o trimisese cineva inginerului din străinătate —, iar fetele erau îmbrăcate cu rochițe de culori luminoase. Luncile de pe malul gîrlei, cosite de curînd, păreau așternute cu catifea sclipind în reflexe verzui. În preajma luncilor se iveau crînguri, iar dincolo de ele începeau niște dealuri vălurite, cu petele întunecate ale perilor sălbatici și pe coastele lor se vedeau trecînd din timp în timp mici camioane. Ciocîrliile cîntau încă. Pe colinele mai depărtate sclipeau albe lanurile de secară coaptă și petelele de sulfînă aurii. Venea dintr-acolo un miros dulce, un miros de tinerețe.

Wlodek mergea înainte cu Anielka. Fata îl găsea simpatic și glumea cu el, trăgînd însă mereu cu ochiul la prietenă: nu cumva Basia i-o lua în nume de rău? Edek rămăsese cu Basia, care mușca în dinți un firicel de iarbă. În fine se așezară pe mal, sub un pin mărunt.

— De ce-ai venit aici? întrebă deodată Basia. — Doar peste o săptămînă tot era să mă-ntorc la Komorowo.

— Uite-așa. Mă plictiseam. Wlodek m-a pus să vin.

— Ce i-a trăznit prin cap! Totdeauna are idei din astea. La drept vorbind, nici nu ne cunoaștem.

— Totuși, pare că te-ai îndrăgostit de el, zise cu vocea lui joasă, nepăsător și fără s-o privească pe Basia.

— Eu? Chiar așa! Cine ți-a spus?

— Am văzut eu singur. Adineaori.

— Ți s-a năzărit.

— Te-ai bucurat la sosirea lui de, parcă ți-ar fi venit logodnicul. L-ai primit, l-ai ospătat...

— Ce era să fac? L-am ospătat cu ce-ați adus voi...

— Mătușa ta l-a servit cu cîrnați...

— Nu știam că ești așa meschin, zise Basia îmbufnată. — Dacă ai de gînd să fi în continuare tot așa de agreabil, făceai mai bine să nu vii.

Fără nici un cuvînt, Edek se sculă și porni în direcția de unde veniseră. Ea rămase o clipă și-l urmări c-o privire rea. Dar mai apoi începu s-alerge după el:

— Edek, Edek!

Băiatul se opri: — Ce-i?

— Nu face pe prostul. Ce-ai pățit? Zi!

Îl apucă de mîină și căută să i se uite drept în ochi.

— Să nu faci mofturi din astea, că mai tîrziu ai să te călești, îl amenință cu degetul.

Edek începu să rîdă.

— Hai, zise fata, să-i ajungem din urmă pe ceilalți.

Și porniră, vorbind mai slobod, așa ca atunci cînd mergeau împreună la Grodzisko.

În vremea asta, Wlodek stătea culcat sub streășina păduricii și-i declara Anielcii pe un ton retoric.

— Vezi dumneata, domnișoară, mie nu-mi trebuie nici o organizație. Asta mă stînjenește și eu prefer să fiu liber. De pildă, în relațiile cu femeile... înțelegi dumneata? Organizația se amestecă în toate, absolut în toate. Și mie-mi place să fiu liber, îmi place să schimb femeile...

Anielka era foarte intrigată.

— Și le schimbi des?

— Ce? întrebă Wlodek.

— Ei, femeile... dumneata schimbi des femeile?

— Depinde, răspunse Wlodek, evaziv.

— Și cu Basia ești de mult?

— Eu? Cu Basia? Aș, Edek, prietenul meu e îndrăgostit de duduia Basia...

— Cum asta? Nu dumneata? Anielka era și mai intrigată, ba chiar părea că se apropie cumva de Wlodek. — Dar Basia?

— Ce știu eu? N-am întregat-o.

— Ce poate să găsească ea la mucosul ăsta?

— Tocmai! E un copil. Nu e-n stare să s-apuce de treabă. Pe cînd eu...

Zicînd asta, Wlodek încercă s-o cuprindă pe Anielka în brațe și s-o sărute. Dar fata se desprinsese iute.

— Ce faci, domnule Wlodek? protestă ea, dar nu prea indignată. Chiar atunci, îi ajunseră Edek și Basia.

Se întoarseră acasă cu toții. Era ora prînzului. Basia și mătușa puseră masa în odaia cealaltă, unde se aflau două paturi înalte, cu perdele. Se scoaseră din bufet farfurii, pahare de vin — Edek îi ajuta Basiei. Veni și unchiul: transpirația îi lipise de frunte șuvițele de păr și picături de sudoare i se scurgeau pe față. Se tînguia de arșiță.

— D-apoi unde umbli tu pînă la vremea asta? întrebă destul de aspru mătușa Sabina.

— Păi la moară am fost, dragă, la moară, zise unchiul c-o voce nu tocmai sigură.

— Și unde mi-ai umblat cu moraru'?

— Da nicăieri n-am umblat, Sabinico dragă, se justifică unchiul.

Wlodek și Anielka se așezară pe lavița din fața ferestrei și începură să se tachineze după metoda clasică. Mătușa aduse din bucătărie coga-minte friptură de cotlet. Turnă vișinată în pahăruțele colorate.

— Pofțiți la masă, zise, așezîndu-se cea dintîi. — Sînteți tineri și după plimbare, trebui să vă fie foame. Hai și tu, Anielko, mănînci cu noi, ce s-o găsi.

— Le e foame tinerilor, da' nu numai de mîncare, hai, băbuța mea? făcu unchiul, ștergîndu-se la gură cu mîna după ce-și sorbi paharul.

După masă, Edek și Basia ieșiră în fața casei.

— De ce stai tu aici? o întrebă Edek — e tare urît...

Basia îl privi cu mirare.

— Da' de unde. Unchiul și tușa sînt foarte buni. Eu mă simt foarte bine — și e frumos aici.

— E mai frumos la Komorowo, replică Edek laconic.

— O, nu! se împotrivi Basia, cu aprindere — aici e chiar sat...

Așa își petrecură toată ziua. Se plimbară prin jurul căsuței, mîncară, băură; amurgise de-a binelea cînd se îndreptară spre gară, conduși de fete.

— Veniți mai des pe la noi, stăruie Anielka, pe cînd așteptau trenul de Lodz. E o plictiseală aici! Ca la țară. Dumneavoastră veniți dintr-un oraș mare!

— Oraș mare — Komorowo! mormăi Edek.

Basia nu zise nimic. Îl asigură însă pe Wlodek că se-ntoarce peste o săptămînă.

— Spune-i dumneata mamei că duminica viitoare sînt acolo.

— Și duduia? se întoarse Wlodek spre Anielka.

— Eu sosesc la 22 iulie¹. Sînt frunțașă în producție. Vin pentru serbare.

— Ha, ha! rîse Wlodek, și mă rog dumitale, în ce ramură ești frunțașă?

Tocmai sosea trenul și era mare îmbulzeală. Mulțimea celor ce se urcau îi despărți pe cei doi băieți și ei ajunseră în vagoane deosebite. Seara era caldă și plină de praf. Cînd coborîră la Varșovia și porniră spre stația decovilului, Wlodek îl luă pe Edek de braț.

— Știi una, cu Anielka asta s-ar putea combina ceva!

Edek, după obiceiul lui tăcea.

¹ Ziua independenței Poloniei.

— Da' tu ? Te porți ca un june sentimental de-acum o sută de ani. Nici tu singur nu știi ce vrei.

— Chiar așa e, răspuse Edek, după o lungă clipă de tăcere — nici eu singur nu știu ce vreau.

— Ești un tont ! fu sentința fără apel a lui Wlodek.

Edek se încruntă, ca și cum ar fi cugetat adînc la o problemă foarte complicată.

— Și tu ești un porc ! zise, pe cînd se urcau în vagonul decovilului.

Wlodek nu păru jignit de acest epitet, considerîndu-l drept o glumă prietenească. Rise doar îndelung și răutăcios. La Komorowo se despărțiră cu răceală.

Edek își risipi timpul prostește pînă la întoarcerea Basiei. La drept vorbind, nici el nu știa ce făcea. Dormea ori zăcea îmbrăcat în pat, făcîndu-se că citește. Și deși Colțunica îl chema, nici numai cobora la prînz.

— Ce ai ? ești bolnav ? întrebă ea odată.

Edek răspuse c-o mormăială nedeslușită.

— Te-a bătut taică-tău prea puțin, observă ea c-un ton de filozofie profundă.

Fără nici un cuvînt, Edek izbi cu pumnul în peretele de lîngă pat.

— Nu fii rău ! adăugă bucătăreasa, sculîndu-se cu trudă și îndreptîndu-se către ușă. — Dacă ești rău te faci urît.

Se mai opri un moment în prag și privi la băiat, clătînînd din cap cu jale. Edek se întoarse cu fața la perete și nu se uită la ea.

— Vii la masă ori ba ? întrebă c-un ton ceva mai blînd. El nu răspunse. — Cum vrei, făcu bătrîna, cu același ton amenințător dinainte, nu vrei să mănîinci, nu mînca. Căpă de foame — ce treabă am eu ? Îmi pare rău doar de bietul taică-tău...

Ieși, trîntind ușa cu zgomot.

Seara intră în odaia inginerului. El își ridică spre ea ochii obosiți. Era ocupat cu niște calcule și-l plictisea vizita bătrînei.

— Să veдеți, conașule, începu bucătăreasa, așezîndu-se pe scaunul de lîngă masa de desen a inginerului (care servea în același timp și de masă de sufragerie) — eu una nu mai știu ce să fac. E îndrăgostit toc, v-o spun eu, azi nici n-a vrut să mănînce la prînz.

— Ah, Colțunico, ce-ți mai trece și dumitale prin cap, făcu inginerul, pierzîndu-și oarecum răbdarea — doar Edek e copil încă ! Cum s-ar putea el îndrăgosti ? Astea-s năluciri copilărești.

— Nu vreți să mă credeți — bine. Dar eu vă spun adevărul. Dumneavoastră nu erați îndrăgostit la vîrsta lui ?

— Nu eram, Colțunico.

— Aha, nu erați. Poate nu vă mai aduceți aminte bine.

— Poate nu-mi aduc aminte.

— Ba eu m-am îndrăgostit. Așa, odată, de unul... Cînd îl întîlneam pe uliță, tremuram toată. V-o spun curat, parcă-mi făcea un contract electric.

— Și unde-i acum băiatul ?

— Ce știu eu ? A ieșit undeva. Umblă aiurea seri întregi. Și merge de parcă i-ar fi picioarele de cîrpă. De slăbiciune, pe semne...

— Ce face el toată ziua ?

— Nimic. Ori zace culcat, ori umblă. Și ori nu spune nimic, ori îmi vorbește ca la un cîine. Nu l-am mai văzut niciodată așa cum e acum.

- Când se întoarce fata aia ?
- Duminica viitoare. Mi-a spus portăreasa lor.
- Crezi c-o să se schimbe ?
- Cine știe, conașule ? Băiatul e tare sfios. Când s-au întors atunci de la Stryków ăla, i-a zis Włodek : „Mă tu prostule, mare scofală ai făcut acolo !” Da’ el nici o vorbuliță n-a răspuns. A stat posac, zice Włodek, de-au ris toți de el.
- Nu era de ris.
- Păi ! Da’ el nu știe cum să se poarte cu femeile. Copil, ce mai ! Așa-i el, se macină pe dinăuntru și-n afară n-arată nimic. Of, domnule inginer, mare bătaie de cap am cu el.
- Și eu am bătaie de cap.
- Sigur, sigur. Așa au fost copiii dumneavoastră — iubăreți.
- Inginerul se încruntă.
- Ei, acum, Colțunico dragă, am de făcut niște socoteli foarte serioase. Dacă-mi trângânești aici verzi și uscate, nu mai izbutesc nimic... Bucătăreasa se ridică.
- Da’ ceaiul să vi-l aduc ?
- Pune-mi aici o ceașcă... Va fi pentru la noapte.
- Colțunica meșteri ceva pe la bucătărie, apoi se întoarce cu ceaiul. Cît lipsi bătrîna, inginerul își uită de calculele lui. Ședea îngîndurat pe fotoliu, cu creionul lîngă buze, cu sprincenele crispate într-o schimă de durere. Aruncă o privire pe pereții unde nu de mult se aflau fotografiile fetelor.
- Ce-i cu hulubii ? o întrebă pe Colțunica.
- Asta-i a treia zi de cînd îi hrănesc eu, răspunse bătrîna — nici nu se uită la ei.
- Chiar în acel moment intră Edek. Avea pantofii prăfuiți, iar în mîna ținea o șapcă boțită.
- Bună seara, zise foarte încet și se lăsă pe fotoliu.
- Colțunica îi evită privirea în chip ostentativ și porni spre bucătărie. Inginerul tăcu o clipă, făcîndu-se că se ocupă de calculele lui și, în mod mecanic, întinse mîna după tablele de logaritmi. Apoi înălță capul și se uită la Edek.
- De ce nu mănînci la prînz ?
- N-am chef. Și nici poftă de mîncare. Dar tot îmbuc eu ceva...
- Colțunica spune că nu mănînci nimic.
- Colțunica ! Ea totdeauna e cu reproșurile.
- E foarte îngrijorată. Faptul că-i respingi mîncarea îl consideră drept o jignire personală. Fii drăguț și nu strica rînduielile din casă...
- Ce rînduieli stric eu ?
- Sigur să le strici dacă nu mănînci regulat prînzul...
- Ai prejudecăți burgheze, spuse Edek și se sculă din fotoliu. Prin fereastra larg deschisă privi afară la noaptea de iulie.
- Nu știam că a respecta orele de masă înseamnă prejudecăți burgheze.
- Nu asta, dar ce se ascunde sub această regularitate, zise Edek ironic, lovindu-și șapca cu palma.
- Umpli aerul de praf cu șapca ta. Unde-ai fost ?
- Nicăieri anume, am rătăcit și eu pe ici, pe colo. Către cărămida veche...
- Singur ?
- Singur. Da’ cu cine ?
- Gîndeam că poate cu Włodek.

— Wlodek e un tip vulgar.
 — Și de unde până unde fiul meu e un tip așa distins ?
 — Tată, dă-mi pace, făcu deodată Edek, cu glasul alterat.
 Inginerul se miră : — Ai mâncat ceva în seara asta ? întrebă el.
 — Nu.
 — Poate bei un pic de ceai ? Uite, ceașca asta e neatinsă.
 — Bine, fie, zise Edek și luă ceașca în mână.
 — Nu mănânci ceva ?
 — Colțunica îmi lasă-n odaie în fiecare seară...
 — Vezi ! N-o mai îngrijora cu nemîncatul ăsta. Crede-mă, n-are nici un sens.
 — Știu (Edek trecu de cealaltă parte a mesei și se uită cu înțeles la tatăl său) — știu și eu că n-are sens. Dar viața în genere are sens ?
 Inginerul înălță din umeri.
 — Sigur că o viață ca a ta, dedicată pe de-a-ntregul unor simțiri egoiste, n-are sens. Te-ai rupt de colectivitate.
 — Toate simțurile sînt egoiste, zise Edek, punînd pe marginea fereștii ceașca, fără să fi băut ceaiul. — În măsura în care aceste simțuri sînt autentice, adăugă, ca și cum s-ar fi gîndit la altceva.
 Inginerul oftă.
 — Te plictisesc, nu-i așa, tată ? întrebă Edek, oarecum batjocoritor.
 — Nu răspunse tatăl. Însă mai am mult de lucru pentru mine...
 — Atunci o șterg, zise tînărul, c-un ton ceva mai vesel — noapte bună !
 — Noapte bună ! Dar cînd îmi desenezi pinii ăia, cum mi-ai promis ?
 Edek se opri în prag : — Peste vreo două zile, aruncă el vorbele într-o doară.
 Pașii lui se auziră în bucătărie, apoi tropăiră pe scări, în fine răsunară în odaia de deasupra camerei inginerului. Bătrînul își ridică ochii de pe socoteli, cu urechea atentă. Edek își trînti cu zgomot înții o gheată, apoi pe-a doua. Pe urmă, inginerul desluși niște pași mai ușori, ce se apropiau de masa de lingă fereastră. Auzi cum Edek trage un scaun.
 — Mănîncă, își zise inginerul și surîse cu blîndețe.
 Apoi se scutură parcă de toate sentimentele și zîmbetele, revenind la creionul său și la tablele de logaritmi.
 Dar Basia nu veni duminică. Pînă seara tîrziu, Edek se tot învîrți în jurul stației. Tatăl și bătrîna dormeau de mult, cînd băiatul urcă la el (căci în unele cazuri îi lăsau ușile de jos deschise). Se trînti îmbrăcat pe pat, dar nu putu să adoarmă.
 — Am înnebunit, își spuse. Așa nu mai merge. Trebuie sîrșit într-un fel.
 Într-adevăr, a doua zi se sculă cu altă dispoziție. Mîncă normal gustarea de dimineață în bucătărie, împreună cu bătrîna. Apoi se apucă să repare niște comutatoare, că se prăpădiseră de tot. Tocmai termina de prins sîrmele, cînd se auzi o chemare de afară : — Uhu, uhu !...
 — Cine dracu o fi ? o întrebă Edek pe Colțunica, fără să se depărteze de contor.
 — Drac-nedrac, făcu bătrîna, cătînd la el cu un surîs insinuant. — A venit duduia.
 Edek se făcu roșu ca purpura, dar nu se clinti din loc.
 — Veniți încoa, duduie ! strigă Colțunica prin fereastră. — Edek repară ceva la contor și nu se poate mișca.
 Basia intră în bucătărie.

— De ce n-ai venit aseară ? întrebă Edek, fără să-și întrerupă lucrul și fără a-i spune fetei măcar „bun-sosit”.

— Uite-așa, m-au reținut uchiul și mătușa. A fost și o petrecere aseară în pădurea de la Dobieszków.

— În pădure ?

— Da, o petrecere. La aer liber...

— Au fost mulți cavaleri ?

— Mulți. Au venit mulți studenți de la Lodź.

— Studenți — adulți ?

— Păi sigur, nu așa niște tineri

— Pe Wlodek l-ai văzut ?

— L-am văzut. S-a dus la lutărie. Poate mergem și noi acolo ?

— Du-te, dacă ești așa grăbită.

— Doamne, ce nesuferit ești !

Edek terminase cu reparația.

— Altfel, ce mai faci ? întrebă, sărind de pe scăunelul pe care se urcase când meșterise la contorul lui. — Haidem la mine în odaie, adăugă.

Basia ședea la îndoială : — Sus ? întrebă ea.

— Sigur. Nu vrei ?

— Eu încă nu vă cunosc locuința. Arată-mi întâi ce e jos.

— O, mare e locuința noastră ! Jos e bucătăria, antreul, odaia cea mare a tatii... vino să-ți arăt planurile lui.

Întrară deci în odaia mare, servind și de sufragerie, și de dormitor, și de birou al inginerului.

— Vezi, astea sînt proiectele tatei, zise Edek cu însuflețire, arătînd Basiei desenele ce ațirau pe pereți, înrămate sub sticlă. — Asta e un teatru. Un teatru gigantic, pentru trei mii de spectatori.

Basia surise : — Teatru ? Parcă-i o cutie de pălării. Așa-i ?

— Nu te pricepi tu.

— Natural. Și unde l-au construit ? La Varșovia ?

— Nu, e numai așa, un proiect al tatei, o fantezie. Poate n-au să-l construiască niciodată. Acum nu se clădesc asemenea lucruri.

Basia se opri în fața ferestrei.

— Ce privilegiate frumoasă ! Bună idee — să se deschidă aici o fereastră. N-am bănuir că la Komorowo pot fi așa privilegiate simpatice. Ce frumoși sînt pinii ăștia !

— Trebuia să-i desenez, își aminti Edek, făcînd un gest cu mîna. — Trebuie să m-apuc de treaba asta cîndva.

— Da' casa noastră nu se vede de la voi ?

— Ba da, însă numai din baie și de la huluți. Vrei să vezi ?

— Nu.

Edek se apropie de Basia, care stătea mereu la fereastră. Se uita la pinii din fața casei, dar Edek știa că ea îi simte apropierea. Stătu chiar lângă ea și inima îi bătea ca un ciocan.

— Edek, nu fii așa, rosti Basia pe un ton rugător.

— Cum ? întrebă el cu glas înăbușit.

— Așa cum ai fost la Stryków. Cum ai fost adineori în bucătărie.

— Cum ? Nu-nțeleg, repetă băiatul.

— Știi tu. Așa străin. Așa rece. Și nu zici nimic. Dacă-ai știi ce puțin îmi plăci cînd ești așa.

— Și dacă-ai ști cît de mult îmi plăci, îmi plăci tu... — rosti el cu glasul și mai înăbușit și, aplecîndu-se, îi sărută gîtul.

Fata sări cît colo : — Ce ți-a venit ? strigă ea și se întoarce cu totul spre Edek. Tînărul întinse brațele și cuprinzînd-o pe Basia, o strînse lîngă sine.

— Mă iubești ?

— Firește, răspunse ea.

Atunci Edek o strînse și mai tare și-i sărută buzele închise.

Pină la 22 iulie timpul trecu destul de repede. Dar Edek remarcă că Basia evită să rămînă cu el între patru ochi. La toate plimbările îl tira după dînsa și pe Wlodek, iar în preajma sărbătoarei naționale — și pe Anielcia, sosită la Komorowo, de unde trebuia să meargă în capitală pentru defilare.

Acasă la Edek nu mai veni de loc. Îl chema numai pe tînărul său prieten cu obișnuitu-i semnal : Uhu, uhu !

În ziua inaugurării noului cartier MDM, plecaseră dis-de-dimineață la Varșovia. Ziua era fierbinte, însorită, cu cer azuriu. Edek și Basia nu voiseră să defileze cu școlile lor. Cînd inginerul își întrebă fiul pentru ce, băiatul înălțase numai din umeri. Abia după defilare, le păru rău : îi emoționase puternic acel marș al tineretii luminoase, voioase, cutezătoare.

— Uite, toți au chică bălaie.

— Cam prea lungă, zise Edek cu vocea lui calmă de bas.

Și într-adevăr, vîntul zbrîlea pletele lungi ale băieților, blonde ca paiele de pe streșina caselor de țară.

— N-au să mai fie asemenea streășini în satele noastre, îi zise Edek Basiei, care făcuse această comparație.

Dar mai apoi, cînd valurile de tineret inundară marea piață albă a Constituției, cînd sosi clipa jurămîntului, Edek deveni serios și o luă pe Basia de braț.

— Basia ! zise, aplecîndu-se la urechea fetei. — Jurăm și noi cu ei ! Nu-i așa ?

— Înainte de toate, spuse Basia, nu te poți ține rupt de colectivitate, neangajat, or cît ai fi tu de asociabil !

— În schimb sînt solid, răspunse glumeț băiatul.

Treceau valuri de tineret, treceau ansambluri artistice în ritm de dans, treceau frumoși ca niște statui sportivii purtînd o pădure de steaguri.

Cînd totul se termină, cei doi tineri rămaseră singuri în mijlocul pieței, ținîndu-se de mînă. Era foarte tîrziu și simțeau o foame turbată.

Voiau tocmai să se întoarcă acasă, cînd pe piața acum goală, zăriră un băiețel — să tot fi avut trei ani. Mergea drept înainte, în neștire și urla din răsuputeri. Obrăjorul lui bălai se roșise cu totul, urechile îi erau stacojii, din ochi îi curgeau picuri mari, strălucitori, iar gurița — cînd o deschidea cît putea, cînd o închidea crispînd-o într-un sughiț disperat.

Basia alergă la copil și îngenunchind lîngă el îl opri, sau mai bine zis băiețelul dădu buzna peste ea, nemaivăzînd nimic înaintea lui și o luă de gît fără de veste.

— Vreau la mama ! țipa, plîngînd în hohote. — Vreau la mama !

Edek veni și el lîngă Basia și lîngă băiețel. Încercă să-i desprindă pumnișorii, care se agățaseră de rochia fetei, lîngă decolteu.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă. — Ce-i cu el ?

Micuțul plîngea într-una.

NICOLAE KRASOVSKI, Plăci ceramice

@Asociația Ziarștilor Independenți din România

— Unde-i mama ta ? întrebă Basia.

— Nu ştiu, făcu băieţelul între două hohote de plîns. — Nu ştiu.

— Frumoaşă istorie, rîse Edek. — Ce facem cu el, Basia.

Fata nu-şi pierdu cumpătul.

— Cum te cheamă ? îl întrebă pe copil.

Micuţul încetă cu plînsul dintr-odată, cătă la Basia cu luare-aminte, cu ochii luminoşi, transparenţi — şi pe faţa lui se ogîndi un mare efort de gîndire.

— Darek, rosti cu gravitate şi cu glasul îngroşat. Se silea să-l pronunţe foarte corect pe *r*, dar tot *l* ieşise. Apoi smiorcăi din nou şi se părea că e gata să-şi reînceapă ţipetele. Dar se opri şi se stăpîni. Se opriseră şi picăturile licăritoare ale lacrimilor în colţurile ochilor, acolo unde începeau să roşească obrăjorii.

Din nou se uită la Basia atent şi drept în ochi, apoi la Edek, care şedea cinchit pe vine — şi ceva ca o undă de suris triumfător îi trecu pe buze.

— Darek ! repetă şi din nou cu *l* în loc de *r*. — Darius Kryska.

Basia îl îmbrăţişă.

— la uitaţi-vă la el ce deştept e ! strigă, ridicîndu-l în sus. — Ei, dacă ştii cum te cheamă, situaţia nu-i chiar aşa de rea.

Cineva îi sfătui să anunţe la megafon.

— O aşteptăm pe mama, aici sub lampadar, zise Edek şi alergă la aparat. După ce vorbi cu persoana care anunţa prin megafon, reveni la Basia. Observă cît de mlădioasă şi parcă semeată traversa piaţa, ducîndu-l de mîină pe Darek, potolit acum. Micuţul sugea o caramelă, pe care i-o dăduse unul dintre trecătorii adunaţi.

— Darek Kryska o cheamă pe mămiţica lui — sună foarte pretenţios anunţul difuzat prin megafon.

Fără nici un cuvînt, Edek trecu de partea cealaltă şi-l luă pe Darek de cealaltă mînuţă. Aşa merseră către lampadarul din mijlocul pieţii, unde trebuiau s-o aştepte pe mama copilului.

Basia îi aruncă lui Edek o privire înduioşată.

— Ai vrea să ai unul aşa ? întrebă ea.

Edek se roşi, apoi zîmbi şi fără o vorbă dădu din cap. Se aplecă spre Darek, îi strînse pumnisorul mărunţ în laba lui şi-l întrebă cu glas puţin şovăielnic :

— Ce porcărie sugi acolo ?

— Ca'amelă, zise Darek. Îşi trase mînuţa din palma lui Edek, scoase din guriţă caramela roşie, şi i-o arătă tînărului.

Însă chiar în clipa aceea veni în goană spre ei, aferată, cu pete roşii pe faţă, o femeie bine îmbrăcată. Aproape că-l zmulse pe Darek din mîinile lor. După ea, alerga un domn corpulent, în haine cenuşii.

— Eu totdeauna-ţi spun... tu niciodată nu m-ascuţi... — le ajunse la ureche vorbele domnului cu pricina. Mama în vremea asta dădea toată vina pe Darek.

— Cum ai putut ? Cum ai putut ? repeta ea.

Basia şi Edek nu mai aşteptară mulţumirile fericitorilor părinţi.

Niciodată nu fusese Edek atît de vesel, ca acum cînd se întorceau de la Varşovia la Komorowo. Basia nu-l recunoştea : ridea, glumea, îi străluceau ochii.

Cînd coborîră din staţie, era destul de tîrziu. Porniră spre casele lor. Edek o luă pe fată de braţ.

— Ştii, Basia, zise, trebuie să mă laud : mă simt foarte fericit.

Ea rîse încetîşor.

— De ce tocmai azi ?
— Uite-aşa... mi-au plăcut tinerii ăia şi mă simt mai înviorat... şi Darek ăla era aşa drăguţ... şi tu...

— Eu ce ? întrebă fata.

— Mi-eşti dragă, şopti Edek.

— Zău !? făcu Basia enigmatică.

— Hai să iei ceaiul cu noi. Tata şi Colţunica ne aşteaptă.

Cînd intrară, văzură că erau într-adevăr aşteptaţi, însă afară de tata şi de bătrîna, în cameră mai era cineva.

— O, Doamne ! se miră Edek — e Staş !

Un tînăr înalt, zdravăn, se sculă de la masă. Părul bine pieptănat îi lucea de pomadă. Ochiul mari, albaştri, erau întunecaţi de culoarea bronzată a pleoapelor grele. Se mişca greoi şi oarecum studiat deopotrivă.

— Ce mai faci, frăţioare ? spuse.

Se aşezară cu toţii la masă.

— Dar tu nu semeni de loc cu fratele tău, zise Basia, comparîndu-i pe cei doi tineri.

— Partea de jos a feţei o au la fel, zise inginerul — zîmbetul şi dinţii. Încolo sînt deosebiri cu desăvîrşire.

— Şi cine-i mai frumos ? întrebă Staş, mişcîndu-şi puţin capul şi uitîndu-se la Basia cu coada ochiului.

La această întrebare surîse numai tatăl.

Colţunica aducea prînzul reîncălzit pentru noii veniţi şi auzi întrebarea lui Staş.

— Păi toţi zic să Stasio — Stasio ar fi mai frumos, interveni bătrîna. — Da, după mine una, Edek e cu mult mai bine decît frate-său. Şi din fugă, îl sărută pe cap. Edek rise.

— Eu îi plac numai Colţunicăi, cu ea trebuie să mă-nsor.

— Lasă astea, zise bătrîna, fluturîndu-şi pestelca. — Domnişorul Edzio nici nu trebuie să se gîndească la însurătoare. Domnişorul Staş — da. De-acuma-i bătrîn, rise şi se duse la bucătărie.

Basia mîncă cu poftă şi povesti înşuflejită întreaga manifestare. Era atît de frumoasă cînd povestea, încît şi Staş şi bătrînul o priveau cu o adevărată plăcere. Şi Edek mîncă, dar pe tăcute. Toată buna dispoziţie şi pofta de glume îi pieriseră de cum intrase în casă. Se uita fără chef la Staş, care se părea că nici nu-l bagă-n seamă. Ochiul luminoşi ai tînărului străluceau ademenitori în umbra genelor întunecate. Rostea cuvinte cu o dicţiune aparte, plină de expresivitate. De fapt, toată cariera lui de şansonetist se baza pe această dicţiune, căci voce avea puţină şi nu tocmai plăcută, deşi bine cultivată.

— Domnişoara descrie totul atît de frumos, zise Staş, încît aş vrea să mai văd şi eu toate astea... Să le văd cu ochii domnişoarei şi cu entuziasmul ei.

— Da' dumneavoastră nu v-a plăcut ? întrebă fata.

— Ba da, chiar mult. Însă aş vrea să mai am entuziasmul dumneavoastră tineresc.

— Vă lipseşte entuziasmul ? Dar dumneavoastră sînteţi artist !

Staş zîmbi : — Ei da, un artist acolo ! zise cu o modestie simpatice.

— În orice caz, din arta aceasta îţi cîştigi piinea, spuse inginerul serios.

Edek îi aruncă fratelui său o privire discretă, dar atentă. Era îmbrăcat cu nişte admirabile haine de culoarea bronzului închis, foarte bine

croite, avea o cămașă crême și o cravată galbenă, de mătase, ușoară, cu un fin desen albastru. Mirosea a săpun de ras de marcă străină.

Stăș, în ciuda aparențelor, nu-l pierdea din ochi pe Edek, căci sesiză privirea aruncată frumoasei cravate.

— A, știi, frățioare (și acest „frățioare” pretențios suna ca o jig-nire) — ți-am adus un cadou. Iată-l !

Întinse brațul către fereastra din spate și de după perdele trase un pachetel.

— Pariziană autentică, mi-au trimis-o niște colegi, adăugă.

— Arată, arată ! strigă Basia, bălînd din palme.

— Îți mulțumesc mult, zise Edek indiferent și desfăcu pachetul. Era o cravată verde cu un desen alb și o batistă la fel.

— O, ce dulce ! exclamă Basia.

Toți examină cravata și batista ; Edek le puse binișor pe o măsută, mai la o parte : nu-i plăceau.

— Să bem, zise Stăș, ridicînd paharul.

Numai inginerul bău cu el

— Povestește-ne ceva despre tine, Stasio, zise tatăl punînd paharul pe masă. — Ne scrii așa rar. Nu te-nsori ?

Stăș își privi cu un zîmbet inelul de aur cu safir, de pe inelarul mîinii drepte : — La ce mi-ar folosi ? Mare bătaie de cap — o nevastă...

— Iar tu preferi să trăiești fără bătaie de cap, zîmbi tatăl.

Edek, în timp ce-și ungea pîinea cu unt, se uita la fratele său disprețuitor și enervat.

— Ce te uiți așa la mine ? Întrebă Stăș, care-i prinse din nou privirea.

— Te consider drept un ușuratec, zise Edek foarte serios, deși îmi ești frate mai mare.

— Oh, Edek ! șopti Basia. — Ești imposibil !

— Cîntă ceva ! îi spuse inginerul lui Stăș.

— Nu, n-am dispoziție. Și nici acompaniament. Patefon aveți ?

— Avem un pick-up, menționează Edek.

— Ei bine, vă pun cîteva discuri de-ale mele.

— Ai adus cu tine ?

— Am adus. Voiam să audă și tata cum cînt.

— Aud la radio uneori.

— O, discurile mele se dau atît de rar la radio !

Stăș se ridică în sus. Era înalt, mlădios, sprinten, întrecîndu-l cu mult pe Edek. Își mai turnă în fugă un păhărel cu vișînată și-l deșertă rapid. Acest gest al golirii paharului avea în el ceva cam vulgar.

Scoase un disc. Edek nici nu se mișcă din loc și continuă să mă-nince. Basia fu aceea care găsi și adaptă pick-upul.

Discul întîi fișii, scîrțîi și apoi se desprins din zgomotul acela o melodie gingașă ; o picura un clarinet, o acompania un saxofon.

— Dansăm ? se întoarse către Basia tinărul cîntăreț.

Fără un cuvînt, ea întinse mîinile.

Răsunară versurile unei șansonete interpretate de Stăș :

Căci astă melodie-e-e-e
Se-nchină la picioarele tale-e-e
Și cîntecul ei plin de jale-e-e
Gestul mîinilor tale îmbie-e-e !

Fiecare cuvînt picura ca un mărgăritar. Inginerul surîdea. Colţunica îşi făcu din nou apariţia. Staş dansa cu Basia pe pătratul rămas liber între mobile, un spaţiu foarte restrîns. El se legăna cam prea mult din şolduri, dar altminteri dansa frumos. Fata era încîntată.

Cînd discul se termină, Staş se opri surîzînd :

— E nostim să dansezi un tango pe muzica interpretată chiar de tine însuşi, zise.

— Şi ţie nu ţi-e ruşine să cînti asemenea tîmpenii ? răsună deodată basul profund al lui Edek şi în glas îi tremurau accente de indignare.

Basia pocni din palme.

— Edek, ce aiurezi tu ? strigă ea. Un tango aşa frumos !

— Ei, acum are să fie altceva, zise Staş şi puse un nou disc. Se auziră cîteva note săltăreţe.

Tu nu şti ni-mi-ca-a-a
Despre Ludo-vi-ca-a-a...

Zvoniră iarăşi mărgelele fără sens ale dicţiunii lui Staş.

De data asta o cuprinse pe Basia fără s-o mai întrebe şi se învîrti cu ea pe acelaşi loc.

— Domunele Staş, se apără fata, sînt ameţită de-a binelea !

În fine se opriă. Se terminase şi discul.

Inginerul şi Colţunica se amuzau şi ei. Numai Edek se prefăcea că nu vede nimic. Mîncă mereu pîine, felie după felie.

— Poate îmi mai aduce Colţunica nişte ceai zise, cînd remarcă prea mult entuziasm pe figura bătrînei.

— Da' tu nu dansezi ? se întoarse către el inginerul.

— Cu Colţunica, poate, răspunse Edek, înălţînd din umeri.

Basia se îndreptă spre băiat şi-i întinse mîna peste masă.

— Edek, îi zise, nu mai fii aşa ! Azi m-am distrat aşa bine toată ziua ! O zi aşa frumoasă...

În vremea asta fratele puneă un nou disc.

— Dansează ! stăruia Basia.

— Doar vezi că mînînc, mormăi Edek, fără să se scoale.

Inginerul îi făcu lui Edek un semn care ar fi vrut să însemne : „Nu te amări, băiete, că nu merită !” dar băiatul avu aerul că nu-l observă.

După acest dans, fratele se opri fără s-o lase pe Basia de mîna.

— Prea puţine perechi sînt aici şi e prea trist, exclamă. — Cînd mă gîndesc că în Piaţa Constituţiei dansează mii de oameni...

Şi strigă pe neaşteptate :

— Domnişoară Basia, haidem în Piaţa Constituţiei !

Basia zîmbi numai, iar Edek se uită la frate-său ca la un smîntit.

— Unde să vă mai duceţi acum seara ?! obiectă inginerul, cu jumătate de gură, după ce-i aruncă lui Edek o privire fugară — ai venit aici pentru aşa puţin timp...

— Mîine stau toată ziua cu tata, dar acum să mă lase să dansez. De ce nu ? E şase şi jumătate, în trei sferturi de oră sîntem la Varşovia... două ore de dans, la nouă sîntem îndărăt. Unde mi-e pălăria ?

Smulse din colţul odăii o pălărie pufoasă, de culoare deschisă şi punînd-o ştrengăreşte pe părul său brun, străbătu toată casa în pas de mazurcă.

— Haidem, domnişoară Basia, haidem ! strigă din grădină. Basia fugi după el, rîzînd. Se mai opri un moment în prag :

— Aşteaptă-mă, Edek, mă-ntorc curînd !

— Și s-a dus, făcu inginerul, dînd din umeri.
Edek nu zise nimic, ci continuă cu îndărătnicie să-și taie felii de pîine.

O clipă tăcură și tatăl și fiul. Inginerul se sculă și stinse lampa din mijloc. Rămase aprinsă numai cea mare de pe masă, voalată cu un batic.

Bătrînul își umplu un pahar mare cu vin de fructe și-l bău încet, uitîndu-se pe sub gene la Edek, care mîncă mereu; apoi își șterse gura cu gestul său obișnuit, și își întinse un picior, ca să scoată din buzunar port-țigaretul. Tatăl se uita la el zîmbind, privindu-l cum fumează. Edek observă acest zîmbet.

— Rîzi de mine, făcu băiatul.

— Nu mă pot obișnui cu fumatul tău — zîmbi inginerul în continuare, clipind ușor din ochi.

— O să trebuiaască să te mai obișnuiești și cu altele, zise băiatul destul de mohorit.

— Nu mă speria dinainte cu prevestiri urite — rise din nou inginerul — am să aflu și-așa.

— Ești așa sigur c-ai să afli toate? făcu Edek, urmărindu-și fumul țigării.

— Știi că nu-mi place cînd vorbești astfel — pozezi în personaj demonic.

— Nu demonic, rectifică Edek indiferent, numai dezamăgit.

— Fie și dezamăgit. Nu ești prost, ești băiat bun, dar nu-mi plac pozele afectate.

— Nu știi ce se ascunde sub atare „poze“.

— Greu de ghicit, se supără întrucitva inginerul. — Oare îți închipui că nu înțeleg ce trăiești tu în clipa asta?

— Ei și? făcu Edek pe un ton vulgar, privind cu aroganță la tatăl său.

— Te rog, nu pe tonul ăsta, dragă Eduard, replică inginerul cu răceală. — N-ai nevoie să te exteriorizezi în prezența mea.

— Crezi că mie mult îmi pasă că Stanislaw a luat-o pe Basia la Varșovia! Uite că mie nu-mi pasă...

— Văd că-ți pasă, fiindcă niciodată nu l-ai numit Stanislaw...

— Și cum să-i spun? Stășișor? N-are decît să-i spună așa Colțunica favoritului ei.

— Nici asta nu-i adevărat, continuă liniștit inginerul, știi prea bine că de cînd te-ai născut, ai fost preferatul Colțunicăii. Ești enervat și nedrept. Niciodată nu trebuie să te lași furat în viață de judecăți pripite.

— Foarte-ți mulțumesc de învățătură, zise Edek pe un ton cum nu mai auzise tatăl său. — Mă voi sili să aplic acest principiu și nu voi gîndi niciodată că Staș e un filfizon superficial și idiot, că oamenii sînt păcăliți cînd plătesc sume scandaloase pentru dobitociile pe care le cîntă. Și n-am să spun — căci ar fi o judecată pripită — că difuzarea în toată Polonia populară a unor asemenea discuri nu înseamnă numai a arunca banii pe fereastră, dar înseamnă chiar o faptă rea. Și n-am să spun că e o porcărie să se îmbrace în stofe englezești și să poarte cravate frunțuțești și să nu-ți trimită nici un gologan ție, care muncеști să te întreții pe tine... și pe mine (aci glasul băiatului se frînse) — și n-am să spun că e o porcărie să vie acasă și să-i ia fratelui de sub nas fata, s-o ducă la Varșovia, fără să-l cheme nici măcar de

politețe pe frate-său, așa, ca să salveze aparențele... n-am să spun, ca să nu fie judecați „pripite”.

Privindu-l pe Edek, inginerul ascultase cu buzele întredeschise și cu cea mai vie uimire întreg acest discurs.

În fine, tinărul tăcu și cu un gest de nerăbdare și dezgust, care i se păru inginerului „matur”, strivi țigara nefumată în scrumieră.

— Vezi, Edek, zise tatăl după o clipă, tu ești totuși pornit.

— Evident că sînt pornit.

— Ești gelos din pricina Basiei ? Întrebă inginerul.

Tinărul nu răspunse. Chipul său, cu o clipă înainte însuflețit și trădînd o puternică emoție, acum parcă se liniștise și părea înghețat și închis în sine: devenise inaccesibil și se ascundea sub masca unei aparente goliciuni de gîndire.

— Crede-mă, băiete, reluă atunci inginerul, nu merită. Nici o femeie nu merită să fii gelos din pricina ei. Dacă vreuna îți dă prilej de gelozie, tocmai prin aceasta dovedește că nu merită să suferi pentru ea. Cred, dragul meu, că de cîțva timp ai început să dai prea multă însemnătate problemelor sexuale. Înțelege, totuși, Edek, lumea nu e axată numai pe dragostea pentru femei.

Edek asculta atent, privind lampa cu ochii micșorați.

— Da, nu e axată numai pe asta. Nu e lucrul cel mai important în viață. Cred că pricepi. De pildă, colectivul nostru, secția noastră de proiectări, ce-ar mai face dacă toți s-ar ocupa numai de afacerile lor personale: ne-am îndrăgostit, ne-am divorțat, am devenit geloși... Nici prin gînd nu ne poate trece așa ceva. De ce ? Fiindcă în viață sînt lucruri mai interesante decît dragostea și aceste lucruri constituie substanța vieții noastre, din ele trăim...

— Și tu n-ai fost îndrăgostit niciodată ? De nimeni ?

— Pe vremuri, da, zise inginerul, stînjinit, de mama voastră, da !

— Ei, de mama, făcu Edek, dezamăgit.

— Ce vrei, asta mi-e firea...

— Mie mi se pare că dragostea e lucrul cel mai important din viață.

— Și te înșeli, fiule. Gîndește-te ce serioase sînt problemele poporului, ale colectivității. Ce sarcini te așteaptă în viață pe tine, tinăr polonez. În viața patriei noastre ai de jucat un rol foarte serios. Cum se poate izola un om în asemenea simțiri egoiste ?

Inginerul tăcu, dîndu-și seama că vocea lui sună fals.

Edek își aprinse o nouă țigară.

— Nu-i prea mult, băiete ? Întrebă tatăl.

— Eh ! În cîstrea unei conversații atît de serioase... zîmbi Edek și chipul i se înșenină din nou. — Niciodată n-am vorbit noi așa mult.

— Tocmai, aș vrea să mă înțelegi.

— Eu înțeleg, zise Edek și începu să se plimbe prin odaie, eu totdeauna înțeleg. Adesea m-am întrebat dacă dragostea nu e un egoism îngust — ceva care ne desparte de societate. Îmi amintesc de Marysia... Ne-a părăsit pe noi, pe tine, familia, casa, totul... fiindcă-l iubea pe omul ăla. Vezi, atunci am înțeles...

Se mai plimbă o clipă, apoi șezu în umbră, într-un colț.

— Ei, prin urmare ? Întrebă inginerul.

— Înțeleg că trebuie să renunț la toate astea. Nu pot fi un mizanotrop. Trebuia numai un pretext ca s-o rup cu Basia. Dragostea asta mi-a pus multe piedici. Dragostea e o piedică groaznică în viață, nu-i așa, tată ?

— Nu întotdeauna, zîmbi inginerul, uneori ajută mult. Nu trebuie să fii dogmatic, să renunți la fericire...

— Păi eu am judecat iubirea ca o pacoste, ceva care s-a abătut asupra mea în mod inutil și pe neașteptate.

— Da, iubirea uneori e ca o pacoste, reflectă inginerul, privind pe fereastră.

— Iată, Marysia, Krysia, zise Edek, cu un accent ciudat în glas, pronunțînd cu trudă numele pe care pînă atunci nu le mai rostise niciodată în fața tatălui — ce nenorocire a fost pentru ele.

— Da, adevărat, zise inginerul, plecînd capul.

Însă, după o clipă îl ridică și privi spre fiu-său, ale cărui brațe goale se zăreau în umbră.

— Trebuie să te dezbari de toate astea, zise încet.

— M-am și dezbrătat, oftă băiatul, numai că mi-e greu.

Tăcură un timp amîndoi. Fluturi de noapte se izbeau de lampa învelită în baticul albastru. Edek se sculă.

— Ei, noapte bună, bătrîne! zise, apropiindu-se de tatăl său și-atingîndu-i fruntea cu buzele. — Îți mulțumesc.

Inginerul nu răspunse, îi strînse numai brațul. Ședea nemișcat la masă și se uita într-un singur punct. După o clipă auzi pașii băiatului în odaia de sus. Așteptă ca el să-și scoată ghetetele și să le trîntească de pămînt. Însă Edek se duse de la ușă direct în pat — inginerul înregistră asta foarte calm — și de îndată în odăița de sus domni o tăcere deplină. Inginerul mai ascultă o clipă, apoi porni și el la culcare. Desfăcu divanul și-și întinse așternutul. Duse cîteva farfurii murdare în bucătărie. Nu mai era nimeni acolo. Colțunica se culcase și ea.

Inginerul reveni în odaia lui și din nou își încordă auzul. Din camera lui Edek tot nu se auzea nimic și asta oarecum îl îngrijora.

Reveni iarăși în bucătărie și urcă binișor sus, oprindu-se un moment lîngă ușa băiatului. Nu pătrunsese niciodată înăuntru.

Întră acum fără să mai bată la ușă. Lampa mică de lîngă pat lumina odaia. Prin ferestrele mansardei pătrundea albastrimea nopții de vară — în odaie era peste măsură de cald. Edek zăcea îmbrăcat pe pat, cu capul înfundat în perne.

Inginerul se apropie grabnic de fiul său.

— Edek, ce-i cu tine? întrebă alarmat.

— Du-te, tăticule, te rog! se auzi un glas înăbușit de lacrimi de sub perne. — Mi-e rușine. Du-te, te rog!

Tatăl se așeză pe pat și-și puse palma pe umerii zguduiți de plîns.

— Liniștește-te, Edek, zise încetîșor, face să te chinui așa?

Și totodată simți în inimă un fior de jale, de gelozie, de dragoste nețărnută, dragoste care știe că nu va fi răsplătită niciodată.

„Pentru mine n-o să plîngă nicicînd așa cum plînge pentru fata asta — gîndi — iar eu...?”

Se aplecă deasupra băiatului, îl luă în brațe. Demult nu-l mai atinsese. Trupul lui i se păru mare, musculos și peste măsură de străin. Simți un vag miros de sudoare bărbătească. Îi era aproape imposibil să realizeze că acesta e copilul său, acel micuț Edek, puțintel neglijat în copilărie, cînd Staș avea toate drepturile de prim născut, iar fetițele erau ca niște flori învoalte. Aceste bărbat copt, dar plîngăreț, îi producea o ușoară silă, pe care trebuia să și-o învingă. Îi părea tare rău de el, însă exact cum i-ar fi părut rău de orice tînăr străin, pradă desnădejdiei. Mai multă milă îi era de el însuși, căci dintr-odată se

simți cu totul însingurat, simți dureros pustiul ce-l înconjura acasă, la Komorowo, la Varșovia.

„Nu, nu, — își spuse, fără a fi prea convins — acolo la Varșovia sînt colegii mei. Lucrăm împreună...”

Își aminti privirile lor ironice și clătină din cap.

Edek crezu că șoaptele tatălui i se adresează lui. Mai smiorcăi de cîteva ori în pernă : — Știu eu, știu, repetă.

Dar inginerul se scutură de propriile-i gînduri. Își trecu palma pe spinarea băiatului și zise : — Potoleşte-te ! Ea nu-i vrednică de lacrimile tale.

Tinărul își înălță capul din perne : avea obrazul roșu, tatuat parcă de broderia de pe fața de pernă. Își șterse nasul cu batista pe care o ținea în mînă.

— Știu că nu-i vrednică, scînci de cîteva ori, parc-ar fi avut trei ani, ca și Darek, numai că eu îmi inchipuiam că este.

— Acuma dormi... Să te dezbrac ?

— Vai, tăticle, ai minte ?

— Păi dacă behăi ca un plod, m-am gîndit că trebuie să mă port cu tine ca și cum ai fi o cocuță.

— Zău așa... mai smiorcăi odată Edek.

Totuși îl lăasă pe tată-său să-i scoată pantofii.

Mirosul de sudoare deveni tot mai puternic. Inginerul se ridică de pe pat și se apropie de ușă.

— Dezbracă-te și dormi, îi zise, noapte bună !

Se duse la el în odaie, stingînd toate luminile în drum. Divanul era deja așternut, se dezbracă iute și se culcă, deși simțea că n-o să poată adormi. Niciodată încă nu-și simțise copiii săi așa străini de el. „Au dreptul să-și trăiască viața — gîndi — au dreptul la propriul lor destin, la libera alegere și eu pentru ei nu mai însemn nimic, nimic...”

Își aminti de Staś, de privirea lui obraznică pe sub pălăria de culoare deschisă, de dansul lui cu Basia. Un om cu totul străin, dezagreabil. Iar Edek ? Privi spre cadrul albastru al ferestrei deschise. Deodată, pe pervaz căzu foșnind o pasăre. Era un hulub alb.

„Nici măcar n-a închis hulubii pentru noapte” — se gîndi bătrînul. Bătuse ora unsprezece.

Deodată, auzi sub fereastră cîteva pași repezi pe prund. Cineva făcuse să scîrțîie portița și ocolise casa. Inginerul rămase cu sufletul la gură. Pașii se opriră în fața mansardei. Se auzi o discretă, o foarte discretă chemare : „Uhu ! Uhu !”

Apoi o clipă de tăcere. Și iarăși o bătaie ușoară. Cineva azvîrlea cu o pietricică în geamul odăii lui Edek. Și Jin nou : „Uhu ! Uhu !”

Inginerul auzi deasupra lui un zgomot ușor de pași ce se apropiau de fereastra mansardei. Îi ajunse la ureche o șoaptă :

— Basia ! Tu ești ?

— Eu.

Glasurile conțeniră. Inginerul tăcea mîlc. Desluși scîrțîitul ușii de la intrare și pașii moi ai tălpilor goale pe scara de jos. Se deschise ușa de la bucătărie și cineva urcă scările către odaia lui Edek : băiatul nu mai era singur.

Ușa de sus se deschise, apoi se închise, în fine nu se mai auzi nimic. Deodată se deslușiră pașii repezi ai băiatului de la pat la ușă, scîrțîitul încet al cărui învîrtite de două ori în broască și alți pași grăbiți de la ușă la pat.

Apoi urmă tăcere.

Mult timp inginerul nu izbuti să adoarmă. Dar în fine îl birui un somn negru, de piatră.

A doua zi trebuia să se scoale la șase, ca să nu întârzie la birou. Ziua era tot frumoasă, cu cerul senin. Ingerul se îmbracă cu oarecare efort.

Soarele răsărea mai târziu și la ora aceea nu mai lumina așa bine baia. Oglinda pentru ras trebuia așezată chiar pe fereastra ce dădea drept spre curtea vecinilor. Când inginerul își aruncă privirea spre vilă, zări la fereastra din față, capul Basiei. Soarele cădea din plin pe zidul casei, pe geam și pe chipul fetei. Il zărise și ea pe inginer și-l privea seriosă. Stătura așa față-n față un minut sau două. Nu mai încăpea îndoială, Basia îl privea cu seriozitate, dar și cu o expresie de biruință. Ceva ca o umbră de dispreț se zugrăvea în ochii ei mari.

Clipa aceea i se păru inginerului un veac, se simți strivit, umilit, dar nu cuteză să-și întoarcă ochii. Deodată, de după colțul vilei, apăru un mic stol de hulubi. Păsările se înălțară pe deasupra acoperișului roșu ca un mănunchi de hirtii albe, aruncate în aer de o mină nevăzută. Pe fundalul zidului alb, chipul fetei împresurat, o clipă, de norul pășărilor albe, părea o figură dintr-un tablou. Ingerul zimbi cu greutate, apoi întoarse capul. Basia îi răspunse cu un suris și plecă de la fereastră.

Când posomorîta Colțunica aduse gustarea, inginerul auzi cu mirare pașii fiului său pe scări.

— Ce mai faci, tăticule ? zise tînărul, vesel.

Cu o dureroasă strîngere de inimă, inginerul observă ușoarele umbre vinete de pe pleoapele băiatului. Niciodată n-avusese Edek așa ceva. Adesea se scula cu umbre pronunțate pînă deasupra obrazilor — și tatăl știa ce înseamnă asta. Dar umbre atît de ușoare, azurate, nu mai avusese niciodată. Acest mărunt detaliu schimba dintr-odată înfățișarea lui Edek.

— De ce te-ai sculat așa devreme ? întrebă. — Credeam c-ai să dormi mai mult, după ce te-ai culcat așa târziu aseară.

— Trebuie să profit de vacanță, răspunse Edek, turnîndu-și ceaiul pregătît pentru taică-său și fără a cere voie. — Știi, tăticule, adăugă mîncînd, măgarul de Staș a întîlnit la MDM niște cunoscuți și s-a dus să cîneze cu ei, iar pe Basia a instalat-o în decovil și i-a spus „la revedere”.

— Frumos din partea lui ! zise inginerul. Dar cum ai și văzut-o pe Basia ?

Edek se roși.

— Încă de aseară, a venit să-mi ceară iertare.

Ingerul nu mai întrebă alte amănunte.

— Ieri n-ai închis porumbeii. Au zburat din zori, spuse.

— Tocmai. Mi-au stricat starturile. Îndată m-apuc de treabă. Dacă mi se risipesc hulubii, s-a dus totul dracului.

Ingerul se miră puțin, dar acum trebuia să plece la slujbă.

— Ascultă, tată, zise Edek, lasă-mi cîteva coli de hîrtie pentru desen. Sau mai bine, lasă-mi cheia de la sertarul cu hîrtie. Vreau să desenez în sfîrșit pinii ăștia din fața casei.

— De cîte ori ai zis că-i desenezi ! făcu inginerul, cu îndoială în glas.

— Da, dar acuma trebuie : i-am promis Basiei.

Inginerul întinse mîna după servietă. Se afla lîngă fiu-său. Edek i-o dădu şi-n aceeaşi clipă se uită în ochii bătrînului.

— Ce ai azi ? întrebă.

— Ce să am ? ridică din umeri tatăl.

Edek îl cuprinse pe după umeri.

— Nu te mai gîndi la cele de-aseară. Am fost un prost. Am să mă ocup din nou de hulusi, adăugă, ca şi cum ar fi vrut să-l mîngîie — şi trebuie să lucrez şi la desen. În general, viaţa e frumoasă. Nu-i aşa, tăticule ?

Inginerul simţi o uşoară înţepătură în partea stîngă a pieptului şi spuse fără convingere :

— Aşa-i, băiete !

În romîneşte de RODICA CIOCAN-IVĂNESCU

Ilustraţia de VICTOR CUPŞA

tatăl și fiul

Mai rămăsese o jumătate de oră pînă la plecare, cînd telefonul prinse a țîrîi cu insistență. Generalul Tzen lăsă din mînă creionul și ridică receptorul din furcă.

— ...a sosit tatăl dumneavoastră ! Vă așteaptă...

Glasul ordonantei care telefona de la locuința generalului trăda o tulburare, rău ascunsă.

Generalul simți o bătaie surdă în coșul pieptului. Carevasăzică, tot a venit pînă la urmă !

Această știre neașteptată, aidoma unei pietre aruncate în oglinda lucie a unui rîu, tulbură cu desăvîrșire scurgerea liniștită a gîndurilor sale de pînă acum. Generalul luă mașinal hîrtia din fața sa și citi : „Raport cu privire la pregătirea de luptă a recruților...” Dar documentul pe care, chiar acum cîteva clipe, se pregătea să-l citească cu interes, pierdu deodată pentru el orice semnificație. Literele albastre ale textului dactilografiat se înșiruiau haotic în fața ochilor săi, nespunîndu-i nimic. „A venit totuși... Ce-i de făcut acum?”

...Toată povestea a început prin luna mai, cînd cei de la redacția ziarului local i-au adus o scrisoare din partea unui țaran originar din provincia Tziansi. Deschizînd scrisoarea, generalul își văzu, nedumerit, numele, după care citi următoarele cuvinte, caligrafiate cu grijă : „Adresez această scrisoare fiului meu...”

— Na, că mi-am găsit și un tată !... rîsese el în prima clipă, arătînd răvașul comisarului unității.

După ce parcurse însă cîteva rînduri, zîmbetul îi pieri de pe buze și privirea i se posomorî brusc. „...Acum cinci ani, cînd s-a întors Huan-șan acasă, a adus cu el o veste îngrozitoare : cum că tu nu mai ești, că te-ai prăpădit în timpul marșului prin deșert. Mult am plîns și te-am căinat atunci, cu toate că pentru nimic în lume nu-mi venea a crede că ai murit. N-am putut crede asta nici mai tîrziu ! Inima îmi spunea că trăiești... Și iată că alaltăieri, aud de la niște vecini că ți-au citit cuvîntarea în ziar. E drept că destui oameni în țara asta au nume asemănătoare, totuși, rogu-te, dacă ești cu adevărat feciorul meu — răspunde-mi numaidecît, iar dacă nu...” Aici scrisoarea se întrepruea. Se vedea cît de colo că bătrînul nu avusese destulă putere să rostească ultimele cuvinte, iar cel căruia îi dictase scrisoarea nu voise

să adauge o iotă de la el. Oricum, era de la sine înțeles că omul se înșela. S-ar fi convenit deci să-i răspundă neîntârziat bătrînului că e vorba de o confuzie. Însă în loc să facă acest lucru, generalul adresă mai întîi o scrisoare autorităților locale, cerînd relații despre cetățeanul în cauză. Răspunsul îi veni curînd, așa cum îl bănuia. Omul era într-adevăr tatăl unui ostaș, căzut pentru cauza revoluției, un bătrîn singuratic, care-și trăia anii ce-i mai rămăsese sub oblăduirea autorităților și a cooperativei agricole din partea locului. Feciorul său, tiz după nume și pronume cu generalul, intrase în anul 1931 în rîndurile Armatei Roșii și căzuse la datorie în timpul Marelui Marș prin regiunea deșerturilor.

În aceeași seară, generalul se instalează la biroul său, dar curînd își dădu seama că nu va putea scrie nici în ruptul capului: „Nu sînt fiul dumitale, e o greșeală la mijloc”. Abia pe la orele două dimineața luă o hotărîre: puse mîna pe condei și scrisese: „Dragă tată...”

A doua zi, în zori, se duse personal la poștă și, anexînd la scrisoare un mandat poștal de douăzeci de iuani, o expedie bătrînului.

Așa s-au împlînit lucrurile.

— Deh, unii oameni înfiază odraslele altora, iar comandantul nostru și-a „înfiat” un tată! rîsesse ordonanța generalului, comunicînd știrea șoferului de la comandament.

Pe părintele său adevărat, generalul îl pierduse cu vreo douăzeci de ani în urmă, în timpul celei de-a patra „campanii de pedepsire”, întreprinsă de trupele Gomindanului. Îl găsiseră într-o ripă adîncă, ascuns într-un hațîș de smochini. Acum, cumpănînd toate cîte le spusese în scrisoarea sa de răspuns adresată acestui necunoscut, generalul îl vedea înaintea ochilor pe propriul său tată. El nu știa cum arată destinatarul scrisorii, nici cîți ani are; nu-i cunoștea decît numele, atît. Cu toate acestea era încredințat că seamănă leit cu bătrînul său. — Fără îndoială, își spunea el — are aceeași mustață neagră, aceleași sprîncene stufoase, același creștet pleșuv, și aceleași tîmple brumate de ani... Era convins că pînă și alunița de mărimea unui pitac, de sub urechea stîngă, era la locul ei... Se amăgea singur, își dădea bine seama de asta, dar această amăgire de sine îi alina o veche durere.

Într-o seară, stînd acasă, generalul își pironi ochii pe salcîmii de sub fereastra camerei și căzu pe gînduri. Oare, nu cumva feciorul acestui bătrîn era de fapt comandantul companiei a patra Tzen Tin-lian, căzut pe cîmpul de luptă în timp ce acoperea trecerea unităților peste riul Sianțian? Sau poate comisarul politic al companiei a treia, Tzen Iui-tai? Acesta a pierit în timpul escaladării munților înzăpeziți; rezezîndu-se să-l salveze pe un soldat gata să se prăbușească într-o prăpastie, a alunecat singur în ea. E drept, numele acestora nu seamănau cu cel al bătrînului în cauză și, totuși generalul, fără să vrea, făcea o legătură strînsă între ele...

...Stepă sălbatecă, cît vezi cu ochii, năpădită de rogoz putred, și ochiuri de bălți stătute la tot pasul, colcăînd sub o spumă verde-cenușie... Rămăsese mult în urma unității sale. Înainta scrișnînd, luptînd din răsputeri cu oboseala și foamea care-i secătuiseră cu desăvîrșire trupul. Deodată, călcînd pe ceva moale, piciorul i se prăbuși în adînc. Smucitura pe care o făcu ca să se elibereze îi fu fatală — i se înfundă și al doilea picior. Începu să se scufunde cu repeziciune în mlaștină — apa îi ajunse pînă la genunchi, apoi pînă la piept... Dar iată că, în clipa următoare, văzu în fața ochilor săi patul unei arme pe care cineva i-o întindea de sus și auzi o voce răgușită:

— Culcă-te! Acum trage-te încetșor, de-a bușilea! Așa, așa...
O fărîmă de clipită zări obrazul salvatorului său: Tzen-Lin-biao, din compania a șasea. Cu mîinile încheștate de patul armei acestuia, reușii în curînd să se tragă la suprafață, dar îndată ce simți pămîntul sub picior și putu să se îndrepte din șale, văzu cu groază că omul care îl scăpase de la moarte se cufunda la rîndul său, cu repeziciune, într-un alt ochi de mlaștină...

— Tzen! strigă el ca ieșit din minți, smulgîndu-și arma din bandulieră. Era însă prea tîrziu — capul ostașului și dispăruse în apa tulbure și puturoasă a mlaștinii... Cîteva clipe se mai bălăngăni deasupra ei o mîină spasmodic încheștată pe armă, de țeava căreia era legat săculețul cu provizii. Alături, pe fața apei, plutea chipiul ostășesc al lui Tzen Lin-biao, cu steaua roșie deasupra cozorocului...

„...Iată cui îi datorez viața, iată cui îi datorează viața băieții mei...” își spuse generalul, întorcînd cu duioșie capul spre pătutul de alături, în care dormea mezinul familiei.

Din ziua aceea generalul simți că pe umerii săi, în afară de propria sa datorie, mai apasă și povara celor neduse pînă la capăt de celălalt, de ostașul care își dăduse viața pentru ca el și copiii săi să trăiască. Ce bine ar fi, își zicea el, să pot îndeplini măcar în parte toate cîte și le propusese să le înfăptuiască în viață acest om! Poate că tocmai de-aceea nu se putuse hotărî atunci să-i scrie bătrînului că greșise.

Zadarnice i-au fost toate încercările de mai tîrziu de a da de urma familiei lui Tzen-Lin-biao. Un lucru, însă, îi era clar generalului și anume: că fiul bătrînului care îi scrisese cazuse de aceeași moarte eroică ca și Tzen Lin-biao și că în pieptul acestui mai pîlpîite încă nestinsă, de peste douăzeci de ani, flăcăriua speranței că o dată și odată își va găsi feciorul.

Trebuie să i-l redea! Chiar dacă această mîngîiere va fi de scurtă durată, ea va însemna totuși ceva. Asta îl hotărîse în cele din urmă să răspundă bătrînului la scrisoare. Răspunsul fiului...

De atunci, în fiecare lună, generalul își rezerva o seară pentru a scrie „acasă”. Și, curios lucru: cu fiecare scrisoare pe care o trimetea, simțea că între el și bătrîn se stabilește o legătură din ce în ce mai strînsă, că omul acesta nu-i mai este străin. Odată cu acest sentiment, se întărea în el credința că bătrînul e cu adevărat părintele lui Tzen Lin-biao, salvatorul său, și că el, generalul Tzen a devenit acum membru de drept al familiei acestuia. De aceea, cînd vremea prinse a se înăspri afară, o rugă pe soția sa:

— Hao-mei, ce-ar fi să-i împletești bătrînului o flanelă de lînă și niște ciorapi calzi?

De se întîmpla ca soția sau unul din băieți să se îmbolnăvească, generalul se grăbea să-l înștiințeze și pe bătrîn de necazul său, rugîndu-l totodată să aibă și el grijă de sănătate... Iar cînd în scrisorile acestuia răzbătea o rază de bucurie, o și mai mare bucurie, îl încerca pe general.

Cu toate acestea, o neliniște sîcîitoare prinse a se oploși în adîncul sufletului său. Îi era teamă să nu-i scape cumva un cuvînt care ar putea strica totul, un cuvînt care să spulbere întreaga urzeală țesută cu atîta grijă. Această neliniște spori simțitor din ziua în care bătrînul îi scrisese că se pregătește să vină la el. Îi spunea în scrisoare că nu știe cît mai are de trăit și că vrea neapărat să-l vadă. Ținea să-i cunoască familia, să-i vadă pe „nepoței”. Asta se întîmplase acum o lună. Generalul se grăbi să-i trimită, una după alta, două scrisori, rugîndu-l să nu facă acest pas. Învoca motivul că trebuie să plece într-o delegație,

că în prezent este extrem de ocupat și că foarte, foarte curînd va veni el singur să-l vadă. Drumul, îi scria el, e din cale-afară de lung și obositor, și pentru un om la vîrsta lui... Bineînțeles, cînd va veni, îi va aduce și pe „nepoței”... Invoca toate astea în speranța că doar-doar va reuși să abată gîndurile bătrînului de la hotărîrea luată, să amîie măcar cît-de-cît evenimentul... Dar stăruințele sale se dovediră a fi zadarnice. Generalul uitase un singur lucru — ce dor cumplit îi era bătrînului de fiul său...

Și acum, ce e era de făcut?

Ciudat lucru — acest om dintr-o bucată, acest oștean oțelit, veteran al atîtor lupte, care nu cunoștea slăbiciunile și știa să ia oricînd, chiar în cele mai grele împrejurări, o hotărîre dîrză, își pierdu acum cu desăvîrșire capul. Nici măcar în mașină, întorcîndu-se acasă, nu știa încă ce avea de făcut...

Mașina gonea domol în întîmpinarea serii. Uitîndu-se pe fereastră la platanii înșiruiți pe cele două laturi ale șoselei, generalul se simțea din ce în ce mai iritat. Deodată, sări ca ars din pernele mașinii:

— Te-a apucat zorul?... De ce gonești așa?!

Șoferul întoarse nedumerit capul, apoi zîmbi și bătu ușurel cu unghia în geamul vitezometrului. Acul acestuia oscila între cifrele „20” și „30”.

— Mai încet... și mai încet, te rog!

Această încercare de a „trage de timp” îi părea lui însuși naivă, dar generalul voia cu orice preț să amîne momentul întîlnirii, să prelungească minutele de gîndire. În curînd se mai liniști puțin, zicîndu-și că situația în care se afla nu era chiar atît de complicată cum i se păruse lui la început. „Am să-i mărturisesc totul din capul locului” își spuse el. Oricum o să-mi îndeplinesc față de bătrîn îndatoririle de fiu la fel de bine ca și propriul său fecior... Ba, mai mult decît atît, îi veni în minte pînă și răspunsul pe care îl va da acestui om îndurerat. Ii va spune: „Tăicuță, feciorul tău a căzut pentru marea cauză a revoluției, iar noi, cei rămași în viață, sîntem acum cu toții feciorii tăi!” Sau, și mai bine: „Tu ți-ai pierdut fiul, eu mi-am pierdut tatăl!”

Gîndind la toate acestea, se simți chiar copleșit de o emoție puternică, iar clipa cînd va da ochii cu bătrînul nici pe de parte nu-l mai înspăimînta atît. Hotărîrea odată luată, se întărea în el pe măsură ce se apropia de casă. Nu se mai îndoia de faptul că va ști să se comporte cum nu se poate mai bine în această situație deloc ușoară.

Totuși, inima îi zvîcnea cu putere în vreme ce urca scara, ba chiar zăbovi cîteva clipe înainte de a deschide ușa.

Îndată ce intră în casă, îi ieși alergînd în întîmpinare Ia-fei, feciorașul lui în vîrstă de patru ani, care strîngea la piept un pomelon urias, cu coaja de culoarea portocalei coapte.

— Tăticule, tăticule, a venit bunicuțul!

Generalului nu-i ardea de băiat, era tot numai ochi. Lîngă mescioara scundă de ceai, cu trupul pierdut aproape în întregime în pernele fotoliului, ședea un bătrîn elocvent, cu capul căzut în minile sprijinite pe o lungă lulea de bambus roșu. Bătrînul ațipise, ostentiv se vede de drumul străbătut.

„Ce firav e, și ce bătrîn!” gîndi în sinea lui generalul, privindu-i creștetul cu fire de păr coliliu. Inima i se strînsese de milă. Simțea că dacă va mai face un pas, omul din fața lui va deschide ochii, și atunci... Da, atunci ochii lui bătrîni, scăldați în lacrimi, se vor opri asupra obrazului său în așteptarea unui singur cuvînt pe care-l dorea auzit de atîta amar de ani — „tată”... Iar el, nătărăul de el, se pregătește

să-i arunce în față, calm : „Nu, eu nu sînt fiul dumitale !” Asta nu !... Pentru nimic în lume nu !

„N-am dreptul să o fac, nu am dreptul !” Zguduit, simțind cum îl năpădesc lacrimile, generalul își întoarse privirea. Și atunci, deodată în fața lui, apărură din nou mlaștina... O mină spasmodică înțeleștată pe arma, de țeava căreia atârna un săculeț cu provizii, se bălăngănea în aer... Apoi mîna dispăru în adînc. În aceeași clipă, aidoma mîinii lui Tze Lin-biao, pieriră în adîncul unei mlaștini nevăzute toate cîte le cumpănise și le hotărîse cîteva minute în urmă, sînd în mașină... Emoția pe care o încerca de fiecare dată cînd deschidea scrisorile bătrînelui, emoția care îl stăpînea cînd îi răspundea, îl copleși din nou, dar parcă infinit mai puternic. Îndepărtă, ușurel brațele fiului său care i se încolăciseră în jurul coapselor și făcu un pas hotărît înainte. Bătrînel nu se clinti. Generalul se lăsă pe vine în fața lui, îi atînsă umărul cu mîna și-l chemă încet :

— Tată !...

Tresări : cît de straniu suna acest cuvînt pe buzele sale ! Apoi, așteptă cu încordare ; acuși-acuși, se va trezi și va descoperi întreaga minciună !...

Bătrînel ridică fruntea, toropit. Luleaua lungă de bambus se rostogoli de pe masă și căzu cu zgomot surd pe dușumea. Nu, în ciuda așteptărilor sale, ochii bătrînelui nu trădau nimic deosebit. Bulbul din dreapta lipsea — în locul lui se vedea orbita adîncă, năpădită de crețuri mărunte, cel din stînga, roșu și umflat, se pierdea sub pleoapa pe jumătate închisă. Aidoma tuturor oamenilor rămași cu o fărîmă de vedere, bătrînel se străduia să deschidă pleoapa cît mai mult, în vreme ce mîinile sale, osoase și tremurătoare, prinseră a pipăi cu febrilitate epoleții, gîtul, capul generalului. În cele din urmă, cuprinzîndu-i cu putere, în palme, obrazul, bătrînel șopti abia auzit, cu buze tremurătoare :

— Van-tzi...

Deși acest nume de alintare străin, ce se da îndeobște copiilor mici nu-i spunea nimic, generalul răspunse, privind cu atenție fața bătrînelui.

— Eu sînt, tată !

Obrazul smochinit dinaintea lui se destinse într-un zîmbet de ușurare. Gemînd înăbușit, el se trase mai aproape de „feciorul” său și, apăsîndu-i capul pe piept, prinse a-l cerceta îndelung cu ochiul cel bolnav, adulmecîndu-l, aidoma unui om care găsimd un obiect pierdut de mult, încearcă să se convingă că are într-adevăr în mînă ceea ce a pierdut odată. Generalul își aplecă supus și mai mult capul pe pieptul bătrînelui ca acesta să-l poată privi mai lesne. Simți cu o dureroasă strîngere de inimă arsura unei lacrimi pe obraz.

Rămaseră așa cîtva timp, fără a-și spune un cuvînt. În cele din urmă, generalul rupse primul tăcerea :

— Cît de mult ai îmbătrînit... tată !

Se bucură, auzindu-și vorbele ; numai cu cîteva clipe în urmă era cît pe-aici să-i scape de pe buze obișnuita întrebare, pe care o puneă uneori rudelor venite să-i viziteze pe recruți : „Da' dumneata, cîți ani ai ?” Se vedea cît de colo că noul său rol îi va mai da încă mult de furcă...

— De, dragul tatei, s-au scurs ani nu glumă din ziua în care ai plecat, oftă bătrînel. Vreo douăzeci și mai bine... Tîn minte ca acum, era pe vremea cînd s-a deschis congresul raioanelor... N-aveai decît

Baladeră dansînd cu mîinile în semn de rugă. — Dinastia Han. — ►

(Din albumul „Arta ceramică a Chinii antice”)

șaptesprezece anișori, iar acum ești coșcogeamite bărbat, și mustața... Ai patruzeci și... ?

— Patruzeci și trei, se grăbi să răspundă generalul, dar roși numai-decît.

Mintise întrucîva și, ca să-și ascundă jena, îl împinse ușurel pe micul Ia-fei spre bătrîn, spunînd :

— Poftim, am plecat un copilandru, și acum... Te-ai gîndit cîndva că ai să ai și nepotei ?

— Douăzeci și șase de ani ! oftă iar bătrînul, și strînse cu putere copilul la piept.

— Bunicuțule, zise acesta, lipindu-se de el cu oarecare sfiiciune, da' de ce-mi spunea tata că ai fost omorît de niște soldați ai Gomindanului ?

Întrebarea, cu totul neașteptată, a copilului îl sperie pe general. Se gîndea cum să repare gafa feciorului său, dar bătrînul zîmbi, ca și cum întrebarea nu l-ar fi intrigat cîtuși de puțin și mîngîindu-l pe Ia-fei pe creștetul capului, spuse :

— Păi, cum puteam să mor eu, prostuțule, înainte de a da ochii cu voi ? Se putea să fac una ca asta ? Și, ridicînd capul rîse cu poftă.

Acest ris vesel alungă toate temerile generalului. Dar ca să schimbe totuși cursul discuției, spuse zîmbind :

— Asta-i prislea al nostru. Celălalt e la învățătură — a împlinit opt ani. Peste cîteva zile se va întoarce acasă și atunci... să te ții ! Ai să vezi de ce sînt în stare cînd or da ochii unul cu altul.

— Apoi, știut lucru : din dragon — dragon se naște, și ce iese din pisică șoareci mîincă ! Nu cumva credeai că o să iasă niscaiva sfinți din tine ? Ce ai uitat ce poamă erai la vîrsta lor ? Nici păsările cerului n-aveau loc pe lumea asta din pricina ta, că mai mult dezbrăcate de penă îți plăcea să le vezi... glumi bătrînul.

Apoi, ridicîndu-se cu greu în picioare, se apropie șontic de ușa camerei unde își lăsase coșul cu merinde. Peste cîteva clipe reapăru, strîngînd la piept doi pomeloni de toată frumusețea.

— Aștia sînt pentru tine, se adresează el, zîmbind, copilului, punîndu-i fructele în brațe. Roade de-astea n-am prea văzut prin partea locului. Le-i fi ducînd dorul...

— Îmi plac așa mult, bunicuțule ! se bucură băiatul.

Generalul își aminti că regiunea din care venea bătrînul era vestită prin acest soi de fructe. Fusese pe-acolo în anul de pomină cînd unitatea lor zădărniciise acțiunile „campaniei a patra de pedepsire”, dar pomelonii nu dăduseră încă în pîrg. Își luă briceagul din buzunar, și se apucă să curețe unul din fructele pe care băiețașul i le pusese dinainte, scoțînd miezul roșu și zemos.

— Îți mai aduci aminte, făcu bătrînul, întîinzîndu-i băiețelului fructul și întorcîndu-se spre general — în ziua plecării tale de acasă pomelonii erau taman buni de cules ? Te-am petrecut, eu și maică-ta, pînă la capătul satului și ne-am oprit în dreptul livezii noastre de pomeloni. Voi ai să culegi cîteva fructe, ca să ai cu ce-ți cinsti tovarășii... Eram sprinten și voinic pe-atunci... M-am cățărat cît ai bate din palme în pom și am început să culeg pomelonii. Din același pom te-am petrecut cu ochii cînd ai plecat, pînă te-ai făcut nevăzut în negura zării... Îți mai aduci aminte ?

— Cum să nu ! făcu mașinal generalul, în vreme ce în fața ochilor săi prinse a se contura un alt tablou : o noapte de tuci, bătaie năpraznice în poarta casei lor, obrazurile speriate ale părinților... Blestemații

de „tuhao”¹ pe el îl căutau. Tată-su îl petrecu în grabă pină-n spatele casei ajutându-l să sară peste zid, îi vîri în mînă o legăturică cu merinde și cincizeci de bănuți de aramă, tot ce avea... Chiar în aceeași noapte ajunsese în rîndurile Armatei Roșii.

Amintindu-și de părintele său, generalul se aplecă spre bătrîn și îl întrebă tulburat :

— Tată, da' la ochi ce-ai pățit ?

— Ce puteam să pătesc ? Cîinii ăia afurisiți... oftă bătrînul. Și începu să-i povestească de-a fir a păr întreaga întîmplare. După ce Armata Roșie pornise în Marele Marș, el începuse să lucreze în rîndurile partizanilor ca agent de legătură. În toamna lui 1936, denunțat de un trădător, căzuse în mîinile gomindaniștilor. Aceștia aflaseră că bătrînul cunoștea ca-n palmă întreaga regiune, precum și toate potecile care duc la tabăra partizanilor din munți. Lovindu-l cu sălbăticie, încercau să-l silească să le servească drept călăuză. Ca să scape de ei, bătrînul făcu rost prin vicleșug de o mînă de var nestins, și își frecă ochii cu el... A doua zi, ne mai avînd ce face cu un schilod, temnickerii săi îl azvîrliră în închisoare. Se găsiră însă cîteva oameni de inimă care, oblojindu-l cîteva zile în șir, reușiră să-i salveze cît de cît unul din ochi...

— Nu, băiatul meu, în anii care au urmat plecării tale de acasă, nu te-am făcut de rîs ! Își încheie bătrînul tulburat istorisirea.

Generalul își aminti că în toamna anului 1951, venind în satul natal la mormîntul părintelui său, auzise o sumedenie de istorisiri asemănătoare... Și fără voce, el se gîndi din nou la ochiul acela tulbure de mlaștină pe care plutea un chipiu ostășesc...

Ce preț uriaș, de sînge și lacrimi, a plătit poporul pentru triumful revoluției ! Își spuse el, copleșit de o duioșie fără margini pentru bătrînul din fața sa.

— Mult ai mai pățimit, tăicuță, în anii aceștia, mult ai mai pățimit ! îi zise el, luîndu-l de mînă.

— Mofturi, făcu acesta. — Cînd e soarta poporului în joc, nu mai poi la socoteală prin ce și cîte ai trecut ! Țin mințe că îmi spuneam pe atunci : „Măcar cu o jumătate de ochi să rămîn, s-apuc să văd sfîrșitul acestor jivine !” Și iaca — l-am văzut — și bătrînul scoase cu mîini tremurătoare tașca cu tutun, ca să-și umple luleaua. Isprăvind treaba, așteptă cîteva clipe ca „feciorul” lui să scapere un chibrit, trase două fumuri zdravene și oftă :

— La drept vorbind, rămășița asta de ochi mi s-a înzdrăvenit și pentru această clipă... Cîte lacrimi n-a vărsat el din pricina ta...

— Lasă, lasă, tăicuță, toate sînt bune cînd se sfîrșesc cu bine !

— Drept să-ți spun, nu mă pot căina de soartă : cîte-am vrut să le văd, le-am văzut pină la urmă... Numai de un lucru am a mă plînge, feciorule, da' rogu-te, să nu mi-o iei în nume de rău. Au trecut ani de zile de cînd s-a sfîrșit războiul și am învins pe dușmani, cei rămași printre vii, de mult s-au grăbit să se întoarcă pe la casele lor să-și vadă părinții și tu... Măcar o scrisoare să-mi fi scris, nu zic mai mult...

Generalul tresări. Bătrînul avea dreptate. Dar ce să-i spună ?

Cîteva răspunsuri îi fulgerară prin mințe. Se agătă de unul ales la întîmplare, și biîgui :

— Am fost așa de prins în toți anii ăștia... Totuși, ți-am scris în cîteva rînduri...

¹ Tuhao — lipitori, boieri.

În aceeași clipă, generalul oftă ușurat : ușa se deschise și în pragul ei apăru soția sa.

— Hao-mei, a venit tata ! strigă el, bucuros, făcându-i nevestii un semn cu ochiul.

— Tata ? Ce bine-mi pare ! făcu femeia, apropiindu-se de bătrîn și petrecîndu-și cu gingăsie brațul după grumazul acestuia. Și apoi, cu o voce îmbietoare îi spuse : Masa ne așteaptă, tată ! Să mergem să mîncăm.

— Bună idee, și generalul ridicîndu-se îl luă pe bătrîn de braț. — Să nu mai răscolim trecutul, tată, că prea multe am avut de pătimit cu toții !

În sufragerie, în jurul unei mese scunde, prînzeau acum trei generații. Bătrînul, instalîndu-și „feciorul“ lîngă el în așa fel încît să-l aibă mereu în față, era numai zîmbet.

Generalul umplu o cană cu vin și o așeză în fața musafirului său. — Ia te uită, surise acesta, nu mi-ai uitat năravul de acasă ! Apoi, luînd cana și sorbind două înghițituri, o puse alături, ștergîndu-și cu dosul palmei sfîrcurile mustății. Și își aminti, cu voce tare, cum cu ani și ani în urmă, punînd în palma puștiului său cinci bănuți de aramă și înmînîndu-i un ulcioraș, îl trimitea uneori la băcănia de peste drum să-i aducă vin...

„Da, și în privința asta seamănă cu răposatul meu tată“, se gîdea, la rîndul lui generalul, străduindu-se din răputeri să-și amintească și de alte preferințe ale părintelui său. Îi puneă bătrînului în farfurie bucatele care îi plăcuseră pe vremuri și celuilalt. Bătrînul mîncă puțin, oprindu-se adesea să-și privească mîncînd „fiul“, de parcă asta ar fi fost de cea mai mare însemnătate. Pe neașteptate, aplecîndu-se și cerceînd cu luare-aminte bărbia generalului, îl întrebă :

— Da' ce-i cu negul tău de sub bărbie, că parcă nu-l mai văd ?

— Cum să-ți spun... înghiți în sec generalul.

Dar Hao-mei, interveni pe loc, și acum. Spuse rîzînd :

— Îl cam stingherea la bărbierit, de aceea s-a hotărît să-i facă vînt pentru totdeauna. Îl l-a îndepărtat un doctor.

— Mda, tare se mai schimbă oamenii cu vremea, făcu bătrînul. Îmi amintesc că pe cînd erai copil, țineai bețișoarele în mîna stîngă...

De data asta însă, răspunsul generalului nu se lăsă așteptat :

— A trebuit să mă dezobișnuiesc, după ce-am fost rănit. Și generalul, suflîndu-și mîneca cămășii, îi arătă cicatricea adîncă de la antebratul stîng. Mi-a lăsat-o drept amintire un glonte japonez, în lupta de lîngă Huanian. Și se grăbi să schimbe tema conversației. Începu să-i povestească despre luptele la care luase parte, despre marșurile peste munții înzăpeziți și prin deșerturile sălbatice, despre nevastă, despre copii... Captivat, pe semne, de aceste istorisiri, bătrînul nu mai puse alte întrebări...

Cina se prelungi pînă noaptea tîrziu. Cînd lăsară din mîini bețișoarele, ceasul din sufragerie bătea ora unsprezece. Cei doi soți, unul de o parte, celălalt de alta, îl conduseră pe bătrînul somnoros și ostenit în odaia ce-i fusese pregătită.

Îndată însă ce Hao-mei plecă, fie din pricina vinului băut, fie dintr-un alt imbold lăuntric, bătrînul se ridică deodată în capul oaselor din perne și, apucîndu-l pe general cu mîinile sale uscate, îl trase cu disperare spre el :

— Tu... tu ești cu adevărat Van-tzi... băiatul meu? Avea obrazul crispat și glasul lui trăda o spaimă nesfârșită.

— Eu sint, tată, nu mă recunoști?! răspunse generalul alarmat de această întrebare la care nu se aștepta.

— Bunul și dragul meu Van-tzi?!

— Da, tată! și generalul fără să fie în stare să-și înfrineze emoția, îl strinse cu putere la piept.

— Carevasăzică, am apucat și clipa asta... Și bătrînul începu să plîngă. Aceleași lacrimi fierbinți se rostogoleau acum și pe obraji generalului.

Bătrînul care avusese atîtea de îndurat în viață, plînsese pînă ce adormi. Generalul mai rămase încă mult timp de veghe la căpătîiul lui, privind obrazul mic și smochinit pe care o pace adîncă și o bucurie fără margini își pusese amprenta. În sfîrșit, generalul se ridică, potrivea pîedul, stînsese lumina și ieși în vîrfurile picioarelor, din odaie.

Intrînd la el, își aprinse o țigară și începu să se plimbe de colo-colo cu pași grei, apăsăți, aidoma bătăilor inimii lui. Ca într-un caleidoscop, prin fața ochilor săi, prîneră a se succeda frînturi de imagini: obrazul lui Tzen în clipa supremă a salvării sale, movițele de pămînt din cimitirul satului natal, chipul îndurerat al părintelui său cînd și-au luat rămas bun pentru ultima dată, apoi obrazul bătrînului plîngînd în odaia de alături...

— Mă bate gîndul că bătrînul trebuie să fie tatăl lui Tzen, ostașul despre care mi-ai vorbit în atîtea rînduri, spuse Hao-mei, apropiindu-se de el și punîndu-i mîna pe braț.

— Se prea poate... după cum tot așa de bine se poate să nu fie el.

— Tăticule, să-mi dai mîine lupa, spuse la-fei, care încă nu dormea. — Am să o dau bunicuțului ca să mă poată privi mai bine...

— Trebuie să-i luăm neapărat mîine bătrînului un rînd de haine, propuse Hao-mei.

Generalul mormăia ceva de neînțeles. Își privea soția, copilul, apoi înălțînd capul și vorbind parcă pentru sine, spuse:

— Cîți ani de jertfe și sînge, cîți ani! Noi, cei rămași în viață, trebuie să-i răsplătim măcar în parte pe acei care și-au dat totul pentru ca izbînda să fie a poporului.

Apoi porni spre fereastră și o deschise. Cerul era imens și albastru, fulgerat din cînd în cînd de lumina stелеlor căzătoare. Bătrînul salcîm, văduvit de frunze, își înălța cu încăpățîinare spre cer noduroasele lui brațe. Lîngă el, plopul puternic îi șoptea parcă tainice vorbe de îmbărbătare...

Pe sub fereastră se ivi umbra unui om. Zărîndu-și ordonanța, generalul se aplecă în afară și strigă:

— Cijao Cen-go! Mîine dimineață să-l înscrii pe tata la policlinică, la cel mai bun oculist!

Rostise cuvîntul „tată” atît de firesc și atît de tare încît, oarecum, se miră și el.

În romînește de MIHAIL CALMÎCU

D. I. SUCHIANU

Cinematografia Rezistenței

Se numește „rezistență” războiul dintre civili și ocupant. Război cu două fețe ; acțiuni eroice pe de o parte, torturare sadică pe de alta. Atentate, atacuri, lovituri, comploturi pe de o parte, confiscări, deportări, ostateci, lagăre de concentrare și exterminare pe de altă parte.

Cu mai multă sau mai puțină variație, toate filmele despre Rezistență au descris unul sau altul din aceste două aspecte. În prima categorie se plasează „This land is mine” de Jean Renoir, „Canalul” de Andrei Vajda, „La chatte sort ses griffes” de Henri Decoin, „Deportatul” și o bună parte din „Povestea anilor înflăcărați” de Solnșeva, „Curcubeul” (cu Vera Mareșkaia), „Père tranquile” de (și cu) Noël-Noël, „Achtung !, Banditti !” de Carlo Lizzani, „Départ de patrie” de Alexei Stanciov (cu Vadim Medvedev). Cealaltă față a decorului : cruzimea ocupantului nazist o găsim în filme ca : „Transportul” de Jurgend Roland, „Casa-blanca” de Curtis (cu Ingrid Bergmann, Humphrey Bogart, Paul Henreid, Claude Rains, și mai ales, în rolul diabolicului colonel nazist : Conrad Veidt), „Jurnalul Annei Frank” de George Stevens, „La sentence” de Jean Valère (cu Marina Vladi și Hossein), „Un prisonnier s'est évadé” de Robert Bresson, „L'enclos” („Țercul”) de Armand Gatti, „Soarta unui om” (după Solohov, cu Bondarciuc), „Generalul della Rovere” de Rossellini (cu De Sica și Messemer), „La lunga notte del' 43” de Florestano Vancini (cu Cervio Ferzetti, Belinda Lee), „Romeo, Julieta și întinericul” de Irji Weiss, „Oameni și fiare” de Gherasimov, „Ultima etapă de Vanda Jakubowska, „Alba Regia” de Mihaly Szemes (cu Mikloș Sandor și Tania Samoilova).

Pe deasupra acestei substanțe tematice comune, găsim în unele din aceste filme momente artistice culminante, care plasează pe autorii lor în rîndul clasicii. N-am nici timp destul pentru a le semna pe toate. Mă voi opri la cîteva.

În primul rînd felul cum în „Țercul” („L'enclos”) este definit nazismul. Hitlerismul n-a fost o tiranie oarecare, ci o inițiativă istorică fără precedent : deplasarea luptei de clasă cu o octavă mai sus ; raportul

proletariat-burghezie se mută cu un etaj. Membrii raportului sînt Națiunea Germană și Restul Muritorilor. Toate popoarele globului devin un imens proletariat general, iar germanul, pentru simpla calitate de „arian“, va porunci întregii omeniri. Această trăsătură originală are o mulțime de originale consecințe. Astfel germanii, fiind toți stăpîni, toți șefi, sînt prin urmare toți egali. Caricatură de egalitate, căci în interiorul „Herrenvolk“-ului o aprigă ierarhie domnește. Rivalitatea, gelozia, mîncă-toria, suspiciunea, pînda, turnătoria, încordarea și excesul de zel, toată această cutie a Pandorei bîntuie pe întreg cuprinsul celui de al III-lea Reich și duce la o supralicităție de canoane, cu, în momentele de relaxare, un fel de sadism jovial, un fel de snobism al cruzimii. Toată ziua îi vedem în filmul nostru pe naziști pîndindu-se și pîrindu-se. Iar ca o relaxare îi vedem fraternizînd voioși, disciplinat, și bestial în jurul vreunei acțiuni pervers regizate. Ceea ce deosebește lagărele naziste de orice altă pușcărie este *uciderea sistematică a sufletului*. Invenție pur nazistă. Vreți să știți cum se „ucide un suflet“? Iată un exemplu. În bordelul lagărului întîlnim o fată care fusese o aprigă luptătoare, spaima naziștilor din Praga. Pe această ființă dirză, specialiștii asasinatului spiritual au intoxicat-o, mai întîi, cu morfină, au făcut-o să fie sclava otrăvii, au prefăcut-o în epavă și i-au mai dat și degradanta funcție de „Feld-bure“ („prostituată de campanie“).

Iată și un alt fioros episod. Doi ofițeri ai lagărului imaginează o mică inocentă distracție. Vor ține toată noaptea pe un condamnat comunist într-un țarc, afară, în compania unui condamnat evreu. Plăcerea celor doi naziști e să-l vadă pe comunist ucigînd pe evreu. Ca să-l provoace, recurg la un truc indirect. Îi promet evreului că dacă el, evreul, îl omoară pe german, i se va da drumul acasă. Unul din ofițeri se îndoiește de reușita operației. Atunci se încheie un pariu, a cărui miză e calul pur-sînge al pierzătorului. Prizonierii stau în țarc și-și destăinuiesc secretele, inclusiv acela al asasinatului proiectat. Și pe cînd ei discută frățește aceste macabre lucruri, se aude în bezna nopții un nechezat. Apoi altul. Sînt cei doi pur-sînge interesați personal în rezultatul pariului. Această amestecare de oameni și dobitoace pe un fond de junglă și de întrecuturi este o imagine plină de „Galgenhumor“ a revenirii la animalitate, așa de caracteristică hitlerismului.

Finalul filmului e o piesă de antologie. Vreo zece deținuți se îmbarcă în duba care îi va duce la camera de gazare. Printre ei, evreul și prostituata. Rămăseseră să se suie ultimii în camion. Se întîmplase ca ea să fie în spatele lui. El dă să se urce, apoi observă că ea se află în spate. Atunci, ultim salut adresat vieții părăsite, ultimă amintire a unei lumi pierdute, o lume totodată banală și minunată, unde exista blîndețe, bunătațe, politețe, respect curtenitor față de femei... atunci... evreul nostru face gestul cavalerului care se dă la o parte pentru ca doamnele să treacă întîi... și o invită pe tînăra fată să se suie înaintea lui... Iar pe figura ei apare un zîmbet cumplit, în care se amestecă bațjocura pentru ironia situației, înduioșarea, apoi măgulirea de femeie, apoi, și la dînsa, scurta plăcere de a mai trăi o clipă de conduită civilizată din lumea normală pierdută... În zîmbetul ei complex și sfîșietor este imaginea unei omeniri întregi, vechi de milenii, pe care nazismul vrea să o asasineze...

Cînd cei doi ofițeri află că evreul măruntel, slăbuț, pipernicit, a ucis, el, pe atleticul arian și nu vice-versa, sînt furioși, dar mai ales perplecși. Nu-și pot închipui cum o asemenea absurditate logică a fost cu putință. Ei nu știu că în realitate comunistul evadase și fusese înlocuit

cu cadavrul unui deținut mort de curînd. Așa că faptul le apărea ca un miracol sinistru. Iarăși, imagine pregnantă a prăbușirii viitoare a hitlerismului, conceput de ei ca o absurditate logică și ca un miracol inconceptibil, în realitate însă posibil și explicat de cauze firești și inevitabile: funcționarea totuși mai departe a simțului de umanitate sădit în noi... și care în răstimpul coșmarului 1933—1945 s-a numit „rezistență”.

Această patetică temă a fost tratată și la modul poetic. S-a luat celebrul poem al lui Aragon despre luptătorii din „maquis” și, pe cînd Jean Louis Barrault îl recita cu vocea lui caldă și măsurată, vorbele erau acompaniate, „comentate” de un caleidoscop de imagini perindîndu-se în stil de vis, cu acea incoerență voită a gîndului concentrat pe o idee unitară. Este foarte frumos. Și ca un leitmotiv revenea următoarea cugere: cînd toată țara arde de nedreptăți și ticăloșie, atît cel ce crede, cît și cel ce nu crede, cu toată voința lui de a se ține departe de conflict, sfîrșește prin a se „angaja”. Aceeași idee o găsim și în filmul „La verte moisson”, unde niște adolescenți școlari, plecați de la o supărare nepolitică, se văd fără voie antrenati în activitatea de rezistență și pier cu toții împușcați. Dar povestea unde conflictul neutralitate-angajare se găsește bine descris, este filmul maghiar „Alba Regia”. Eroul este medicul șef al spitalului dintr-un oraș de frontieră, în 1945, în toiul luptei dintre nemți și ruși. La intervale foarte scurte, orașul e cucerit cînd de unul cînd de celălalt beligerant. Este o sinistă atmosferă de neschimbătoare schimbare. Tînărul nostru medic înnebunit de perpetua harababură a acestor neîncetate viraje de 180 de grade, nu mai înțelege nimic, sau mai degrabă înțelege că totul e stupid și absurd, că singurele realități sînt suferința și moartea, egale pentru toți. La asta îl îmoldește și activitatea lui de medic, veșnic ocupat să coasă la loc ruși găuriți de nemți și nemți găuriți de ruși...

Totuși, încetul cu încetul, îl vedem că se „angajează”. Merge pînă acolo încît adăpostește la el în casă o partizană sovietică și ucide cu mina lui un ofițer nazist care descoperise identitatea tinerei fete.

Și în „Alba Regia” se face portretul colectiv și individual al nazismului. Ni se zugrăvesc cam o duzină de ofițeri nemți, toți la fel și fiecare altfel la fel. Iar printre ei, un personaj interesant nedescris încă de vreo literatură.

Francezii au o vorbă: „il n'y a pas de scélérat parfait”, adică nu există om sută-la-sută ticălos. Filmul „Alba Regia” ne-a arătat că acest „scelerat perfect” există. Este medicul șef german, originar din Viena, patria faimoasei „Gemütlichkeit”. Este un om care nu numai că practică blîndețea și caritatea, dar o și iubește sincer. Adoră bunătatea, admiră filantropia, se bucură cînd vede sau poate el însuși face o acțiune de bun samaritean are oroare de lașitate și chiar de simpla răutate, dar... dar... atunci cînd poziția lui socială îi cere să comită o mîndărie, nu numai că săvîrșește infamia, dar o face fără cea mai mică ezitare, fără măcar a-și pune conceptual problema că ar putea să n-o facă. O va face desgustat și automat. În schimb, dacă cineva survine, dispensîndu-l de execuția ticăloșiei, se simte cel mai fericit om din lume. Iar împrejurarea care-l scutește de îndeplinirea unei mișelii o socotea ca cel mai mare noroc pe care providența i-l putea acorda... Cred că dincolo de această ticăloșie, cred că dincolo de această culme a imoralității, nu se mai poate adăuga nimic. Și faptul că nici o literatură nu a pictat pînă acum acest personaj e o dovadă că personajul e o contribuție pur nazistă la milenara istorie a imoralității. Spre onoarea ome-

nirii, trebuie să constatăm că, dacă exceptăm pe hitleriști, aforismul „il n'y a pas de scélérats parfaits” rămîne valabil.

Și iată tocmai un exemplu emoționant. Care militează și pentru ideea lui Aragon că, atunci cînd ignonimia din jurul nostru crește prea tare, ne este imposibil să nu sfîrșim prin a ne „angaja”. Este cazul falsului general della Rovere. Excroc, pește, proxenet, adeseori ridicol prin grandilocvența și cabotinismul lui, nesperios și cinic, acest om devine cu timpul erou de nivel Ioana d'Arc, martir și erou, cu sinceritatea și simplitatea unui sfînt. Șeful Gestapoului, un neamț deștept foc, abil pătrunzător al psihologiei omenеști, în fața acestui eroism, este așa de uluit, de descumpănit, încît rămîne pierdut, visător, pe gînduri și murmură către aghiotantul său, uitînd că acesta nu știe o boabă italianească: „Mi sono sbaliato...” Și cu asta se sfîrșește filmul. Într-atîta era de înmărmurit de frumusețea sufletului italian încît, fără voie, simțise nevoia să exprime această frumusețe pe limba ei proprie, italiana...

Iată în sfîrșit și un alt aspect al filmelor despre Rezistență, pe care în general nu îl aprob. Unele filme tratează această temă la modul comic („Nimeni nu știe nimic” de Joseph Mach, „Babette s'en va-t-en guerre” de Christian Jacque, „Un ami viendra ce soir” de Raymond Bernard, „Cea mai scurtă zi”, parafrază satirică a admirabilului film despre debarcare după cartea lui Cornelius Ryan: „The longest day”). Asemenea tratări umoristice îmi dau uneori un sentiment de jenă și o impresie de profanare. Afară bine înțeles numai cînd aspectele ridicele scot și mai bine în relief tragicul întîmplărilor. Este cazul „Generalului della Rovere” și al filmului lui Steno „Cei doi colonei” (cu Walter Pigeon și celebrul comic italian Toto). Faptul că, o bună parte din filmul lui Rossellini îl petrecem rîzînd superior de ridicolul secăturii incarnate de De Sica, impostor, cinic exploatare al suferinței familiilor deținuților antifasciști; faptul că o bună parte din film îl disprețuim profund, face și mai măreată înălțarea lui la un sublim eroism. Iar în „Cei doi colonei”, colonelul italian nu e un ticălos, ci doar un găinar fricos, și extrem de caraghios. La sfîrșit, cînd comite un act de un eroism enorm, el continuă să fie caraghios. Nu devine solemn, ci „cranează” glumind cu moartea.

Ilustrat general al Regelui Soare, generalul Turenne, a dat cea mai bună definiție a curajului. În toiul unei bătălii, el spunea către el însuși: „Tremble, vieille carcasse; tu tremblerais davantage si tu savais où je te vais mener”: „tremură, veche șandrama; dar ce-ai mai tremura dac-ai ști unde am să te duc acum...”

Colonelul nostru italian are și el onestitatea de a vorbi despre aceste puțin arătoase reacții fiziologice. După executarea și reușita admirabilului său act de eroism, el întreabă pe colegul său, colonelul englez: „Spune-mi, te rog... Știi... Au fost adineori niște întîmplări așa de emoționante... Așa că... te rog... nu știi dumneata unde e... unde...” La rare colegul britanic îi spune unde.

Și filmul se termină cu imaginea eroului văzut din spate, pășind decît spre cea de a doua ușă pe stînga...

Deosebirea între această reacțiune și aceea din „tremble vieille carcasse” a lui Turenne este că „vechea șandrama” acum a tremurat nu în timpul acțiunii, ci după, atunci cînd lucrurile s-au liniștit. Vorbele lui Turenne sînt stimabile. Acele ale colonelului del Maggio sînt îndușoătoare. Și asta mă face să mă gîndesc că într-o acțiune, pentru ca umanitatea să fie completă, pe lîngă tragism și bunătate, trebuie să se mai găsească și un dram de haz.

Constelația gemenelor

Sînd douăzeci de ani decînd o privighetoare a tăcut în pădurile noastre, pentru ca trilul ei să suie în eternitate. Magda Isanos, privighetoarea cu ochii arși de suferinșă, care a văzut pînă în ultima clipă esența lumii și lumina ei, a găsit printre aștri, steaua ei geamănă, pe poeta fino-suedează Edith Södergran. Destinul și puritatea confesiunii le-a unit peste ani și peste paralele geografice. De aceea, o analiză comparativă, prilejuită de tipărirea operei integrale a poetei romînce, la ESPLA, (editată și prefatăată de Marin Bucur) cît și a apariției unei culgeri din opera ei în sîrbește (în traducerea Floricăi Ștefan), va lumina locul lor complementar în lirica modernă.

Între nașterea celor două poete e o distanță de 24 de ani. Între moartea lor, 21. Iar scurtul interval al trecerii lor pe pămînt, a fost o neconținută luptă pentru încă un ceas pe care să-l dăruie vieții. Amîndouă au traversat o traiectorie marcată de popasuri sanatoriale: Edith Södergran în Italia și Elveția, Magda Isanos în spitalele țării. Amîndouă au venit pe lume în orașe vechi: poeta nordică la Petersburg, în 1892, iar Magda Isanos la Iași, în 1916. Amîndouă și-au rememorat însă copilăria și dragostea, legată de iarbă și arbori:

*Mi-i fraged sufletul pînă pe buze mi-i fraged,
poate de iarba ce crește acum la noi...*

*Pomii cei tineri, în dimineata de marte,
unii lîngă alții au stat să se roage...*

*Cîntau un imn pentru viață,
ca niște oameni goi și frumoși ei cîntau.*

(Magda Isanos)

Și Edithei Södergran, arborii îi vorbesc în grai vegetal:

*Arborii din copilărie mă-nconjură, sărbătorindu-mă...
Și iarba-mi urează: bînc-ai venit de pe alte meleaguri.
Odihnesc cu capul în iarbă; în fine acasă.*

*...Și beau înțelepciunea coroanelor pline de sevă, ale brazilor,
beau adevărul din trunchiul uscat de mesteacăn,
și sorb puterea din cel mai mărunt și fragil fir de iarbă.*

(Edith Södergran)

Imnuri către pământ ridică aceste aeriene „fiice ale pădurii“, cu o delicatețe rar întâlnită în lirica universală.

*Imnuri pentru pământ,
păduri și izvoare,
Dar mai bine s-ascult.
Oare n-am fost și eu un arbore mai demult ?
Și astăzi nu-s tot materie ?*

(Magda Isanos)

Divinitatea însăși e pentru poeta noastră forța care „zboară-n copaci/ făcându-i să-nflorească“, dar care e și țărînă :

*Mă-nchinam pământului-dumnezeu...
Spuneam florilor : Bine-ați venit...
Animale cu coarne și ugere
îngenuncheau să le mulgem...*

Edith Södergran, în poezia căreia întâlnim și accente mistice, îl simte de multe ori pe Dumnezeu ca „miriada gîngăniilor și extazul trandafirului“. Adevărata divinitate a Septentrinului, însă, e soarele : De aceea, imnul ce-l ridică Edith Södergran are tonul aprig al unui cînt de beție :

*Soarele m-a sărutat. Nimic nu seamănă-n lume cu sărutul solar
...Să mă-nalț și mai sus, pe dreptele raze,
mai aproape de soare !
...Adie, cerc de lumină, cunună pe frunte-mi !
Ce vor ști ceilalți, privind-te, ce vor ști ei !*

Magda Isanos nu a trăit în țara cu nopți polare, în care lumina să fie obsesia lunilor lungi. Dar poate că viața scurtă a făcut-o să i se închine, ca și sora ei nordică, și tot prin graiul copacilor care își înalță cîntul :

*„Soare de-aramă, zeu popular printre plante,
privește oastea noastră-ndrăzneală ;
îci-colo aerul e rumen de tot printre ramuri,
că viitoarele fructe acolo vor sta.”*

E un cînt delicat pe care ea îl dedică soarelui, acest „inel subțire“ aducînd buna veste feciorelnicei lumi, și îndrăgostiților : „Vreau soarele, pe degetele noastre/ unite, un inel să făurească“.

Universul amîndorura e populat de zîne și zeițe profane, întrupări ale pădurii, care lansează același strigăt vital :

*Atunci m-au chemat la viață
zînele mici din ceață.
Mi-au făcut semn că-n pămînt
s-aude alt clopot. mai sfînt,
al florilor și pădurilor care încă nu sint...
Jumătate șofîrle, jumătate fete
le curge apa din plete.*

(Magda Isanos)

Nunta are la Magda Isanos martori universali. E o bucurie ca în „văratecele, luminoase ploii“, plutind cu plînsul și risul laolaltă. Femeia apare ca „principiul neschimbat,/țărîna“, ca luna către care urcă toate oceanele, în timp ce iubitul e asimilat soarelui care „aruncă-n spații“ arcu grației. Altădată, bărbatul e evocat ca un stejar stufos, care înfloară și casa și sufletul :

*Umplînd încăperea și inima toată,
bărbatul veni de-afară, din zloată ;
glasul lui mare făcu să se sperie focul...*

La Edith Södergran, iubirea e adesea doar nostalgie pentru „tine, care n-ai călcat niciodată în grădina mea“, sau de multe ori, adîncă și dezamăgită căutare: „Cine e iubitul meu? Cum îl cheamă?.../Noaptea e întunecată/ și stelele tremură-n loc de răspuns“. Nunta „fetei blonde a pădurii“ care este poeta însăși, se desenează cu oarecare melancolie :

*N-a fost, ca ieri,
nunta fetei blonde-a pădurii ?
N-au fost, ca ieri, atît de veseli mesenii ?...
Ea era noaptea de vară, beată și îndrăzneală...
Împrumutase fluierul cucului,
mergea cu pas jucăuș din lac în lac.
Cînd fata blondă-a pădurii își serba cununia,
nu era nici un nefericit pe pămînt.*

Împlinirea, însă, a dragostei, nu o cunoaște Edith Södergran. „N-am găsit dragostea, N-am găsit pe nimeni“, strigă ea, îmbrățișînd trunchiul gol al pinului, cu deznădejde, într-o lume în care zadarnic caută să afle împăcarea cu sine și dragostea :

*Odată am iubit un om, și nu credea în nimic.
A venit într-o zi rece, cu ochii goi,
și a plecat într-o zi, grea, cu uitarea pe frunte.
Copilul ce nu s-a născut, e al său...*

Ceca ce poate însemna maternitatea, intuiește totuși precis și jinduitor, „fata blondă-a pădurii“: „Numai copilul e o certitudine“, exclamă ea, într-un poem, iar în altul, privind o femeie care veghează somnul pruncului, Edith Södergran simte că :

*...tînăra mamă auzea ca un ecou
adînc în sufletul ei tăcuta laudă-a nopții.
O, cum creșteau dimensiunile lumii,
în timp ce dormea copilul !*

Magda Isanos, în schimb, cunoaște și această dimensiune, a maternității, care se leagă, în destinul ei uman și literar, de visele poporului și ale omenirii. Nu că n-ar încerca-o cîteodată sentimentul solitudinii. În „cortul singurătății“, e tristă că zinele familiare vin să-i „ia trupul pentru temeliile/ pădurii de stejar“. Dar în viața ei scurtă ca o flacără, nu singurătatea a fost sentimentul dominant, așa cum s-a întîmplat

în multe poeme ale surorii ei nordice. Obsesia însingurării, explicabilă într-o lume în care omul se caută încă pe sine o biruie însă chiar și pe Edith Södergran, întâlnindu-i pe alții în sufletul ei ca într-o «mare grădină». Interesantă e în acest sens paralela între poemul nordic și *Ospățul* Magdei Isanos, scris la 24 de ani distanță. Edith Södergran, în mulțimea „călătoriiilor fără cămin (în care toți sintem frați și surori), pribegind zdrențuiți”, exclamă la un moment dat :

*Dacă aș avea o grădină mare,
aș invita pe toți frații și surorile mele.
Fiecare și-ar aduce o comoară.
...Din grădina noastră tăcută
am naște lumii o viață nouă.*

Ceea ce la privighetoarea Nordului era numai *aspirația* de a „aprinde facla peste tot pământul”, devine la Magda Isanos, angajată prin toată poezia ei, o certitudine. Deși a trăit într-o lume sfîșiată de război, întunecată de camuflaj, poeta a avut conștiința solidarității cu poporul care-și va cuceri libertatea, ba mai mult, cu omenirea :

*Credea-i că tinda asta-i scundă
pentru întreaga lume rotundă,
și totuși, lumea a-ncăput.
A ospătat, a plîns, a gemut.*

La ea, truditarii au singuri dreptul la speranța cea mare :

*Ei sînt săracii pământului care-așteaptă-anotimpul
făgăduințelor toate.*

Pe Magda Isanos o revoltă vărsarea singelui cald al martirilor. Ea simte pornirea pădurilor, răzbuțătoare, ca în Macbeth. Dragostea însăși pentru bărbat o apropie pentru totdeauna de semenii :

*Prin el am cunoscut norodul.
Încrezătoare, la brațul lui,
am coborît tot mai jos,
pînă la prispele verzi ale țării...*

Femeie, Magda Isanos se simte solidară cu toate surorile ei în suferință. În satul bărbatului, cu „mult soare și cîntec”, fiecare femeie seamănă, totuși, cu o îndoliată Pieta, iar „fetele, (Catrinele, Mariile, Savetele,) înfloresc o singură dată, o singură zi, (atunci cînd își pun cununia.) După aceea, vine sărăcia, pustia...” Această legătură directă cu oamenii îi dă poetei noastre alte certitudini și alte temeuri speranțelor ei. Liricii nordice îi era „dor de țara care nu e”. Magda Isanos o vedea venind, o vedea vestindu-se. Nu a trăit decît două-trei luni după eliberare, nu a apucat nici ziua victoriei, pe care ea a așteptat-o cu îngrijorată dragoste față de edificiul de mîine al lumii :

*„O numai de s-ar putea clădi
pe pământul de sînge ud”.*

Tocmai viața închinată omului, sentimentul fraternității autentice, transmite *Testamentului* pentru fata ei, tonul durerii sublimat în *catharsis* :

*Eu mă cobor acum,
adînc, prin verzile ierburi...
Copila mea, vine pe creștetul munților,
coroniță, cunună,
să te-ncredințez viitorului...
Să fii cu oamenii blindă și bună.*

Rănită de o lume potrivnică omului, Edith Södergran ezită să ia decizia de acțiune : „În văzul lumii întregi (te vei hotări...) Intri în horă ?” Lovită de privestea martirilor, retrasă în „pădurile solitare”, ea simte năzuința să se regăsească în frații și surorile ei, să meargă cu ei spre popor. Dar orgoliul solitudinii o împiedică să treacă la faptă. Contactul fugar cu filozofia nietzscheeană o, îndepărtează chiar de la propria ei aspirație. De aceea ea strigă „celor puternici” : „Fugiți în singurătate ! Fiți bărbați !”...

Presimțirea sfîrșitului pretimpuriu face însă din nou să consume lirele. Accente mai neîmplinzite traversează cîntecul nordic al poetei pulmonare, filtrat însă în aceeași melancolie :

*Sînt cea din urmă născută floare a toamnei.
Am fost legănată în leagănul verii.
Sînt cel mai tînăr copil al primăverii-ngroșate...
Am văzut universul încremenit al toamnei,
am văzut lumina prietenă a două inimi depărtate...
Acum voi închide poarta din urmă.*

Revolta în fața destinului nedrept, a bolii de inimă care o doborî la 28 de ani, este sfîșietoare la Magda Isanos, în ciuda surdinei pe care o pune durerii, și care parcă tocmai, o subliniază, așa cum un veșmînt discret mulează mai bine formele unui trup frumos :

*La trecătorile munților,
gem cu tîmpla pe stîncă.
Și-aș fi vrut să te mai laud încă,
luminată culme a munților.*

*Dc-am fi-mpărțit pe dreptate
toate durerile lumii,
cît pe inima mea, cît pe inima ta,
eu n-aș muri așa tînără.*

Moartea însăși are la Magda Isanos sentimentul folcloric. Zinele care au fost martorele vieții trecute, sînt invocate după o datină mioritică :

*Zine de rouă,
mă rog vouă,
să mă primiți
în pașiste unde dormiți.
Drept luminare
aș vrea o floare,
Drept rugăciuni și tropare,
vîntul să bată, iarba s-aplece mai tare...*

Coincidentă înrudire peste spațiu și timp, a poetelor! Și Edith Södergran are sentimentul reîntoarcerii în natură, printre aceleași zeități ale copilăriei, ca o crăiasă a elfilor:

*Obrazul meu palid nu-și va schimba culoarea.
pe fruntea mea e scris în litere grele: ea doarme.
Tu, crai al elfilor,
vei mai culege-n grădină trandafirul cel mai aprins.*

*Mi-l vei pune în mână
și pe piept îmi vei așeza o frunză fragilă,
ca să-mi pot sprijini bărbia.
Și mă vei ridica în brațe, culcându-mă-n iarbă:
„Crăiasă a elfilor, crăiasă a elfilor, răspunde-mi“.*

Si iată-ne ajunși la capătul crugului celor două destine. Opera Edithe Södergran, tipărită în nenumărate ediții nordice a fost tradusă în franceză și germană și poemele ei figurează în marile antologii universale ca și versurile Magdei Isanos, circulând în italiană și rusă, în greacă și sîrbă. Prima ediție completă din opera sa ne-a îngăduit, datorită ineditelor și versurilor adunate cu pioasă grijă, din periodicele vremii, să pătrundem în toate ungherele acestui crîng aprins în care zeul suprem, poczia, a vorbit poetei noastre. Iar comparația cu lirica nordică neînțeleasă în timpul vieții, dar apreciată după ce moartea a răpus-o prematur, ca una din fondatoarele *sensibilității* moderne, evidențiază mai plastic locul Magdei Isanos, printre valorile poeziei universale.

VERONICA PORUMBACU

„Interaliat 1963“

Două dintre lucrările premiate în cadrul anului literar francez 1963 au atras atenția: *Quand la mer se retire* (Premiul Goncourt) și *La bête quaternaire* (Premiul Interaliat). Primul aparține unui scriitor consacrat și de renume, Armand Lanoux, care, cu romanul amintit, încheie ultima parte a trilogiei *Margot l'enragée*, cel de al doilea a consacrat numele gazetei René Massip.

Ambii reprezentanți — cu oarecare diferență de vîrstă — ai generației care a trăit flagelul războiului, au fost distinși pentru lucrări ce se desfășoară pe fundalul războiului, dar problematica și concluziile la care ajung fiecare dintre cei doi în parte sînt diferite.

Fără a fi deci un roman de război, nici un roman propriu zis de Rezistență (în sensul romanelor lui Lafitte, de pildă, în care accentul cade pe acțiunile de rezistență) *Animalul cuaternar* se deosebește în același timp și de unele lucrări mai recente, în care Rezistența, apărînd pe un plan secundar, constituie decorul unei intrigi de dragoste de prim plan („*Maria*“ de Pierre Daix).

Primele cuvinte — motto și în același timp leit-motiv — cu care cartea își întîmpină cititorii sînt :

*Catastrofa s-a năpustit asupra noastră
Are umbletul și părul
Unui animal cuaternar*

și aparțin lui Jules Romains.

Autobiografic într-o foarte mare măsură este *Animalul cuaternar*, care i-a permis scriitoarei să se înfățișeze sub trăsăturile eroinei din carte, Cécile Selon. Ca și aceasta, Renée Massip a trăit anii marcați de catastrofa războiului în zona liberă a Franței, la Lyon, trimițînd anodine cronici sportive unor publicații locale și colaborînd în același timp la apariția unui ziar clandestin al Rezistenței.

Renée Massip și-a conceput romanul ca pe o cronică a vieții unei femei al cărui bărbat este prizonier (cronică, iar nu jurnal intim) în spiritul simplității și al autenticității pe care faptul trăit le dă, îmbogățită totodată de experiența întregii perioade scurse de cînd s-au petrecut faptele și pînă la consemnarea lor.

Jean Selon, profesor de filozofie, și Cécile Selon, fosta sa studentă și admiratoarea cursurilor sale, formau, înainte de război, un cuplu perfect, în măsura în care înțelegerea reciprocă, bazată pe similitudinea formației intelectuale și a gusturilor o permit. „Eram un cuplu de prieteni și îndrăgostiți, înclinînd să trăim oarecum în marginea vieții, tainici și obișnuiți, zîmbindu-ne și ghicindu-ne unul altuia gîndurile. Profesiunea pe care o aveam nu stingherea armonia dintre noi și mi se părea cea mai frumoasă de pe lume. Vacanțele mult prelungite mă încîntau...” Nu-i o amintire înfrumusețată de încercarea prin care Cécile trece, ci puțința pe care o asemenea încercare ți-o dă de a te verifica, de a te putea judeca cu luciditate. Iar Jean Selon, profesorul de filozofie, și Cécile Selon, fiica unui consul, alături de care călătorise mult, fuseseră un cuplu „trăind oarecum în marginea vieții” încîntați de a se fi descoperit reciproc, mulțumiți de inteligența și ascuțimea spiritului lor. „Jean Selon e o ființă excepțională”, își spune fără încetare Cécile. Motiv în plus să nu-i înțeleagă intențiile în momentul cînd, chiar de la început, Jean cade prizonier, și, în ciuda posibilităților pe care le are, nu evadează, ca atîția alții. Jean Selon ezită la început să evadeze pentru a nu-și expune părinții la ostilități din partea germanilor, cu atît mai mult cu cît punerea în libertate pare o chestiune de zile. Transportat apoi într-un lagăr din Germania, e pus în imposibilitatea de o mai face.

Ignorînd împrejurările, Cécile începe să aibă reticențe în admirația fără rezerve pe care o nutrea față de soțul ei, bănuindu-l de lășitate.

Singură, fără familie, frămîntată de îndoeli, schimbîndu-și neconținut domiciliul din pricina promiscuității ce se întîlnea la tot pasul într-un oraș suprapopulat și înfometat, sau a indiscreției gazdelor, Cécile, plăcîndu-i și practicînd sporturile de iarnă, scrie cronici sportive sau își petrece vremea în biblioteci publice. Într-o bibliotecă întîlnește într-una din zile un vechi prieten al tatălui său, inginer miner, pasionat admirator al operei lui Mérimée, acum un domn respectabil, purtînd cu distincție la rever rozeta legiunii de onoare. E deghizarea sub care se ascunde unul dintre capii rețelei de rezistență din Lyon.

Cécile Selon devine Marianne Monin. Simplu, firesc, prin forța lucrurilor: „A rezista față de dușman înseamnă a exista“.

Întreaga concepție a materialului faptic ca și structura dată personajelor în *La bête quaternaire* refuză atributul „eroic“. Războiul schimbă din temelii viața oamenilor, cei cinstiți se comportă ca atare, în mod firesc, fără a avea conștiința eroismului lor, fără frământări lăuntrice. Cécile pedalează într-una pe străzile tăcute ale orașului Lyon, transportînd pe bicicletă materiale pentru imprimeriile clandestine, fără conștiința primejdiei. Activează la Lyon sau Paris după cum primește instrucțiuni, dispare din cînd în cînd la vreo cabană din munți pentru a i se pierde urma cînd e în primejdie, descinde apoi de îndată ce e înștiințată de mesajul transmis prin radio. În această activitate Cécile face cunoștință cu o mulțime de oameni interesați.

Marie Migenne, o menajeră pe care Cécile o cunoaște întîmplător și al cărei soț e de asemenea prizonier, mamă a doi copii, soție credincioasă, și avînd o idee cu totul confuză despre evenimentele pe care le trăiește, nu ezită nici un moment s-o adopte pe micuța Myriam-Marcelle, singura supraviețuitoare dintr-o familie de evrei.

Janus, maquisard, fost luptător în Spania, însetat după dragoste și fericire conjugală, pe care ar dori să le găsească alături de Cécile și e încredințat în cele din urmă de a le fi găsit lingă Hélène, care-i dăruie un fiu, acceptă acțiunile cele mai periculoase care-i vor aduce moartea.

Bătrînul Selon, socrul Céciliei, primar într-o comună pierdută prin Alsacia, unde Cécile are impresia că viața se scurge monoton și patriarhal, face și el parte din Rezistență. Ca și părintele Plantegrain, de altfel, parohul din Font-les-Moines, a cărui preocupare de căpetenie păreau a fi numai disputele teologice.

Cécile are revelația propriei ei transformări spirituale, impusă de împrejurările prin care trece, și care operează aceleași prefaceri în conștiința tuturor celor cu care vine în contact. Cei care se separă — prin trădare — sînt suprimați la fel de firesc, războiul simplificînd lucrurile, cerînd acțiuni decisive, hotărîtoare.

O singură îndoială o chinuie pe Cécile: Jean, dacă ar fi lingă ea, s-ar fi comportat la fel? Profitînd de neatenția cenzurii și folosind un limbaj mai mult sau mai puțin cifrat, ea reușește să stabilească o nouă legătură spirituală prin scrisori cu soțul ei, dar nu are curajul să-i dezvăluie activitatea sa în Rezistență. Teama că n-ar putea-o înțelege, bănuiala că, alături de ea fiind, Jean ar fi reacționat mult mai reținut, o opresc. Îndoială neîndreptățită, pentru că, în ciuda claustrării la care Jean e condamnat așa cum o dovedesc, cum sugerează, ultimele lui scrisori, și înțelegerea sa asupra realității s-a schimbat. Nu putea să nu se fi schimbat.

Carte simplă și fără pretenții, *Animalul cuaternar* e mărturia sinceră a unei prefaceri spirituale. Renée Massip respinge în numele inteligenței și clarității căutările formale, artificiale, contorsionările stilistice sau violările gramaticale ca și stările psihologice umbrite, incerte, maladive. *Animalul cuaternar* este o carte modernă prin întreaga sa factură: montarea în secvențe a faptelor, fraza scurtă, condensată, umorul fin și discret, apelul neîncetat făcut la inteligența cititorului, mereu solicitat.

ANGELA CISMAS

Paul Vialar în românește

O operă variată și interesantă, realizată de-a lungul a patru decenii, a asigurat scriitorului francez Paul Vialar o popularitate bine meritată. Născut în 1898, participant la primul război mondial, Paul Vialar debutează cu poeme de luptă reunite în ciclurile *Le cœur et la boue* și *Les lauriers coupés*. Abandonează însă poezia, îndreptându-și strădaniile spre dramaturgie. După o piesă într-un act în versuri *L'Hostellerie du puits sans eau*, urmează o comedie de mare succes *Pohu, brave l'homme*, reprezentată de compania Griffon în anul 1920 și, în sfârșit, *L'Age de raison* (1924), piesă în trei acte, o satiră la adresa micului burghez, permițându-și toate visurile, dar incapabil să renunțe la comoditate, anchilozat într-o ambianță familială care nu-l solicită nici spiritual, nici sentimental.

Explicând acțiunea și personajele piesei, Vialar dezvăluie liniile directe ale întregii sale creații: „Am luat personajele din realitate, le cunosc, le întâlnesc în fiecare zi. Am încercat să le fac să trăiască, transferându-le și pentru că există, și-au scris ele însele piesa, care deci nu a fost construită pe o «istorie», după cum vă puteți convinge”. Aceleași principii îl călăuzesc pe Vialar când abordează proza de mari proporții. Scriitorul ancorează în actualitate, prezentând veridic lumea marii finanțe, a marilor afaceriști. Ciclurile *La mort est un commencement* (care a obținut marele premiu al orașului Paris), *Chronique française de XX-eme siècle* etc. învederează capacitatea scriitorului de a transpune artistic configurația socială a Franței contemporane.

Aspirațiile, neliniștile și căutările unei generații sint larg dezbătute în *Vremea impostorilor*. Claude Olivier eroul principal, este un tânăr constrâns să renunțe la preocupările inerente vârstei pentru a-și câștiga existența. Moartea tatălui, războiul antifascist, ocupația, boala mamei sint tot atâtea încercări care imprima existenței lui pecetea tragicului. Spre deosebire de tinerii de seama lui, Claude nu se poate mărgini la ceea ce ei denumesc „timpul lor”, nu renunță să creadă în sentimentele adevărate, în exemplul și experiența generațiilor mai vârstnice, în pofida unor impostori, care erijându-se în salvatorii poporului, escaladează cu zgomot și aroganță treptele care-i despart de putere.

«Boy-scout» în timpul exodului, prevalîndu-se de hîrtii care nu-i aparțineau, traficant la bursa neagră, Gérard Ornacieux luptă cu o lipsă de scrupule criminală, cu o perseverență diabolică să parvină. Din pricina lui, amicul lui Claude, fiul lucrătorului Menotte, aruncat în închisoare împreună cu părinții săi, este asasinat de Gestapo. Folosind mișcarea de rezistență în scopuri personale, Ornacieux ocupă sediul unui mare cotidian și deși pregătirea nu-i îngăduie, izbuteste să se mențină în această funcție.

Dorința lui Claude de a se afirma ca scriitor, se lovește de afacerismul editorilor, iar Ornacieux se ivește ori de cîte ori se anunță un câștig gras și posibilitatea de a spori prestigiul ziarului său. Astfel romanul lui Claude este lansat pe numele iubitei sale (coincidență simbolică: o cheamă tot Claude Olivier), el însuși fiind angajat de Ornacieux ca să organizeze o expoziție de pictură a școlii *Nimicului*. Angrenat la carul impostorilor, Claude este pe cale să piardă simțul real al valorilor, fiind supus primejdiei a găsi satisfacție într-o muncă inutilă, dar care-i aduce un câștig ușor. Face parte din categoria „tinerilor fu-

rioi", dezgustat de conformismul burghez, dar neantrenat în acțiuni de răspundere colectivă. Evenimentele dramatice la care a asistat i-au imprimat o anumită pasivitate, o frică de oameni, o dorință nestăvilită de a recîștiga „timpul pierdut”, de a răzbuna toate umilințele și toate lipsurile. Din confruntarea permanentă cu viața, Claude extrage concluzii pentru propria soartă, chiar dacă nu întotdeauna înțelege esența lucrurilor. Cu sprijinul lui Pinchenot, un om simplu, de o mare curățenie sufletească, eroul nostru se smulge însă imposturii, alegînd calea muncii, singura dătătoare de satisfacții adevărate și trainice.

Cartea lui Paul Vialar oferită publicului românesc în frumoasa tălmăcire a lui Valentin Lipatti, conține o critică ascuțită la adresa impostorilor din vremea noastră și totodată o pledoarie avîntată pentru activitate creatoare.

ELENA SAVU

PICASSO, Triumful porumbelului

c a d r a n m o n d i a l

Premiul Internațional pentru literatură pe 1964 a fost obținut de scriitoarea franceză Nathalie Sarraute pentru romanul *Les fruits d'or*. Conurenți i-au fost sovieticul Soljenițin și japonezul Miscima. Nathalie Sarraute a debutat în 1939 publicând *Tropisme*; în 1949 a publicat romanul *Portret unui necunoscut*, în 1956 o culegere de eseuri *Vârsta suspiciunii*, iar în 1959 romanul *Planetar*.

★

Editura franceză „l'Arche” și-a propus să publice — în mai multe volume — toate piesele dramaturgului american Eugen O'Neill, laureat al premiului Nobel. Recent a apărut primul volum cuprinzând piesele scrise și reprezentate între anii 1916—1920. Revăd acum lumina tiparului — în versiune fran-

ceză — piesele: *În drum spre Cardiff, Înainte de micul dejun, Ulei, În zonă, Lunga reîntoarcere, Luna din Marea Caraibelor, Fringhia, Copilașul visător, Dincolo de zare, Locul unde-i crucea*. Majoritatea acestor piese într-un act au ca fundal Marea Caraibelor, fiind rodul experienței directe din vremea când scriitorul a practicat meseria de marinar.

★

Sub auspiciile organizației *Algeria-Franța* a avut loc la Paris o expoziție a unui grup de pictori algerieni. Expoziția a ilustrat concludent efortul celor mai dotați pictori algerieni de a se debarasa atât de seculara tutelă religioasă, cât și de influențele străine, pentru a-și căuta un drum propriu.

Au fost expuse lucrări reprezentând tendințele cele mai diverse ale plasticii contemporane algeriene dornică să-și găsească un conținut ideologic nou. Nota dominantă a expoziției a constituit-o un gust pronunțat pentru ornamentație, pentru simplificarea grafică și

coloristică, precum și o anumită somptuozitate exterioară a suprafețelor pictate.

★

Un număr de 1300 de scrisori, reprezentând corespondența lui André Gide cu romanciera engleză și traducătoarea operelor lui Gide în limba engleză, Dorothy Strachey (Olivia) a fost achiziționat de Biblioteca Națională din Londra. Scriitoarea britanică a fost soția pictorului francez Simon Bussy (1870—1954) care făcea parte din cercul prietenilor lui Gide.

Aceeași bibliotecă și-a adjudecat două portrete ale lui Gide datînd din 1925 și 1939, opera lui Bussy, precum și două măști mortuare ale autorului *Pretextelor*, luate de Roger Martin du Gard.

★

Din seria de volume publicate de editurile engleze cu prilejul „Anului Shakespeare”, menționăm studiul lui John Wain, romancier „furios”, critic, poet și eseist de frunte al tinerei generații de scriitori britanici, intitulat *The Living World of Shakespeare*, tipărit de editura MacMillan.

★

Sub titlul „Scriitori, redactori și oameni politici”, revista *Encounter* publică, în ultimul său număr, câteva extrase din recentul volum de amintiri și însemnări, intitulat *Beginning Again* („Începînd din nou”), al criticului, eseistului și istoricului englez Leonard Woolf, soțul cunoscutei romanciere Virginia Woolf. Ca și în celelalte două volume autobiografice *Snowing* („Ninsoare”) și *Growing* („Creșterea”), Leonard Woolf evocă diferite personalități pe care le-a cunoscut de-a lungul carierei sale, printre care soții Webb, G. B. Shaw, Wells, Ramsay, MacDonald, Rupert Brooke, etc.; dar, cum e și firesc, amintirile despre soția sa ocupă cea mai mare parte a cărții.

★

De curînd s-a stins din viață, în vîrstă de 75 de ani, cunoscutul prozator finlandez Frans Eemil Sillanpää, laureat pe anul 1939 al Premiului Nobel. Sillanpää a fost tradus în numeroase limbi, iar opera sa, în paginile căreia se arată o vădită și constantă simpatie pentru asupriți, și totodată o excepțională descriere a naturii finlandeze, a cucerit simpatia cititorilor din lumea întreagă.

★

Premiul de literatură al Uniunii Țărilor Scandinave pe anul 1964 i-a fost decernat scriitorului norvegian Tarje Wesos pentru noul său roman *Castelul de gheață*. Titlul cărții lui Wesos simbolizează singurătatea, pe care o poate topi doar căldura, compasiunea și solidaritatea omenească.

★

La Stockholm a fost dat publicității *Jurnalul ocult* al lui August Strindberg, lucrare pînă acum inedită, care cuprinde o perioadă de 12 ani — din 1896 pînă în 1908.

Indicația de pe coperta „Jurnalului” cere ca acesta să rămînă pentru totdeauna necunoscut publicului. Dar cu puțin înainte de moarte, Strindberg a revenit asupra interdicției, dispunînd ca după moartea lui să se tipărească în ediție separată lucrările cu caracter autobiografic, începînd cu romanul *Fiul slujnicei* și sfîrșind cu *Jurnalul ocult*.

★

O suită de scrisori datînd din anii 1935—1941 cuprinse într-o cîrticică intitulată *Unbekannte Briefe aus der Emigration an eine Freundin* („Scrisori necunoscute adresate din emigrație unei prietene”) dezvăluie aspecte din drama suferințelor morale prin care a trecut scriitorul austriac Stefan Zweig din clipa în care, convins de pericolul fascismului, și-a părăsit patria luînd calea pribegiei. Apărută în Editura „Hans Deutsch”, cartea demonstrează nu nu-

mai tragedia unui intelectual cinstit, democrat și animat de nobile sentimente umanitare, ci și limitele lor, atita timp cit nu sînt conjugate cu o tînută revoluționară consecventă, solid fundamentată.

★

Hans Erich Nossack este considerat azi drept unul dintre cei mai reprezentativi scriitori ai generației literare vest-germane postbelice. Diagrama vieții sale (scriitorul are astăzi vîrsta de 62 de ani) este destul de neobișnuită. După ce studiază literele și dreptul, se angajează muncitor într-o uzină metalurgică. Încearcă, timp de cîțiva ani, mai multe meserii, hotărîndu-se pînă în cele din urmă să devină coasociat al tatălui său, proprietarul unei întreprinderi de import de cafea. Face numeroase călătorii în America de sud, încearcă apoi să scrie, dar naștii îl decretează „indezirabil”. Abia după prăbușirea celui de-al treilea Reich, Nossack reușește să se impună pe teren literar, și încă în mod strălucit. Romanul său *Interviu cu moartea*, apărut în 1947, îi aduce deodată celebritatea.

Ultimul său roman, *Nach der letzten Aufstand* (După ultima revoltă) a apărut recent și în traducere franceză. Cu acest prilej, Hubert Juin a avut o convorbire cu Hans Erich Nossack. Printre probleme discutate figurează și aceea a influențelor pe care le-a suferit scriitorul german (romanele sale au o tentă suprarealistă și sînt, după cum se spune, „cu cheie”). Unii critici sînt dispuși să-l alăture pe Nossack lui Kafka. Iată mărturisirea scriitorului vest-german : „Nu l-am citit pe Kafka decît după ce am scris primele romane. Influențe ? Fără influențe ? Consider că acestea sînt false probleme. Evident, există o generație kafkiană. În ceea ce mă privește, și în măsura în care caut să mă analizez, consider că sînt mai intelectualizat, poate mai rațional. Mi-ar fi imposibil să-l imit pe Kafka în analogiile sale onirice”.

La întrebarea pe cine și-l revendică drept maestru, Nossack a răspuns :

„Strindberg. Strindberg este, dacă vrei, punctul comun dintre Kafka și mine. Strindberg e cel care m-a ajutat să mă găsesc. Dar mai e altcineva, și sînt sigur că veți rămîne surprins : e vorba de Stendhal”. Nossack recunoaște că nu atît romanele mari ale autorului *Mînăstirii din Parma* sînt acelea care l-au influențat, ci *Henry Brulard*, și mai ales *Les souvenirs d'égotisme*. „Stendhal mi se pare, că m-a vindecat puțin de Strindberg”.

★

Continuînd discuțiile purtate cu un an în urmă la symposionul leningrădean al COMES-ului, revista *Inostrannaia Literatura* s-a adresat unui număr de scriitori cu rugămintea de a-și spune părerea despre prezentul și viitorul romanului. În numărul șase al revistei răspund la această invitație scriitorii : Eugen Barbu (R.P.R.), Mongo Betti (Camerun), Hidas Antal (Ungaria), E. Caldwell (S.U.A.), Armand Lanoux (Franța), Branko Ćopić (Iugoslavia, etc. Vorbînd despre tradițiile romanului clasic, Eugen Barbu lansează lozincă „să luăm de la fiecare romancier ceea ce are el mai bun și să înălțăm un monument cît mai mare” ; E. Caldwell afirmă răspicat : „Romanul nu a murit cîtuși de puțin și nici nu se află în stare de agonie. De fapt el trece în momentul de față printr-o fază de tranziție...”.

★

Editura „Kawade sebo synsia” din Tokio tipărește o colecție intitulată *Biblioteca literaturii japoneze moderne*, care urmează să prezinte cititorilor 43 dintre cei mai reprezentativi scriitori ai Japoniei contemporane.

Primul volum, care a și apărut, cuprinde o serie de nuvele și povestiri ale lui Matsumoto Seite, cunoscut nu numai ca maestru al genului polițist, ci și ca autor al unor cărți cu profund caracter social.

★

În literatura postbelică a Libanului un loc de seamă îl ocupă scriitorul Suheil Idris, autor a câteva volume de nuvele și două romane — *Cartierul latin* și *Ripa*, fiind totodată fondatorul revistei *Al-Adab* și traducător.

Ultimul roman al lui Suheil Idris, *Degetele noastre care ard*, este consacrat rolului ce-i revine scriitorului arab în viața din zilele noastre. Romanul prezintă un tablou sugestiv al luptei de idei din sinul intelectualității creatoare a Libanului, și înfățișează toată complexitatea străduințelor scriitorului de a-și găsi locul în lupta pentru eliberarea poporului și pentru renașterea națională.

★

Revista bibliografică iraniană „Rahnema-e-kebab” a organizat de curând un concurs pentru cea mai bună povestire. Concursul este menit „să degajeze tematica nuvelei iraniene contemporane din cercul închis al descrierii bazarurilor, cafenelelor și caselor de perdiție”.

★

Pentru volumul *Grado elemental* (Grad elementar) apărut la Paris, tânărului poet spaniol Angel González i s-a decernat premiul „Antonio Machado” de către un juriu întrunit la Collioure, satul de lângă granița cu Spania unde, acum un sfert de veac, a murit marele poet. Versul clar, luminat nu atâră strălucirea metaforelor, cât de sinceritatea emoției, urmează cu fidelitate tradiția lui Machado. Lui „don Antonio”, maestrul recunoscut, González îi închină un amplu poem.

★

Ultimul roman al lui Miguel Angel Asturias, *Mulata de tal* (O mulatră oarecare), apărut anul trecut la editura Losada, din Buenos Aires, continuă preocupările scriitorului de a reda tradițiile indigenilor Americii centrale, preocupări care și-au găsit expresie în volumele *Legende din Guatemala* și *Oameni de porumb*.

★

Editura „Horizontes” din Buenos Aires a publicat recent în colecția „Trandafirul blindat”, (denumită astfel după titlul unui volum al poetului argentinian Raúl González Tuñón), volumul intitulat *Espana a tres voces*, întrunind versuri scrise de trei poeți de limbă spaniolă: Marcos Ana, Jesús López Pacheco și Luis Alberto Quesada. Dintre ei, poate cel mai cunoscut publicului e Marcos Ana, a cărui viață este o epopee unică a timpului nostru. Poezia lui exprimă durerile și speranțele unui om întemnițat mai mult de douăzeci și doi de ani. Poetul argentinian Luis Alberto Quesada, care prefățează volumul, are o biografie la fel de dramatică: născut în 1919, și-a petrecut șaptesprezece ani în închisorile franchiste, câștigându-și astfel dreptul de a se socoti un glas al Spaniei. Cel de al treilea, Pacheco, reprezintă conștiința generației celei mai tinere, formată după război și aflată în continuă opoziție față de regim. Volumul *Pongo la mano sobre España* i-a atras și lui câteva luni de închisoare.

Coperta executată la Întreprinderea „Arta Grafică”
Prezentarea tehnică: ANDRONICA POPESCU
Planșele color executate la „Atelierul Grafice nr. 4”
Corectura: ALEXANDRU BACIU și LIDA IGIROȘIANU

MEMORIE CULTURALĂ

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI 115, TEL. 16.79.23
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF 10, TEL. 16.63.95
BUCUREȘTI

LEI 14

43.804

